3
4

1977

létünk

társadalom
tudomány
kultúra

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

VII. évfolyam, 3—4. szám, 1977., május—augusztus

„Nem az emberek tudata az amely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza."

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához: Előszó. 1859

Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Árokszállási-Borza Gyöngyi szerkesztő
Ing. Bacsi Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Dr. Györe Kornél főszerkesztő-helyettes
Illés Lajos, műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Borislav mr. Martin
Molnár Irén
Dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád mr. György
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Kovaček dr. Božidar
Martin mr. Borislav
Dr. Mirnics József
Popin Vladimir
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István, a tanács elnöke
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

A szerkesztőségi titkár
Csonka Júlia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat nyomdájában, Újvidéken.
A szám kéziratának leadási ideje 1977. április 20-án.
Megjelent 1977. június 14-én.

TARTALOM

Tito az önigazgatásról — szövegválogatás, Molnár Irén összeállítása 7

Móra András Vajdaság távlatai és fejlődési lehetőségei 1980-ig 35

Borza József Az agráripari komplexum megszervezése a társult munkáról szóló törvény tükrében 62

Vunjak Nenad Gazdaságunk újratermelési rendszerének fejlődési szakaszai 77

Dragan Ničić A tudományos-technikai forradalom és a munka felszabadításának folyamata 90

Rehák László Bogdan Šešić hozzájárulása az antropológiai neomarxista filozófia számbavételéhez 98

Branislav Bukurov Jugoszlávia népeinek külső migrációja a két világháború között 122

Nebojša Carić A népsűrűség alakulásának folyamatáról — Alapvető törvények és tényezők 149

Milan Bajić Néhány jelentősebb demográfiai változás Vajdaságban a második világháború után 160

Bela Duranci Képzőművészeti életünk és Sáfrány Imre festészete (Az 1976-os Forum-díj odaítélése alkalmából) 177

Bosnyák István Sinkó Ervin, 1914—1975. (Bibliográfiai vázlat) 190

Dokumentum

Radovan Vlajković VSZAT Elnöksége kéréves munkájáról 243

Bogdan Crevar A Szocialista Szövetség feladatai és szervező tevékenysége a művelődés szocialista átalakulására irányuló társadalmi törekvésekben 269

Jelen és múlt

Edvard Kardelj Tito és a Jugoszláv Kommunista Szövetség 279

Svetozar Marković Toza Az agrárproletariátus helyzete Vajdaságban, II. rész 331

Szimpozion

Gaál György A Habsburg monarchiában a XIX. század folyamán lezajlott művelődési és politikai mozgalmak 355

Szemle

Dési Ábel Új könyvek Titóról 365

TITO — AZ ÖNIGAZGATÁSRÓL

— szövegválogatás —

Tito elvtársnak, a párt élére kerülése 40. évfordulója, mindannyiunk jubileumának kapcsán, valamint 85. születésnapja alkalmából egy szövegösszeállítást közlünk beszédeinek és cikkeinek tartalmából válogatott idézetekből.

J. B. Tito egyénisége sokoldalú, de mindenekelőtt példás forradalmár és marxista, aki egész életét a munkásosztály szocializmusért vívott forradalmi harcának szentelte. Alkotó munkáját szüntelenül érezzük hazánk forradalmi fejlődésében, de talán a legjobban az önigazgatási, társadalmi viszonyok rendszerének bevezetésekor éreztük ezt. Mint marxista, Tito elvtárs a forradalmat állandó átalakulások folyamatának tekinti, amelyben a munkásosztály és a többi dolgozók történelmi törekvéseit tűzi ki maga elé minden kommunista az ellentmondások nélküli társadalom építése során.

Tito elvtárs mindig a munkásemberekben látta a fő alkotóerőt, és megalkuvás nélkül harcot követelve mindenkitől a dolgozók jobb életéért és boldogságáért küzd. Az 50-es években Tito stratégiájának, az önigazgatás kialakításának, történelmi jelentősége van. Fontos fordulópont volt ez hazánk társadalmi életében, mert új utat jelentett a demokratizmus és humanizmus viszonyainak előrehaladásában. Az önigazgatás koncepciójának új formája már nem az államapparátusra támaszkodik, hanem a közvetlen termelőkre, a ma már társult munkaszervezetekbe tömörült dolgozók alkotó erejére. A társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok átalakulása nem volt egyszerű és zökkenőmentes út. Az opportunizmus, konzervatizmus és kishitűség, lépten-nyomon fékezte (vagy legalábbis megpróbálta) a demokratikus viszonyok kialakulását. J. B. Tito mindenkor idejében figyelmeztetett bennünket, kíméletlenül ostromozta a bürokratikus és technokratikus vagy éppen a liberalista erőket, hangsúlyozta a dolgozók történelmi szerepét, a munkásosztály forradalmiságát.

Tito elvtárs kezdeményezésére vezettük be az önigazgatást, de ő jómaga sem gondolta soha, hogy ő az alkotója ennek az elképzelésnek. Az eszme Marxtól és Engelstől, a párizsi kommün tapasztalatain gazdagodva a munkásmozgalom fejlődése során alakult és formálódott tovább. A lényege tkp. az, hogy az osztályellentétek megszüntetésével kiküszöböljük a termelőeszközöknek és a többletmunkának az elidegenítését a termelőktől, a munkásosztálytól. Tito maga mondta egy ízben, hogy: „. . . nem a mi korszakalkotó találmányunk a marxizmus és a leninizmus tudományának továbbfejlesztésében, nem a mi újkeletű kísérletünk a szocializmus építésének útján stb. Nem. Ennek a tettnek a lényege a marxizmus-leninizmus tudományában van. De korszakalkotó jelentőségű egyrészt azért, mert a marxista tudomány az egyik leglényegesebb, ha nem a leglényegesebb jelentőséget tulajdonítja neki a társadalomban, a termelési és elosztási viszonyok átalakításában, másrészt pedig azért, mert első ízben válik valóra a történelemben, ráadásul egy olyan kis és elmaradott ország forradalmi fejlődésének igen rövid szakaszában, amilyen a miénk." A mi érdemünk, tehát az, hogy az önigazgatási társadalmi viszonyokat először mi kezdtük a legteljesebb formájában megvalósítani, saját gyakorlatunk és alkotókészségünk révén. Tito elvtárs sosem volt receptek, dogmák sem pedig tekintélyek rabja. A jugoszláv kommunisták saját erejükre támaszkodnak, és mások tapasztalatait mindenkor bírálóan felülvizsgálva alkalmazták vagy elvetették.

Nyilvánvaló, hogy a szocializmus útjai világszerte különbözőek. Ez a szöveggyűjtemény megpróbál képet adni arról, hogy, mi is a lényege a jugoszláv elképzelésnek, mi a lényege a mi proletárdiktatúránknak. Az említett jubileum eggyel több ok, hogy a társadalmi önigazgatásról beszéljünk.

A szöveggyűjtemény Tito elvtárs megjelentetett beszédeiből és cikkeiből (Forum könyvkiadó sorozata), valamint más válogatott beszédekből (Kossuth könyvkiadó — Budapest/73) és a Magyar Szóban publikált felszólalásokból készült. A válogatások különfélék, foglalkoznak az önigazgatási viszonyok elméleti indoklásaival, de gyakorlati társadalmi-politikai jelenségekkel és nehézségekkel is. Mindenesetre csak a legfontosabb és gyakran a döntő jelentőségű szavak kerültek válogatásunkba, amelyek annak idején időszerűek voltak, ma pedig mélyen tanulságosak.

Mivel olyan egyéniség szavait idézzük, akinek lényeges befolyása van forradalmi irányvonalunkra, a szöveggyűjtemény egyben időrendben felállított dokumentum is, társadalmunk előrehaladásának történelmi tolmácsa.

*

„Népképviselő elvtársak és elvtársnők!
A képviselőház ma tárgyal a szocialista Jugoszlávia egyik legjelentősebb törvényéről, a munkásigazgatási törvény tervezetéről, amely előírja, hogy az állami gazdasági vállalatokat és a felső fokú gazdasági egyesüléseket a munkaközösség igazgassa. A termelőeszközök államosításáról szóló törvény meghozatala után ennek a törvénynek a meghozatala lesz a Népszkupstina legjelentősebb történelmi cselekedete. A termelőeszközök államosításával még nem valósult meg a munkásmozgalomnak az a mozgósító jelszava, hogy „a gyár a munkásoké". Ugyanis „a gyár a munkásoké, a föld a parasztoké" nem valami elvont propagandajelszó, hanem mély és tartalmas értelme van. Ez a jelszó tartalmazza a szocialista termelési viszonyok egész programját mind a társadalmi tulajdont illetően, mind a dolgozók jogait és kötelességeit illetően. Tehát ha valóban szocializmust akarunk építeni, ezt a jelszót meg lehet és meg kell valósítanunk a gyakorlatban.

Ez a törvény, amely a munkaközösségre ruházza a gyárak és vállalatok stb. igazgatását, logikus következménye a szocialista építés fejlődésének hazánkban. A népuralom sok-sok intézkedésének következetes folyománya ez a szocializmusba vezető egyenes úton. Erre már részben megértek a feltételek. Munkaközösségeink hovatovább naponta bizonyítják érettségüket, nagyfokú öntudatukat a tervfeladatok teljesítéséért kifejtett hősies erőfeszítéseikben." (Munkásönigazgatás a vállalatokban. A jugoszláv népképviselőház első rendkívüli ülésén 1950. június 26-án tartott expozé az állami gazdasági vállalatoknak és a felsőbb fokú gazdasági egyesüléseknek a munkaközösségek által való igazgatásáról szóló alaptörvény ügyében.)

„Ezek a tények azt mutatják, hogy utunk összhangban van a marxista tudománnyal, s hogy ez az út sikeres és győzelmes. Amikor azt mondom, hogy utunk összhangban van a marxista tudománnyal, ezzel nem azt akarom mondani, hogy ez az egyedüli út vezet a szocializmusba, és hogy minden országban pontosan úgy kell csinálni, ahogyan mi csináltuk és csináljuk Jugoszláviában. Nem. Szerintünk ez csak nálunk Jugoszláviában az egyedüli út. A különböző országokban a különböző gazdasági, kulturális és más körülmények különböző formákat követelnek meg a munkában. Ebben az értelemben nem ajánlatos semmiféle recept vagy sablon. Van marxista tudományunk mint alap, csak értenünk kell a módját, hogy ez a tudomány vezéreljen bennünket a gyakorlatban, hogy ennek szellemét, értelmét keltsük életre. A marxista tudomány alapján szerzett tapasztalat a legjobb iskola. Természetesen mások is élhetnek ezekkel a tapasztalatokkal, de nem minden részletükben. Figyelembe kell venni egy szocialista ország pozitív eredményeit, utána azonban meg kell a legmegfelelőbb módszert is ugyanezen eredmények elérésére. Ugyanilyen

fontos meglátni a kedvezőtlen jelenségeket és balsikereket is egy szocialista országban, azután pedig azon fáradozni, hogy a saját országunkban elkerüljük a kedvezőtlen jelenségeket, hogy jobb megoldást, jobb módszereket találjunk."

(Munkásigazgatás a vállalatokban. A jugoszláv népképviselőház első rendkívüli ülésén 1950. június 26-án tartott expozé az állami gazdasági vállalatoknak és a felsőbb fokú gazdasági egyesüléseknek a munkaközösségek által való igazgatásáról szóló alaptörvény ügyében.)

*

„Megváltoztattuk a párt nevét. Neve ezentúl Jugoszláv Kommunisták Szövetsége. Ezt nem azért tettük, hogy elhalványítsuk a kommunisták szerepét és arculatát, hanem hogy ezt a szövetséget magasabb fokra emeljük és olyan irányt adjunk neki, amely hazánk jelenlegi fejlettségi fokának s az egész társadalmi élet demokratizálásának megfelel. Ma minden erőnkkel a demokratizálásra törekszünk, és ezen a téren óriási az előrehaladás, hiszen a munkások kezükbe vették a vállalatok igazgatását, ők az urai a termelésnek, a közigazgatásban pedig mindenütt folyik a decentralizálás. Ezek mind egy valóban szocialista országra jellemző demokratikus intézkedések. Jelen helyzetben a kommunistáknak új, sajátos feladataik vannak: tanítóknak, tanácsadóknak, az igazi szocialista eszme hordozóinak kell lenniük, nem adminisztratív úton, nem a parancsolás, hanem meggyőzés, személyes példamutatás útján. Azok, akik azt állítják, hogy ez elhajlás, hogy mi megtagadjuk a kommunizmust — tévednek. Nem. Nem tagadjuk meg a kommunizmust, hanem nem olyannak tartjuk és olyannak akarjuk mutatni a kommunizmust az emberek és a nép előtt, amilyen a Szovjetunióban, ahol egy nagy forradalom után helytelen útra tértek. Meg akarjuk mutatni, hogy a kommunizmus nem egyes személyek ügye, hanem az emberiség jövendő boldogságát jelenti.

Mi még távol vagyunk a kommunizmustól. Bárcsak valóra válthattuk volna már most. Mert mit is jelent a kommunizmus? A kommunizmus anyagi bőséget jelent. Nekünk elegendő eszközt kell teremtenünk a szükségletek kielégítésére, hogy mindenkinek szükségletei szerint adjunk, s ne pedig úgy, mint sajnos ma történik, vagyis mindenkinek érdeme szerint, mivelhogy ma még mindenből kevés van. Ez az első szakasz. A második szakasz még távoli jövő. Mi, kommunisták — én most itt a szocialista polgáraink között jelenlevő kommunistákhoz szólok — kötelesek vagyunk megmondani, hogy egyáltalán nincs jogunk valamiféle emberfölötti lényeket csinálni magunkból. Mi csak emberek vagyunk, s kötelezően tisztában kell lennünk azzal, hogy munkánkat népünknek, hazánknak szenteljük. Ezért az erőfeszítésért semmiképpen sincs jogunk holmi külön jutalomra.

Nem azért harcolunk, nem azért dolgozunk, hogy holmi kiváltságokhoz jussunk, hanem azért, hogy minél jobban hozzájáruljunk polgáraink boldogulásához, az emberiség boldogulásához. Ha nem így gondolkodnánk, hanem úgy tennénk, ahogyan a szovjetunióbeli bürokraták, akkor nem volnánk kommunisták, hanem kiváltságokra pályázó kaszt, mások hátán élő és mások verejtékén hízó emberek volnánk, márpedig mi nem vagyunk ilyenek, és nem is szabad ilyeneknek lennünk.

A mi demokráciánknak viszont meg van a gazdasági alapja. Mindenekelőtt az a célja, hogy megélhetést nyújtson. Nemcsak politikai, hanem gazdasági kell, hogy legyen a demokrácia. Az egész közösségnek gondoskodnia kell minden egyes emberről, és minden egyes személynek öntudatosan és fegyelmezetten, a közösség tagjaként dolgoznia kell a közösség érdekében, következésképpen saját érdekében is. A mi demokráciánk két dolgot követel. Először is, hogy a kormányzat tisztában legyen azzal, mi a demokrácia, és lehetővé tegye az embereknek, hogy munkához és kenyérhez jussanak. Az olyan demokráciában mint a miénk, nem létezhetnek más hátán élő paraziták. Ha itt-ott még vannak is, ez ritka jelenség, s ez egyszer el fog tűnni demokráciánkból. Másodszor, ugyanígy minden egyes embernek tisztában kell lennie azzal, hogy ha neki joga van demokratikus bánásmódot követelni, akkor ő is köteles demokratikus magatartást tanúsítani a közösség iránt. Hogy jobban megértsétek, ezzel azt akarom mondani, hogy az egyén a közösség fegyelmezett tagja, kell, hogy legyen. Nem szabad csak önmagának élnie, nem szabad olyannak lennie, mintha semmi köze sem volna az egész közösség érdekeihez. Ez a demokrácia. A demokrácia és az emberek öntudata át kell, hogy hassa egymást.

Ezek az elemek különböztetik meg tehát a mi demokráciánkat a nyugati demokráciától. Természetesen mi nem törődünk az egyik vagy másik oldalról hallható mesékkel, hanem haladunk tovább előre a mi utunkon. Demokrácia nélkül nincs szocializmus. Szeretnénk ha sokkal szélesebb és mélyebb volna hazánkban a demokrácia, mint most". (Tito: Beszédek és cikkek, Fórum Könyvkiadó — Novi Sad, 1964. „A Smederevska Palankán mondott beszéd", 1952. december 16-án.)

*

„Tudjátok, hogy nagy fontosságú intézkedéseket tettünk egész életünk demokratizálása és decentralizálása érdekében, s hogy sok-sok felelős funkciót, melyek eddig a központ hatáskörébe tartoztak, átruháztunk a járásokra, amelyek most erős gazdasági és politikai egységekké fejlődnek. Ide erős, kötelességtudó emberek kellenek. Jól tudjátok, hogy a gyárakat a munkásoknak adtuk át igazgatásra. Tudnotok kell, hogy a munkások-

nak valóban joguk van igazgatni. Ők a gazdái a vállalatoknak, ők felelnek azért is, amit maguknak, és azért is, amit a közösségnek tesznek. Ti mint hatóság, különösen mint népbizottság nem lehettek a gazdasági fejlődés fékezői. Másrészt — ez pedig nem lesz nehéz — a munkásoknak meg kell érteniük a közösség iránti kötelezettségeiket. Meg kell teremteni a harmonikus viszonyt és fejleszteni a demokratikus törekvéseket fentről egészen leig. Hasztalan volna az a fáradozásunk, hogy megsemmisítsük és felszámoljuk a társadalom pórusaiba már-már behatoló bürokratizmust, ha a bürokratizmust csak fent szüntetnénk meg, lent viszont gyökereket verne. Ez még veszélyesebb volna. Éppen lent kell, hogy a legteljesebb mértékben érvényesüljön az igazi demokrácia, amelynek kell, hogy gazdasági alapja legyen. A hatóság és a termelők közötti együttműködést helyesen kell kialakítani, ha azt akarjuk, hogy eredménnyel járjanak az eddigi nagy jelentőségű intézkedések, amelyek — a történelem során először — valóban szocialista intézkedések, és máris hathatós eredményekkel járnak. A néphatóság és a termelők egyaránt felelősséggel tartoznak a közösségnek.

A munkásokat megszabadítottuk a régi parancsolási módszerektől, s most semmi szükség arra, hogy ugyanezt a rendszert alulról kényszerítsek rájuk, hiszen munkásaink nagyfokú érettségről tettek tanúbizonyságot. Amikor a képviselőházban beszámolót tartottam a munkásigazgatásról a gazdaságban, még mindig voltak bizonyos aggályaim, hogy sok nehézségünk lesz még, amíg a munkások megértik, hogy ezeket a nagy fontosságú történelmi feladatokat is képesek lesznek valóra váltani. Meg kell mondanom, örvendek, hogy aggályaim indokolatlanoknak bizonyultak, s hogy a munkások helyesen fogták fel feladataikat, és igen szorgosan és alkotó tehetséggel láttak hozzá a gyárak igazgatásához és az ipar fejlesztéséhez hazánkban". (Tito: Beszédek és cikkek, Fórum Könyvkiadó — Novi Sad, 1964. „A Niška Banjában tett látogatás alkalmával mondott beszéd", 1952. július 6.)

*

„Elvtársak és elvtársnők, szeretnék néhány szót szólni nektek népi forradalmunk és belső fejlődésünk egyik legnagyobb vívmányáról — a gyárak és vállalatok igazgatásának átadásáról a munkásoknak. Vonatkozik ez Macedóniára is, mint hazánk többi vidékére is. Amikor erről a kérdésről beszélek, meg kell mondanom, hogy az amit mondok, minden munkaközösségünkre vonatkozik, mert úgy tekintek rájuk, mint egyetlen egészre. Ezen a téren elvtársak, hatalmas eredményt értünk el, noha külföldön sőt egyesek hazánkban is nagy kétkedéssel fogadták. Amióta a munkaközösségek maguk vállalták a felelősséget az igazgatásért, azóta a

termelés fokozódott, de a minőség is javult. Többet takarékoskodhatnak, a kezdeményezés teljes mértékben kibontakozott, az emberek mind újabb és újabb lehetőségeket találnak, a választék pedig nagy arányban nőtt. Egyszóval, mindaz, amit azelőtt kívántunk, s amit a szigorú centralizáció, az államkapitalizmus egy fajtájának korszakában nem tudtunk elérni, most megvalósult.

Elvtársak és elvtársnők, ez a siker nagy tőke ügyünk számára, és nemcsak további belső fejlődésünkre nézve, hanem az egész világra nézve is. Ez azt jelenti, hogy a szocializmus, amely Jugoszláviában óriási léptekkel tör magának utat a kiteljesedés felé, valóban pompás dolog, valóban olyan rendszer, amely ebben a mindenféle kizsákmányolással és elnyomatással teli zűrzavaros világban fényes távlatokat nyit meg az emberiség előtt. Külföldiek érkeznek, és rendkívül nagy érdeklődéssel nézik — ahogyan ők mondják — ezt a csodát, látják, hogy nálunk nincs zűrzavar, noha minden vállalat magamagát igazgatja. Mégpedig azért nincs zűrzavar, mert embereink öntudatosak, jó szervezők és jó munkások, s gyorsan megtanulják azt, amibe belekezdenek; nincs zűrzavar, mert embereink szeretik a szocializmust, és tudják, hogy minden zűrzavar fékezője és akadályozója volna a szocializmus további fejlődésének; nincs zűrzavar, mert olyan dolgozó embereink, munkásaink és parasztjaink vannak, akik öntudatos polgárai a mi Jugoszláviánknak. Ez természetesen még nem minden. A falvakban nálunk még nincs szocializmus, de vannak öntudatos embereink, akik szeretik ezt a hazát, akik nem ellenzik a szocialista társadalom további fejlődését. Egyedül a szövetkezetekben van egy kis fennakadás. Mit tehetünk, ha nem úgy kezdtük, ahogyan kellett volna, és nem is volt mivel kezdenünk. Túlságosan gyors ütemben kezdtük. De először is — már beszéltem erről — ismerni kell az emberek gondolkodásmódját. A gondolkodásmód az elmúlt évezredek eredménye, és ezt nem lehet néhány év alatt teljesen megváltoztatni; másodszor, nem voltak megfelelő anyagi eszközeink; harmadszor, a mi parasztunk gyakorlatias gondolkodású, és nem volt képes nyomban meglátni a szövetkezeti élet előnyeit. Ezért tért át a parasztság nagy része az egyéni termelési módra. Ma már természetesen sokan belátták, különösen a fiatalok, hogy a földművelésnek ez a módja sokkal rosszabb, hogy látástól vakulásig kell kezdetleges eszközökkel dolgozniuk, és ezen a módon nem tudnak majd előrehaladni és annyit adni a társadalmi közösségnek, amennyit egyébként adhatnánk. És elkövetkezik majd az idő, amikor ezek a parasztok ismét szövetkezetbe lépnek, de egészen másképp, mint azelőtt: mi nem fogjuk őket szövetkezetbe hajtani, hanem kivárjuk, hogy ők maguk lássák be, ez érdekükben áll.

Ezeknek a megmaradt szövetkezeteknek is fokozatosan, anyagi lehetőségeinkhez mérten kell fejlődniük, néphatóságunk pedig siettetni fogja

a parasztokat, azokat is, akik szövetkezetben vannak, és azokat is, akik egyénileg művelik meg földjüket, mert nekünk fogyasztási cikkekre, élelmiszerre van szükségünk a lakosság élelmezésére, hogy ne kelljen külföldről behoznunk.

Ezt akartam mondani a faluról. Most szeretnék néhány szót szólni bizonyos káros jelenségekről, amelyek az általunk elért óriási sikerekhez képest másodrangúak. Előfordulnak például különböző visszásságok, előfordul bűnös és helytelen viszonyulás a társadalmi tulajdonhoz, és vannak helytelen felfogások a gyár tulajdonjogáról is stb. Egyes emberek nem értik meg, hogy a gyár az egész közösség, valamennyi népünk tulajdona, a munkaközösségek pedig igazgatják a gyárakat, és kötelesek harcolni, hogy minél többet termeljenek maguknak és az egész közösségnek. Nem magánszemélyek, sem egyes csoportok, hanem az egész közösség tulajdona a gyár. Előfordultak továbbá olyan visszásságok is, hogy az embereknél megszűnt az éberség az újból jelentkező kapitalista irányzatokkal szemben, egyes üzérekkel szemben, sőt mi több még termelőeszközöket is eladtak a szocialista szektorból az ilyen embereknek, akik azután munkások kizsákmányolására használták fel ezeket az eszközöket. Ez megengedhetetlen dolog szocialista társadalmunkban, ennek többé nem szabad megtörténnie.

Téves persze azt hinni, hogy ez a néhány káros jelenség, amely a gyárak társadalmi igazgatásának új rendszerében jutott érvényre, valami olyasmi, ami magából ebből a rendszerből és a szocialista társadalomból ered. Nem, ellenkezőleg, ez régi s mélyen a múltban gyökerezik. Egyes emberek még nem eléggé érettek. Régi felfogások ezek és a szocializmusnak nincs semmi köze hozzájuk. Ez csak azt jelenti, hogy egyesekben még nincs kellő szocialista öntudat. Ha majd ezt egyszer megszüntetjük, akkor ezek a visszásságok is megszünnek. Helytelen volna valami ijesztőnek tekinteni ezeket a jelenségeket. Harcolni kell ellenük és arra törekedni, hogy kiküszöböljük őket, de ez nem tartóztathat fel bennünket a szocialista építés diadalmas útján. Már százszor megmondtam, hogy a szocializmus nem más, mint a polgárok nagyfokú öntudata, párosulva anyagi javakkal és iparosítással. Erre törekszünk, és ez fokozatosan, az emberek átnevelésével egyidejűleg fog megvalósulni, mert lehetetlen, hogy olyan múlt után, amilyen hazánké volt, minden ember egyformán gondolkozzék nálunk. Vannak eltérő vélemények, és ezeket a véleményeket fokozatosan kell összhangba hozni, hogy megteremtsük azt, ami a szocializmusban a legfontosabb — a gondolat és a cselekvés egységét." (Tito: Beszédek és cikkek, Forum Könyvkiadó — Novi Sad, 1964. „Szkopjei beszéd" (A macedón brigádok megalakításának tizedik évfordulóján) 1953. október 11.)

*

„Engedjétek meg, elvtársak és elvtársnők, hogy a munkaközösségekben itt-ott megnyilvánuló negatív dolgokról szólva, megemlítsem a legjellegzetesebbeket, amelyeknek, ha nem küszöböljük ki őket, igen káros következményük lehet egységes szocialista közösségünk felépítésére. Ilyen dolog mindenekelőtt a lokális szellem, vagyis az, hogy nem tartjuk szemünk előtt az egész közösség érdekeit. A lokális szellem különféle formákban nyilvánul meg, és összeegyeztethetetlen a közösségünkben uralkodó szocialista viszonyok helyes felfogásával. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy szocialista társadalmunk egyetlen hatalmas munkaközösség, s ebben a munkaközösségben az egyéni érdekek összhangban kell, hogy legyenek az egész közösség érdekével. A közösségre nézve rendkívül káros, ha a gyárak és vállalatok között nem igazi szocialista viszony, hanem az erősebb jogának elve uralkodik. A tisztességtelen verseny és több rokon szakmájú vállalat létesítése csak azért, hogy konkurráljanak a már meglevő vállalatokkal, rendkívül káros jelenség, felesleges beruházásokat igényel, és ezeket a beruházásokat sokkal hasznosabb célokra lehetne fordítani. Hasonlóképpen káros jelenség az is, hogy egyes vállalatok nem hajlandók kooperálni, holott a kooperáció lehetővé teszi bizonyos árucikkek olcsóbb gyártását stb. Ezeket és más hasonló helytelenségeket ki kell küszöbölni, mert ez mind a munkásoknak, mind az egész közösségnek az érdeke.

Azonban, elvtársak, amikor nehézségeinkről és a munkásönigazgatásban megnyilvánult fogyatékosságokról szólunk, össze kell vetni őket az e rövid hét esztendő alatt elért óriási eredményekkel. Erről itt, ezen a kongresszuson is szólni kell, mert minél jobban ki kell domborítani, milyen ragyogóan vizsgáztak dolgozóink szocialista építésünknek ezen a nagy művén. Hatalmas iskola volt az elmúlt időszak, s ez idő alatt a foglalkoztatott munkások egyharmada, vagyis több mint 600 000 munkás és tisztviselő közreműködött az igazgatásban. Ez volt hazánk egyik legnehezebb időszaka, mert úgyszólván leküzdhetetlen nehézségekkel, mindenekelőtt gazdasági nehézségekkel kellett megküzdenünk, és a legnagyobb teher ebben az időszakban is a munkásosztály vállára nehezedett. Miközben jobb gazdasági feltételeket teremtett, sok mindenről le kellett mondania életszínvonala rovására, iparosításunk, hazánk átalakítása javára. Ha ma végignézünk hazánkon, sok-sok korszerűen felszerelt gyárat és vállalatot látunk, és ezek révén az egykor elmaradt Jugoszlávia egyre inkább fejlett ipari országgá alakult át. Dolgozóink alkotóereje éppen ebben a legnehezebb időszakban bízva saját képességükben bámulatra méltó sokoldalú önkezdeményezéssel lehetővé tették, hogy leküzdjük a fejlődésünk elé tornyosuló áthidalhatatlanoknak tűnő gazdasági nehézségeket. Bízvást állíthatjuk, hogy munkásosztályunknak a munkás-

önigazgatásban betöltött szerepe járult hozzá leginkább ahhoz, hogy ki tudtunk lábalni ebből a súlyos helyzetből.

Amikor ma egy kétes eredetű dogmatizmus dicsőítői kétségbe vonják munkásönigazgatási rendszerünk értékét, és anarchiának meg más egyébnek nevezik, semmi szükségünk sincs arra, hogy marxista szempontból elméletileg igazoljuk munkásönigazgatási rendszerünk helytállóságát és rendkívüli eredményességét, mert a gyakorlatban bebizonyította teljes értékét. Az eredmények önmagukért beszélnek. Munkásönigazgatási rendszerünk egyszersmind tettekkel bizonyította be a termelőeszközök társadalmasításáról szóló marxista elmélet életerejét és helytállóságát olyképpen, hogy a termelőeszközöket maguk a termelők igazgatják, és ezáltal igazán demokratikus és szocialista termelési viszonyokat teremtenek.

Nekünk természetesen nincs szándékunkban bárkire is rákényszeríteni rendszerünket, bár ezt gyakran szemünkre vetik, kötelesek vagyunk azonban megvédeni mindazokkal szemben, akik süketek és vakok a tények előtt, akik nem akarják meglátni hazánkban a valóságot. Úgy hiszem, hogy éppen a gyakorlatban elért eredményeink bizonyítják legjobban rendszerünk helyességét. Ezeket az eredményeket nemcsak a termelésben közvetlenül részvevő dolgozók látják, akik maguk igazgatnak, hanem ugyanúgy látja és érzi egész népünk, mint ahogy ismerik ezeket az eredményeket messze határainkon túl is.

Az sincs szándékunkban, hogy versenyezzünk, kinek a rendszere jobb és demokratikusabb, mert ezt legjobban maguk a termelők, minden szocialista ország dolgozóinak tömegei dönthetik el. A mi dolgozóink arra a meggyőződésre jutottak, hogy a gyári és vállalati önigazgatás nagy vívmány, és ez nyitja meg előttünk boldogabb életünk és jólétünk legszebb távlatát. Ha pedig munkásosztályunk elégedett ezzel az igazgatási rendszerrel — márpedig mély meggyőződésem szerint valóban elégedett, és mindig kész akár életével is megvédeni ezt a nagy vívmányát —, akkor nehéz megérteni, hogy hazánkon kívül egyes emberek miért törődnek annyira azzal, hogy jó-e vagy nem jó ez a munkásönigazgatási rendszer, és miért vonják kétségbe szocialista jellegét." (Tito: Beszédek és cikkek — Forum Könyvkiadó — Novi Sad, 1966. „A munkástanácsok I. kongresszusán mondott beszéd", Belgrád, 1957. június 25.)

*

„Az elmúlt időszak még jobban érvényre juttatta társadalmi és politikai rendszerünk alapvető intézményeit: a munkásönigazgatást és a társadalmi igazgatást. Az eddigi eredmények világosan mutatják, hogy a munkásönigazgatás ösztönözte és fokozta a termelők alkotó kezdeménye-

zését, akik mint az összes anyagi javak létrehozói, elfoglalták társadalmunkban az őket megillető helyet, egyszersmind nagyobb lehetőségük nyílt a termelőerők fejlesztésére és a termelés bővítésére. A munkásönigazgatás alapján további lépést tehettünk, és a termelőeszközök állami tulajdonáról áttérhetünk a társadalmi tulajdon formáira, mint ahogyan ebből kiindulva új viszonyt is tudtunk teremteni egyrészt az állam, másrészt a gazdaság, vagyis az egész társadalom között, azaz a tervezés és a gazdasági szervezetek önálló gazdasági kezdeményezése és tevékenysége között. A munkásönigazgatás fejlődése kifejezésre jut a Szövetségi Szkupstina által a múlt év végén hozott törvényekben is. E törvények értelmében maguk a közvetlen termelők döntenek a munkaviszony létesítéséről és megszüntetéséről, a személyi jövedelmekről és egyéb alapok felhasználásáról, persze rendszerünk általános elveinek keretein belül.

Az elmúlt négy esztendő során óriási eredményeket értünk el mind a munkásönigazgatás fejlesztése, mind a gazdasági rendszer kialakítása terén. A vállalati munkástanácsok és a társadalmi igazgatási szervek ma a szocialista szektorban a társadalmi össztermelésnek mintegy 73 százalékával rendelkezik, s ez bizonyítja, hogy hazánkban a gyakorlatban valósulnak meg a közvetlen szocialista demokrácia elvei.

Hazánkban a munkásönigazgatás révén évről évre mind több munkás kapcsolódik be a különféle gazdasági ágak irányításába. 1953-ban a vállalati munkástanácsoknak 157 874 tagja volt, 1957 végén pedig ez a szám 240 644-re emelkedett. A legutóbbi három esztendő alatt a munkástanácsokban évente átlag több mint 200 000 munkás működött. Fokozatosan a nők és a fiatalok is mind nagyobb számban kapnak helyet a munkástanácsokban és az igazgató bizottságokban." (Tito: Cikkek és beszédek, Forum Könyvkiadó — Novi Sad, 1966. „Expozé a Szövetségi Végrehajtó Tanács 1954—1957. évi munkájáról", Belgrád, 1958. április 19.)

*

„Hazánk szocialista fejlődésének legfontosabb jellegzetessége a társadalmi igazgatás, melynek alapja a legszélesebb körű demokrácia, a nép részvétele az igazgatásban, vagyis összes állampolgáraink ama joga, hogy közvetlenül vagy képviselők révén irányítsák a szocialista közösség összes ügyeit. Az önigazgatás a szocialista demokrácia mind tökéletesebb formáját fejleszti ki, különösen a kommunális rendszer és általában a társadalmi igazgatás kiteljesedése által.

A mind jobban kiterjedő decentralizáció nem idézett elő hazánkban anarchiát, mint ahogy külföldön olykor állították, hanem ellenkezőleg: a decentralizáció adottságai között a legnagyobb mértékben érvényre

jutott és kibontakozott hazánk dolgozóinak alkotó kezdeményezése. Államunk ezáltal hogy a decentralizáció útján a szocialista igazgatás funkcióit mind a gazdaságban, mind a többi társadalmi tevékenységben átruházta a termelőkre és a többi dolgozóra, csupán egy szükségszerű történelmi tettet vitt véghez az állam elhalásának folyamatában. Mert az állam funkciói abban az időszakban is, amikor a nép nevében kezébe vette a termelőeszközöket, csupán ideiglenes jellegűek voltak, utána azonban be kellett következnie annak az időszaknak, amikor ezeket az eszközöket és funkciókat fokozatosan a termelőknek és általában a népnek engedte át.

Ez a folyamat nem ment simán, nem ment nehézségek nélkül, mert ezek elkerülhetetlen velejárói az új társadalmi viszonyok kibontakozásának és az új társadalmi rendszer kialakításának. A fogyatékosságok főleg kezdetben ütköznek ki, amikor a régi csökevények még befolyásolják az új rendszer építőinek tudatát. Ez nyilvánult meg a munkástanácsok esetében is, amelyek csak a gyakorlati tevékenység során kezdték felismerni szerepüket, kötelességeiket és jogaikat.

Társadalmi és politikai rendszerünk fejlesztésében a következő főbb eredményeket értük el:

a) kialakítottuk képviselő-testületeinket, szkupstináinkat és bizottságainkat;

b) és az államgépezet egyéb szerveit és intézményeit;

c) fejlesztettük és megerősítettük a helyi önkormányzatot a szocialista kommunák elve alapján;

d) kialakítottuk a társadalmi igazgatás megannyi szervét a közszolgálatok területén;

e) kiterjesztettük és megszilárdítottuk a polgárok demokratikus jogait, s általában demokratizáltuk életünket és politikai berendezésünket;

f) kiegészítettük, tökéletesítettük és belsőleg összehangoltuk jogrendszerünket;

g) meghatároztuk a társadalmi és politikai szervezetek szerepét szocialista demokráciánk rendszerében.

A termelők tanácsának megalakításával a népszkupstinában és a népbizottságokban hazánk munkásosztálya döntő szerephez jutott azoknak a legfontosabb határozatoknak, törvényeknek, terveknek, költségvetéseknek és egyéb előírásoknak a megalkotásában, amelyek alapján a lehető leghelyesebb irányban haladhat tovább a szocialista építés és az anyagi eszközök elosztása.

Külön ki kell emelni, hogy a decentralizálási folyamat lehetővé tette a népbizottságok mint alapvető hatalmi szervek erőteljes fejlődését. A legjelentősebb intézkedés ebből a szempontból az új kommunális rendszer kialakítása, melyben az új járási és községi népbizottságok megváltozott

hatáskörrel és új szereppel átvették a hatalmi funkciókat az átszervezett területeken." (Tito: Cikkek és beszédek, Forum 1966. „A Kommunista Szövetség feladatai stb.", Ljubljana, 1958. április 12.)

*

„A JKSZ VIII. kongresszusától a IX. kongresszusig terjedő időben mélyreható változások következtek be a társadalmi-gazdasági és politikai rendszerben, és hazánk jelentős gazdasági haladást ért el.

A gazdasági és társadalmi reform lehetőséget adott az önigazgatás és gazdasági alapjának erősítésére, az önigazgatási alapon megszervezett termelő ama képességének erősítésére, hogy a bővített újratermelés hordozói legyenek, és lehetővé tette az állam szerepének lényeges csökkentését a jövedelemről való határozásban. Irányt vettünk az intenzívebb gazdálkodásra a munkatermelékenység minőségi emelésére, a világgazdaságba való szélesebb körű bekapcsolódásra és a termelési világszabványok elfogadására. Abból indultunk ki, hogy a termelők, vagyis a gazdasági és a társadalmi fejlődés hordozói szerepének erősítése, valamint az ő kezdeményezésükre és alkotásukra való támaszkodás egyúttal létrehozza a feltételeket a sikeres és sokoldalú társadalmi fejlődéshez. Csakis így bővíthetjük eredményesen társadalmunk gazdasági alapját, csakis így csökkenthetjük a hazánk egyes vidékeinek fejlettségi fokában mutatkozó különbségeket és biztosíthatjuk az életszínvonal szüntelen emelkedését.

A rendszerünkben végrehajtott változtatások szükségesek voltak. Az önigazgatás annyira fejlődött és érvényesült, hogy mindinkább összeütközésbe került a többletmunkának, különösen pedig a felhalmozásnak a termelőktől való nagyfokú elidegenedésével. Azelőtt a gazdaságon kívüli tényezőknek döntő befolyásuk volt a fejlődésre, mert ők rendelkeztek a felhalmozás legnagyobb részével. Ez tűzfészke volt az összeütközéseknek, kerékkötője az önigazgatási viszonyok további fejlődésének, emiatt csökkent a beruházások eredményessége, és jöttek létre olyan beruházások, amelyek meghaladták a reális lehetőségeket, bizonytalanságot keltettek és inflációs irányzatokat okoztak. Elengedhetetlenül szükséges volt, hogy határozott intézkedésekkel olyan feltételeket hozzunk létre, amelyek között szakíthatunk az extenzív gazdálkodással.

Forradalmunk további menetének — abban az irányban, hogy megvalósítsa a munkásosztály történelmi szerepét az új szocialista társadalom építésében — a szocialista társadalmi-gazdasági viszonyok önigazgatási rendszerének egyre sikeresebb építésén kell alakulnia.

Az a feladatunk, hogy a következő időszakban tovább építsük, megszilárdítsuk és hatékonyabbá tegyük az önigazgatást mind gazdasági té-

ren, mind pedig az összes társadalmi tevékenységben. Végleg ki kell harcolnunk, hogy a dolgozók legyenek az újratermelés legfőbb hordozói a társult munka különféle formáiban. Az eszközök koncentrálását és gazdasági alapon való felhasználásának irányítását elsősorban a termelőknek kell végezniük, mégpedig saját érdekeikkel és a szocialista fejlődés általános érdekeivel összhangban. Ehhez kell igazítani a bankok helyzetét és szerepét, hogy minél inkább a társult termelők érdekeit fejezzék ki.

Tőlünk távol kell állnia a monopólium minden formájának — a gazdasági és a társadalmi monopóliumnak egyaránt —, és nem szabad megengednünk, hogy lábra kapjon az újratermelés bármely területén; sem a bankokban, sem a kereskedelemben, sem a termelésben, sem a többi társadalmi tevékenységben.

Megfelelő megoldásokat kell találni a gazdasági rendszer különféle területeire — az árrendszerre, a devizarendszerre, a külkereskedelmi rendszerre, a bankrendszerre, az adórendszerre és a bővített újratermelés rendszerére —, s ezeket tovább kell tökéletesíteni az önigazgatás alapján. Minél előbb érvényesíteni kell a már elfogadott álláspontokat, azokat is, amelyeket e kongresszus előkészületeinek során alakítottunk ki.

Többek között minél előbb végre kell hajtani a Szövetségi Szkupstina határozatait az úgynevezett állami tőke felszámolásáról. Ezek a kimerítő vita után hozott határozatok igen világosak: az ún. állami tőkét teljes egészében külön számlán kell vezetni és a Szövetségi Szkupstina ellenőrzése alá helyezni.

Külön hangsúlyozni kell az intenzívebb integráció szükségességét. Az integráció a kedvező folyamatok ellenére sem fejlődik még kielégítő mértékben. Bizonyos elemek lehetővé teszik az autarkiát és a lokalizmust, tartósítják a gazdaság felaprózottságát, az elmaradott technológiát és a korszerűtlen üzemszervezést. Hasonlóképpen az integráció szükségességéről való tudat sem eléggé fejlett még. Gyorsabban ki kell küszöbölni mindazt, ami gátolja az integrációt, annál is inkább, mert az integrációs folyamatok nagy része a legtöbb esetben csak községi keretekben valósul meg, valamivel kevesebb a köztársaságok keretei között, és jóval kevesebb a köztársaságok területén túlmenően. Csak az utóbbi időben történtek nagyarányú integrációs vállalkozások az egyes köztársaságok keretében és tágabb területén.

A nagyobb arányú önigazgatási integráció elengedhetetlenül szükséges, hogy gazdaságunk sikeresen fejlődhessen és versenyképessé váljon a külföldi piacokon. Ez a módja annak, hogy a társult dolgozók átvegyék az állam funkcióinak legnagyobb részét, és ezáltal az önigazgatás teljes egészében beleszövődjön a társadalmi-gazdasági rendszerbe. Az integrációval fejleszteni kell a munka különféle társulási formáit mind a gazdaságban, mind más tevékenységekben is.

Az integrációs folyamatokban nem szabad megkerülni a kollektívák érdekeit. Ellenkezőleg, ezeknek az érdekeknek megfelelő önigazgatási formák révén teljes mértékben kifejezésre kell jutniuk. Ezért az integráció előkészítésében a tudomány eredményeire és a korszerű technológiára kell támaszkodni, az integrációt pedig a világosan megállapított gazdasági viszonyokkal összhangban kell megalapozni, vagyis abból az elvből kiindulva, hogy a gazdasági egységek, az üzemegységek, az egyes gyárak, kombinátok és más integrált közösségek gyakorolják az önigazgatást, főképpen határoznak a jövedelemről, továbbá megfelelő korszerű szervezési, tervezési és igazgatási módszereket alkalmaznak.

Az állam továbbra is közvetítő a termelők között — akik jövedelmük egy részét a társadalmi tevékenységek fenntartására fordítják — és az e tevékenységben dolgozók között. Ennek következményeképpen fennmarad a költségvetési mentalitás, nem eléggé ésszerűen használják fel az anyagi eszközöket, az egyes társadalmi tevékenységek nem fejlődnek megfelelőképpen, és elmaradnak a jövedelem elvének alkalmazásában, a munka szerinti elosztásban és az önigazgatásban. Ez egyúttal akadályozza e tevékenységek szerepének helyes értelmezését, pedig e tevékenységek fejlődése roppant fontos társadalmi haladásunk szempontjából.

A JKSZ-nek és társadalmunk minden szocialista tényezőjének fokoznia kell munkáját, és határozottan arra kell törekednie, hogy e tevékenységek problémái minél előbb és tartós alapon megoldódjanak. Ez elérhető, ha megakadályozzuk, hogy az anyagi eszközöket elidegenítsék azoktól, akik termelik őket, és akik érdekközösségeikben döntenek ezeknek az eszközöknek a társadalmi tevékenységben való felhasználásáról, annak színvonaláról és formáiról. Ezáltal közvetlenebb viszonyok jöhetnek létre a társadalmi tevékenységek szolgálatait igénybe vevő közösségek és a szolgáltatásokban társult dolgozók között.

A társadalmi-politikai közösségeknek biztosítaniuk kell ezekben a tevékenységekben az általános feltételeket az önigazgatási határozatokhoz és megállapodásokhoz szabályozniuk kell a dolgozók önigazgatási jogainak társadalmi védelmét, a kölcsönösség és szolidaritás elvének alkalmazását.

Nagymértékben változnak a viszonyok a szövetség és a köztársaságok, vagyis a szövetséget alkotó önigazgató társadalmi-politikai közösségek közötti viszonyok is. A szocialista köztársaságok egyenjogúan részt vesznek a szövetség politikájának kialakításában és megvalósításában, közvetlenül felelősek érte, részt vesznek továbbá minden közös érdekű kérdés felvetésében és megoldásában, valamint a szövetség törvényhozó és végrehajtó szerveinek kialakításában. A szövetség hatáskörébe tartozó összes ügyek intézésében és az egymás közti viszonyok szabályozásában a köztársaságok egyenlő joggal vesznek részt, nagyságuktól, gazdasági

erejüktől és lakosságuk számától függetlenül, az érdekek kölcsönös elfogadásának és összeegyeztetésének céljából, az önigazgatási testületek megbeszéléseinek és a szocialista szolidaritásnak az elvei alapján. Ezzel tartalmilag kiegészül a köztársaságok politikai szuverenitása, növekszik törvényhozó és egyéb illetékessége, és fokozódik felelőssége az egész társadalmi fejlődésért. A társadalmi alap önigazgatási viszonyainak fejlődésével és a szövetségi rendszer fejlődésével összhangban a szocialista tudományok is nagyobb önállóságra tesznek szert.

A JKSZ az eddig elért eredmények bíráló értékelésével következetesen megvalósítja az egyenjogú viszonyok fejlesztése és a nemzetek közötti kapcsolatok politikáját az önigazgatás alapján azáltal, hogy leküzdi a különféle nehézségeket, az egyenjogúság megbontását, az előítéleteket s a tudatos ellenállást a bürokratikus és nacionalista erők részéről...

A szocialista társadalmi viszonyok fejlesztése legyen a legfőbb elfoglaltságunk. Mindennapi politikánkban és gyakorlatunkban azonban nem mindig fordítottunk kellő gondot arra, hogy a szocialista önigazgatási viszonyok legyenek az összekötő kapcsok mindannyiunk között, Jugoszlávia minden népe és nemzetisége között. Ezért aktívabban kell fejlesztenünk az önigazgatást, hogy ennek alapján tömörítsük a dolgozókat, s így fejlesszük a népek és nemzetiségek közötti viszonyokat is. Nem szabad és nem fogunk engedni a különféle nacionalista irányzatoknak, hanem következetesen a szocialista elvek és közösségünk igazi összetartása szellemében kell tevékenykednünk." (Tito: Válogatott beszédek — Kossuth Könyvkiadó 1973. „Záróbeszéd a JKSZ IX. kongresszusán", 1969. március 15-én.)

*

„Az elfogadott álláspontokból és határozatokból nehezen születik akció. Szemmel látható egyben az is, hogy a kommunisták szövetsége soraiban vannak, akik az elfogadott álláspontok élének csorbítására, felhígítására és félreszorítására törekednek, a gyakorlati intézkedéseket pedig elhalasztják és semlegesítik. Ez azoknak a kérdéseknek az esetében jut kifejezésre, amelyek megoldásától a munkásosztály helyzetének erősödése függ a társadalmi-gazdasági és politikai viszonyokban, az alkotmányfüggelékek megvalósításában, a gazdasági stabilizáció politikájának végrehajtásában, a nem munkaeredményeken alapuló szociális különbségek kiküszöbölésében, valamint a kommunisták szövetsége politikájának és gyakorlatának más területein.

Az elfogadott határozatok végrehajtásának következetlensége, bizonytalansága és hatálytalansága rámutat a JKSZ szervezeteinek és vezető szerveinek következő hiányosságaira:

— a mukásosztály és a szocialista önigazgatás érdekeivel ellenkező nézetek és érdekek hatása;

— a bürokratikus mentalitás, a vagyonszerzési harc és a kispolgári pszichológia hatása, amely az elvszerű politikát politizálgatással és politikai intrikával váltja fel, gyakran a hazai és külföldi ellenséges elemek hatására;

— a meggyökerezett opportunizmus, amely igen gyakori jelenség; a komunisták szövetsége politikájával és ideológiájával ellentétes álláspontok és politikai magatartás megtűrése;

— a JKSZ politikai álláspontja megvalósításáért folytatott akciókban jelentkező eltérő magatartás és különböző fokú intenzivitás a társadalmi környezetben;

— az eszmei-politikai és akcióbeli egység hiánya, a csoportosulás, a frakciós tevékenység, és a hatalomért harcoló klikkek régi vagy új formákban való felújításának kísérlete.

A JKSZ csak az ilyen jelenségek kiküszöböléséért vívott, megalkuvást nem ismerő harccal biztosíthatja erős hatását a társadalmi fejlődésre.

A gazdasági és a nem gazdasági munkaszervezetekben a káderpolitika terén még mindig észlelhető egyeseknek és egyes csoportoknak bizonyos jogok bitorlására és monopolhelyzetre való törekvése. Ennek következtében a dolgozói kollektívákat és ezek önigazgatási szerveit megfosztották jogaiktól, és veszélybe kerültek az össztársadalmi érdekek is. E helyzet javítása érdekében okvetlenül szükség van a káderpolitikára vonatkozó megállapodások szerepének erősítésére és az e kérdéseket szabályozó törvényes és önigazgatási normák ellenőrzésére.

A forradalom jelenlegi fázisa döntő jelentőségű Jugoszlávia fejlődésére és a szocializmus megvalósítására. A kérdés lényege az, hogy a munkásosztály kezébe tudja-e venni a teljes társadalmi reprodukciót, és biztosítani tudja-e a társadalmi és politikai határozathozatalban őt megillető döntő szerepet, vagy pedig azon erők és viszonyok kerülnek túlsúlyba, amelyek ellentétben állnak a munkásosztály érdekeivel, a szocializmussal és az önigazgatással. Ebben a sorsdöntő pillanatban a JKSZ-re hatványozott felelősség hárul a táradalmi fejlődés irányvonalának meghatározásában, a szocialista önigazgatási rendszer fejlődéséért, minden társadalmi döntés szocialista tartalommal való kitöltéséért folyó harcban . . ." (Tito: Válogatott beszédek, Kossuth Könyvkiadó 1973. „Nyilatkozat a zágrábi »Vjesnik« című lapnak", 1972. október 8.)

*

„Mikor feledkeztünk meg a munkásosztályról? Soha. Mindig azt követeltük, hogy társadalmi fejlődésünk lefontosabb tényezőjének kell te-

kinteni, és eszerint kell hozzá viszonyulni. Hangsúlyoztuk, hogy a munkásosztály az egész országépítés pillére, mert más nem is lehet. A munkásosztályt pedig a kommunisták vezetik. Mi küzdünk a munkásosztály alapvető jogainak megszilárdításáért. A XXI. és XXII. alkotmányfüggelékkel ezt törvénybe iktattuk. Most pedig azon fáradoztunk, hogy a törvény érvényesüljön. De lépten-nyomon ellenállásba ütköztünk. Körmönfont, agyafúrt módon gáncsolnak bennünket, közben krokodilkönnyeket hullatva emlegetik a munkásosztályt. De csak emlegetik. Valójában azonban minden cselekedetükkel ellene szegülnek a munkásosztályt megillető jogok érvényesítésének. Akár technokraták, akár bürokraták az osztályellenségek, mind egy bandába tartoznak. Ezért is szükséges, hogy a kommunisták szövetsége ne csak egységes legyen, hanem elméleti és gyakorlati szempontból is képes legyen — legalábbis legnagyobb része — túljárni a munkásosztály ellenségeinek eszén, hogy felülkerekedjen mindazokon, akik meg akarják akadályozni szerepének erősítését. Ilyenek pedig sokan vannak, s haladéktalanul harcba kell szállnunk velük.

D. J.: Kérném, Tito elvtárs, térjünk ki az alkotmányfüggelékekre. Milyen közvetlen intézkedések várhatók a politikai hatalom társadalmasításáért vívott harcban?

Tito: Amikor az alkotmányfüggelékekről beszélünk, és mindenekelőtt a XXI. és XXII. függelékre gondolok, amely a munkásosztály szerepére és jogaira vonatkozik. Vajon ki fogja megmagyarázni ezeket a jogokat, ha nem a kommunisták? Sok olyan kollektívánk van ugyanis, amely nincs tisztában önigazgatói jogaival, nem eléggé éber, és egyszerűen megengedi, hogy a technokraták gyakran félrevezessék és azt csináljanak vele, amit akarnak. Mi azonban a technokrácia ellen nem harcolhatunk csupán kívülről, elsősorban magukban a kollektívákban kell küzdeni ellene, ott, ahol az kifejezésre jut. Ez nem azt jelenti, hogy akadályozni akarjuk a szakembereket funkcióik gyakorlásában. A vezető káderek iránti magatartásnak azonban összhangban kell lennie az alkotmányfüggelékekkel. Ezért mindenekelőtt a kommunistáknak kell harcolniuk, méghozzá fáradhatatlanul. Előfordul ugyanis, hogy munkabeszüntetésre kerül sor, amikor a munkások valami miatt hátrányba kerülnek. Ilyen dolgoknak nem kellene bekövetkezniük. Én emiatt egyáltalán nem hibáztatom a munkásokat. A technokratákat és a bürokratákat okolom, akik igen szoros kapcsolatban állnak egymással, és nem akarnak meglátni egyes dolgokat. Nem akarják megoldani a problémákat, mielőtt a munkások ki nem robbanak, s amikor a munkások tiltakoznak, akkor rendezik is az ügyet". (Tito: Válogatott beszédek, Kossuth Könyvkiadó 1973, „Nyilatkozat a zágrábi „Vjesnik" című lapnak", 1972. október 8.)

*

„Mindenkor követeltem és ma is követelem a munkásosztály közvetlen hatását a kommunisták szövetségében és általában a társadalomban, azt hangoztatva, hogy a munkásosztálynak az egész országban azonos érdekei vannak, s hogy nincsenek külön munkásosztályok a köztársaságokban és a tartományokban. Erre mindenki bólogat, ám a gyakorlat merőben mást mutat. A gyakorlatban a nemzetek és nemzetiségek, illetőleg a köztársaságok és tartományok szuverenitása és önálló döntéshozatala melletti határozott állásfoglalásunk összekeveredett az egész ország munkásosztályának osztályszolidaritásával és egységével. Figyelmen kívül maradt, hogy rendszerünkben, a mi feltételeink között, a társadalmi viszonyok mai fejlettségi fokán a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége az az összetartó és integrációs erő, amely az egységes termelés viszonyok mellett egyedül képes feloldani hazánk minden társadalmi és gazdasági ellentmondását.

Szerintem különösen elfogadhatatlan a társadalomtudományok területén dolgozó értelmiségek szembeállítása a munkásosztállyal, sőt a műszaki értelmiséggel is.

Az értelmiség számára az önigazgatás nyújtja a legjobb feltételeket a szabad alkotásra, a kezdeményezés teljes kibontakozására. Éppen ezzel magyarázható, hogy az értelmiség óriási többsége magáévá tette az önigazgatási rendszert, a többi dolgozó emberrel együtt alkalmazza azt a mindennapi gyakorlatban és síkraszáll annak tökéletesítéséért.

Értelmiségünk helyzete nem tekinthető önigazgatási fejlődésünktől elszigetelten. Az eszmei és politikai áramlatok az értelmiségiek soraiban lényegében a társadalom meghatározott helyzetéből és anyagi bázisából erednek. Itt nem csak arra a pozitívumra gondolok, amelyről beszéltem, hanem az önigazgatás elleni és más antiszocialista irányzatokra is, amelyekkel találkozunk, és amelyek szocialista irányzatokra is, amelyekkel találkozunk, és amelyek nem ritka jelenségek az értelmiségiek között. Itt voltaképpen dogmatikus, anarcho-liberalista, technokrata, nacionalista és más antimarxista felfogásokról és magatartásokról van szó.

Látszólag ezek egymástól különálló cselekmények, de lényegében az önigazgatáshoz való szembehelyezkedéshez vezetnek, ez az ő közös nevezőjük. Az ilyen jelenségek hordozói és e koncepciók képviselői elkülönültek a munkásosztálytól. Egyeseknél az ellenállás ama törekvésnek a kifejezése, hogy megőrizzék kiváltságos társadalmi helyzetüket, másoknál pedig az, hogy ráerőszakolják magukat a társadalomra és újabb pozíciókat szerezzenek. Ebből ered az a törekvés is, hogy az értelmiség egy része elzárkózik a társadalom többi részétől, mindenekelőtt a munkásosztálytól. Hangsúlyozni szeretném, hogy az ilyen felfogások és irányzatok egyben a tudomány fejlődésének fékezői és hordozóik csaknem mindenkor az

alkotási tehetetlenség kifejezői." (Tito: Válogatott beszédek, Kossuth Könyvkiadó, 1973. „Beszéd a belgrádi egyetem professzorai és hallgatói előtt" 1972. dec. 2.)

*

„E dinamikus fejlődésben a társadalmi folyamatok mind összetettebbekké váltak, új formákat és méreteket öltöttek, az általános életkörülmények rendkívül gyorsan változtak, s ezzel együtt változtak az emberek szokásai, öntudatosabbakká váltak. Ez azonban nem történhetett ellentmondások, új problémák keletkezése nélkül. A társadalom forradalmi átalakulásában többé-kevésbé elkerülhetetlenek a konfrontációk, a konfliktusok, amelyek elsősorban a gyors fejlődés kifejezői, lényegében azonban eszmei és osztályösszeütközések.

Elvtársnők és elvtársak! Nyilvánvaló, hogy törekvéseink és tevékenységünk középpontjában az önigazgatás áll, annak erősítése és tökéletesítése, ami alatt a vele szemben mutatkozó nem kis ellenállás leküzdése is értendő. Az egész eddigi tapasztalat azt bizonyítja, hogy az önigazgatás csak tudatos társadalmi tevékenységgel fejleszthető. Ez pedig a kommunisták szövetsége, mint a munkásosztály eszmeileg, politikailag egységes és akcióképes szervezete nélkül nem biztosítható, sőt mi több, nélküle maga a munkásosztály sem szerezhet döntő pozíciót a társadalomban. Éppen ezért az önigazgatás összes ellenzői, a számunkra idegen társadalmi szerepét vonták kétségbe, e szerepet próbálták aláásni és lehetetlenné tenni.

A munkásokra vonatkozó alkotmányfüggelékek elfogadása után — amely függelékek meghatározzák a munkásosztály döntő szerepe megvalósításának formáit a társult munka szervezeteiben — szükségszerűen további lépést kellett tennünk. Tökéletesíteni kellett ugyanis a társadalmi-politikai és gazdasági rendszert, hogy az lehetővé tegye a munkásosztály számára a társadalmi újratermelés teljes folyamatának ellenőrzését, valamint, hogy az önigazgatás felölelje a társadalmi élet minden területét, kezdve a társult munka alapszervezetétől és a községtől egészen a föderációig. Az alkotmánymódosítások második szakaszának éppen ez a feladata.

Ezzel összhangban előirányoztuk a szkupstina rendszernek delegálási elv szerinti kiépítését is. Ez azt jelenti, hogy a dolgozók a maguk soraiból közvetlenül jelölnek küldötteket a község és a köztársaság szkupstinájába, s azok döntenek majd a társadalmi fejlődés valamennyi lényeges kérdésében. Ezáltal megszűnik a klasszikus képviseleti rendszer. Javaslatok készültek az új Szövetségi Skupstinára, mert azt is feltétlenül össze kell hangolni az összes társadalmi változásokkal és a föderáció új jellegével. A delegálási rendszerrel sokkal jobban lehet biztosítani azt, hogy a Szövetségi Szkupstina valóban a hatalom és a dolgozók önigazgatásá-

nak a szerve legyen. A Szövetségi Szkupstinának a jövőben még magasabb színvonalra kell emelnie a köztársaságok közötti megállapodás elvét valamennyi társadalmi-politikai és gazdasági kulcskérdésben. A szkupstina lesz majd az a hely, ahol megvalósulnak a köztársaságok közötti megállapodások és egyezmények. Ezáltal pedig a szkupstina szavatolja majd népeink és nemzetiségeink egyenjogúságának legmagasabb fokát.

Az új alkotmánnyal meghatározzuk majd a társadalmi-gazdasági rendszer területén azokat a viszonyokat, amelyek az önigazgatásnak megfelelnek. Ide tartozik majd az a mechanizmus is, amellyel kiküszöbölődik az állami tulajdon eleme és az áru-pénz viszonyok ösztönössége. E tekintetben az alkotmány olyan megoldásokat irányoz elő, amelyekkel biztosítható, hogy az anyagi eszközök társulásának és koncentrálásának valamennyi formája minden pillanatban a dolgozók ellenőrzése alatt legyen. Az új alkotmánytervezet nagy jelentőséget tulajdonít a társadalmi tervezésnek is, és kiterjesztésének a társult munka alapszervezeteire és közösségeire. Ily módon kell megvalósítani a társadalom egybehangolt fejlesztését és önigazgatási integrálását. Mindebben megkülönböztetett hely illeti meg az önigazgatási megegyezéseket és a társadalmi megállapodásokat.

Az új alkotmánytervezet szövege az előző alkotmánynál világosabban határozza meg a társadalmi tulajdon fogalmát, vagyis azt, hogy az teljes egészében a társadalmat illeti meg. Ez pedig azt jelenti, hogy a társadalmi vagyonnal és jövedelemmel való rendelkezés során mindenkinek tiszteletben kell tartania az általános társadalmi érdekeket és a megállapodáshoz kell tartania magát. Az a jövedelem például, amelyet a társult munka valamelyik szervezete megteremt, nemcsak az ott foglalkoztatott munkások erőfeszítésének eredménye, hanem bizonyos módon valamennyi dolgozó, sőt még az előző nemzedékekhez tartozó dolgozók erőfeszítéseinek eredménye is.

Történelmi jelentőségűek tehát azok a változások, amelyeknek megvalósítására törekszünk. Nem arról van szó, hogy a meglevő alkotmányt toldozgassuk vagy bővítgessük, hanem társadalmunk alapjában, a termelési viszonyokban, valamint az egész felépítményben hajtunk végre forradalmi módosításokat. Úgy hiszem, teljes joggal hangsúlyozhatom, hogy a termelők és az összes dolgozók történelmük során eddig soha nem álltak közelebb a marxista klasszikusok elképzeléseinek megvalósításához, vagyis ahhoz, hogy a dolgozók rendelkeznek munkájuk eredményeivel, és döntő szerepük van a társadalom egész politikájának irányításában." (Tito: Válogatott beszédek, Kossuth Könyvkiadó, 1973. „Expozé a szövetségi általános gyűlésen" 1973. április 23.)

*

„Az új alkotmány elfogadásával, amelynek fő értelme hogy az összes társadalmi ügyekben biztosítsa a munkásosztály és a társult munka döntő szerepét, a szocializmusért folyó harcunk új szakaszába lépünk. E harc lényege és fő célja az, hogy a munkásosztály nevében gyakorolt hatalom magának az osztálynak és minden dolgozónak a hatalmává változzon át, hogy a társult munka dolgozói közvetlenül döntsenek munkájuk eszközeiről, feltételeiről és gyümölcseiről s általában a társadalmi életről.

Az elmúlt időszakban szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a szocializmust és az önigazgatást fenyegető legnagyobb veszély a nacionalizmus, a liberalizmus és a dogmatizmus eszmei leple mögé bújt technokrácia és bürokrácia. E szocialistaellenes és önigazgatásellenes törekvések és jelenségek gyökerét, a társadalmi újratermelés eszközeinek és funkciójának a dolgozóktól való elidegenítésében és a különféle gazdasági és politikai hatalmi központok ezen az alapon való önállósulásában kell keresni. Nyilvánvaló, hogy minderre lehetőséget nyújtanak a szocialista erők soraiban megnyilvánuló különféle szubjektív fogyatékosságok, és kedveznek nekik olyan jelenségek is, mint amilyen a karrierizmus, a vezérkedés, a csoportos hatalmi harc stb.

Támadásuk mindenekelőtt társadalmi és gazdasági viszonyok rendszere ellen irányult, amely biztosítja a dolgozók uralmát saját munkájuk feltételei és eredményei fölött. Mert a dolgozók ilyen helyzete közvetlenül ássa alá ezen erők helyzetét és hatalmát. Ezért tanúsítottak ellenállást a JKSZ minden kezdeményezésével és akciójával szemben, amelynek az volt a célja, hogy a társadalmi és a gazdasági viszonyok megfelelő módosításával erősítse a munkásosztály helyzetét. Ezenfelül nem riadtak vissza attól sem, hogy olyasféle elméleteket fejlesszenek ki, amelyek szerint az önigazgatás — állítólag — egy elmaradott gazdaságnak felel meg, összeférhetetlen a technológia modern előrehaladásával, anarchiát és szervezetlenséget teremt a gazdaságban és általában a társadalmi életben. A káros gazdasági jelenségeket, amelyeket éppen a bürokratikus centralizmus maradványai és a technokrácia jelenségei idéztek elő, az önigazgatás rovására írták.

Másrészt támadások indultak a politikai rendszer ellen is. Mindenekelőtt arra, hogy megváltoztassák a rendszer osztálylényegét, illetve gyengítsék a munkásosztály és a forradalmi szocialista erők helyzetét az államhatalom rendszerében és ezáltal általában a társadalomban is. Az ilyenfajta támadásokat néha a demokráciáért vívott harc cégére alatt folytatták. Néha meg nacionalista érveket hangoztattak. Támadásokat intéztek a szélsőbaloldaliság leple alatt is, lényegében pedig munkásellenes és kispolgári szólamokat hangoztattak holmiféle értelmiségi elit uralmának múlhatatlan szüksége voltáról — a munkásosztály nevében.

Köztudomású, hogy egyetlen társadalmi rendszer sem létezhet, nem lehet szilárd, ha a hatalmat nem szervezték meg megfelelő politikai rendszerben. Természetes, hogy minden társadalom fölépíti a maga politikai rendszerét, összhangban a termelési és osztályviszonyok jellegével, amelyeket fenntartani és védenie kell. A burzsoá állam politikai rendszere a tőke magántulajdonának fenntartását és működését kell szolgálnia. A mi politikai rendszerünknek a társadalmi tulajdonon, a munkásosztály uralmán, önigazgatásán, alapuló szocialista termelési viszonyok fenntartását és működését kell szolgálnia. Mindig hangoztattuk, hogy társadalmunknak mindemiatt olyan politikai rendszerre van szüksége, amely osztálylényegénél fogva a proletariátus diktatúrájának sajátos formája, amely a szocialista termelési viszonyok önigazgatási formáján alapszik. Olyan önigazgatási demokrata rendszernek kell ennek lennie, amely biztosítani és továbbfejleszteni tudja a szocialista önigazgatási viszonyokat. Minden támadás tehát, amely politikai rendszerünk legfontosabb alapjai ellen irányul, főleg amelynek célja aláásni ezeket az alapokat a mindennapi gyakorlatban, egyszersmind szocialista rendszerünk szilárdságát ingatja meg. Ily módon keletkeztek a politikai válságok tűzfészkei az elmúlt időszakban.

A dolgozóknak, a társadalmi újratermelésben elfoglalt társadalmi és gazdasági helyzete szempontjából döntő fontosságú azon elv valóra váltása, hogy a dolgozót illeti meg az elidegeníthetetlen jog, hogy saját személyi és társadalmi szükségleteinek kielégítése céljából dolgozzon a társadalmi tulajdonban levő munkaeszközökkel, és hogy a társult munkában dolgozó többi munkással egyenrangúan, szabadon — igazgassa a maga munkáját, munkájának feltételeit és eredményeit. Ebben a jogban jut kifejezésre az alapvető szocialista termelési viszonyok, a társadalmi tulajdon lényege. A termelőeszközök társadalmi tulajdona — mint a munka és a munkásosztály felszabadulásának alapja, valamint a szocializmus lényegbevágó ismérve — feltételezi a dolgozók közvetlen igazgatását azon eszközök fölött, amelyeket ők teremtenek és mindennap megújítanak, és amelyek lényegében saját holt munkájuk eredményei.

A dolgozóknak a termelőeszközökhöz való ilyen viszonya adta meg az alapot az önigazgatás rendszerének fokozottabb eredményességéhez — összehasonlítva bármilyen más rendszerrel. Ugyanis, ha a munkás — a társadalom alapvető termelőerője — maga az ura munkája feltételeinek és eredményeinek, ha önmagáért dolgozik és igazgatja saját munkáját, mindez arra serkenti, hogy fejlessze saját munkaképességét, a munka gazdaságosságát és eszközeit, és hogy ésszerűen rendelkezzen a munka eredményeivel. A munkás semmiféle más rendszerben nem tanúsíthat ilyen viszonyt a munka iránt.

Nyilvánvaló, hogy a munkás nem valósíthatja meg elszigetelt egyénként azt az elidegeníthetetlen jogát, hogy döntsön munkájáról és a munka eredményeiről, hanem csak együttesen a társult munkában dolgozó többi munkással. Ezen társulás alapvető formája a társult munka alapszervezete, amelyben minden munkás, egyenjogúan a többi munkással, közvetlenül igazgatja saját munkáját és a társadalmi újratermelés eszközeit, és amelyben dönt a jövedelmről, a társult munka közös eredményéről. Éppen a munkásnak az alapszervezetben elfoglalt ilyen helyzete az, aminek meg kell akadályoznia, hogy bárki is bitorolhassa jogait.

A társult munka alapszervezete természetesen nem zárt, autarchikus, önmagát kielégítő egység. A társadalmi munka teljes termelékenysége szakadatlan fokozásának szükségessége, mint az egyre jobb életfeltételek alapja, megköveteli a munka mind közvetlenebb társítását. A munka közvetlen és egyre teljesebb társítása a szocialista társadalomban is fokozatosan valósul meg a társadalom termelőerőinek fejlődésével összefüggésben, ami mindenképpen elkerülhetetlen. Egyébként objektíve szükségszerű folyamatként lényegi meghatározója a kommunista társadalom kialakulása történelmi szükségszerűségének is, a társadalomnak a termelők szabad társulásává való átalakulásának.

Éppen itt azonban, elsősorban az anyagi és a társadalmi fejlődés jelenlegi fokán rejtőzik az a veszély, hogy kialakul egy önállósuló igazgatási réteg, amely monopolizálja az igazgatás funkcióit.

Ilyen értelemben mindenekelőtt a társadalmi eszközök és a jövedelem fölötti döntéshozatal joga teljes egészében a társult munka alapszervezeteiben dolgozó munkásokat illeti meg. Ezeket az eszközöket a társult munka különféle szervezeti formáiban társítják és a jövedelmet együttesen valósítják meg bennük. Sohasem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy ezek az eszközök társítottak és a jövedelmet közösen valósították meg, és róluk az eszköztársító alapszervezetekben dolgozó munkások döntenek, illetve azok, akik a jövedelmet közösen valósították meg.

A társult munka valamennyi alapszervezetében a dolgozók helyzete — az a körülmény, hogy maguk viselik döntéseik következményeit, hogy a jövedelem, amelyet az alapszervezetben valósítanak meg, önigazgatási jogaik anyagi alapja, és hogy ennélfogva szakadatlanul fokozniuk kell munkájuk termelékenységét — adja meg külön-külön minden szervezetben a dolgozók ésszerű magatartásának alapját, azt, hogy a saját érdekükben azt tegyék, ami valamennyi dolgozó általános érdekét szolgálja. Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy az alapszervezetekben a dolgozóknak az eszközökről és a jövedelemről való döntése nem olyasvalami, amihez senki másnak nincs köze. Mert a társadalmi eszközökről és a jövedelemről van szó, amely nemcsak a jövedelmet megvalósító szervezetben dolgozók munkájának eredménye, hanem az össztársadalmi munkáé is. Az

erről való döntéshozatal a dolgozók társadalmi funkciója, amely tartalmazza minden alapszervezet dolgozóinak felelősségét a többi alapszervezet dolgozói és az egész társadalom iránt." (A Jugoszláv Kommunista Szövetség tizedik kongresszusa — Dokumentumok; Forum — Újvidék, 1974.)

*

„A Végrehajtó Bizottság titkára a továbbiakban idézte Tito elnöknek Brezsnyevhez intézett szavait:

„Azt szeretném, ha egyszer és mindenkorra megértenék és elfogadnák, hogy a jugoszláv önigazgatási rendszer tartós jellegű és lényegi törekvésünk. Ez a rendszer felel meg legjobban hazánkban a szocialista országépítés feltételeinek. Ez nem csupán pillanatnyi álláspont, a párt politikai álláspontja. Ez egész népünk egyöntetű törekvése, ez már olyan gyakorlat, amely óriási eredményeket hozott és hoz ma is." (Tito elnök Brezsnyevhez intézett soraiból — 1976. Magyar Szó, 1976. november 27-én, 4. old.)

*

„Mindenekelőtt hangsúlyozni akarom, hogy az utóbbi években erőteljesen haladunk előre a szocialista önigazgatás átfogó rendszerének építésében. Sok fontos megállapodás született a leendő társadalmi-gazdasági fejlődés irányelveiről. Létrejöttek az alkotmányban előirányzott szervek és intézmények. Kidolgoztuk az akcióprogramokat, hogy minél tökéletesebben szavatoljuk a munkásosztály vezető szerepét a társadalmi-gazdasági és a politikai élet minden területén. Elfogadtunk sok új törvényt, s a legfontosabbat közülük, a társult munkáról szóló törvényt éppen most hoztuk meg. Az elmondottaknak köszönhetően fokozódott szocialista önigazgatású társadalmunk szilárdsága, és megszületett további fejlesztésének világos távlata.

A föderációban új viszonyok jöttek létre. Érvényesült a köztársaságok és tartományok önigazgatási önállósága, és egyúttal megerősödött egységük is. Ma sokkal felelősebbnek érzik magukat nemcsak saját fejlődésükért, hanem az egész közösség előrehaladásáért. Mert csak ilyen politikában látják Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei a teljes nemzeti érvényesülések és a sokoldalú szocialista fejlődés lehetőségét.

Intenzív tevékenység folyik tehát társadalmunk további önigazgatási átalakítására. Ez a harc, amelyet világos politikai platform és világosan meghatározott távlatok alapján folytatunk, kifejezi polgáraink igazi hangulatát és hazánk jelenlegi társadalmi-politikai helyzetének pozitív jelleg-

zetességeit. Ez a helyzet annál inkább jelentős, mert a belső ellenállások és ellentmondások demokratikus alapon történő leküzdésével, valamint különböző irányból hazánkra nehezedő állandó nyomásokkal való sikeres szembehelyezkedéssel egyidejűleg teremtettük meg. Ez egyúttal igazolja a Jugoszláv Kommunista Szövetség politikájának helyességét, pártunk egységét és szilárdságát, valamint egész közösségünk összetartását és szilárdságát is." (J. B. Tito beszéde a JSZSZK Szövetségi Képviselőházában — 1976. november 26-án. Magyar Szó, 1976. november 27-én, 1. és 4. old.)

*

„A tudományos tevékenység mindenekelőtt önigazgatási érdekközösségek révén történő önigazgatási szerveződése olyan demokratikus társadalmi keretet jelent, amely szavatolni tudja, hogy az alkotók és az összes dolgozók hatékonyan és egyenjogúan hozzájáruljanak a tudomány és a társadalmi gyakorlat integrálódásához. Ezáltal a tudomány bekapcsolódik a szocialista önigazgatási rendszerünk további fejlesztésével kapcsolatos összes probléma megoldásába, és hozzájárul a fejlődés során jelentkező akadályok és ellentmondások leküzdéséhez.

Hogy a termelőerők és a szocialista önigazgatási viszony fejlesztésének befolyásos tényezőjévé válhasson, a tudománynak ki kell lépnie az akadémiai elzárkózottságból, amely absztrakt és meddő vitákhoz és kritikákhoz vezet, meg kell szabadulnia a dogmatikus és apologetikus szűklátókörűségtől, amely gátolja a tudományos eszmék alkotó szellemű és szabad fejlődését.

Le kell szögeznem, hogy a tudomány és általában az alkotótevékenység reális pozíciója és társadalmi lénye meglehetősen lassan és nehézkesen változik meg. Az e területen megnyilvánuló társadalmi-gazdasági viszonyokban elég sok a maradiság, még mindig nem dominál az önigazgatás. Előfordul az a vélemény is, hogy az anyagi termelés, valamint a szellemi munka társítása pragmatikus pozíciókra taszítja a tudományt, és gátolja a szabad alkotást. Itt az ideje, hogy megmutassuk, az ilyen felfogások mennyire a szószólóik gondolati tehetetlenségének következménye és azon feladatok bonyolultságától és nagyságától való rettegés kifejezője, amelyek szocialista önigazgatású társadalmunkban és általában a jelenkori világban hárulnak a tudományra és az alkotótevékenységre.

Napjainkban többé nem kell bizonyítani, hogy az önigazgatás nyújtja a legtágabb értelemben az alkotás legmegfelelőbb lehetőségeit. Az e terület önigazgatási átalakulásának konkrét útjai azonban nyilván igen bonyolultak. Ezért állandóan olyan eszmei harcra van szükség, amelyben az eddiginél sokkal nagyobb mértékben kell részt venniük maguknak a tu-

dományos kutatóknak és alkotóknak is". (J. B. Tito beszéde a Crna Gora-i Tudományos és Művészeti Akadémia ünnepi ülésén — az Akadémia tiszteletbeli tagjává való megválasztásakor, Titograd, 1977. február 25-én. Magyar Szó, 1977. febr. 26-án, 1. old.)

Válogatta és összeállította
Molnár Irén

Rezime

TITO — o samoupravljanju

— zbirka tekstova —

Povodom 40. godišnjice, otkad je drug Tito na čelu SKJ, i 85. rođendana, autor ovih izbora tekstova je nastojala da sastavi najznačajnije reči predsednika republike o samoupravljanju, kao društvenom odnosu ili sistemu kod nas. Činjenica je, da drug Tito kao inicijator novih, humanijih društvenih odnosa, uvek imao pred očima bolji život radničke klase i promene u našoj revoluciji, koje će jednom doneti besklasno društvo, lišen protivurečnosti i sukoba. Kao revolucionar i marksista, Tito je uvek gledao na tok revolucije kao na proces koji se neprestano menja, usavršava. Istovremeno, sukobljavajući se na nazadnim, oportunističkim i malograđanskim snagama. Drug Tito je uvek blagovremeno upozoravao na one opasnosti koje bi mogle da koče razvoj samoupravljanja radničke klase.

Činjenica je, da Jugoslavija na svojevrstan način gradi socijalizam i da smo najdalje otišli u uvođenju demokratskih načina upravljanja društvom. Ipak, nikad nismo tvrdili da smo mi izmislili samoupravljanje kao društveni proces. Razradu ovih teza počeli su Marks i Engels na iskustvima Pariske komune, a nastavili su radnici tokom istorije kroz dugotrajnu borbu za klasno oslobođenje.

Zbirka tekstova je sastavljena na osnovu objavljenih govora i članaka druga Tita, u hronološkom redu, imajući u vidu sudbonosne trenutke naše revolucije i najkarakterističnije momente, tokom našeg društvenog razvoja.

Summary

On Self-Management

— extracts from Tito's works —

On the occasion of the 40th anniversary of Tito's leadership of the Yug. League of Communists and his 85th birthday, the editor of these extracts has attempted to collect the president's most significant statements about selfmanagement. President Tito, the originator of new humanitarian social relations, has always acted in the best interest of the working class, always aware of revolutionary

changes aimed at creating a classless society void of conflicts and contradictions. As a revolutionary and marxist he has always regarded revolution as a process which constantly changes and improves. Opposing reactionary, opportunistic and petty bourgeois forces, he has always warned us in times of crisis, pointing out the dangers threatening our self-managing development.

It is a well known fact that we are building socialism on our own and also that we have gone o long way in introducing democratic forms of social management, yet we have never claimed to have invented self-management. The elaboration of these theses was undertaken by Marx and Engels on the basis of the experience of the Paris Commune, and continued by the working class in the course of history of the class struggle for freedom.

The extracts were collected chronologically from President Tito's published speeches and articles, in view of the crucial moments of our revolution and the most prominent stages of our social development.

Móra András

VAJDASÁG TÁVLATAI ÉS FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGEI 1980-IG

„A társadalmi tervekben foglalt célokat és feladatokat, valamint megvalósításukat a társadalmi újratermelés valamennyi szubjektumának *megállapodása* alapján kell meghatározni. A társult munkában dolgozó munkásokat illeti meg azonban a döntő szó, ami nem zárja ki a társadalmi-politikai közösségek szerveinek bizonyos önálló felelősségét se."

(Josip Broz Titónak, a Jugoszláv Kommunista Szövetség elnökének záróbeszédéből a Tizedik Kongresszuson)

1. NÉHÁNY SZÓ AZ ÚJ TÁRSADALMI TERVEZÉSI RENDSZER ALAPJAIRÓL

A JKSZ elnöke és Elnöksége Végrehajtó Irodája levelének, az Alkotmány és a JKSZ X. Kongresszusa, a Szerb KSZ VII. Kongresszusa és a Vajdasági KSZ XV. választmányi értekezlete határozatainak következetes végrehajtása igen jelentős társadalmi-politikai tevékenységet váltott ki. Kedvezően hatott ez e társadalmi és gazdasági fejlődésben eddig elért eredmények alapos kiértékelésére és a fennálló problémák mielőbbi megoldására. Erre és a közvetlenül utána következő időszakra esik a JSZSZK, a Szerb SZK, valamint a Vajdasági SZAT 1976—1980. évi TÁRSADALMI TERVE kidolgozása és meghozatala is.

Párhuzamosan ezzel a tevékenységgel, támaszkodva az Alkotmány alaprendelkezéseire, a Párt kongresszusi határozataira, továbbá az önigazgatási gyakorlat addigi tapasztalataira megszületett a TÖRVÉNY A TÁRSADALMI TERVEZÉSI RENDSZER ALAPJAIRÓL ÉS JUGOSZLÁVIA TÁRSADALMI TERVÉRŐL[1].

A társadalmi tervezés alapját a JSZSZK Alkotmánya (69. szakasz) a következőképpen határozza meg:

„A társult munka alap, és más szervezetei dolgozóinak és az önigazgatási érdekközösségek, helyi közösségek és más önigazgatási szervezetek és közösségek dolgozóinak, amelyekben társadalmi újratermelés tevékenységét és eszközeit igazgatják, *joguk és kötelességük*, hogy a tudományos ismeretekre és a fejlődési lehetőségek ezeken alapuló értékelésére támaszkodva, gazdasági törvényszerűségek figyelembe vételével, *önállóan* megállapítsák szervezetük és közösségük *munka- és fejlesztési terveit és programjait*, s hogy ezeket a terveket és programokat egymás között és a társadalmi-politikai közösségek társadalmi terveivel *összhangolják*, valamint hogy ezen az alapon biztosítsák a viszonyok összehangolását az egész társadalmi újratermelésben és a teljes anyagi és társadalmi *fejlődés irányítását* az önigazgatási alapon megállapított *közös* érdekekkel és célokkal összhangban." (Kiemelte M. A.).

A társadalmi tervezésről szóló törvény ezeket az alaprendelkezéseket dolgozza fel, figyelembe véve azt, hogy az önigazgatási tervezés néhány főbb célja:

(1) — minden dolgozó és polgár élet- és munkakörülményeinek javítása és tökéletesítése;

(2) — az egyéni és társadalmi termelékenység emelése;

(3) — a társadalmi termelő erők fokozása;

(4) — a közös érdekek és célkitűzések megvalósítása;

(5) — a piac gazdasági törvényszerűségeinek tudatos formálása,

biztosítva ezáltal szocialista önigazgatási viszonyaink továbbfejlesztését és anyagi alapjainak gazdagítását.

Tervezési rendszerünk néhány alapjellegzetessége:

— a tervezés *alapvető* hordozói a társult munka alapszervezet (TMASZ) dolgozói, mivel a TMASZ anyagi termelésében létrehozott jövedelmében kifejeződik a társadalmi összmunka eredménye;[2]

— a TMASZ önállóan készíti elő és hozza meg saját tervét, valamint előkészíti a társadalmi-politikai közösségek és önigazgatási közösségek tervének elemeit is;[3]

— a tervek egymás közötti összehangolását a tervezés *egyidejűsége és folyamatossága* elvének alkalmazása teszi lehetővé;[4]

— az önigazgatási szervezetek és közösségek, valamint a társadalmi-politikai közösségek terveit *összhangba* kell hozni a TMASZ-nak az anyagi termelésben *tervezett* jövedelmével;[5]

— a köztársaság, illetve az autonóm tartomány (tehát Vajdaság SZAT) terve az erről szóló megállapodásokon, valamint önigazgatási megegyezéseken, továbbá a *közösen* értékelt lehetőségeken és feltételeken alapszik.[6]

Vajdaság SZAT társadalmi tervének előkészítése és meghozatala ilyen új társadalmi-gazdasági viszonyok között történt. Most nézzük meg milyen *gazdasági* helyzetben volt Vajdaság az új ötéves tervidőszak küszöbén?

2. VAJDASÁG FEJLŐDÉSE AZ 1971—1975. ÉVI TERVIDŐSZAKBAN

Habár az elmúlt ötéves tervidőszakot összetett belső viszonyok és kedvezőtlen nemzetközi gazdasági alakulások jellemezték, Vajdaság fejlődése mégis viszonylag élénk volt. Az összgazdasági *társadalmi termék* évente átlagosan 6,1 százalékkal emelkedett (ezen belül az ipar 8,7%, a mezőgazdaság pedig 4,2%-os emelkedést mutatott), ugyanakkor bizonyos fokú *gazdasági szerkezeti* változás is bekövetkezett. Az elmúlt öt év alatt Vajdaság nemzetgazdaságában az ipar részvétele 29,4-ről 33,0 százalékra emelkedett, míg a mezőgazdaságé csökkent. Ezzel párhuzamosan figyelemre méltó fejlődés következett be a gép- és élelmiszeriparban, viszont a kőolaj és vegyipar fejlődése lemaradt.

A mezőgazdaságban várt strukturális változások nem váltak be, főként az állattenyésztésben fennálló bizonytalan és változékony gazdálkodási feltételek miatt. Emiatt Vajdaság állattenyésztésében jelentős visszaesés tapasztalható. A fejlődés hordozói a földművelés és gyümölcstermesztés voltak, azonkívül némi lendületet kapott a mezőgazdasági termékek magasabb fokú feldolgozása és késztermékek gyártása is. A *társadalmi szektor* szerepe tovább nőtt a mezőgazdaságon belül; az egyénileg gazdálkodó földművesekkel való társastermelési kapcsolatok is tovább fejlődtek. Azonban továbbra is megoldatlan maradt a *magánszektorban* jelen levő sok kérdés: a termelés korszerűsítése, termelékenységi problémák, árpolitika, az elaggott földművescsaládok kérdése, munka- és eszköztársítás, a termékfelvásárlás és értékesítés szervezetlensége stb.

A *beruházások* fő forrása a nemzeti jövedelem felhalmozási alapja. Ennek alacsony szintje, valamint felaprózottsága következtében a tervezett 14,1%-os évi növekedés a gazdaság álló- és forgóeszközeibe való beruházás terén csak 7,8%-os átlagnövekedést ért el. A beruházási tevékenység alacsonyabb szinten való alakulása nemcsak a termelőeszközök műszaki színvonalára hatott ki kedvezőtlenül, hanem a termelékenységre, a versenyképességre és termelési költségek alakulására is. Végső soron csökkent a munkaeszközöket termelők értékesítési lehetősége is.

A beruházások ütemére kedvezőtlenül hatott a tervezési rendszer, a piackutatási, termelés- és termékfejlesztési programok hiánya és a hosszú távú fejlesztési koncepció hiánya is.

A *foglalkoztatottság* átlagosan 3,5%-os emelkedést ért el, ami mintegy 110 ezer munkahelyet jelentett az 1971—1975-ös időszakban. Javulás állt be a szakképzettségi összetételben és a gyakornokok alkalmazásában is. Mindennek ellenére a munkát keresők száma tovább növekedett.

Az általános és közös fogyasztás túllépte az anyagi lehetőségek által szabott kereteket olyannyira, hogy időnként korlátozó intézkedésekkel kellett határt szabni a termelő szféra további terhelésének. Ez is kedvezőtlenül hatott ki a bővített újratermelés magasabb fokon való alakulására.

A fogyasztás fokozódása mellett egyes társadalmi tevékenységekben veszteségek mutatkoztak. Ezeknek a jelenségeknek okozói a még nem kielégítően fejlett önigazgatási viszonyok, a szabad *munkacsere* terén mutatkozó hiányosságok, valamint az eszközök nem eléggé ésszerű felhasználása voltak.

Helytálló tehát az a megállapítás, hogy Vajdaság 1971—1975-ös időszakban elért eredményei a gazdasági növekedés terén felszínre hoztak bizonyos gazdaság-szerkezeti problémákat, amelyek már korábban is a fejlődés viszonylagos lemaradását okozták.

3. FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGEK, CÉLOK ÉS FELADATOK 1980-IG

3. 1. Célkitűzés

Vajdaság SZAT fejlődése *céljait* már a korábban elfogadott 1958-ig szóló *távlati* fejlesztési koncepció rögzítette.[7] Ezek a célok a következők:

— az önigazgatás és az önigazgatási viszonyok további fejlődése,
— az életszínvonal emelése,
— a lakosság szociális-gazdasági összetételének megváltoztatása és a foglalkoztatottság növelése,
— a gazdasági növekedés ütemének fokozása és a gazdaság szerkezetének megváltoztatása,
— a termelékenység növelése, a nagyobb fokú szervezettség és üzleti-műszaki együttműködés,
— a tudomány gyorsabb fejlődése és a műszaki-technológiai fejlődés eredményeinek nagyobb fokú felhasználása,
— a regionális fejlesztés, az urbanizálás és a környezetvédelem,
— az általános honvédelem, a társadalmi biztonság és önvédelem megszilárdítása.

Az 1976—1980. évi társadalmi terv ezt a *célkitűzést* tartja szem előtt és *ebből indul ki*. E célok és feladatok megvalósítása biztosítja az

állandó és szilárd fejlődést, a gazdálkodás minőségi mutatóinak javulását, az infláció okainak fokozatos elhárítását, a nemzetközi munkamegosztásban és kereskedelemben való sikeresebb szereplést, valamint arányosabb és kedvezőbb gazdasági és fogyasztási struktúra kialakulását.

Miben keressük e távlatilag meghatározott célok és feladatok megoldását 1980-ig?

A gazdasági szerkezet aránytalanságának egyik okozója az energia-, nyersanyag- és élelmiszertermelésben, továbbá az infrastruktúrában jelentkező *lemaradás*. Olyan fejlesztési stratégiát kellett tehát kidolgozni, amely folyamatosan feloldja a lemaradás okait, kiindulva a társadalmi-gazdasági fejlődés eddig elért szintjéből, de ugyanakkor figyelembe véve a reális potenciális *lehetőségeket* is. Fel kell azonkívül számolni a viszonylagos lemaradás többi okait is, erősítve a társult munka befolyását az újratermelési folyamatokban. A társult munka *fokozottabb befolyása* pedig elsősorban a TMASZ erősítésétől, az új jövedelmi kapcsolatok kialakításától, valamint a *termelő szféra*, bel- és külkereskedelem, ügyviteli bankok és egyéb pénzintézetek és a tudományos munka *integrálásától* függ. Ilyen társadalmi-gazdasági átalakulások révén a társult munka, a dolgozók nemcsak a gazdasági fejlődésnek, hanem életünk minden tényezőjének hordozóivá válnak. Ezáltal érvényesülhet teljességgel Vajdaságban élő valamennyi nemzet és nemzetiség egyenjogúsága, testvérisége, egysége és közös fejlesztési érdekeinek és céljainak megvalósítása.

Vajdaság — a községekkel együtt kezdeményezte és tevékenyen részt vett a TMASZ fejlesztési terveinek meghatározásában és összehangolásában. A tartomány a föderációval, köztársaságokkal és Kosovóval, szervei és szervezetei révén állandóan együttműködött Jugoszlávia, valamint a Szerb SZK Társadalmi tervének kidolgozásában, az érdekek és célok összehangolásában. Ez érthető is, hiszen Vajdaság gazdasága szerves része a jugoszláv gazdaságnak.

3. 2 Intenzív gazdasági növekedés és a fejlesztés fő irányai

Vajdaság SZAT ötéves társadalmi tervének meghozatalát széles körű tudományos-gazdasági elemzések, a lehetőségek ismételt felmérése és latolgatása, valamint a társult munkával — mint a tervezés hordozóival — való közös érdekek és célok meghatározása előzte meg.

Figyelembe véve az intenzív fejlődés szükségességét és a valós lehetőségeket, *közös megegyezés* alapján az elkövetkező ötéves időszakra a terv a *társadalmi termék évi átlagos 7,1 százalékos* növekedését irányozza elő.[8] Ilyen intenzív gazdasági növekedés a természetadta, anyagi lehetőségek és az emberi potenciál nagyobb mérvű hasznosítását, jobb munka-

szervezést, ésszerűbb gazdálkodást, a tudományos kutatómunka fokozását, a műszaki vívmányok széles körű és gyors alkalmazását és a dolgozóknak a korszerű termelésbe való hatékonyabb felkészítését és bekapcsolását követeli meg.

A társadalmi terv 9%-os növekedést irányoz elő az *iparban*, figyelembe véve az évi tervezett 4,5%-os termelékenységnövekedést, a kapacitások kihasználtsági fokának a mai 63%-ról 75—80%-ra tervezett emelését, továbbá az előlátott jelentős beruházásokat. A *termelésnövekedés* 70%-át az új beruházások, 30%-át pedig a jobb kapacitáskihasználás és a termelékenység emelése adja.

Vajdaság fejlődési lehetőségei az *energia-, élelem- és nyersanyagtermelésben*, továbbá az energetikai és közlekedési *infrastruktúra* fejlesztésében vannak. A fejlődés útja az *iparosítás*. Ebből kiindulva közös fejlesztési célunk *kiemelt ágazatai és objektumai:*

(1) a kőolaj- és földgázbányászat, a petrolkémia és vegyipar,
(2) az agráripari komplexum,
(3) a fémipar,
(4) az építőanyag- és építőipar, különös tekintettel az iparszerű lakásépítésre, és végül
(5) az energetikai, közlekedési, szállítási és hírközlési infrastruktúra, beleértve a vasúti és folyami szállítás eszközeit is.

A társadalmi terv kidolgozása folyamán külön megállapítást nyert, hogy a kiemelt ágazatok fejlesztésének alapja a tudományos munka, a korszerű tudományos-technikai módszerek alkalmazása és a szakkáderek biztosítása. Fokozott figyelemmel kell kísérni a gazdasági szerkezet alakulását, a szekundális és terciális tevékenységek erőteljesebb fejlődését, azonkívül a gazdaság korszerűsítésének folyamatát. Külön hangsúlyt kell fektetni a behozatali anyagok és termékek hazai termékekkel való ésszerű behelyettesítésére és a kivitelt fokozó termelésre.

Az összgazdasági társadalmi termékérték ágazatonkénti alakulását és szerkezetét 1970-ben, 1975-ben és 1980-ban az 1. táblázat érzékelteti.

Szembetűnő az ipar fokozatos térhódítása és a mezőgazdaság részvételének csökkenése a gazdaság struktúrájában. Ugyancsak világosan látszik a társadalmi szektor térhódítása öt — azaz tízéves távlatban.

A társadalmi terv az ipari tevékenység évi 9%-os növekedését irányozza elő, utána következik a kommunális tevékenységek 7,9%-os, a közlekedés és hírközlés 7,2%-os, majd a kisipar 7,1%-os növekedéssel. Várható tehát ezen ágazatok és tevékenységek részvételének növekedése a gazdaságban, ami jelentős tényezője lesz a *gazdasági szerkezet megjavításának.*

A következőkben bővebben foglalkozunk az iparfejlesztés, agráripar, energiagazdálkodás és a fogyasztás *néhány* kérdésével.

1. táblázat

A TÁRSADALMI TERMÉKÉRTÉK ALAKULÁSA ÉS SZERKEZETE

(1975-ös árakban)

Ágazatok	Társ. termék mlrd. din.		Évi növekedés %	Szerkezet, %		
	1975[9]	1980[10]		1970[9]	1975[9]	1980[10]
Összgazdaság	56,3	78,8	7,1	100	100	100
— társadalmi szektor	44,7	65,1	8,0	76,9	79,4	82,7
— magánszektor	11,6	13,7	3,5	23,1	20,6	17,3
Ipar	18,6	28,7	9,0	29,4	33,0	36,5
Mezőgazdaság	17,0	22,2	5,2	30,9	30,1	28,1
Erdészet	0,2	0,2	4,6	0,4	0,3	0,3
Építőipar	4,5	6,1	6,8	8,9	8,1	7,8
Közlekedés	2,8	4,1	7,2	5,5	4,9	5,3
Kereskedelem és vendéglátóipar	9,9	14,3	6,9	20,6	17,6	18,1
Kisipar	1,9	2,9	7,1	3,8	3,4	3,7
Kommunális terv	0,2	0,3	7,9	0,4	0,3	0,3
Egyéb	1,2	—	—	—	2,3	—

3. 3. Iparfejlesztés és a gazdaság strukturális változása

Vajdaság SZAT társadalmi-gazdasági fejlesztésének egyik legkiemelkedőbb célja az ipar fejlesztése — az *iparosítás.*

A betervezett gazdasági növekedés egyben strukturális változást is idéz elő. A struktúra átalakulásban nyilvánul meg társadalmunk szükségleteinek kielégítettségi foka.

A stabil és intenzív gazdaságfejlesztés feltétele — ahogyan azt a társadalmi terv külön is hangsúlyozza — a rendelkezésre álló anyagi és emberi erőforrások jobb hasznosítása. Ezeket az erőforrásokat azonban olyan tevékenységek és ágazatok között kell elosztani, amelyek iránt konkrét szükséglet mutatkozik. Ezért volt szükség a kiemelt ágazatok meghatározására és ezért elengedhetetlen az a követelmény, hogy elsősorban ezen ágazatokban legyen a termelőtevékenység magas ipari szinten.

A múlt időszakban a mezőgazdaság domináló szerepe határozta meg gazdasági struktúránkat: a kereskedelem, közlekedés a tudományos kutatómunka, főként a mezőgazdaságot szolgálta. Azonban a viszonylagos lemaradás leküzdése — mint stratégiai cél — elindította a gazdasági struktúra átrendeződésének folyamatát és a társadalmi munkamegosztás

másfajta alakulását. A fejlődés újabb iránya az ipar szerepének növelése a mezőgazdaság terén is, de a vegyipar, gépgyártás, építőipar termelékenységének korszerűbb, termelékenyebb szintre emelése is. Így az *iparosítás* nemcsak korszerű gépek és termelőberendezések gyártására készteti a gépipart hanem lehetőség keletkezik a gyártás- és gyártmányfejlesztés a gyártástechnológia tökéletesítésére is. A magasabb műszaki szintű berendezések *korszerűsödési folyamatot* váltanak ki a vegyiparban élelmiszeriparban, építőiparban, textil-, bőriparban és a többi iparágban.

Az ipar ilyenirányú fejlődésével gazdasági életünk minden terén jelentős változás, modernizálási folyamat indul be, beleértve az építőipart, közlekedést, anyagmozgatást, kereskedelmet és más szolgáltatási ágazatot is. Ebben a strukturális változásban a tudománynak is új szerep jut. Ilyen módon vezet majd az iparosítás a termelési struktúra és a társadalmi munkamegosztás átalakulásához.

3. 4. Agráripar

Az *élelmiszer-ellátás* gondja elsősorban az iparosított mezőgazdaságra és feldolgozóiparára — az *agráriparra* hárul. Vajdaságnak időjárási, hidrológiai, talajminőségi és geológiai adottságából kiindulva természetadta lehetősége az élelmiszergyártás. Ezért is foglal el kulcshelyzetet az agrárgazdaság Vajdaság fejlesztésében: a közösen megállapított célok és feladatok megkövetelik a mezőgazdaságban a *nagyüzemi gépi termelést*, ami teljességében az iparosítás elterjedését jelenti. Az iparosítással, gépesítéssel velejáró *követelmény* a munkamegosztás újrarendezése, a társadalmi és magánszektor új — a társultmunkáról szóló törvény által meghatározott — kapcsolata, a munka és eszköztársítás, valamint a tudományos kutatómunka még teljesebb alkalmazása.

A termelés, feldolgozás és értékesítés, valamint tudományos kutatómunka közötti új, *jövedelmi viszonyok* kialakítása lendületet ad a korszerű élelmiszer-gazdaságnak. Ilyen fejlődés tudja csak biztosítani a minőségibb élelmiszer-ellátást és táplálkozást, valamint tartós és egyre növekvő *élelmiszer-exportot*, együttműködést, közös ipari vállalkozást a KGST, tőkés és fejlődésben levő országokkal. Ilyen irányvétel a stabil hazai élelmiszer-biztosítás mellett jelentősen hozzájárul Vajdaság fizetési mérlege egyensúlyához is.

A társadalmi terv irányvétele jelentős változásokat lát elő az agráriparban. A gabona és növénytermesztés, valamint az erdőgazdaság mellett jelentős fejlődés következik be az állattenyésztésben is. Ez ugyancsak a tudományos és technológiai eredményeken alapul, külön lendületet ad neki a vegyipar által biztosított műtrágya és növényvédő-szerek foko-

zott alkalmazása, továbbá a gépipar, a modern közlekedés és építőipar fejlődése. Várható az agráripar termelékenységének jelentős emelkedése és így a hektáronkénti terméshozam növelése a társadalmi szektorban, de különösen az egyénileg gazdálkodóknál.

Világszerte komoly erőfeszítések történnek az élelmiszergyártás technológiájának fejlesztésében. Az agronómusok, állatorvosok mellé bekapcsolódnak a vegyészek és biológusok is. Közösen dolgoznak a fehérjebiztosítás technológiáján; Vajdaság kutatóira is komoly feladat vár ezen a téren, felhasználva mindazt amit a növénytermesztés és állattenyésztés, sőt a kőolajbányászat is nyújt.

Vajdaság agráripari struktúráján belül három jelentős változást tűz ki a társadalmi terv: 1. a növénytermesztésben az ipari növények részarányának emelése, 2. a mezőgazdasági termelésen belül az állattenyésztés arányának emelése a növénytermesztés lassúbb növekedésével szemben és 3. a félkész és kész (finális) termékek gyártásának emelése a primáris termékekkel szemben.

3. 5. Energiagazdálkodás

A gazdaság élénk ütemű fejlődése és a lakosság életszínvonalának emelkedése az energiafogyasztás jelentős emelkedésével jár. Energiaszükségletünket egyrészt gazdasági struktúránk várható alakulása, közlekedésünk további fejlődése, klimatikus viszonyaink és a családi háztartások gépesítése határozzák meg. Tekintettel a kiemelt ágazatokra, legjobban a villamos energia fogyasztása növekszik.

Vajdaság viszonylag szerény energiakészlettel rendelkezik (kőolaj, földgáz, termálvizek, vízerő), energiatermelése a múltban nem elégítette ki szükségleteit. Országunk más vidékeiről szállított szenet, villamos energiát használt fel. Mindazok a villanytelepek, amelyek Vajdaságot villamos energiával látják el, a Szerb SZK treületén vannak, és az egységes jugoszláv energetikai rendszer részét képezik.

A fokozott villamosenergia-fogyasztást csak biztos és nagy teljesítőképességű telepekből láthatjuk el. Az elkövetkező 4—5 év alatt 900 MW-nyi új erőműre van szükség. Ez részben a Szerb SZK területén, részben Vajdaságban épül fel, biztosítva ezáltal a 6 milliárd kWh-ra becsült szükségletet 1980-ban.

Az épülőfélben levő Jugoszláv Kőolajvezeték és a gázvezetékhálózat is energiaszükségletünk ellátását biztosítja majd. 1979-től kezdve a kőolajvezeték 7—8 millió tonna kőolajat szállít a vajdasági kőolajfinomítókba, a gázvezeték pedig 3—4 milliárd köbméter vajdasági és szovjet

földgázt Vajdaság, Szerbia és Bosznia ipartelepeinek és más fogyasztóinak.

A távlati és biztonságos energiaellátás megköveteli, hogy tíz-tizenöt éves időszakra alaposabb tanulmányozás tárgyává tegyük Vajdaság energiamérlegét, legkedvezőbb fogyasztási struktúráját. Energiapolitikánk jelenleg is és a további öt évben is leginkább ásványi szénhidrogénon alapszik. A jövő viszont a felhasználó jellegzetes ágazatok fejlődésétől, a gazdaságfejlesztési, energia-árpolitikától, új energiahordozók feltárásától és racionális kihasználásától függ. Ezért hosszabb távlatra — alaposabb kutatás hiányában — csak kis bizonysággal becsülhetünk.

3. 6. A fogyasztási politika és keretei

A beruházási fogyasztás általános növelése keretében az állóeszközökbe való beruházásokra helyezzük a fő súlyt, ezen belül pedig a kiemelt ágazatokba való beruházásokra. A társadalmi terv értelmében az álló- és forgóeszközökbe történő összberuházás aránya 75 : 25, míg a kiemelt és egyéb ágazatok beruházási aránya 83 : 17.

Tekintettel a beruházási *fogyasztás* intenzív növelésére, valamint az *életszínvonal* és a termelés és a munkatermelékenység közötti összefüggésre, a *személyi* fogyasztásnak üteme *lassúbb* lesz mint a *társadalmi* életszínvonal emeléséhez szükséges eszközök alakulása. A gazdaság felhalmozódási és újratermelési képességének *erősítésére* irányuló törekvéssel összhangban a *reális* személyi jövedelem, valamivel a munkatermelékenység növekedése *alatt* alakul. A gazdaságban előirányzott fejlődés — amennyiben azt teljesíteni tudjuk — így is évi kb. 6 százalékos életszínvonal-növekedést biztosít.

Az 1980-ra tervezett össztársadalmi termékérték elosztása a következőképpen alakulhat (2. táblázat):

2. táblázat

A TÁRSADALMI TERMÉKÉRTÉK TERVEZETT FELOSZTÁSA
(1980-ban)

(1975-ös árakban)	(millió dinár)	
1. Társadalmi termék	78 760	100,0
2. Személyi és társadalmi fogyasztás	50 217	63,9
3. Gazdasági beruházások	24 465	31,5
4. Általános fogyasztás	1 623	2,2
5. Tartalékok	781	0,1
6. Egyéb	1 674	2,3

A gazdasági beruházásokra 1975-ben 15,7 milliárd dinár jutott. A folyó ötéves időszakban évi átlagos 9,3%-os emelkedéssel érhetjük el 1980-ra a fent kimutatott 24,5 milliárd dinárt. Ötéves időszakra számítva ez kb. 90 milliárd dinárt jelent.

3. 7. A gazdaságfejlesztés anyagi keretei

A társadalmi tervben meghatározott feladatok és célok teljesítése jelentős álló- és forgóeszköz-beruházást igényel. A tervezés egyik felelősségteljes része a fejlesztési célok és az anyagi lehetőségek közötti *egyensúly* kialakítása. Alkotmányunk alapelveiből kiindulva, a közelmúltban felszámoltunk minden fajta „állami" vagy központosított tőkét. A fejlesztésre fordítható pénzforrások a következők lehetnek:

— a TMASZ *saját*, beruházásra fordítható pénzeszköze, illetve *társított eszköze* (közvetlen eszköztársítás, vagy az ügyviteli bankokon keresztül),

— a TMASZ visszafizetési képességével arányos *külföldi* póteszköz (készpénz- vagy áruhitel),

— hazai munkaszervezettel vagy külföldi partnerrel való *közös beruházás*,

— egyéni hozzájárulás vagy *közkölcsön*,

— kivételes esetben — főképpen infrastrukturális vagy más jellegű beruházásokra szánt — *törvénnyel* előírt eszköztársítás.

Vajdaság SZAT gazdasága az 1976—1980. évi időszakban ezen várható forrásokból körülbelül 93 *milliárd* dinár beruházási eszközökkel rendelkezik. Ebből hozzávetőlegesen 75 százalékot álló-, 25 százalékot pedig forgóeszközökbe ruház be. Az ágazatonkénti beruházások alakulását a 3. táblázat mutatja be.

A társadalmi terv szerint a beruházások több mint 80 százaléka a *kiemelt ágazatokba* történik; ezen ágazatok fejlődését külön *megállapodások* határozzák meg.

4. VAJDASÁG TÁRSADALMI TERVÉT MEGHATÁROZÓ ÖNIGAZGATÁSI MEGEGYEZÉSEK ÉS MEGÁLLAPODÁSOK

A közös fejlesztési politikát, célokat és feladatokat a társult munka terveiből kiindulva, és azokra támaszkodva határoztuk meg: így formálódott ki a *társadalmi terv*. A megvalósításról is a társult munka gondoskodik.

3. táblázat

ÁLLÓ ÉS FORGÓESZKÖZÖKBE VALÓ BERUHÁZÁSOK
1976—1980. IDŐSZAKBAN

(1975-ös árakban)

Gazdasági ágazatok	Összeg millió dinár	Részarány %
I. *Kiemelt ágazatok*	76 870	82,8
1. GYÁRIPAR	46 523	50,1
1. 1. Villanyerőgazdálkodás	5 790	
1. 2. Kőolaj és földgáz	9 482	
1. 3. Vegyipar	8 638	
1. 4. Élelmiszeripar	13 064	
1. 5. Fémipar	7 875	
1. 6. Építőanyagipar	1 674	
2. MEZŐGAZDASÁG	18 302	19,7
3. ÉPÍTŐIPAR	2 738	3,0
4. KÖZLEKEDÉS ÉS TÁVKÖZLÉS	9 307	10,0
II. *Egyéb ágazatok*	15 912	17,2
ebből:		
— idegenforgalom	1 346	
Összberuházások	92 782	100,0

A folyó ötéves tervidőszak kezdetén még régi — az új Alkotmány előtti — rendszerbeli és gazdaságpolitikai intézkedések is érvényben vannak. Az egész gazdasági rendszer átállítása van folyamatban: hitel- és monetáris rendszer, devizarendszer, a kereskedelem átszervezése, az árpolitika, az adópolitika stb. A közös és általános jelentőségű tevékenységekben sorban alakulnak az önigazgatási érdekközösségek. Átszerveződik a Gazdasági Kamara is.

Mindez azt jelenti, hogy az új középtávú terv megvalósításának feltételei és körülményei összetettek, amit csak fokozottabb szervezettséggel és minden erő mozgósításával lehet megoldani. *Önigazgatási egyezményekkel és társadalmi megállapodásokkal* lehet csak rendezni a gazdaságban fennálló szervezési folyamatokat, jövedelmi és más viszonyokat. Megállapodásokkal lehet kialakítani a tervezés és megvalósítás hordozóinak magatartási normáit. A gazdasági rendszernek teljes egészében hozzá kell idomulnia az önigazgatási társult munka rendszeréhez.

A tervvel kapcsolatos *megállapodások* ezt a folyamatot segítik elő. Az intenzív gazdasági növekedésre és struktúraváltozásra kiható kiemelt ágazatok fejlesztésének alapját ezek a megállapodások szabályozzák. Ezen dokumentumok aláírói kötelességet vállaltak magukra a társadalmi

tervben *közösen* lefektetett célkitűzések valóra váltásában —, így önigazgatási tervezési rendszerünk *konkrét realizálását* jelentik.

A megállapodások jellegzetességei:

— *körülvonalazzák* a kiemelt ágazatok (kőolajipar, petrolkémia és vegyipar, agráripar, fémipar, építőanyag és építőipar) az energetikai és közlekedési infrastruktúra, az idegenforgalom, a társadalmi tevékenységek és a nem eléggé fejlett vidékek fejlesztésének alapjait; az általános és közös fogyasztásra kiválasztott pénzeszközök alakulását is társadalmi megállapodás rögzíti;

— *meghatározzák* a közös érdekeket és célokat, a fejlesztési politikát, a termelés és fogyasztás alakulását, a fejlesztéshez szükséges pénzforrásokat, és a szükséges gazdaságpolitikai intézkedéseket;

— aláíróik önigazgatási döntési alapon történő jog- és kötelezettségvállalása mintegy *törvényerőre* emeli e megállapodások jelentőségét (a 4. táblázat kimutatást ad az aláírók számáról).

4. táblázat

VAJDASÁG SZAT 1976—1980. ÉVI TÁRSADALMI TERVÉVEL KAPCSOLATOS MEGÁLLAPODÁSOK ALÁÍRÓINAK SZÁMA

Sor- szám	Gazdasági ágazat vagy társadalmi tevékenység	Összesen	Munkaszervezetek	Bankok	Önig. érd. köz.	Tudományos intézetek	Végrehajtó tanácsok		Gazdasági kamarák	
							VSZAT	község	VSZAT	région.
1.	Kőolajipar, petrolkémia és vegyipar	95	30	13	1	—	1	44	1	5
2.	Fémipar	104	38	13	—	2	1	44	1	5
3.	Építőanyag- és építőipar	106	42	13	—	—	1	44	1	5
4.	Villamos energia	72	7	13	1	—	1	44	1	5
5.	Közlekedési infrastruktúra	74	7	15	1	—	1	44	1	5
6.	Társadalmi tevékenység	68	7	—	16	—	1	44	—	—
7.	Nem eléggé fejlett vidékek	61	—	16	—	—	1	44	—	—
8.	Idegenforgalom	100	37	12	—	—	1	44	1	5

Ezen megállapodások szövegezése és egyeztetése, valamint aláírása a társadalmi terv meghozatala utáni időben történt: ez a sorrend most kivételesen volt ilyen, különben a társadalmi tervezésről szóló törvény

ezt a sorrendet fordítva írja elő, a tervet az önigazgatási megegyezések alapján aláírt megállapodásokból kiindulva kell meghozni. Ez most kivétel, mert a törvény a megállapodások *konkrétabban és pontosabban* határozzák meg a tervben lefektetett célokat és feladatokat, és a *folytonosság* elve alapján módosítják a tervet. Ezért a terv végrehajtása során folyamatos javításokra lesz szükség.

Vegyük sorba ezeket a megállapodásokat, nem törekedve a célok felsorolásának teljességére.

4. 1. Kőolaj- és földgázbányászat, petrolkémia és vegyipar

A megállapodás 1980-ig részben az utána következő időszakra is leszögezi a kőolaj és földgáz-, valamint a termálvizek kutatását és feltárását, kitermelését, szállítását és feldolgozását, a petrolkémia és nehéz vegyipar, továbbá a feldolgozóipar fejlesztését.

A fejlesztés *lehetőségei és céljai* 1980-ban:

— kőolaj 1,16 millió tonna

— földgáz 1,78 mlrd. köbméter

— a vajdasági gázvezeték-hálózat I. fázisának lefektetése;

— a Jugoszláv kőolajvezeték vajdasági szakaszának megépítése;

— a pancsovai kőolajfinomító teljesítő képességének évi 2 millióról 5,5 millió tonnára emelése;

— az újvidéki kőolajfinomító teljesítő képességének évi 1 millióról 3 millió tonnára emelése;

— a pancsovai Vegyipari Művek felépítésének befejezése és üzembehelyezése;

— új nitrogénművek és műtrágyagyárak építése;

— kén- és foszforgyárak bővítése, illetve építése;

— műkaucsukgyár építése;

— metanol- és ecetsavgyár építése;

— műanyag- és műszálgyárak építése;

— az aromások kivonása és feldolgozása;

— gyógyszeripari gyárak bővítése;

— növényvédő szerek gyártása stb.

Külön jelentőséggel bír a megállapodást aláíró munkaszervezetek kifejezett *szándéka*, hogy jövedelmi viszonyaiknak megfelelően egy integrális vegyipari rendszerbe tömörülnek.

4. 2. *Agráripari komplexum*

Az agráripari komplexum fejlesztésével kapcsolatos megállapodás kidolgozás alatt van: az aláírók ebben részletesen lefektetik a termelés és fogyasztás, feldolgozás, árpolitika és a fejlesztés más lényeges kérdését.

A megállapodás tervezete értelmében szervezett ösztönző gazdaságpolitikai intézkedéssel feltételeket kell teremteni az élelmiszer-termelés növelésére, a termelési struktúra átalakítására és a szociális társadalmi-gazdasági viszonyok fejlesztésére a társadalmi és magánszektorban egyaránt.

Mezőgazdaság. A termelés növelésével várható eredményeket néhány fontos termék illusztrálja (5. táblázat).

5. táblázat

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS 1975-BEN ÉS VÁRHATÓ ALAKULÁSA 1980-BAN

ezer tonnában

Termék	1974/75 (átlag)	1980
búza	1975	1700
kukorica	3280	3550
cukorrépa	2700	4800
napraforgó	210	485
burgonya	380	480
főzelék- és zöldségféle	600	960
gyümölcs	140	210
szőlő	65	120
húsféleségek	200	250
tej (millió liter)	385	470
tojás (millió darab)	570	700

A társadalmi szektor megművelhető földterülete öt év alatt előreláthatólag 85 000 hektárral növekszik. Mintegy 130 000 hektáron lecsapolási és 50 000 hektáron öntöző rendszerek épülnek, így 1980-ban körülbelül 80 000 hektárt lehet öntözni.

A traktorok száma 1980-ig 42 000-ről 68 000-re nő, a várható műtrágyafelhasználás pedig aktív anyagban számítva 220 kg/ha lesz.

Az *állattenyésztés* terén várható, hogy az állomány meghaladja az 1975-ös szintet és a következőképpen alakul: mintegy 480 000 szarvasmarha, 2,7 millió sertés, 380 000 juh és 12 millió baromfi.

Az *élelmiszer gyártás* jelentős eredményeket ígér: évi 560 000 tonna

cukor, 165 000 tonna étolaj, 250 000 tonna hús, feldolgozott főzelékfélék és gyümölcsök, félkész ételek és készételek.

A hazai piac ellátása mellett állandósul a kivitel is és 1980-ban eléri a 400 millió USA dollár értékét.

Ilyen jelentős élelmiszer gyártás előfeltétele a hűtőházak és tárolók építése is.

4. 3. Fémipar

A megállapodás aláírói fő célul az intenzívebb gyártmányfejlesztést, a technikai vívmányok gyorsabb alkalmazását, a gyártmányok műszaki szintjének emelését látták elő. Gépiparunk a kiemelt ágazatokat szándékozik ellátni a szükséges berendezésekkel, törekedve a behozatal ésszerű és fokozatos behelyettesítésére. Ennek a hazai erőforrásokra való fokozottabb támaszkodás és a nemzetközi együttműködés szorgalmazása ad lendületet.

1980-ban az össztermelés súlya eléri a 337 ezer tonnát. A termékválaszték is bővül:

— vegyipari és élelmiszeripari gépek és berendezések;
— mezőgazdasági gépek, traktorok, motorok, öntöző- és más berendezések;
— szerszámgépek, szerszámok és felszerelések;
— építőipari gépek és berendezések;
— kazánok és főtűtestek;
— szállítóeszközök (vasúti, közúti és folyamhajózási);
— környezetvédelmi berendezések;
— automatizálási, szabályozási, jelzési, távközlési, informatikai és más elektronikus berendezések;
— vezetékek, huzalok és kábelek;
— villamosgépek és aggregátok stb.

Az összberuházások 2 százalékát a tudományos munka és a gyári fejlesztési központok létesítésére fordítják, ami nagyon jelentős haladás és komoly előfeltétele a célok elérésének.

4. 4. Építőanyag- és építőipar

Ebben az iparágban a fejlesztés súlypontja a munka- és eszköztársításon, továbbá a félkész és kész épületelemek gyártásán, valamint az építés iparszerűsítésén van. Elsőbbséget élvez a cementgyártás, agyagtermékek,

betonelemek, azbeszt-, cement- és gipsztermékek, kerámia fedő-, borító- és padlólapocskák, szigetelő és idomszerű üvegelemek gyártása.

1980-ban a következő fő termékekkel számolhatunk:

— cement	2 millió tonna
— kerámia lapok	91 ezer tonna
— üvegtermékek (profilos)	13 ezer tonna
— tetőcserép	210 millió darab
— tégla és egyéb	900 millió darab
— épületelemek	400 ezer tonna
— iparilag gyártott lakások száma	évi 7000.

A lakásépítés mellett az *útépítés* korszerűsítése is a kiemelt feladatok között van.

4. 5. Villanyáram-gazdálkodás

A villanyáram-fogyasztás 1975-ben 3,6 millióról 6 millió kWh-ra növekszik. Ezt a növekedést új villanytelepek építésével lehet biztosítani, éspedig Vajdaság területén 235 MW és a Szerb SZK területén — közös beruházás alapján — 675 MW kapacitás kiépítésével. Ezenkívül még 67 MW teljesítőképességű ipari villanytelepek is épülnek.

A villanyhálózat is bővül: befejeződik az Obrenovac—Újvidék—Szabadka—Szeged 380 kV-os távvezeték és még számos más 220 és 110 kV-os távvezeték építése.

A megállapodás Vajdaságban kombinált villanytelepek építését látja elő: az ipari folyamatok részére vízgőz termelésére, lakónegyedek távfűtésére és villanyáram termelésére. Fűtőanyagként a kőolajlepárlás egyik visszamaradó termékét, a fűtőolajat (mazutot) használják fel.

4. 6. Közlekedés és távközlés

Ez a megállapodás a vasúti, közúti, folyamhajózási és légi közlekedés és szállítás, valamint a távközlés (posta, távíró és telefon) fejlesztését tartalmazza. Az aláírók kifejezett célja a közlekedés különböző fajait fokozatosan *egységes rendszerré* fejleszteni, emelve ezáltal a hatékonyságot és biztonságot.

A *vasút* korszerűsítése és villamosítása a nemzetközi vonalakon, (Indjija—Szabadka) tovább folytatódik. Kiszélesül az újvidéki vasúti csomópont, Szabadkán pedig közös jugoszláv-magyar rendező-pályaudvar építése várható. A közlekedési eszközök terén is bővítés áll elő: 20 mo-

toros mozdony, 6 motoros vonat, több mint 400 személy- és tehervagon beszerzése van betervezve.

A *folyamhajózás* is erőteljes fejlődés előtt áll:

15 kikötő építése és felszerelése,

25 000 tonnányi flotta beállítása van betervezve, és a

3,3 millió tonna teherszállítás fokozása évi 6 millió óra tonnára.

A *közúti* közlekedés is fokozódik:

1980-ig újabb 70 km *autóút*, 70 km *főút*, 190 km *összekötő út* és 90 *helyi érdekű út*, összesen 420 km korszerű út épül.

A *légi közlekedés* fejlesztése is kibillen a holtpontból: Újvidéken „B" osztályú repülőtér építése, valamint a zombori és verseci repülőterek bővítése következik be.

A *távközlés* (PTT) terén közel 2500 távíró és telex, 110 000 telefon bekapcsolása válik lehetővé, valamint feljavul a helyi, városközi és nemzetközi vonalak kapacitása is.

4. 7. Társadalmi tevékenységek

A társadalmi tevékenységek ilyen középtávú, konkrét fejlesztési terve először készült el. Először került sor arra, hogy *megállapodással* próbáljuk lefektetni azokat a kapcsolatokat, amelyek az újratermelési folyamatban fennállnak a termelés, felhalmozás és fogyasztás sajátos egységében. A társadalmi tevékenységek fejlesztési igényeinek az anyagi lehetőségek szabnak határt, figyelembe véve a termelési szféra *terhelhetőségét* és az önigazgatási megegyezéseken alapuló *szabad munkacserét:*

— a nevelés és oktatás, tudomány, művelődés, egészségvédelem, szociális és gyermekvédelem, valamint a testnevelés terén *önigazgatási érdekközösségek* keretében folyik a tevékenység és *társadalmi megállapodások* határozzák meg a fejlesztést;

— a nyugdíj- és rokkantbiztosítás, foglalkoztatás, műszaki nevelés, informatika és tájékoztatás tevékenységeit *önigazgatási megegyezések és megállapodások* alapján társított eszközökből fedezik;

— a harcosok és hadirokkantak védelmét és anyagi kereteit *törvény* szabályozza.

A fő fejlesztési célok a következők:

4. 7. 1. Nevelés és oktatás terén:

— az iskoláskor előtti nevelés és oktatás kiszélesítése 3, 3—5 és 5—7 éves korig úgy, hogy az 5—7 éves gyermekek 85 százaléka részesüljön ebben;

— minden gyermek részére lehetővé tenni az alapfokú oktatást, ingyenes tankönyveket biztosítva;

— felszámolni az írástudatlanságot a lakosság 40 évnél fiatalabb korosztályainál;

— fokozatosan kiegyenlíteni és magasabb szintre emelni az alapfokú oktatás körülményeit és feltételeit;

— tovább fejleszteni a középfokú oktatást, valamint a *hivatásirányú* nevelést és oktatást, középiskolai, főiskolai és egyetemi szinten;

— külön figyelmet szentelni a nemzetiségi tanulók minden fokon való iskoláztatására, tankönyvek és egyéb feltételek biztosítására.

Az oktatás és tudományos kutatómunka és az eredményeknek a gazdaságban való hatékonyabb alkalmazása céljából több *tudományos intézet* (közgazdasági, informatikai, petrolkémiai, vízgazdálkodási és szociológiai) és marketing-, továbbá számjegyes vezérlésű szerszámgép-*központ* alakul.

4. 7. 2. Tudományos és kutatómunka:

— a tudományos és kutatómunka közvetlen integrálása a termelőmunkával, biztosítva ezáltal, hogy a tudomány közvetlenül is társadalmi-termelőerővé váljon,

— a tudományos és kutatómunka tartalmát összeegyeztetni a termelőmunka és fejlesztés szükségleteivel,

— erre a célra a nemzeti jövedelem 1,7 százalékát fordítjuk 1980-ban,

— a tudósok, tudományos munkatársak és kutatók számát lényegesen emelni,

— fejleszteni a nemzetközi tudományos együttműködést, különösen a fejlődésben levő országokkal.

4. 7. 3. Művelődés

— minden nemzet és nemzetiség kultúrája fejlődésének arányos és egyenrangú feltételek teremtése;

— a művelődési programok kidolgozása a társult munkával való közvetlen együttműködés alapján;

— kiszélesíteni a munkás- és népegyetemek működését a művelődés terén.

4. 7. 4. Egészségügy:

— tovább tökéletesíteni és magasabb szintre emelni az egészségvédelmet;

— szélesíteni az egészségvédelmi intézmények hálózatát;

— külön súlyt fektetni a szív- és rákbetegségek megelőzésére és gyógyítására;

— tovább csökkenteni a gyermekhalandóságot;

— tekintettel az alacsony szaporodási aránszámra, külön határozatot hozni a *családtervezésről;*

— regionális alapon társítani az egészségvédelmi munkaszervezeteket és az önigazgatói egészségvédelmi érdekközösségeket, alkalmazva a *kölcsönösség és szolidaritás* elvét,

— növelni az orvosok számát úgy, hogy a tervidőszak végéig az egy orvosra eső lakosok száma 740-ről 630-ra csökkenjen, intenzívebben növelve az általános orvosok számát.

4. 7. 5. A többi társadalmi tevékenység terén a fő feladatok:

— a *gyermekvédelem* terén vajdaságszerte megteremteni az előírt minimális feltételeket, a *kölcsönösség és szolidaritás* elve alapján,

— a *szociális védelem* terén elsősorban az egyes szociális problémák enyhítése és az indokolatlan szociális különbségek elhárítása, továbbá a munkaképtelen, idős és létfenntartási eszközök nélküli elaggott személyek ellátása, a fizikailag és szellemileg elmaradott személyekről való gondoskodás és a kiskorú bűnözés csökkentése;

— a *foglalkoztatás* terén fokozatosan csökkenteni a munkát keresők számát, a gyakornokok nagyobb számú alkalmazása, a foglalkozási struktúra és a gazdaságban levő munkahelyek struktúrájának összehangolása átképzéssel;

— a *nyugdíjas és rokkantbiztosítás* terén egybehangolni a nyugdíjakat a létfenntartási költségek alakulásával, tekintetbe véve a társadalmi termelékenység és reáljövedelmek alakulását;

— továbbfejleszteni a *harcosok,* hadirokkantak és családtagjainak védelmét a törvények és köztársaság- és tartományközi megállapodások alapján;

— a *testnevelés* terén fő feladat a tömegesítés, az ideológiai és nevelőmunka fejlesztése;

— a *műszaki kultúra* terén a tömegesítés és a honvédelem és társadalmi önvédelem erősítése a kiemelt cél;

— az *informatika* fejlesztésében az aktivitás fő iránya az informatikának a gazdaságban, a közigazgatásban, a társadalmi tevékenységekben való alkalmazása és a szakkádernevelés;

— a *tájékoztatás* terén a nyilvánosságot tájékoztató eszközöket olyan anyagi helyzetbe kell hozni, hogy feladatkörüket maradék nélkül telje-

síthessék; javítani a rádió, televízió műsorának és az újságok tartalmán és minőségén.

A megállapodás aláírói közel 60 beruházási program realizálását látják elő, többek között:

tudományos intézetek építését és felszerelést, a Szerb Nemzeti Színház építését, a Matica Srpska, a zombori Népszínház, a Vajdasági Múzeum adaptálását stb. Ezen a jegyzéken szerepel a vajdasági levéltár, könyvtár, az újvidéki RTV, különböző tanszékek kibővítése, gimnáziumok és más iskolák rendbehozása, egyetemista és diákotthonok, éttermek, az újvidéki Klinikai Központ, kórházak és szanatóriumok, rehabilitációs központok, szív-, rák-, munkavédelmi intézet stb.

4. 8. Nem eléggé fejlett vidékek

Vajdaság 44 községe közül 17 község fejlettségi szintje nem éri el az átlagos szint 70 százalékát. Az egyenletesebb regionális fejlődés és a termelő erők arányosabb területi elosztása a következő tervidőszak fontos feladatai közé tartozik. A megállapodás azt a törekvést tükrözi, hogy ezen vidékek, azaz községek gazdasági növekedése 20 százalékkal nagyobb legyen a vajdasági átlagnál. Ezért 9,56 milliárd dinárt kell e községek gazdaságába beruházni. Ezen összeg 45%-a saját és bankeszközökből áll, közel 30% a fejlettebb községek munkaszervezeteinek beruházásából, 20%-a külföldi hitelből, 5% pedig a költségvetés céleszközeiből és a postatakarék eszközeiből tevődik össze.

Kitűzött feladatként említhetjük meg, hogy a tervidőszak végéig minden nem eléggé fejlett községben *legalább egy* olyan gyártelep épüljön fel, amely megindítja a gyorsabb fejlődést. Az öt új cukorgyár például ilyen községekben épül.

4. 9. Idegenforgalom

Habár az idegenforgalom és vendéglátóipar nem kiemelt iparág, mégis kezdeményezés született egy megállapodás aláírására, amely gyorsabbá teszi a különben lemaradt ágazat fejlődését. A megállapodás értelmében 1980-ig egy luxus-szálloda, egy A-kategóriás, 19 B-kategóriás szálloda és 4 új motel épül fel, további 3 meglevő szállodát és egy motelt pedig korszerűsítenek. Ezáltal a kapacitás 3800 ággyal bővül.

Megjegyzések:

[1] Néhány — az önigazgatási tervezés koncepciójával és a társadalmi tervekkel kapcsolatos jelentősebb dokumentum meghozatalának időpontja:

1974. február 21.	— a JSZSZK Alkotmányának kihirdetése;
1974. április 19.	— a Vajdaság KSZ XV. választmányi ülése;
1974. április 23—25.	— a Szerb KSZ VII. kongresszusa;
1974. május 27—30.	— a JKSZ X. kongresszusa;
1975. október 24.	— Vajdaság SZAT 1985-ig szóló hosszú távú fejlesztési koncepciója alapjainak meghozatala;
1976. február 6.	— a Társadalmi tervezési rendszer alapjairól és Jugoszlávia társadalmi tervéről szóló törvény kihirdetése;
1976. július 20.	— Jugoszlávia 1976—1980. évi társadalmi tervének meghozatala;
1976. november 23.	— Vajdaság SZAT 1976—1980. évi társadalmi tervének meghozatala.

[2] Társadalmi tervezési rendszer alapjairól szóló Törvény, 5. szakasz.
[3] U.o. 29. szakasz
[4] U.o. 8. szakasz
[5] U.o. 27. szakasz
[6] U.o. 63. szakasz
[7] „Vajdaság SZAT 1985-ig szóló hosszú távú fejlesztési koncepciójának alapjai." Tartományi Társadalmi Tervintézet kiadása, Újvidék, 1975 decembere, 14—22 oldal.
[8] A gazdasági növekedést — mint a társadalmi újratermelés bővülését — a társadalmi termék, illetve a nemzeti jövedelem növekedésének százalékos mérőszámával fejezzük ki.
[9] Tartományi Statisztikai Intézet adatai
[10] Tartományi Társadalmi Tervintézet adatai

Forrásmunkák

[1] A JSZSZK Alkotmánya (magyar nyelvű kiadás), Belgrád 1974.
[2] Borba za socijalističku Jugoslaviju. Popularna politička biblioteka, sveska 2—3, Novi Sad 1974.
[3] A JSZSZK Hivatalos Lapja (magyar nyelvű kiadás) 1976. 6. szám.
[4] Jugoszlávia 1976—1980. évi társadalmi terve. A Szövetségi Tájékoztatásügyi Titkárság magyar nyelvű kiadása, Újvidék 1976.
[5] Vajdaság SZAT 1976—1980. évi társadalmi terve. VSZAT Hivatalos Lapja magyar nyelvű kiadása, Újvidék, 1977.
[6] Dogovori o osnovama Društvenog plana SAP Vojvodine u periodu od 1976 do 1980 godine (eredeti szöveg a Vajdasági Gazdasági Kamara archivumából).
[7] Analitičko-dokumentaciona osnova Društvenog plana SAP Vojvodine za period od 1976. do 1980. godine. (A Tartományi Társadalmi Tervintézet dokumentációs anyaga.)

Rezime

Pravci i mogućnost razvoja SAP Vojvodine do 1980. godine

Društveni plan Jugoslavije i društveni planovi republike i autonomnih pokrajina za period od 1976—80. godine, doneti su u vreme kada je u našem društvu učinjen odlučan zaokret u pravcu jačanja i daljeg razvoja socijalističkih samoupravnih društveno-političkih odnosa.

Ovaj plan je šesti srednjoročni plan naše zemlje i odražava specifičnosti društveno-ekonomskog razvoja našeg društva na sadašnjem stepenu njene razvijenosti. Strategija razvoja u periodu 1976—1980. godine temelji se na primeni ustavnih načela, politici i stavovima utvrđenim na X kongresu SKJ, kongresima SK republika i konferencijama SK autonomnih pokrajina, kao i na usvojenoj politici dugoročnog razvoja naše zemlje do 1985. godine.

Poseban značaj ovog srednjoročnog plana se ogleda u tome, što se on u najvećoj meri zasniva na primeni novog samoupravnog društvenog planiranja. Plan Jugoslavije se temelji na planovima republika i autonomnih pokrajina, a ovi na planovima samoupravnih organizacija i zajednica, planovima društveno-političkih zajednica odnosno na samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima o osnovama njihovih planova.

Složeni uslovi koji su obeležavali društveno-ekonomski razvoj Jugoslavije u prethodnom periodu karakteristični su i za SAP Vojvodinu. Ekonomska nestabilnost, neusklađenost između prerađivačkih i sirovinskih kapaciteta, nepovoljan uticaj na naš razvoj izazvan poremećajima na svetskom tržištu, nelikvidnost, inflatorna kretanja su osnovni faktori koji su opterećivali i razvoj Pokrajine.

Uprkos složenim uslovima, u prethodnih pet godina postignut je dinamičan razvoj privrede. Društveni proizvod ukupne privrede rastao je po stopi od 6,1%, industrije 8,7% i poljoprivrede 4,2%. Osnovna orijentacija u promeni privredne strukture je ostvarena, ali sa nedovoljnim intenzitetom. U ukupnoj privredi, industrija je povećala svoje učešće sa 29,4% u 1970. godini na 33,0% u 1975. godini, a istovremeno je smanjeno učešće poljoprivrede.

Ostvarene su pozitivne promene u pravcu povećanja učešća propulzivnih grana, u industriji, naročito u metalnoj i prehrambenoj industriji, dok razvoj nafte i hemijske industrije nije bio u skladu sa predviđanjima. Očekivane strukturne promene u poljoprivredi se nisu ostvarile. Usled nestabilnih uslova proizvodnje u stočarstvu, proizvodnja je bila neujednačena, tako da je učešće stočarstva u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji stagniralo, čak i opalo u odnosu na raniji period.

Planiran dinamičan razvoj trebalo je da se ostvari aktivnim investicionim ulaganjima čija je planirana stopa rasta iznosila 14,1%. Međutim, usled nedovoljnog ulaganja u osnovna sredstva društvene privrede, naročito u prvim godinama proteklog srednjoročnog plana, ostvarena je stopa rasta investicija od svega 7,8%. Osnovni uzrok ovome je niska akumulativna sposobnost privrede i nedovoljna pokretljivost akumulacije.

Opšta i zajednička potrošnja se nije kretala u skladu sa predviđanjima. Privreda se opterećivala daljim zahvatanjima, povećavala se potrošnja uz prisutnost gubitaka u nekim društvenim delatnostima. Ovakvom stanju pogodovali

su još nedovoljno razvijeni samoupravni odnosi i nedovoljan uticaj udruženog rada na zadovoljavanje opštedruštvenih i zajedničkih potreba.

Strategija razvoja SAP Vojvodine do 1980. godine temelji se na dogovorenoj i konkretnoj primeni ustavnih načela, politici i stavovima utvrđenim na X kongresu SKJ, VII kongresu SKS, XV Izbornoj konferenciji SKV, kao i na koncepciji dugoročnog razvoja SAP Vojvodine do 1985. godine.

Proizvodnja energije, sirovina i hrane su označene kao osnovni pravci razvoja, što je u skladu sa zajedničkom razvojnom politikom Jugoslavije.

Dalja izgradnja socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa je osnovni preduslov i polazna osnova za uspešno ostvarivanje strateških pravaca razvoja Pokrajine do 1980. godine. To predstavlja ujedno i jedan od osnovnih ciljeva daljeg razvoja. Kao osnovni ciljevi i zadaci utvrđeni su još: stabilan porast životnog standarda, dinamičniji razvoj i izmena privredne strukture, veći stepen zapošljavanja, intenzivnije uključivanje u tokove međunarodne razmene, brži razvoj privredno nedovoljno razvijenih područja, dinamičniji razvoj nauke i jačanje opštenarodne odbrane, bezbednosti i društvene samozaštite.

Polazeći od toga, razvoj u ovom periodu mora počivati na povećanju produktivnosti rada, boljem korišćenju kapaciteta i radnog vremena, većem stepenu organizovanosti, doslednoj orijentaciji ka većem korišćenju domaćih i sekundarnih sirovina, jačanju integracione povezanosti, većem korišćenju naučnih dostignuća, na stalnoj modernizaciji i osavremenjavanju prozivodnje i njenom usklađivanju sa potrebama domaćeg i stranog tržišta.

Ostvarivanje utvrđenog dinamičnog razvoja je osnovni preduslov za razrešavanje nasleđenih problema i za prevazilaženje relativnog zaostajanja u dosadašnjem razvoju. Ovo treba da se postigne prosečnom stopom rasta društvenog proizvoda od 7,1% godišnje.

Do 1980. godine predviđa se porast industrijske proizvodnje od 9%. Osnovu za tako dinamičan razvoj predstavljaju procenjene mogućnosti povećanja korišćenja kapaciteta sa današnjih 63% na 75—80%, rast produktivnosti rada za 4,5% i značajna investiciona ulaganja.

U porastu proizvodnje nova ulaganja će učestvovati sa oko 70%, a bolje korišćenje kapaciteta i povećanje produktivnosti rada sa oko 30%.

Dinamičan razvoj poljoprivredne proizvodnje od 5% (društvenog sektora 8,0%, a individualnog od 3%) zasnivaće se, pre svega, na dogovorenom razvoju agroindustrijskog kompleksa za period od 1976—1980. godine kojim treba da se na dugoročnim osnovama reši ekonomski položaj ove oblasti.

Delatnosti, čiji razvoj je od posebnog značaja za ukupan razvoj Pokrajine su:

— proizvodnja i prerada nafte i gasa, petrohemijski kompleks, bazna i ostala hemija;
— agroindustrijski kompleks;
— metalni kompleks;
— industrija građevinskog materijala i građevinske operative, sa posebnim naglaskom na industrijsku gradnju stanova i
— energetska i saobraćajna infrastruktura.

Posebno treba istaći, da se mogućnosti novih ulaganja temelje pre svega na takvom ponašanju u raspodeli dohotka kojim će se jačati akumulativna i reproduktivna sposobnost privrede. Pored toga, sredstva za zadovoljavanje ličnih, opštih i zajedničkih potreba treba da rastu sporije od predviđenih investicija.

Polazeći od ovakvih opredeljenja u globalnim odnosima potrošnje, sagledane su mogućnosti investicionih ulaganja do 1980. godine. Prema globalnom bilansu, SAP Vojvodina će u ovom planskom periodu raspolagati sa oko 93 milijarde dinara za investicije. U razvoj delatnosti od posebnog značaja usmeriće se oko 80% od ovih sredstava.

U ovom planskom periodu posebna pažnja će se posvetiti intenzivnijem uključivanju privrede Pokrajine u tokove međunarodne razmene. Ovo dobija naglašenu potrebu, polazeći od povećane odgovornosti SAP Vojvodine za svoj platni bilans u ukupnom platnom bilansu Jugoslavije.

U skladu sa predviđenom dinamikom privrednog razvoja računa se da će ukupan izvoz rasti po stopi od 10,2%. Istovremeno uvoz treba da ima sporiji rast, od 8,6%.

Postizanje dinamičnijeg razvoja ovih područja zahteva povećano angažovanje u pravcu udruživanju rada i sredstava privrede razvijenih i nedovoljno razvijenih područja na samoupravnim osnovama. Osim toga, preduzimaće se i posebne podsticajne mere za brži razvoj ovih područja.

Planirana dinamika porasta društvenog proizvoda ukupne privrede Pokrajine od 1980. godine treba da obezbedi porast nacionalnog dohotka po stanovniku od 26.000 dinara u 1975. godini na 36.000 dinara u 1980. godini.

Summary

Development Plan of the Socialist Autonomous Province of Vojvodina up to 1980, Trends and Possibilities

The economic and social development plans of Yugoslavia, the republics and autonomous provinces for the period 1976—1980. were adopted at a crucial moment of our development when efforts were being made to strengthen self-management in socio-economic relationships.

This sixth medium-term plan reflects the specific socio-economic features of our development in its present phase. The strategy for the forthcoming period (1976—1980) is based on constitutional principles, on the policy and guidelines laid down at the tenth congress of the Yugoslav League of Communista, the congresses of the communist leagues of the republics and the conferences held in the socialist autonomous provinces, in accordance with the long term development plan up to 1980.

The real significance of this medium-term plan is that it has largely adopted the principles of self-management in social planning. The national plan is based on those of the republics and autonomous provinces, which are in turn based on the respective plans of the socio-economic communities, i. e. on the basic self-management documents and agreements.

The adverse trends in the socio-economic development of the previous period are felt just as much in Vojvodina as in the entire country. Economic instability, lack of coordination between industrial performance and natural resources, adverse foreign market conditions and financial set backs were the basic factors impeding the development of the province.

Despite the unfavourable conditions, economic development has been very

intensive in the past five years. The gross national product has increased at the rate of 6,1%, industrial production 8,7%, agricultural production 4,2%. The main course and rates of economic development have thus been accomplished, although the total growth was slower than expected. In the gross national product industrial output increased from from 29,4% in 1970 to 33,0% in 1975, while agricultural production declined.

Favourable trends were observed in the propulsive branches of industry, especially in metallurgy and food processing, while the petroleum and chemical industry developed slower than expected. The anticipated structural changes in industry were not accomplished. Livestock production was hindered by adverse conditions. Production was irregular causing the proportion of livestock in the total agricultural production to stagnate and even decline in comparision with the previous period.

The predicted growth in development was to have been brought about by investment which were expected to rise at the rate of 14,1%, however because of insufficien investments in socially owned productive assets, especially during the first years of the medium-term plan, an increase of only 7,8% was achieved. This set back was caused by low accumulative capacities and insufficient growth of accumulation.

General as well as public consumption has deviated from the predicted figures. The economy has been overburdened by further investments, consumer spending has increased along with the deficits in certain branches of social production. Such a contrary course of development was further plagued by immature self-management relations and the inefficient handling of public and collective demands and affairs of associated labour.

The development plan of the Socialist Autonomous Province of Vojvodina up to 1980 is based on the constitutional principles, the policy and measures adopted by the loth Congress of the Yugoslav League of Communists, the 7th Congress of the Serbian League of Communiste, the 15th session of the League of Communists of Vojvodina, as well as on the long term development plan of the Socialis Autonomous Province of Vojvodina up to 1985.

In accordance with the social development plan of Yugoslavia, the basic objectives of development include the construction of power sources, the expansion of the food industry and the exploitation of raw material supplies.

The further development of self-management in socio-economic relations is the basic prerequisite and starting point for the successful accomplishment of the strategic objectives, at the same time it is one of the basic aims of further development. In addition to the above mentioned the following goals, guidelines and methods were set forth: a sustained rise in the standard of living intensification of economic growth and structural changes in the economy, higher employment figures, intensified foreign trade relations, faster development of passive regions, dynamic progress in the fields of the sciences, firm establishment of a total peoples' defence, security and social self-protection.

In order to fulfill the planned goals, labour productivity should be accelerated, resources and manspower used more efficiently, economic organization improved and raw material imports increased. Greater economic integration, scientific research, constant modernization and up to date economic activity in response to foreign market trends, should serve as basic guidelines for economic development. Fulfilment of the extensive development plan is essential, if we want to overcome the past legacy and make up for the relative under-

fulfilment of the previous development plans; therefore the gross national product is expected to rise an average of 7,1% annually.

By 1980 industrial production is expected to rise at the rate of 9% as based on an estimated increase of funds and resources from the present 63% to 75—80%, an expected increase of labour productivity by 4,5% and heavy investments.

In the rise of productivity the share of new investments should be aproximately 70%, increased productivity and better use of existing capacities, an estimated 30%.

Increased agricultural production (an expected rise of 5% in the socially owned sector 8,0%, in the private sector 3%) is anticipated for the 1976—1980 in the agreement on expected development of the agro-industrial complex, which aims at providing long term solutions.

Priority will be asigned to the following branches of economy:

— the petroleum industry and refining, the production of natural gas, the petro-chemical complex, basics and other chemistry
— the agro-industrial complex
— metal works
— the construction industry with special emphasis on housing
— the infrastructures of power sources and transport.

It should be stressed that the possibility of new investments is based largely on such a distribution of income that will strengthen the accumulative and reproductive capacities of the economy. Personal, collective and overall consumption should rise slower than the predicted investments.

Such a stand on the global structure of consumption has determined the outline of the investment policy up to 1980. According to this policy the Socialist Autonomous Province of Vojvodina will have approximate 93 billion dinars at its disposal for investments in the forthcoming period. Priority sectors will receive 80% of the total amount.

In the forthcoming period special attention will be dedicated to increased foreign trade, as necessitated by greater responsibility to balance foreign trade. In accordance with the predictions for economic development, total exports are scheduled to rise at the rate of 10% and imports at the rate of 8,6%.

Intensified development requires greater efforts aimed at the association of labour and fixed assets of developed and underdeveloped regions on the basis of self-management. In addition to other measures, special investments are to be supplied to accelerate the development of these regions.

The planned intensification of total social production should ensure the increase of national (per capita) income from 26000 dinars in 1975 to 36000 dinars in 1980.

Borza József

AZ AGRÁRIPARI KOMPLEXUM MEGSZERVEZÉSE A TÁRSULT MUNKÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY TÜKRÉBEN

Vajdaság természeti adottságai folytán jelentős élelmiszertermelő vidék, amelynek minden lehetősége megvan, hogy termelését növelje, és a hazai szükségletek kielégítése mellett nagy mennyiségben külföldre is szállítson. Vajdaság fejlesztési terve — amely az 1976—1980 közötti időszakra vonatkozik — kulcsfontosságú szerepet szán az élelmiszertermelésnek, elsőbbségben részesíti az agráripari komplexum fejlesztését a többi gazdasági ághoz viszonyítva. Az élelmiszertermelés fejlődésének a termelés átszervezésén, fokozásán, a termelékenység növekedésén, jelentős beruházásokon kell alapulnia, ha el akarjuk érni, hogy a társult munka szervezetek jövedelme és újratermelése növekedjék, valamint azt, hogy az egész gazdaságunk gyorsabban fejlődjék.

A tervgazdálkodás elkerülhetetlen követelménye, hogy tovább erősödjék a mezőgazdaság a szocialista szektorban, felgyorsuljon a munka és az eszközök önigazgatási társítása, gyakorlati alkalmazást nyerjen a társult munkáról szóló törvény, nagy agráripari rendszerek alakuljanak ki, és hogy — a *kooperáció fejlesztésével*, a földművesek hosszú távú társításával, a társult munkába való bevonásával — társadalmi tulajdonba menjen át a mezőgazdasági magánszektor. Az új társadalmi és gazdasági viszonyok között, amelyek majd az egyéni termelőknek a társadalmi újratermelés folyamatába való bevonásán alapulnak, lehetővé válik a magánszektorban rejlő tartalékok mobilizálása a növénytermesztés és az állattenyésztés területén a hozamok ill. a termelékenység növelése szempontjából.

Az 1975-ös kimutatások szerint az élelmiszertermelés, illetve az agráripari termelés a tartomány összjövedelmének 30,6%-át, jövedelmének 34,1%-át és a társadalmi össztermék 33,8%-át adta. Hogy milyen nagy jelentősége van az agráripari komplexumnak Vajdaság gazdaságában, az a felsorolt adatok mellett abból is kitűnik, hogy milyen szerepet játszik

Jugoszlávia mezőgazdaságában és élelmiszeriparában, az ország egész gazdaságában. 1975-ben az agráripari komplexum az ország összjövedelmének 11,6%-át, a jövedelem 11,6%-át és társadalmi termék 11,2%-át képezte. Vajdasági viszonylatban az adatok háromszor ilyen nagyok.

A feldolgozó kapacitások és a vajdasági élelmiszeripar viszonylagos fejlettsége következtében a mezőgazdasági termékek előállítása az árutermelés jellegét öltötte. A Vajdaságban a piaci többlettermék nagyobb, mint a többi köztársaságé és Kosovo Tartományé együttvéve. 1975-ben országos viszonylatban Vajdaságban került felvásárlásra a gabona 63,7%-a (ebből 64% búza), a kukorica 66,8%-a, a cukorrépa 73,1%-a, a napraforgó 78%-a, a hússertés 59%-a és a vágómarha 29,5%-a. A mezőgazdasági többlettermék nagy részét, a búza 73,6%-át, a kukorica 54%-át, a cukorrépa 67,6%-át és a napraforgó 50,6%-át társadalmi szektorban termelik (az 1975-ös felvásárlás adatai szerint).

A vajdasági mezőgazdaságnak árutermelési jellege van — még a magángazdaságokban is — ez elsősorban a hektáronként felvásárolt termékmennyiségben jut kifejezésre. Tartományunkban ugyanis 1975 folyamán hektáronként 8854 dinár értékben vásároltak fel terményt, ami 2,07-szer nagyobb, mint a jugoszláv átlag. A magántermelőktől felvásárolt termények hektáronkénti értéke 2,29-szer volt nagyobb, mint az országos átlag.

Rendkívül jelentős helyet foglal el az agráripari komplexum tartományunk külfölddel kialakított gazdasági kapcsolataiban. A figyelemreméltó kivitel mellett (1976-ban a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek a kivitel 42%-át képezték) agráripari komplexumunk egyéb területek együttműködéséhez is hozzájárul, és így jelentős mértékben elősegíti a fejlődő országok élelmiszeriparának kialakítását.

Az agráripari komplexum fejlesztési tervének és a JKSZ agrárpolitikájának megvalósítása érdekében a X. kongresszuson, a Vajdasági Kommunista Szövetség XV. konferenciáján elfogadták, majd a Tartományi Pártbizottság II., IX. és XVIII. elnökségi ülésén és X. összejövetelén megerősítették, hogy az élelmiszertermelést alkotmányos alapon, a társult munkáról szóló törvény szellemében, a munka és az eszközök társításával, a jövedelmen alapuló újratermelési egységekben való összekapcsolásával kell megszervezni, mert élelmiszertermelésünk dinamikus és biztos fejődésének ezek a legfontosabb előfeltételei. Csak az ilyen kapcsolatok biztosíthatják a dolgozók élő- és holt munkája alapján az összes jövedelemszerzési tényező egyenrangúságát.

Társult munkaszervezetek és alapszervezetek alakítása az agráripari komplexumban

Bár jelentős eredményeket értünk el az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény érvényesítése terén, azok mégsem tükrözik teljességében az újratermelés folyamatában az egymással jövedelmi alapokon függő viszonyban levő tmasz-ok kapcsolatának, a munka és az eszközök társításának a lényegét a termelés növeléséért, a munkatermelékenységért, a jövedelemért, az önigazgatási megegyezésekért és a társadalmi-gazdasági fejlesztési tervek megvalósításáért vívott harcban.

A társult munka alapszervezetek létrehozásával az agráripari komplexumokban lehetőség nyílt az új, szocialista, önigazgatási viszonyok kialakítására. Vajdaság mezőgazdaságában és élelmiszeriparában 809 társult munka alapszervezetet hoztak létre. Az alapszervezetek kialakításakor különböző álláspontok kristályosodtak ki. Az esetek többségében az alkotmányban megállapított követelményekből indultak ki, de előfordult az is, hogy csak a formális újraszervezésig jutottak el. Vannak például olyan társult munka alapszervezeteink, amelyekben 500—700 munkás dolgozik, és felölelik az egész község földművelését, ill. állattenyésztését. Ugyanilyen módon váltak egy alapszervezetté egyes élelmiszeripari gyárak. Másrészt sor került egészen kis — anyagiakkal és szakemberekkel rosszul ellátott, hiányos műszaki felszerelésű — alapszervezetek megalakítására is. A munkaszervezetek egy részében megvoltak ugyan az alapszervezetek megalakításának feltételei, de arra nem került sor. Ez az utóbbi gyakorlat lényegében véve a régi viszonyok, a bejáródott jövedelemszerzési és elosztási mód megőrzésére törekszik. Tartományunk 126 mezőgazdasági társult munka szervezete közül 71-ben nem alakították meg a társult munka alapszervezeteket. Hasonló a helyzet az élelmiszeriparban is, ahol a munka szempontjából egészet képező egységeket nem nyilvánították alapszervezetté.

Az alapszervezeteknek jogukban áll a jövedelemről és elosztásáról dönteni, de a jövedelemszerzés feltételeinek meghatározásáról már nem. Egyre nagyobb mértékben részt vesznek a tervezésben, bár a tervezésről szóló törvény még mindig elég nehezen érvényesül a gyakorlatban. A tmasz-ok dolgozói többnyire a fejlesztési tervről mellette, vagy ellene nyilatkoznak, de kezdeményező- és alkotókészségük kevésbé jut kifejezésre. A megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás azonban folyamatban van. Azért nem mindenütt azonos erősségű, mert a szubjektív erők különbözőképp viszonyultak az alkotmányban és a társult munkáról szóló törvényben meghatározott új társadalmi-gazdasági viszonyok kialakításához.

A tmasz-okban — gazdasági rendszerünk legkisebb szervezeti egysé-

geiben, ahol a termelési viszonyok formálódnak, ahol a munka és az eszközök társításának, a termelésnek, a jövedelemszerzésnek és elosztásnak minden alapvető fontosságú kérdése felmerül — egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jövedelmen alapuló viszonyok kialakítására.

A munkaszervezetek a munka és az eszközök társításának szervezeti formájaként többnyire megmaradtak korábbi tevékenységi formájuk keretében. A tmasz-ok megalakításával ugyan változás következett be, ami az igazgatás decentralizálásában, a jövedelemszerzésben és a jövedelemmel való rendelkezésben nyilvánul meg, de olyan átalakulásra, ami a munkaszervezetek jövedelmi szinten való összekapcsolódásához, munkamegosztásához és szakosításához vezetett volna, az esetek többségében nem került sor.

Gyakori eset, hogy egyes községekben csak egyetlen mezőgazdasági munkaszervezet szorgalmazza a termelés mellett a földművesek társulásba való bevonását. Előfordul az is, hogy a társult munka összetett szervezetei csak azért alakítják át a munkaszervezetet, hogy jogot formálhassanak egy szélesebb terület összetett szervezetének a megalakítására, miközben nem veszik figyelembe a társult munka szervezeteiben dolgozók alapvető érdekeit. Minden községi és területi elzárkózás csak megnehezíti a társult munkában dolgozók összekapcsolódását és a minőségileg új viszonyok kialakítását.

A földművesek társulása (a jelenlegi helyzet értékelése)

A társulás, azaz a földművesek társult munkába, és az önigazgatási viszonyokba való bevonása az alkotmányfüggelékek (XXIV. alkotmányfüggelék meghozatalával alkotmányos elvvé vált, majd az 1974. évi JSZSZK Alkotmánya és Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánya meghatározza a földművesek státusát, hogy munkájuk és munkaeszközeik társítása a falu szocialista átalakulásának sajátos formája. El kell ismernünk azonban, hogy az alkotmány elég általánosan rendelkezik a földművesek és családtagjaik társult munkában betöltött szerepéről.

Az alkotmány nemcsak a társulásban részt vevőknek, hanem az összes földműveseknek a jogi és önigazgatási helyzetéről rendelkezik, mert: „A földműveseknek személyes munkájuk alapján elvben azonos a helyzetük és alapjában véve azonosak a jogaik a társadalmi eszközökkel végzett társult munka dolgozóiéval. A földműveseknek megfelelő jogaik és kötelezettségeik vannak a munka- és eszköztársítás tekintetében, valamint a picon való csere viszonyaiban és a hitelviszonyok terén is." (A

JSZSZK alkotmánya, 61. szakasz és Vajdaság SZAT alkotmánya, 59. szakasz).

Ebből az alapelvből kiindulva az alkotmány azt is megállapítja, hogy milyen módon és feltételek mellett kerülhet sor a társulásra, aminek minden szempontból önkéntességen és egyenjogúságon kell alapulnia.

Minden földműves önállóan és önkéntesen dönthet a társulásról, de különösen annak módjáról és tartalmáról, miközben továbbra is megtarthatja a társított munkaeszközei és földtulajdona feletti rendelkezési jogát. Tehát szabadon és önállóan eldöntheti, hogy megtartja-e a társított eszközök feletti rendelkezés jogát, vagy pedig a társadalmi tulajdonra ruházza át.

A társult munkáról szóló törvény egész fejezeten át (a hetedik fejezetben) tárgyalja a társulással, annak indítékaival, részvevőivel, tárgyával, szervezési formájával, a társulásban részvevők munka- és munkaeredmények feletti önigazgatási jogával, végül pedig a közösen megvalósított jövedelem elosztásával kapcsolatos alkotmányos elveket. A társult munkáról szóló törvény az alkotmány rendelkezésein túlmenően lehetővé teszi, hogy a földművesek társíthassák földjüket, és tulajdonjoguk alapján a jövedelemelosztásban is részt vehessenek.

A JKSZ agrárpolitikájának legfontosabb kérdése, hogy hogyan menjen végbe a földművesek munkájának és eszközeinek társítása, a társult munkába való bevonása. Ennek a tevékenységnek a hordozói a földműves- és a mezőgazdasági szövetkezetek, a mezőgazdasági szervezetek és kombinátok, amelyek már eddig is a mezőgazdaság és a falu szocialista önigazgatási átalakulásán dolgoztak. A tartományunk mezőgazdaságának fejlesztésében elért eredmények és a fejlődő kooperációs viszonyok, valamint az eddigi együttműködés társadalmi-gazdasági viszonyai jelentős mértékben befolyásolják a mezőgazdasági szervezeteket és a földműveseket, hogy az alkotmányos rendelkezéseket és a JKSZ X. kongresszusának határozatait, valamint a minőségileg új termelési viszonyokat és a magánszektor erőforrásait a meglevő szervezeti formák (a szövetkezetek, a kooperációs egységek stb.) alkotmányon alapuló átalakításával juttassák érvényre.

A földművesek társulásáról szóló törvény alapján más nagyobb jelentőségű szövetkezet alakítási kezdeményezés nem volt, de az egyéni termelők nagy érdeklődést tanúsítottak a jelenlegi földművesszövetkezetek és az újonnan létrejött kooperációs tmasz-ok iránt. Emellett állandóan rá kell mutatni, hogy ezeknek a szervezeteknek az agráripari komplexum többi ágazatával — a feldolgozóiparral, a kereskedelemmel, a tudományos intézményekkel, a vízgazdasággal, a gép- és vegyiparral, a bankokkal — szoros és tartós tervezési és jövedelemszerzési kapcsolatot kell kialakítaniuk. A primáris mezőgazdasági termelésben a jelentős erő-

forrásokkal rendelkező magánszektor nélkül — még ha a termelők kölcsönösen társulnak, vagy kooperáció formájában huzamos ideig összekapcsolódnak is — nem beszélhetünk az agráripari komplexumról mint egészről, és az önigazgatási szocialista termelési viszonyokra, valamint az élelmiszertermelés növekedésére gyakorolt kedvező hatásáról.

Az eddigi társulási és összekapcsolási folyamatokra még nem jellemzőek a jövedelmen alapuló egymás közötti viszonyok, a közös jövedelemszerzés és elosztás még nem vált a társulás legfontosabb tényezőjévé, motívumává.

Az agráripari komplexumon belüli viszonylagos szervezetlenség, különösen pedig az önigazgatási, tervezésen alapuló jövedelmi viszonyok kialakításában, a jövedelem önigazgatási tervezése, megvalósítása és elosztása terén tapasztalt lemaradás hat kedvezőtlenül a földművesek társult munka alapszervezeteire, illetve az egyéni termelőkkel kooperációs viszonyban levő egységekre.

Ezeknek a következményeként marad fenn a külterjes gazdálkodás, a magántermelők bizonytalan helyzete, az ingadozó piaci- és árviszonyok, a földművesek hosszú távú állattenyésztésre, gyümölcs- és veteménytermesztésre való felkészületlensége. A fejletlen viszonyokból ered azután az alacsony termelékenység, a magas előállítási ár, és a magánszektor erőtartalékainak a kihasználatlansága.

A mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés legfontosabb ágazatait munkaszervezetek és kombinátok fogják össze. Kapcsolataik azonban nem mindig fejezik ki közös érdeküket, aminek hosszantartó kapcsolatokban, közös fejlesztési tervek meghozatalában, a közös jövedelemszerzésben és elosztásban kellene megnyilvánulni.

A földművesszövetkezetek átalakulása és az egyéni termelőknek a szervezett termelésbe való bekapcsolása (az 1976-os helyzet ismertetése)

A földművesszövetkezetek átalakulása 1965-ben, a mezőgazdasági szövetkezetekről szóló törvény meghozatalával vette kezdetét. Egyes vidékeken (Szerémségben) éppen ebben az időszakban vonták össze és alakították át őket a kombinátok részlegévé. A földművesek társulásáról szóló tartományi törvény meghozatalával a földművesszövetkezeteket a bírósági jegyzékben a munkaszervezetek, a nagyobb kombinátokat pedig a társult munka alapszervezetek sorába iktatták. Így átalakulás helyett inkább átadminisztrálásról, a földművesszövetkezetek felszámolásáról beszélhetünk. Egy jelentéktelen hányaduk ugyan megmaradt, de ez nem

jelenti, hogy a szövetkezetekkel kapcsolatos alkotmányos elvek szellemében átalakultak volna a falu önigazgatási és gazdasági szervezetévé.

Habár a földművesszövetkezetek és a kooperációs tmaszok száma állandóan — mondhatni napról-napra változott, tényként elfogadhatjuk, hogy szövetségük megalakulásakor, vagyis az alakuló közgyűlés összehívásakor Vajdaságban negyven földművesszövetkezet volt: 160 kooperációval foglalkozó tmasz, valamint a földművesek társulásán és a falvakban a kooperáció fejlesztésén dolgozó 50 alapszervezet.

Az idő tájt (1975 márciusában) Vajdaságban körülbelül 14 000 földművescsalád volt társulási viszonyban, a szövetkezetekben és a kooperációs tmasz-okban pedig — a társult földművesekkel együtt — körülbelül hétezren dolgoztak.

1975 végére a különböző átszervezések folytán a szövetkezetek száma 21-re csökkent, míg a tmasz-oké 191-re emelkedett.

Ekkor már Vajdaságban kb. 19 000 társult földművescsalád volt, és társadalmi szektorban 9600 mezőgazdasági munkás dolgozott. 1976 végére csupán 8 szövetkezet maradt, a kooperációs alapszervezetek száma viszont elérte a 260-at. 33 000 földművescsalád vett részt a társulás valamilyen formájában, és 10 000 mezőgazdasági munkás dolgozott a mezőgazdaság társadalmi szektorában. Tehát minden tizenkettedik vajdasági földművescsalád, illetve a tartomány agrárnépességének 8,6 százaléka társult.

Ezt rendkívül lényeges kiemelnünk, hisz az alapszervezetek és a földművesszövetkezetek számának alakulását áttekintve feltétlen szem előtt kell tartanunk, hogy a földművesek egy része közvetlenül a társult munkaszervezetekkel alakított ki tartós együttműködést. Ezekben a szervezetekben ezért külön társulmunka-egységeket alakítottak. Többnyire oly módon, hogy egy faluban két vagy több egységből álló tmaszt hoztak létre. 1976 folyamán Vajdaság 85 helységében létezett ilyen szervezési forma.

Természetesen ezek nem a társult földművesek gazdasági, önigazgatási szervezési formái, bár a földművesek önigazgatási joga valamiképp mindegyikben érvényre jut.

Az agráripari komplexum összetett társult munkaszervezeteibe való társulás

Vajdaság mezőgazdaságában és élelmiszeriparában 15 agráripari komplexum, 207 társult munkaszervezet és 34 kombinát jött létre. Tíz kombinát a társult munka összetett szervezetei közé tartozik. A községek egy részében több olyan munkaszervezet van, amely más tartományi vagy

tartományon kívüli agráripari kombináttal társult. A verseci és az újvidéki szervezetek például három, az alibunari, a bácsi és a plandištei szervezetek két kombináttal vannak társulási viszonyban. Egyes verseci, opovói, plandištei és újvidéki szervezetek Vajdaságon kívüli összetett szervezet — a PK Beograd, a Ljubljanska mlekarna, az Inex, a Centrocoop — tagjai.

A kapcsolatfelvételben eddig főleg a területi elv érvényesült, ami az esetek többségében nem lépte túl a község határait. Viszont a társult munka nagyobb összetett szervezetei — mint amilyen a Szervó Mihály Agráripari Kombinát, a Sirmijum az Agrokoop, a DTD Csatornavállalat, a Vrbas Kombinát — számos község munkaszervezetével épített ki kapcsolatot.

Az eltelt időszakban a kombinátok egy része munkaszervezetté alakult, habár jellegüknél fogva összetett szervezetté kellett volna válniuk. Így jelentősen csökkent a társult munka megszervezési területe, a közvetlen önigazgatás elmélyítésének és a társadalmi-gazdasági viszonyok továbbfejlesztésének lehetősége. A munka és az eszközök önigazgatási társítását nem lehet az egyes társult munkaszervezetek viszonylagos szervezetlenségére alapozni. Nem feledkezhetünk meg viszont arról, hogy ezeknek a szervezeteknek egy része jelenleg is a társadalmi és gazdasági viszonyok megváltoztatásán munkálkodik.

Egyes kombinátokban (a Sirmijum, az Agrokoop, a Szervó Mihály Kombinát stb.) az egyes termelési vonalakon (állati takarmánytermelés, állattenyésztés és húsfeldolgozás, tejtermelés és feldolgozás stb.) gazdasági közösségeket alakítottak, illetve létesítésük folyamatban van. E közösségek a tervek összehangolásán dolgoznak a gazdálkodási feltételek kiegyenlítődése és a jövedelmen alapuló viszonyok — a termelésben való részvétel szerinti elosztás — kialakítása érdekében.

Elmondhatjuk, hogy a társult munkaszervezetek tevékenyen munkálkodnak a mezőgazdasági termelés, a feldolgozóipar és a kereskedelem jövedelmen alapuló összekapcsolásán. Csupán néhány példát említenénk: tavaly decemberben 38 zentai tmasz írt alá egy önigazgatási megegyezést, miszerint munkájukat és eszközeiket a közös répatermelés- és feldolgozás, cukorrépa-, cukor- és melaszértékesítés érdekében társítják. Így jött létre Zentán a Cukorgyár és a cukorrépatermesztők újratermelési közössége, amelyet az összes tényező közös céljainak megvalósítására alakítottak. A társult tmaszok társadalmi és gazdasági viszonyai a következő elveken alapulnak:

— tartós együttműködés a munkamegosztás, a szakosítás, valamint az egyenrangúság és a fejlesztési célok egybehangolása alapján;

— közös kockázatvállaláson és a gazdálkodás iránti közös felelősség;

— az újratermelési közösség és a tmaszok munkájának nyilvánossága;

— az élő- és a holt munka arányában egyenjogú részvétel a közösen megvalósított jövedelem elosztásában;

— a közös hosszú távú tervezés, a gazdálkodási és jövedelemszerzési feltételek különböző szabályozási metodológiájának, normáinak egybehangolásával;

Az újratermelés egységes folyamata során, a cukorrépa-termesztéstől a végtermék, a cukor stb. előállítása és értékesítése útján jön létre közös jövedelmünk, amit a következőképpen oszthatnak el:

— ideiglenes elosztással — például a répa átadásakor, az újratermelési közösség önigazgatási egyezményében megállapított vételár szerint, és

— év végi elosztással, a közös jövedelemből való részesedés szerint.

Ugyanilyen jövedelmi viszonyon alapuló kapcsolatot alakított ki a múlt év végén a szenttamási Elan Kombinát a kukoricatermesztők, a kevert állati takarmány előállítói, az állattenyésztők és a vágóhíd között. A Sirmijum Kombinát kutatócsoportja és szakemberei jelenleg a mezőgazdasági termelés, a feldolgozás és az értékesítés jövedelmi kapcsolatát elemzik. Külön figyelmet szentelnek az agráripari termelési folyamat egyes szakaszai közötti gazdasági viszonyok kialakítási és szabályozási módszereinek. Még számos példát említhetnénk az új gazdasági viszonyok kialakításával kapcsolatban, hisz van belőlük elég. Nem hagyhatjuk viszont szó nélkül azt sem, hogy sokhelyütt éppen a szubjektív hozzáállás miatt lemaradás tapasztalható.

A munka és az eszközök társításának egyéb formái

A mezőgazdasági komplexumban a társult munkaszervezetek munkája és az eszközei társításának egyéb formái a gazdasági ügyviteli közösségekbe és az anyagi javak termelésének önigazgatási érdekközösségeibe tartoznak (lásd A társult munkáról szóló törvény 388. és 389. szakaszát). — A legnagyobb ügyviteli közösségek közé tartozik például a Južni Banat, amelynek nyolc községben vannak mezőgazdasági és élelmiszeripari társult munkaszervezetei, de jelentősége szemponjátból az Észak-Bácskában megalakításra kerülő ügyviteli közösség sem marad majd le sokkal mögötte.

Az alábbiakban ismertetjük az anyagi javak termelését felölelő legfontosabb önigazgatási érdekközösségeket:

— Vajdasági mezőgazdasági és élelmiszeripari önigazgatási érdekközösség

Ezt az érdekközösséget a mezőgazdasági tmaszok 1973—74 táján alakították meg fejlesztési eszközeik társítása céljából és a mezőgazdaság 1973—75 közötti bővített újratermelésének megvalósítása érdekében, amiről megállapodást is kötöttek.

Az 1976 elején megalakult vajdasági mezőgazdasági és élelmiszeripari önigazgatási érdekközösség a fejlesztési eszközök mellett az „állami tőke" alapján szerzett jogokkal és kötelezettségekkel is rendelkezik. Az érdekközösségnek az élelmiszeripari tmaszok is tagjaivá váltak.

A közösség tagjait képező tmaszok általános és közös céljait — a fejlesztési eszközök társítási és felhasználási módját magába foglaló — önigazgatási megegyezés az alapszabályzat és a gazdasági beruházásra szánt tartományi pénzeszközöknek a társult munkaszervezetekre való átruházásáról szóló törvény határozza meg.

Cukorrépa-termesztési és cukortermelési önigazgatási érdekközösség

Ez az érdekközösség 1975. március 14-én alakult meg. A megalapításáról szóló megegyezést 293 répatermesztő társult munkaszervezet, cukorgyár és tartományunk cukorrépa-termesztési és feldolgozási programjának a megvalósításán dolgozó tudományos kutatóintézet írta alá.

Az érdekközösség azzal a céllal alakult, hogy a tartományi akcióprogramban előirányzott mennyiségre növelje a cukorrépa termesztését és a cukortermelést. Megalakítására a cukor áráról és a cukorellátásról szóló társadalmi megállapodás meghozatala után került sor.

Ebben a társadalmi megállapodásban megegyeztek, hogy a cukor árának növeléséből származó bevétel jelentős részét a cukorrépa-termesztés növelésére és a feldolgozóipar bővítésére kell fordítani. A tervek szerint a cukor kilónkénti árából 2 dinárt fordítanak új cukorgyárak építésére és a meglevők bővítésére, valamint 0,20 dinárt a cukorrépa-termesztés növelésére. A megállapodás szerint az ország cukortermelése 1978-ig évi 820 ezer tonnára, ezen belül Vajdaságé pedig 554 ezer tonnára emelkedik. Ha ezt sikerül elérnünk, akkor nem szorulunk behozatalra.

Napraforgó és szójatermesztési, valamint étolajtermelési önigazgatási érdekközösség

A napraforgó- és szójatermesztési, valamint étolajtermelési önigazgatási érdekközösségek megalakításáról szóló önigazgatási megegyezést az említett termékek termelésével foglalkozó tmasz-ok, a földművesekkel együttműködő kooperációs szervezetek és a termesztésük, feldolgozásuk fejlesztésével foglalkozó tudományos kutatóintézetek írták alá 1975. március 20-án.

Kiindulópontul az étolaj árával és az étolajellátás biztosításával kapcsolatos társadalmi megállapodás és az 1974 decemberében elfogadott vajdasági cukor- és étolajtermelés fejlesztési programja szolgált.

Az érdekközösség a társadalmi megállapodás értelmében az étolajtermelés bővítésére és a napraforgó-termesztés növelésére kiválasztott pénzeszközöknek a fejlesztési programmal összhangban való felhasználására alakult. Nyilvános vita tárgyát képezi még a Duna-Tisza-Duna csatornahálózat használatával és a vizek levezetésével foglalkozó érdekközösség önigazgatási megegyezése. A közeljövőben hatályba lépő vízügyi törvény szerint vízrendészeti érdekközösség is kell, hogy alakuljon Vajdaságban.

Tervezési és ügyviteli társult munkaközösség

Az agráripari komplexumban a munka és az eszközök társításának olyan szakaszába érkeztünk, amikor már a kapcsolatfelvétel nem pusztán alkotmányos kötelezettség, hanem gazdasági szükségszerűség. A társult munkaszervezetek társadalmi-gazdasági viszonyától és kapcsolatától függ szocialista önigazgatáson alapuló társadalmunk integrációjának egész menete és dinamikája.

A jelenlegi helyzet mielőbbi megváltoztatása érdekében minden szervezet szocialista erőnek — különösen a társult munkában — részt kell vállalnia az önigazgatáson alapuló jövedelmi integrálódás megvalósulásában, valamint a termelés és a termelékenység növeléséért, a piaci viszonyok önigazgatási irányításáért, a hosszú lejáratú termelési és fogyasztási egyezményekért, a gazdaság megszilárdításáért és az önigazgatási megegyezések teljesítéséért folyó harcban.

Ha alaposan szemügyre vesszük ezeket a fejlődésünk szempontjából rendkívül jelentős feladatokat, akkor megállapíthatjuk: a társult munkáról szóló törvény és a tmaszok új társadalmi-gazdasági viszonyokra és magasabb fokú ügyvitelre való felkészítéséről szóló törvény következetes alkalmazására van szükség, hogy az egyéni és közös érdekek minél előbb kifejezésre juthassanak fejlődési politikánkban. Ezért az integrációs kapcsolatfelvétel a társult munka legkisebb egysége számára is időszerű.

A társult munkát és a szélesebb körű társadalmi érdeket szem előtt tartva a gazdasági kamara sokoldalú tevékenységet fejtett ki a tartományi pártbizottság második összejövetele határozatainak megvalósítása, azaz a társult munkaszervezetek összetett önigazgatási szervezetekké fejlesztése és jövedelmi integrálása érdekében. Előzetes megbeszélések és tanácskozások után jóváhagyta egy tartományi jellegű tervezési és ügyviteli közösség létrehozását, aminek legfontosabb céljai közé tartozik majd Vajdaság agráripari komplexumának a tervszerű fejlesztése.

A társult munkán belül ez a közös érdekek társításának a legátfogóbb formája. Létrejöttével társadalmi-politikai szempontból bebizonyosodott, hogy szocialista önigazgatási társadalmunk a munkaszervezést és tervezést etatizmus nélkül is meg tudja oldani. Beigazolódott az is, hogy az újabb társult munka alapszervezetek létesítése nem szétforgácsolódáshoz, hanem az újratermelési egységek összekapcsolódásához vezet, mert lehetővé teszi az érdekek összeegyeztetését, a munkamegosztás teljesebbé válását.

Ez a közösség magában foglalja úgyszólván a társult munka minden szervezeti formáját: a tmasz-okat, a munkaszervezeteket, a társult munka összetett szervezeteit, az ügyviteli közösségeket, az önigazgatási érdekközösségeket, a földművesszövetkezeteket, az egyéni termelők társításának egyéb módjait, a bankokat és a JKSZ agrárpolitikájának megvalósításán dolgozó tudományos kutatóintézeteket.

A társult munkáról szóló törvény meghatározta a közös tevékenység konkrét céljait, amelyeket önigazgatási megegyezésbe kell foglalni. A tanácskozások és megbeszélések alapján létrehozott tervezési és ügyviteli közösség céljai a következők:

— a fejlesztési politika és a közös terv megvitatása a kedvezőbb jövedelemszerzés érdekében;

— a fejlesztési, a munka- és termelési tervek összeegyeztetése;

— közös álláspont kialakítása a fejlesztéssel, a termelési kapacitások összeegyeztetésével és a beruházások elsőbbségi sorrendjével kapcsolatban;

— megegyezések megkötése más gazdasági ágazatokkal való tartós együttműködés terveinek irányvonaláról;

— megegyezések megkötése a szélesebb társadalmi közösségek érdekeit képező fejlesztési tervekkel kapcsolatban;

— eszközök társítása a közérdekű tevékenységi ágak fejlesztésére;

— a közös érdekek megállapítása a munkacsere és a piaci viszonyok szabályozásában;

— megegyezések megkötése az áruforgalmi politika kialakítása érdekében;

— közös bekapcsolódás a nemzetközi munkamegosztásba, árucserébe és szolgáltatásokba, valamint egy közös érdekű kereskedelmi hálózat kialakítása;

— megegyezések megkötése a közös külföldi befektetések és a külföldiek beruházásainak megszervezéséről;

— az összes alapszervezet számára szükséges újratermelési anyagok, berendezések, pótalkatrészek stb. közös beszerzésében való megállapodás.

A felsorolt célokból kiindulva ennek a tervezési és ügyviteli közösségnek a legfontosabb funkciói az alábbiak lennének: az önigazgatási tervezés és fejlesztés, az élelmiszertermesztés egységeinek jövedelemszerzési és elosztási alapon való összekapcsolása, az áruforgalmi politika és az élelmiszeripari piacszervezés, a közös ügyviteli fellépés külföldön és a pénzügyi politika a fejlesztés függvényében.

A tervezési és ügyviteli közösség ezt a feladatkört külön önigazgatási megegyezések alapján, a társult munkaszervezeteknek a megfelelő tevékenységre való felkészítésével és összekapcsolásával tölti be. Belső viszonyait önigazgatási megegyezések szabályozzák, amelyeket csak a tényszerűen igazolt társadalmi, közösségen belüli és sajátos érdekek összehangolása alapján lehet megkötni.

Az együttműködésnek és összetartozásnak ezen a fokán a megállapodások és az önigazgatási megegyezések hangsúlyozott jelentőséggel bírnak az agráripari komplexum továbbfejlődésében, ugyanis ezek szabályozzák a közösség szervezetei közti kapcsolatokat. Elfogadásuk után ezek a megegyezések törvényerőre emelkednek.

Röviden ennyit a tervezési és ügyviteli közösségről. Ez tulajdonképpen nem más, mint a társulás egyik formája, a társult munkaszervezetek társulása, amely rendkívül nagy lehetőséget biztosít Vajdaság agráripari komplexuma szervezeteinek tartós összekapcsolódására.

Összegezés:

1. A munka és az eszközök társítása az agráripari komplexumba gazdasági szükségszerűség, ezért elkerülhetetlen az összes szubjektív tényezők mozgósítása az új társadalmi-gazdasági viszonyoknak a társult munkáról szóló törvény szellemében való kialakításakor.

2. Mezőgazdasági magánszektorunk jelentős erőtartalékokkal rendelkezik, amelyeknek a társulás folyamán nagy hasznát veheti az élelmiszertermelés. A termelésnövekedést a jövedelem megfelelő mértékű növekedése és a földművesek életszínvonalának javulása kell hogy kövesse.

3. Agráripari komplexumunk terveinek a valóra váltása érdekében a szervezettséget a fejlődés szolgálatába kell állítani. A JKSZ agrárpolitikájának véghezvitele céljából társítanunk kell minden rendelkezésre álló eszközt, és össze kell kapcsolnunk az elméletet a gyakorlattal.

Rezime

Organizovanost agroindustrijskog kompleksa u svetlu primene Zakona o udruženom radu

Vojvodina je značajan proizvođač hrane, sa mogućnostima da ovu proizvodnju znatno poveća i da proizvede za izvos. Proizvodnja hrane treba da se zasniva na prestruktuiranju i intenzifikaciji produktivnosti rada, kao i na investicionim ulaganjima. Za ostvarivanje planova agroindustrijskog kompleksa neophodno je organizovanje osnovnih i radnih organizacija udruženog rada u poljoprivredi i prehrambenoj industriji, transformacija zemljoradničkih zadruga, udruživanje rada i sredstava i osnivanje raznih interesnih zajednica za unapređenje proizvodnje.

U fazi kada udruživanje rada i sredstava u agrokompleksu postaje ekonomska nužnost, dolazi do povezivanja u složenije oblike samoupravnog organizovanja i dohodnog integrisanja. Najširi mogući oblik udruživanja zajedničkog interesa je Zajednica udruženog rada za međusobnu plansku i poslovnu saradnju. U njoj se povezuju takoreći svi subjekti udruženog rada (osnovne, radne i složene organizacije udruženog rada itd.) u cilju realizacije agrarne politike SKJ. Da bi se mogli realizovati razvojni planovi agrokompleksa u narednom periodu, neophodno je organizovanosti dati prioritetan značaj. Jer samo organizovanost društvenog i individualnog sektora poljoprivrede i prehrambene industrije može da dovede do povećane proizvodnje, pa i do poboljšanja životnih uslova poljoprivrednih proizvođača.

Zusammenfassung

Die Organisierung des agroindustriellen Komplexes im Lichte des vergesellschaften Arbeitsgesetzes

Wojwodina ist ein bedeutender Lebensmittelerzeuger mit all den Vorbedingungen, dass sie diese Produktion erhöhen und auch für Import erzeugen werden kann. Die Herstellung des Lebensmittels soll auf der Umorganisation, auf der Intensivierung der Arbeitsproduktion, ebenso wie auf erforderte Investitionen gestützt sein. Für die Realisierung der Pläne des agroindustriellen Komplexes sind die Organisierung der Grund- und Arbeitsorganisation in der vergesellschaften Arbeit in der Landwirtschaft und der Lebensmittelproduktion; die Umbildung der landwirtschaftlichen Genossenschaften, ebenso wie die Vergesellscahftung der Arbeit und Geräte und auch die Begründung der verschiedenen Interessengemeinschaften für die Entwicklung der Produktion unbedingt nötig.

In der Phase wenn die vergesellschafte Arbeit und Geräte in dem Agrokomplexe zu ökonomischem Bedürfnis wird, kommt es zu Verbindung zwischen den komplexen Formen der selbstverwaltenden Organisierung und der Einkommenunifizierung. Die breiteste mögliche Form der Vergesellschaftung der gemeinsamen Interessen ist die Gemeinschaft vergesellschaftlicher Arbeit für gegenseitige, geplante und geschäftliche Zusammenarbeit (Kooperation). Darin verbinden sich alle sogenannte Subjekten der vergesellschaften Arbeit (die Grund, -Arbeit,

-und Komplexorganisationen der vergesellschaften Arbeit usw.) mit der Absicht, dass die Agrarpolitik der SKJ realisiert werden kann, ist es unbedingt nötig der Organisierung Priorität geben. Da lediglich die Organisierung des sozialen und individuellen Sektors der Wirtschaft und der Lebensmittelindustrie zu einer erhöhten Produktion und auch zu Verbesserung der Lebensumständer der landwirtschaftlichen Erzeuger leiten kann.

Vunjak Nenad

GAZDASÁGUNK ÚJRATERMELÉSI RENDSZERÉNEK FEJLŐDÉSI SZAKASZAI

Átalakulási folyamatok a forradalmi etatizmustól az egységes önigazgatásig

---

Az újratermelés megszervezésének eddigi átalakulási folyamatai igazolták azt a tényt, hogy „a szocializmus nem szilárd kristály, hanem rendkívül gyors változásokra képes élő szervezet".[1] A szocializmus fejlődésének történelmi formái ezért szükségszerűek voltak, mert általuk a szocializmus magasabb fejlettségi fokára lépett. A folyamatban levő dialektikus átalakulások a forradalmi etatizmussal vették kezdetüket, amelynek fejlődése során kialakul a központosított bürokratikus etatizmus. Az átalakulási folyamat a decentralizált bürokratizmusba és parciális önigazgatásba való átmenettel folytatódik, hogy a fejlődés során a fennálló formákra való visszahatásképpen idővel — az egységes önigazgatással — új formák kialakítási törekvéseként jelentkezzék.

A forradalmi etatizmusnak, az állami tulajdonviszonyok első szakaszának a kialakulása elkerülhetetlen volt. Ugyanis ezek a viszonyok hozták létre a szocializmus anyagi és emberi feltételeit, mégpedig a felhalmozás módjának és a munkásosztály helyzetének gyors megváltozásával. Miroslav Pečujlić helyénvalóan hangsúlyozza, hogy „Az állami tulajdonnak, mint a társadalmasítás kezdeti formájának és az osztály érdekében kialakított erős, központosított államhatalomnak a kialakítása — amely a széles néprétegek részvételével a szocialista újjászervezés hordozója — egyaránt jellemző a forradalmi etatizmusra".[2]

Habár a társadalmi tulajdon államtulajdoni formája már akkor az ellentmondások hordozója volt (amelyek a dolgozóknak és munkájuknak az igazgatástól, a döntéshozataltól és a meglevő munkafeltételektől való elkülönülésében nyilvánultak meg, gazdasági rendszerünknek abban az időszakában csak az állami tulajdon játszott jelentős szerepet a hazánk szocialista fejlődéséhez kiindulópontként szolgáló társadalmi-gazdasági alap megteremtésében.[3]

Azzal, hogy az állami tulajdon a társadalmasítás kezdeti formája marad, háttérbe szorul forradalmi jellege, és visszahúzó erővé válik. A forradalmi etatizmusnak ezek a kezdeti formái bürokratikus etatizmusba mennek át, ahol az igazgatás és a döntéshozatal egy sajátos társadalmi csoport kiváltságává válik. Az állami tulajdonviszonyokon alapuló centralizmus így mind nagyobb mértékben fékezi a gazdasági és technológiai integrálódást. Az említett időszakban a centralizált szervezésű vállalattípus volt az újratermelési folyamatok domináns gazdasági-szervezési és társadalmi-politikai formája. A központi államhatalom tartotta kezében a gazdaság és a többletmunka igazgatásának monopóliumát, a munkásosztály pedig bérviszonyok közé került.[4]

A decentralizált bürokratizmusra és parciális önigazgatásra való áttérés szembehelyezkedést jelentett a monopol törekvésekkel. A centralizált bürokratizmus hatalma így megszűnik, és az önállósított szűkebb önigazgatási egységekre megy át. „Egy fejlődésben levő társadalmi rendszer még a szó viszonylagos értelmében sem tiszta; sem a bürokratikus, sem az önigazgatású rendszerről nem mondhatjuk, hogy saját talaján fejlődött tovább. A centralizálva decentralizált bürokratizmus és a parciális szinten önálló önigazgatás együttese egy felemás társadalmi alakulatot eredményez. A két társadalmi erő egymással párhuzamban, megbékélve és összetűzések közepette, egymást kölcsönösen korlátozva fejlődik."[5]

A parciális önigazgatáson belül előidézett összetűzések gyakran vezettek egyrészt magának az önigazgatásnak, másrészt a munka hatékonyságának gyengítéséhez, ami igazolta azt az elképzelést, hogy az önigazgatást csak teljes rendszerként, az egész társadalom egységes megszervezésével lehetséges továbbfejleszteni. Az egységes önigazgatásra való áttérés a termelőeszközök feletti tulajdonjellegű monopólium minden formájának a végét jelenti. A társadalmi tulajdon rendszere a munkások közötti viszonyok szabályozójává válik. Olyan rendszerré, amely a társult munka alapszervezetekben kialakult elidegeníthetetlen jogok egy részének hordozója.[6]

Az így meghatározott egyének, munkáscsoportok, vagy az állami szervek semmiképp sem sajátíthatják ki a termelőeszközöket. „A társadalmi tulajdon ily módon csak általános feltétel, amely a társult munka egyes dolgozójának lehetővé teszi, hogy megvalósítsa munkajogát a társadalmi eszközök felett, illetve hogy az említett feltételek mellett személyi jövedelmet valósítson meg. Természetesen a jövedelemből olyan arányban részesül, amilyen arányban munkájával és holtmunkájával a társadalmi munka eredményéhez hozzájárult. A társadalmi tulajdonviszonyok rendszere egyben kiindulópont is, mindennemű tulajdonon alapuló rendszer felszámolásának magva, hisz a köztulajdon, illetve a társadalmi tulajdon — a termelőerők és a munka termelékenységének további fejlődésével és nö-

vekedésével — a jövőben mindinkább a szükség- és egyre kevésbé a munka szerinti elosztási viszonyokat fejezi ki. A társadalmi tulajdon így már egyre kevésbé akadályozza a szükséglet szerinti elosztást."[7]

*

Átfogó társadalmi viszonyként a decentralizált bürokratizmus egy egész sor gazdasági, társadalmi és politikai természetű problémát hívott életre. „A gazdasági (és természetesen a társadalmi és politikai) problémák kiindulópontját az igazgatás és a döntéshozatal létfontosságú szférainak, különösen pedig a jövedelemelosztásban és a felhalmozott eszközök felhasználásában érvényesülő, egyrészt túl laza, másrészt túl korlátozott önigazgatási jogokban kell keresnünk."[8]

A jövedelem ésszerűtlen elosztásával csökkent a felhalmozásra kiválasztott pénzeszköz mennyisége, és megnövekedtek a személyi jövedelmek. Az ilyen irányzatok a technokrata és menedzser elemek megerősödéséhez vezettek, hisz magas személyi jövedelemben, életszínvonalban és szociális biztonságban volt részük, függetlenül attól, hogy milyen munkát és munkaeredményeket mutattak fel. A munkásosztály jogfosztottá vált a jövedelemelosztás létfontosságú területén. A felhalmozott eszközök nem tartoztak a dolgozók igazgatása alá, azaz a szubjektum helyett az objektum rendelkezett velük.

Társadalmi vetületében — a jövedelemelosztásban és a felhalmozott eszközök központosításában egyaránt — „totális centralizáció" jellemezte mindezt. Az ilyen, teljes centralizáció vezetett a jövedelem vállalati szintű elosztásához. Mivel a jövedelemről nem határoztak a kisebb szervezési egységek szintjén, senki sem tudja, hogy valamely szervezési egység dolgozói milyen mértékben járultak hozzá az összjövedelem megvalósításához. Az általános mércéket és a személyi jövedelem elotszásának kritériumait a vállalat szintjén alakították ki. Az ilyen jövedelemelosztási rendszer a vállalat lassúbb ütemű fejlődéséhez vezetett. Dr. Vladimir Bakarić szerint: „Minél nagyobb mértékben idegenül el a bővített újratermelés a termelésben dolgozótól, annál kifejezettebbé válik a személyi jövedelem védelmére irányuló törekvés, amely a termelés korszerűsítésével, mégpedig a dolgozók tulajdon eszközeiből való korszerűsítésével és a termelés bővítésével kerül összetűzésbe. Új társadalmi ellentéteket vált ki, ellentétessé teszi a munkaszervezet és a hitelező viszonyát, mert végső soron a munkaszervezet tevékenységét a személyi jövedelmek meghatározásában és a kockázatvállalásban körvonalazza. A munkaszervezet ismét

olyan helyzetbe sodródik, mint amilyenben egyszer már volt, mégpedig a bérviszonyok idején.

Magától értetődő, hogy ez a folyamat még nem ért véget. Ez csak törekvés, egy igen határozott törekvés. Azt is mondhatnánk, hogy jelenünk leglényegesebb törekvése. Belőle az is kitűnik, hogy nem az önigazgatást kell hibáztatni a személyi jövedelmek növeléséért folyó harc és a munka termelékenységének lemaradása miatt, valamint azért, hogy nincsenek tekintettel a gazdasági szervezetek pénzalapjára, hanem meg kell értenünk, hogy ez az önigazgatási rendszer fejletlenségének következtében kialakult új társadalmi ellentmondásokból fakad."[9]

Tekintettel arra, hogy a jövedelemelosztás és a személyi jövedelmek képezik a sikeres gazdálkodás feltételét, a felhalmozott eszközök ilyen centralizált rendszere vállalati szinten nagyon is kihatott a termelőegységekre (főleg ott, ahol a technológiai és gazdasági fejlődést nem követte a megfelelő befektetés.)

Politikai szempontból mindez visszahat a jövedelemre, tehát elosztására is. A munkások közömbössé válnak, mert a vállalatigazgatási szervek a politikai szerveket előbbre tartják maguknál a dolgozóknál. Ez bizonyos szempontból természetes is, hisz a felhalmozódás a vállalaton kívül koncentrálódik, a centralizált felhalmozás sorsáról pedig többnyire a gazdasági, pénzügyi és politikai hatalom elidegenült központjai döntenek.

A centralizált vállalatok decentralizációjának első időszakában (1959-től 1965-ig) a központosított vállalat önálló alkotóelemei gazdasági egységekké szerveződnek. „Maguk a gazdasági egységek két szervezési forma és rendszer alapján jönnek létre:

1. Az első esetben a gazdasági egységek gazdaságilag és társadalmilag egészet képeznek, lényegileg a gazdasági érdekek közösségei. Az ily módon és ilyen alapon létrejött gazdasági egységek nem a munkának és az eszközöknek, hanem az embereknek a közösségei.

2. Másodsorban a gazdasági egységek technológiai, szervezési és korlátozott önigazgatású egészet képeznek: számukra jövedelemelszámolást végeznek, de az elosztást önállóan végzik."[10]

A gazdasági egységek az autonómiához közeledés első lépését képezik, de ugyanakkor a közvetlen munkásönigazgatás horizontját etatisztikus, bürokratikus, technokratikus és menedzser szellemű erők határolják le, amelyeknek nagyon is megfelel az ilyen korlátozott autonómia.

Egyetérthetünk Dr. Zoran Vidaković megállapításával: „Az állam védelmének háttérbe szorulásával az önigazgató termelők a forradalmi gyakorlat összehasonlíthatatlanul bonyolultabb feladata elé kerülnek. Történelmi tapasztalatuk lehetővé teszi számukra, hogy leszámoljanak az illúziók két fajtájával. Az első az, hogy az egységes önigazgatást állami közvetí-

tés nélkül, az árutermelés ellentmondásainak és történelmileg kialakult szükségszerűségeinek, illetve az értéket létrehozó munkának az átugrásával meg lehet valósítani. Egy ilyen kísérlet az önigazgatás illuzórikus formájában újítaná fel a hajtóerő nélküli hatalom munkaerő feletti hierarchiáját. Olyan hatalomét, amely képtelen a termékek elosztására és a termelési feltételek megteremtésére... Az illúziók eloszlatásának gyakorlatában a gazdasági szükségszerűség párosult a munkásoknak a munka feletti hatalom és a hasonló jelenségek elleni küzdelmével..."[11]

A részlegek autonómiájának ilyen rendszere minden bizonnyal a centralisztikus vállalatszervezés típusát tükrözi, hisz a jövedelem és a felhalmozási eszközök központosítása érvényesül benne, ami a fejlett, globális önigazgatás körülményei között, a decentralizált bürokratizmus időszakában jött létre. A gazdasági egységek korlátozott autonómiája általában véve a kollektíva jogaira korlátozódott, a gazdasági egység csak a pénzügyi eredménnyel rendelkezett (ami a gazdasági egységek tervezett és megvalósított költségeinek különbségéből adódott). A jövedelemről és az elosztásról továbbra is vállalati szinten döntöttek, mert a felhalmozás eszközeivel együtt teljesen központosítva volt. A dolgozóknak nem volt kapcsolatuk munkájuk eredményével, helyzetük a bérmunkásokéhoz volt hasonlatos.

Habár a gazdasági egységek megalakítása már kezdetben rámutatott a decentralizált bürokratizmus valódi alapjára, további létezése bizonyos módon átalakuláshoz is vezetett. A részlegek autonómiája az autonómiának egy új formájához, rendszeréhez vezetett. A részlegeknek ezen az új rendszeren alapuló autonómiája a jövedelem által meghatározott, korlátozott önigazgatású autonómiában nyilvánult meg. Tomislav Bandin erről a következőket mondja: „A részlegek korlátozott önigazgatású, jövedelmen alapuló autonómiájáról rendkívül könnyű, de ugyanakkor rendkívül nehéz is véleményt formálni, főleg azt nehéz megítélni, hogy milyen jelentősége lesz majd az önigazgatás fejlődése során, és a közvetlen, önigazgatási demokrácia érvényesítésében, valamint hogy milyen mértékben járul majd hozzá a munkásosztály hatalmas (gyakran lappangó) alkotóerejének mozgósításához, hogy megvalósulhasson a munka felszabadulása, létrejöhessen a munka köztársasága."[12]

A részleges jövedelmi autonómia a döntési jog dolgozókra való átruházásával mind jelentősebbé válik a technológiailag és gazdaságilag egészet képező vállalatokban. A korlátozott önrendelkezésnek ebben a formájában is megmarad a centralisztikus jövedelemelosztás — éppen a személyi jövedelemnél és a felhalmozásnál —, de valamivel mérsékeltebb formában. „A centralisztikus jövedelemelosztás körülményei között a jövedelmet részlegenként határozták meg, de a vállalat munkástanácsa, azaz a központi önigazgatási szerv által megállapított egységes mércék

alapján osztották el. A felhalmozás összegével a vállalat mint egész rendelkezett, de felhasználásáról — közvetlenül vagy közvetve — csak a központi önigazgatási szerv döntött."[13]

A döntéshozatal meglevő formái továbbra is a gazdasági egységek dolgozóinak részleges autonómiáját helyezték előtérbe. A decentralizált bürokratizmus nem tette lehetővé a teljes önrendelkezés kibontakozását, mert — állítólag — az a vállalat atomizálódásához, a munkaszervezet egészének leépüléséhez vezetett volna. Bizonyossággal mondhatjuk, hogy a parciális jövedelmi autonómia — mind össztársadalmi, mind vállalati szinten — részleges önigazgatáshoz vezet. A munka felszabadításának és a munka köztársasága kialakításának irányába megtett kezdeti lépések közé tartozik annak a jognak az alkalmazása, amely szerint a dolgozók rendelkezhetnek az általuk megvalósított jövedelemmel.

Ezzel kapcsolatban Tomislav Bandin tanulmányának megállapításai is érvényesek: „Mivel a munkásosztály társadalmi hatalma gazdasági hatalmára épül, logikusan vetődik fel a kérdés, hogy milyen volt, illetve milyen is lehetett a munkásosztály gazdasági hatalma, és ennek alapján társadalmi hatalma a részleges jövedelmi autonómia körülményei között".[14]

Magának az állami centralizmusnak a decentralizált bürokratizmusba való átmenete (a felhalmozás eszközeinek adminisztratív elidegenítése továbbra sem szűnik meg) utal arra, hogy a részleges jövedelmi önállóság időszakában a munkásosztály gazdasági hatalma valójában nem válhatott társadalmi hatalma alapjává.[15] A részlegek autonómiája nagymértékben akadályozta a munkásosztályt, hogy felülkerekedjék a társadalmi újratermelés eredményein. Ezért a parciális jövedelmi autonómia a társadalmi reprodukció szervezetének a megievőnél korszerűbb formájában látta a kiutat.

•

A decentralizált bürokratizmus és a részleges önigazgatás túlhaladása változást idéz elő az egész vállalati munkaszervezésben, ahol a termelési részlegek jövedelmi önállósága az önálló jövedelemelosztáson és a felhalmozás eszközeivel való rendelkezésen alapul.[16] Felvetődik a kérdés, hogy az egész jövedelmükkel szabadon rendelkező termelőegységek megfeleltek-e az önigazgatású szocializmus fejlődési fázisának. Habár a termelőegységek jövedelemelosztása önálló volt, és maguk döntöttek a felhalmo-

zott eszközök felhasználásáról, mégsem voltak az önigazgatási társult munkaszervezet törvényes formái.

A termelőegységeket nem egy meghatározott technológiai és gazdasági egység dolgozóinak önigazgatási elhatározása alapján alakították meg. Éppen ellenkezőleg, a vállalat központi önigazgatási szerve hozta létre őket függetlenül attól, hogy milyen gazdasági és társadalmi következményei lettek az ilyen határozatoknak.

A dolgozók kezdeményezőkészségét már a vállalat központi önigazgatási szervének az a joga elfojtotta, hogy rajta múlott annak jóváhagyása, hogy valamelyik gazdasági, szervezési és technológiai részleg önálló termelőegységgé válhatott-e, vagy sem. Az ilyen jelenségeket mindenekelőtt a bürokrata, technokrata és menedzser-szellemű csoportosulások idézték elő, amelyek egyéni érdekeik és pozíciójuk védelmében szorították háttérbe a dolgozók kezdeményezéseit.

Ezeknek a viszonyoknak szükségszerű következményeként jött létre a mechanikus integráció. A gazdasági, szervezési és technológiai egységek gyakran gazdasági (és nem csak gazdasági) kényszerből integrálódtak egységes vállalattá.

A kényszerű integráció megelőzte a valódit, az önállóság alapelvére épülőt. Átfogó érdek nem juthatott érvényre, mert a termelőegységek egymás közötti viszonyát hitel- és pénzügyek határozták meg. Ebben az időszakban vált gyakorlattá a termelőegységek eszköztársításának az a módja, hogy csak a felhalmozódásban mutatkozó többletet szánták erre a célra, azt is hitel formájában. Tehát ezeknek a viszonyoknak a megalapozásához felhalmozódási többletre volt szükség, a befektetés és a teljes felhalmozódás kevésbé volt lényeges. A termelőegységek megalakulására és döntéshozatala kialakulására nagy hatással volt a kényszerítő centralizáció korábbi, a felhalmozási eszközökkel kapcsolatos tapasztalata.

Az önigazgatási és jövedelmi autonómia további fejlődését nem lehet megakadályozni, hisz egyik sem öncélú, hanem az önigazgatási jellegű, kényszer nélküli integráció kiindulópontját képezik. Bár az önigazgatáson alapuló, kényszer nélküli integráció a termelőerők megerősödését jelzi, célja mégsem valamilyen kényszerítő centralizmus kialakítása, hanem a decentralizáció, a jövedelmi autonómia új formáinak megteremtéséhez kell hogy vezessen.[17]

Tény, hogy a fejlett önigazgatás csak egységes rendszerként, azaz a társadalom átfogó rendszereként létezhet, amelyben az egyes részek autonómiája nem kerül szembe az egésznek az integritásával. Ez az autonómia nyújt majd lehetőséget társadalmunk már meglevő egységes rendszerének kiszélesítésére, hogy az autonóm egységek még szabadabban kapcsolódhassanak össze a közös cél érdekében.

„A termelőegységek jövedelmi és önigazgatási autonómiájának rendkívül nagy a jelentősége a jövőbeni — a munkafeltételek és — eredmények széles körű és sokoldalú megismerésére indított — társadalmi akcióik, továbbá a teljes jövedelmi autonómia és az önigazgatáson alapuló, kényszer nélküli integráció, azaz a munka és az eszközök társítása szempontjából. A termelőegységek jövedelmi autonómiája megszabadította a munkásosztályt attól a mesterségesen kialakított hamis tudattól, hogy képtelen kiigazodni az összetett termelési és gazdasági folyamatokban."[18]

Többnyire a technokrata, bürokrata és menedzser-jellegű csoportosulások vonták kétségbe a munkásosztály jövedelemmel, felhalmozással és az összetett termelési folyamatok igazgatásával kapcsolatos döntési képességeit. Habár a munkásönigazgatás a döntéshozatal egyes formáiban némileg „szűklátókörűnek", „szemellenzősnek" bizonyult, mégis ő teremtette meg az egységes önigazgatás létrejöttének feltételeit, ami ma már nemcsak elméleti elképzelés, hanem valóság, a jövő kezdete. A munkásosztály az önigazgatási és jövedelmi autonómiával nemcsak politikai, hanem anyagi alapot is kapott a bérviszonyok túlhaladására,[19] a munkásönigazgatás felaprózottságának leküzdésére.

Az önellátó jellegű jövedelmi autonómia jelen volt valóságunkban, a termelőegységek gyakorlatában. Az autarkia jelentkezését részben a centralisztikus álláspontra való visszatérés szándékos elkerülése tette szükségszerűvé, részben pedig a dolgozóknak az a törekvése, hogy be akarták pótolni mind a technológiai, mind a gazdasági fejlődés veszteségét. De a jövedelmi autonómia autarkiája be akart illeszkedni a valóságba, önigazgatási szocializmusunk fejlődésének jelenlegi szakaszába. Ez az autonómia nem segítette elő a gyakorlati megoldások kialakítását, ezért a lényegileg új viszonyokban kellett keresni a megoldást.

A munkának és az eszközöknek a társítása új távlatot nyitott a közös célok elérésére, a hatalmát féltve őrző autoritás, bizonyos csoportok képviselőjeként, lehetetlenné tette önnön létezését. Az egységes egésszé összeálló önigazgatási és jövedelmi autonómiájú részlegek ellentétben állnak a kényszerített integrációval. Egységük egy új átalakulási folyamatnak nyit teret, aminek során a hagyományos vállalat átadja helyét a társult munkaszervezetnek.

A jövő kezdetét jelzik Tito elvtársnak a JKSZ tizedik kongresszusán elhangzott szavai is: „Magától értetődő, hogy a munkás elszigetelt egyénként nem válthatja valóra a munkájával és annak eredményeivel kapcsolatos döntési jogát, hanem csak a többi munkással a társult munkában. Társulásuk általános formája a társult munka alapszervezete, amelyben minden dolgozó egyenjogú és közvetlen igazgatást gyakorol saját munká-

ja és a társadalmi újratermelés eszközei fölött, és amelyben szabadon dönt a társult munkában megvalósított jövedelemről."[20]

A hagyományos vállalat társult munkaszervezetté alakítása a munka szabadságához kötődik, ami az egyénnek a társadalmi újratermelés részvevőivel való szabad közösségét, társulását jelenti. Ez az átalakulási folyamat a termelőknek egy olyan szabad és társadalmilag felelős közösségét szándékozik kialakítani, amelyben minden dolgozónak kifejezésre juthat az alkotói egyénisége, teremtőkészsége, természetesen a társult munka többi dolgozójával kialakított önigazgatási viszonyban. Munkásosztályunk a valódi értelemben vett szabad ember kialakításán fáradozik, ami majd azt eredményezi, hogy minden dolgozó „saját szerencséjének kovácsa lesz."[21]

Az egységes önigazgatás első tapasztalatai szerint a munka szabadsága alakítja ki a dolgozóban az önigazgatói tulajdonságokat, képessé teszi őket munkakörülményeik és eredményeik sikeres formálására. Olyan önigazgatókká teszi őket, akik társultan is szabadok maradnak, mert saját elhatározásukból társulnak a társult munka szervezetében. Ahogyan Edvard Kardelj mondja: „A munkás megszűnik olyan gépezet rugójának lenni, amelyet mások húznak fel, vagy legalábbis létrejönnek annak a feltételei, hogy ne legyen az, hanem inkább az önigazgatási alapon társult munka rendszerének és a társadalom egészének hordozója és célja."[22]

Fordította *Garai László*

Jegyzetek

[1] Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela, Belgrád, 1975., 53. old.

[2] Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela, Belgrád, 1975., 56. old.

[3] „Ha társadalmunk a kezdeti állami tulajdonviszonyokat megdönthetetlen dogmáknak nyilvánította volna, akkor kialakította volna a dolgozóknak a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközöktől való elidegenülését. A dolgozóknak viszont olyan társadalmi-gazdasági és politikai pozíció megszerzésére kellett törekednie, amely lehetővé tette számára többletmunkája elidegenedéstől való megóvását, annak megakadályozását, hogy ez az érték ne válhasson tulajdon bürokráciája, illetve technokráciája hordozójává." (Edvard Kardelj: Teorija i praksa samoupravljanja u Jugoslaviji, Belgrád, 1972., 17. old.).
„A proletariátus átveszi az államhatalmat és első lépésként a termelőeszközöket állami tulajdonba veszi. De ezzel nem szűnik meg proletariátusnak lenni, bár minden osztálykülönbséget és osztályellentétet, így az államot is, felszámolja... Az állam az egész társadalom képviseletében először a termelőeszközöknek a társadalom nevében való tulajdonbavételekor lép fel önállóan, ami egyben utolsó önálló

cselekedete is. Az államhatalomnak a társadalmi viszonyokban való beavatkozása sorra feleslegessé válik a különböző területeken, és így lassan önmagától eltűnik. Hatalma helyébe a termelési folyamatok és a különböző folyamatok igazgatása és irányítása lép. Az államot nem törlik el, hanem elhal." (Marx—Engels: Izabrana dela, Belgrád, 1950., II. kötet 145—146. old.)

[4] „Az egyik póluson a hivatásos igazgatási csoportosulások alakulnak ki, amelyek a munka és a többletmunkával való rendelkezés centralizált igazgatásának hordozói, míg a másik oldalon a többnyire végrehajtó szerepet betöltő termelők vannak, akik bérviszonyban vannak az állammal. Közöttük legyezőként terül szét a munka igazgatásának monopóliumához közelálló réteg, a társadalmi munkamegosztásban szervező és ellenőrző szerepét betöltő hivatalnoki apparátus és az értelmiségiek meghatározott csoportjai." (Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela, Belgrád, 1975., 58. old.)

[5] Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela, Belgrád, 1975. 61. old.

[6] „... a társadalmi tulajdonviszonyoknak ebből a rendszeréből fakad az egyik tmasz dolgozójának a többi tmasz dolgozója és az egész társult munka iránti felelőssége annak érdekében, hogy minden dolgozó azonos feltételek és jogok alapján rendelkezhessen a társadalmi eszközökkel..." (Edvard Kardelj: III Sednica CK Saveza komunista Jugoslavije, Borba, 1976. április 18., 50. old.)

[7] Edvard Kardelj: III Sednica CK Saveza komunista Jugoslavije, Borba, 1976. április 18., 51. old.

[8] Tomislav Bandin: Struktura, finansiranje i ekonomsko-finansijski odnosi u organizacijama udruženog rada, Belgrád, 1975., 5. old.

[9] Vladimir Bakarić: Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija, Informator, Zágráb, 1974. 239. old.

[10] Tomislav Bandin: Društveno-politički i samoupravni aspekti organizovanja i funkcionisanja osnovnih organizacija udruženog rada u složenim sistemima (tanulmány), Szabadka, 1976. 4. old.

[11] Zoran Vidaković: Korak nazad, dva koraka napred, Belgrád, 1971., 311—312. old.

[12] Tomislav Bandin: Društveno-politički i samoupravni aspekti organizovanja i funkcionisanja osnovnih organizacija udruženog rada u složenim sistemima (tanulmány), Szabadka, 1976., 6. old.

[13] Lásd ugyanott, 8. old.

[14] „A munkásosztály társadalmi-gazdasági helyzete ezért már alapjaiban, elsődleges társadalmi-gazdasági sejtjeiben, a vállalatokban sem képez teljes egészet.'" (Tomislav Bandin: Uo. 9. old.)

[15] „... ilymódon — csak más formában — a decentralizált bürokratizmus egyre nagyobb mértékben válik a mindinkább háttérbe szoruló centralizált etatizmus folytatójává, és fokozatosan a munkásosztályt veszélyeztető hatalommá növi ki magát. Technokrata, bürokrata és menedzser jellegű réteget képez, a munkásosztály határozott társadalmi, gazdasági és politikai ellenpólusává válik, anyagi támaszát a parciális és felaprózott jövedelmi autonómiában leli meg..." (Tomislav Bandin: Uo. 10. old.)

[16] „Hangsúlyoznunk kell, hogy a jövedelmi autonómiának ez a formája létrejöttétől egészen 1971-ig, illetve 1974-ig nem állt széles önigazgatási

alapokon. Az önigazgatási és osztályjellegű egyenlőtlenségek a legszorosabb kapcsolatban vannak a munkásosztály átfogó hatalmával mind az alapvető társadalmi és gazdasági sejtként funkcionáló vállalatokban, mind tágabb értelemben, a munkásság társadalmi tevékenységének területén..." (Tomislav Bandin: Uo. 12. old.)

[17] „...a jövedelmi autonómia éppen ezért nem jutott sohasem teljesen érvényre a szocialista önigazgatású társadalomban..." (Nikša Milošević: Pregled razvitka samoupravljanja u Jugoslaviji, Privreda i pravo, 1975. 6. szám, 14. old.)

[18] Tomislav Bandin: Uo. 22. old.

[19] „A munkásosztály nálunk nem tárgyiasulhat, a mi dolgozónk nem válhat bérmunkássá. Neki társadalmunknak nemcsak gépe hanem irányítójává kell válnia. A munkásosztálynak ezért nemcsak saját gyárában, hanem azon túl is ellenőrzést kell gyakorolnia. A legkülönbözőbb kérdésekben kell döntenie. Rendkívül tág és rendkívül összetett területről van szó, de hozzá kell látnunk mindannak felszámolásához, ami eddig hatalmas károkat okozott..." (Josip Broz Tito: Govor radnicima u Železniku, 29. marta 1973. godine, Tito i samoupravljanje című kötetben, Belgrád, 1975. 142—143. old.)

[20] „Természetesen tudatában kell lennünk annak, hogy mindez egy történelmi folyamat, nem pedig máról holnapra megvalósítható feladat. A társadalom stabilitásának feltételét képező társadalmi haladás azonban nem egy ideális társadalomért folyó illuzórikus harc. Lényege abban van, hogy igyekszik utat nyitni a társadalmi haladást valójában hordozó és hordozni képes erők előtt. Véleményem szerint új alkotmányunknak éppen ez a legfőbb célja." (Edvard Kardelj: III Sednica CK Saveza komunista Jugoslavije, Borba, 1976. április 18. 54. old.)

[21] Josip Broz Tito: Referat na X kongresu SKJ, Beograd 27. maja 1974, Tito u samoupravljanju című kötetben, Belgrád, 1975. 154. old.

[22] Edvard Kardelj: III Sednica CK Saveza komunista Jugoslavije, Borba 1976. április 18. 54. old.

Irodalom

Tomislav Bandin: Struktura, finansiranje i ekonomsko-finansijski odnosi u organizacijama udruženog rada.
Belgrád, 1975.

Tomislav Bandin: Društveno-politički i samoupravni aspekti organizovanja i funkcionisanja osnovnih organizacija udruženog rada u složenim sistemima (tanulmány).
Szabadka, 1976.

Vladimir Bakarić: Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija.
Zágráb, 1974.
A JKSZ tizedik kongresszusának dokumentumai,
Újvidék, 1974.

Edvard Kardelj: Protivurečnosti društvene svojine u samoupravnoj socijalističkoj praksi. Belgrád, 1973.

Edvard Kardelj: Samoupravljanje i društvena svojina.

Edvard Kardelj: Diskusija na III sednici CK SKJ, Belgrád, 1976.
Marks—Engels: Izabrana dela, I—III. kötet, Belgrád, 1950.
Nikša Milošević: Pregled samoupravljanja u Jugoslaviji. 1950.
Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela. Belgrád, 1975.
Tito i samoupravljanje, Belgrád, 1975.
A JSZSZK Alkotmánya. Újvidék, 1974.
Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, Belgrád, 1976.

Rezime

Razvojne etape u organizaciji reprodukcije jugoslovenske privrede

Postojeće dijalektičke transformacije našeg socijalističkog društva počele su sa revolucionarnim etatizmom, koji se nadograđuje i stvara centralizovani birokratski etatizam. Proces se nastavlja sa prelaskom u decentralizovani birokratizam i parcijalno samoupravljanje, da bi se na razvojnom putu javilo integralno samoupravljanje.

Autor najviše pažnju posvećuje decentralizovanom birokratskom sistemu, parcijalnom samoupravljanju i ulasku u integralno samoupravljanje, o kojima kaže: Autonomija delova, a ne celine i te kako je sputavala radničku klasu da ovlada celokupnim rezultatima društvene reprodukcije. S toga je parcijalna dohodovna autonomija morala tražiti izlaz u savršenijem obliku od postojećeg.

Radničko samoupravljanje je stvorilo uslove za ulazak u integralno samoupravljanje, koja danas nije samo vizija već stvarnost — budućnost koja je počela. Počeci ove nove razvojne etape pokazale su da jedino sloboda rada transformiše ljude u samoupravljače, koji ovladavaju uslovima i rezultatom svoga rada.

Zusammenfassung

Entwicklungsetappen in der Organisation der jugoslawischen Wirtschaft

Die vorhandenen dialektischen Transformationen unserer sozialistischen Gesellschaft haben mit dem revolutionären Etatismus begonnen, welcher sich aufbaut und einen zentralisierten, bürokratischen Etatismus schafft. Der Prozeß wird mit dem Übergang in den dezentralisierten Bürokratismus und in die partielle Selbstverwaltung fortgesetzt, damit die integrierte Selbstverwaltung aul dem Entwicklungsweg erscheinen kann.

Der Autor widmet seine Aufmerksamkeit größtenteils dem dezentralisierten bürokratischen System, der partiellen Selbstverwaltung und dem Eintritt in die integrierte Selbstverwaltung, von denen er sagt: Autonomie der einzelnen Teile und nicht der Gesamtheit hat die Arbeitsklasse wohl von den gesamten Resultaten der gesellschaftlichen Reproduktion abgelenkt. Deswvegen mußte

die partielle erfolgene Autonomie einen Ausgang in einer besseren, vollkommenen Form als das Bestehende finden.

Die Arbeitsselbstverwaltung hat Voraussetzungen zu dem Eintritt in die integrierte Selbstverwaltung geschaffen, welche heute nicht mehr nur eine Vision, sondern Wirklichkeit ist — eine Zukunft, die eben angefangen hat. Die Anfangsformen dieser neuen Etappe haben bewiesen, daß lediglich Arbeitsfreiheit die Leute in Selbstverwalter transformieran kann, die die Bedingungen und Resultate ihrer Arbeit beherrschen.

Dragan Ničić

A TUDOMÁNYOS-TECHNIKAI FORRADALOM ÉS A MUNKA FELSZABADÍTÁSÁNAK FOLYAMATA

I.

Az ipari forradalmak idején a gyáripari termelésben végbement változások szoros összefüggésben voltak a munkamegosztással, aminek során a termelésben dolgozók speciális munkafeladatok elvégzésére való felkészítése volt az első lépés. A termelési folyamatok a legegyszerűbb munkafolyamatokra oszlanak, amelyeket üzemrészlegekben, azok különböző termelőegységeiben végeznek a bérmunka termelékenységének növelése érdekében. Marx a tőkés gyár elemzése során rámutatott, hogy a specializált gépsorok alkalmazásával — amelyek élő tartozéka a gépnél jóval olcsóbb ember volt — a gép nem szabadítja meg a termelésben dolgozót a munkától, „hanem munkáját a tartalomtól".[1] A termelésben dolgozó mint alany, alárendelődik a tárgynak (a gépnek). A munkás egyénisége megcsonkul, mert a munka mentes minden sajátosan emberi vonástól: a tervezett cél elérésének módja és az abban való részvétel nem igényel többet a technika nyújtotta lehetőségeknél. „A termelés szellemi potenciái — mondja Marx — az egyik oldalon kibővítik méretüket, mert sokoldalon eltűnnek. Amit a részmunkások elveszítenek, az koncentrálódik velük szemben a tőkében. A munka manufaktúraszerű megosztásának egyik terméke az, hogy az anyagi termelési folyamat szellemi potenciái mint idegen tulajdont és mint rajtuk uralkodó hatalmat szembeállítja a részmunkásokkal. Ez az elválási folyamat elkezdődik az egyszerű kooperációban, ahol a tőkés az egyes munkásokkal szemben a társadalmi munkaszervezet egységét és akaratát képviseli. Kifejlődik a manufaktúrában, amely a munkást részmunkássá csonkítja. Kiteljesedik a nagyiparban, amely a tudományt mint önálló termelési potenciát a munkától elválasztja és a tőke szolgálatába hajtja."[2] A munka elidegenült jelenségként

pénzszerzési lehetőséggé egyszerűsödik, mert az élet, úgy tűnik, csak utána kezdődik.

A kapitalista társadalmi és gazdasági viszonyokat, és általában a munka, valamint a közvetlen termelők elidegenedését kritikailag elemezve Marx — a termelőerők magasfokú fejlettségét feltétlenül szabva — a munkás és a gép megfordított átalakulási folyamatának és az új, osztálynélküli társadalmi-gazdasági alakulat (a kommunizmus) kialakulásának összekapcsolása mellett foglal állást. A politikai gazdaságtan bírálatához című műve előszavában a következőket mondja: „Életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott, szükségszerű, akaratuktól független viszonyokba lépnek, termelési viszonyokba, amelyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg",[3] valamint azt, hogy „a termelőeszközök meghatározzák a munkaszervezést".[4] A termelőerők és a termelési viszonyok ellentmondásai és lépcsőzetes fejlődése tudományos vizsgálatának szükségességét szorgalmazva Marx arra a tudományos következtetésre jutott, hogy a tudományos-technológiai forradalom hozta átalakulás az osztálynélküli társadalom szükségszerű előfeltétele. Marx nem érte meg a tudományos-technológiai forradalmat. Ennek mi vagyunk tanúi.

A tudományos-technológiai forradalom gyökeres változást hozott a termelőerők összetételében, mert fejlődésük minőségi túlhaladásához vezetett az ipari társadalom időszakában. Itt az a lényeges, hogy a tudomány a termelőerők fejlődésében vezető szerephez jusson, azaz új emberi erőfeszítések kezdeményezőjévé váljék, valamint a technika, a technológia és az emberi tevékenységek egyéb területein minőségileg új fejlődési szint alapjává váljék. Egy tudományos tevékenység kialakítását vállaló közegben a termelés a kísérleti eljárások alkalmazásának területévé, a tudomány pedig a termelési folyamat fejlődésének döntő tényezőjévé válik. A *tudomány ekkor már közvetlen termelőerő.*[4a]

A tudományos-technológiai forradalom a munkamegosztás szempontjából visszalépést jelent. Az, hogy a klasszikus mechanikát a kibernetika váltja fel, a *munka szintéziséhez* vezet. „Míg az ipar gépesítése a munkafeladatok elaprózódását eredményezte, az automatizáció ezzel ellenkező folyamatot indított el a szétforgácsolt részmunkák egységbe foglalásával."[5] A gépesítés és az automatizáció közti lényeges különbség abban van, hogy az automatizáció tulajdonképpen egy vertikálisan szervezett egységes termelési rendszer, a gépesített termelési folyamat pedig külön-külön szakosított műveletek sorozatából áll, amelyek a gépek legésszerűbb elhelyezési sorrendje szerint követik egymást.

Az automatizáció bevezetésével[6] *változás áll be a termelésben dolgozók és a termelési folyamat viszonyában.* Kapcsolatuk ugyanis a műszaki munkamegosztásra épül. A termelés automatizációja a termelővállalatok

belső munkamegosztásának automatizációját vonja magával olymódon, hogy a belső munkamegosztással ellentétes irányú folyamatot alakít ki: az egyes munkásnak a termékek előállításában való részvétele ismét *növekszik.*[7] A hagyományos munkamegosztást mindinkább felváltják a többé-kevésbé egészet képező, funkcionálisan összekapcsolódó munkaformák. Az ember fizikai és részben szellemi képességeit berendezésekre viszi át, miközben munkáját fokozatosan és folyamatosan összpontosítja a kutatásra, igazgatásra, programozásra és az automatizált termelési folyamatok általános ellenőrzésére. Más szóval, az emberi munka egyre kifejezettebben közeledik az alkotótevékenység felé. A közvetlen természeti szükségletek kielégítésének az emberi tevékenységben való háttérbe szorulása lényegében véve a „munka túlhaladásának" folyamatát jelzi (a fogalom hagyományos jelentése értelmében) amiről Marx is írt.[8] Az emberi tevékenységnek az említett területekre való átvitele valójában egy másfajta — a hagyományos ipar monoton munkájától eltérő — tevékenységre való áttérést jelent, ami — legalább potenciálisan — magában foglalja a világ átalakulásának párosulását az emberi önmegvalósulással, amikor „a munka nemcsak a létfenntartás eszköze, hanem maga a legfőbb létszükséglet".[9]

Az emberi munkának az alkotótevékenység felé közelítésével a hagyományos munkacsoportot mindinkább egy olyan hálózat váltja fel, amelynek csomópontjaiba az emberi alkotókészség összpontosul. Ezek a gócok a dolgozó emberek közötti kommunikáció viszonyítási pontjait képezik. Ilyen szempontból a munkafeladatok elvégzése a munka, illetve a termelési folyamat minden részvevőjétől harmonikus együttműködést igényelnek.

Az új típusú, egységesített termelés kialakításának folyamatai, illetve a korábban szférákra elkülönülő tevékenységi formák nagyobb egységbe tömörítésének folyamata most a munka és az igazgatás legtágabb értelemben vett egységének a kiindulópontját képezik. Ez a kiindulópontnak vett csíra hamarosan a modern világ minden területén rügyezni, virágozni és gyümölcsözni fog.

II.

Az automatizált termelés munkafolyamatának modellje lényegesen különbözik az ipari forradalom gépesített termelésének modelljétől. Mint már említettük, a termelésben az embernek, illetve a munkásnak a termelő szerepköre értelmi jellegűvé válik, az automatizációval való helyettesítésével, mert ő jelöli ki a termelés célját, meghatározza programját, felügyel és ellenőriz, míg a logikai, a szabályozó, a nyilvántartó és

mérési műveleteket, a tájékoztatást, a szabályozást és mérést berendezések végzik. A munkaerő egyszerű pazarlása és a munkás képességeinek újratermelése a munkájáért járó bér biztosításával, vagy a munkaképteleneknek a munkanélküliekkel való egyszerű helyettesítése összeegyeztethetetlen az automatizált termelési egységek és rendszerek munkájának jellegével. Az automatizált termelés magas szakképzettségi szintet igényel, nagy tudású, a tudományos-technikai haladás újításaira azonnal reagáló dolgozókat. A tudományos-technológiai forradalom megváltoztatja az emberi munka jellegét. Az ember képességeinek és tulajdonságainak fejlesztése a termelés fejlődésének szükséges előfeltételévé válik. A munka értelmi jellegűvé válik, a termelés pedig a célok megvalósításának lehetőségét és módját teljességében ismerő emberek tevékenységén alapul. A tudományos tevékenység, a kutatás és az alkotás a termelési gyakorlatnak és általában az emberi tevékenységnek szükséges összetevői lesznek. Egyre szembeötlőbbé válik, hogy a munka hagyományos, osztály jellegű és történelmi felosztása nem felel meg az alkotótevékenység tudatos kialakításának. Az új műszaki bázis és az alkotó jellegű munka ugyanis szükségszerűvé teszi a munka elvégzésére alakult társulások tagjainak kombinált tevékenységét és közös részvételét a döntéshozatalban. A termelés fokozott gépesítésének időszakában a munkaszervezés klasszikus elvei érvényesültek (a munkafeladatok szakosítása, az utasítások fentről kiinduló láncolata, az irányítás egységessége és a termelésben dolgozók munkájának teljes ellenőrzése az igazgatásból való kívülrekesztésükkel, a termelés és az egyéni munka kialakítása és megszervezése), de a két háború közt már kételyek merültek fel ezeknek az elveknek a valószerűségét illetően, ma pedig túlhaladásuk elkerülhetetlennek látszik. Mindezzel egyidőben jelentkezik a személyiség sokoldalú fejlődési, önigazolási igénye és belső egysége kialakításának szükségessége, a mobilitás és a tájékozottság iránti igénye, a szép keresése, a szabad elhatározás a tevékenység megválasztásában — egyszóval az egyedi emberi képességek zavartalan fejlődésének szükséglete. Ilyen értelemben az ember jelentőségének és szerepének növekedéséről beszélhetünk. Egészen nyilvánvaló, hogy az emberi munka felszabadításának reális lehetőségei vannak a tudományos-technikai haladás folyamatában.

A tudományos-technológiai forradalmi változások szoros kapcsolatban vannak a társadalmi és gazdasági viszonyokkal, változásokkal, amelyekre hatással vannak, de ugyanakkor a tudományos-technológiai fejlődésre azok is visszahatnak. Napjainkban egyre szembeötlőbb az osztály jellegű kizsákmányoláson alapuló termelési viszonyok között a tudományos-technológiai forradalomban korszerű és solkoldalúan kifejlődött termelőerők összeegyeztethetetlensége. Korunk kapitalizmusának uralkodó osztálya lényegében véve arra törekszik, hogy gyakorlatilag

továbbra is érvényesítse azt az elvet, miszerint a munkás kizárólag végrehajtó szerepet játszik, egyéni felemelkedését csak annyira kell lehetővé tenni, amennyire azt szerepe megköveteli, kifejlődését az uralkodó érdekeknek és privilégiumoknak megfelelő szintre kell korlátozni. A munkás élete tulajdonképpen a tőke érdekeit szolgálja. A termelésben dolgozó széles rétegek kizsákmányolása és jogfosztottsága a kapitalista gazdálkodás körülményei között továbbra is olyan tény, amely ellentmond mindazoknak a szándékoknak és szükségleteknek, amelyek a tudományos-technológiai haladás forradalmiságából következnek.

A fejlett kapitalista országokban (és általában a kapitalizmusban), a még mindig túl nem haladott kapitalista termelési viszonyokban az uralkodó osztály olyan intézkedések foganatosítására kényszerül, amelyek nem felelnek meg alapvető törekvéseinek. Így lesz érthető például a modern iskoláztatás expanziója és a nevelési-oktatási gyakorlat különböző formáinak tartalmi változása, a tehetségek érvényesítéséért folyó harc, amelyet a hagyományos polgári megkötöttség felszámolása kísér, valamint azok a változások, amelyek, ha csak csírájukban is, de jelzik a termelőeszközök társadalmasításának irányzatát stb. Mindemellett a tőkés uralkodó osztály azt igyekszik elérni, hogy az ilyen törekvések ne lépjék túl az uralkodó helyzetüket és érdeküket veszélyeztető határt. Ugyanakkor állandó kísérleteket tesznek arra, hogy még az ilyen törekvéseket is kihasználják. Az uralkodó osztály konzervatív pozíciómegőrzési kísérletei ellentétbe kerülnek az anyagi alap forradalmi változásaival, az emberi munka alkotótevékenységgé válásával, a munka „túlhaladásának" folyamatával (a fogalom hagyományos jelentése értelmében), a régi termelési viszonyok elkerülhetetlen átalakulásával, illetve mindazokkal a haladó folyamatokkal, amelyek általában véve tudatosan foglalnak állást a munkásosztály mellett (tekintet nélkül a modern munkásmozgalom osztályharca stratégiájában és taktikájában fennálló nézetkülönbségekre és eltérésékre), amelynek alapvető célja mindennemű kizsákmányolás megszüntetése és az osztálynélküli társadalom létrehozása. A tudományos-technológiai forradalom a munka és az emberi élet anyagi formáiban váltja valóra a munkásosztály történelmi érdekeit és feladatait, ami korunk forradalmi mozgalmaiban vezető szerepet biztosít számára. A tudományos-technikai haladás folyamatai ezek szerint elválaszthatatlanok a munkásosztálynak attól a történelmi feladatától, hogy a tudomány segítségével a világ és az ember egyetemes változását idézi elő. „A tudomány minél kérlelhetetlenebbül és elfogulatlanabbul lép fel — írta Engels —, annál inkább válik a munkások érdekeinek és törekvéseinek kifejezőjévé.[10]

A modern civilizációt még mindig a valóság és az új lehetőségek közti, meghatározott mérvű szakadás jellemzi, de egyre kifejezettebbé válnak a

termelőerők állandó növekedése és a munka felszabadítása, az emberi szabadság, a szociális egyenlőség, az országok és népek közti egyenrangú viszonyok közti ellentmondások leküzdésére irányuló törekvések. Mint már említettük, olyan társadalmi körülmények kialakítása, amelyek között az ember szabad, egyenjogú és alkotó lénynek érezheti magát, a tőkés társadalmi rendben lehetetlen — mint minden olyan társadalmi rendben, amely a valóságos törekvések és lehetőségek ellenére, akár szocialista forradalmát követően is, megmarad az adminisztratív igazgatási formák mellett[11] —, és ezért szükségszerűen vetődik fel egy olyan társadalomba való átfejlődés kérdése, amelyben a termelők egyidőben a termelőeszközök, saját munkájuk és sorsuk irányítói, igazgatói, amikor aktivitásuk célszerűségének és hatékonyságának a tudomány lesz az előfeltétele. Az önigazgatási szocializmus a régi szociális szervezet átalakulásának alapfeltételévé válhat, és hozzájárulhat a munka elidegenítésének és az emberekkel való manipulálásnak felszámolásához. A tudomány minél inkább a technikai-technológiai, társadalmi-gazdasági és emberi haladás részévé válik, annál feleslegesebbekké válnak a felülről jövő beavatkozások, és mind elkerülhetetlenebb lesz az emberi egyéniség szabad kibontakozásának, szocialista fejlődésének sokoldalú lehetővé tétele.

A haladó erők tudatos forradalmi tevékenységében — melynek élén a munkásosztály áll — óriási szerepe van az alkotó jellegű marxista világnézetnek. A marxizmus belső gazdagságának, eszméi irányító szerepének fejlesztéséről van szó, amely megbonthatatlan dialektikus egységbe foglalja a tudományos-technológiai és az egybetartozó társadalmi-forradalmi törekvéseket. A munkásosztálynak és minden más haladó erőnek a forradalmi akciókban, tehát ebben is és általában a világban, állandóan választ kell keresnie a fejlődés során felvetődő időszerű kérdésekre, természetesen a marxizmus klasszikus eredményeinek — mint az osztálynélküli társadalmi-gazdasági viszonyokért, és az emberi elidegenülés felszámolásáért folyó forradalmi harc irányadó tényezőjének — a segítségével.

Fordította *Garai László*

Megjegyzések:

[1] Marx: A tőke, Kossuth Kiadó, Budapest, 1973. 394. oldal.
[2] Marx: A tőke. I. kötet, 338—339. oldal.
[3] Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához. Marx—Engels válogatott művei, Kossuth Kiadó, 1975. II. kötet, 6. oldal.
[4] Marx levele Engelshez, 1866. július 7.
[4a] „Hogy a tudomány — a 20. század utolsó harmadában — egyre inkább közvetlen termelőerővé válhasson, el kell érni, hogy a tudományos

felfedezést a lehető legrövidebb időn belül a gyakorlatban alkalmazzák, és az iparban hasznosítsák. Százkét évre volt szükség míg a fényképezést lehetővé tevő felfedezés gyakorlati alkalmazást nyert (1727—1829). A telefon esetében ez az idő valamivel rövidebb volt (1820—1876), a rádiónál csak 35 évre volt szükség (1867—1902), a televíziónál 14 évre (1922—1935), a tranzisztoros rádiónál csupán 5 évre (1948—1953), a lézer esetében szintén 5 évre." R. Garaudy: Velika prekretnica socijalizma, Beograd, 1970. 16. oldal.

[5] Serge Malet — Lásd a NIN című hetilap 1964. aug. 9-i számában.

[6] Az elektronikus technikán alapuló automatizációról van szó.

[7] Ezt illusztrálja az az adat, amelyből kitűnik, hogy 1952-ben az Egyesült Államokban 9000 dolláros befektetés jutott egy-egy dolgozóra az automatizálatlan iparban, míg az automatizált vállalatok esetében ez az összeg százezer dollárt tett ki. (J. Goričar: Sociologija. Beograd, 1961. 343. oldal.)

[8] Marx és Engels mindenekelőtt a munka elméletének kidolgozói. A német ideológiában például a munka megszűnéséről és túlhaladásáról olvashatunk. Marx — ellentétben az olyan gondolkodókkal mint Friedman, Popitz stb. — sohasem értékelte át a munka túlhaladásáról szóló elméletét, hanem későbbi munkáiban csak rámutatott a munka hagyományos formái és a jövőbeni kommunista társadalom alkotótevékenységei közti különbségre, miközben következetesen vitte végbe a munkának az ember alkotói önmegvalósulásává lényegesülésének gondolatát. (Lásd A politikai gazdaságtan bírálatához és A gothai program kritikája című munkáját.)

[9] Marx: A gothai program kritikája. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964. 20. oldal

[10] Engels: Ludvig Fajerbah..., Kultura, Belgrád, 50. oldal.

[11] „Gazdasági, műszaki, tudományos stb. téren, az emberi képességek szempontjából a hatalom által gyakorolt nyomás és az adminisztratív irányítás külső beavatkozás formáját ölti. Ilyen módszerekkel le lehetett győzni az osztályellenséget és a kisbirtokosokat, de nem lehetett gazdasági tevékenységet kialakítani. Gyorsabb technikai fejlődést nem lehetett elérni, még kevésbé erőszakkal tudományos felfedezéseket tenni; hanem éppen ellenkezőleg, így lehetett elejét venni a kezdeményezések sokaságának." (R. Rihta: Civilizacija na raskršću, 248. oldal.)

Rezime

Naučno-tehnička revolucija i tokovi oslobađanja ljudskog rada

Autor ovog članka razmatra mogućnosti oslobađanja ljudskog rada tokom naučno-tehničke i postanka naučno-tehnološke revolucije. Uvođenjem automatizacije menja se odnos između neposrednog proizvođača i procesa proizvodnje, jer model radnog ciklusa u automatizovanoj proizvodnji bitno se razlikuje od modela iz ere industrijskih revolucija. Pri primeni automatizacije u proizvodnji čovekove funkcije postaju inteligente funkcije postavljanja proizvod-

nog cilja i programa, vršenja nadzora, dok određene logičke, regulativne, registrativne i merne funkcije preuzimaju uređaji.

Na ovaj način menja se karakter ljudskog rada i kultivacija svih sposobnosti čoveka postaje nužni preduslov proizvodnog napretka. Naučne delatnosti, istraživanja i duhovno stvaralaštvo otkrivaju se kao nužni sastavni činioci proizvodnje i delatnosti uopšte. Eksploatacija širokih slojeva u uslovima kapitalističkog privređivanja i dalje je fakat koji protivreči stvarnim intencijama naučno-tehničkog progresa.

Tokovi naučno-tehničkog progresa neodvojivi su, dakle od istorijskog zadatka radničke klase, da pomoću nauke ostvari promenu sveta i čoveka u njemu. Samoupravni socijalizam je osnovni uslov i fakat preobražaja stare socijalne organizacije i probijanja okvira prisvajanja tuđega rada i manipulisanja ljudima.

Zusammenfassung

Die wissenschaftlich-technische Revolution und die Strömungen in der Befreiung der menschlichen Arbeit

Der Autor dieses Artikels betrachtet die Möglichkeiten der Befreiung der menschlichen Arbeit im Laufe der wissenschaftlich-technischne Entstehung der wissenschaftlich-technologischen Revolution. Mit der Einführung der Automatisierung ändert sich das Verhältnis zwischen den unmittelbaren Erzeugern und dem Produktionsprozeß, weil das Modell des Arbeitszyklus in der automatisierten Produktion sich wesentlich von dem Modell aus der Ära der Industrierevolution unterscheidet. Bei der Anwendung der Automatisierung in der Produktion werden die menschlichen Funktionen zu intelligenten in der Aufstellung des Produktionsziels und Programms, während bestimmte logische, regulative und maßhafte Funktionen von Geräten übernommen werden.

Auf diese Weise ändert sich der Charakter menschlicher Arbeit und die Kultivation aller menschlichen Fähigkeiten werden nötige Vorbedingungen des Produktionsprogresses. Wissenschaftliche Tätigkeiten, Forschungen und geistliche Gestaltungskraft enthüllen sich als unentbehrliche Komplexfaktoren der Produktion und Wirkungsbereiche im allgemeinen. Ausbeutung der weiten Schichten unter den Bedingungen der kapitalistischen Erwerbstätigkeit ist ferner eine Tatsache, die den wirklichen Intentionen des wissenschaftlich-technischen Progresses wiederspricht.

Die Strömungen des wissenschaftlich-technischen Progresses sind daher von der historischen Aufgabe der Arbeitsklasse unzerrtrennlich, denn mit Hilfe der Wissenschaft die Veränderung der Welt und des Menschen darin verwirklicht wird. Selbstverwaltungssozialismus bildet die Grundbedingung und Tatsache zur Veränderung der alten sozialen Organisation, ebenso zum Durchschlagen des Rahmens in der Aneignung der entfremdeten Arbeit und der Manipulierung der Menschen.

Rehák László

BOGDAN ŠEŠIĆ HOZZÁJÁRULÁSA AZ ANTROPOLÓGIAI NEOMARXISTA FILOZÓFIA SZÁMBAVÉTELÉHEZ

A jugoszláv marxista közvélemény előtt dr. Bogdan Šešić a tekintélyes idősek köréhez tartozik, így Šešić professzor nem egy tanítványa maga is már jelentős eredményeket ért el, és a hazai filozófusaink élgárdájának oszlopos tagjai. A körülmények úgy alakították Šešić professzor tudományos tevékenységét, hogy legtöbbet a filozófia terén a dialektikus logika, az általános tudományos módszertan, és az ismeretelmélet terén alkotott. De ahogyan a marxista filozófia kérdéseit és a marxizmus filozófiájának jelenlegi nyílt problémáit tárgyaló könyve[1] is mutatja: a múltban elfoglalt álláspontjai közül nem is egy távlatosnak, időt állónak bizonyult, és beépült a marxista filozófia fejlesztési vonalába.

Ezt a szemlélőnek ma könnyű megállapítani, de nem volt könnyű a szerzőnek akkor, amikor kifejtette, indokolta és védte álláspontjait. Mégis a kritikus kötelessége ezt megállapítani elismerésként Šešić professzor iránt, mint alkotó marxista gondolkodó iránt, és mementóként a jövőre vonatkozóan is, mert akkor — vagy húsz évvel ezelőtt — filozófusaink körében az uralkodó közhangulat vagy a többségi divat miatt a filozófusok közül többen nem szívelték, nem értékelték kellően Bogdan Šešić törekvéseit és érveléseit, akik mai szakmai, tudományos, etikai és emberi szempontból zsákutcába jutottak (még ha az adott pillanatban el is tekintünk hazai politikai magatartásuktól), mert annak idején hajlamosak voltak Šešićet, és vele azonos, vagy rokon álláspontokat képviselő filozófusainkat vaskalapossággal s hasonló jelzőkkel illetni.

Első tekintetre szerény vállalkozás Šešić professzor 1974-ben a belgrádi tankönyvkiadó és tanszerkészítő intézet gondozásában megjelent könyve. A könyv külön feltünteti: a tanügyi dolgozók marxista képzését szolgáló sorozatban megjelenő kiadványról van szó. A kitűzött cél csak látszólag szerény. Ideje már, hogy amikor a marxista nevelésről beszélünk, de különösen amikor világnézeti és egész nevelési rendszerünk szempontjából

olyan érzékeny feladatot kell megvalósítani, mint a tanügyben dolgozó nevelők marxista képzését, hogy az olvasó a legjobbat kapja, a lehető legeminensebb szerző tollából, a lehető legmegfelelőbb módon feldolgozva a mondanivalót. Még nem is olyan régen az elitizmus káros behatásaként másodrendű vállalkozásnak számított a kézikönyv és a tankönyv írása.

Šešić professzor könyve nem egy részében túl is lépi a jól megírt kézikönyv tartalmi keretét, és a tárgyalt téma ilyen jellegű megközelítési módját. Ez az utalás különösen a könyv két záró fejezetére vonatkozik, a negyedik és az ötödik fejezetre (140—240. old.).

Biztató esemény Šešić professzor könyvének megjelenése, hisz azóta is csak elvétve fordul elő a tankönyvkiadó és a szerzők sikeres együttműködése eredményeként, hogy neves egyetemi tanár és tudományos munkás vezeti be a tanulóifjúságot egy-egy tantárgy világába. Még emlékeztünk a belgrádi matematikusra és természettudósra, Milutin Milaković akadémikusra[2], nyilvánvaló, hogy dr. Bogdan Šešić vállalkozása nálunk nem párját ritkító, nem hagyománynélküli, de sajnos mégsem annyira gyakori, hogy ne kellene eseményszámba venni.

A szerző erényét és könyve időszerűségét növeli az a körülmény, hogy amikor összefoglal és fejtegetése ismert utakon halad, mint az első és második fejezetben (6—21. old. és 22—126. old.), amikor a marxizmust megelőző filozófiai tanításokat, a marxizmus keletkezését és kifejlődését taglalja, súlypontozásával és egyes témakörök kérdéseinek felsorakoztatásával akkor is a marxizmus Lenin utáni pragmatikus dogmatista revíziójával polemizál, amely a marxizmus filozófiáját háttérbe szorította, leegyszerűsített logikájával sok esetben ez a revizionista irányzat képtelen volt a marxista filozófiát sokrétűségében, mélységében és átfogó voltában felfogni, és ezért lebecsülte azt. Polemizál a szerző akkor is, amikor a forradalmi elmélet és a társadalmat alakító gyakorlat egységét hangsúlyozza, vagy amikor számba veszi a sajátos körülményeink között kialakult antropológiai neomarxista filozófiai irányzat tételeit és főbb képviselőinek nézeteit.

A szerző a mai eszmei áramlatokat tartja szem előtt, saját szellemi légkörünkből indul ki, a társadalmi tudat nálunk jelentkező különböző megnyilvánulásait figyeli, azokat mérlegeli valójában akkor is, amikor például a marxista filozófiát megelőző francia és német filozófusokat tárgyalja tömören (különösen E. Kant, G. W. F. Hegel és L. Feuerbach filozófiáját), de akkor is, amikor K. Marxnak, F. Engelsnek vagy V. I. Leninnek a marxista filozófiai kiművelésének nyújtott egyéni hozzájárulásait vázolja fel.

Noha a könyv címe alapján mintha B. Šešić különbséget tenne a marxizmus filozófiai kérdései és a marxista filozófia kérdései között, attól a nyilvánvaló szándéktól vezérelve, hogy összpontosíthassa figyelmét az

alapvető témakörére, vitatható mennyire eredményes a részéről választott eljárás. A szerző ugyanis a marxista filozófia gyökereit tárgyalja elöljáróban, és így ha nem is teljesen kiragadva, de a marxizmus összetevő részeként szemléli a filozófiát, ez a tény nemcsak a maga részéről hatott, hanem módszerével gondolkozási módjával, a létről való tanításával, megismeréselméletével hatott a marxista gazdasági tana kialakítására és a társadalmi folyamatok (ma ezt a területet jobbára a szociológia és a politikológia területével jelölik meg) tudományos, minőségileg elmélyültebb és igazabb felfogására. A szerző nem tartotta lényegesnek a marxizmusnak mint egésznek hangsúlyozását, a marxizmus lenini összetevő részeinek hangsúlyozását. Ezzel a könyv bevezetője nevelő hatásában veszít (igaz, így közvetlenebbül jut el a tárgyköre velejéhez) mert a szerző könyvét azok számára írta (3. old.), akiket dogmatikus álmukból akar felverni, a kritikai gondolkodáshoz segíteni, a valóban haladó nézetek elfogadásához közelíteni, illetve hozzájárulni ahhoz, hogy az olvasó minél nagyobb része „feltalálja magát a marxista filozófia mai irányzatai és változásai" között, és azok bonyolult, ellentmondásos elméleteiben, hogy a kritikai gondolkodás segítségével „a valóban marxista álláspontokat tegyék magukévá".

Azáltal, hogy magára a filozófiára összpontosít, és nem az egyetemes marxizmusra, veszít meggyőző erejében, amikor E. Bernstein és J. B. Sztálin revizionizmusát tárgyalja külön fejezetben (a III. fejezetben). Noha B. Šešić nagy figyelemmel és sikeresen oldja meg a maga elé tűzött feladatot, azt hogy a bernsteini revízió és a sztálini dogmatizmus filozófiai vonatkozását dokumentálja és részletezze, a két irányzat az egyetemes marxizmus két legszembetűnőbb revizionizmusa, mint két alapvető fajtája a revizionizmusnak, éppen azáltal alakulhatott ki, hogy a filozófiával álltak hadilábon létrehozóik és követőik. Valójában a „filozófia nélküli marxizmust" képviselte Bernstein, illetve környezete, amelyben sajátos módon filozófált J. V. Sztálin a hírhedt írása ellenére, Az SZK(b)P történetében[3] A dialektikus és történelmi materializmusról című (VI. fejezet, 2. pontja — „A marxizmus dialektikus módszerének" négy „alapvonásával" vagy „alapvető vonalával" és „a marxizmus filozófiai materializmusának" három „alapvonalával") írása ellenére, illetve annak alapján is megállapítható, hogy a marxista filozófiát túlon-túl sekélyesen fogja fel (erre B. Šešić meggyőzően hívja fel könyvében a figyelmet, 135. old.), és megengedte, hogy követői is a filozófiát mint a marxizmus egyik alapvető alkotó részét lényegesen degradálják, és lebecsüljék fontosságát. Ezért olyan lényeges V. I. Lenin, a filozófus is, mert az első nagy marxista, aki a filozófiát rehabilitálja Marx tanítása szerint a századfordulón, mert képes volt Marx és Engels filozófiai nagyságát felfogni és így, többek között, képes volt jelentős mértékben tovább fejleszteni a marxizmust. A

marxista filozófiának sztálini degradálását viszont a sztálini dogmatizmus leküzdése folyamán lehetett megakadályozni, amiben jelentős szerepe jutott Tito Jugoszláviájában a forradalmi tömegek társadalmi gyakorlatának és a hazai marxistáknak a JKSZ-szel és J. B. Titóval az élen.

Bogdan Šešić szemmel tartja a jelenkor marxista elméleti irányzatait, és azt a társadalmi gyakorlatot, amely a marxizmust követi, vagy legalábbis arra hivatkozik, így mutatja be Marx, Engels és Lenin életművét. Marx filozófiai munkásságát természetesen nem ragadja ki életműve teljességéből, de a filozófiai vonatkozásokat hangsúlyozza elsősorban. Ezt a módszert követi Engels és Lenin filozófiai munkásságának bemutatásakor is.

Marx filozófiai művét először is történelmi kialakulása folyamatában mutatja be néhány lényeges filozófiai kulcskérdést kiemelve. Hegel idealizmusának és elvont dialektikájának marxi bírálatát tárgyalva, B. Šešić aláhúzza a következőket: „Jellemző körülmény, hogy Hegel idealizmusát Marx nem kezdi Hegel logikájának bírálatával vagy természetfilozófiájának bírálatával, hanem Hegelnek a társadalomra, az államra és az emberre vonatkozó nézeteivel" (23. old.). Šešić ezt a bírálatot elsősorban Marx 1843-ban írt (először 1927-ben megjelentetett) A hegeli jogfilozófia kritikájából című kézirata alapján ismerteti, amely bírálattal „Marx megteszi első, saját, határozott lépését a materializmus irányába és a konkrét dialektika felé a társadalom értelmezésében" (27. old.).

B. Šešićnél A szent család, A német ideológia és A filozófia nyomorúsága szolgál alapul Marxnak és Engelsnek az öneszmélés filozófiája bírálatának bemutatásában. A történelmi áttekintést Feuerbach naturalizmusának és sajátos idealizmusának marxi bírálatával folytatja. A két kérdéskör zárótémája Marxnak és Engelsnek a történelmi materializmusra vonatkozó lényeges tételeinek ismertetése.

Marx filozófiáját összegezve B. Šešić jellemzését két kérdéscsoport köré központosítja: a megismerés konkrét dialektikája, és Marx kommunista humanizmusa köré. Az első kérdéscsoporton belül külön kiemeli Marx módszerét, mint konkrét dialektikus módszert, valamint analízisének és szintézisének konkrét dialektikus voltát. Részletesen tárgyalja Marx dialektikus következtetésének és bizonyításának alapvető módozatait és külön kitér Marxnak a megismerésre mint tükröződésre és a gondolkodási tevékenységre vonatkozó tételeire. Az utóbbira azért tér ki B. Šešić, mert: „A jelenkori irodalomban, nemcsak a polgáriban, hanem a marxista irodalomban is, találkozhatunk különböző értelmezésekkel Marxnak általában a megismerésre mint tükröződésre vonatkozó nézeteiről, és külön azokról a nézeteiről, amelyek a megismerésről mint az anyagi valóság tükröződéséről szólnak. Vannak olyan marxisták is, akik meg vannak győződve, hogy Marx nem vallott semmilyen tükröződési elméletet" (53. old.).

Marx kommunista humanizmusát B. Šešić hangsúlyozottan a szabadság

szemszögéből vizsgálja, többek között tárgyalja a szabadság ábrándjának kérdését a polgári társadalomban, a munkások rabságának és felszabadulásának lehetőségét, valamint a kommunizmust mint a társadalmi és a személyi szabadság beteljesülését. Marx a szabadságra vonatkozó nézeteinek átfogó bemutatása időszerű. Erről B. Šešić meg is állapítja (64. old.), hogy világszerte igen sokféleképpen és különböző módon magyarázzák ma Marxnak a szabadságra vonatkozó nézeteit.

Engles filozófiai munkásságát B. Šešić elsősorban a dialektikus és a történelmi materializmus részletezése és elmélyült feldolgozása révén tárgyalja. Bemutatja Engels módszerének konkrét dialektikus voltát, a természet dialektikájának tárgyalását és az emberi társadalom dialektikájának taglalását. Részletesebben feldolgozza Engelsnek a gondolkodás dialektikája terén elért eredményeit, tekintettel arra, hogy külön foglalkozott a logika kérdéseivel, és jelentős tételeket állított fel egy magasabb rendű logika, a konkrét dialektikus logika alapjainak lefektetésében. Bogdan Šešić külön kitér még Engelsnek a szükségszerűségéről, a véletlenről és a szabadságról szóló tanítására. Ezek a tételek különösen társadalmi vonatkozásukban jelentősek, mert a társadalmi szükségszerűségnek a társadalmi szabadságba való átmenetre vonatkozó tételeit részletezik, és konkrétabban kidolgozzák Marxnak a társadalom felszabadulásával kapcsolatos alapvető álláspontját (88. old.).

Lenin filozófiájáról szólva B. Šešić megállapítja, hogy „módszere, tartalma és formája szerint a legharciasabb materializmust képviseli" és noha távol volt minden elvont elméletesditől, hatalmas gyakorlati forradalmi tevékenysége mellett „Lenin igen magas szintű elméleti tanulmányokba bocsátkozott, és sok mélyenszántó elemzést nyújtott, különösképpen az ismeretelmélet filozófiai kérdései terén" (89. old.). Lenin filozófiai tevékenységét B. Šešić a következő kérdéseken keresztül mutatja be: a machizmus bírálata, a dialektikus materializmus alapjainak védelmezése és további részletezése, a fizikai idealizmus bírálata, a materialista dialektika és a dialektikus logika kérdéseinek feldolgozása, valamint Leninnek a történelmi determinizmusról és szabadságról szóló tanítása.

Jelentősnek kell értékelnünk a szerző bátor és egyben sikeresnek bizonyult elhatározását, hogy a marxizmus revízióját (III. fejezet, 127—139. old.) a revízió két alaptípusán keresztül mutatja be, ill. tárgyalja: az egyik E. Bernstein revíziója, amely a polgári filozófia hatásának következtében jött létre; és a másik alaptípus, amely magából a marxista filozófiából indul ki, J. V. Sztálin nevéhez és ténykedéséhez fűződik.

A többi irányzatokat a szerző nem sorolja a marxizmus revíziója közé, noha nem egy vonatkozásában fedik ezt a fogalmat is. Ehelyett B. Šešić nem az elnagyolt jellemzéshez és a dedukció bizonyítási módszeréhez folyamodik, hanem az egyes irányzatok, vagy iskolák eredményeit és

melléfogásait tárgyalva az érvelés erejére, az olvasó meggyőzésére alapozza a végleges következtetés levonását, mintegy az olvasóval közösen mérlegelve a feltárt helyzetet. Az újabb idők legjelentősebb marxista irányzatai közül (IV. fejezet, 140—167. old.) — a szerző négy irányzatot mutat be — a legrészletesebb a hazai földön sarjadt antropológiai neomarxista filozófiát ismerteti.

A neomarxista filozófiai irányzat kritikai bemutatását többek között azért tartja B. Šešić bonyolult feladatnak, mert ehhez az irányzathoz tartozók között nézetbeli különbségek vannak, különbözőképpen tolmácsolják a felmerülő kérdéseket, de azért is, mert az irányzat egyes képviselőinek nézetei az évek folyamán is változnak (149. old.). Ez az irányzat, amely különösen nálunk, Jugoszláviában alakult ki sokféle elnevezéssel jelölte önmagát, de ugyanígy számos elnevezéssel illetik mások. Bogdan Šešić leggyakrabban „az antropológiai marxizmus filozófiájával", vagy a Praxis folyóirat köreként jelöli meg e nézetek képviselőit, de elöljáróban még felsorolja a következő megjelöléseket is: „Autentikus" marxizmus, „filozófiai" marxizmus, továbbá: „alkotó jellegű" marxizmus és „humanisztikus" marxizmus.

A szerző a magukat autentikus marxistáknak nevező és a Praxis folyóirat körül csoportosult filozófusok és szociológusok nézeteivel kapcsolatban a következő három megválaszolandó kérdést veti fel: 1. Mi e filozófia alapvető társadalmi és eszmei gyökere? 2. Mi e filozófia alapvető mondanivalója? 3. Miben van ennek a filozófiai irányzatnak a jelentősége és marxista megalapozottsága?

Különben, B. Šešić az irányzat kialakulását Milan Kangrga és Miladin Životić fellépésétől datálja, akik az 1951—52-es években Marx korai műveiben az elidegenedés problémakörében vélték meglátni a marxista filozófia magvát. Később hozzájuk csatlakoztak G. Petrović, R. Supek, P. Vranicki és mások Zágrábból, továbbá Belgrádból a filozófusok és szociológusok egy csoportja, köztük Zaga Pešić-Golubović, S. Stanojević, M. Marković, V. Korać (149. old.). Tevékenységüket főleg a Praxis című zágrábi folyóiraton és a Korčula szigeten tartott Nyári Filozófiai Iskolán keresztül, valamint a Filosofija című belgrádi folyóirat által fejtették ki.

B. Šešić leszögezi, hogy „az a bölcselet a világ és hazai belső helyzetünk igen bonyolult társadalmi-gazdasági, eszmei adottságai között született és fejlődött ki, ezért ennek a filozófiának, illetve, filozófiai irányzatnak a gyökerei sokfélék". Az alapvetőek közül négyet hangsúlyoz különösen a szerző. Először is az etatizmus minden megjelenési formái elleni ellenszegülést, illetve a társadalmi életben jelentkező etatista és bürokratikus elferdülésekkel szembeni ellenállást, valamint a dogmatizmus elvetését, különösen a filozófiában és a szociológiában. A másik lényeges tényező

B. Šešić szerint az a körülmény, hogy „filozófusaink és szociológusaink többsége egy külön elméleti — neomarxista — csoportba vált ki, a Jugoszláv Kommunista Szövetség sorain kívül." Erre a kiválásra még az etatizmus lebontása idején, az elsődleges, helyenként elvont, liberalisztikus elképzelések idején, az önigazgatás bevezetésének kezdeti időszakában került sor, a gazdasági-politikai és eszmei jellegű deformációk ellen kifejtett kritikai álláspontokból kiindulva, amely deformácók a szocialista országok egész sorában jelentkeztek, ide sorolva Jugoszláviát is.

A harmadik alapvető szempontot B. Šešić abban az elméleti hatásban látja, amelyet különösen az újabb kori marxisták (Lukács Gy., E. Bloch, H. Lefebvre, H. Marcuse) és marxológusok (I. Fetscher, L. Goldmann és mások) gyakoroltak a hazai antropológiai neomarxistákra. A név szerint felsorolt, valamint a többi újabb kori marxisták és marxológusok nemcsak elméleti indítékoktól vezérelve, de részben ideológiai okoból is, nagy figyelmet szenteltek „az ortodox marxizmus, a dialektikus materializmus, a természet dialektikája kérdéseinek, a tükröződés elméletének, a dialektika törvényszerűségeinek stb. korlátoltságaira, fogyatékosságaira és nehézségeire". (150. old.). Az irányzat gyökereinek negyedik lényeges tartozéka, a szerző szerint, hogy csatlakozik részben a neomarxista felfedezéshez — a fiatal Marx bölcseleti elképzeléseit illetően —, különösen Marx Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből c. kiadványa tételeihez. De a marxológusok által gyakorolt bírálatok egy részéhez is, amelyekkel az ortodox-, és az egyes országok hivatalos marxizmusát illették, de ezen túlmenően a marxizmust-leninizmust és a szocializmust is. Ezekből a bírálatokból kiindulva — utal B. Šešić — a Praxis folyóirat köre behatóan tanulmányozta a fiatal Marx filozófiáját, és felhasználta azt saját valóságának, de különösen fogyatékosságainak bírálatára, de egyben az eddigi marxizmus, különösképpen az ortodox marxizmus fogyatékosságainak bírálatára.

Bogdan Šešić a „praxisták" filozófiai tanítását, minden különféleség és egyéni jelleg ellenére, a következő általánosan fellelhető ismérvekkel jellemzi: Marx „minden létező gyökeres bírálata" elvének felfogadása és annak kibővítése a bölcselkedés általános módszerévé. Mint radikális bírálók, ezt az elvet alkalmazzák az egyetemes társadalmi valóság, minden gazdasági, politikai és filozófiai torzítás bírálatában. Bírálatuk különösen kiterjed az általánosan értelmezett dialektikus materializmus létezésére. Azt a nézetet vallják, hogy a dialektikus materializmus és külön az ontológia csak a Marx előtti filozófia terméke, igyekeznek bizonyítani, hogy lényegében metafizikai álláspontot fejez ki. Ontologista ellenességükben — utal B. Šešić — a „praxisták" a fenomenológiában és J. P. Sartre egzisztencializmusában is támaszt keresnek, valamint M. Heideggernek az ontológiai realitást elvető bírálatában (150. old.) is.

A „praxisták" bírálják és elvetik a dialektikus materializmust, mert — ahogyan azt B. Šešić megfogalmazza — „megalapozatlan elméletnek tartják, dogmatikus, kritikátlan és gyakorlatilag káros és reakciós tanításnak, amely a hivatalos filozófia, illetve, a hivatalos bürokrácia eszköze". Joggal bírálják — hangsúlyozza B. Šešić —, a dialektikus materializmus sztálini dogmatikus és pragmatista változatát, és itt hivatkozik P. Vranicki helyes és találó megjegyzésére, hogy ebből a sztálini dialektikus materializmusból csak egy valami hiányzik, az ember maga. De ezt a bírálatot a „praxisták" kiterjesztik, és elvetik Engelsnek és Leninnek a dialektikus materializmusra vonatkozó felfogását is (150—151. old.).

A „praxisták" következő ismérvét B. Šešić abban látja, hogy ez az irányzat elveti a tükröződés ismert elméletét, és az objektív anyagi valóság tükröződéséről szóló tanítást. E kérdésben utal Gajo Petrović zágrábi filozófusra, aki „bizonygatja, hogy a tükröződés elmélete vulgáris-materialista, passzivista elmélet, hogy alapvetően hibás, és összeférhetetlen Marxnak az emberi megismerésről szóló felfogásával". G. Petrović nézete számára Marx Feuerbachról szóló első tételében talál bizonyságot, mert abban a szemlélődő materializmust elvetve hangsúlyozza a megismerés cselekvő voltát, és így ez eleve ellentmond — szerinte — a tükröződés elméletének, mert ahogyan a tükröződés G. Petrović és mások is vallják, „a tükröződés mindég csak passzív" (151. old.). Különben a tükröződési elmélet átfogó és árnyalt értelmezéséve! B. Šešić könyvében több ízben részletesen foglalkozik.

Az elidegenedés az a témakör, amely jellemzi a Praxis folyóirat köré tömörült filozófusok és szociológusok irányzatát, de általában erről a legismertebbek is. B. Šešić úgy jellemzi a „praxistákat", hogy azok a „radikális és totális dezallineációs elméletet" vallják magukénak. Utal arra, az irányzat hívei állítják, hogy „nemcsak a mai világ gazdasági alapja, vagyis az áru- és pénzgazdálkodás, de az eszmei tartomány, tehát a társadalmi tudat minden formája, különösen pedig a filozófiai és politikai tudat, kifejezi az ember generikus lététől való elidegenedettségét. Ezért nemcsak a polgári világ, de a szocializmus eddigi formái elidegenültek, mivel a szocializmus még nem a polgári világ túlhaladása. A nagyfokú elidegenedettséget csakis az elidegenedés gyökeres túlhaladásával lehet megszüntetni . . ." (155. old.)

Nézeteik összefoglalásával az autentikus marxista irányzat képviselői igyekeztek újrafogalmazni a filozófia lényegét, de ezen a téren nem alakulhattak ki olyan nézetek, amelyek jelentős mértékben konvergálhattak volna egy adott tartalom felé. Különböző módon fogalmazva és különféle hangsúllyal az elidegenülés és annak túlhaladása, valamint a gyakorlat szolgál gyakran a neomarxista vagy autentikus marxista irányzat szerint a filozófia alapvető tárgyául. Mindenképpen a kérdések külsőleg radikális

megközelítési módja igen szembetűnő. A különböző álláspontokat és felfogásokat B. Šešić sorra veszi, elemzi is őket, de tartózkodik a kellő megalapozottság nélküli általánosítástól. Így inkább a nézetek skáláján keresztül érzékelteti a praxisra, mint filozófia tárgyára vonatkozó nézeteket (G. Petrović, M. Kangrga és M. Životić nézeteit mutatja be részletesebben), és M. Kangrga 1969-ben közzétett négy pontban összefoglalt fejtegetését választotta ki, mint a társadalmi radikalizmus érzékeltetésére alkalmas illusztrációt (153. old.).

A saját talajunkon fakadt neomarxisták alapvető nézeteinek ismertetését B. Šešić az általuk vallott nézetek bíráló elemzésével folytatja. Kiinduló megállapítása az, hogy a „praxisták" mint saját álláspontjaikról, mint autentikus marxistákról alkotott véleményükkel, a maguk alkotta magas értékelésükkel és mások véleményének radikális bírálatával eltelve, nem tudják saját álláspontjaikat kritikailag felmérni. Meg vannak győződve saját igazuk hamisítatlan voltáról, s erről B. Šešić a következőket állapítja meg: „Ez a hit egyes „praxistánál" a dogma és bármilyen más filozófiai probléma felvetése vagy megoldása iránti vakság méreteit ölti. Így változik át a radikális kritika legalábbis viszonylagos kritikátlansággá." 154. old.).

B. Šešić utal arra, hogy a „praxisták" „kétségtelenül joggal és megalapozottan bírálták a szocialista társadalom építésének gyakorlatában jelentkező ferdeségeket, és az elidegenülés jelenségeit". Hangsúlyozza, hogy a liberalista eltorzulásokat, amelyek kiélezték társadalmi ellentmondásainkat, és a nacionalizmus erősödését is okozták; különösen határozottan és világosan bírálta M. Čaldarević és Zaga Pešić-Golubović, míg az etatista elferdülések átfogó bírálatát főleg M. Kangrga nyújtotta.

A „praxisták" fenntartással tekintettek magával a materializmussal szemben, de ennek, sőt a materializmus és a dialektikus materializmus elvetésének okai sokkal mélyebbek B. Šešić szerint. Az okok nem szorítkoznak egyszerűen a metafizikus ontologizmus vagy a klasszikus, nemdialektikus materializmus és pozitívizmus bírálatára. Különösen M. Kangrga és G. Petrović nézetei jelentenek e tekintetben végletet. Annak ellenére, hogy Marx tudja és vallja, hogy a természet létezik az ember előtt és függetlenül az ember szubjektív tevékenységétől (155. old.), mégis kritikátlanul és egyoldalúan alapigazságnak tekintik Marx egyik meghatározását, miszerint „az embertől független természet — semmi". B. Šešić véleményét a „praxisták" filozófiai materializmusával kapcsolatban a következőkben foglalja össze: A „praxisták" igyekeznek „megszabadulni bármilyen természeti vagy társadalmi determinizmustól, és azon vannak, hogy teret nyissanak maguk számára a filozófia egy szubjektivista, idealista változatának, mint valamiféle kritikai öntudatnak."

A filozófiai értelemben vett gyakorlat, a praxis, az antropológiai neo-

marxista irányzat követőinek egyik lényeges ismérve. B. Šešić felsorakoztatja az ezzel kapcsolatos felfogásokat, amelyeknek a többsége, elemzései szerint, hangsúlyozottan elvontan értelmezi a gyakorlatot. Ez lehetővé teszi, hogy a gyakorlatot és a szabadságot akár E. Bloch vagy J. P. Sartre filozófiája szerint fogják fel. Amennyiben a gyakorlatot tartalmasabban és kevésbé elvontan értelmezik (így tesz P. Vranicki), akkor ellentmond a „praxistáknak" az anyagról, az objektív természetről, a tükröződésről és a megismerésről általánosan vallott nézeteinek. Ezekkel az alapfogalmakkal kapcsolatosak B. Šešić szerint a „praxistáknak" a gyakorlatra vonatkozó nézetei elvontságának és idealizmusának elméleti alapjai. Valójában ez a filozófiai irányzat Marxnak a Feuerbachról szóló tételeiben bírált, túlhangsúlyozott objektummal ellentétesen, az emberi gyakorlat és az emberi megismerés szubjektív, aktív, alkotó jellegét hangsúlyozza túl.

A megismerés folyamatában vallott szubjektivista aktivizmus, jelen van a „praxistáknak" a szabadságra vonatkozó felfogásában is. B. Šešić rámutat a szubjektivista idealizmussal és J. P. Sartre felfogásaival rokon nézetekre (Gaja Petrović és Milan Kangrga esetében), de „a determinizmus elasztikus dialektikus értelmezése" esetében (Mihajlo Marković nézete) is az ilyen felfogás útvesztőire.

Külön vizsgálva és bírálva M. Životićnak „az integrális alkotó jellegű marxizmusra" vonatkozó nézeteit, B. Šešić kifejti: „Helyes a megállapítás, hogy az elidegenedés elmélete a létező emberi állapotok pozitivista és dogmatikus affirmációjának az ellentétét képezi. Az elidegenedés elmélete megfelelő eszköz nemcsak a tőkés-polgári életmód elferdüléseinek bírálatában, hanem „a minden létező" bírálata számára, bármilyen is legyen az. Az elidegenedés elmélete valójában kétélű kés, vagyis olyan, amellyel kivághatjuk és elvethetjük nem csak azt, ami valóban beteg, hanem az egészséges emberi, ill. társadalmi szövetet is." (158. old.).

B. Šešić elismeri, hogy Marx az elidegenedés elméletével átfogóan öleli fel az emberi humánum kérdéseit egy általánosított filozófiai módon a „totális ember", „a léttől való elidegenedettség" stb. filozófiai kategóriák által. De — mondja B. Šešić — maga Marx veti el ezt a filozófiai nyelvezetet és az addigi történelmi folyamatnak, mint önelidegenedésként való felfogását, ezért megállapítja: „Životić részéről az elidegenedés elmélet filozófiai jelentőségének hangsúlyozása ellen szól az az alapvető tény, hogy maga Marx az elidegenedés filozófiai elméletét elégtelennek tekinti, viszont szükségesnek tartja a gazdasági-politikai elemzést, ezért is írja meg A tőkét, amelyben szó van az emberi szabadságról, de nem esik szó az elidegenülésről és a dezallienációról. Végezetül is tény, hogy az elidegenülés és az elidegenülés túlhaladásának elmélete nem öleli fel az emberi élet és az ember tevékenységének teljes problematikáját. Kétségtelen, hogy

M. Životić és M. Kangrga, mint ahogy a többi praxisták, túlméretezték az elidegenedés elméletét és indokolatlanul felnagyították jelentőségét." (159. old.)

B. Šešić utal arra, hogy helyes az a megállapítás, mely szerint azok, akik ma az elidegenedés elméletét elvetik, azok csak a marxizmus kritikai szellemét elvető dogmatisták, akik konzervatív módon védik a jelenlegi állapotokat. M. Životićnak és a többi praxistáknak ez az alapvetően helyes tétele — szögezi le B. Šešić — még nem indokolja azt az állítását, miszerint Marx elidegenedési elmélete jelenti „az ember helyzete ténybeli állapotának tárgyilagos megismerését, a mai világban, a világ és az ember radikális humanizációja reális lehetősége szempontjából". Ez az állítás B. Šešić szerint helytelen, mert az elidegenedettség kritériumai filozófiaiak, vagyis túlságosan általánosak, határozatlanok, s meglehet, hogy önkényesek is, továbbá hozzáfűzi, hogy még kevésbé voltak képesek maguk az autentikus marxisták, illetve praxisták pontosan meghatározni miben és hol vannak „a világ és ember radikális humanizációjának reális lehetőségei".

B. Šešić hangsúlyozza, hogy a marxizmussal mint radikális humanizmussal kapcsolatban, különbséget kell tenni Marx alapvetően helyes radikális humanizmusának fogalma és a „radikális humanizmus" egy másfajta értelmezése között. „Ugyanis — fejti ki B. Šešić — Marx radikális humanizmusa szerint le kell rombolni minden adottságot, amely az embert alázatos és rabszolga lénnyé alacsonyítja", de amikor az ilyen követeléseket felveti Marx mindig szem előtt tartja a valós történelmi körülményeket. Ettől a radikalizmustól különbözik egy másik „radikális humanizmus" fogalma, amely olyannyira elterjedt — jegyzi meg B. Šešić — az összes idealisták és utópisták között, ide értve a praxistákat is. Továbbá megállapítja, hogy: „A radikális humanizmus" utóbbi értelmezése túlságosan elvont és idealista, mert nem számol a valós társadalmi-történelmi adottságokkal, az ember és a világ humanizációjának reális lehetőségeivel". M. Životić radikalizmusát és a marxizmust mint „minden létező alapos bírálatát" értelmezve B. Šešić folytatja: „M. Životić utóbbi alapállására meg kell jegyezni, hogy ez az álláspont már nélkülözi a kritériumot, mi is tulajdonképpen a marxizmus, miben van a marxista dialektikus módszer. Csakis az a bölcselő, aki elveszítette a marxizmus kritériumát az ember létezésének egzisztencialista felfogását az tekintheti autentikusnak, vagyis igaznak, továbbá az tekintheti a pozitivizmus és az egzisztencializmus szintézisét az „integrális alkotó jellegű marxizmus" feladatának." (159. old.)

M. Kangrga álláspontjai bíráló vizsgálatai során. B. Šešić megállapítja: „El kell ismerni, hogy M. Kangrga nemcsak elméleti gondolkodó, hanem vérmérséklete alapján radikális kritikus, radikális humanista. Így képes

volt egy egész sor, alapjában helyes ellenvetést megfogalmazni a sztálinizmus, a dogmatizmus és a pozitivizmus ellen, valamint egy egész sor helyes megállapítást adott a saját társadalmunkban kialakult deformációkról." Ami elvetendő M. Kangrga nézeteiben, az B. Šešić fogalmazásában a következő: „M. Kangrga „radikális bírálatát" mégis eltúlozta, olyannyira, hogy eljutott a kritikátlan idealizmus és utópizmus álláspontjaira, vagyis a marxizmus idealista értelmezésének álláspontjára. Hogy meddig jutott ezen a vonalon, kiviláglik például, (a) a maga eltökéltsége alapján, amely értelmében elvet minden parlamentarizmust, (b) amely szerint elvet mindennemű demokráciát, mert állítja, a szocialista forradalom feladata abban van, hogy „radikálisan meghaladja a polgári és minden más típusú demokráciát, mert — „mert szó sem lehet valakinek a hatalmáról, hanem minden és mindenkik hatalmának a megszüntetéséről." Noha ezt M. Kangrga a párizsi kommünre hivatkozva állítja, lehetetlen észre nem venni mint tényt, hogy ezekkel az álláspontjaival sokkal közelebb áll E. B. Bernsteinhez és az anarcholiberalizmushoz, mint Marx, Engels és Lenin Marxizmusához". B. Šešić még hozzáfűzi kritikai megállapításaihoz, hogy maga Marx a politikát nem fogta fel kizárólag mint „elidegenedést", hogy ne is beszéljünk Leninnek a politikáról és a pártról mint a munkásosztály szervezett politikai erejéről vallott nézeteiről. Ezek szerint, nem kétséges, hogy „a radikális kritika" humanista marxistánkat az idealista szocializmus és az anarcholiberalizmus vizeire sodorta." (160. old.)

B. Šešić még megjegyzi, hogyha az ilyen és az ehhez hasonló nézetek elfogadhatóak voltak is egyes elméleti gondolkodóink számára, de különösen az egyetemi hallgatóság egy része számára az önigazgatási rendszerünkben jelentkező elferdülések idején, vagyis az 1968-as évekig, de később, különösen a JKSZ KV Elnökségének 21. ülése és Tito levele után az ilyen nézeteket a megfelelő módon helyteleneknek, reális alap nélkülieknek, károsaknak minősítették.

Fejtegetéseit M. Kangrga nézeteivel kapcsolatban B. Šešić azzal zárja, hogy: „M. Kangrga radikalizmusában megfeledkezett Marxnak az átmeneti időszakról és a szocializmus építéséről szóló elméletéről" és hozzáfűzi, hogy magától értetendő, hogy a szocializmusba vezető úton harcolni kell az etatizmus, a bürokratizmus és a sztálinizmus ellen, de a lényeges kérdés, milyen eszmei álláspontoktól vezérelve, milyen módszerekkel vívjuk ezt a harcot.

B. Šešić kritikai vizsgálata Rudi Supek nézetei kapcsán, a Praxis folyóirat 1965-ben leközölt cikkében felvetett három kérdésből indul ki, amely a praxisták érdemeit volt hivatva kidomborítani. Ezzel kapcsolatban B. Šešić megállapítja: „Könnyen egyetérthetünk a praxistákkal abban, hogy harcoltak a sztálinizmus és általában a dogmatizmus ellen, az „autentikus alkotó jellegű marxizmus" érdekében. De lényeges kérdés,

vajon képviseli-e, és milyen mértékben képviseli a praxisták filozófiája a korszerű, autentikus, alkotó jellegű marxizmust? Ezt a kérdést fel kell tenni praxistáinknak, mert ez előttük nem ötlött fel, annak ellenére, hogy eltökélt hívei „a minden létező radikális bírálata" elvének. Saját nézeteik bírálatában ennek az elvnek az alkalmazásának elmulasztása miatt a praxisták szemére vetik nemcsak az önbírálat hiányát, hanem egy sajátos dogmatizmust is." (161. old.)

Bogdan Šešić kiemeli, Supek elemzéséből kiviláglik, hogy a praxisták filozófiája tartalmaz alapvető és helyes állításokat, de jelentős elméleti és metodológiai fogyatékosságokat is. Viszont pusztán ez a megállapítás nem jelentheti a megfelelő módszer alkalmazását nézeteik kritikai értékelésében. A praxisták elméletének és az egész filozófálásuk kritikai felmérésében lényeges érvek alapján meg kell válaszolni a következő kérdést: 1) Vajon ez a filozófálás valóban forradalmi-e? 2) Vajon autentikus marxista ez a filozófálás és ha igen, milyen mértékben? (161—162. oldal). A továbbiakban B. Šešić mind a két felvetett kérdésre lényegében nemleges választ ad.

Az első kérdéssel kapcsolatban kifejti, hogy filozófiájuk valóban kritikus a sztálinizmus, dogmatizmus és bürokratizmus iránt. A praxisták kritikailag rávilágítottak, vagy legalábbis rámutattak a szocialista építésben nálunk és világszerte bekövetkezett elferdülésekre. De túlontúl kritikusoknak bizonyultak egyes lényeges marxista tanítás iránt. Így, például mértéktelenül kritikusok voltak a tükröződés elmélete iránt. Ilyen alapon elvetették az elidegenedés elmélet és a dialektikus-materialista megismerés elmélet racionális magvát. Kritikátlanságuk az elidegenedés elméletének túlméretezésében is megnyilvánult. Kritikátlanságuk különösen szembetűnik — hívja fel a figyelmet B. Šešić — a jelenkor különböző filozófiai tanításai iránt, különösen a fenomenológia és az egzisztencializmus iránt. Ezeknek az irányzatoknak egyes alapvető fogalmait és nézeteit, többek között az „egzisztenciális szabadság" fogalmát, az „autentikus egzisztencia", a „lét elvesztésének" fogalmát és másokat is, kritikátlanul átpalántálták saját filozófiájukba. Felrója a praxistáknak, hogy nem tanúsítanak kellő kritikai hozzáállást a jelenkor nem egy jelentős neomarxista tanítása iránt, mint például Lukács Gy., K. Jaspers, Th. Adorno és mások tanításai. A magunk részéről hozzáfűzhetjük, hogy nem is egyszer szemetszúr, hogy a praxisták gyakran azokat a kritikai megjegyzéseket, amelyeket Lukács Gy. saját munkásságáról és korábbi álláspontjairól közzétett élete utolsó két évtizedében, egyszerűen figyelmen kívül hagyják, úgy tesznek, mintha nem tudnának róluk, így vitába sem szállnak vele, hogy esetleg a saját szemszögükből megvédjék Lukácsot magával Lukáccsal szemben.

A praxisták önmagukkal szembeni kritikátlanságukról (D. Grlić cikkét

említi 1965-ből, mint az önbírálat ritka példáját) B. Šešić megjegyzi, hogy az érthető, ha figyelembe vesszük, hogy nézeteiket aránylag rövid idő alatt alakították ki, hogy az ilyen irányú tevékenységükhöz kedvezőek voltak az adott társadalmi körülmények. A társadalmi-politikai körülmények változása, állapítja meg 1974-ben megjelentetett könyvében Šešić, serkenteni fogja nemcsak a kritika gyakorlását általában, hanem a praxisták saját nézeteikkel szembeni bíráló magatartást is.

A praxisták filozófiai nézeteinek eredetiségéről és alkotó jellegéről B. Šešić megállapítja, hogy részletesen és minden tekintetben konkrétan megfelelni erre a kérdésre lehetetlen, anélkül, hogy átfogóan és részletesen áttanulmányoznák mindazt, amit a praxisták eddig megjelentettek és még meg fognak jelentetni. Így csak megközelítőleg ilyen jellemzést ad: „Meghatározott eredetiség, illetve újítás munkásságukban kétségtelenül van, különösen a fiatal Marx gondolatainak feldolgozásában és alkalmazásában. Viszont igaz az is, hogy sok alapvető gondolatukat korunk neomarxistáitól és marxológusaitól, egyeseket meg az egzisztencialistáktól vették át, meg az is igaz, hogy a praxisták egész filozófiája nagyrészt a bürokratizmus, dogmatizmus és technicizmus bírálatában merül ki. Ez a körülmény viszont azt a következtetést sugalja, hogy eredetiség csakis magában a bírálatban lehet. Nem igen lehet szó valami nagyobb méretű, eredeti hozzájárulásról a marxista tanítások pozitív kialakításában. Kétségtelen viszont, hogy a praxisták nem fejlesztették tovább a marxizmus klasszikusainak dialektikáját, valószínűleg a „dialektika" iránt, különösen Engels és Lenin dialektikája iránt tanúsított tartózkodásuk miatt." (160—163. old.)

A praxisták filozófiájának forradalmiságát vizsgálva B. Šešić utal arra a körülményre, hogy legalábbis mindeddig a magukat alkotó marxisták-nak tekintő bölcselkedőknek sem nálunk, sem világszerte nem sok közük van a szocializmus építésének tényleges folyamataihoz. Ezért nem is tartja hamisnak J. F. Fetscher jellemzését, amikor őket „die freischwebende Intelligenz"-cel jelöli, vagyis ilyen magasröptű és nagyműveltségű értelmiségieknek minősíti őket, akik a szocialista társadalom építésében a valóságos társadalmi gazdasági-politikai adottságok és módszerei felett lebegnek.

B. Šešić miután utal arra, hogy a praxisták a sztálinizmus és bürokratikus etatista elferdülések elleni radikális ellenszegülésén túl, radikálisan szembeszegülnek minden létezővel, minden eddig megvalósult társadalmi formával, és teljesen el vannak telve a „totális emberrel", vagy az „ideális emberrel", megjegyzi: „Persze a baj nem abban van, hogy eszményképeket alkotnak, hogy az ember filozófiai-antropológiai fogalmát megalkotják. A baj az, hogy megrekednek az elvont filozófiai elmélet szintjén anélkül, hogy tudnának a konkrét módszerekről és reális eszközökről a

kialakított eszmények életrehívása érdekében. Ilyen elvont filozófiai elméletek, a konkrét társadalmi-történelmi körülmények és erők kapcsolata nélkül nem tekinthetők valóban forradalmiaknak." (163. old.)

B. Šešić külön bírálja a praxisták által alkalmazott megismerési módszert, amely lényegesen különbözik Marxnak filozófiájában és A tőkében alkalmazott dialektikus absztrahálás-konkretizáló módszerétől. Utal arra, hogy Marx elvonatkoztatása A tőkében, de általában sem „nem jelenti soha az üres absztrakciók és megalapozatlan általánosítások képzésének módszerét". Ellenkezőleg, állapítja meg B. Šešić, Marx először is a reális gazdasági folyamatokból indul ki, utána ezektől elvonatkoztatja a konkrét egyedi és különös megnyilvánulási formákat, hogy eljusson az általános fogalmakhoz, és végül ezeket az általános fogalmakat és törvényszerűségeket kapcsolja a konkrét empirikus jelenségekhez, amelyeket ezekkel a törvényszerűségekkel értelmez és magyaráz meg. Zárókövetkeztetéseként Marx autentikus módszeréről a következőket állapítja meg:

„Marx módszere éppenséggel a dialektikus megismerés folyamatának útja, ahogyan Lenin azt ismert fejtegetésében meghatározza, hogy a dialektikus megismerés a közvetlen megfigyeléstől az elvont törvények felé halad, és ezektől újra visszatér a gyakorlathoz. Ha Marx módszerének ilyen értelmű felfogásától indulunk ki — pedig ez a felfogás fejezi hitelesen Marx módszerét —, akkor feltalálhatjuk magunkat a jelenkor filozófiai elméletek sokféle zűrzavaros és téves magyarázataiban. A feltétel, hogy feltalálhassuk magunkat éppen Marxnak az itt vázolt módszere, összefoglalva a dialektikus absztrakció — generalizáció — konkretizáció, továbbá ez Marx filozófiai — de általában tudományos gondolkodásának általános módszere. Ha ez így van, akkor világos előttünk Marx egész gondolkodása a gazdasági-filozófiai kéziratokban, A német ideológiába és Tézisek Feuerbachról, az Adalékok a politikai gazdaságtan bírálatához és A tőke című műveiben." (164. old.)

B. Šešić kifejti, hogy Louis Altiser a marxi művet önkényesen értelmezte, ő a marxi tanítás pozitivista revíziójának képviselője (mert az autentikus Marxot a Tézisek Feuerbachról-tól A tőkéig tekinti, majd Marx „antihumanizmusáról" értekezik), de vele szemben a hamis dilemmát, vajon a „fiatal" Marx, az „érett" illetve „idős" Marx vagy vajon „Marx a filozófus" vagy „Marx a tudós" az igazi, ellentétesen, de hibásan válaszolják meg a zágrábi és belgrádi humanista marxisták antropológiai iskolájában.

„A marxizmusnak ez a verziója szerint — hangsúlyozza B. Šešić — az autentikus marxizmus az ember filozófiája, amelyet a fiatal Marx alapozott meg. Ennek a filozófiának lényege az elidegenedés elmélete. A szcientizmussal, a pragmatizmussal és a technicizmussal szembeni ellenszegülésük során az antropológus marxisták a marxizmust mint tiszta fi-

lozófiát értelmezik, az értelmi tevékenységének különleges módszerének tekintik, amely különbözik a tudományos gondolkodástól. Szcientizmus-ellenességükben, különösképpen a matematika és gondolkodással szembeni ellenszegülésükben, a humanista marxisták odáig is mennek, hogy a filozófiát R. Jaspershez hasonlóan, úgy fogják fel, mint „értelmi tevékenységet", mint valamiféle „értelmi kritikai öneszmélést", mint „az értelmetlen valóság radikális bírálatát". Itt szűnik meg — vonja le B. Šešić következtetését — valóban marxistának lenni az ő filozófiájuk. Filozófiai elgondolásaik alapvető módszertani fogyatékossága ebben nélkülözi a marxista autentikusságot is, hogy Marx módszeréből csak a filozófiai elvonatkoztatást tartja meg, míg Marx tudományos konkretizációs eljárását tagadják, vagy nemlétezőnek tekintik." (165. oldal)

Marx tudományos módszerének elvetésén vagy megkerülésén kívül B. Šešić a praxista filozófia autentikus marxista voltát azért is kétségbe vonja, mert ez a filozófiai irányzat teljes egészében elveti a tükröződés elméletét, mert a szabadságot is elvontan és általánosítva fogja fel, ellentétben Marx, Engels és Lenin felfogásával, akik a szabadságot mindig, mint egy konkrét társadalmi osztály vagy csoport, egy meghatározott típusú társadalom meghatározott fejlődésének szakaszában megvalósuló szabadságként fogták fel.

B. Šešić még egy kérdés alapján vonja kétségbe az antropológiai neomarxista filozófia marxista hitelességét. Ez a kérdés pedig a praxisták filozófiájának kapcsolata a forradalmi társadalmi gyakorlattal és filozófiájuknak a gyakorlat által való verifikálásának a kérdése. Ezzel kapcsolatban B. Šešić megállapítja: „Éppen e tekintetben, vagyis a forradalmi gyakorlattal való kapcsolat szempontjából, nem állnak a dolgok a legjobban a praxisták filozófiája körül, mert — legalábbis eddig —, forradalmiságunk — annak ellenére, hogy radikálisan kritikus filozófia volt — csak elméleti-eszmei síkon mozgott, s nem volt gyakorlati jellegű. A filozófiának, mint alapvetően „értelmi tevékenységként" való felfogása, amelynek a politikával nincs kapcsolata, vagy azzal ellentétes, megfosztlja a praxisták filozófiáját az autentikus marxista jellegtől. Mindebből az következik — zárja le fejtegetéseit B. Šešić —, hogy a praxisták filozófiáját lehetetlen egyszerűen „autentikus marxistaként" jellemezni." (166—167. old,)

Korunk aktuális filozófiai kérdéseit boncolgatva B. Šešić a filozófia tudományosságával kapcsolatosan felmerült kérdésekkel foglalkozik. A filozófia történetében létrejött fordulatot hangsúlyozva, amelyet a klasszikus filozófia, ontológia és metafizika marxista tagadása hozott, ami egyben az elmélkedő filozófálás túlhaladását is jelentette a módszerében új, konkrétan dialektikus filozófia által, s korunk kétféle irányzatát különbözteti meg. Az egyik a filozófia és a tudomány közötti újbóli prag-

matikus szempontú felhívás arra, hogy létesüljön valamiféle egység. A másik irányzat a filozófiának a tudománytól való distanciálása. Ez különböző eszmei meggondolásból történik. Šešić háromat nevez meg: a mai teológiai filozófiát, különösen a tomistákat; az egzisztencialista elhatárolást és végül azt a disztanciálást, amelyet antropológiai-marxista elnevezéssel jelölnek. Ez utóbbiról elmondja, hogy az „a fiatal Marx humanizmusára és az elidegenedés elméletére támaszkodik, tagadó álláspontot foglal el a világ ontológia problémái iránt, az ontológia és a dialektikus materializmus iránt. Konkrétan azokra az álláspontokra gondolok, amelyekkel a Paxis című folyóirat lapjain találkozhattunk, vagyis amelyek azt állították, hogy a dialektikus materializmus valójában a hivatalos, sztalini vagy másfajta bürokrácia hivatalos filozófiája." (171. old.)

A hazai ellentmondásos társadalmi-gazdasági fejlődéssel párhuzamosan eszmei téren is ellentmondásos fejlődés jött létre, ami különösen a filozófia és a művészeti alkotás terén nyilvánult meg. A legjelentősebb különbségek létrejötte a következő kérdésekben észlelhető: a tükröződés elméletében, az elidegenedés és a dezallienáció elméletében, a dialektikus materializmus értelmezésében, a szabadság felfogásában, a szocialista humanizmus kérdésében, a szocialista realizmus felfogásában, a JKSZ iránti viszony kérdésében. (173.)

B. Šešićnek a filozófia és a tudomány viszonyával kapcsolatos nézetét legmagvasabban a következő fogalmazásával jellemezhetjük: „. . . a filozófia meghatározott módon magába foglalja az ideológia elemeit is, amit lehetetlen kiküszöbölni. Viszont, amennyiben a filozófia az ideológiai és az értékrendszer elemeit tartalmazza, akkor nem azonosítható a szigorúan értelmezett tudománnyal, mert a tudomány nem él az értékrendszerrel vagy legalábbis az számára periferikus. Ez a bonyolultság utal arra, hogy a filozófia részben metszi a tudományt, de egyben az ideológiát, az ideológiai tudatot is, ami azt jelenti, hogy a filozófia igen bonyolult rendszert képvisel, ezért biztos hibát követnénk el, ha megkísérelnénk egy egysíkú problémakörre zsugorítani."

A dialektikus materializmus jelenkori nyílt kérdései közül, a mai filozófusok ellenvetése számíthat nagyobb érdeklődésre. Ezeket B. Šešić a következőkben foglalja össze: a materializmus állítólagos metafizikus voltának és általában a materializmus alaptalanságának hangoztatása, továbbá annak hangoztatása, hogy a materializmus összeegyeztethetetlen a dialektikával, azután a „természet dialektikájának" értelmetlenségéről vallott nézetek, és végül amelyek szerint a dialektikus materializmust lehetetlen összeegyeztetni Marx humanizmusával és az emberről mint az emberi valóság alkotójáról vallott felfogásával (176. old.).

Érdeklődésre tarthat számot B. Šešić figyelmeztetése arra a körülményre, hogy Lukács Gy. hibásnak tekintette az 1923-ban képviselt nézetét,

mely alapján elvetette „a természet dialektikájának" megalapozottságát. A mai teoretikusok közül sokan, különösen az egzisztencialisták és a humanista marxisták, csökönyösen a fiatal lukácsi eszmei álláspontokon maradnak és a filozófiát az ember filozófiájává és a történelem filozófiájává, illetve, dialektikájává zsugorítják, miközben elvetik a dialektikus materializmust azzal az indokolással, hogy az dogmatikus és metafizikus.

A tükröződés elméletéről, amely körül még a múlt században jelentős viták folytak, és igen sokrétűvé váltak a viták a sztálini pragmatikus, dogmatista revízió nyomán, B. Šešić általános áttekintést ad, külön kitérve a hazai ellentétes álláspontokra és vitákra. Hivatkozik 1963-ban Szkopjében megjelent saját könyvére és részletesebben ismerteti Andrija Stojković e téren kifejtett munkásságának eredményeit.[9] Összegezve A. Stojković jelentőségét, B. Šešić megállapítja: „A. Stojković bebizonyította, hogy a tükröződés elmélete nem vonja kétségbe a szemiotika és a szemantika lényeges álláspontjait, mert „a szimbólumok és más segédeszközök csak a tükröződés alapján jöhetnek létre és csak annak alapján van értelmük". Továbbá a szovjet tudósok, elsősorban P. K. Anohin konkretizálta Lenin alapvető felismerését a valóság tükröződésének aktivitásáról és az előzetes tapasztalat alapján az „antecedentű tükröződés" valószerűségéről . . . , valamint összegezte a szovjet tudósok eredményét, amelyet elértek a sajátos tükröződés alapvető formáiról szóló elmélet részletes kimunkálásával . . . és a tükröződés fő meghatározóinak megállapításával . . . Ha polémikus formában is írva A. B. Stojković értekezéseinek sokrétű jelentősége van, mert (1) részletesen és érvekkel alátámasztva elemzi és bírálja a praxisták téves felfogását a tükröződésre vonatkozóan, különösen a tükröződésnek mint a megismerés kategóriájának tagadását a praxisták részéről. (2) Felsorakoztatja a legújabb eredményeket, amelyeket újabban a különböző tudományokban elértek a tükröződés kategóriáinak alkalmazásával. (3) További javaslatokat tesz a tükröződés dialektikus elméletének továbbfejlesztésére . . . S végül a hazai irodalomban a tükröződés elmélete terén a jelentősebb alkotókat mutatja be, név szerint: Sv. Markovićot, Sima Markovićot, O. Pricát, D. Nedeljkovićot és Lj. Živkovićet" (194. old.).

Az ideológia mai filozófiai kérdései közül B. Šešić elsősorban az ideológia és a tudomány viszonyát és az ideológia hamis vagy igaz voltának kérdését tárgyalja. A hazai szerzők közül részletesebben R. Ratkovićra hivatkozik. Megállapítja, hogy az ideologizmus vagy antiideologizmus hamis dilemmájából a kivezető út a marxista, különösen Lenin nézetének elfogadása, amely szerint a visszahúzó ideológia mellett létezik „proletár-", „szocialista ideológia", „marxista ideológia", ez az ideológia kifejezi a haladó munkásosztály érdekeit és az ilyen ideológia pótolhatatlan eszmei eszköz a szocializmusnak mint humánusabb társadalmi rendszer-

nek létrehozásában (209. old.). Külön megindokolja (210. old.), miért „nélkülözhetetlen tényező a szocialista ideológia az önigazgatású szocializmusban is".

Jelentős figyelmet szentel a mai időszerű filozófiai kérdésekre vonatkozó fejtegetéseiben B. Šešić a munkamegosztás, a munka elidegenedése és a munka felszabadulása kérdéseinek. A témakörre vonatkozó elemzését azzal kezdi, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy ma a polgári ideológusok — ide sorakoznak egyes teológusok is — élénk érdeklődést, sőt lelkesedést tanúsítanak a „fiatal Marx" iránt. Ezért fontosnak tartja Marx és Engels nézeteinek átfogó, helyes értelmezését, különösen a munkamegosztás vonatkozásában, és ezzel kapcsolatban nemcsak filozófiai, de szociológiai, szociálpszichológiai más tudományágak szempontjából megvalósuló feldolgozását is. A hazai irodalom ezen a téren már jelentős eredményeket mutat fel. Šešić részletesebben Ž. Rakočević és R. Marinković munkáira hivatkozik. A munka felszabadulásának, pontosabban a munkásosztály felszabadulásának kérdésköre az önigazgatás eddigi tapasztalatai és az általa nyújtott megismerési lehetőségek alapján, valóban sokoldalúan és elmélyülten tárgyalható.

B. Šešić korunk nyílt filozófiai kérdéseit fejtegetésének záró részében az elidegenedés és a marxista filozófia megvalósításának kérdései alatt összegezi (225—240. old.).

Figyelembe véve a hazai magyar olvasóközönség bizonyosnak vehető szükségletét, Šešić professzor sajátos arculatú könyve mondanivalójával és írási módja alapján, véleményünk szerint szükségessé teszi, hogy tematikában kibővülő könyvkiadási tevékenység eredményeként az első filozófiai könyvek között magyarul is megjelenjék. Ezt indokolja a könyv tárgyának átfogó témaköre, de ugyanakkor témaválasztása, témáinak súlypontozásában jelenlevő időszerűség — a marxista filozófia világviszonylatban, de a hazai jugoszláv viszonyok szem előtt tartása alapján is időszerű tárgyalási módja, hangvétele.

Bogdan Šešić tárgyalása és állásfoglalása társadalmilag egyértelmű, elkötelezettsége világos. Šešić professzor nemcsak elvben, hanem könyve egészében is a forradalmi marxista filozófia és a társadalmi átalakulás egységét vallja. A szerző a proletariátus történelmi szerepét és forradalmi élcsapat irányító szerepét mindenkor elismeri, mint kiforrott, nagyműveltségű marxista, aki a gyakorlati társadalmi tevékenység hétköznapjainak gondjai és küzdelme iránt is fogékony, így mint filozófus az olvasó elé tárja forradalmi eltökéltségét.

Még ha aránylag szűknek mondható a jugoszláviai magyar olvasóközönségünk, Šešić professzor könyve bizonyára gyarapítani fogja a filozófiai tárgyú magyar könyvek olvasóinak körét, bizonyítva többek között azt is, mennyire van köze a filozófia alapvető lényeges kérdéseinek min-

dennapi küzdelmeinek dilemmáihoz, kudarcaihoz és sikereihez. De nemcsak mondanivalójában köti majd le magyar nyelvű kiadása esetén az olvasók aránylag nagy számú körét. Írásmódja lebilincselő sokak számára. Azok számára is, akik az első filozófiai tárgyú olvasmányaik között veszik kezükbe Šešić könyvét, mert nem egy alkalommal, szinte meghökkentően hat majd számukra, mennyire meggyőző és áttekinthető a marxista filozófia egy-egy fejezete, ha azt olyan szerző tárgyalja, aki valóban uralja mondanivalóját, akinek egyben olyan a kifejezésmódja, hogy nemcsak tartózkodik a bonyolító kifejezési formától, hanem ott, ahol csak lehetséges, még a valóban bonyolult összefüggéseket is sok esetben aránylag közérthetően tárgyalja. A szakmabéliek és a marxista műveltségben már magasabb szintű olvasóközönség Šešić professzor könyvének azokat a részeit, amelyek mondanivalójukban újat nem nyújtanak, mégis érdeklődéssel olvashatja éppen azért, mert a szerző eredményeit szakmai irigységgel vagy elismeréssel nyugtázva abba is fellelhetik, hogy egyszerűen és áttekinthetően tárgyal bonyolult dolgokat anélkül, hogy durván, leegyszerűsítené, ami még egyelőre a marxizmus tárgyalásában és ismertetésében nálunk ritka erény.

Šešić professzor könyve valóságunk eszmei és társadalmi eseményeiben mélyen beágyazott időszerű mű, ezért végig izgalmas olvasmány. Megírásában olyan, hogy tartalmas mondanivalóját világos társadalmi-forradalmi és forradalmári eltökéltséggel eredményesen közelebb hozza az olvasóhoz, bevezeti azt és óvakodik áttól, hogy saját jártasságát fitogtatva ott is bonyolítsa tárgyalási módját, ahol az nélkülözhető.

Mindent összevetve: egy tartalmas, jól megírt és becsületes filozófiai könyv, amely magvas, időszerű és izgalmas mondanivalójával és magas fokú közlési kultúrájával nemcsak szerzőjének hírnevét öregbíti, de a filozófiai olvasmányok olvasóközönségét is gyarapítja majd.

Megjegyzések

[1] A könyv első kiadása: Dr. Bogdan Šešić: Razvoj i savremeni problemi filozofija marksizma, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1974., 242 oldalon, a „Marksističko obrazovanje nastavnika" sorozatban. Az utalások a könyv 1974-es kiadásának oldalait tünteti fel.

[2] Milutin Milaković: Kroz vasione i vekove, — első kiadása: Belgrád, 1928.

[3] A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története, Rövid tanfolyam, Idegen Nyelvű Irodalmi Kiadó, Moszkva, 1945., 86—109. oldal.

[4] A három mű megírásának évei: 1844—1845., 1845—1846. (megjelent először 1932-ben), 1846—1847.

[5] Engels és Marx közösen írt, kimondottan filozófiai tárgyú munkáin túl B. Šešić a következő műveket sorolja fel elöljáróban: Anti-Dühring (1878),

A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig (1882), Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia vége (1888) és A természet dialektikája (1883) — a kézirat teljes megjelentetésére 1925-ben került sor.

[6] Lenin két fő filozófiai művére hivatkozik B. Šešić elöljáróban: A materializmus és az empiriokriticizmus (1908) és A filozófiai füzetek (a kézirat megírásának ideje 1914—1916, első megjelentetésének éve: 1930).

[7] A nyugatnémet kiadók tanulmány kötetekben is jelentetik meg az irányzat képviselőinek munkáit. Így, a Szövetségi Német Köztársaság szellemi életében kétségtelenül jelen vannak, de mint jugoszláviai marxisták. Az 1975-ben megjelent keletnémet kiadású polemikus szerzőcsoport könyve (Das Elend der „Marxologie", Ein Auseinandersetzung mit Marx—Engels—Verfälschungen, Diez Verlag, Berlin, 1975.) a következő kiadványokra hivatkozik és velük szál vitába, megint a maguk módján: Gajo Petrović: Revolutionäre Praxis, Jugoslawischer Marxismus der Gegenwart, Freiburg 1969.; Pedrag Vranicki: Geschichte des Marxizmus, Frankfurt a. M. 1970.; Milan Kangrga: Praxis und kritische Betrachtungen zu Marx' Thesen über Feuerbach. In: Revolutionäre Praxis; Gajo Petrović: Wieder der autoritären Marxizmus,. Frankfurt a. M. 1969.; Svetozar Stojanović: Kritik und Zukunft des socialismus, München 1970.; Miladin Životić: Die Dialektik der Natur und die Authentität in der Dialektik. In: Revolutionäre Praxis; Predrag Vranicki: Der Sozialismus und das Problem der Entfremdung des Menschen. In: Jugoslawien denktanderst. Marxismus und Kritik des etetistischen Sozialismus. Hrsg. von Rudi Supek und Branko Bošnjak, Wien—Frankfurt—Zürich 1971.; Rudi Supek: Sociologie und Sozialismus. Probleme und Perspektive, Freiburg 1970.; Mihajlo Marković: Dialektik der Praxis, Frankfurt a. M. 1969.; Predrag Vranicki: Der augenblickliche Stand der ideologischen Diskussion in Jugoslawien. In: Marxismusstudien. Funfte Folge, Fübingen 1968.; Gajo Petrović: Philosophie und Revolution. Modelle für eine Marx—Interpretation. Mit Ruellentexten, Reinbek bei Hamburg 1971.

[8] Bogdan Šešićnek a témáról macedón nyelven másfél évtizede külön tanulmánykötete jelent meg: Teorija na odrazot i dijalektika, Kultura, Skopje, 1963.

[9] A következő két tanulmányra hivatkozik: Stojković Andrija, „Teorija odraza danas" i „Odraz i praksa", Dijalektika, br. 3, 1970.

Rezime

Doprinos Bogdana Šešića procenjivanju antropološke neomarksističke filozofije

Autor ovog rada ukazuje da knjiga profesora Bogdana Šešića pod naslovom „Razvoj i savremeni problemi marksizma" koja je objavljena u prvom izdanju u Beogradu 1974. godine (izdavač: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva) na prvi pogled ima skroman domet, pisan je kao priručnik za marksističko obrazovanje nastavnika. Ipak i ovakav poduhvat je sam za sebe značajan u vre-

menu kada marksističko obrazovanje nastavnika toliko se naglašava kao društvena potreba i kada jedan afirmisani nastavnik univerziteta ostavlja sebi zadatak da se priručnikom obraća nastavnicima. Pojava knjige Bogdana Šešića je ohrabrujući događaj, iako Beograd nije bez tradicija u pogledu angažovanja najistaknutijih naučnika na pisanju naučne popularizacije i priručnika. Potrebno je ukazati na akademika Milutina Milakovića kao istaknutog primera da veliki naučnik može i u odnosu popularizacije stvoriti veoma vredna dela. Ipak, ovakvi primeri nisu toliko česti, naglašava autor, da poduhvat Bogdana Šešića i njegovog izdavača ne bi predstavljao pravi događaj za našu kulturnu sredinu.

Autor ukazuje na angažovan pristup Bogdana Šešića kada izlaže u osnovi uobičajenu građu, kao što su filozofska učenja koja su prethodila marksističkoj filozofiji (glava prva) ili oblici revizije filozofije marksizma (glava treća) u kojoj glavi ova pitanja prikazuje kroz revizionizam Eduarda Bernštajna i dogmatizam J. V. Staljina. Bogdan Šešić ukazujući na težišna pitanja marksističke filozofije u prošlosti, naročito u izlaganju koja se odnose na lično interesovanje i oblasti filozofske obrade od strane K. Marksa, F. Engelsa i V. I. Lenjina, zapravo ima u vidu i savremena pitanja i strujanja marksističke filozofije. Zato je i njegov način izlaganja i naglašavanje značajnih elemenata razvoja marksističke filozofije toliko uzbudljivo štivo, jer ima u vidu aktuelne probleme marksističke filozofije.

Tretirajući glavne pravce savremene marksističke filozofije, Bogdan Šešić sa posebnom pažnjom obrađuje filozofiju antropološkog neomarksizma kojj se razvio naročito u nas u Jugoslaviji. Ovu tematiku Bogdan Šešić obrađuje ukazivanjem na začetnike antropološkog neomarksizma, na Milana Kangrgu i Miladina Životića 1951—1952. godine, a predstavljeni su krugom filozofa i grupom sociologa okupljenih oko časopisa Praxis, Korčulanske letnje filozofske škole i časopisa Filosofija, B. Šešić razmatra tako da prikazuje društveno istorijske uslove i idejne korene neomarksizma, razmatrajući sumarno osnovna filozofska učenja „Praxisa" i kroz kritiku praktičke verzije neomarksista. U kritici ove verzije Bogdan Šešić razmatra stepen kritičnosti samih pripadnika ove filozofske verzije, problematiku nekritičnog tumačenja Marksa, pitanje apstraktnog shvatanja prakse, pitanje subjektivističkog aktivizma prisutnog u ovim pogledima kao i način tretiranja apstraktne slobode bivstvovanja. Bogdan Šešić od autora ove filozofske verzije posebno se bavi kritikom stavova Miladina Životića, Milana Kangrge i Rudi Supeka.

Autor prikazuje u završnom delu svog rada kako Bogdan Šešić obuhvata i predstavlja na njemu svojstven i u suštini borben način osnovne probleme savremene filozofije marksizma. Ova otvorena i aktuelna pitanja Bogdan Šešić iskazuje kroz šest grupa pitanja: kroz problematiku naučnosti filozofije, kroz sada aktuelna otvorena pitanja dijalektičkog materijalizma, kroz osnovne probleme teorije odraza i prakse, zatim obrađujući sada aktuelna pitanja ideologije, probleme podele otuđenja i oslobođenja rada, kao i folozofsku problematiku otuđenja danas i ostvarenja marksističke filozofije.

Zusammenfassung

Bogdan Šešićs Beitrag zur Bewertung der anthropologischen neomarxistischen Philosophie

Der Autor dieser Arbeit verweist darauf, dass Professor Bogdan Šešićs Monographie über „Die Entwicklung und zeitgemässen Probleme des Marxismus", die in erster Ausgabe 1974 in Belgrad erschienen ist (Herausgeber: Institut für Lehrbücher und Unterrichtsmittel), beim ersten Blick bescheiden wirkt, geschrieben als Handbuch für die marxistische Bildung von Lehrern. Doch ist solches Unternehmen an und für sich bedeutend zu dieser Zeit, wenn die marxistische Bildung von Lehrern als gesellschaftliches Problem so sehr betont wird und wenn ein anerkannter Universitätslehrer sich selbst die Aufgabe stellt, sich mit einem Handbuch an die Lehrer zu wenden. Die Erscheinung der Monographie von Bogdan Šešić gilt als ermutigendes Ereignis, obzwar Belgrad jedoch nicht ohne Tradition ist, was das Verfassen von wissenschaftlichen Popularisierungen und Handbüchern seitens engagierten, angesehenen Gelehrten betrifft. Man müsste hinzufügen, dass ein hervorrangendes Beispiel an der Akademie Milutin Milaković darin besteht, dass ein grosser Gelehrter auch im Bereich von Popularisierungen geschätze Leistungen schaffen kann. Trotzdem, wie der Autor betont, sind solche Beispiele nicht so häufig, dass das Unternehmen von Šešić und seinem Herausgeber als kein sonderbares Ereignis für unsere kulturelle Umgebung gelten sollte.

Der Autor verweist auf Bogdan Šešićs engagierte Stellungnahme zum herkömmlichen Material, wie die philosophischen Lehren, die der marxistischen Philosophie vorangegangen sind (erstes Kapitel) oder Formen der Revisionsphilosophie des Marxismus (drittes Kapitel) in welchem Kapitel diese Fragen mittels des Revisionismus Eduard Bernsteins und des Dogmatismus J. V. Stalins erläutert werden. Obzwar er auf Schwerpunkte der marxistischen Philosophie aus der Vergangenheit verweist, die sich auf persönliche Anteilnahme sowie auf philosophische Bearbeitungen von K. Marx, F. Engels und V. I. Lenin beziehen, behält Bogdan Šešić dennoch im Auge auch die zeitgemässen Fragen und Strömungen der marxistischen Philosophie. Deshalb ist seine Auslegung und Betonung bedeutsamer Elemente in der Entwicklung des Marxismus erregend, denn er befasst sich mit aktuellen Problemen der marxistischen Philosophie.

In seiner Behandlung der Hauptrichtungen der zeitgenössischen marxistischen Philosophie bearbeitet Bogdan Šešić mit besonderer Aufmerksamkeit die Philosophie des anthropologischen Neomarxismus, der sich besonders bei uns in Jugoslawien entwickelt hat. Diese Thematik wird von Šešić behandelt, indem er auf die Schöpfer des anthropologischen Neomarxismus hinweist, auf Milan Kangrg und Miladin Životić 1951—1952, die mit Philosophen und Soziologen gruppiert um die Zeitschrift „Praxis", die Korčulaner Sommerschule für Philosophie und die Zeitschrift „Philosophie" dargestellt werden. Die gesellschaftlich-historischen Bedingungen und Wurzeln des Neomarxismus in Betracht nehmend, fasst Šešić die in „Praxis" dargestellten Grundlehren zusammen und übt Kritik an die praktische Seite des Neomarxismus. In seiner Kritik behandelt Šešić die Anhänger dieser Philosophie mit Berücksichtigung auf den Grad ihrer Kritik, die Problematik der kritiklosen Deutung von Marx, die Frage der abstrakten Begriffsbestimmung, die Frage des subjektivistischen Aktivismus

enthalten in diesen Anschauungen sowie das Problem der abstrakten Freiheit des Seins. Von den Autoren dieser Philosophie befasst sich Šešić inbesonders mit den kritischen Stellungnamhen von Miladin Životić, Milan Kangrg und Rudi Supek.

In seiner Schlussbemerkung zeigt der Autor, wie Bogdan Šešić die Grundprobleme des zeitgenössischen Marxismus in seiner eigentümlichen und im Grunde kämpferischen Art umfasst und auffürt. Diese offenen und aktuellen Fragen werden jeweils von Šešić unter sechs Geschitspunkten betrachtet: die Problematik der Philosophie als Wissenschaft, die nun aktuellen und offenen Fragen des dialektischen Materialismus, die Grundprobleme der Theorie, Ausdruck und Praxis, ferner die nun aktuellen Fragen der Ideologie, die Probleme der Teilung entfremdeter und befreiter Arbeit, wie auch die philosophische Problematik der Entfremdung heute und der Verwirklichung der marxistischen Philosophie.

Branislav Bukurov

JUGOSZLÁVIA NÉPEINEK KÜLSŐ MIGRÁCIÓJA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Jugoszlávia népei, akárcsak más gazdaságilag gyengén fejlett vagy fejletlen ország lakossága, a nagymérvű kivándorlásról ismertek. A könnyebb és jobb élet utáni vágytól hajtva eljutottak a világ legtávolabbi országaiba is. Az Amerika felfedezése utáni dalmáciai, Crna Gora-i, horvát tengermelléki tömeges kivándorlás és az, hogy a földközi-tengeri kereskedelmi hajóutakat háttérbe szorították az atlanti-óceániak, meghatározta a későbbi nemzedékek útirányát. Rokonaikat, barátaikat, ismerőseiket követve maguk is a kedvezőbb életfeltételekre hívják fel az utánuk következő fiatalok figyelmét. A kivándorlási hullám a tengermellékről lassan átterjedt a belső területekre, azzal a különbséggel, hogy ezekről a vidékekről jóval kevesebben mentek a tengerentúli országokba. A hullámszerűen továbbterjedő kivándorlás a tizenkilencedik és huszadik században sem szűnt meg, hanem még erősödött is az egyes belső vidékeken. Különösen Vajdaságból vándoroltak ki tömegesen, Bánátból például alig három-négy év leforgása alatt több mint százezren mentek ki Amerikába.

Az első világháború után, az Osztrák—Magyar Monarchia utódállamaként létrejött nemzetállamokban, így a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban sem szűnt meg a kivándorlás. A gazdasági konjunktúra következtében az emigráció némileg lelassult, de a későbbi 1928 és 1932 közötti nagy gazdasági válság ismét meggyorsította.

Jugoszlávia népei egyaránt költöztek európai és tengerentúli országokba. Az európai országok vonzóak voltak közelségük és ismertségük folytán, a tengerentúliak pedig a kedvezőbb gazdasági viszonyok és az ott már korábban letelepedett rokonok és ismerősök nagyobb száma miatt.

A háború előtti jugoszláv statisztika nem tette közzé a lakosság külső migrációjára vonatkozó összes adatot. Ezért nem ismeretes számunkra az

1919 és 1926 között az európai országokba költözöttek száma, és az 1938-tól 1940-ig kivándoroltakról sincs adatunk, mert a háború megakadályozta az adatok nyilvánosságra hozását. A Jugoszláv Királyság kilenc statisztikai évkönyvében a következő adatokat dolgozták fel:

1. Kivándorlás az európai országokba 1927 és 1937 között.
2. Kivándorlás a tengerentúli országokba 1918 és 1937 között.
3. Visszavándorlás a tengerentúli országokból.
4. Visszavándorlás az európai országokból.

KIVÁNDORLÁS AZ EURÓPAI ORSZÁGOKBA

Az 1927 és 1937 közötti időszakban, amelyről pontos statisztikai adataink vannak, összesen 132 678 személy hagyta el az országot, azaz évente átlagosan 12 062 lakos vándorolt ki. A kivándorlás 1928-ban, 1929-ben és 1930-ban érte el tetőpontját. Ez a három év a nagy világválság időszaka. Akkor azért költöztek ki legtöbben, mert Franciaországban, Németországban és Belgiumban még mindig nagyobb volt az elhelyezkedési lehetőség, mint itthon. Igen nagy mértékű volt a kivándorlás 1937-ben is, amikor a gazdasági pangás miatt nagyon sok munkás ment ki Franciaországba és Németországba.

1927-ben, 1932-ben és 1933-ban hagyták el az országot legkevesebben. Az első év közvetlenül megelőzte a válságot, a másik kettő pedig követte; ezekben az években Jugoszlávia gazdasági élete annyira helyreállt, hogy a lakosság már itthon is találhatott magának munkát.

A kivándorlás területenként. Az említett statisztikai évkönyvek alapján tudjuk, hogy hazánk mely területeiről vándoroltak ki legtöbben. Az 1927-es, 1928-as és 1929-es adatok Szerbiára, Vajdaságra, Crna Gorára, Horvátországra és Szlavóniára, Dalmáciára, Szlovéniára és Bosznia Hercegovinára vonatkoznak. Jugoszlávia 1930-as új közigazgatási felosztása a következő területi egységeket alakította ki: a Drávai, a Drinai, a Dunai, a Moravai, a Primorjei, a Szávai, a Vardari, a Vrbasi, a Zetai Bánságot és a belgrádi kerületet. A két felosztás területei közül Szlovénia azonos a Drávai, Horvátország és Szlavónia pedig a Szávai Bánsággal. A többi bánság vagy nagyobb (a Zetai, a Primorjei, a Dunai) vagy kisebb (a Vardari, a Moravai stb.) a megelőző földrajzi és történelmi alakulatnál. Még nagyobb nehézséget okoz, hogy a felsorolt területek egyike sem aznonos teljesen a mai szocialista köztársaságokkal, autonóm tartományokkal.

Az említett időszak első három évében legtöbben Horvátországból, amihez Szlavóniát és Dalmáciát is hozzávettük (38,4%) Szerbiából (23,3%) és Szlovéniából (22,8%) vándoroltak ki. A sorrend szerint

Bosznia-Hercegovina 11,0%-os részvételi aránnyal a negyedik, Vajdaság 2,9%-kal az ötödik, Crna Gora pedig 1,6%-kal a hatodik. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a kivándorlás a három év folyamán számszerűleg és területenként állandóan ingadozott. Szerbia esetében a számok csökkenést Horvátországnál (Szlavónia és Dalmácia adataival együtt) nagyfokú növekedést, Szlovéniánál és Vajdaságnál ingadozást, Bosznia-Hercegovinánál és Crna Goránál fokozatos növekedést mutattak.

A második hároméves időszak első évében, a válság tetőfokán hagyták el legtöbben az országot. Viszont 1931-ben és 1932-ben már jóval kevesebben, mert túljutottak a krízisen. A bánságok adatai is nagy ingadozást mutatnak, de nem gazdasági, hanem többnyire társadalmi, szociális és egyéb jelenségek miatt.

A befogadó országok. A jugoszláv kivándorlók számára vonzó volt minden európai ország. De határozottan elkülöníthető tizenöt ország, ahova a legtöbben mentek. A legnagyobb számban Franciaországba, Törökországba, Németországba, Belgiumba és Romániába vándoroltak ki.

Minden arra vall, hogy Franciaország munkaerőhiányban volt, és azért fogadhatta be munkásainkat, akik a körülmények kedvező alakulását kihasználva igen nagy számban mentek ki. Hozzájárult ehhez még a Franciaországgal kialakított baráti kapcsolat, amely még az első világháború idején kezdődött. A kivándorlás 1929-ben és 1930-ban érte el csúcspontját, amikor nálunk a legnagyobb volt a válság.

Az említett időszakban Törökország volt kivándorlóink számára a második legnagyobb befogadó ország. A többnyire macedóniai, Crna Gora-i és boszniai törökökből és mohamedánokból verbuválódott emigráció nem gazdasági, hanem politikai és nemzeti okokból választotta ezt az országot. Legtöbben 1934-ben és 1935-ben távoztak.

A sorrend szerint következő három ország — Németország, Belgium és Románia — körülbelül azonos számú jugoszlávot fogadott be. Belgiumba munkások, Németországba német nemzetiségűek és munkások, Romániába pedig többnyire román nemzetiségű politikai emigránsok mentek. Mivel Belgiumot a munkások választották, a kivándorlási hullám a gazdasági válság idején (1928-tól 1930-ig) volt a legerősebb: 1929-ben tetőzött. Németország esetében többnyire ugyanezek a mozzanatok játszottak szerepet. Azzal a különbséggel, hogy oda a válságot követően is emigráltak, bár kisebb számban, míg Belgiumba azokban az években csak nagyon kevesen mentek. Romániába egyenletes volt a kivándorlás, mert etnikai és politikai jellegű volt.

Csehszlovákiában, Ausztriában és Görögországban megközelítőleg azonos számú jugoszláv telepedett le. A Jugoszláviával egyidőben, az első világháború után létrejött szabad csehszlovák államba nagyrészt etnikai és politikai okokból vándoroltak ki, ezért az adatok viszonylagos

1. táblázat

A kivándorlók száma 1927-től 1937-ig

Honnan/Év	1937	1936	1935	1934	1933	1932	1931	1930	1929	1928	1927	Összesen		%
Drávai Bánság	6865	3590	2920	2935	2111	2227	4032	6585	—	—	—	33,2	31265	23,56
Drinai Bánság	1	6	27	19	1	6	21	277	—	—	—	0,4	358	0,27
Dunai Bánság	413	66	103	139	94	108	1025	2976	—	—	—	5,2	4924	3,71
Moravai Bánság	56	71	67	65	99	75	133	778	—	—	—	1,4	1344	1,01
Primorjei Bánság	921	1033	1252	1406	446	523	484	2945	—	—	—	9,6	9010	6,79
Szávai Bánság	2855	1197	392	407	414	503	1570	4635	—	—	—	13,7	11973	9,02
Vardari Bánság	2886	2493	4750	5001	3420	2527	2347	4121	—	—	—	29,3	27545	20,76
Vrbasi Bánság	186	15	8	12	24	38	557	1830	—	—	—	2,8	2670	2,01
Zetai Bánság	87	153	601	916	890	344	197	618	—	—	—	4,0	3806	2,87
Belgrád	17	1	—	104	9	291	194	644	—	—	—	1,3	1260	0,95
Szerbia	—	—	—	—	—	—						100%	94158	
Vajdaság	—	—	—	—	—	—	—	—	1703	4294	2975		8972	6,76
Crna Gora	—	—	—	—	—	—	—	—	333	609	173		1115	0,84
Horvátország							—	—	—	452	171		623	0,47
Szlavóniával	—	—	—	—	—	—	—	—	6098	1746	1033		8877	6,69
Dalmácia	—	—	—	—	—	—	—	—	2723	1726	475		5924	4,47
Szlovénia	—	—	—	—	—	—	—	—	5075	2307	1403		8785	6,62
Bosznia-Hercegovina	—	—	—	—	—	—	—	—	2493	1404	330		4227	3,19
Összesen	14287	8625	10120	11004	7508	6642	10560	25409	19425	12538	6560		132678	100,00
%-ban	10,77	6,50	7,63	8,29	5,66	5,01	7,96	19,15	14,64	9,45	4,94		100,00	100,00

Irod.: Statistički godišnjak za 1929, I. füzet 122. old.
Statistički godišnjak za 1938—1939, IX. füzet.

2. táblázat

Kivándorlás az európai országokba 1927-től 1937-ig

Év	Összesen	Franciaország	Törökország	Németország	Románia	Belgium	Csehszlovákia	Ausztria	Görögország	Albánia	Bulgária	Hollandia	Luxemburg	Magyarország	Svájc	Olaszország	Egyéb országok
1937	14287	7607	1106	2562	630	177	671	273	153	340	357	4	4	20	16	17	350
1936	8625	4249	969	589	470	29	657	328	189	573	252	8	1	18	6	12	275
1935	10120	2374	3305	564	751	15	856	554	196	363	519	10	—	40	25	44	504
1934	11004	2629	4123	448	524	34	1103	418	285	653	463	8	—	54	10	37	215
1933	7508	2305	1931	6	662	52	416	104	313	880	560	153	—	49	3	33	41
1932	6642	1947	1433	507	975	31	498	360	320	289	179	40	6	114	15	37	71
1931	10560	4722	877	1482	991	49	499	606	604	210	125	51	10	178	24	97	35
1930	25409	13593	1911	2614	1312	1660	724	739	922	594	74	400	62	398	235	140	31
1929	19425	8064	618	1198	938	4349	524	1309	255	·	41	546	948	102	38	302	193
1928	12538	1728	1369	811	1383	731	980	1470	1470	·	366	534	467	353	30	219	717
1927	6560	437	1024	184	226	255	588	695	1085	·	698	262	358	155		190	398
Összesen	13268	49655	18666	10965	8682	7267	6366	5792	5792	3902	3634	2021	1856	1481	402	1128	2830
%-ban	100,00	37,43	14,07	8,26	6,54	6,05	5,48	4,80	4,37	2,94	2,74	1,52	1,40	1,12	0,30	0,85	2,13

Irod.: Statistika godišnjak za 1938—1939, Belgrád, 1939. 154. old.

egyenletességet mutatnak, akárcsak Ausztria esetében, ahova szintén etnikai, de azontúl gazdasági okokból is mentek. Az Ausztriába való kivándorlás 1932 és 1934 között minimális, valószínűleg a vele szomszédos Németországban végbement nagyarányú politikai változások következtében. Végül azt is érdemes megemlíteni, hogy Görögországba is jelentős számban települtek ki. Főleg macedóniai és dél-szerbiai görögök, cincárok.

Bulgáriába és Albániába ennél jóval kevesebben vándoroltak ki. Bulgáriába legtöbben 1927-ben és 1933-tól 1935-ig, Albániába 1930-ban, 1933-ban és 1934-ben. A kivándorlás mindkét országba többnyire nemzeti és politikai jellegű volt mint gazdasági.

Hollandiába és Luxemburgba csak 1930-ig mentek, utána egészen kevesen, Luxemburgba pedig egyáltalán nem. Ezekbe az országokba elsősorban munkások vándoroltak ki családtagjaikkal.

Magyarország politikai, Olaszország politikai és gazdasági emigrációnk töredéknyi részét fogadta be. Magyarországra ezért legtöbben 1931-ig, Olaszországba pedig 1932-ig távoztak. Legkevesebben Svájcba vándoroltak ki.

KIVÁNDORLÁS A TENGERENTÚLI ORSZÁGOKBA

1918 és 1937 között összesen 192 736 jugoszláv telepedett le a tengerentúli országokban, azaz évente átlagosan 9636 személy. Nagyon sokan az 1923 és 1930 közötti időszakban, legtöbben pedig 1927—28-ban hagyták el az országot. Ez a nagy migráció a nagy gazdasági válság következménye volt, amely a kifejezetten agrárjellegű régi Jugoszlávián is végigvonult. Az említett években az amerikaiak Európába irányuló búza- és kukoricaexportjukkal a gabonaárak nagymértékű csökkenését idézték elő, ami főleg az olyan agrárjellegű országokat érintette mint Jugoszlávia. Következményeként fokozódott a munkanélküliség és a kivándorlási láz.

A kivándorlók számának 1931 utáni gyors csökkenését valószínűleg az egyre nehezebb helyzetben levő európai országok korlátozó intézkedései, a felnőtt korú és a felnőttkor előtt álló férfi lakosság kötelező katonai szolgálatra való behívása, valamint a Jugoszlávia gazdasági fejlődésében 1931-től beállt változások, a munkanélküliek munkába állási lehetősége idézte elő. Az 1931 utáni csökkent mértékű kivándorlás egészen a második világháborúig tartott. Ebben az időszakban a kivándorlók száma 2000 és 5000 között mozgott, míg korábban ez jóval több volt (évi 11 000—30 000 fő).

A kivándorlás területenként. A korábban említett okok miatt csak

megközelítően tudjuk meghatározni, hogy hazánk mely területeiről vándoroltak ki legtöbben a tengerentúli országokba. A régi Jugoszláviának két különböző közigazgatási felosztása ismeretes, emellett az 1918-tól 1920-ig terjedő időszak adatai az ország egész területére vonatkoznak. A történelmi és földrajzi területi egységek átszervezése után 1931-től a bánságok kimutatásai állnak rendelkezésünkre.

A történelmi és földrajzi területi egységek és az új közigazgatási felosztás időszakának első három évéből származó adatok az egész ország területére vonatkoznak. Három év alatt összesen 6279 személy vándorolt ki. A statisztika 1921 után tartományonként és országosan összegezve közli az adatokat. Ebben a kilencéves időszakban összesen 154 205-en hagyták el az országot. Legtöbben Horvátországból, Szlavóniából és Dalmáciából, majd Vajdaságból és Szlovéniából, legkevesebben Szerbiából, Bosznia-Hercegovinából és Crna Gorából mentek ki. A bánságok időszakában összesen 38 530 kivándorlót jegyeztek fel, nagyrészük a Szávai, a Dunai, és a Primorjei Bánságból távozott. Valamivel kevesebben hagyták el a Drávai, a Vardari és a Zetai, legkevesebben pedig a Drinai, Vrbasi és Moravai Bánságot, valamint Belgrádot.

A befogadó országok. Hazánk kivándorlói többnyire az Egyesült Államokat, Argentínát és Kanadát választották a tengerentúli országok közül. Az Egyesült Államokban 71 347-en, Argentínában 44 246-an, Kanadában pedig 32 670-en telepedtek meg. Tehát tengerentúli kivándorlóink háromnegyed részét ezek az országok fogadták be. A fennmaradó 44 475 fő Brazíliát, Ausztráliát és Uruguayt választotta új hazájának, de közülük sokan jutottak el Chilébe, Új-Zélandba, Dél-Afrikába, Bolíviába és a többi latin-amerikai országba, a világ legkülönbözőbb részébe. Mellékelt táblázatunk a tengerentúli országokba való kivándorlás évenkénti és országonkénti alakulását mutatja.

A tengerentúli országokba való kivándorlást a gazdasági válság serkentette. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy a világ három legígéretesebb országába, az Egyesült Államokba, Argentínába és Kanadába igyekeztek legtöbben. Az Egyesült Államokban 1926 és 1930, Argentínában 1927 és 1930, Kanadában 1926 és 1930 között telepedtek le legnagyobb számban jugoszlávok.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a világháború utáni években ugyancsak nagymérvű volt a kivándorlás. A béke első éveiben megindulóó nemzetközi vérkeringés ismét lehetővé tette, hogy szabadon utazzanak az emberek. A tömeges kivándorlást az USA dinamikus gazdasági fejlődése mellett az is serkentette, hogy az újonnan létrejött Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban sokan nem találták helyüket. Ezek a migrációk nemcsak gazdasági, hanem politikai jellegűek is voltak, hisz nagyon

3. táblázat

A tengerentúli országokba kivándorlók száma 1918-tól 1937-ig

Honnan Év	1937	1936	1935	1934	1933	1932	1931	1930	1929	1928	1927	1926	1925	1924	1923	1922	1921	1918—20	Összesen	%
Drávai Bánság	557	434	408	420	307	339	703	1671	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4839	12,56
Drinai Bánság	28	27	27	40	24	21	85	221	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	473	1,23
Dunai Bánság	933	697	636	562	399	400	754	3118	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8099	21,02
Moravai Bánság	19	6	6	11	14	3	10	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	110	0,29
Primorjei Bánság	1251	896	720	522	339	463	694	1824	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6709	17,41
Szávai Bánság	1513	1152	1076	968	829	819	1648	4007	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12112	31,44
Vardári Bánság	520	266	218	170	122	155	489	879	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2819	7,32
Vrbasi Bánság	45	16	30	22	10	22	31	188	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	364	0,95
Zetai Bánság	303	252	158	101	115	139	252	798	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2118	5,50
Belgrád	109	114	63	91	62	93	142	213	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	887	2,30
																			38530	100,00
Szerbia	—	—	—	—	—	—	—	—	1009	1144	1305	1395	1084	1231	737	518	207	—	8630	5,83
Vajdaság	—	—	—	—	—	—	—	—	4981	4233	4384	3666	3458	8456	4378	1118	2270	—	36944	24,98
Crna Gora	—	—	—	—	—	—	—	—	174	288	334	248	111	169	229	65	156	—	1774	1,20
Horvátország Szlavóniával	—	—	—	—	—	—	—	—	6351	8600	8596	6682	7753	4911	3168	3033	6547	—	55641	37,61
Dalmácia	—	—	—	—	—	—	—	—	3120	3509	3652	3134	3181	3219	1376	750	817	—	22758	15,38
Szlovénia	—	—	—	—	—	—	—	—	1976	3162	2727	2131	1579	1197	1312	440	2489	—	17013	11,50
Bosznia-Hercegovina	—	—	—	—	—	—	—	—	578	853	978	974	477	392	273	162	479	—	5166	3,49
																			147926	100,00
Összesen	5378	3860	3342	2907	2221	2454	4803	13560	18198	21789	21976	18230	17643	19575	11473	6086	12965	6279	192736	
%-ban	2,79	2,00	1,73	1,51	1,15	1,27	2,50	7,04	9,44	11,31	11,40	9,46	9,15	10,16	5,95	3,16	6,73	3,26	100,00	

Irod.: Statistički godišnjak za 1929, Belgrád, I. könyv, 122. old.
Statistički godišnjak za 1937—38, Belgrád, IX. könyv, 154. old.

4. táblázat

A tengerentúlra kivándorlók országonkénti száma 1918-tól 1937-ig

Év	Argentína	USA	Kanada	Uruguay	Brazília	Chile	Ausztrália	Peru	Új-Zéland	Dél-Afrika	Bolívia	A többi latin-amerikai ország	A világ többi országa	Összesen
1937	897	2432	919	56	36	59	511	7	158	66	226	16	181	5378
1936	836	1568	653	32	21	81	352	6	105	102	12	6	86	3860
1935	609	1337	566	26	35	86	235	1	47	64	11	8	320	3345
1934	442	1328	543	57	59	48	152	6	40	44	13	14	161	2907
1933	281	1106	537	27	38	37	144	2	16	21	10	2	—	2221
1932	249	1403	491	44	10	97	83	3	38	7	18	11	—	2454
1931	883	2499	604	495	39	99	87	5	49	26	7	15	—	4808
1930	4759	4215	2745	934	294	184	193	37	89	51	12	40	7	13560
1929	6688	4792	4030	1168	636	279	205	154	78	57	20	72	10	18189
1928	7484	4796	5921	1892	499	375	436	36	88	93	76	75	18	21789
1927	7127	4759	4656	905	2527	425	1138	184	130	62	7	56	—	21976
1926	3327	4756	4998	526	2756	243	1109	—	359	16	—	140	—	18230
1925	2337	3891	2487	221	7771	364	314	—	62	8	—	181	7	17643
1924	3941	3638	1976	176	7461	182	1736	—	110	1	—	335	19	19575
1923	2824	6130	717	—	1535	46	135	—	4	7	—	72	3	11473
1922	290	5436	179	—	63	7	44	—	12	20	—	35	—	6086
1921	304	12461	87	—	—	78	10	—	2	15	—	8	—	12965
1918—1920	968	4800	561											6279
Összesen	44246	71347	32670	6559	23780	2620	6834	441	1387	660	226	1086	812	192738
%	23,0	37,0	17,0	3,4	12,4	1,4	3,6	0,2	0,7	0,3	0,1	0,5	0,4	100,00

sok német és magyar nemzetiségű költözött ki éppen az amerikai országokba.

A kivándorlás ütemét meghatározta az is, hogy az USA országonként hány fő bevándorlását engedélyezte évente. Jugoszláviából 1924-ben és 1925-ben 4—4 ezer kivándorlót fogadtak. 1926 és 1930 között évi ötezret engedélyeztek. A kivándorlók száma azonban kevesebb volt a lehetségesnél, mert egyesek nem tettek eleget a bevándorlási követelményeknek és visszautasították őket. Sokan — mivel nem mehettek az USA-ba — egy hazánkhoz hasonló földrajzi fekvésű amerikai országot választottak letelepedésre (Argentínát, Kanadát stb.).

Érdemes megemlíteni, hogy kivándorlóinkra rendkívül nagy vonzást gyakorolt Brazília is. Gazdasági okok miatt keresték fel Uruguayt, Chilét és a többi országot. Általánosítva azt mondhatjuk, hogy a tengerentúlra való kivándorlás gazdasági, az európai országokba irányuló pedig politikai, szociális és egyéb indíttatású volt.

*

Most részletesebben kitérünk a tengerentúlra vándoroltak adatainak ismertetésére, amelyek ugyan nem teljesek, mert a háború előtti jugoszláv statisztika elég rendszertelen volt, de még így is elég hű képet kapunk arról a valóságról, amelyről egyébként csak sejtéseink lennének. Ezek az adatok a kivándorlók nem és életkor szerinti megoszlására, foglalkozására, nemzetiségi hovatartozására, tulajdonviszonyaira, szociális helyzetére és családi körülményeire vonatkoznak.

Általánosan jellemző, hogy jóval több férfi vándorolt ki mint nő. Ugyanez vonatkozik a két háború közti időszakra. A külföldre távozók kétharmada (113 334 fő) férfi, egyharmada (55 064 fő) pedig nő volt. Az arány nem volt ilyen a kivándorlók minden korcsoportjában. Erre a későbbiekben még visszatérünk.

A férfiak kétharmados részvételi aránya meggyőzően bizonyítja, hogy mozgékonyabbak, könnyebben feltalálják magukat külföldön, hamarabb munkaviszonyba lépnek és végső soron a család, a szociális helyzet és a politikai viszonyok is jobban késztetik őket kivándorlásra. Egy tízéves időszakra (1928—1937) vonatkozó kimutatás szerint az 51 393 kivándorló férfi közül 40 100 nőtlen volt.

Sokkal kevesebb nő vállalta a kivándorlást a tengerentúli országokba, mert kényszerűségből a tűzhely, az idősebb családtagok és a gyermekek

mellett kellett maradniuk. Ezenkívül nehezebben is találják fel magukat, mert beilleszkedésük számos nehézségbe ütközik és nemkívánatos jelenségekkel jár. Ennek ellenére a kivándorolt nők egyharmada nem családtagként, hanem egyedülállóként hagyta el az országot. Az említett tízéves időszakban 11 600 egyedülálló és 15 500 férjezett nő távozott.

Figyelemreméltó a kivándorlók életkor szerinti összetétele. Mindenütt a legmunkaképesebb korosztályokhoz tartoznak. A legnagyobb munkabírásúak a 18 és 30 év közöttiek, akik a kivándorlók 39,5 százalékát alkották. Őket követik munkaképesség szempontjából a 31 és 50 év közöttiek, a kivándorlók 33,7 százaléka. Tehát a középkorúaknak ebből a két csoportjából került ki a tengerentúli országokba kivándorlók 73,2 százaléka, azaz majdnem háromnegyede. A 18 éven aluliak részvételi aránya csak 22,7 százalék, az ötvenen felülieké pedig csak 4,2 százalék.

Adataink azt bizonyítják, hogy a tengerentúlra kivándorlók többsége a legmunkaképesebb korosztályokhoz tartozott, kevés volt közöttük a munkára alkalmatlan fiatalkorú és az eltartásra szoruló idős személy.

Ugyanezt igazolják a nemek szerinti kimutatások. Az ötvenévesnél idősebbek csoportjában aránytalanul több volt a férfi mint a nő. A tizennyolc éven aluliak csoportjában szintén a nők voltak többségben. Ehhez még hozzá kell fűznünk, hogy azért volt a 18 éven aluli nők száma nagyobb, mert sokan közülük a rokonsággal együtt ment külföldre. A kivándorlók másik két csoportjának — a 18—30 és a 31—50 év közöttieknek — döntő többsége, 77 százaléka férfi volt.

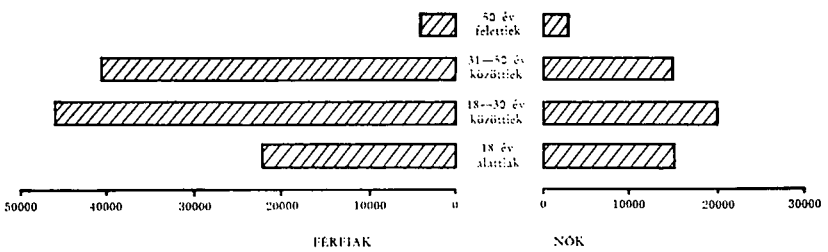

1. Melléklet — Az 1923—37 között kivándoroltak nem és életkor szerinti összetétele

Általában véve a kivándorlók túlnyomó részét a munkaképes lakosság adta. Az 1923 és 1937 között kivándoroltak 82,2 százaléka munkaképes volt, 17,8 százaléka pedig eltartásra szorult. Tehát az eltartók több mint négyötöde vitte magával családtagként vagy más eltartásra szoruló személyként a fennmaradt részt, az egész egyötödét. Figyelmet érdemlő adat, hogy a munkaképesek több mint kétharmada férfi és csak alig egyharmada nő. Ezek szerint, mint már hangsúlyoztuk, a nők többsége nem eltartásra szoruló családtagként, hanem munkavállalási szándékkal ment külföldre.

A munkaképes kivándorlókat foglalkozás szerint négy csoportba sorolták: földművesek, szakképesítés nélküliek, szakképzettek és szabadfoglalkozásúak.

A földművesek csoportja volt a legnépesebb. A kivándorlók 67 százalékát képezte ez a réteg, amelyet a legsúlyosabban érintett a gazdasági válság és a kapitalista berendezésű, de agrárjellegű országok társadalmának és gazdaságának rendezetlen viszonya. De a tengerentúlra költöző földművesek között akadtak vagyonosabbak is. Vagyonukat vagy megtartották, vagy pedig túladtak rajta, hogy új hazájukban még nagyobb birtokot vásárolhassanak. Tehát a haszonszerzés motívuma is szerepet játszott a kivándorlásban.

A földművesek kivándorlása 1923-ban vette kezdetét és tartott egészen 1932-ig, amikor évi 500—600-ra csökkent a számuk. 1927—28-ban olyan erőteljes volt a kivándorlás, hogy az első évben 15 000, a másodikban majdnem 14 500 mezőgazdasági munkás távozott. Véleményünk szerint a földművesek tömeges kivándorlásának a jugoszláv gazdasági expanzió és az állam korlátozó intézkedései vetettek véget.

Számarányukat tekintve második helyen a szakképesítés nélküli munkások következtek mindössze 16,5 százalékkal. Ez a csoport teljesen vagyontalan volt, a munkaerején kívül nem rendelkezett semmivel. Mielőtt felkerekedtek volna, nagybirtokokon, esetleg valamilyen üzemrészlegben, vagy másutt dolgoztak. Az 1928-ban kezdődött gazdasági válság őket érintette a legjobban. A szakképesítés nélküliek 1923 és 1930 között vándoroltak ki legnagyobb mértékben. Kivándorlásuk bizonyára még nagyobb mérvű volt a háború utáni első években, amikor például 1921-ben a 13 000 kivándorló közül 6100-an szakképzetlenek voltak. Végül arra is ki kell térnünk, hogy az említett időszakban nagyon sok, a férfiaktól is több nő hagyta el az országot.

A munkaképes kivándorlók nagyság szerint harmadik csoportjába a szakképzett munkások tartoztak. Valamivel több mint 12 százalékot tettek ki, négyötödük férfi, egyötödük pedig nő volt: A szakképzettek ugyanazokban az években vándoroltak ki mint a többiek, de számuk

1931-től évi 500—600-ra csökkent, ami még mindig aránytalanul nagy a többi csoporthoz képest.

Végül a kivándorlás szempontjából az utolsó helyre kerültek 4,3 százalékos részvételi arányukkal a szabadfoglalkozásúak. 1932-ig évente átlagosan 400 és 800 között, utána pedig 200 és 300 között ingadozott a számuk.

A háború előtti statisztika csak részben mutatta ki, hogy a kivándorlók milyen nemzetiségűek voltak. Adatai csak az 1921 és 1933 közötti időszakra vonatkoznak. Hozzávetőlegesen a tengerentúlra vándoroltak 67 százaléka délszláv, körülbelül 20 százaléka német és több mint 10 százaléka magyar volt. Az egyéb szláv nemzetiségűek 1,2 százalékkal, a románok 1 százalékkal, a többi népcsoport 0,5 százalékkal volt képviselve.

A kivándorlás közvetlenül a háború utáni években (1918—1921) volt a legnagyobb, 1922—23-ban csökkenő irányzatot mutatott, majd később ismét emelkedett. A németek és a magyarok nagyarányú kivándorlása az Osztrák—Magyar Monarchia (amelyben a magyarok az államhatalmat testesítették meg) összeomlásának a következménye volt. Sokan nem voltak megelégedve az újonnan kialakult helyzettel, és kivándoroltak az USA-ba. Magyarországra elég kevesen mentek, mert az ország a nehéz háború utáni éveket élte.

A németek nem voltak az államhatalom hordozói, de őket sem kedvelték különösebben. Ugyanakkor elnyomásra sem panaszkodhattak, mégis jobbnak tartották, ha kiköltöztek az Egyesült Államokba. Az emigránsoknak ezt az áramlatát elsősorban a gazdaságilag rossz helyzetben levő és a gazdagabb német családok képezték, akik úgy vélték, hogy Amerikában jobb életre lelnek.

Végül azt is meg kell említenünk, hogy nagyon sok külföldi útlevéllel rendelkező személy távozott országunkból. Ezek a különböző módon és okok folytán hazánkba került személyek idővel kivándoroltak a tengerentúli országokba.

Érdekességként megemlíthetjük, hogy a kivándorlók körülbelül 84 százaléka először, 15 százaléka másodszor, 1,2 százaléka harmadszor, 0,2 százaléka negyedszer, de voltak olyanok is, akik ötödször hatodszor stb. mentek ki. Ez a tény is amellett szól, hogy a jugoszlávok igen könnyen engednek a nagyvilág csábításának.

Már több alkalommal hangsúlyoztuk, hogy a tengerentúli országokba való kivándorlás pusztán gazdasági jellegű volt. Ezt most az 1921 és 1937 közötti statisztikai adatokkal is bizonyíthatjuk, amelyekből kitűnik, hogy 92 százalék vándorolt ki gazdasági, és csak 8 százalék egyéb okokból. Gazdaságon kívüli okok miatt nagyon sokan kerekedtek fel 1921-ben, 1935-ben, 1936-ban és 1937-ben. A politikai okok elsősorban

a háború utáni években, de később is szerepet játszottak. Gyakran szociális, családi és egyéb tényezők késztették az embereket, hogy kivándoroljanak a számukra békét és biztonságot jelentő Egyesült Államokba.

A kivándorlók többsége (53 százaléka) nem rendelkezett itthon semmilyen ingatlannal. Csak töredéknyi részük (mindössze 4 százalékuk) értékesítette vagyonát, hogy elutazhasson az ígéret földjére. 43 százalékot tett ki azoknak a száma, akik vagyonuk haszonélvezeti jogát hozzátartozóikra hagyták.

Ezeket az adatokat a korábbiakkal összehasonlítva beigazolódik az a korábban már hangsúlyozott tény, hogy sokan nem azért vándoroltak ki a tengerentúli országokba, mert itthon nem volt megélhetési lehetőségük, hanem mert magasabb életszínvonalt szerettek volna elérni és vagyonuk gyarapítását tűzték ki célul. Mert ha tényszerűen kimutatjuk, hogy 54 600-an ingatlant hagytak maguk után, 172 100-an pedig gazdasági okokból mentek ki, akkor valóban szembetűnővé válik: a kivándorlók nem egészen felét a meggazdagodási vágy és a legkülönbözőbb számítgatások sarkallták.

Hogy a kivándorlók nem tartoztak a legszegényebb rétegekhez, az a tény is bizonyítja, hogy volt miből fedezniük a hosszú út költségeit. Az esetek 66 százalékában maguk a kivándorlók, 25 százalékában a már kint élő rokonok és ismerősök fizették részletben, két százaléka pedig készpénzben. Hét százalékuknak az útiköltségét viszont a befogadó állam fedezte.

A kivándorlók több mint kétharmada rokonság útján került a tengerentúlra. Tőlük kapták az értesüléseket, a meghívásokat, az ígéreteket. A bevándorlóknak elsőként a rokonság nyújtott segítséget. A tengerentúlra vándorlók több mint kétharmadának volt valakije az illető országban.

Végül azt is meg kell itt említenünk, hogy a rokonság munkát is szerzett a számukra, mert az összes kivándorló 91 százaléka biztos keresettel rendelkezett és csak 9 százaléka maradt munka nélkül.

A kivándorlók családi viszonyairól csak az 1928—1937 közötti tízéves időszakból vannak adataink. Ezek szerint a kivándorlók kétharmada férfi, egyharmada pedig nő volt. Egyharmad részt tettek ki a családosan kivándorlók, akik magukkal vitték családtagjaikat. A családtagok 42 százaléka férfi, 58 százaléka nő volt.

A kivándorló családok általában kislétszámúak voltak: férj, feleség és néhány gyerek. A statisztika szerint átlagosan minden családnak 2,64 tagja volt, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy körülbelül minden második házaspárnak volt egy gyereke.

Az útnak tehát többé-kevésbé nőtlenek és hajadonok vágtak neki. Az egyedülállóak könnyebben feltalálták magukat az új környezetben, ha-

marább munkába álltak, mozgékonyabbak voltak és sokkal kevesebbet költöttek létfenntartásra. Ezenkívül a lakásgondjukat, étkezésüket, utazásukat is könnyebben megoldották egyedül, mint a családosok. Számuk ezért kétszerese volt az utóbbiaknak. Az egyedülállóak többsége férfi volt, ami teljesen érthető is, ha figyelembe vesszük, hogy sokkal könnyebben feltalálják magukat ismeretlen környezetben mint a nők.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az összeírások alapján — amelyek sohasem voltak egy meghatározott szempont szerint rendszerezve, és sohasem vonatkoztak ugyanarra a területi egységre — rendkívül nehéz meghatározni, hogy az egyes közigazgatási egységek lakossága milyen mértékben vett részt a kivándorlásban. Könnyű volt beszerezni az egész országra vonatkozó adatokat, de a történelmi és földrajzi területi egységek és az azokat felváltó bánságok kimutatásaihoz nem tudtunk hozzájutni. A legnagyobb gondot annak meghatározása okozta, hogy hányan vándoroltak ki Bosznia-Hercegovinából, Horvátországból, Szlovéniából stb. Hogy eleget tehessünk ennek a követelménynek, hozzávetőleges számítások alapján következtettünk, mert ki akartuk küszöbölni mindazokat a hibákat, amelyek az ilyen összegezéseknél jelentkeznek.

Nézzük meg először, hogy mennyien is költöztek ki az európai és a tengerentúli országokba hazánk történelmi és földrajzi tájegységeiről, később a bánságokból, majd pedig mindezt számítsuk át valamiképp a mai szocialista köztársaságok és autonóm tartományok területére.

Kivándorlás az európai országokba 1927-től 1937-ig

A történelmi és földrajzi tájegységekről	
1927 és 1929 között	38 523
A bánságokból 1930 és 1937 között	94 155
Összesen kivándorolt	132 678

Kivándorlás a tengerentúli országokba 1919-től 1937-ig

A történelmi és földrajzi tájegységekről	
1919 és 1929 között	154 205
A bánságokból 1930 és 1937 között	38 533
Összesen kivándorolt	192 738

Jugoszláviából tehát összesen 325 416-an vándoroltak ki

Ha most ezeket a háború előtti közigazgatási egységeket a lábjegyzetben[1] leírt módon rávetítjük a jelenlegiekre, akkor szocialista köztár-

saságaink és autonóm tartományaink lakosságának két háború közötti kivándorlásáról az alábbi képet kapjuk.

	Az urópai országokba		A tengerentúlra	
Horvátországból	31 290	24%	96 738	50,2%
Szerbiából	23 540	18%	12 000	6,2%
Vajdaságból	4 410	3%	43 000	22,3%
Szlovéniából	40 070	30%	23 000	11,9%
Bosznia-Hercegovinából	12 550	9%	10 000	5,2%
Macedóniából	18 280	14%	5 000	2,6%
Crna Gorából	2 538	2%	3 000	1,6%
Összesen	132 678	100%	192 738	100,0%

Számításaink szerint az európai és a tengerentúli országokba kivándorló 325 416 fő területenként a következőképpen oszlik meg:

Horvátország	128 028	azaz	39,34%
Szerbia	35 540	azaz	10,92%
Vajdaság	47 410	azaz	14,57%
Szlovénia	63 070	azaz	19,38%
Bosznia-Hercegovina	22 550	azaz	6,93%
Macedónia	23 280	azaz	7,15%
Crna Gora	5 538	azaz	1,70%
Összesen	375 416		

Összegezésként a kivándorlók területenkénti megoszlásáról az alábbiakat mondhatjuk: Horvátország volt a legjelentősebb kivándorlási terület, ahonnan mindig is nagy számban költöztek ki. Ez volt a helyzet az Osztrák—Magyar Monarchia idején, amelyben Horvátország bizonyos autonómiát élvezett, ugyanez a két háború között, sőt a második világháború után is. Mindez a nagy kiterjedésű megművelhetetlen területek túlnépesedésének következménye volt. Ilyenek a karsztvidékek, a tengermellék, a szigetek, Lika, Krbava, Kordun, Banija, Zagorje stb. vidéke. Ide kell sorolnunk még Dalmáciát is számtalan szigetével. Ezeken a területeken elég kicsi a megélhetési lehetőség, ezért az újonnan bevándorolt lakosság túlnépesedést okozott. Még a szocialista társadalomépítés időszakában is — amikor az említett területek gazdaságát ipari létesítményekkel fejlesztették, és az úthálózat kiépítésével bekapcsolták a turistaforgalomba — folytatódott a kivándorlás. A kivándorlást most nem a pénzszűke és az élelmiszerhiány idézi elő, hanem inkább a jobb élet és a nagyobb gazdasági lehetőségek utáni vágy.

Horvátország jelenlegi területéről a két háború között 128 028 sze-

mély, illetve az ország kivándorlóinak 39,34 százaléka vándorolt ki. Háromnegyed részük az Egyesült Államokba, Argentínába és Chilébe, egynegyedük pedig Csehszlovákiába, Ausztriába és Németországba ment.

A kivándorlók számát illetően Szlovénia a második helyen következik 63 070 fővel. A Jugoszláv kivándorlóknak ez 19,4 százaléka. Kétharmaduk az európai országokban, egyharmaduk pedig a tengerentúlon keresett magának megélhetést. Legtöbben Franciaországban, majd Ausztriában és Németországban, valamivel kevesebben az Egyesült Államokban, Kanadában és Argentínában, legkevesebben pedig Uruguayban telepedtek le.

A szlovén kivándorlók nagy többségét gazdasági okok motiválták. A férfiak, sőt a nők többsége is arra számított, hogy meghatározott idő elteltével hazatér, ezért házaikat, tulajdonukat — ha volt — a szüleikre, vagy közel rokonaikra bízták. A kisebb-nagyobb völgykatlanokon és folyóvölgyeken kívül nem sok megművelésre alkalmas terület állt rendelkezésükre, megélhetésüket még a bánya- és gyáripari létesítmények sem tudták biztosítani. Ezért Jugoszláviának ezekről a területeiről is folyamatosan emigráltak.

Vajdaság a kivándorlás intenzitása szempontjából a harmadik helyen következett. Ez a termékeny és gazdag vidék is agrártúlnépesedéssel küszködött. Általában mindig a túlnépesedés vezetett a tömeges kivándorláshoz. Habár Vajdaság éppen elég élelmiszert termelt és állandóan nagy nyereségre tett szert, lakosságának egy része külföldi munkára kényszerült.

A gazdasági okok mellett egyéb mozzanatok is közrejátszottak Vajdaság lakosságának a kivándorlásában. Elsősorban a meggazdagodási vágy. Nagyszámú kivándorló rendelkezett földtulajdonnal és itthon is megvoltak az életfeltételeik. A birtokszerzés vágya hajtotta őket az olcsóbb föld után, az hogy másutt megkétszerezhették, háromszorozhatták birtokukat. A harmadik ok tisztán politikai. A Monarchia összeomlása után a vajdasági németek és magyarok egy része Magyarországra és Németországba, de legnagyobb része Amerikába költözött. A második világháború előtt a zsidók egy csoportja kivándorolt Kanadába és Izraelbe.

Ezeket a népmozgásokat nagyban megkönnyítette, hogy a Vajdaság területéről már korábban kivándoroltak — a rokonság, az ismerősök — készítették elő az újak fogadtatását. A Vajdaságból Amerikába való kivándorlás az 1903 és 1907 közötti időszakban — különösen Bánátban — öltött óriási méreteket, amikor több mint százezren hagyták el ezt a vidéket. A kivándorlás a háború után is folytatódott, de jóval, kisebb ütemben. Csökkenésére részben a háború után létrejött Szerb—Horvát—Szlovén Királyság belső viszonyai és az emigránsokat befogadó országok létszámkorlátozó intézkedései is kihatottak.

Vajdaságból 47 410-en mentek ki, ami az összes jugoszláv kivándorló 14,57 százalékát teszi ki. Körülbelül 43 ezren a tengerentúli országokat, Argentínát, Kanadát, Brazíliát, az Egyesült Államokat választották és csak 4410-en az európai államokat.

35 540 kivándorlóval, az összkivándorlók 10,92 százalékával Szerbia a negyedik helyen áll. Kétharmaduk az európai országokba: Franciaországban, Törökországban, valamivel kevesebben Albániában, Romániában és Bulgáriában telepedett meg. Egyharmaduk a tengerentúli országokba költözött.

Sokan mentek ki Macedóniából is. Ez a kivándorlási terület a vándormunkások hazája volt. 23 280 fővel, azaz 7,15 százalékkal az országban az ötödik helyet foglalta el. Legtöbben Törökországba, Görögországba, Albániába és Romániába mentek, a tengerentúli országokba jóvel kevesebben.

Bosznia-Hercegovinát 22 550 személy, vagyis az összkivándorlók 6,93 százaléka hagyta el. Valamivel több mint fele Franciaországot és Belgiumot, a többi a tengerentúli országokat választotta.

Crna Gorából 5538-an — a jugoszláv emigránsok 1,70 százaléka — vándorolt ki elsősorban a tengerentúli, másodsorban pedig az európai országokba (Albániába, Törökországba, Romániába és Görögországba).

A TENGERENTÚLI ORSZÁGOKBÓL HAZATÉRŐK

A két világháború közti időszak migrációjának részét képezi a visszavándorlás is. Statisztikánk nem tanúsított mindig megfelelő érdeklődést a visszavándorlás folyamata iránt, ezért adatai rendkívül gyérek és nem teljesek. Így például a tengerentúli országokból hazatérőkről sokkal több a számszerű adat mint az európai országokból hazatelepülőkről. A tengerentúlról visszavándorlókról csak 1918-tól 1937-ig vannak adataink, az Európából visszatérőkről pedig csak néhány év feljegyzései állnak rendelkezésünkre. Az utóbbiakról még az 1918 és 1937 közötti általános adatokat sem tudtuk beszerezni. Az adatok hiányossága miatt majdhogy lehetetlen volt feldolgozni az európai országokból való visszatelepülés folyamatát.

Ezek az adatok azért nem teljesek, mert: 1. gyengén ellenőrizték a visszavándorlást, 2. az európai országok közelsége miatt gyakori ki- és visszavándorlás nem okozott különösebb gondot, 3. a migrációt nemzetközi szerződések is megkönnyítették (a saintgermain-i, a trianoni stb.), 4. az európai országok vonzóbbak voltak a vándormunkások számára, akik még ugyanabban az évben visszatértek Jugoszláviába.

A tengerentúli országok nagyon sok hazánkfia számára engedélyezték

a hazatérést. 1918-tól 1937-ig összesen 110 840-en, illetve évente átlagosan 6158 személy költözött vissza. Az évek egymásutánját követve kitűnik, hogy a hazatérők száma közvetlenül a háború utáni években (1918—1923) volt a legnagyobb, amikor összesen 43 148-an, évi átlagban számítva pedig 7200-an tértek vissza. Az 1929-ig terjedő időszakban átlagosan öt-hatezren vándoroltak vissza évente. 1930-ban körülbelül hétezren, 1931-ben körülbelül nyolcezren érkeztek. 1932-ben hatezerre, később 3400-ra, majd 2300-ra és végül kétezer alá csökkent a számuk.

Ezeket az ingadozásokat gazdasági és társadalmi tényezők váltották ki. A tömeges visszavándorlás legfontosabb indítóokai közt kell megemlítenünk a hazánkból elszármazottak hazatérési vágyát. Hazájuk a világháború után egészen megváltozott, amióta a tengerentúli országokba kivándoroltak, egészen más arcot öltött. Az első világháború befejeztével megalakult a szerbek, a horvátok, a szlovének és a többi nép nagy és egységes állama, amelyben szabadabban fejlődött az élet, és viszonylag megfelelőek voltak a feltételek a kivándorlók hazatéréséhez.

A hazatérők nagy számát alkották többek között az amerikai hadseregben szolgáló és az európai frontokon bevetett jugoszlávok. A háború befejeztével nem telepedtek le az USA-ban, hanem visszatértek szülőföldjükre. A világháború utáni években valószínűleg ezért volt olyan nagy az USA-ból visszatelepülők száma (43 148-ból körülbelül 38 000). 1929 és 1932 között a visszatérők száma valószínűleg azért növekedett meg, mert a gazdasági válság az Egyesült Államokra és számos agrárjellegű országra Argentínára, Kanadára is kihatott, amelyekben honfitársaink mezőgazdasági munkásként dolgoztak.

Ahonnan visszavándoroltak. Mint várható volt, legtöbben az USA-ból, majd Argentínából, utána Kanadából, lényegesen kevesebben pedig Brazíliából és Uruguayból érkeztek. Ezek azok az országok, ahova jugoszlávok a legszívesebben mentek az első világháború előtti időszakban, de utána is. A visszatérők háromnegyed része az USA-ból, körülbelül 13 százaléka Argentínából, majd 8 százaléka Kanadából, 3 százaléka Brazíliából érkezett stb. A többi országból — Uruguayból, Új-Zélandból, Chiléből, Ausztráliából, Dél-Afrikából — jóval kevesebben jöttek, mert a jugoszlávok kivándorlása idején oda eleve kevesebben mentek.

A visszafogadó területek. Az Észak- és Dél-Amerikából, valamint a többi tengerentúli országokból hazatérők többnyire arra a vidékre tértek vissza, ahol hozzátartozóik maradtak, ahonnan kivándoroltak. A korábbiakban már hangsúlyoztuk, hogy milyen nehéz meghatározni a visszavándorlók számát köztársaságonként, tartományonként: főleg azért mert a két világháború közötti időszakban két különböző közigazgatási felosztás követte egymást. Mielőtt még kitérnénk a visszavándorlás folyamatának a régi területi felosztások szerinti ismertetésére, el kell mon-

5. táblázat

Tengerentúlról hazatérők (1918-tól 1937-ig)

Honnan?	1937	1936	1935	1934	1933	1932	1931	1930	1929	1928	1927	1926	1925	1924	1923	1918—1922	Összesen 1918—1937	%
USA	1262	926	840	1064	1500	3265	3427	3887	3620	3702	4259	3950	4329	4646	1783	37723	80183	72,34
Argentína	565	388	429	564	948	1078	2114	1626	1004	673	575	176	533	340	122	2675	14340	12,91
Kanada	395	372	407	410	589	1057	1265	1115	738	673	418	253	105	130	31	543	8547	7,71
Brazília	27	23	32	40	25	179	377	424	259	472	309	529	622	78	4	31	3431	3,10
Uruguay	16	10	42	85	130	121	323	177	73	135	41	18	5	5	—	—	1181	1,07
Új-Zéland	7	7	11	15	26	59	89	68	75	36	32	14	14	15	14	56	538	0,49
Chile	22	30	14	16	29	50	166	56	11	7	19	22	4	4	4	16	470	0,42
A többi latin-amerikai ország	13	9	10	23	16	35	62	52	31	35	22	19	14	17	1	—	359	0,32
Ausztrália	24	53	41	39	88	133	231	199	127	89	67	40	48	7	20	104	1310	1,18
Dél-Afrika	11	2	13	21	17	17	29	3	3	3	5	—	—	1	—	—	125	0,11
A világ többi országa	120	41	48	32	17	37	6	—	6	2	6	33	16	1	2	19	386	0,35
Összesen	2462	1861	1887	2309	3385	6031	8089	7607	5992	5827	5735	5554	5691	5244	1981	41167	110840	100,00
%	2,22	1,68	1,70	2,08	3,05	5,44	7,30	6,86	5,41	5,26	5,19	5,01	5,13	4,73	1,79	37,14	100,00	

Írod: Statistički godišnjak 1938—39, Belgrád, 160. old.

danunk, hogy az 1918—1923-as időszakból csak összesített adatokkal rendelkezünk, az 1923-tól 1929-ig terjedő időszak adatai viszont az egyes közigazgatási egységekre vonatkoznak. A háború befejeztétől számított hat év folyamán Jugoszlávia 33 648 visszatelepülőt fogadott. Ezek nagyrésze, mintegy 36 százaléka, Horvátországban (Szlavóniával együtt), valamivel több mint 21,5 százaléka Vajdaságban, 12,5 százaléka Dalmáciában 12 százaléka Szerbiában, s ugyanannyi Szlovéniában, 3—3 százaléka pedig Bosznia-Hercegovinában és Crna Gorában telepedett meg. Ha Horvátország adataihoz Szlavónia mellett még hozzávesszük Dalmáciáét is, akkor kiderül, hogy területére az összes visszavándorló 48,5 százaléka tért vissza 1924 és 1929 között.

A Bánságok idején (1930—1937) legtöbb hazatérőt a Dunai, majd a Primorjei, a Drávai, őket követően a Vardari, a Szávai, a Zetai és végül legkevesebbet a Vrbasi, a Drinai, a Moravai Bánság és Belgrád fogadott. Ebben az időszakban 33 631-en 17 személlyel kevesebben tértek vissza, mint a megelőzőben. A Dunai Bánságban a visszatérők 17,17 százaléka, a Primorjeiben 14,30 százaléka, a Drávaiban 10,99 százaléka, a Vardariban 8,01 százaléka, a Szávaiban 6,40 százaléka, a Zetaiban 3,88 százaléka, a Vrbasiban 1,16 százaléka, a Drinaiban 0,98 százaléka, a Moravaiban 0,66 százaléka, Belgrádban 0,84 százaléka telepedett le.

A hazatérők nem és életkor szerinti megoszlása. Az 1924—37 között hazatelepült 67 279 személy 80,5 százaléka férfi, 19,5 százaléka pedig nő volt. A napisajtó, a szaklapok és folyóiratok állandóan azt hangsúlyozták, hogy a hazatérők az idősebb korosztályokhoz tartoztak, és hogy elsősorban betegség és munkaképtelenség miatt jöttek haza. A nemek és a korcsoportok megoszlásából viszont kitűnik, hogy a visszatérők nagy többsége — majdnem 57 százaléka — 31 és 50 év közötti, 24 százaléka 18 és 30 közötti volt. Az 50 éven felüliek 9,54 százalékot, a 18 évnél fiatalabbak 9,53 százalékot tettek ki. Ha a két középső, legmunkaképesebb csoportot összevonjuk kiderül, hogy a hazatelepülők 81 százalékát, illetve több mint négyötödét képezték.

A nemi összetételt korcsoportok szerint vizsgálva az alábbiakat állapíthatjuk meg:

1. A hazatérők 9,53 százaléka (6451 személy) a tizennyolc éven aluliak csoportjába tartozott. Közülük 3558 férfi (a visszavándorló férfiak 6,53 százaléka) és 2893 nő (a visszavándorló nők 21,93 százaléka) volt. A férfiak és a nők száma közti lényegtelen különbség ennél a korcsoportnál természetes jelenség. A nők száma azért közelíti meg a férfiakét,

mert ebben az esetben a legfiatalabb családtagokról van szó. A biológiai egyensúly törvényszerűségei szerint a leány- és fiúgyermekek száma nagyjából azonos.

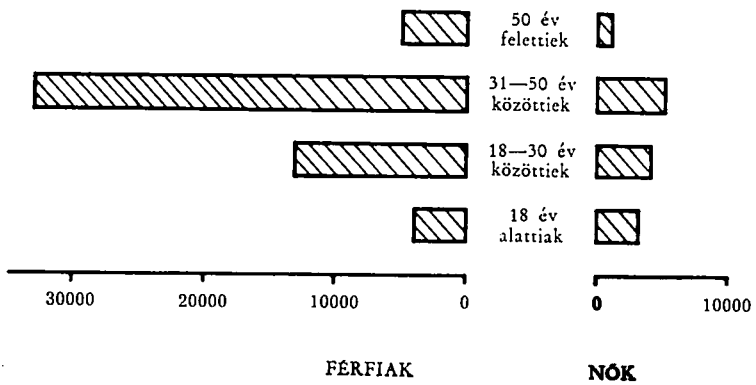

2. Melléklet — A tengerentúlról 1924—37 között visszavándoroltak nem és életkor szerinti megoszlása

2. A hazatérők második csoportjába a 18 és 30 év közöttiek tartoztak. Összesen 16 265 személy, illetve a visszatelepülők 24,03 százaléka. Közülük 12 507 férfi (a visszatelepülő férfiak 22,95 százaléka), és 3758 nő (a visszatelepülő nők 28,49 százaléka) volt. Rendkívül jellemző, hogy ebben a csoportban viszonylag — a százalékarányt összehasonlítva — sokkal több a nő, mint a férfi. Elsősorban szociális, családi és gazdasági okai voltak, hogy a nők hamarabb szánták rá magukat a visszatérésre. Ezeknek többsége házastársi viszonyban volt, és igyekezett minél hamarább visszatérni a családjához. Nagyon sokan azért jöttek vissza külföldről, mert megvalósították kitűzött céljukat, mások viszont éppen azért, mert nem sikerült elérniük amit akartak. Véleményünk szerint a családi viszonyok hatottak legerősebben visszatérésükre.

3. A visszatérők harmadik csoportjába a 31—50 év közöttiek tartoztak legtöbben, szám szerint 38 517-en, azaz az 1924 és 1937 között hazatérők 56,90 százaléka. Nemek szerint ez a csoport 33 180 férfira (a hazatelepülő férfiak 60,88 százaléka) és 5337 nőre (a hazatelepülő nők

40,46 százaléka) oszlott. Már első pillantásra kitűnik, hogy a férfiak száma jóval nagyobb az átlagosnál.

Felmerül a kérdés, hogy hány férjezett nő, és hány hajadon volt a tengerentúli országokban. Erre nem adhatunk pontos választ, hisz a statisztikai kimutatások nem foglalkoztak a visszatérők családi állapotával. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy átlagosan minden visszatelepülő családnak volt egy gyereke, akkor a 18 éven aluliak 6451 fős csoportja valószínűleg majdnem ugyanilyen számú házastársat feltételez. Ezek szerint a 9095 nő legalább kétharmada házastársi viszonyban lehetett. Ezekkel a vizsgálódásokkal be kell érnünk, mert más következtetésekre aligha juthatnánk.

4. A negyedik csoportba az 50 éven felüliek tartoztak. 6459-es létszámmal a visszatérők 9,54 százalékát képezték. Közülük 5255 férfi (a hazatérő férfiak 9,64 százaléka) és 1204 nő (a hazatérő nők 9,13 százaléka) volt. A nemek részaránya szempontjából ez a csoport volt a legkiegyensúlyozottabb, mert százalék szerint ugyanannyi férfi és nő tért vissza.

A hazatérők foglalkozás szerinti megoszlása. A foglalkozás szerinti összetételre csak az 1924-től 1937-ig terjedő időszakból vannak adataink. A Jugoszláviába visszavándorló 67 692 személy többsége munkaképes volt. Az eltartottak száma alig haladta meg a 10 százalékot.

A visszatérőket foglalkozás szerint négy csoportba sorolták:

1. a szakképzetlen munkások,
2. a szakmunkások,
3. a földművesek és
4. a szabad foglalkozásúak csoportjába.

A szakképesítés nélküliek közé tartoztak legtöbben, 27 212-en (40,20 százalék). Évről évre nagyjából azonos számban tértek haza, kivételes növekedést csak az 1924—32-es időszak mutat. A későbbiek során számuk évi néhány százra csökkent.

Második helyen a szakmunkások következnek. Számuk az előző csoporténál jóval kevesebb: csak 17 194, azaz a visszavándorlók 25,40 százaléka. A tengerentúli országokba kivándorló szakmunkások adataival összevetve mégis túl nagynak tűnik. Ebbe a csoportba nemcsak a gyáripari, hanem a kisipari, kereskedelmi, építőipari szakmunkások stb. is beletartoztak. Szembetűnő, hogy mindössze egytizedük volt nő, holott legalább kéttizedet kellett volna, hogy kitegyen a számuk.

A szakképzett munkások többsége az ipari országokból érkezett, ahol szakmát tanultak és szakképesítést szereztek. Ott sajátították el a szaktudást, amire az egyes foglalkozásokhoz szükségük volt. Legnagyobb számban 1927 és 1932 között, a gazdasági világválság éveiben érkeztek.

Átlagosan évente 1300—2700 szakember tért vissza. 1933-tól évi 400—600-ra csökkent a számuk.

Nagyságrend szerint a földművesek csoportja következett. Többségükben a latin-amerikai országokból érkeztek, ahol a mezőgazdaságban dolgoztak. Hazatérésük után is földműveléssel foglalkoztak. 15 126 fős létszámuk a visszatérők 22,35 százalékát tette ki.

A szabadfoglalkozásúak száma volt a legkisebb, mindössze 1332-en tartoztak ebbe a csoportba, amely a visszatérők 1,97 százalékát képezte.

Még csak az eltartott személyek csoportjának elemzése maradt hátra. 6828 fős létszámmal a hazatérők 10,10 százalékát tették ki. Ezek többnyire 18 éven aluli iskoláskorúak, anyák, háziasszonyok és öregek voltak, akik még vagy már alkalmatlanok voltak munkára. Ebben a csoportban majdnem azonos számú férfi (3577 fő) és nő (3251 fő) tartozott. Százalékban kifejezve 24,64 százalék nő és 6,56 százalék férfi (az összes visszavándorló nő, illetve férfi közül). Az eltartott személyek ilyen kis száma bizonyítja, hogy a családok összetétele megközelítőleg olyan maradt mint Jugoszláviából való kivándorlásuk időpontjában. Az eltartásra szorulók mindig ballasztot képeztek a vándormunkások számára, akiket szívesebben hagytak otthon, mint vittek magukkal az ismeretlen országokba, a bizonytalanságba. Ezt olvashatjuk ki a hazaköltözők adataiból is, akik külföldi tartózkodásuk idején csak ritkán alapítottak családot. Erre általában csak hazatérésük után került sor.

*

Joggal alakulhat ki a benyomás, hogy kiegészítésre szorul ez a Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek külső migrációját bemutató írás. Az európai országokból visszatérőkkel ugyanis nem foglalkoztunk. Vannak ugyan róluk adataink, de azok annyira hiányosak, hogy felhasználásukkal aligha adhatnánk a helyzetről megfelelő képet. Éppen ezek a hiányzó adatok teszik lehetetlenné, hogy elkészítsük Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek a két háború közötti migrációs egyenlegét, ami mindenképpen nagy kár. E sorok írója tudatában volt ezeknek a hiányosságoknak. Annak, hogy objektív nehézségek akadályozzák munkája véghezvitelében. Ennek ellenére a feldolgozott adatok alapján néhány alapvető következtetésre juthatunk:

1. Jugoszlávia népei a két háború között — akárcsak napjainkban — nem pusztán a munkalehetőség és a jobb megélhetés, hanem gyakran spekulatív okok miatt mentek külföldre.

2. Nagyrészt meghatározott ideig tartózkodtak külföldön, és munkaképesen tértek vissza, bár kisebb számban mint amennyien kimentek.

3. Az európai országokat járó vándormunkások — akár a mostani

vendégmunkások — gyakrabban tértek vissza. A tengerentúli országokból kevesebben költöztek haza mint a mostaniak. Ez egyszerűen az európai országok közelségével, illetve a tengerentúliak messzeségével magyarázható.

4. Bár nem állt módunkban kiszámolni, mégis megállapíthatjuk, hogy külső migrációnk egyenlege negatív volt, de mégsem olyannyira mint azt feltételeztük, hisz a kivándorlók jelentős része visszatért.

Fordította *Garai László*

Irodalom

Statistički godišnjak za godine 1929—1937, kilenc kötet. A két utolsóból merítettük az adatok nagyrészét.

Jegyzetek

[1] A Horvát Szocialista Köztársaság területének (az isztriai rész nélkül) felelt meg körülbelül Horvátország, Szlavónia és Dalmácia, illetve a Szávai Bánság és a Primorjei Bánság fele.

A Szlovén Szocialista Köztársaság területével (az isztriai rész nélkül) azonos volt Szlovénia, illetve a Drávai Bánság.

A Macedón Szövetségi Köztársaság területe Szerbiának egynegyed része, illetve a Vardári Bánságnak kétharmada volt.

Bosznia-Hercegovina Szocialista Köztársaság területének Bosznia-Hercegovina, illetve a Vrbasi Bánság, a Drinai és a Primorjei fele, valamint a Zetai Bánság negyed része felelt meg.

Crna Gora Szocialista Köztársaság területével azonos volt Crna Gora, illetve a Zetai Bánság.

A Szerb Szocialista Köztársaság területének felelt meg Szerbia háromnegyed része, illetve a Moravai Bánság, a Vardari egyharmada, a Zetai egynegyede, a Drinai fele, a Dunai Bánság egyharmada és Belgrád területe.

Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány területével azonos volt a baranyai háromszög nélküli Vajdaság, illetve a Dunai Bánság kétharmada.

Rezime

Spoljne migracije naroda Jugoslavije između dva rata

Jugoslovenska statistika prije rata u devet tomova svojih Godišnjaka dostavlja dosta podataka o spoljnim migracijama našeg stanovništva između dva rata. Premda ovi podaci nijesu sistematizovani i kompletni, ipak nešto malo kazuju. Rezultati ovih istraživanja su objavljeni u sledećoj studiji.

Autor ovog članka je podijelio migracije i emigracije u Evropske zemlje, ove u vanevropske zemlje i doseljavanja iz vanevropskih zemalja u Jugoslaviju. Podaci o doseljavanjima porijeklom iz evropskih zemalja nijesu tako dobro obrađeni, nedovoljno su kompletni čak da bi se i najprostije objasnili.

U svim poglavljima su date učestalosti emigracija i migracija, uzroci postojanja kretanja stanovništva, doseljeničkih zemalja i njihovih emigracija, zatim struktura pola i starosti doseljenika, njihova profesionalna struktura i njihovo socijalno i porodično stanje. Na žalost, ovi podaci nijesu dati u statistici za emigrante u vanevropske zemlje.

Sinoptička tabela 1. Broj emigranata od 1927. do 1937.
Sinoptička tabela 2. Imigrantske Evropske zemlje sa brojem doseljenja od 1927. do 1937.
Sinoptička tabela 3. Broj emigranata u vanevropske zemlje od 1918. do 1937.
Sinoptička tabela 4. Vanevropske doseljeničke zemlje sa brojem doseljenika od 1919. do 1937.
Prilog 1. Struktura pola i starosti emigranata u vanevropske zemlje od 1923. do 1937.
Sinoptička tabela 5. Povratnici u domovinu iz vanevropskih zemalja u godinama povratka.
Prilog 2. Struktura pola i starosti povratnika iz vanevropskih zemalja.
Sinoptička tabela 6. Zanimanja doseljenika koji se vraćaju iz vanevropskih zemalja u domovinu u godini povratka.
Sinoptička tabela 7. Povratnici iz vanevropskih zemalja prije ove godine.
Sinoptička tabela 8. Povratnici iz vanevropskih zemalja u banovine i regione i godine njihovog povratka.

Résumé

Migrations extèrieures des peuples de la Yougoslavie dans l'entre-deux-guerres

La statistique yougoslave d'avant-guerre a dans les neuf tomes de son Annuaire communiqué assez de nonnées sur les migratoins extérieures de nos citoyens dans l'entre-deux-guerres. Bein que ces données ne soient systématisées ni complètes, on en peut pourtant tirer quelque peu. Les résultats de cette recherche sont publiés dans la présente étude.

L'auteur du présent article a divisé les migrations en émigrations dans les pays d'Europe, en celles dans les pays hors d'Europe et en immigrations en

Yougoslavie des pays hors d'Europe. Les immigrations provenant des pays d'Europe n'y sont pas élaborées étant donné que les données en sont complétement insuffisantes même pour un des plus simples comptes-rendus.

Dans tous les chapitres sont données les fréquences d'émigration et d'immigration, les causes de mise en mouvement de la population, les pays d'immigration et ceux d'émigration, puis la structure de sexe et d'âge des migrants, leur structure professionelle et leurs conditions sociales et familiales. Malheureusement, ces éléments ne sont donnés par la statistique que pour les émigrants dans les pays hors d'Europe.

Tableau synoptique 1. — Nombre d'émigrants de 1927 à 1937.

Tableau synoptique 2. — Les pays d'immigration d'Europe avec le nombre des immigrés de 1927 à 1937.

Tableau synoptique 3. — Nombre des émigrés dans les pys hors d'Europe de 1918 à 1937.

Tableau synoptique 4. — Les pays d'immigration hors d'Europe avec le nombre des immigrés de 1919 à 1937.

Annexe 1. — Structure de sexe et d'âge des émigrés dans les pays hors d'Europe de 1923 à 1937.

Tableau synoptique 5. — Rapatriés des pays hors d'Europe par années de rapatriement.

Annexe 2. — Structure de sexe et d'âge des rapatriés des pays hors d'Europe.

Tableau synoptique 6 .— La profession des immigrés qui rentrent des pays hors d'Europe dans la patrie, par année de retour.

Tableau synoptique 7. — Rapatriés des pays hors d'Europe d'après leur âge.

Nebojša Carić

A NÉPSŰRŰSÉG ALAKULÁSÁNAK FOLYAMATÁRÓL

Alapvető törvények és tényezők

A népsűrűség olyan változó mennyiség, amelynek értéke a termelés jellegétől és módjától, az adott termelésen alapuló társadalmi-gazdasági viszonyoktól, a konkrét történelmi helyzettől és annak a földrajzi helynek a jellegétől függ, ahol a termelés folyik. Bizonyos esetekben viszont ez az érték nincs egyenes összefüggésben a termeléssel, hanem az egyes emberi közösségek katonai, tudományos és más hasonló érdekeivel áll arányban.

Kezdetben, a pleisztocén antropogenezis időszakában a népsűrűség és a népesedés alakulása kizárólag a természetes környezet növény- és állatvilágának gazdaságától függött. Az egyes néptörzsek, amelyek nemzedékeken át vándoroltak és kutattak a gazdagabb vadászterületek, halászatra alkalmas vizek és dús növényzetű vidékek után, a forró égövű Kelet-Afrikából és Dél-Ázsiából fokozatosan eljutottak az északi tájakra, amelyek az interglaciális időszakban és a holocénban egyaránt megőrizték zord éghajlatukat. Elhelyezkedésüket állandóan változtatták, még a jégkorszakban is, amikor az északi tájak teljesen elnéptelenedtek, hiszen Európa, Ázsia, mindkét Amerika és Grönland területét mintegy 50 millió köbkilométernyi jég borította, amelynek kiterjedése elérte a 28,5 millió négyzetkilométert (a szárazföldek összterületének 19,2%-át). Ugyanakkor viszont a déli homokpusztaságok, ebben a rendkívül csapadékos korszakban, alkalmassá váltak a benépesedésre (a mai Szaharán csak akkor tudtak átkelni). Minthogy ezzel egyidejűleg a tengerszint is lecsökkent, hiszen 130 m (Ris) és 66 m (Virm) között váltakozott, olyan földnyelvek alakultak ki, amelyek nemcsak Ázsiát és Észak-Amerikát kötötték össze, hanem az egész eurázsiai földrészt egybekapcsolták számos, ma is ismert szigettel (irodalom: 1, 123—185. old.).

A neolitban, amikor a mai legmérvadóbb becslések szernit 5—10 millió ember élt a földön (2, 1297. old.), megkezdődött az állattenyésztés

és a földművelés kialakulása. Mivel azonban a módszerek egészen kezdetlegesek voltak, ez nem gyakorolhatott jelentősebb hatást a lakosság megállapodására. A néptörzsek mindjárt továbbvándoroltak, amint a trágyázatlan földek végképp kimerültek.

Az elkövetkező korszakokban azután, a mai modern tőkés és szocialista fejlettségi szintű társadalmi-gazdasági viszonyok kialakulásáig, a világ meghatározott területein bekövetkezett a lakosság nagyobb mérvű letelepedése. Az egyes országokon belül azonban, míg nemzetközi méretekben kevésbé, szüntelenül tovább tart a népmozgás, ami folyamatosan módosítja az egyes vidékek népsűrűségét, egyenes összefüggésben a termelőerők jellegével és fejlődésével, az általános gazdasági törvényszerűségekkel, valamint a tőkés és szocialista társadalmi-gazdasági alakulatok sajátos törvényeivel. Vizsgálódásunknak épp ez képezi tárgyát.

A népmozgások egyik legfontosabb tényezője a nagyfokú népsűrűség a tengerek és óceánok partjain. J. Staszewski lengyel földrajztudós (1961-ben) megállapította, hogy a XX. század közepén a világ összlakosságának 27,6%-a a tengerpartok 50 km szélességű övezetében lakott, ha pedig ezt az övezetet 200 km-re bővítjük ki, akkor az ott élő lakosság aránya eléri az 50,3%-ot. V. V. Poksisevszkij, az ismert szovjet földrajztudós és teoretikus ezt a koncentrációt a gazdasági tevékenységek kedvező fejlődési lehetőségeivel magyarázza, ezek a lehetőségek pedig a tengerpart és a mögötte elterülő szárazföld sajátosságaitól, valamint e két terület összekapcsolásának feltételeitől függnek. És itt nem csupán a tenger gazdagságának kiaknázásáról van szó, hanem arról is, hogy milyenek a szállítási lehetőségek a tengeren, ami ma a legolcsóbb. Ennek következménye, hogy a nyersanyagok odaszállítása gazdaságilag még a távolabb eső vidékekről is kifizetődőbb, mint szárazföldi úton a közelebb eső területekről. Ennek a ténynek roppant nagy a jelentősége a szélesebb tengerparti övezetek gazdasági fejlődésére nézve, bármilyen társadalmi rendszerről legyen is szó (irod.: 3, 29—35. old.). A tengerparti övezetek népsűrűségének alakulására továbbá kihat az a körülmény is, hogy ezek a területek vízben sokkal gazdagabbak, mint a belső szárazföldi térségek. Ez a jelenség összefüggésben áll a relief jellegzetességeivel, a légnyomással és a kontinentális térségek nagyságával. A tengerpartok nedvesebb éghajlata kedvezőbb körülményeket teremt a mezőgazdaság továbbfejlesztéséhez, s a világ számos pontján biztosítja a hidroenergia-ellátottságot. Ez utóbbi tényezők természetesen nem általános érvényűek, de eléggé fontosak ahhoz, hogy figyelembe vegyük őket.

A fejletlen, túlnyomórészt agrárjellegű országokban, amelyeknek az anyagi és műveltségi színvonala alacsony, s épp emiatt a népmozgás is csekély, a népiesség elhelyezkedése és sűrűsége legfőképpen a környezet földrajzi sajátosságaitól és a természetes szaporulattól függ. Ez utóbbira

viszont a társadalom gazdasági és kulturális fejlettsége, s a demográfiai tényezők egész komplexuma hat meghatározó erővel, noha e tényezők hierarchiája más a szocialista, és megint más a nem szocialista államokban. Velük azonban most nem foglalkozunk bővebben, mert ezek ma már közismert dolgok.

A világ szóban forgó területein, mivel hiányzik a korszerű mezőgazdasági technika, és viszonylag elmaradott az ipari termelés, a legnagyobb népsűrűség ott alakul ki, ahol nagy öntözési rendszerek fejlődtek ki. Ennek az a természetes magyarázata, hogy ezekben a körzetekben a mezőgazdasági termelés sokkal biztonságosabb és hasonlíthatatlanul eredményesebb, mint azokon a területeken, amelyeknek vízellátása az időjárás szeszélyeitől függ. Az ipari termelés elmaradottsága miatt ezekben a körzetekben sem koncentrálódhat a mezőgazdasági technika, hanem a lakosság szaporodik el óriási mértékben, hogy munkájával maximálisan kihasználja a termelés természetes és mesterséges feltételeit. Ilyen helyzet alakult ki Indiában az Indus és a Gangesz partján, Kínában a Hoangho, a Nagy-csatorna, a Jangce és a Hszicsiang, Egyiptomban a Nílus partvidékén stb. Kínában az ilyen vidékek népsűrűsége a négyzetkilométerenkénti 700 lakost is eléri.

A mezőgazdaság mindig is, sokkal inkább, mint az ipar, a fizikai-földrajzi feltételektől függött, s ezért érthető, hogy az elmaradott agrárkörzetekben a legnagyobb népsűrűség ott alakult ki, ahol ezekre a feltételekre részint az ember is befolyást gyakorolhat.

Az ipar erőteljesebb fejlődése, amelynek teljes folyamatához — korunk tapasztalatai szerint — mintegy 50 évre van szükség, két egymással ellentétes irányú folyamatot hoz magával: megkezdődik a lakosság koncentrálódása az ipari központokban, amit a nagy munkaerőigény idéz elő, s ugyanakkor a falusi körzetekben bekövetkezik az agrárjellegű túlnépesedés. Ezt a túlnépesedést az okozza, hogy megkezdődik a mezőgazdaság gépesítése, ami nagymértékben megnöveli a munka termelékenységét a földművelésben és az állattenyésztésben. Emiatt tovább folytatódik az agrárterületek elnéptelenedése, amelynek lendülete egyenes arányban áll az ipar előrehaladásával, a mezőgazdaság gépesítésével és villamosításával. Amíg Kínában 1967-ben a lakosság 80 (4, 154. old.), Indiában pedig 70%-a mezőgazdasággal foglalkozott (5, 137. old.), addig a fejlett ipari államokban ez az arány jóval kisebb volt — Olaszországban és Ausztriában 28, Norvégiában és Dániában 23, Franciaországban 21, a Német SZK-ban 13, az USA-ban 8, Belgiumban és Angliában 7% (6, 339. old.). Ez a jelenség a munkatermelékenység szakadatlan növekedésének általános gazdasági törvényszerűségével áll összefüggésben. A mezőgazdasági munka termelékenységét legnagyobb mértékben a gépesítés és a villamosítás növelte, s ez a két fejlődési tényező a kapitalizmusban

és a szocializmusban egyaránt megköveteli a birtokok kiterjedésének növelését, mert az új lehetőségeket csak a nagybirtokokon lehet teljes mértékben kiaknázni.

A mezőgazdasági földterületek koncentrálódása a tőkések, a bankárok és más kapitalista szervezetek kezében szabályszerűen kiváltotta a pauperizált kis- és középparasztság erőteljes migrációját a városok felé. Birtokukat, ugyancsak szabályszerűen, igen kedvezőtlen feltételek mellett adták el, miután a tőkés nagytermelők versengése rendkívül súlyos anyagi helyzetbe juttatta őket. Ez a népmozgás állandóan változtatja a népsűrűséget az urbanizált övezetekben, ahol a jövevények vagy elhelyezkednek az iparban és a harmadlagos tevékenységekben tengődnek, vagy a munkaközvetítő havitalban.

A szocialista társadalmi rendszerben a nagybirtokok kialakulása, ami elkerülhetetlen, nem vonja magával a parasztság pauperizálódását, sem migrációját a városokba. Ha valaki társítja munkáját és földjét a szocialista mezőgazdasági szervezettel, akkor biztos megélhetéshez jut, ha nyugdíj ellenében átadja földjét, akkor szintén biztonságba kerül, ha pedig eladja, akkor ezt azért teszi, mert a kapott pénzen és más módon fenntarthatja magát, s ez neki jobban megfelel. A korszerű agrotechnikai eljárások alkalmazása a szocialista nagybirtokokon természetesen felszabadítja a munkaerő egy részét, amelyre a gazdaság más ágazataiban, elsősorban a mezőgazdasági nyersanyagforrásokra támaszkodó, helyileg kialakuló élelmiszeriparban szükség van. Nagy munkaerő-forrásokra tart igényt minden gyors ütemben fejlődő másodlagos és harmadlagos tevékenység is a régi és új városközpontokban. A jelenség tehát azonos: az agrárterületeken megritkul, az urbanizált körzetekben viszont sűrűbbé válik a népesség, csupán e folyamat mechanizmusa és jellege más, mint a kapitalizmusban. Éppen ezért a szocialista mezőgazdaságban, hosszabb vagy rövidebb ideig létezhet latens munkaerőfölösleg.

Végül vizsgáljuk meg az ipari központok növekedésének mechanizmusát, és az ilyen központok népsűrűségének alakulását. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt a termelőerők területi jellegű koncentrációjának jelenségét kell megmagyaráznunk, ami igen összetett kérdés. Minden ma használatos gazdaságpolitikai tankönyv rendkívül jól megmagyarázza Marx tantételeit a tőkekoncentráció és centralizáció okairól (6, 196., 203—208., 335—337, 341.; 7, 174—175.; 8, 194—195.; 9, 151—152. old.), mindezzel azonban még nem világíthatjuk meg a termelőerők egy ponton — valamely városi településen, vagy az összenőtt városok rendszerében, a megalopoliszokban — való koncentrálódásának okait.

A tőke koncentrációja és centralizációja a szabadverseny egyik következménye volt, később pedig ide vezetett a monopóliumok még elkeseredettebb harca a tőkés piacért. Ilyen feltételek mellett teljes mértékben

érvényesülhetett a munkatermelékenység folyamatos növekedésének törvénye, aminek konkrét kifejezője a tőke szerves összetételének szüntelen eltolódása az állandó része javára, a változó rész kárára. Eközben elkerülhetetlenül kifejeződésre jut az átlagos profitráta csökkenő irányzata, a változó tőkerész visszaszorításának egyenes következményeként. Ennek hatására ugyanolyan irányban tovább erősödik a tőke szerves összetételének módosulása, ami egy kis vállalatban gyakorlatilag kivihetetlen. Így jutunk el logikai úton az óriásvállalatok kialakulásának magyarázatához. Ehhez azonban elkerülhetetlenül szükség van a tőke koncentrálására és centralizálására, ami nem érhető el kizárólag a vállalat akkumulációjával, a meglevő tőkék egyesítésével és hitelek igénybevételével, hanem ehhez az értéktörvény működésére is szükség van, ami a tőkés árugazdaságban a termelés árában (a felhasznált állandó és változó tőkerész és az átlagprofit összegében) jut kifejeződésre. Így az értéktörvény érvényesülésének hatására az alacsony szerves összetételű tőkével rendelkező vállalat profitjának egy része átömlik a magas szerves összetételű tőkével gazdálkodó vállalatba. Hogy a profit mégis megmaradjon, újabb és újabb befektetéseket kell eszközölni a tőke állandó részébe, ami viszont csak fokozza a tőke koncentrációját és centralizációját. Magától értetődik természetesen, hogy ez a koncentráció és centralizáció önmagában véve nem teszi szükségszerűvé az egy társasághoz tartozó összes vállalatok egy helyben való felépítését, sőt a gyakorlatban nagyon elterjedt az a jelenség, hogy a monopóliumok a régi vállalatok bővítése helyett (aminek leginkább területi jellegű akadályai is vannak) újat építenek más helyen, ahol lehetőség kínálkozik a további terjeszkedésre, ahol olcsóbb a föld, kisebbek a megterhelések, s ahol hatékonyabban és olcsóbban megszervezhető a közlekedés (10, 337. old.). Akkor viszont mivel magyarázható a megalopoliszok kialakulása minden fejlett tőkés országban, mint pl. az USA-ban, ahol az ilyen városhalmazok 1000 km hosszan is elnyúlnak, s lakosságuk száma a 40 milliót is eléri? A megalopolisz típusú szuperkoncentráció a termelőerők egyenetlen fejlődésének törvényét juttatja kifejezésre, amelynek alapját a magántulajdon és a tőkés termelési mód képezi. Ugyanilyen alapon válik egyenlőtlenné a termelőerők elhelyezkedése is.

A tőkés termelési rendszerben, amelynek nem a lakosság szükségleteinek kielégítése, hanem a profitszerzés a célja, senki sem akadályozhatja meg a monopóliumokat abban, hogy új vállalataikat olyan urbanizált övezetekben építsék fel, amelyekben már egyébként is túlteng és hihetetlen méretű megterheléseket okoz az iparosítás, ha termékeiknek ott megvan a piaca, amelyen sikeresen konkurrálhatnak másokkal, s ha ott eredményesen megvalósíthatják a szükséges kooperációs viszonyokat, külön költségek nélkül biztosíthatják a szükséges szakkádert, a közlekedési

hálózat pedig lehetővé teszi a szállítási költségek csökkentését. Egyik legnyomósabb oka az ipari övezetek kialakulásának a háttérágazat (infrastruktúra) teljes kiépítettsége — a szárazföldi és vízi utak megléte, az energia- és vízellátás, a szennycsatorna megoldottsága, a távközlési hálózat rendezettsége stb. —, mert ez igen nagy százalékban csökkenti az önköltségeket. Mindehhez hozzá kell még számítani azt a körülményt is, hogy ezekben az óriási ipari övezetekben mindenkor elegendő szabad munkaerőhöz lehet jutni, s így részben csökken annak szükségessége, hogy új lakóházakat építsenek a munkások számára. Minthogy a termelőerők egyenetlen ütemű fejlődésének törvénye és a területek spontán jellegű benépesedése a legfőbb szabályozói a népsűrűségnek a tőkés rendszerben, így magától értetődik, hogy az említett törvényszerűségek és tényezők hatására óriási ipari zónák alakulnak ki, amelyek gyakorlatilag abiózus szférák, végtelenül alkalmatlanok az emberi lét számára. Az a körülmény, hogy az automatizált és kibernetizált ipari termelés ma hasonlíthatatlanul kevesebb munkást igényel, mint a tudományos-technikai forradalmat megelőző termelés, egyáltalán nem csökkenti ezt a koncentrációt, mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, mert ez a termelés a kevés munkással is minden nap egész árucikk-hegyeket dob ki a piacra, s ezeket a terméseket később rendszeresen karban kell tartani, továbbá mert a modern élet- és munkakörülmények szükségszerűvé teszik az iskolai és folyamatos továbbképzési rendszer hatalmas méretű kiterebélyesítését, az egészségügyi szolgálatok hálózatának állandó bővítését, s mert a közlekedés és az adminisztráció különféle formái olyan fejlődési szintet értek el, hogy már-már önmaguk ellentétébe csapnak át. Ez azt jelenti, hogy a technológiai munkaerőtöbblet a mezőgazdaságból és gyáriparból most zömmel a különböző harmadlagos tevékenységekbe áramlik át, amelyek ugyanezekben az urbanizált ipari övezetekben fejlődnek tovább.

Minthogy ezekben a metropolisokban az élet már régóta elviselhetetlenül terhessé vált, körülöttük hatalmas kiterjedésű lakónegyedek, külvárosi övezetek alakulnak ki. Ezek csak az USA-ban évente 4000 km^2 újabb területet vesznek igénybe (10, 353. old.).

A fejlődés ilyen iránya az USA-ban egy egész sor megalopolisz kialakulásához vezetett, melyek közül a már említett legnagyobb Bostontól Washingtonig terjed. Amerikai kutatók szerint létezik ezenkívül a Dél-Kalifornia-i megalopolisz, amelynek magva a 12 millió lakosú Los Angeles-i városhalmaz, továbbá a 11 milliós Chicago-Milwaukee, a 8 milliós Pittsburgh-Cleveland, valamint a michigeni, amelynek magva a 7 millió lakosú detroiti városhalmaz, és Kaliforniában a San Francisco körül kiépült, 6 millió lakost számláló, központi fekvésű tengerparti megalopolisz (lásd: 10, 336—337. old.). A Német SZK-ban a Ruhr-vi-

déken és Krefeld-Ham között fejlődött ki megalopolisz, Nagy Britanniában a londonin kívül létezik egy másik megalopolisz is, amely úgyszólván egész Közép Angliát magában foglalja, s jelenleg e két megalopolisz egybekapcsolódása van folyamatban, Japánban pedig Tokió körül alakult ki egy megalopolisz-óriás, amely az előrejelzések szerint az évezred végére a lakosság száma tekintetében kétszer nagyobb lesz a világ jelenlegi legnagyobb megalopoliszánál, amely Bostontól Washingtonig terjed.

Erre a helyzetre való tekintettel az állami szervek minden fejlettebb tőkés országban kísérleteket tesznek a területrendezés kérdésének megoldására, de ezek az erőfeszítések nem sok eredménnyel járnak, és nem is vezethetnek eredményre a tőkés társadalmi-gazdasági rendszer működésének objektív törvényszerűségeinél fogva.

Amikor a szocialista társadalomban végbemenő rendezett koncentrációról beszélünk, szem előtt kell tartanunk a következőket: az objektív gazdasági törvényszerűségekre való tekintettel ipari bázisuk kiépítésében az összes szocialista országok minél nagyobb, nemegyszer óriásméretű iparvállalatok létrehozására törekedtek, szoros összefüggésben a reális hazai és nemzetközi szükségletekkel (a KGST tagállamai azért működnek együtt az ipari termelésben, hogy minden termelőnek biztosítani tudják a piacot szocialista országokban, ami lehetővé teszi a nagyvállalatok kiépítését és a nagyüzemi sorozatgyártás bevezetését).

Ennek az irányzatnak nem az a célja, hogy a piacon folyó kíméletlen gazdasági harcban megsemmisítsék a konkurrenciát, hiszen a termeléssel a nép szükségleteinek kielégítésére törekszenek. Amikor a termelési eszközök társadalmi tulajdonban vannak, ebben nyilvánul meg a munkatermelékenység szüntelen növekedésének (az automatizált termelés bevezetése és a kibernetika alkalmazása) és a társadalmi munka maximális gazdaságosságának törvényszerűsége (ami a nagyvállalatok építése és berendezése során elérhető tetemes megtakarításokban is lemérhető). Nem kell hozzá különösebb magyarázat, hogy megértsük: mindenképpen jóval olcsóbban felépíthető és kifizetődőbb termelést folytathat a világ legnagyobb tehergépkocsi-gyára, amely a Kami folyó mellett épül, és amelynek évi kapacitása 150 000 jármű lesz, mintha helyette 10 kisebb gyárat emelnének fel, évi 15 000 járműves kapacitással. Ez a törvényszerűség kifejeződésre jut a nagyüzemi, automatizált és szakosított termelés felé való irányvételben is, ami a nagyobb termelékenység és az olcsóbb termelés alapját képezi, de nagy megtakarításokra ad lehetőséget az adminisztrációs, szállítási, szolgáltatási, anyagbeszerzési, energiaellátási és az elmaradhatatlan háttérágazati (infrastrukturális) költségek alakulásában is (11, 93. old.).

Itt is ugyanazzal a jelenséggel találkozunk, tehát — a nagy és még

nagyobb iparvállalatok kialakítására irányuló törekvéssel —, csakhogy egészen mások az alapvető motívumok és célok.

A szocialista országok urbanizált övezeteiben a népsűrűség alakulására döntő hatással van a szocialista társadalom sajátos törvényszerűsége — a népgazdaság tervszerű, arányos fejlesztésének törvénye, amelynek alapját a termelés társadalmi jellege és a termelési eszközök társadalmi tulajdona adja meg. Ezzel szoros kapcsolatban áll a szocialista gazdaságfejlesztés tervezésének alapvető irányelve — a termelőerők egyenletes elhelyezkedésének követelménye. Ez abból a szükségszerűségből fakad, hogy minden szocialista társadalmi közösségnek minél teljesebb mértékben ki kell aknáznia saját természeti kincseit és társadalmi adottságait, mert — mint ahogyan dr. Dušan Čobeljić helyesen megállapítja — a gazdaságilag elmaradott vidékek az ország gazdasági életében úgy hatnak, mint egy gazdasági szervezet megbénult testrészei, amelyek eltorzítják szabályos mozgását és működését, mivel „a területi aránytalanságoknak még kedvezőtlenebb a hatása, mint a gazdasági ágazatok közötti eltolódásoknak, mert még nagyobb mártékben csökkentik a társadalmi termelés növekedésének rátáját" (12, 274. old.).

A termelőerők arányos megoszlásának következetes érvényesítése előfeltételét képezi annak, illetve a legkedvezőbb feltételeket nyújtja ahhoz, hogy szabadon érvényre jusson a népgazdaság tervszerű, arányos fejlesztésének törvénye. Aligha lehet elképzelni, hogy ez a törvényszerűség teljesebb mértékben kifejezésre juthatott volna Jugoszláviában, ha az utóbbi három évtizedben a fejlettebb köztársaságok különleges hozzájárulásával nem aktivizáltuk volna a termelőerőket Kosovón, Macedóniában, Crna Gorában és Bosnia-Hercegovinában. Ilyen feltételek között egyetlen szocialista országban sem alakulhatnak ki ösztönszerűleg olyan urbanizált szuperkoncentrációk, mint amilyenek a megalopoliszok.

Az agrárjellegű területek lakosságának megritkulása, a városok fejlődése és bennük a lakosság koncentrálódása általános érvényű törvényszerűség, az általános gazdasági törvényszerűségek kifejezője, de ezt a folyamatot a kapitalizmusban és a szocializmusban is a társadalmi-gazdasági alakulat sajátos alaptörvényei szabályozzák, minélfogva — habár a népsűrűség alakulása mind a két esetben azonos irányú — két, egymástól alapvetően eltérő jelenséggel állunk szemben.

Végül szólnunk kell néhány szót a népsűrűség alakulásáról az ipari építkező helyek vonatkozásában. Ha az országban nincs megoldva a lakosság teljes foglalkoztatásának kérdése, akkor a munkaerő önmagától oda vándorol, ahol foglalkoztatására lehetőség kínálkozik. Ha viszont a lakosság teljes foglalkoztatásának kérdése megoldódik, akkor a helyzet teljesen megváltozik. Ebben az esetben semminemű automatizmus nincs a belső népmozgásban, hanem a munkaerő azok felé a helyek felé ván-

dorol, ahol a szociális és fizikai-földrajzi feltételek a legkedvezőbbek az életvitel, a munkás és családjának rendes megélhetése szempontjából. Ezt tudományos módszerekkel azok a szovjet tudósok bizonyították be, akik a falusi lakosság önkéntes migrációjának szabályozási lehetőségeit tanulmányozták (13, 55—58. old.).

Fordította *Nagy József*

Irodalom

(A szövegben zárójelek között utalunk a mű sorszámára)

1. Nebojša Carić: Geografija stanovništva. Ötödik, átdolgozott kiadás. A Természettudományi-Matematikai Kar sokszorosítása. Újvidék, 1975.
2. Ekonomski leksikon. Savremena administracija. Belgrád, 1975.
3. V. V. Poksisevszkij: Teoreticseszkie aszpekti pritjazsenija raszszeljenyija k morszkim poberezsjam i opit kolocsesztvennoj ocenki etovo prityazsenyija. Vszeszojuznovo geograficseszkovo obscsesztva. 107. kötet. 1975. 29—35. old.
4. Ekonomika sztran mira. Szpravocsnik. „Politizdat". Moszkva, 1968.
5. Sztrani mira. Szpravocsnik. „Politizdat". Moszkva, 1971.
6. Dr Dušan Čalić és más szerzők: Politička ekonomija kapitalizma. Negyedik kiadás. Informator. Zágráb, 1976.
7. Dr Miladin Korać i dr Tihomir Vlaškalić: Politička ekonomija — Osnovi teorijske analize kapitalističke i socijalističke robne proizvodnje. Rad. Belgrád, 1971.
8. Dr. Mezei István (Radivoj Davidović és dr. Tihomir Šuvakov közreműködésével): A politikai gazdaságtan alapjai. A Közgazdaságtudományi Kar sokszorosítása. Szabadka, 1976.
9. Politička ekonomija socijalizma. Dr. Bogdan Ćosić szerkesztésében. Informator. Zágráb, 1976.
10. Szerzői közösség: Goszudarsztvennoe regulirovanie razmescsenija proizvoditelynih szil v kapitaliszticseszkih i razvivajuscsihszja sztranah. Miszl. Moszkva, 1975.
11. Bolysaja szovjetszkaja enciklopedija. Harmadik kiadás, 13. köt. Szovjetszkaja enciklopedija. Moszkva, 1973.
12. Dr Dušan Čobeljić: Planiranje privrednog razvoja. Rad. Belgrád, 1974.
13. Migracija szelyszkovo naszelenija. T. I. Zaszlavszkoj szerkesztésében. Miszl. Moszkva, 1970.

Rezime

O procesu formiranja gustine naseljenosti — Osnovni zakoni i faktori

Gustina naseljenosti je promenljiva veličina čija vrednost zavisi od karaktera i načina proizvodnje i društveno-ekonomskih odnosa koji se na toj proizvodnji zasnivaju, od konkretne istorijske situacije i karaktera geografske sredine u kojoj se proizvodnja obavlja.

U nerazvijenim, pretežno agrarnim zemljama, sa malom pokretljivošću stanovništva, opšta gustina naseljenosti zavisi od karaktera geografske sredine. S obzirom na slabu industrijsku proizvodnju i odsustvo savremene poljoprivredne tehnike najveća gustina naseljenosti formirana je tamo gde su razvijeni veliki sistemi za navodnjavanje.

Mehanizacija i elektrifikacija poljoprivrede mogu da daju efekte samo na krupnom posedu, koji se zakonito javlja i u razvijenom kapitalističkom i u razvijenom socijalističkom društvu. U kapitalizmu agrarni prostor se prazni direktno proporcionalno širenju krupnog kapitalističkog poseda. U svim socijalističkim zemljama ukrupnjavanje poseda nije uzrok migracijama stanovništva jer se ovde agrarni prostor prazni direktno proporcionalno razvoju sekundarnih i tercijalnih delatnosti.

Iza teritorijalne koncentracije industrije i stanovništva u kapitalizmu stoji zakon koncentracije i centralizacije kapitala koji funkcioniše zbog delovanja zakona tendencijskog snižavanja prosečne profitne stope, zakona neprekidnog povećavanja proizvodnosti rada i zakona vrednosti u uslovima konkurencije na kapitalističkom tržištu. Bitno određivanje teritorijalne koncentracije vrši zakon neravnomernog razvitka proizvodnih snaga i uštede pri gradnji na postojećoj infrastrukturi. Ovaj kompleks zakona u kapitalističkoj proizvodnji nezaobilazno dovodi do džinovskih superkoncentracija proizvodnih snaga i stanovništva na relativno uslim prostorima (Megalopolis).

Zbog objektivnih ekonomskih zakonitosti i sve socijalističke zemlje su u izgradnji svoje industrije išle na krupna i najkrupnija preduzeća. U uslovima društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju tu se ispoljilo dejstvo zakona maksimalne ekonomije društvenog rada i opšteg ekonomskog zakona neprekidnog podizanja proizvodnosti rada dok su na teritorijalnu koncentraciju uticale velike uštede pri gradnji na postojećoj infrastrukturi. Ovde se ne stvaraju Megalopolisi jer u socijalizmu deluje specifičan zakon socijalističke društvene formacije — zakon planskog, proporcionalnog razvitka narodne privrede za koga je tesno vezan osnovni princip planiranja svake socijalističke privrede — ravnomeran razmeštaj proizvodnih snaga. Oni proizilaze iz društvenog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju.

Резюме

О процессе формирования плотности населения — основные законы и факторы

(Краткая аннотация)

Плотность населенности является переменчивой величиной, которая зависит от характера и способа производства и общественно-экономических отношений которые обосновываются на этом производстве, от конкретного исторического положения и характера географической среды, в которой производство совершается.

В неразвитых, преимущественно аграрных странах, с незначительной передвижностью населения, общая плотность населенности звисит от естественного прироста и характера географической среды. Принимая во внимание слабое промышленное производство и отсуствие современной сельско-хозяйственной техники, самая большая плотность населенности формировалась там, где построены большие оросителние системы.

Механизация и электрификация сельского хозяйства могут дать видные эффекты лишь на крупных участках, что является законным как в развитом капиталистическом, так и в развитом социалистическом обществе. В капитализме аграрные пространства вытесняют население прямо пропорционольно росту крупного капиталистического участка. В социализме формирование крупного участка не является причиной миграции населения, так как аграрное пространство вытесняет население прямо пропорционально развитию промышленности и сферы обслуживания.

В территориальной концентрации промышленности и населения в капитализме действует закон концентрации и централизации капитала, которий функционирует под действием закона тенденционного снижения прибыльной ставки, закона беспрерывного повышения производытельности труда и закона ценности в условиях конкуренции на капиталистическом рынке. Существенность территориальной концентрации определена законом неравномерного развития производительных сил и сбережения при стройке на существующей инфраструктуре. Этот комплекс законов в капиталистическом производстве прямо приводит к гигантским суперконцентрациям производительных сил и населения на относительно малых пространствах (Мегаллополис).

В силу объективных экономических законностей и все социалистические страны при строительстве своей промышленности определились за крупные и самые крупные предприятия. В условиях общественной собственности над средствами производства обнаружилось действие закона максимальной экономии общественного труда и общего экономического закона беспрерывного подъема производительности труда, в то время как на территориальную концентрацию влияли большие сбережения при строительстве на существующей инфраструктуре. Здесь не образовываются Мегаллополисы, ибо в социализме действует специфический закон социалистической общественной формации — закон планового пропорционального развития народного хозяйства, тесно связаный с основным принципом планирования каждого социалистического хозяйства — равномерным распределением производительных сил, происходящих из общественной собственности над средствами производства.

Milan Bajić

NÉHÁNY JELENTŐSEBB DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁS VAJDASÁGBAN A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A téma felvetése

Ha Vajdaság demográfiai fejlődését, mint a lakosság komplex fejlődésfolyamatát vizsgáljuk, különféle tényezők kölcsönhatásaival találjuk magunkat szemben. A népesség természetes és mechanikus állapotváltozásainak összetevői szoros okozati összefüggésben állnak a lakosság biológiai, egészségügyi, szociális-gazdasági, műveltségi, néprajzi és más jellegű összetételével. Mindezeknek a tényezőknek az összefüggései és kölcsönhatásai lehetetlenné teszik, hogy a kutató egymástól elkülönülten figyelje meg és vizsgálja a népesedési jelenségek különböző összetevőit. Minthogy azonban a második világháború után, tehát a vizsgált időszak folyamán Vajdaság egész demográfiai fejlődésében, vagyis a lakosság fejlődésének és mozgásainak úgyszólván minden formájában sok különféle változás következett be, figyelmünket különösen két kérdéskörre érdemes összpontosítanunk:

1) a népesség természetes fejlődésének jellemző sajátosságaira, és
2) a külső és belső vándorlásra.

Mivel mind a népesség természetes változásai, mind a vándorlások tekintetében számos demográfiai probléma vetődik fel, e sorok írója önállóan választotta ki és dolgozta fel azokat a mutatókat és jelentősebb demográfiai tényezőket, amelyeknek számottevő hatása volt a fontosabb demográfiai változásokra egész tartományunkban.

A lakosság természetes fejlődésével kapcsolatos fontosabb demográfiai változások Vajdaságban a második világháború után

A népesség természetes változásait Vajdaságban olyan sajátosságok jellemzik, amelyek demográfiai értelemben teljesen megkülönböztetik tartományunkat az ország más vidékeitől. Vajdaság lakosságának natalitásában és mortalitásában, vagyis a természetes szaporodás két alapvető összetevőjében a vizsgált időszakban, 1945 és 1975 között két fejlődési szakasz különböztethető meg egymástól. A kérdéses időszak első részében, közvetlenül a második világháború után a natalitás és a mortalitás egyaránt igen magas fokú volt. A természetes szaporodás jelzőszáma szintén egyre nagyobbra nőtt. A lakosság korösszetételét a fiatalok nagy részaránya jellemezte, mivel a közép- és idős életkorúak létszáma viszonylag alacsony volt.

A fejlődés második szakaszában, amelynek kezdete az 1950—55-ös évekre tehető, és amely napjainkig tart, nagy változások következnek be. A natalitás és a mortalitás foka egyaránt csökkenőben van. A természetes szaporodás viszonyszáma az 1950. évi 11,6-ről 1971-ben 3-ra csökken. A természetes szaporodásnak ez a foka a legalacsonyabb Jugoszláviában, sőt Európában és világviszonylatban is a legalacsonyabbak közé tartozik. A népességfejlődés második szakaszában a lakosság korösszetétele is nagymértékben módosul. Az ifjúság arányszáma rohamosan csökken, a közép- és idős korúak viszonylagos létszáma pedig állandóan emelkedik.

A natalitás, a mortalitás és a természetes szaporodás fokának sokoldalú vizsgálata az 1945—75-ös időszakra vonatkozólag lehetővé teszi, hogy szerteágazóbban és átfogóan megismerkedjünk a lakosság természetes fejlődésével, s hogy meghatározott következtetésekre jussunk (1. táblázat).

A háború befejezését közvetlenül követő néhány év kivételével a születések száma Vajdaságban állandóan csökkenőben van. A natalitás enyhe emelkedését mindjárt a háború után számos tényező idézte elő, melyek közül a legfontosabbak:

1. Az újonnan idetelepített lakosság magasabb fokú natalitása;
2. A házasságkötések számának gyors emelkedése a háború befejeződése után;
3. A gyermekszaporulat általános növekedése azokban a családokban, melynek tagjait a háború elszakította egymástól, vagy ahol a család bővítését a haború alatt elodázták.

Ma azonban a világon kevés olyan népet tartanak számon, amelynek natalitása alacsonyabb fokú lenne, mint Vajdaságban. A natalitásnak ezt a fokát (3,0‰) már kivételesen alacsonynak tekintik, amely a lakos-

A LAKOSSÁG TERMÉSZETES SZAPORODÁSA VAJDASÁGBAN 1945 ÉS 1975 KÖZÖTT[1]

1. táblázat

Év	1000 lakosra számítva		
	A születések száma	Az elhalálozások száma	Természetes szaporodás
1945	18,5	17,0	1,5
1950	25,5	13,9	11,6
1955	21,0	10,8	10,2
1960	17,8	10,1	7,7
1965	15,5	9,6	**5,9**
1970	12,9	9,9	**3,0**
1975	13,4	10,0	3,4

ság megújulását sem biztosítja. A jelenség annál aggasztóbb, mivel a lakosság korösszetételében viszonylag magas a számaránya a reproduktív korú lakosságnak. A terepi felmérések ugyanakkor arra utalnak, hogy Vajdaságban már teljesen bejáródott a születések szabályozása. Ebből arra a megállapításra juthatunk, hogy az átmeneti demográfiai időszaknak a végére értünk. Most megfelelő utat, módot és ösztönzést kell találnunk a natalitás fokozatos növelésére, mert ellenkező esetben a természetes szaporodás mutatója Vajdaságban elkerülhetetlen negatív előjelűvé válik.

A születések és halálozások arányszáma 1945-ben megközelítőleg azonos volt. A halálozások arányszáma azonban az egész kérdéses időszakban (1945 és 1975 között) állandóan csökkenő irányzatot mutat. Ez a csökkenés a hatvanas évek elején éri el alsó határát, s az utolsó tíz évben 10,1 és 9,6‰ között mozog. Tekintettel arra, hogy Vajdaságban a lakosság fokozatos elöregedésének tendenciája észlelhető, vagyis mert állandóan növekszik az idősebb korosztályok részaránya a lakosság összetételében, melyek körében az elhalálozások arányszáma magasabb, a közeljövőben várhatólag végképp megszűnik a halálozások arányszámának csökkenő irányzata, s ez a mutatószám enyhén növekedni fog.

Egyidejűleg a natalitás és a mortalitás fokának fokozatos módosulásával, sajátos változások észlelhetők a természetes szaporodás alakulásában

[1] Adatforrás: SZS, Demografska statistika 1971, 32. old. Bgd, 1974., és a természetes szaporodás 1975- re vonatkozó demográfiai előrejelzése.

is. A mellékelt táblázatba foglalt adatok e tekintetben mindenekelőtt az 1945-ös évre hívják fel a figyelmet, amikor a természetes szaporodás mutatószáma mindössze 1,5‰ volt. Ez annak következménye, hogy abban az évben a születések és halálozások arányszáma csaknem kiegyenlítődött. Később azonban, 1950-től kezdve, amikor a természetes szaporodás arányszáma elérte a 11,6 ezreléket, egészen 1971-ig, vagyis a lakosság legutóbbi összeírásáig, a természetes szaporodás jelzőszáma állandóan kisebbedik. Nagyon fontos kiemelnünk, hogy Vajdaság lakossága, a maga természetes fejlődésében megközelítette a kritikus pontot, amikor az élve születettek száma kiegyenlítődik a halálozások számával. A terepi felmérések eredményei szerint Vajdaságban már most is léteznek olyan mikroközösségek, melyekben a természetes szaporodás elmarad az átlagtól, sőt helyenként a fogyás is megindult. Ezt a megállapítást az 1971. évi népszámlálás adataival is igazolhatjuk. Eszerint az 1961 és 1971 közötti időszakban a következő községek területén vált negatív előjelűvé a természetes szaporodás arányszáma: Apatin (—1,5), Bácskapalánka (—2,3), Bački Petrovac (—5,4), Kishegyes (—9,1), Csóka (—6,0‰) stb. Ezek az adatok is, amelyek a természetes szaporodás rendkívül alacsony fokát jelzik, arra utalnak, hogy sürgős társadalmi intézkedésekhez kell folyamodni tartományunkban a lakosság natalitásának fokozása érdekében.

A lakosság általános fejlődésével kapcsolatban a kutatónak külön figyelmet kell fordítania a többi demográfiai jelenségre is, mindenekelőtt a nuptialitásra, a divortialitásra és a fertilitásra (a házasságok és válások alakulására, valamint a termékenység jelenségére). Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány területén, amely sajátos demográfiai vidéke Jugoszláviának, az előbb említett demográfiai tényezők szempontjából is jellemző sajátosságok figyelhetők meg. A nuptialitás foka tekintetében Vajdaság lakosságát az egész vizsgált időszakban, tehát a háború befejezése óta legfőképpen a kiegyensúlyozottság jellemzi. Ez alól csak a rövid kezdeti időszak, a háborút követő néhány év képez kivételt, ami a háború következményének tekinthető. A népesedés-statisztikai adatok emelett azt mutatják, hogy a nuptialitás foka 1965 óta egészen máig növekvő irányzatú. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy felnőtt korúvá érett az a nemzedék, amely közvetlenül a háború után született, továbbá növekedett az általános életszínvonal, s állandósult a lakosság vándorló mozgása.

Ehhez hasonlóan a divortialitásnak is meghatározott sajátosságai vannak Vajdaságban, az ország más vidékeihez viszonyítva. A legszembeötlőbb, hogy tartományunkban igen magas a divortialitás foka. Ez a jelenség ugyancsak kapcsolatban áll a már említett tényezőkkel. A válások magas számarányára azonban hatással van a házastársak egymástól füg-

getlen anyagi biztonsága is, ami a legtöbbször döntő szempontnak számít a válásra vonatkozó végső elhatározás megszületésekor.

A nők fertilitása Vajdaságban ugyancsak sajátosan eltérő az ország más vidékein élő lakosságéhoz viszonyítva. A fertilitás átlagos foka rendkívül alacsony, s az utóbbi 20 évben még inkább visszafejlődik. Ennél is alacsonyabb a fogamzóképesség aránya, ami szintén csökkenőben van.

Amellett, hogy a nők fertilitásának foka állandóan csökkenő irányzatot mutat, ez az arányszám általában is nagymértékben eltérő az ország más területein élő családokéhoz képest. Ez legfőképpen a születések szabályozásának, a családtervezésnek és annak a következménye, hogy a házastársak egyre inkább megelégszenek egy gyermekkel. A fertilitás foka tekintetében különösen nagy az eltérés a háborút követő első évtized és a vizsgált időszak utolsó évtizede vonatkozásában, aminek az a magyarázata, hogy a születésszabályozás és a családtervezés csak a kérdéses időszak második felében vált bevett szokássá, de kihatott erre az is, hogy időközben lényegesen csökkent a lakosság vándorló mozgása. Az újonnan letelepedett lakosság mindenesetre, az őslakosságtól eltérően, csak jóval később fogadta el a születésszabályozás és a családtervezés módszereit.

A fertilitás fokának csökkenése Vajdaságban különösen az 1950—70-es években vált kifejezetté. Az egyes korosztályok tekintetében azonban nagyarányú különbségek észlelhetők, ami összefüggésben áll a házastársak átlagos életkorával, és a szülések különböző gyakoriságával az egyes korosztályokban.

A szóban forgó húszéves időszakra vonatkozó adatok elemzésével a következő demográfiai megfigyelésekre juthatunk:

1. A legfiatalabb felnőtt korosztályban a 100 nőre eső újszülöttek száma nagyjából állandó.

2. A második korosztályban, a 20—24 éves nők vonatkozásában a különbségek jelentéktelenek.

3. A 25—49 éves nők fertilitásának foka az elmúlt húsz év alatt folyamatosan csökkent. Ez az irányzat legkifejezettebben az idősebb korosztályok esetében jut kifejezésre.

A lakosság természetes fejlődése keretében a második világháború után különösen jelentős demográfiai változások következtek be a lakosság korösszetételében.

Számos demográfiai tanulmány és más munka, amely a lakosság földrajzi sajátosságaival foglalkozik, s amely tartományunk lakosságának természetes fejlődését vizsgálja 1953 után, kiemeli a lakosság viszonylag gyors ütemű elöregedésének folyamatát. Az 1961-es és 1971-es népszámlálás adatai is azt bizonyítják, hogy a többi köztársasághoz és Kosovo Tartományhoz viszonyítva Vajdaság lakossága a legidősebb. A medián-hoz mérten Jugoszlávia összlakosságának átlagos életkora 1961-ben 28,2

év volt, míg Vajdaságban ez az átlag elérte a 30,6 évet. Minthogy ez az irányzat tovább folytatódott, a lakosság átlagos életkora Vajdaságban 1971-ben 33,2 évre emelkedett. A változást szemlélteti az a körülmény is, hogy 1953-ig a korösszetétel alapján Vajdaság lakossága a progresszív típusú népek sorába tartozott, minthogy azonban az elöregedés folyamata ettől kezdve felgyorsult, az 1953-as népszámlálás után, de különösen az 1961—71-es időszakban Vajdaság lakossága visszaesett a stacionárius típusú népek csoportjába, egyes községek lakossága pedig ezen belül már a regresszív típusúak közé tartozik.

A lakosság elöregedésének folyamatát, a fiatalok, a közép- és idős korúak arányszámát a lakosság korösszetételére vonatkozó adatok szemléltetik a legvilágosabban. Az elöregedés folyamatának jellemző sajátosságait részletesen megismerhetjük, ha összevetjük egymással az 1961-es és 1971-es népszámlálás adatait.

Az 1961—71-es időszakban a különböző korosztályok többségében igen jelentős változások következtek be. A lakosság elöregedésének intenzitása szempontjából azonban azok a változások a legjelentősebbek, amelyek a fiatalok, a középkorúak és az idősek korosztályában játszódtak le. A fiatal korosztályúak közül a 0—4 évesek számaránya az 1961. évi 8%-ról 1971-ben 6,6%-ra esett vissza. Ugyanakkor az 5—9 évesek számaránya 9,3-ről 7,1-re, a 10—14 évesek számaránya pedig 9,2-ről 7,7%-ra csökkent.

Ezzel egyidejűleg lényegesen megnőtt az idősebb korosztályúak számaránya a lakosság összetételében. A legnagyobb növekedés a 35—39 évesek körében következett be, ahol a különbség elérte a 3,6%-ot, míg az ennél idősebb korosztályokban (az 50—54 évesek kivételével, ahol csökkenés volt észlelhető) általában 1%-os növekedést jegyeztek fel.

A lakosság korösszetételében bekövetkezett változásokat jól szemlélteti a következő ábra, amely a férfiak és a nők egyes korosztályainak számarányát egymástól különállóan mutatja be, ezáltal is rámutatva a vajdasági lakosság elöregedésének egyik sajátosságára. (Az ábrával kapcsolatban lásd: 19, 25. old.)

Ha elemzés alá vetjük az egyesített korosztályok mennyiségbeli változásait, az öregedés koeficiensét és a lakosság elöregedésének fokát a jellegzetesebb községek szerint, akkor a vajdasági lakosság elöregedésének több jellemző sajátosságára deríthetünk fényt.

Ha kiszámítjuk, hogy milyen arányban áll a 60 éven felüli lakosság száma a potenciális munkaerőt képviselő 0—19 évesek számához viszonyítva, megkapjuk az öregedés koeficiensét. Az általános demográfiai vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a lakosság korösszetétele akkor kedvező, ha ez a koeficiens nem haladja meg a 0,300-et. Vajdaságban azonban a lakosság öregedési koeficiense 1953-ban 0,306, 1961-ben 0,358,

A lakosság korösszetétele Vajdaságban, 1971-ben (14, 59.).

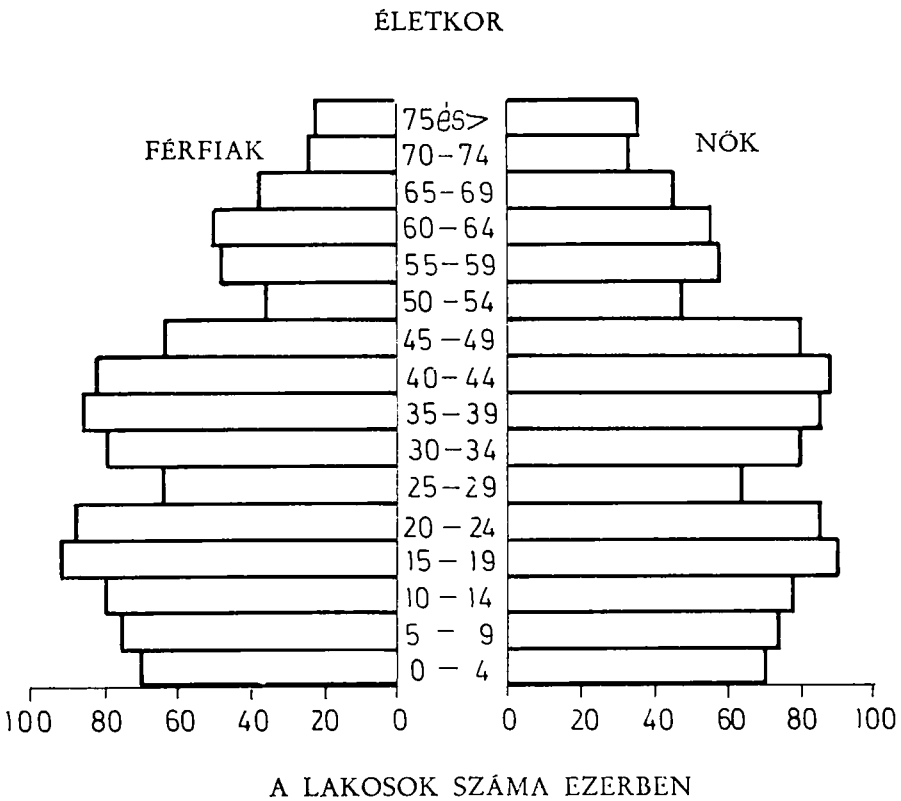

1971-ben pedig 0,455 volt. Az öregedési koeficiensnek ez a gyors megnagyobbodása az utolsó 20 évben még meggyőzőbbé teszi a lakosság elöregedésének tényét.

A biológiai jelzőszám állandó csökkenése szintén arra figyelmeztet, hogy Vajdaság összlakosságának normális újratermelődése rövid időn belül veszélybe sodródhat, ha nem következnek be változások a fertilitás alakulásában és a természetes szaporodás más elepvető összetevőinek vonatkozásában.

Vajdaságban, Jugoszlávia legismertebb agrárterületén, a lakosság elöregedésének folyamata szempontjából különösen jellegzetes a mezőgazdasági lakosság hirtelen elöregedése. (4, 89. o.)

Az aktív mezőgazdasági lakosság korösszetételében az egyes korosztályok nagysága szempontjából nincsenek különösebb eltérések. Ez arra utal, hogy ez a korösszetétel az aktív nem-mezőgazdasági lakosságéhoz viszonyítva rendkívül kedvezőtlen, mert benne túlságosan is nagy az idős

és legidősebb lakosság számaránya. Az 1971-es népszámlálás adatai szerint ez a folyamat továbbra is azonos irányú. Az aktív mezőgazdasági lakosság idősebb korosztályai egyre népesebbek, míg a 15—35 évesek számaránya tovább csökken. Ha figyelembe vesszük, hogy a fiatalok mind nagyobb számban távoznak a falvakból, s mind többen helyezkednek el a mezőgazdaságon kívüli tevékenységekben, bizonyossá válhat előttünk, hogy a mezőgazdasági lakosság gyors ütemű elöregedése belátható időn belül negatív következményekkel fog járni a mezőgazdasági termelés további fokozására ebben a tartományban.

A lakosság lakóhely-változtatása által kiváltott jelentősebb demográfiai változások Vajdaságban a második világháború után

Hogy teljesebb képet kaphassunk a lakosság fejlődését és mozgását érintő jelentősebb demográfiai változásokról Vajdaságban, külön figyelmet kell fordítanunk a lakosság helyváltoztatásaira. A második világháború befejezése után Vajdaság kifejezetten szívó hatást fejtett ki Jugoszlávia lakosságára. A kedvező természeti adottságoknak és a gazdaság általános fejlettségének köszönhetőleg a tartomány vándorlási egyenlege magas fokúan pozitívnak bizonyult.

Jugoszláviának ebben a részében mindenképpen az utóbbi 30 évben észlelhetők a legerőteljesebb migrációk. A helyváltoztatások különféle formában nyilvánulnak meg: a lakosság köztársaságközi és köztársaságon belüli vándorlásában, a falvakból a városok felé irányuló mozgásban, a lakosság spontán jellegű letelepedésében, a külföldi munkavállalásokra való távozásban. A helyváltoztatásra késztető alapvető okok közé gazdasági, szociális, politikai és más társadalmi tényezők sorolhatók.

A legtömegesebb méretű vándorlás Vajdaságban mindjárt a háború után alakult ki, a tervszerű betelepítés révén. Az 1945—48-as időszakban, az ország passzív vidékeiről több mint 40 000 családot telepítettek le tartományunk területén.

Az ország gyorsított ütemű iparosításának és a bekövetkezett társadalmi-gazdasági változásoknak a hatására csakhamar egyre erőteljesebbé vált a falusi lakosság beköltözködése a városokba. Ez a vándorlás gyökeres változásokat idézett elő Vajdaság aktív lakosságának összetételében. Amíg egyfelől állandóan csökkent a mezőgazdasági lakosság számaránya és a mezőgazdasági tevékenységekben foglalkoztatott dolgozók létszáma, addig másfelől tetemesen megnövekedett a nem-mezőgazdasági lakosság számaránya és a mezőgazdaságon kívüli tevékenységek dolgozóinak létszáma.

A legutóbbi, 1971-es népszámlálás ide vonatkozó adatai alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy Vajdaságban rendkívül nagyarányú a lakosság helyváltoztatása, és szokatlanul erőteljes a köztársaságközi vándorlás. A lakosság összlétszámából a népszámlálás évében mindössze 1 042 000 lakos, vagyis a lakosságnak csupán 53,4%-a lakott a szülőhelyén, míg a többiek mind máshonnan költöztek jelenlegi lakhelyükre. A bevándoroltak összlétszámából 50,9% a Szerb Köztársaságon belüli vándorlás nyomán telepedett le Vajdaságban, 38,9% más köztársaságokból származik, 17,9% a községen belüli helyváltoztatással került új lakhelyére, a fennmaradt 2,3% pedig külföldről vagy más ismeretlen helyről érkezett.

A más vidékekről Vajdaságba irányuló spontán jellegű vándorlást különleges és nagyjelentőségű demográfiai-gazdasági és szociális jelenségnek tekinthetjük. Ez a vándorlás mindjárt a rendes betelepítés után megindult, és még ma is tart. Szűkebb Szerbia, Kosovo és Bosznia-Hercegovina területéről a lakosság spontán módon telepedik le Vajdaság helyiségeiben. A bevándorlók nagy része új állandó lakhelyéül rendszerint olyan agrárjellegű települést választ, amely közel esik a nagyobb gazdasági központokhoz, mert így kedvező lehetőségek kínálkoznak számára a különböző gazdasági tevékenységekben való elhelyezkedésre.

Külön formáját képezi a lakosság vándorlásának Vajdaságban a fiatalabb aktív lakosság ideiglenes külföldi munkavállalása. Az 1971-es népszámlálás alkalmával Vajdaságból 60 500 személy tartózkodott külföldön, ideiglenes munkavállaláson. Ennek a migrációnak szintén jellegzetes demográfiai és gazdasági sajátosságai vannak, melyek a külföldön tartózkodó munkások kor-, nemi és képzettségi összetételében nyilvánulnak meg. A gazdasági emigránsok nemi összetétele tekintetében figyelmet kelt, hogy a férfiak számaránya magasabb a nőknél (57,3 : 42,7), ha azonban ezt az arányt összevetjük más köztársaságok ide vonatkozó adataival, akkor kiderül, hogy viszonylagos értelemben, tehát százalék szerint Vajdaságból távozott a legtöbb nő ideiglenes külföldi munkavállalásra. A külföldön tartózkodó munkások korösszetétele azt mutatja, hogy a munkaerő legnagyobb része (70,5%-a) a 20—40 évesek korosztályába tartozik. Foglalkozásuk szerint legtöbben vannak az ipari munkások és a velük rokonszakmájú dolgozók (32,4%), valamint a mezőgazdasági munkások (26,1%).

Hogy teljesebb áttekintésünk legyen Vajdaság munkaképes lakosságának erről a migrációs formájáról, részletesebben is meg kell vizsgálnunk az erre vonatkozó adatokat az 1964 és 1977 közötti időszakból. (Ezeket az adatokat tartalmazza a 2. táblázat és a 2. ábra. Lásd még: 9, 82. old.)

A MUNKÁSOK KÜLSŐ VÁNDORLÁSÁNAK ALAKULÁSA AZ 1964 ÉS 1977 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

2. táblázat

Év	Külföldi munkavállalásra ment	Visszajött
1964	646	—
1965	1 640	23
1966	2 258	102
1967	2 205	165
1968	5 100	81
1969	13 231	177
1970	23 931	223
1971	14 530	372
1972	5 088	327
1973	6 652	205
1974	377	755
1975	46	4 059
1976	22	5 869

A bemutatott adatokból világosan kitűnnek azok a lényeges demográfiai változások, amelyek a vajdasági dolgozók külföldre való ideiglenes távozását és hazatérését jellemzik. Egészen 1970-ig a kivándorló munkások száma gyorsan nőtt, s abban az évben elérte a 23 931 munkásból álló maximumot. Az ideiglenes kivándorlás azonban ugyanilyen gyors ütemben vissza is fejlődött, úgyhogy az elmúlt évben az újabb távozók száma már csak 22 volt.

A hazatérők létszámának alakulásában 1974-ben következett be a fordulat, amikor a visszatérők száma már nagyobb volt a távozókénál. Az eddigi maximumot e tekintetben tavaly jegyeztük fel, amikor a hazatérők száma 5869 volt.

A vázolt demográfiai változások a külföldi munkavállalások tekintetében az inverz külső vándorlás erősödésére utalnak. Ennek abban találhatjuk meg a magyarázatát többek között, hogy jórészt csökkent a külföldi elhelyezkedés lehetősége, továbbá hogy a külföldön dolgozók egy része elegendő tőkét halmozott fel, és munkakorának további részét a szülőföldjén kívánja eltölteni, s végül hogy tartományunkban is megnövekedett a foglalkoztatottság, több a munkaalkalom.

A MUNKÁSOK EMIGRÁCIÓJÁNAK ÉS REEMIGRÁCIÓJÁNAK ALAKULÁSA 1964—77 KÖZÖTT — 2. ábra

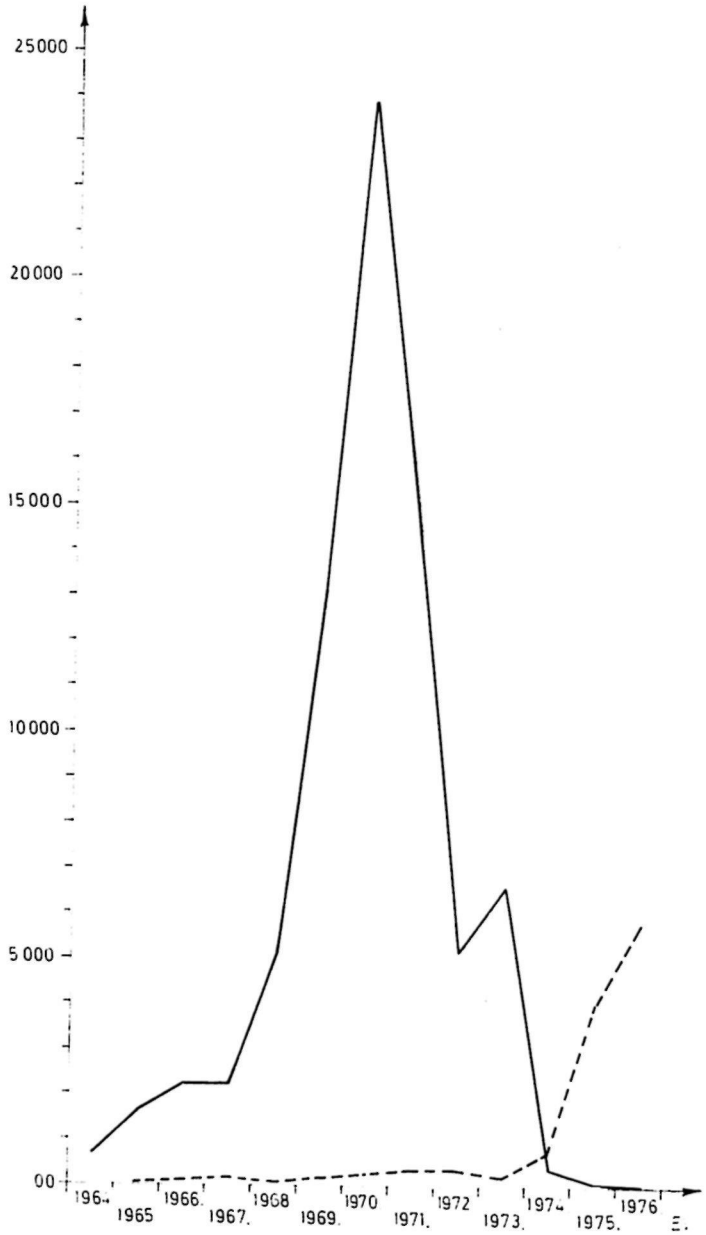

——————— A külföldi munkavállalásra távozó munkások száma
— — — — A hazatérők száma

Összefoglalás

1. A lakosság demográfiai fejlődését Vajdaságban alapvetően a természetes mozgások lassuló üteme jellemzi. A természetes szaporodás foka országos szinten itt a legalacsonyabb, és világviszonylatban is a legalacsonyabbak közé tartozik.

2. A lakosság újratermelődésének alacsony szintje Vajdaságban egyenes összefüggésben áll a természetes szaporodás csökkenésével. Ha ezek a jelzőszámok tovább csökkennek, kérdésessé válhat a szabályos nemzedékváltás biztosítása.

3. A natalitás és a mortalitás foka, ami alapvetően meghatározza a természetes szaporodás alakulását, a vizsgált időszakban a fokozatos csökkenés irányzatát mutatja. Az élve születettek számaránya rendkívül alacsony, világviszonylatban is a legalacsonyabbak közé sorolható. Ezzel egyidejűleg csökken ugyan a mortalitás foka is, de ez kifejezettebben csak a csecsemőhalandóságot érinti. A halálozások oka tekintetében a mortalitás szerkezetében is változások következtek be, s ez egyre inkább megközelíti a magasan fejlett országok lakosai mortalitásának jellemző sajátosságait.

4. A sokféle demográfiai jelzőszám közül Vajdaságban sajátosan alakul a lakosság korösszetétele is. A lakosság átlagos életkora rendkívül magas, a népesség megújulása szempontjából oly jelentős fiatal korosztályok részaránya pedig rendkívül alacsony. Ezért Vajdaság lakosságát már most a regresszív biológiai típusú népek közé sorolhatjuk.

Mindennek alapján, bizonyos kevésbé jelentős demográfiai tényezőket figyelmen kívül hagyva, arra a megállapításra juthatunk, hogy Vajdaság lakossága egészében a regresszív népek állapota felé halad. Hogy ezt az irányzatot megszüntessük, a társadalmi erők már most széles körű és hathatós intézkedéseket foganatosítanak, hiszen az ilyen demográfiai folyamatokat csak idejében előkészített és végrehajtott akciókkal lehet megváltoztatni.

5. A lakosság migrációja Vajdaságban ugyancsak jellemzően sajátságos. A belső vándorlások nagyon különbözőek. A passzív és a háború által letarolt országrészekből ide irányuló tervszerű betelepítés után tovább folytatódik a spontán jellegű bevándorlás elsősorban Bosznia-Hercegovinából, továbbá szűkebb Szerbiából, Kosovo Tartományból és Horvátországból. Ennek megfelelően azt mondhatjuk, hogy a háború után Vajdaság a legismertebb bevándorlási területté fejlődött az országban.

A lakosság nagyarányú helyváltoztatása abban is megnyilvánul, hogy a fiatalok folyamatosan a városokba költözködnek a falvakból. A belső vándorlás említett formái mellett jellegzetesen tömeges a munkaerő napi és idényszerű vándorlása is.

A legjelentősebb külső vándorlást a dolgozók ideiglenes külföldi munkavállalása idézi elő. Ez a mozgásforma legerőteljesebben az 1969—73-as években jutott kifejezésre, s azóta csökkenő irányzatot mutat. Mióta az újabb külföldi munkavállalások száma rohamosan lecsökkent, megkezdődött a visszavándorlás, aminek számos, elsősorban gazdasági jellegű oka van.

Fordította *Nagy József*

Szakkiadványok és adatforrások

[1] *Prirodno kretanje stanovništva Srbije od 1863. do 1954. godine.* A Szerb SZK Statisztikai Intézet. Prikazi 20. Belgrád, 1957.

[2] Braznik dr Dušan: *Osvrt na razvitak stanovništva u Vojvodini u poslednjih 45 godina.* Az Általános és Szakmai Képzés Tartományi Fejlesztőintézete. Előadóképző Központ. Sremski Karlovci, 1966.

[3] Hadživuković dr Stevan: *Demografski faktori privrednog razvoja Vojvodine.* Mezőgazdasági Kar — Mezőgazdasági Intézet, Újvidék. Regionalni i subregionalni momenti u privrednom razvoju Vojvodine. I. füzet. Újvidék, 1973.

[4] Petrović dr Ruža: *Demografski razvitak Vojvodine.* A politikai tudományok és a társadalmi-politikai képzés központja. Újvidék, 1973.

[5] *Regionalni prostorni plan SAP Vojvodine. Mreža naselja.* Vajdaság SZAT Városrendezési, Közművesítési és Lakásépítési Intézete. Újvidék, 1973.

[6] Bukorov dr Branislav: *Migracija u Vojvodini.* Az általános és Szakmai Képzés Tartományi Fejlesztőintézete. Sremski Karlovci, 1966.

[7] Đurić dr Vladimir: *Geografski raspored novo-kolonizovano stanovništva u Vojvodini.* Glasnik Etnografskog instituta SAN. II—III. könyv. Belgrád, 1953.

[8] Simeunović V.: *Stanovništvo Jugoslavije i socijalističkih republika.* Analize i prikazi, 22. szám. Szövetségi Statisztikai Intézet. Belgrád, 1964.

[9] Torbica dr Čedomir: *Osnovni činioci savremenih spoljnih migracija stanovništva Vojvodine.* Újvidék, 1976.

[10] *Statistički godišnjak SAP Vojvodine.* II. A községek áttekintése, 1974-ből. Tartományi Statisztikai Intézet. Újvidék, 1975 márciusa.

[11] *Popis stanovništva i stanova 1971.* A lakosság és a háztartások általános összetétele 1971. március 31-én, községek szerint. Tartományi Statisztikai Intézet. Újvidék, 1972 novembere.

[12] *Demografska statistika 1964.* Szövetségi Statisztikai Intézet. Belgrád, 1966.

[13] *Demografska statistika 1969.* SZSI. Belgrád, 1971.

[14] *Statistički godišnjak 1972.* SZSI. Belgrád, 1973.

[15] *Procene stanovništva prema starosti i polu 1948—1965.* Statistički bilten, 496. SZSI. Belgrád, 1967.

[16] *Vitalna statistika za 1950.* SZSI. Belgrád, 1951.

[17] *Statistički bilten, 496.* SZSI. Belgrád, 1967.

[18] *Vitalna statistika za 1955.* SZSI. Belgrád, 1956.

[19] *Statistički bilten, 783.* SZSI. Belgrád, 1972.
[20] *Vitalna statistika za 1965.* SZSI. Belgrád, 1966.
[21] *Procena stanovništva prema starosti i polu 1948—1965.* SB 496. SZSI. Belgrád, 1967.
[22] *Demografska statistika 1969.* SZSI. Belgrád, 1971.
[23] *Statistički godišnjak Jugoslavije 1966.* SZSI. Belgrád. 1967.
[42] *Statistički godišnjak Jugoslavije 1971.* SZSI. Belgrád, 1972.
[25] *Statistički bilten, 496.* SZSI. Belgrád, 1967.
[26] *Demografska statistika 1964.* SZSI. Belgrád, 1965.
[27] *Stanovništvo Jugoslavije i socijalističkih republika od 1921. do 1961.* SZSI. Belgrád, 1962.

Rezime

Neka značajnija demografska kretanja u Vojvodini posle drugog svetskog rata

Kada se razmatra prirodno kretanje stanovništva Vojvodine zapažaju se određene specifičnosti, koje u demografskom smislu karakterišu i izdvajaju ovu Pokrajinu u našoj zemlji u posebnu celinu. U natalitetu i mortalitetu vojvođanskog stanovništva, kao osnovnim komponentama prirodnog priraštaja u periodu od 1945 do 1975. godine uočavaju se dve osnovne faze razvoja. U prvom delu posmatranog perioda, neposredno posle završetka drugog svetskog rata, javljaju se visoke stope nataliteta i mortaliteta. Stope prirodnog priraštaja su takođe u porastu. U starosnoj strukturi pomenutog vremenskog perioda zapaža se visok udeo mladog, a relativno mali udeo sredovečnog i starog stanovništva.

U drugoj fazi razvoja, koje nastaje od 1950. odnosno 1955. godine i traje do danas, uočavaju se velike promene. Stope nataliteta i mortaliteta su u opadanju. Stopa prirodnog priraštaja se sa 11,6% (1950.) spušta u 1971. godini na 3,0%. Ova sadašnja stopa prirodnog priraštaja je najniža u Jugoslaviji, a spada i u najnižu u Evropi, pa i u svetu. U drugoj fazi razvoja vojvođanskog stanovništva dolazi do velikih promena i u starosnoj strukturi stanovništva. Udeo omladine je u naglom opadanju, a udeo sredovečnog i starog stanovništva je u stalnom porastu.

Izuzimajući kraći period odmah posle rata, natalitet Vojvodine se nalazi u stalnom opadanju. Blagi porast nataliteta u prvim godinama posle završetka drugog svetskog rata objašnjava se brojnim faktorima, među kojima su značajniji:

1. Viši natalitet kod novodoseljenog kolonizovanog stanovništva;
2. Nagli porast broja brakova posle završetka rata;
3. Opšte povećanje porodice u brakovima koji se za vreme ratnog perioda bili razdvojeni ili su pak u toku rata proširivanje porodice odlagali.

Međutim, danas je mali broj populacija u svetu koje imaju tako nisku stopu nataliteta kao Vojvodina. Ovako niskom stopom nataliteta (3‰), koja se smatra za izuzetno nisku, nije obezbeđeno obnavljanje stanovništva. Navedeni pokazatelji tim više zabrinjavaju što u starosnoj strukturi Vojvodine relativno visoke udele imaju lica iz reproduktivnog doba starosti. Kako terenska istraži-

vanja ukazuju na činjenicu da je kontrola rađanja u Vojvodini potpuno prihvaćena, može se konstatovati da je prelazni demografski period završen. Sada je potrebno iznalaziti puteve, načine i stimulanse za postepeno povećavanje nataliteta, bez čega će prirodni priraštaj stanovništva Vojvodine u celini postati negativan.

Stope nataliteta i mortaliteta u 1945. godini bile su približno izjednačene. Međutim, stope mortaliteta su u celokupnom posmatranom periodu (od 1945. do 1975. godine) u stalnom blagom opadanju.

Uporedo sa promenama koje se javljaju u stopama nataliteta i mortaliteta uočavaju se određene specifičnosti i u stopama prirodnog priraštaja. Prema izloženim podacima jasno se uočava 1945. godina u kojoj stopa prirodnog priraštaja iznosi svega 1,5‰. Ovaj pokazatelj rezultira iz približno ujednačenih stopa nataliteta i mortaliteta. Međutim, od 1950. godine, kada je stopa prirodnog priraštaja iznosila 11,6% do poslednjeg popisa stanovništva 1971. godine stope prirodnog priraštaja su u stalnom opadanju. Veoma je značajno istaći da se stanovništvo Vojvodine u svom prirodnom razvoju približava kritičnoj granici, kada bi se broj rođenih mogao izjednačiti sa brojem umrlih. Terenska naučna istraživanja već danas ukazuju da postoje mikropodručja Vojvodine u kojima je prirodni priraštaj već manji od prosečnog vovjođanskog ili je pak postao negativan. Ovu konstataciju potvrđuju i podaci iz popisa stanovništva 1971. godine. U periodu od 1961. do 1971. godine negativan godišnji priraštaj stanovništva imaju opštine: Apatin, na 1000 stanovnika (—1,5), Bačka Palanka (—2,3), Bački Petrovac (—5,4), Kanjiža (—3,4), Kovačica (—3,5) Mali Iđoš (—9,1), Čoka (—6,0) itd. U okviru migracija stanovništva Vojvodine zapažaju se takođe određene karakteristike. Unutrašnje kretanje stanovništva je veoma raznovrsno. Posle redovne planske kolonizacije stanovništva iz pasivnih područja nastavljena je stihijno naseljavanje pretežno sa područja SR Bosne i Hercegovine, a delimično iz Uže Srbije, Pokrajine Kosovo i Hrvatske. Tako je Vojvodina kao Pokrajina Jugoslavije posle drugog svetskog rata postala najznačajnije imigraciono područje.

Veliko kretanje stanovništva posle drugog svetskog rata javalja se i stalnim iseljavanjem mlađeg stanovništva iz sela u gradove. Uporedo s navedenim oblicima unutrašnje kretanje stanovništva je veoma izraženo u dnevnim i sezonskim migracijama radne snage.

Najznačajnije spoljne migracije odvijale su se u obliku privremenog odlaska radnika na rad u inostranstvo. Posle najvećeg intenziteta zabeleženog u petogodišnjem periodu od 1969. do 1973. nastaje period opadanja. Naglim opadanjem odlaska radnika na privremeni rad u inostranstvo istovremeno se razvijaju povratne migracije, prouzrokovane brojnim pre svega ekonomskim faktorima.

Summary

The Basic Trends in Population Growth in Vojvodina during the Postwar Period

If we consider the current rate of population growth in Vojvodina we shall notice certain peculiarities reflecting the unique demographic features of the region. The births and deaths in Vojvodina, the basic components of popula-

tion growth, show two stages of development between 1945—75. In the first stage immediately after the war, both fatality and fertility rates increased rapidly. The figures show that the first age bracket, the youngest generation, were the highest while the other two age brackets experienced a relative downward trend.

The second stage began in 1950 or 1955 and is marked by rather significant changes. The fatality and fertility rates have been decreasing. The population growth of 11,6% in 1950 declined to 3,0% in 1971. The present rate of population growth is the lowest ever in Yugoslavia and is among the lowest in Europe as well as the world. In the second stage of development significant shifts of proportion have taken place as reflected in the changed demographic patterns of the region. The number of youth is rapidly decreasing the other age brackets have increased.

Save for a short postwar period the birth rate in Vojvodina has been constantly decreasing. The slight population growth in the early days of the postwar development was caused by various factors:

1. Higher fertility rates among the new settlers
2. Increasing number of marriages after the war
3. General growth of families after the reunion of parents and delayed family planning, which was renewed and revised after the liberation.

Today however there are few regions in the world with such a low rate of births as Vojvodina. Such a low rate of birts 3% does not even provide the simple regeneration of poulation. The figures quated are even more alarming if we consider the rather high percentage of the middle age bracket, the population still capable of reproduction. Regional researches show that family planning is accepted and readily applied; consequently, the transitory demographic period is over. The time has come when we have to search for new ways and means of stimulations aimed at increasing population growth.

The fatality and fertility figures were closely matched in 1945 but the death rate has had a gradual downward tendency ever since 1945.

Along with the changing fertility and fatality figures the percentage of population growth has assumed certain characteristic tendencies. According to the available figures the population growth in 1945 was merely 1,5%; however, from 1950 when the population growth was 11,6% up to the latest population census in 1971 the population growth has constantly decreased. It is significant that the population of Vojvodina is very near the critical point when the number of births and deaths balance out. Regional researches have shown the existence of micro-regions where population growth is already below average or has even become negative, as was confirmed by the population census in 1971. In the period between 1961—1971 negative result wre reported in the following municipalities: Apatin per 100 inhabitants (—1,5), B. Palanka (—3,5), B. Petrovac (—5,4), Kanjiža (—3,4), Kovačica (—2,3) Mali Iđoš (—9,1), Čoka (—6,0) etc.

In regard to the migration of the population Vojvodina has also taken on distinct features. The inner movement of inhabitants is greatly varied. After the regularly scheduled migration of the settlers from passive regions, a new wave of spontanious migration started from Serbia proper, Kosovo and Croatia. Thus Vojvodina has become the most significant area of migration after World War II.

The migration of rural youth to urban centres has also increased from the World War II onwards. In addition to the migrations mentioned above the popu-

lation density varies greatly with regard to the daily and seasonal migration of man-power.

The most significant form of emigration is that of man power seeking employment abroad. The most intensive emigration was registered from 1969 to 1973, since 1973 it has had a downward trend. The rapid decrease of man power emigration has been followed by a reserve migration, i. e. the return of man power from abroad, which has been caused by varius, above all economical factors.

Bela Duranci

KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉLETÜNK ÉS SÁFRÁNY IMRE FESTÉSZETE

(Az 1976-os Forum-díj odaítélése alkalmából)

A Fórum-díjat azzal a céllal alapították, hogy tájunk sajátosan összetett képzőművészeti életének kiemelkedő alkotóit — amenyiben tevékenységük a művésztelepekhez is kötődik — évről-évre elismerésben részesítsék. A művésztelepek az ötvenes években jöttek létre, amikor a képzőművészeti élet az ország minden táján gyors fejlődésnek indult. A zentai (1952), majd a topolyai, a becsei, a zrenjanini stb. művésztelepek létrejöttével tartományunkban számos művész alkotótevékenysége felélénkült. Maguk a művészek, többnyire a Milan Konjović vezetésével a kollektív munka során megfelelő tapasztalatra szert tett festők, bíztak az alkotó és a közönség — aki számára valójában képeiket, alkotásaikat „előállítják" — közti kapcsolat szorosabbra fűzésében.

A művésztelepek — néhány évtizeddel korábbiak mintájára — egyedi kezdeményezésre alakultak meg. A társadalmi helyzet kétségkívül kedvezett a művészek ilyen formában való csoportosulásának. Joggal vált akkortájt meggyőződéssé, hogy a művésznek nem csak alkotótevékenységével, hanem egyéb módon is hozzá kell járulnia a képzőművészet népszerűsítéséhez. A Vajdaságban élő alkotók számára a közös kiállítások, rendezvények ugyancsak jelentős érvényesülési lehetőségeket rejtettek magukban.

A lelkes kezdeményezők törekvései kétségtelenül elismerésre méltóak, amennyiben többet akartak elérni a puszta létezésnél. Ezeket a kezdeti éveket mai szemmel nézve úgy tűnik, hogy nem voltak túl eredményesek.

Szem előtt kell viszont tartanunk azt is, hogy a háború utáni években számtalan társadalmunk számára létfontosságú probléma akadályozta a képzőművészet fejlődését. Ehhez hozzájárult a nagyvilág képzőművészetéről való szűkös tájékozódási lehetőség és a megszállás káros következményei.

Az idősebbek már túljutottak az új folyamatkhoz való alkalmazkodáson, ezért kevésbé követhették őket, az alkotókészségük teljében levőket

pedig időben jelentős távolság választotta el a hivatalos kritikától és a művészet társadalmi szerepéről kialakított hivatalos álláspontot.

Bár önérzetesen hivatkozunk Szabadka, Zrenjanin és a többi város élénk képzőművészeti életére, a tények arról vallanak, hogy nagyobb központok idejétmúlt tapasztalatát igyekeztek feleleveníteni. Az idő távlatából szemlélve egyedül az hat lelkesítőleg, hogy lelkesedtek a munkásság és a haladó társadalmi rétegek elképzeléseinek megvalósításáért, és hittek az ország szocialista újjászületésében. Sajnos a kezdeti évek képzőművészete nem az alkotói szellem szárnyalását, hanem a szovjet festők — A. Geraszimov, S. Geraszimov, A. Dëjneke és A. Plasztov — 1974-es kiállításának naturalista sablonosságát hozta magával.

A JKSZ Központi Bizottsága 1950 januárjában megtartott harmadik plénumának határozatai által támogatott művészeti forrongás a hatvanas években hozta meg eredményeit. Az általános, addig sohasem látott fellendülésből a képzőművészet sem maradt ki. Az első rendezvények közé tartozik az 1945. július 9-én Szabadkán megnyílt kiállítás és a kortárs vajdasági képzőművészek néhány hónappal későbbi, szeptemberi petrovgradi (zrenjanini) szemléje. Az ilyen események egészen 1950-ig ritkaság számba menőek, az önálló tárlatokhoz pedig merészség kell. „Nem kedvezett a kibontakozásnak azoknak az éveknek a közösségi szelleme, és az sem, hogy az őrködő kritika ilyesmiben egyénieskedést, „szubjektivizmust" látott".[1]

Mindezt összevetve is aligha beszélhetünk ebben az időszakban kreativitásról, főleg vidéken. Kivételek természetesen voltak. „A festők közül Milan Konjović volt a legtevékenyebb. Öt év alatt hét önálló tárlata volt Újvidéken (1946-ban), Gomboson és Belgrádban (1947), Zomborban (1949), Újvidéken, Zágrábban és Szabadkán (1950)."[2]

Csak 1950-ben került sor ismét modern képzőművészetünk kialakulását befolyásoló eseményekre. Mića Popović 1950 októberében megnyílt tárlatát az 1920—40 közötti időszak festészeti és szobrászati alkotásainak kiállítása követi 1951-ben. Ezek közé kell sorolnunk Konjović *Emberek* című kiállítását, amely „a felkorbácsolt, átforrósodott patetikus expresszionista ember és vajdasági tájábrázolás, a festészet tárgyához való új viszonyulás"[3] jegyében fogant. Őt Stojan Aralica kiállítása és Petar Lubarda bemutatkozása követi, aki „egyértelműen elvet minden addigit és az asszociatív, sőt mondhatni az expresszionista és szürrealista színezetű absztrakt alkotásmódnak nyit teret". A modern művészet térhódítását jelzik a képzőművészek szövetségének konzervatív jellegű kiállításait bojkottáló csoport nevei is: Milunović, Lubarda, Kun, Konjović és a fiatalabbak köztük Zoran Petrović, Miodrag B. Protić stb. A zárt jellegű és óvatos „cégből" kiválva alakítják meg az Önállóak Csoportját. 1951 júliusi kiállításuk katalógusában többek között a következőket olvashat-

juk: „Képzőművészszövetségünk egyre kevésbé felel meg művészetünknek és művészeinknek. Elavult munkaformái egyre több alkotóban tudatosítják, hogy az ilyen szövetségek szakmai közösségnél nem válhatnak többé. A művészeti életnek és fejlődésének mozgatói maguk a művészek és a művészcsoportok kell hogy legyenek."[4]

Ezek az évek nem múltak el nyomtalanul nálunk sem. A legnevesebb művészek palicsi találkozójának állandósítására tett szabadkai kísérlet 1950-ben vette kezdetét, de még ugyanakkor Milan Konjović, Ante Abramović, Ivan Tabaković és mások vendégeskedésével be is fejeződött. Legközelebb Topolya kezdeményezett, de csak a zentaiaknak, 1952-ben sikerült megvalósítaniuk Ács József kollektív műteremlétesítési tervét. Ugyanis Zentán hozták létre az első művésztelepet, mint a „szocialista mecénátus"[5] sajátos formáját.

A JKSZ Központi Bizottsága III. plénumának már említett határozata mellett Edvard Kardeljnek a Szerb Kommunista Szövetség III. Kongresszusán 1954 áprilisában mondott beszéde volt legnagyobb hatással a művészeti élet alakulására: „A kommunisták feladata nem az, hogy kommunistákként megítéljék, melyik művészeti irány a jó, melyik nem, és az sem, hogy korlátok közé szorítsák a tudományos gondolkodást. Végső soron ez magára a művészet és a tudomány fejlődésére tartozik. Egyes kommunisták ezekben a kérdésekben ugyanolyan konzervatívak lehetnek mint a múltban, ugyanolyan végletekbe eshetnek mint a társadalmi élet terén egyesek a múltban. Véleményem szerint számunkra a legfontosabb, küzdeni az alkotótevékenység politikai és társadalmi tartalmáért . . ."[6]

A háború utáni első évekre jellemző formalista művészetszemléletet és anekdotizmust rendkívül dinamikus fejlődés váltotta fel, melynek során építő jellegű viták folytak, a művészek törekvéseik és kitűzött céljaik szerint csoportosultak a társadalmi légkörnek legjobban megfelelő képzőművészeti kifejezésmód kialakítása érdekében egy olyan országban, amely bátran választotta a szocialista átalakulás sajátos útját.

Sokkal több helyet kellene ezért szentelni a tartományunk képzőművészeti életében 1950 után betöltött szerepüknek. Kétségtelen, hogy a modern művészetszemlélet fejlődésének történelmi pillanatai ezek, amikor a művésztelepek az új és szabad művészeti viszonyok kifejezői voltak. Tehát azok az avantgarde jelenségek, amelyek képzőművészeti életünk jelenlegi sokoldalú fejlettségéhez vezettek, nagyrészt az ötvenes évekre vezethetők vissza. Ezért teljes joggal mondhatjuk, hogy ebben az időszakban Vajdaságnak sikerült kivetkőznie vidékiességéből, és felzárkózni központjaival és kiemelkedő alkotóival az országban a legtekintélyesebbek közé.

Vajdaságnak volt ugyan már korábban is képzőművészeti élete, de folyamatosságáról csak fenntartásokkal beszélhetünk. Kezdeményezések-

ben nem volt hiány, hanem inkább termékeny talajban. Megállapításunk főleg a két háború közötti időszakra vonatkozik, amikor Balázs G. Árpád Belgrádban keresett megélhetést, Oláh Sándor a valamikori erőteljes müncheni kék színek világában tengődött, Farkas Béla pedig megkötöttsége ellenére is szuggesztív erővel ható szecessziójának lidércnyomásos álomképei közepette emésztődött. Várkonyi mindent megtett annak érdekében, hogy a művészeket megnyerje a Bega parti házában létesített művésztelepe számára, Husvéth viszont az agrárjellegű Bácskát járva festegetett. Vidékünk valamikori nagyjai, Pechán József, Stipan Kopilović és Streitmann Antal már nem éltek, Milan Konjović még Párizs és Bácska között volt félúton, Baranyi Károly utazgatott, Gyelmis Lukács pedig a velencei biennálé olasz pavilonjában állított ki.

Jelentős eseményként emelkedik ki a Híd folyóirat, haladó írói és a köréje csoportosuló munkások által 1938-ban a szabadkai Népkörben megszervezett kiállítás. Háború utáni képzőművész nemzedékünk egyes tagjai — Ács József, Hangya András, B. Szabó György, Bosán György és Wanyek Tivadar — számára ez a közös tárlat jelentette az indulást.

Festőinknek az a nemzedéke, amelyet a felsorolt nevekkel fémjelezhetünk a háború után Vajdaságban a művészet további sorsát illetően alapvető átalakulások szemtanúja lehetett. Fejlődésükre rendkívül serkentően hatott Konjović tekintélye és dinamikussága, a fáradhatatlanul kísérletező Ács József munkálkodása és a polemizálás iránt fogékony,, kiváló elméleti felkészültségű újvidéki főiskolai tanár, B. Szabó György. Bosán a zentai festőtelep alapítói közé tartozott, Wanjek hosszú ideig az Écskai művésztelep vezetője volt.

Röviden ennyit a vajdasági festészet „nyugtalan gyermeke", Sáfrány Imre felkészülési éveinek képzőművészetéről. Bár tehetségével társai közül kiemelkedett, alkotásra leginkább tudásvágya és nyugtalansága serkentette. Ösztönössége és önfejűsége az érvényesülés útján vitte előre, ezért nem csoda, hogy társai már rendkívül korán Maestrónak titulálják.

1928. szeptember 27-én született Zmajevón. A képzőművészetet Szabadkán eltöltött gimnáziumi éveiben kedvelte meg. Így már korán megismerkedett a fanyar és szigorú művész, ugyanakkor kiváló pedagógus Oláh Sándor mértéktartó kompozícióival. A tragikus sorsú Farkas Béla pasztell képeinek drámai összhangja erős hullámtörést keltett az érzékeny lelkületű fiatalban, akit később is izgalomba hoznak Vajdaság tragikus végzetű művészeinek az alkotásai és életének eseményei (például Nagyapáti Kukac Péter topolyai és egy pacséri siketnéma naív festő). A Hangya András vezette rajztanfolyam a szisztematikus ismeretszerzést jelentette a számára. A Šamac—Szarajevó vasútvonal építésén eltöltött nyári szünidő után felvételi vizsgát tett a Belgrádi Képzőművészeti Akadémián, ahonnan rövid időn belül Újvidékre, a Pedagógiai Főiskolára kerül. Tanulóévei

során impresszionista stílusban fest, de egyben új kifejezésmód után is kutat: szándékosan torzítja a formákat, a festéket vásznaira egészen vastagon keni fel, és a geometrikus ábrázolásmód iránt is érdeklődést tanúsít. 1951 tavaszán a vízfestékkel dolgozik szülőfaluja környékén. Ezekből az alkotásaiból egy — a zsüri besorolása alapján — eljut a jólismert belgrádi Önállóak kiállítására.

A huszonhárom éves fiatal alkotó számára ez több szempontból is jelentőséggel bírt. A zsüri döntése igazolta értékeit és egyben a Képzőművész-szövetség konzervativizmusával szembefordulók közé sorolta. Lázongása így méltó keretek közé került, támogatást és serkentést kapott. Ezért joggal tehetjük meg 1951-et Sáfrány életműve kiindulópontjának. Az Önállóak csoportjának alapítói és tagjai között számos olyan művész volt, akikkel később a művésztelepeken találkozik. Termékeny együttműködés alakul ki, a Vajdaságban elterjedő avantgarde törekvések melletti kiállása helyénvalónak bizonyul. Végső soron pedig ez a kiállítás emelte Sáfrányt — akire a továbbiakban már komolyan számítanak — festői rangra.

A zentai Városi Múzeum által 1952-ben összehívott kilenc művész — Milan Konjović, Bosán György, Mića Nikolajević, Stevan Maksimović, Hangya András, Stojan Trumić, B. Szabó György és a kezdeményező Ács József — közül Sáfrány a legfiatalabb. Hazánk *első* háború utáni művésztelepének a megalapítói a következő sorrendben érkeztek Zentára: Bosán, Sáfrány és Nikolajević július közepe táján, Konjović, Maksimović és Ács augusztus elején.

Sáfrány meglehet, hogy ezáltal Vajdaság legjelentősebb képzőművészeti akciójának a részese volt. A nagynevű és tapasztalatú alkotók mellett képei megszokottól eltérő megközelítési módról, egy fiatal művész szilárd meggyőződéséről, képzőművészeti kifejezésmódról tanúskodnak, amire fel is figyeltek. Lelkesedik Lubardóért és tudatában volt, hogy milyen fontos szerepet töltött be modern művészetünkben. Természetéből következően nem hagyja magát befolyásolni, Konjovićot mégis annyira értékeli, hogy meghatározott ideig a hatása alá kerül. A megbélyegzést, a komolytalanság, a meggondolatlanság és az absztrakt (!) jelzőket vállalva festi meg új és szokatlan alkotásait. Nem riasztja vissza a gyakorta lekicsinylő kritika sem: „A tárlatlátogatók egy része még a festő jelenlétében sem türtöztette magát nemtetszése kinyilvánításában."[7] Sáfrány továbbra is a maga útján halad. A még mindig konzervatív közeggel való merész szembefordulása a választott út helyességéről való meggyőződését bizonyítja. Álláspontja a modern francia festők 1952-ben Belgrádban megrendezett kiállításán szilárdult meg. A következő két évet — egészen párizsi útjáig — állandó meglepetések és alkotói nyugtalanság jellemzik. Álmai városába 1954 végén érkezett meg, tapasztalatot szerezni mindarról amiről csak sejtései voltak és megbizonyosodni saját értékei felől. A párizsi hajnalok

és az éjszakák fényei, a város patinája, a látomásszerű gépesített élet kitörölhetetlen nyomot hagyott a festőben. Szerencsére az élet prózai megnyilvánulásai rá is erősebben hatottak, mint a képek és a múzeumok. A világhírű alkotások is mintha igazolták volna a feldolgozásra kerülő motívum iránti spontán viszonyulását. Sáfrány egész lényével átadta magát a sokk-hatású, soha nem látott „előadásnak", amely teljes formagazdaságában, színpompájában és dinamikájában tárult fel előtte. Mindezen áramlott át a túlnépesedett régi város napszítta falainak patinája, a csodálatosan szemberkélő eső. Művészünk érzelmi világában lerakódó szenzációk később a párizsi bolyongásait megörökítő alkotásain öltenek alakot.

Éppen ezért a hazatérése után, 1955. április 16-án Szabadkán megnyílt tárlata — amelyet a konzervatív ízlésű közönség képtelen volt megérteni — a meglepő festés- és szokatlan látásmód folytán nemcsak sokk-hatású volt. Kiállítása sokak számára valódi művészi élmény volt az alkotó nem sejtett képzeleti megnyilatkozása, a megnyilatkozás mindaddig ismeretlen kifejeződése és a korszerű kifejezésmód jelentkezése. Olyan esemény volt, amely a városi Kiállítási Csarnok látogatói számára kétségkívül emlékezetes maradt.

A Párizsi bolyongások című kiállítás jelentősége kisugárzása közegében rendkívüli volt. Az élményeknek az alkotásokra való spontán átvitelével Sáfrány a Párizs iránti rajongását építette be a vadjasági képzőművészetben határkő fontosságú alkotásaiba. Párizsi feljegyzései jelentős hozzájárulás vidékünk irodalmához.

Véleményem szerint Sáfrány következő, Vajdasági mezők és ugarok című tárlata (1956) sokkal kisebb alkotókészségről tanúskodik, hisz maga az élmény sem volt olyan elemi erejű mint a párizsi benyomások. Szokatlanságával ugyanis provokatív hatást váltott ki, de ezek között mái jóval kevesebb a kiemelkedő alkotás. A kiállítás képanyagának értelmezése és befogadása érdekében a kritikus lényegesnek tartotta elmondani: „Sáfrány képeihez csak előítéletek nélkül lehet közeledni. Fel kell készülnünk arra, hogy engedményeket kell tennünk a hagyományos esztétika megrögződött szabályai kárára. Talán a gyermekek világát kellene jobban megismerni, hogy alkotásait megközelíthessük."[8]

Képeit először a belgrádi közönségnek mutatta be. Írt róla Miodrag B. Protić, az Önállóak csoport (1951—53) avantgarde tagja is: „Impulzivitásával, merészségével és elemei szembeötlő kavargásával — függetlenül attól, hogy pozitív vagy negatív véleményt alakított róla ki a néző — magára tudta vonni a figyelmet. Helyenként Konjovićra, Lubardára támaszkodva — a szembeötlő átvételek ellenére — is egyéniek a képei: sikerült alkotásaiba belevinnie valamilyen naiv, durva patetikát. A Teraziján levő galériában megrendezett kiállításán éppen ez az egyedi jelleg

vonul végig árnyalataiban. Tájain, figurális kompozícióin és csendéletein egyaránt egy naiv patetikus látomás jut kifejezésre. Az erőteljes ecsetvonások, a nyers színek és az eltorzuló forma mind annak a következménye, hogy a vajdasági tájat durvának, érdesnek, nehéznek igyekszik ábrázolni..."[9] Protić a továbbiakban képeiről a következőket mondja: „Néha meg a szabadon tarkított, majdhogynem absztrakt arabeszk tör fel belőle, amely nem ábrázol konkrét tárgyakat és a gyermekrajzokra emlékeztet." Majd magyarázatát adja Sáfrány festészetének: „... ezek az expresszionisztikus, lírai és infantilis komponensek valójában Sáfrány állandóan jelenlevő hol gyengébb vagy erősebb, hol meg puhább vagy durvább impulzusai."

Amilyennek Protić látta („Sáfrány a látomásait találomra, véletlenszerűen viszi vászonra") olyan maradt mindvégig. A jellemzően sáfrányi spontaneitás csak rövid időre szakadt meg a Decemberi csoportnak a vajdasági művésztelepekre gyakorolt hatása idején. Festőnk akkor racionális és kristályos geometriájú formákba zárta kreativitását; olyan kompozíciókba, amelyek csak korlátozták. A hetvenes évek elején következett ez be, amikor már nem érezte szükségét hogy a figyelem középpontjában maradjon, mert tevékenysége nyugodtabb időszakába érkezett. Az ötvenes évek az érvényesülésért vívott harcot jelentették. A hatvanas években a közönség már jóval könnyebben be tudta fogadni az újításokat.

A hetvenes évek új nemzedéket indítanak útjára, és így Sáfrány a feledhetetlen küzdelmes időszak többi úttörőjével együtt egy hálátlan szerepet kénytelen betölteni: ők lettek a háború utáni vajdasági képzőművészet középnemzedéke. Két és fél évtizedes tevékenységét egy a szabadkai Városi Múzeum képtárában megrendezett retrospektív kiállításban összegezte.

A Sáfrány Imre 1951—1976 című retrospektív kiállítás festőnk huszonöt éves munkásságának a gyümölcsét mutatta be. Mindazt amivel Vajdaság képzőművészetéhez, a szabadkai képzőművészeti élethez hozzájárult és amit a vele azonos véleményen levő kollégái, a festők értékelnek.

A múzeum keretében megrendezett tárlat rendkívül áttekinthető, amiért nemcsak a szervezőt, hanem magát a festőt és képeinek a tulajdonosait is dícséret illeti. Ehhez szorosan hozzátartozik, hogy 1970. november 5-én kigyulladt a műterme és nagyszámú alkotása megsemmisült, ezért retrospektív tárlata nagyrészt a magántulajdonban levő képekből és a múzeumi gyűjteményből állt össze. Ez bizonyos fokig igazolta Sáfránynak a képzőművészeti életben való folyamatos jelenlétét, hisz a viszontlátott képek egyike sem porosodó raktárból került elő.

Hozzá kell még tennünk azt is, hogy ez a kiállítás volt az első, amely alaposan feledésbe merült közelmúltunkba betekintést nyújtott. Túl kevés idő telt még ugyan el, hogy végérvényes következtetésekre juthassunk, de

éppen elég ahhoz, hogy a vajdasági képzőművészeti viszonyok ismerői számára alkotásai művészeti értéke mellett a művészet fejlődése szempontjából döntő pillanatokban tanúsított következetes magatartására is rámutassunk.

A kiállítás célja mindenekelőtt az volt, hogy teljesebb képet kapjunk a képzőművész Sáfrány Imréről. A több mint száz bemutatott alkotás időrendileg az 1943-ban festett fiatalkori, eseménynek számító Apám című temperafestmény és az 1976-os keltezésű Égi madár a műteremben című kép között feszülő íven helyezkedik el. Egy egészen általános nézőpontról vizsgálva kitűnik, hogy a kezdet kezdetén műveiben nagyfokú, alig módosuló expresszivitás jutott kifejezésre, és hogy lélekzetvételi szünet nélkül alkotta meg őket, így gyakran a felszínesség jegyeit viselik magukon. Az alkotások létrejöttének időpontját előtérbe helyezve avantgarde jellegük válik szembeötlővé, az hogy Sáfrány kedvvel újított egy olyan közösségben, amelynek alkotásait szánta. Ez elsősorban az 1955—56-os időszakra vonatkozik. Végül nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy „közönséges kis dolgok" is felkeltették érdeklődését és kísérletezésre, kutatásra inspirálták (a párizsi élményeit kivéve). Nyilvánvaló, hogy Sáfrány számára a festészet a sokoldalú érdeklődésű értelmiségi egyik lehetséges kifejezőeszköze, nem pedig közönséges szakma. Szabadjára engedett kíváncsisága és gyermeki spontaneitása teszi alkotásait optimisztikussá, könnyeddé és játékossá. Ezért tud őszintén hinni az életben, annak a legközönségesebb *emberi* megnyilvánulásaiban és lelkesedéseiben. Ugyanakkor éppen ezek a legközönségesebb motívumok — például a szamártövis — tanúskodnak leghatásosabban az emberről, az élet viharában és meglepetései közepette dacosan kitartó lényről. Röviden szólva festőnk nem vesz el a „nagy témák" között, hanem tömör egyszerűséggel mutatja fel a hétköznapok „kis" örömeinek és bajainak minden nagyszerűségét, magát az életet.

Sáfránynak ezt a nagyszámú alkotását együtt szemlélve megfigyelhettük, hogy művészi szintjük két és fél évtizeden át egyenletességet mutat, az alkotói hőfok szinte egyenes vonalúan emelkedik. Kavarog és emelkedik, de nem a legmagasabbra. A kivételes pillanatok — amikor azok az alkotásai jöttek létre, amelyek igazolják gyakran aszkétikussá fokozódó fanatizmusát, hatalmas és számos területet felölelő intellektuális tevékenységét: a festőt, az illusztrátort, a polemizálót, a kritikust, a jótollú írót és a modern esztétát.

Legjelentősebb alkotásaiként felsorolnám mindazokat, amelyek nagy hatást gyakoroltak rám, aki csak szemlélője voltam képzőművészeti életünk negyedszázados fejlődésének. Művészete teljes kiértékelését, rangsorolását és mások alkotásaival való összehasonlítását másokra hagynánk: egyrészt az időre, másrészt korunk tárgyilagosabb kritikusaira, akik majd

az évek vagy évtizedek során majd minden felszínes, szubjektív megítélésünket kiszűrnek.

Elsőként mindenképpen az 1946-ban festett Korzót, majd a rákövetkező évben létrejött Városházát kell kiemelnünk, ezeket követően pedig az 1951-es keltezésű Dubrovnik című alkotását és a Belgrádról készült zsírkréta rajzát. Felsorolt művei fiatalos lelkesedésről, szabad témafeldolgozásról és merész kísérletezésről vallanak egy olyan időszakban, amikor egészen más volt a képzőművészeti élet, amikor a sablonossá vált alkotásmódot becsülték.

Tripolsky G. portréja, a Fehér kancsó és a Kocsis című 1952—53-ból származó alkotásai az érés folyamatának, a kidolgozás árnyalati finomságúvá válásának és a mozgás megelevenítésére törekvő ábrázolásnak a tanúi. Abban az időben ezek a képek a kortársak alkotásaihoz képest meglepő festői vallomások, különös megvalósulások voltak. Festőnknek éppen ezek az alkotásai cáfolják meg azokat az elképzeléseket, miszerint Párizsban keletkezett alkotásai a kedvező körülmények folytán színvonalasabbak mint másokéi. Alapos és körültekintő kidolgozásuk a biztosítéka, hogy a nagyszerű Párizs-élményt művészien tolmácsolta 1955-ös műveiben.

A temperával újságpapírra festett élmények Sárga tulipánok, a Margaréták, valamint a Diadalkapu és a Párizsi tavasz — ezekre egyesek talán még emlékeznek a Párizsi bolyongások című kiállításról — minden bizonnyal sajátos hozzájárulást jelentenek Vajdaság művészetéhez és kiváló dokumentumai lesznek keletkezési évüknek. A Kobalthajú és az Önarckép szintén Párizsban keletkeztek, de már egy kialakult művész képei, aki hozzáértően bánik a színekkel, tömören, merészen, és lélektanilag árnyaltan fejezi ki mondanivalóját. Személyesen a Kobalthajú című képét tartom élete csúcsteljesítményének, keletkezése időpontjának egyik legjobb vajdasági alkotása.

Az 1956-ban festett Szamártövisek című ciklus létrehozásával hosszabb időn át foglalkozott. Az útból félrelökött, árokparton hányódó kóró egy alkalmas pillanatban szimbólummá nőheti ki magát. Sáfrány szamártövisei kiindulópontul szolgálhatnak az emberi létről való elgondolkodáshoz Valószínűleg amikor a szerző így festette meg önmagát, azt is ki akarta fejezni, hogy a közönség alkotásaihoz hogyan viszonyul. Számára a Szamártövisek szúróságukban is a gyengéd emberi gondolatot jelentik, amely száműzöttsége ellenére is megőrizte méltóságát. Ezekben a kompozícióikban a jövőben való hit előfeltételeit, a kitartást és az optimizmust lehet felfedni.

Számos alkotása alatt olvashatjuk a Csendélet és a Magányos fa címet. Ezek a többnyire vízfestékkel vagy a rajz technikájával készült munkái

mintegy kiegészítő elemei opuszának. Nagyban hozzájárulhatnak a művész arcéle tanulmányozásához és alaposabb megvilágításához.

Végül azt is el kell mondanom — mivel nem tudok szabadulni a gondolattól —, hogy a vásznait 1970 táján benépesítő sámánok rendkívül érdekes megnyilvánulásai alkotótevékenységének. Ezek a nem éppen atraktív teremtmények emberekként és szörnyetegekként vagy másféle lényekként állandóan jelen vannak meghatározhatatlan létezésükkel. A felszabadultság végtelen kékségét és a tűzvész pusztította felületeket egyaránt uralják. Valószínűleg párizsi jegyzetfüzetei és a tanulmányútjai során készült naplófeljegyzései lapjain is szerepelnek. Annyi bizonyos, hogy Sáfrányhoz hasonlóan kitartóak, érdeklődőek, jövőbe látóak és meghatározhatatlanok. Meglehet, hogy nem is csúnyák; az is lehet, hogy éppenséggel nemeslelkűek. Aki jól ismerte bozontos és tömzsi alkotójukat, Sáfrány Imrét — a szemüvege mögött is élesen villogó, szúrós, sörét-szemét, az tudja, hogy milyenek.

Ezzel hát vissza is tértünk a kezdetekhez, ahhoz az évhez, amikor ezek a szemek — a lelkesedő fiatalok egy csoportjának Mestrójaként — határozottan leintették a vitapartnert, vagy hozzáértéssel irányították, vezették ecsetjét és ceruzáját. A gimnáziumi években, amikor még az azóta elhúnyt Vinkler Imrénél lakott Szabadkán, kapta baráti körében a Mestró nevet. A Papp József, Ács Károly és Kopeczki László társaságában folytatott élénk viták során bontakozott ki egy új költészeti és képzőművészeti látásmód. Sáfrány képzőművészetünk értékes és tevékeny alkotójává vált, a többiek más irányban folytatták. Nincs tehát abban semmi különös, hogy retrospektív kiállítása a visszaemlékezések egész sorát indította el. Az írók, a festők, a barátai és mindazok akik részt vettek az eseményekben, vagy kiválóan ismerik művészetét — Fórum-díjra javasolták.[10]

Amennyiben egyetértünk azzal, hogy Vajdaság képzőművészetének egy meghatározott időszakban a művésztelepek voltak a legfontosabb mozgatóerői, és ha ismerjük provinciális környezetünk háború utáni átalakulási folyamatait, amelyben korábban is voltak kicsúcsosodások, de folyamatosságról szó sem lehetett, akkor könnyen körülhatárolhatjuk Sáfrány Imre szerepét. Alkotásai ma már önmagukért helytálló világként élnek jelenünkben és minden szempontból kifejezik a díj lényegét.

Ezúttal is sok szerencsét Mestró!

1977 áprilisa

Lábjegyzetek

[1] Dragoslav Đorđević: Socijalistički realizam 1945—1950. 72. oldal
[2] Uo. 72. old.
[3] Miodrag B. Protić: Srpsko slikarstvo XX veka, II. kötet, Belgrád 1970. 396. old.
[4] Uo. 394. old.
[5] Uo. 414. old. Tegyük hozzá azonban, hogy az új kulturális intézmények létrehozását és a képzőművészeti élet átszervezését példátlan dinamizmus és optimista hozzáállás jellemezte. A különböző vajdasági művészcsoportok mellett 1952-ben valóra váltották a művésztelepekkel kapcsolatos elképzeléseket (Zentán, Topolyán, Becsén, Écskán és Sremska Mitrovicán festőtelepet létesítettek). Munkájukból a kezdeti időszakban Milan Konjović vette ki legjobban részét, és a magyar nemzetiség művelődési életének képviselői, akik Nagybánya mintájára azt tűzték ki célul, hogy hazai környezetben alakítják ki az alkotótevékenységhez szükséges feltételeket. Elhatározták, hogy a nagyvárosok művészeti életéhez hasonló pezsgést visznek a kisebb városokba, amelyekben a meghívott művészek nemcsak alkotnak, hanem ki is állítanak, előadásokat tartanak, vitaesteket szerveznek, képtárakat hoznak létre, azaz megvetik a képzőművészeti élet alapját.
[6] Dragoslav Đorđević: Socijalistički realizam 1945—1950 81. old.
[7] Slobodna Vojvodina, Újvidék, 1952. X. 28-i szám
[8] Mihajlo Dejanović: Izložba slika Imrea Šafranja, Rukovet, Szabadka, 1956. 3—4. szám
[9] Miodrag B. Protić: Povodom Šafranjeve izložbe u Beogradu Galeriji na Terazijama, NIN, 1956. március 4-i szám.
[10] A Híd folyóirat kiadói tanácsa 1977. 3. 10-i ülésén Sáfrány Imrét javasolta Fórum-díjra, amelyet az Újvidéki Fórum Lap- és Könyvkiadó Vállalat munkástanácsa ítél oda évente a tartományunkban kifejtett képzőművészeti tevékenységért. A bíráló bizottság elfogadta a javaslatokat és indoklásukat, így az 1976-os évi Fórum-díjat Sáfrány Imre kapta.

FÜGGELÉK

SÁFRÁNY IMRE festő 1928. szeptember 27-én született Zmajevón. Gimnáziumi tanulmányait Szabadkán végezte, ahol 1947-ben érettségizett. Középiskolai évei során részt vett Hangya András szabadkai festő rajztanfolyamán. A Belgrádi Képzőművészeti Akadémiára 1947 őszén iratkozott be, de rövidesen az Újvidéki Pedagógiai Főiskola hallgatójává válik és képzőművészeti szakon diplomál.

Festészet mellett képzőművészeti kritikával és esszéírással is foglalkozik. A 7 Nap munkatársaként dolgozott. Íróként is jelentős tevékenységet fejtett ki. Kopeczky Lászlóval közösen adták ki Amikor a teknősbéka is odaér című könyvüket, ezenkívül számtalan érdekes írását közölte a Híd,

a Rukovet, az Üzenet, az Új Symposion és más folyóiratok. Úti jegyzetei, esszéi, kritikái a Rukovet gondozásában jelentek meg Na tragu címmel, párizsi naplóját pedig a Fórum Könyvkiadó jelentette meg (Várnak az apostolok).

Csoportkiállításokon 1946 óta vesz részt. Önálló kiállítást Újvidéken (1952), Belgrádban (1954), Szabadkán (1955), Belgrádban, Újvidéken, Szabadkán (1956), Szabadkán (1969), Újvidéken (1970), Szabadkán (1971), Újvidéken (1972), Szabadkán (1976) és Hódmezővásárhelyen (1976) rendezett.

Tevékenységéért az alábbi díjakat kapta:

— Szabadka város Októberi-díját (1970),
— a topolyai Nagyapáti Kukac Péter képzőművészeti díjat (1975) és
— a tartományi jellegű Fórum-díjat (1976).

Rezime

Likovna zbivanja u nas i Šafranj Imre u njima

— povodom dodeljivanja nagrade FORUM-76 —

Likovna nagrada FORUM dodeljuje se za izuzetne doprinose umetnosti u Vojvodini. Nagrada se u početku vezuje za umetničke kolonije koje su odraz intenzivne stvaralačke klime u nas posle 1950. godine. Nastupajuća decenija krcala je značajnim događajima koji su usledili nakon prvih godina, po oslobođenju zemlje, bremenitim sputanošću umetnika. Nakon Odluke i Rezolucije III plenuma CK KPJ, januara 1950. došlo je do istorijskih zbivanja i u likovnom stvaralaštvu naše zemlje.

Imre Šafranj, (Zmajevo, 1928) — slikar i pisac, stasao je tih godina u umetnika i njegova uloga u zbivanjima veoma je zapažena. Nalazi se među osnivačima prve jugoslovenske, posleratne umetničke kolonije a njegovo likovno stvaralaštvo nailazi na veliki odjek nakon kraćeg boravka u Parizu, početkom 1955. godine. Bio je jedan od veoma talentovanih, upornih i agilnih propagatora i kreatora u likovnom preporodu, unošenjem lične ekspresivne note — svojim delima — u vojvođansku likovnu strukturu. Ostvario je nekoliko eksponata koji će kao dela ostati veoma značajni dokumenti likovne decenije 1950—1960.

Septembra—oktobra 1976. priredio je u Gradskom muzeju u Subotici retrospektivnu izložbu, povodom dvadesetpetogodišnjice rada (1951.—1976.). Povodom ove izložbe, Izdavački savet HID-a na svojoj sednici od 10. III 1977. odlučio je da uputi predlog za nagrađivanje Imrea Šafranja, žiriju likovne nagrade Izdavačkog preduzeća Forum u Novome Sadu. Nagrada je umetniku dodeljena za godinu 1976. na sednici Žirija, održanoj u Novom Sadu 1. IV 1977.

Zusammenfassung

Šafranj Imre und Ereignisse in der bildenden Kunst bei uns

Anlässlich der Erteilung des Forumpreises — 1976

Der Forumpreis für bildende Kunst wird für aussergewöhnliche Beiträge im Bereich der Kunst in Wojwodina erteilt. Der Preis ist anfangs mit den Kunstkolonien verbunden, die das intensive Schaffensklima bei uns nach 1950 widerspiegeln. Das kommende Jahrzehnt ist voll mit bedeutenden Ereignissen, die nach den ersten Jahren, nach der Befreiung des Landes stattfanden. Nach den Beschlüssen und Resolutionen des III. Plenums der ZK der KPJ im Januar 1950 ist es zu historischen Begebenheiten auch im Kunstschaffen unseres Landes gekommen.

Imre Šafranj, (Zmajevo 1928), — Maler und Schriftsteller, ist diese Jahre zu einem Künstler herangewachsen, und seine Rolle in den Begebenheiten wurde besonders wahrgenommen. Er befindet sich unter den Gründern der ersten jugoslawischen Nachkriegskolonien für Kunst, und sein Schaffen in der bildenden Kunst fand grossen Widerhall nach einem kurzen Aufenthalt in Paris zu Beginn des Jahres 1955. Er war einer der sehr begabten, eigensinnigen und agilen Propagandisten und Schöpfer bei dieser wiedergeburt, eintragend die persönliche ausdrucksvolle Ausprägung in die Struktur der bildenden Kunst Wojwodinas mit seinen Werken. Er hat einige Ausstellungsstücke geschaffen, die als Werke sehr bedeutungsvolle Dokumente des Jahrzehnts 1950—1960 bleiben werden.

Im September—Oktober 1976 hat er eine retrospektive Ausstellung anlässlich des fünfundzwanzigjährigen Schaffens (1951—1976) im Stadtmuseum in Subotica veranstaltet. Aus Anlass dieser Ausstellung beschloss der Verlagsrat von HID auf seiner Sitzung vom 10. 3. 1977, einen Vorschlag zu unterbreiten, dass Imre Šafranje den Kunstpreis des Verlags Forum in Novi Sad verliehen werden sollte. Der Preis wurde dem Künstler für das Jahr 1976 auf der Sitzung des Jurys am 1. 4. 1977 in Novi Sad erteilt.

Bosnyák István

SINKÓ ERVIN, 1914—1975.

(Bibliográfiai vázlat)

Jegyzékünk egy készülő Sinkó-bibliográfia kivonata.
Tartalmazza Sinkó Ervin 1914—1941 között publikált könyveit s eddig előkerült írásait (I. fejezet); az 1945 után megjelent könyveit (II. fej.); különlenyomatait s egyéb, gyűjteményes kiadványokban található főbb írásait (III. fej.), valamint a róla szóló legfontosabb irodalmat (IV. fej.).

Sinkó felszabadulás utáni alkotóidőszakának igen gazdag, az 1941 előttit *sokszorosan* meghaladó irodalmi termése ily módon csonkán van képviselve jegyzékünkben, hisz terjedelme miatt kimaradt belőle a jugoszláv és a jugoszláviai magyar lapokban és folyóiratokban közölt írásainak — *könyvnyi* bibliográfiája.

Az 1941 előtt megjelent írások jegyzéke (I. fej.) sem teljes; pozitív adatok tanúsítják pl., hogy Sinkó Ervin ebben az időszakban publikált a *Vendredi, Lu, L'Humanité, Revue Europe* (Párizs), a *Volksrecht* (Zürich), az *Ogonek* és *La Litérature Internationale* (Moszkva) német és angol kiadásaiban is, s az egyes magyar lapokban (pl. a *Bácsmegyei Napló* háborús évfolyamaiban) közölt írásainak a jegyzéke is hiányos. Pótlást igényel továbbá a III. fejezet is (főleg: tankönyvekben való szereplés).

A műfaji tájékozódást megkönnyítendő, a tételszámok előtt jeleztük az illető írás v. kötet műfaját is, az alábbi rövidítések alkalmazásával:

D = dráma, verses dráma
E-P-F = etikai, politikai és filozófiai publicisztika (cikk, glossza, tanulmány, esszé)
F = fordítás
IT = irodalomtörténeti tanulmány
K = kritikairodalom (irodalmi recenzió, kritika, irodalmi-esztétikai cikk, tanulmány, esszé)
N-E = novella, elbeszélés, tárca, karcolat

R = regény, kisregény, regényrészlet
V = vers, versciklus, prózavers.

Ugyancsak a teljesebb tájékoztatás érdekében írtuk le a gyűjteményes Sinkó-kötetek tartalmát is.

Végül néhány technikai, illetve nyomdatechnikai útmutató:

— A folyóiratok, lapok *megjelenési helyét* csak a bennük közölt *első* Sinkó-írásnál tüntettük fel;

— a *címeket* — még a recenziók esetében is — a szerző eredeti helyesírásával közöltük;

— a nagyobb *folytatásos közlések* (pl. folytatásos regény) esetében eltértünk a kronológiai sorrendtől;

— *zárójelben* tüntettük fel: Sinkó írásainak alcímét, mottóját, ajánlását, keltezését; recenzióinak tárgyát-témáját; idegen nyelvű újság- és folyóirat-publikációinak magyar címét és fordítóit (I. fej.); gyűjteményes köteteinek magyar v. magyarra fordított íráscímeit és fordítóit (II. fej.); gyűjteményes kiadványokban megjelent írásainak magyar címét és oldalszámát, valamint a kiadvány magyar címét és formátumát (III. fej.); a Sinkó-művek kritikáinak tárgyát-témáját és magyar címét;

— *szögletes zárójelben* közöljük: Sinkó felszabadulás előtti köteteinek verscímeit; ciklusainak tartalmát; tanulmányainak s a róla szóló kritikáknak a címből ki nem tűnő témáját-tárgyát;

— *verzállal* jelöltük a kötetcímeket s a különlenyomatok és a gyűjteményes kiadványokban szereplő írások címét; *petittel* az alcímeket, kurzívval pedig Sinkó ciklusainak, illetve az ő írásait *is* tartalmazó könyveknek és gyűjteményes kiadványoknak a címét, valamint a lapok és folyóiratok nevét;

— a már említetteken kívül, a leggyakrabban a köv. *rövidítéseket* használtuk: Bgd.=Belgrád, Bp.=Budapest, JAZU = Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia, Zágráb), Klny.=különlenyomat, Zgb.=Zágráb;

— *Újvidék és Szabadka nevét* az illető publikációban előforduló alakban vettük át;

— *a Sinkó-irodalom tételcímeiből* kihagytuk a vonatkozó kötet bibliográfiai adatait;

— *a kötetbe is begyűjtött Sinkó-irodalmat*, a könnyebb hozzáférhetőséget tartva szem előtt, nem az újság- v. folyóirat-kritika, hanem az illető könyv megjelenésének az événél tüntettük fel;

— gyűjtésünk mellett *bibliográfiai leírásaink* is — a munka befejezetlensége miatt — helyenként hiányosak; mivel azonban a viszonylag teljes Sinkó-bibliográfia elkészítése és publikálása még több évi munkát igényel, az örvendetesen gyarapodó Sinkó-kutatások megkönnyítése érdekében hasznosnak véljük e jegyzék előzetes közlését.

Vázlatunk elkészítése közben önzetlen segítséget kaptunk mr. Csáky S. Piroskától, Garay Bélától, dr. Ilia Mihálytól, Ivan Medentől és Szentgyörgyi Istvántól.

Legvégül megjegyezzük, hogy alábbi bibliográfiai vázlatunk tartalmi — Sinkó Ervin irodalmi „hovatartozandóságaira" vonatkozó — kiértékelése a *Híd* 1975. szeptemberi és decemberi számában található (*A palackposta érkezése* címen), a sinkói életmű közöletlen, *kéz- és gépiratos részének* vázlatos körülírását pedig a Sinkó-tanulmányaink gyűjteménye tartalmazza (*Reflexiók Sinkó Ervin irodalmi hagyatékáról — és egy indítvány.* In: *Vázlatok egy portréhoz,* Sinkó-variációk '63—73. Forum, Újvidék, 1975).

I.

KÖNYVEK, LAPOKBAN, FOLYÓIRATOKBAN ÉS GYŰJTEMÉNYES KIADVÁNYOKBAN VALÓ SZEREPLÉS (1914—1941)

1914

E-P-F 1. A professzor levele. *Bácsmegyei Napló,* Szabadka, XI. évf., szept. 23., 209. sz., 1. p.

E-P-F 2. 65 éve. *Bácsmegyei Napló,* XI. évf., okt. 7., 222. sz., 1. p.

V 3. És otthon... *Bácsmegyei Napló,* XI. évf., okt. 28., 241. sz., 3. p.

V 4. Valaki (Szabadkán, 1914. október 27.). *Színházi Újság,* Szabadka, VII. évf., okt. 31., 3. sz., 6. p.

V 5. Vér és vér... *Bácsmegyei Napló,* XI. évf., nov. 1., 245. sz., 2. p.

V 6. Szerelmes leány levele. *Bácsmegyei Napló,* XI. évf., nov. 11., 253. sz., 3. p.

V 7. Imádság Háboru-istenhez (Kosztolányi Dezsőnek ajánlom). *Bácsmegyei Napló,* XI. évf., nov. 14., 257. sz., 3. p.

E-P-F 8. Széppé varázsolják a katonák karácsonyát a leányok (Szabadka, november 18.). *Bácsmegyei Napló,* XI. évf., nov. 19., 261. sz., 2—3. p.

V 9. Izenet. *Bácsmegyei Napló,* XI. évf., dec. 13., 282. sz., 5. p.

V 10. Szerelmes leány levele. *Bácsmegyei Napló,* XI. évf., dec. 25., 293. sz., 4. p.

E-P-F 11. Fekete karácsony, véres karácsony... Ünnepest a szabadkai kórházakban (Szabadka, december 26.). *Bácsmegyei Napló,* XI. évf., dec. 27., 294. sz., 2. p.

1915

V 12. Leányvíziók. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., jan. 10., 7. sz., 4. p.

V 13. Leány-szivek halott mámora. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., jan. 19., 15. sz., 2. p.

E-P-F 14. Éjféli pályaudvar. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., jan. 21., 17. sz., 3. p.

V 15. Kuruc-nóta (Nehéz napjaiból a jó magyaroknak). *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., jan. 23., 19. sz., 3. p.

E-P-F 16. Miért? *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., jan. 26., 22. sz., 2. p.

E-P-F 17. A tenger. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., jan. 27., 23. sz., 2. p.

V 18. Régi, régi, régi... *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., febr. 7., 32. sz., 3. p.

E-P-F 19. Vers prózában. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., febr. 12., 36. sz., 2. p.

E-P-F 20. Piros. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., febr. 21., 44. sz., 2. p.

E-P-F 21. A lángok. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., márc. 3., 52. sz., 2. p.

E-P-F 22. Pihentek. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., márc. 10., 58. sz., 2. p.

E-P-F 23. Jászi Oszkár. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., márc. 11., 59. sz., 2. p.

V 24. Messzi kék vizek... *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., márc. 13., 61. sz., 4. p.

E-P-F 25. Március 15. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., márc. 16., 63. sz., 2. p.

E-P-F 26. Gyötrő. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., márc. 18., 65. sz., 2. p.

V 27. Vízió. *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., márc. 19., 66. sz., 3. p.

E-P-F 28. A szabadkai honvéd lábadozók barakjában (A Bácsmegyei Napló tudósítójától). *Bácsmegyei Napló,* XII. évf., aug. 3., 223. sz., 3. p.

1916

V 29. Hozsánna, Május! *Népszava,* Bp., 44. évf., május 1., 3. p.

K 30. Dr. Bibó István Nietzsche-tanulmányáról. *A Tett,* Bp., II. évfolyam, július, 15. sz., 274—278. p.

V 31. Relief egy új templom oltárára. *Ma,* Bp., I. évf., december (?), 2. sz., 28. p.

V 32. ÉJSZAKÁK ÉS HAJNALOK. Szabadka, Hungária kő- és könyvnyomdai műintézet. 50 p., 8° [Prológus; *Emlékezések:* Bánatos éjszakák — Örök hangzású, kis ütemek — Mária, léghajónk készen vár — Szentkép — Aranyhajú lányka — Emlékezések — Altató-ének Magamnak; *Izen a vándor:* A Vénleány — Izen a vándor — Túl távoli hegyeken — Vágy az Ég fölé — Én így halok meg, így: — Új Zarathustra; *Dionysos ölébe:* Vágyakozás — Vízió — Testvértelen testvérek — Hálaadás Dionysosnak — Távoli partok — Őszi ének — Ének a tudás sírverméből: — Halott szeretőm szobájában — A nagy Csók — Kacagom a könnyeket — Dionysos szól: — Démon — Víg vándorok dala — Éjféltájban vízszemű gnóm.]

1917

V 33. Három vers [1916-ban — Villámos halál élete — Haldokló bentnémult szavai]. *Ma,* II. évf., ápr. 15., 6. sz., 88. p.

F 34. Az egyéniség (Gorkij Maxim könyvéből). *Ma,* II. évf., július 15., 9. sz., 144. p.

E-P-F 35. A szociáldemokrácia kritikája. *Internationale*, Bp., I. évf., január 1., 1—2. sz., 14—18. p.

V 36. Rajtunk a sor! (Liebknecht Károly és Luxemburg Rózának). *Internationale*, I. évf., február 1., 3—4. sz., 56. p.

E-P-F 37. Tömegkultura és kommunizmus. *Internationale*, I. évf., február 1., 3—4. sz., 57—60. p.

E-P-F 38. Burzsoázia és kommunizmus. *Internationale*, I. évf., február 1., 3—4. sz., 63—64. p.

E-P-F 39. Általános mozgósítás. *Magyar Alföld*, Kecskemét, IX. évf., május 6., 48. sz., 1—2. p.

E-P-F 40. Közbiztonság és közellátás (Sinkó Ervin városparancsnok nyilatkozata). *Magyar Alföld*, IX. évf., május 9., 51. sz., 2. p.

E-P-F 41. Rend van Kecskeméten /Sinkó Ervin nyilatkozata a Magyar Távirati Irodának/. *Fáklya*, Bp., X. évf., máj. 10., 110. sz., 4. p.; ue.: *Népszava*, Bp., 47. évf., máj. 10. /Kecskeméten teljes a rend és nyugalom/; *Magyar Alföld*, IX. évf., máj. 11., 53. sz., 3. p. /Hamis hírek a kecskeméti állapotokról/.

E-P-F 42. Népgyüllés /Sinkó Ervin városparancsnok beszéde/. *Magyar Alföld*, IX. évf., máj. 13., 54. sz., 2. p.

E-P-F 43. A proletárdiktatúra és a proletár. *Magyar Alföld*, IX. évf., május 18., 59. sz., 1. p.

E-P-F 44. Proletárok ítélkeztek /A szentkirályi nagy pör vége. Sinkó Ervin beszédéből/. *Magyar Alföld*, IX. évf., május 20., 60. sz., 2—3. p.

E-P-F 45. Szerdai pártnap /Sinkó Ervin előadásából/. *Magyar Alföld*, IX. évf., május 23., 63. sz., 1—2. p.

E-P-F 46. Munkásigazgatás. *Magyar Alföld*, IX. évf., június 4., 72. sz., 1. p.

E-P-F 47. A burzsoázia. *Magyar Alföld*, IX. évf., június 7., 76. sz., 1. p.

E-P-F 48. Proletár-egység. *Magyar Alföld*, IX. évf., június 15., 81. sz., 1. p.

E-P-F 49. Az út. *Magyar Alföld*, IX. évf., június 18., 83. sz., 1. p.

1921

V 50. *A kimondhatatlan énekekből* [A másik anyámnak, Üdvözlégy Mária]. *Napkelet,* Kolozsvár, II. évf., augusztus 1., 15. sz., 860—862. p.

K 51. Kierkegaard. *Tűz, Pozsony,* I. évf., nov. 15—dec. 1., 1—2. sz., 83—85. p.

V 52. Altató. *Panoráma,* Bécs, I. évf., dec. 25., 6. sz., 12. p.

1922

K 53. Lesznai Anna: *Eltévedt litániák* /Bécs, Libelli Verlag 1922/. *Tűz,* II. évf., ápr. 1.—máj. 1., 1—3. sz., 140—141. p.

R 54. Egy történet, melynek még címe sincs. *Tűz,* II. évf., ápr. 1.—máj. 1., 1—3. sz., 69—76. p.

R 55. Egy történet... *Tűz* (rotációs), Bécs—Pozsony, II. évf. júl. 9., 1. /4./ sz., 9—10. p.

R 56. Egy történet... *Tűz,* II. évf., júl. 16., 2. /5./ sz., 5—6. p.

R 57. Egy történet... *Tűz,* II. évf., júl. 23., 3. /6./ sz., 5—6. p

R 58. Egy történet... *Tűz,* II. évf., július 30., 4. /7./ sz., 5—8. p.

R 59. Egy történet... *Tűz,* II. évf., augusztus 6., 5. /8./ sz., 7. p.

R 60. Egy történet... *Tűz,* II. évf., augusztus 13., 6. /9./ sz., 8. p.

R 61. Egy történet... *Tűz,* II. évf., augusztus 20., 7. /10./ sz., 5. p.

R 62. Egy történet... *Tűz,* II. évf., szeptember 24., 9. /12./ sz., 3—4. p.

R 63. Egy történet... *Tűz,* II. évf., október 1., 10. /13./ sz., 6. p.

R 64. Egy történet... *Tűz,* II. évf., október 8—15., 11—12. /14—15./ sz., 7—8. p.

R 65. Egy történet... *Tűz,* II. évf., október 22., 13. /16./ sz., 6—7. p.

R 66. Egy történet... *Tűz,* II. évf., október 29., 14. /17./ sz., 9. p.

R 67. Egy történet... *Tűz*, II. évf., november 5—12—19., 15—16—17. /18—19—20./ sz., 7—8. p.

R 68. Egy történet... *Tűz*, II. évf., november 26 — dec. 31., 18—23. /21—26./ sz., 10. p.

V 69. Hazátlan hajó. *Panoráma*, II. évf., február 7., 6. sz., 19. p.

V 70. Jézus. *Panoráma*, II. évf., április 16., 16. sz., 9. p.

V 71. Halál-éjjel. *Panoráma*, II. évf., május 14., 20. sz., 12. p.

K 72. Mese a trombitakezű diákról /Barta Sándor: *Mesék és novellák*, Bécs, 1922./ *Bécsi Magyar Újság*, IV. évf., június 11., 135. sz., 6. p.

K 73. „Ismét csudák" /György Mátyás: *Ismét csudák*. Verlag Julius Fischer, Wien 1922/. *Bécsi Magyar Újság*, IV. évf., jún. 25., 147. sz., 8. p.

K 74. S. J. Agnon: És a meggörbedt kiegyenesedik /Cluj—Kolozsvár, Kadina r. t. 1922/. *Bécsi Magyar Újság*, IV. évf., júl. 2., 153. sz., 8. p.

V 75. Esti csendes ének. *Tűz*, II. évf., júl. 9., 1. /4./ sz., 12. p.

V 76. Áldassal Isten. *Tűz*, II. évf., júl. 16., 2. /5./ sz., 8. p.

V 77. Megtértem. *Panoráma*, II. évf., aug. 20., 34. sz., 13. p.

V 78. Ének egy halott felett. *Panoráma*, II. évf., nov. 5., 43. sz., 10. p.

V 79. Téli esti imádság. *Bácsmegyei Napló*, XXIII. évf., dec. 24., 348. sz., 19. p.

V 80. Ő. *Tűz*, II. évf., nov. 26 — dec. 31., 18—23. /21—26./ sz., 12. p.

1923

V 81. Ének egy halott felett. *Panoráma*, III. évf., jan. 14., 2. sz., 19. p.

R 82. Egy történet, melynek még címe sincs. *Tűz*, III. évf., márc. 1., 5. sz., 21—22. p.

V 83. Mi házunk. *Panoráma*, III. évf., március 25., 12. sz., 13. p.

V 84. Fehér kapuk előtt. *Panoráma,* III. évf., augusztus 26., 34. sz., 9. p.

V 85. A gazdátlan világ /*A fájdalmas Isten* c. verseskönyvből/, *Panoráma,* III. évf., október 7., 40. sz., 6. p.

V, D 86. A FÁJDALMAS ISTEN. Bécs, Verlag Julius Fischer, 157. p., 8°. [Asztali köszöntő; *Kimondhatatlan énekek:* Haragok tűzvésze — A találkozás titkai és a bűnös könyörgése és hite /alciklus/: Arcával álmok reszketését hozta — Messze erdők mély zúgása — Szomorúság szentje — Nincsen vágy — Fakó lángként — Éjjeli lepke — Hó esett a nyáron — A fehér hóra — Remegsz mellemben — Téged ezer arcán — Hajnali varázsnak — Úgy adhatom én csak — Imám Fehér születése napján — Isten dús szívének — Régi kicsi lány néz — Alleluja; Az elválás titkai: a magányosság kísértései és tisztulása és az új találkozás elé vándorútra kelt lélek /alciklus/: El kell mindig menni — Elveszve — Most is az a hold — Lesz-e még fény — Fejed körül vágyaim — Hozza hűs szavadat — Isten szomjú fáján — Hév nappal mentél — A tested messze — Az órák valahol — Vigasz a börtönből; A megújhodott találkozás titkai: az átragyogott szerelem, a hálaadás, a vigasztalan vigasz szava és ünnep a mindig új fordulónál. Egy sír és Ave Mária! /alciklus/: Mindig óta reád vártam — A két karom ma tékozlóan — Uram Jézus — Fehér ráró lovam — Panaszlom Fehérnek — Fehér mondja — Mért nékem bérem — Kis húgom, ez erdő — A testvér sírjánál — Boldog, kihez az Úr angyala eljött; *A fájdalmas Isten:* Jajszóval köszöntlek — Jób könyvének aljára — A virrasztó sebek — A lázadót elnyelte a cethal — Szárnyára vett a béke — Árvák imája — Szívemért a szívemet — Az erős Jézus — Hirtelenül itt a tenger — Bűnös titok bárdja — A gazdátlan világ — Inségeink inségese — Új vitézi ének — Kiáltás a hullámok fölött — Karácsonyi könyörgés — Őszi hulló levelektől hallottam — Adjon Isten — Szamária kútjánál — Szívek karéja éjjel — Álmomban —

Csendes esti imádság — Minden szomjak ura elé — Jőjj, jőjj bivaly — Jézus szeméért — Szegény sárkány — Jajdulás dühök pusztáján — Dicsértessék a Te véred — Szerelembe szeretnék halni; *Az Isten számvevő szeme alatt:* Ó én bűnöm — Kósza csavargó — Leragadt a csendbe — Most nem a szó beszél — Be nem telik — Pereg az orsó — Hallgatni most a dolgom — Mégis ha kérded — Halld számvevő — Ideje leszen a szónak — A madaraknak — Indulni kell — Keserves csillag vagyok — Lássad, ha fordulnál — Titokzat, szólj — Isten világán — Szemek harmatoznak — Szívek zakatolnak — Hozzád szavam — Nincs segítség — Jaj, sűrűn tér — Kicsordult a vizekbe — Nem a fájdalom — Dicsőség legyen — De fáj — Csillan csoda-néha — Így van jól — Jól nézz a szemekbe — Szavad fülemnél; Testvér: Tudom hol vagy — Tavasz van, testvér — Kenyér az úr — Fáj-e még — Értik egymást — Cirógató széllel — Ma száll a táj — Éneklő angyalok — Beszélgetés — Sietős volt dolgod — Hozzád, hozzád — Istenem — Vissza szól könynyesen — Isten veled; *A máglya tövében* /Egyfelvonásos dráma/]

1924

E-P-F 87. A modern halál-probléma. *Bácsmegyei Napló,* XXV. évf., augusztus 24., 231. sz., 11. p.

K 88. Könyv a könyvekről, vagy az érthetetlen költőkről /Gáspár Endre: *Kassák Lajos, az ember és munkája.* Bécs, Fischer Verlag 1924/. *Bácsmegyei Napló,* XXV. évf., október 12., 280. sz., 11. p.

E-P-F 89. A gazdagság koldusai. *Bácsmegyei Napló,* XXV. évf., november 16., 315. sz., 15. p.

V 90. A régi város. *Bácsmegyei Napló,* XXV. évf., december 25., 351. sz., 10. p.

V 91. Te /Sinkó Ervin *Testvér* c. folyóiratának programverse/. *Testvér,* Bécs, I. évf., 1924. karácsony, 1. sz., 1. p.

K 92. Elöljáró beszéd /a *Testvér* programcikke/. *Testvér*, I. évf., 1924. karácsony, 1. sz., 2—6. p.

K 93. Anatole France halálára. *Testvér*, I. évf., 1924 karácsony, 1. sz., 14—18. p.

V 94. Éden emléke. *Testvér*, I. évf., 1924 karácsony, 1. sz., 19. p.

V 95. Születésnapodra /M.-nek/. *Testvér*, I. évf., 1924 karácsony, 1. sz., 19. p.

V 96. Karácsony: vízió. *Testvér*, I. évf., 1924 karácsony, 1. sz., 20. p.

F 97. Martin Buber: Zsidó legenda a földreszállt lélekről /M. B.: *Die Legende des Baal-Schem* c. könyvéből/. *Testvér*, I. évf., 1924 krácsony, 1. sz., 21—26. p.

1925

K 98. A gyűlölet könyvei. *Testvér*, II. évf., január 15., 1. sz., 1—9. p.

N-E 99. Lang József bűnügye I. *Testvér*, II. évf., január 15., 1. sz., 14—17. p.

V 100. *A megtanult alázat* /cikl. I—XII/. *Testvér*, II. évf., január 15., 1. sz., 22—25. p.

K 101. A halottak élén. *Testvér*, II. évf., február 15., 2. sz., 33—39. p.

N-E 102. Lang József bűnügye II. *Testvér*, II. évf., február 15., 2. sz., 55—60. p.

K 103. Tamás István: *Fekete majális*. *Testvér*, II. évf., február 15., 2. sz., 61—62. p.

E-P-F 104. Hit, vétó és tetemrehívás (Egy dortmundi bányamunkás emlékének). *Testvér*, II. évf., március 15., 3. sz., 65—68. p.

K 105. Angelus Silesius. *Testvér*, II. évf., március 15., 3. sz., 70. p.

K 106. Magyar ünnep (Jókai születésének századik évfordulójára). *Testvér*, II. évf., március 15., 3. sz., 75—77. p.

V 107. *Idei téli vallomások* (1. Arról, hogy irigy vagyok az idei télre; 2. Arról, hogy irigy vagyok a régi költőkre; 3. Arról, hogyan vesztettem el mindent;

4. Arról, hogy mégis szeretnék költővé lenni). *Testvér*, II. évf., március 15., 3. sz., 88—90. p.

K 108. A halál arcai. *Testvér*, II. évf., április, Húsvét, 4—5. sz., 97—112. p.

V 109. Az én édesapám. *Testvér*, II. évf., április, Húsvét, 4—5. sz., 148. p.

V 110. A megvadult ló. *Testvér*, II. évf., április, Húsvét, 4—5. sz., 148. p.

V 111. Nem tudtam. *Testvér*, II. évf., április, Húsvét, 4—5. sz., 149. p.

K 112. Tolsztoj leánya Bécsben. *Testvér*, II. évf., április, Húsvét, 4—5. sz., 150—155. p.

K 113. A legmodernebb irodalmi irányok, vagy „Miben különbözik ez az éjszaka minden más éjszakától?" *Testvér*, II. évf., június 15., 6. sz., 161—170. p.

N-E 114. Mr. Black feljegyzései Árvay Ábris esetéről I. *Testvér*, II. évf., június 15., 6. sz., 179—190. p.

K 115. A hódító napisajtó. *Testvér*, II. évf., június 15., 6. sz., 193—195. p.

K 116. „Periszkop, a havi szemle új typusa". *Testvér*, II. évf., június 15., 6. sz., 195—196. p.

K 117. A modern kaland születése, élete és jelene I. *Testvér*, II. évf., július 31., 7—8. sz., 197—208. p.

V 118. Egyetlenem. *Testvér*, II. évf., július 31., 7—8. sz., 213. p.

V 119. Magam elébe. *Testvér*, II. évf., július 31., 7—8. sz., 214. p.

F 120. Sören Kierkegaard: A házasság esztétikai joga I. *Testvér*, II. évf., július 31., 7—8. sz., 215—220. p.

F 121. Rudolf Kassner: Sören Kierkegaard (Két részlet a Sören Kierkegaard-ról szóló tanulmányból: R. Kassner, *Essays*, Insel-Verlag). *Testvér*. II. évf., július 31., 7—8. sz., 221—224. p.

N-E 122. Mr. Black feljegyzései Árvay Ábris esetéről II. *Testvér*, II. évf., július 31., 7—8. sz., 226—241. p.

E-P-F 123. Napló (Subotica, 1925. július hónap). *Testvér*, II. évf., július 31., 7—8. sz., 241—243. p.

K 124. A modern kaland születése, élete és jelene II. *Testvér*, II. évf., szeptember 15., 9. sz., 245—255. p.

F	125.	Sören Kierkegaard: A házasság esztétikai joga II *Testvér*, II. évf., szeptember 15., 9. sz., 262—270. p.
K	126.	Könyvek és a születő eposz (Pawel Dorochow: *Golgotha;* Wssewolod Iwanow: *Panzerzug No.* 14—69; Jurij Ljebedinszky: *Eine Woche;* W. Weressajev: *Die Sackgasse*). *Testvér*, II. évf., szeptember 15., 9. sz., 271—274. p.
E-P-F	127.	A tornázó munkásnők (Bécs, 1923 [sic!] szeptember 13.). *Bácsmegyei Napló*, XXVI. évf., szeptember 16., 248. sz., 2. p.
K	128.	A modern kaland születése, élete és jelene III. *Testvér*, II. évf., október hó, 10. sz., 277—290. p.
N-E	129.	Késői nyárnap Marcella életéből. *Testvér*, II. évf., október hó, 10. sz., 305—314. p.
V	130.	A csillagok balladája. *Testvér*, II. évf., október hó, 10. sz., 315. p.
V	131.	Szövetséges halál (Édesanyámnak, két sír fölött). *Testvér*. II. évf., október hó, 10. sz., 316. p.
V	132.	*Margináliák* (cikl. I—XIII). *Testvér*, II. évf., november hó, 11. sz., 317—325. p.
K	133.	„Az új művészet él" és ami ebből Kassáknak és ami ebből másoknak következik. *Testvér*, II. évf., november hó, 11. sz., 332—335. p.
F	134.	Sören Kierkegaard: A házasság esztétikai joga III. *Testvér*, II. évf., november hó, 11. sz., 336—342. p.
K	135.	Új magyar könyvek (Dienes László: *Művészet és világnézet*. Tanulmányok az új művészi irányokról; Jarno József: *Prometheus; Történet*. Debreceni József verseskönyve Szenteleky Kornél előszavával). *Testvér*, II. évf., november hó, 11. sz., 343—344. p.
E-P-F	136.	A bolondság okossága és a haszontlan dolgok haszna (Karácsonyi meditáció). *Testvér*, II. évf., december hó, 12. sz., 345—362. p.
F	137.	Meister Eckehart lelki oktatásaiból (Diederich-Verlag, 1919, ford. Hermann Büttner). *Testvér*, II. évf., december hó, 12. sz., 365—371. p.

1926

K 138. Existencia és látszat (Jegyzetek Dosztojevszki megértéséhez). *Korunk*, Kolozsvár, I. évf., március, 3. sz., 175—185. p.

K 139. Irodalom és napisajtó. *Korunk*, I. évf., július, 7. sz., 564—567. p.

E-P-F 140. Az eugenika problémája. *Korunk*, I. évf., augusztus, 8. sz., 649—651. p.

1927

E-P-F 141. A parlamentarizmus ideája és morálja. *Korunk*, II. évf., január, 1. sz., 48—51. p.

R 142. Egidius útrakelése (sic!). *Nyugat*, XX. évf., márc. 15., I. könyv, 5. sz., 389—431. p.

N-E 143. Péter munka nélkül, *Bácsmegyei Napló*, XXVIII. évf., március 18., 75. sz., 4. p.

E-P-F 144. Middlesex és Utópia. *Korunk*, II. évf., április, 4. sz., 243—250. p.

K 145. A homokóra madarai egy 3. felszólaló megvilágításában. *Korunk*, II. évf., április, 4. sz., 316—318. p.

E-P-F 146. Elkésett megjegyzések a Pestalozzi-ünnepségek alkalmából. *Nyugat*, XX. évf., május 1., I. könyv, 9. sz., 755—756. p.

E-P-F 147. Politika és mai ifjúság. *Korunk*, II. évf., július—augusztus, 7—8. sz., 540—545. p.

E-P-F 148. Háború és eugenika. *Korunk*, II. évf., július—augusztus, 7—8. sz., 557—559. p.

K 149. Gyermekek tömeglélektana. *Korunk*, II. évf., július—augusztus, 7—8. sz., 579—580. p.

N-E 150. Angéla. *Nyugat*, XX. évf., augusztus 16., II. könyv, 16. sz., 268—276. p.

K 151. A. Block: *Der Untergang der Humanität*. *Nyugat*, XX. évf., augusztus 16., II. könyv, 16. sz., 285—287. p.

K 152. A psychologia határai. *Korunk*, II. évf., szeptember, 9. sz., 642—644. p.

E-P-F 153. Munkás- és parasztmozgalmak Japánban. *Korunk*, II. évf., szeptember, 9. sz., 644—646. p.

K 154. Albert Ehrenstein: *Kina forradalmi lírája* (A. E.: *China klagt.* Malik Verlag, 1927). *Nyugat,* XX. évf., szeptember, 1., II. könyv, 17. sz., 352—354. p.

R 155. Tenyerek és öklök I. *Nyugat,* XX. évf., szeptember 1., II. könyv, 17. sz., 293—310. p.

R 156. Tenyerek és öklök II. *Nyugat,* XX. évf., szeptember 16. II. könyv, 18. sz., 402—419. p.

R 157. Tenyerek és öklök III. *Nyugat,* XX. évf., október 1., II. könyv, 19. sz., 478—491. p.

E-P-F 158. B. Shaw konzekvenciája. *Századunk,* Bp., II. évf., október, II. könyv, 10. sz., 577—579. p.

K 159. Prostituált-psz.che (Kurt Schneider: *Studien über Persönlichkeit und Schicksal eingeschriebener Prostituirter.* Berlin, Julius Springer). *Századunk,* II. évf., október, II. könyv, 10. sz., 615—617. p.

E-P-F 160. Nagy költőnek való téma. *Nyugat,* XX. évf., október 16., II. könyv, 20. sz., 556—558. p.

E-P-F 161. Szociálizmus és vallás. *Korunk,* II. évf., november, 11. sz., 802—804. p.

K 162. Heinrich von Kleist (A költő születésének 150 éves évfordulójára). *Korunk,* II. évf., november, 11. sz., 814—817. p.

K 163. Átszállás a 21. századba (F. C. Weiskopf: *Umsteigen ins 21. Jahrhundert.* Malik Verlag 1927). *Korunk,* II. évf., november, 11. sz., 825. p.

N-E 164. Az utolsó csésze tea. *Bácsmegyei Napló,* XXVIII. évf., december 25., 356. sz., 45. p.

1928

K 165. Fjodov Gladkov „Cement"-je és az új orosz regény. *Nyugat,* XXI. évf., Újév, I. könyv, 1. sz., 74—77. p.

K 166. Kereszténység és kultúra (Theodor Haecker: *Christentum und Kultur.* München, Josef Kösel—Friedrich Pustet 1927). *Századunk,* III. évf., február, 2. sz., 125—126. p.

K 167. Hidat vernek (Gergely Sándor: *Hidat vernek.* Regény. Szerző kiadása, Bp., 1927). *Korunk,* III. évf., február, 2. sz., 155—156. p.

K 168 Téma és tartalom a költészetben. *Nyugat*, XXI. évf., július 16., II. könyv, 14. sz., 71—90. p.

K 169. Nem épületes, csak érdekes könyv (Takáts Sándor: *Régi magyar kapitányok és generálisok*. Bp., Genius 1928). *Századunk*, III. évf., augusztus—szeptember, 7. sz., 436—437. p.

K 170. A legyőzöttek osztályrésze (W. K. von Korostowetz: *Lenin im Hause der Väter*. Berlin, Verlag für Kulturpolitik 1928). *Századunk*, III. évf., október 8. sz., 509—512. p.

K 171. Markovits Rodion: *Szibériai garnizon*. (Kollektív riportregény). *Századunk*, III. évf., október, 8. sz., 514—516. p.

K 172. Amerika regénye (John Dos Passos: *Nagyváros*. Atheneum). *Nyugat*, XX. évf., december 1., II. könyv, 23. sz., 766—768. p.

V 173. Emlékezés: 1914—1918-ra 1928-ból. *Vagyunk!* A vajdasági magyar irodalom almanachja 1928. A *Bácsmegyei Napló* karácsonyi melléklete, 108. p. (S. E. rövid önéletrajza: 107—108. p.)

1929

K 174. Régi és új ember, régi és új művészet. *Bácsmegyei Napló*, XXX. évf., június 23., 163. sz., 19. (507.) p.

V 175. Mi. *Bácsmegyei Napló*, XXX. évf., június 30., 170. sz., 24. (532.) p.

V 176. Karod ölelt. *Bácsmegyei Napló*, XXX. évf., június 30., 170. sz., 24. (532.) p.

N-E 177. Ködben. *Bácsmegyei Napló*, XXX. évf., július 7., 181. sz., 21. p.

N-E 178. Ködben. *Nyugat*, XXII. évf., augusztus 1., II. könyv, 15. sz., 167—171. p.

N-E 179. Az idegen. *Almanach 1929*. A *Bácsmegyei Napló* karácsonyi melléklete, 100—104. p. (S. E. levelével a szerkesztőhöz).

1930

V 180. Két vers (Régi kert éjjel, Futkosó csonka hold). *Bácsmegyei Napló,* XXX. évf., szeptember 7., 243. sz., 20. p.

V 181. Rettenetes hű szomorú... *Bácsmegyei Napló,* XXX. évf., szeptember 14., 250. sz., 22. p.

1931

N-E 182. Egy elveszett ember. *Korunk,* VI. évf., április, 4. sz., 248—251. p.

N-E 183. Der graue Alltag (A szürke hétköznap. Ford. Kertész Klára = Sinkóné Rotbart Irma). *Frauenrecht,* Aarau-Zürich, III. évf., április, 4. sz., 3—5. p.

N-E 184. Hűség. *Nyugat,* XXIII. évf., május 1., I. könyv, 9. sz., 590—592. p.

N-E 185. Herr Andreas wird bewaffnet (András úr fegyverben. Ford.: Rotbart Irma). *Arbeiter-Zeitung,* Wien, október 18., 287. sz., 18. p.

N-E 186. Gyurka springt für Jesus ein (Gyurka felel Jézusért. Ford.: Rotbart Irma). *Neue Weihnachten,* Beilage der Volkswacht, Bielefeld, 42. évf., december 24., 300. sz., 13—14. p.

N-E 187. Gyurka springt für des Christkind ein (Gyurka felel a Kisdedért. Ford.: Rotbart Irma). *Der Kuckuck,* Wien, III. évf., december 27., 52. sz., 8. és 12. p.

1932

V 188. Drei prosaische Gedichte (Három prózavers, I—III. Ford. Kertész Klára = Rotbart Irma). *Frauenrecht,* IV. évf., január, 1. sz., 2—3. p.

N-E 189. Kleine Biographie (Rövid életrajz. Ford.: Rotbart Irma). *Der Wiener Tag,* január 6., 6. sz., 15—16. p.

R 190. Sorsok (Falusi történet) I. *Nyugat,* XXIV. évf., I. köt., március 16., 6. sz., 312—319. p.

R 191. Sorsok II. *Nyugat*, XXIV. évf., április 1., 7. sz., 386—392. p.

R 192. Sorsok III. *Nyugat*, XXIV. évf., április 16., 8. sz., 449—454. p.

R 193. Sorsok IV. *Nyugat*, XXIV. évf., június 1., 9. sz., 641—652. p.

R 194. Sorsok V. *Nyugat*, XXIV. évf., június 16., 10. sz., 708—714. p.

N-E 195. Der Unpolitische (Az apolitikus. Ford.: Rotbart Irma). *Der Sonntag*, Dresden, október 9., 2. p.

N-E 196. Onkel Lehotai (Lehotai bácsi. Ford.: Rotbart Irma). *Der Wiener Tag*, november 2., 3398. sz., 5. p.

N-E 197. Biographie (Életrajz, Ford. nélkül). *Das kleine Blatt*, Wien, november 9., 311. sz., 3—4. p.

N-E 198. Herr Godofred (Godofréd úr. Ford.: Rotbart Irma). *Arbeiter-Zeitung*, Wien, november 12., 23. p.

N-E 199. Peter ist arbeitslos (Péter munka nélkül. Ford.: Rotbart Irma). *Das kleine Blatt*, november 29., 330. sz., 3—4. p.

N-E 200. Der Unpolitische (Az apolitikus. Ford.: Rotbart Irma). *Die Wiener Weltbühne*, I. évf., december 29., 14. sz., 434. p.

1933

N-E 201. Kleines Ereignis — Budapest 1919 (Egy kis esemény — Budapest, 1919. Ford.: Rotbart Irma). *Der Wiener Tag*, január 22., 3477. sz., 14. p.

N-E 202. Der Unpolitische (Az apolitikus. Ford. nélkül). *Der Bücherwurm*. Wien, 2. sz., 3—4. p.

N-E 203. Herr Godofred (Godofréd úr. Ford.: Rotbart Irma). *Der Wiener Bücherwurm*, X. évf., szeptember, 4. sz., 3—4. p.

1934

R 204. Menschen und Fahnen. Eine Erzählung aus dem dreisigjährigen Kriege von Ervin Sinkó (Emberek és zászlók. Történet a harmincéves háborúból.

Tkp.: *Aegidius útra kelése;* ford. nélkül). *Frauenrecht,* VI. évf., május, 5. sz., 14—16. p.

R 205. Menschen und Fahnen II. *Frauenrecht,* VI. évf., június, 6. sz., 14—15. p.

R 206. Menschen und Fahnen III. *Frauenrecht,* VI. évf., július, 7. sz., 14—16. p.

R 207. Menschen und Fahnen IV. *Frauenrecht,* VI. évf., augusztus, 8. sz., 14—15. p.

R 208. Menschen und Fahnen V. *Frauenrecht,* VI. évf., szeptember, 9. sz., 14—16. p.

R 209. Menschen und Fahnen VI. *Frauenrecht,* VI. évf., október, 10. sz., 14—16. p.

R 210. Menschen und Fahnen VII. *Frauenrecht,* VI. évf., november, 11. sz., 14—15. p.

R 211. Menschen und Fahnen VIII. *Frauenrecht,* VI. évf., december, 12. sz., 14—15. p.

1935

R 212. Menschen und Fahnen IX. *Frauenrecht,* VII. évf., január, 1. sz., 14—15. p.

R 213. Menschen und Fahnen X. *Frauenrecht,* VII. évf., február, 2. sz., 14—15. p.

R 214. Menschen und Fahnen XI. *Frauenrecht,* VII. évf., március, 3. sz., 12—13. p.

E-P-F 215. A propos du procès Rakosi (A Rákosi-pör kapcsán). *Europe,* Párizs, évf., nélk., március 15., 147. sz., 421—431. p.

R 216. Les optimistes. Pages d'un roman inédit sur la révolution hongroise (Optimisták. Részlet a magyar forradalom közöletlen regényéből. Ford. Yvonne Pujade). *Monde,* Párizs, VIII. évf., április 12., 331. sz., 8—9. p.

E-P-F 217. En face de Juge (Szemben a bíróval. Ford.: Yvonne Pujade). *Europe,* május 15., 149. sz., 36—72. p.

R 218. Optimistyi (Optimisták. Németről ford. Saveljevoj). *Za Rubezsom,* Moszkva, évf. nélk., augusztus 5., 22. (90.) sz., 492—493. p.

1936

V 219. A gazdátlan világ. *Kalangya*, Újvidék, V. évf., január, 1. sz., 43. p.

K 220. A 70 éves Romain Rolland. *Sarló és Kalapács*, Moszkva, VIII. évf., február 15., 4. sz., 2. p.

E-N 221. La clef de David (Dávid kulcsa. Ford.: Yvonne Pujade). *Europe*, március 15., 159. sz., 307—314. p.

R 222. Les optimistes (Optimisták. Ford.: Rotbart Irma). *La Litérature Internationale*, Moszkva, évf. nélk., 4. sz., 28—52. p.

R 223. 1919 március 21. (Részlet az „Optimisták" c. regényből). *Sarló és Kalapács*, VIII. évf., április, rendkívüli sz., 21—22. p.

1937

N-E 224. Georget remplace Jésus (Gyurka felel Jézusért. Ford.: Yvonne Pujade). *Ce soir*, Párizs, I. évf., május 25., 84. sz., 2. p.

N-E 225. Le retour (Viszontlátás. Ford.: Lucie River). *Ce soir*, I. évf., május 29., 88. sz., 2. p.

N-E 226. Viszontlátás. *Korunk*, XII. évf., júnuis, 6. sz., 528—530. p.

N-E 227. Georges (Ford. Lucie River). *Ce soir*, I. évf., június 23., 113. sz., 2. p.

N-E 228. Amour (Szerelem. Ford.: Anne Roger). *Ce soir*, I. évf., július 21., 141. sz., 2. p.

E-P-F 229. Két akasztott balladája (Sallai Imréről és Fürst Sándorról). *Szabad Szó*, Párizs, II. évf., július 24., 30. sz., 6. p.

N-E 230. Apprende a s'aimer (Szeresd magad. Ford.: Lucie River). *Ce soir*, I. évf., július 26., 146. sz., 2. p.

N-E 231. Szeresd magad. *Korunk*, XII. évf., július—augusztus, 7—8. sz., 636—637. p.

N-E 232. Jeannot, le dupé (Jankó, a balek. Ford.: Anne Roger). *Ce soir*, I. évf., augusztus 23., 174. sz., 2. p.

N-E 233. Premier jour à Paris (Első napom Párizsban. Ford.: Anne Roger). *Ce soir*, I. évf., szeptember 11., 193. sz., 2. p.

N-E 234. Une brave epouse (A jó feleség. Ford.: Anne Roger). *Ce soir*, I. évf., október 4., 216. sz., 2. p.

N-E 235. Godofréd úr. *Korunk*, XII. évf., november, 11. sz., 927—928. p.

K 236. Louis de Villefosse: *Machiavel et nous* (Bernard Grasset kiad.) *Europe*, november 15., 419—422. p.

1938

N-E 237. Szerelem. *Korunk*, XIII. évf., január, 1. sz., 22—24. p.

K 238. Aladar Kuncz: *Le Monastére noir* (Gallimard kiad.) *Europe*, február 15., 182. sz., 282—285. p.

N-E 239. Pischti (Ford.: Rotbart Irma). *Arbeiter-Zeitung*, Basel, XVIII. évf., február 21., 43. sz., 3—4. p.

N-E 240. „C'est tout" („Ez minden". Ford.: Anne Roger). *Le populaire de Paris*, XXI. évf., március 28., 5.521. sz., 2. p.

E-P-F 241. Don Quijote útjai I. *Korunk*, XII. évf., április, 4. sz., 289—296. p.

K 242. André Malraux új regénye (*L'espoir*. Paris, N. R. F. 1938). *Korunk*, XIII. évf., április, 4. sz., 375—376. p.

E-P-F 243. Les chemins de Don Quichotte (Don Quijote útjai. Ford.: Rotbart Irma és P. Lengrand). *Europe*, április 15., 184. sz., 504—528. p.

K 244. André Malraux: *L'espoir* (Gallimard). *Europe*, április 15., 184. sz., 570—572. p.

E-P-F 245. Don Quijote útjai II. *Korunk*, XIII. évf., május, 5. sz., 428—433. p.

N-E 246. Love (Szerelem). *New Writing*, London, V. évf., 200—202. p.

1941

N-E 247. Moj prvi dan u Parizu (Első napom Párizsban). *Novosti*, Zagreb, XXXV. évf., március 16., 19. p.

II.

KÖNYVEK, 1946—1975

1946

E-P-F 1. RAZVITAK LJUDSKOG DRUŠTVA (Az emberi társadalom fejlődése). Zgb., Ministarstvo socijalne politike, 28. p., 4°

E-P-F 2. SPOMENICI FAŠIZMA. Posvećeno Prvom Međunarodnom kongresu Žena antifašistkinja u Parizu (A fasizmus emlékművei. Az antifasiszta nők I. nemzetközi kongresszusának ajánlva. — Tart.: A fasizmus emlékművei — A fasiszta nevelés — A nő a fasiszta rendszerben — A hatalom akarása — Statisztika — Tito katonaságáról — Bosszú?). Zgb. Kultura, 32 p., 8°

1947

R 3. ČETRNAEST DANA (Tizennégy nap. Ford.: Enver Čolaković). Zgb., Nakladni zavod Hrvatske, 653., 8°

E-P-F 4. ETO IDE NAŠA SILA... Uz omladinsku prugu. (Ime, a mi erőnk... Az ifjúsági vasútvonalról — Tart: „Tudás" és tudás — „Pruga" és „prúga" — Slavonski Brod — A munka — Közelebbi ismerkedés a vasútvonallal — Az első út — Tájékozódás az ifjúság országában — Brigádtól brigádig — Pár közbeszúrt szó az irodalmi délután tanulságairól — „Brátsztvo i jedinsztvo" — Lasvánál a munkaterepen — A Petőfi Sándor Rohambrigád — Ökölbe szorult kezek és egy páratlan humorisztikus siker — A tettenért történelem — „Bármit Jugoszláviáról" — Éjszakába nyúló csendes beszélgetés a magyarokkal — Interjú a Goran Kovačić nevét viselő X. zágrábi diák-brigáddal — Búcsú a Prúgától — Utóirat). Zgb., Nakladni zavod Hrvatske, 139 p., 8°

1948

E-P-F 5. A VASÚT. Riportregény az ifjúsági vasútvonalról. (Tart. vö.: ETO IDE NAŠA SILA . . .). Szubotica, Híd kiadás, 78 p., 8°

K 6. KNJIŽEVNE STUDIJE (Irodalmi tanulmányok. Tart.: Kulturális örökség és szocialista realizmus — Giovanni Boccaccio — Candide avagy az optimizmus — A realizmusról és naturalizmusról — Anatole France — Az erkölcsről, a szocialista humanizmusról és Makszim Gorkijról — A szabadság mítoszától a szabadság megvalósulásáig — Dráma, történelem és forradalom. — Marijan Matković: A szerkesztő jegyzete). Zgb., Nakladni zavod Hrvatske, 409 p., 8°

1949

E-P-F 7. AKIK NEM TUDJÁK MI FÁN TEREM A SZEMÉREM, Avagy Escobar atya látványos feltámadása. Széljegyzetek a budapesti pörnek nevezett csapnivalóan rossz, botrányos színi előadáshoz. (Utóiratként: Üdvözlet a harcosnak — Károlyi Mihálynak). Zgb., Glas rada, 91. p., 8°

E-P-F 8. O SRAMOTI BESRAMNIH ili Spektakularno uskrsnuće oca Escobara. Marginalija uz Budimpeštanski proces (Akik nem tudják mi fán terem a szemérem, avagy Escobar atya látványos feltámadása. Széljegyzetek a budapesti pörhöz. — Tart.: vö. AKIK NEM TUDJÁK . . .). Zgb., Glas rada, 64 p., 8°

1950

R 9. TIZENNÉGY NAP. Regény. Noviszád, Testvériség-Egység, 488 p., 8°

N-E 10. PRIPOVIJETKE (Elbeszélések. — Tart.: Elemér főhadnagy — András gazda — Ködben — A jó feleség — Paradicsom—Szerelem — Visszatérés — Első napom Párizsban — Georg — Ez minden

— Porte de Vanves — Szeresd magad. — Utóiratként: Az író önmagáról). Zgb., Zora, Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, 204 p., 16°

1951

R 11. ARONOVA LJUBAV. Lirska pripovijetka (Áron szerelme. Lírai elbeszélés. Ford.: Enver Čolaković — Utóiratként: Jegyzet az íróról). Zgb., Zora, Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, 208 p., 12°

E-P-F 12. SABLAST KRUŽI EVROPOM. Članci, rasprave i predavanja 1948—1951 (Kísértet járja be Európát. Cikkek, tanulmányok és beszédek 1948—1951. — Tart.: Szubjektív előszó — Hazám — Csendes szó a lármás hadjáratról — Mit gondol Kerekes János? — „Garantáltan biztos a győzelem" — Poéma a Pártról — Üzenet a jövendőbeli történetírónak — Üdvözlet a harcosnak, Károlyi Mihálynak — Akik nem tudják mi fán terem a szemérem — Felszólalás a jugoszláv írók második kongresszusán — Tito és mi — Az istenítélet kürtje, mely baknak a szava — Az igazság és hazugság — és a művészet — Sírkő — Rejtvények, melyek megoldódnak — Üzen május elseje — A mi haditengerészetünk — A világosságot nem lehet véka alá rejteni — Szocializmus Dzsingisz kán módszerével? — A szabad emberek egyenlősége — Üzenünk mi farkasok — Hazugságok és igazságok — A mi Titónk — Harc a naturalizmus ellen, vagy félelem az emberitől — Confiteor. — Šime Vučetić: Jegyzetek az íróról). Zgb., Zora, 325 p., 8°

1952

E-P-F 13. KÍSÉRTET JÁRJA BE EURÓPÁT. Írások és előadások 1948—1951. (Tart.: vö.: SABLAST KRUŽI EVROPOM), Noviszád, Magyar Szó kiadása, 327 p., 8°

1953

D 14. ELÍTÉLTEK. Dráma 3 felvonásban. Újvidék, Testvériség-Egység, 99 p., 16°

E-P-F 15. A MI MÁSODIK FORRADALMUNK (Tart.: 1. Néhány bevezető megjegyzés — 2. A kezdet és a kezdet kezdete — 3. Három hét — 4. Beszédek, melyek cselekedetek). Újvidék, Testvériség-Egység, 100 p., 8°

R 16. OPTIMISTÁK. Történelmi regény 1918—19-ből. I. kötet. Újvidék, Testvériség-Egység, 466 p., 8°

1954

R 17. OPTIMISTI. Roman jedne revolucije (Optimisták. Egy forradalom regénye. Ford.: Iva Adum). Zgb., Zora, 774 p., 8°

1955

R 18. OPTIMISTÁK. Történelmi regény 1918—19-ből. II. kötet. Noviszád, Testvériség-Egység, 432 p., 8°

E-P-F 19. ROMAN JEDNOG ROMANA. Bilješke iz moskovskog dnevnika od 1935 do 1937 godine (Egy regény regénye. Jegyzetek a moszkvai naplóból, 1935—1937). Zgb., Zora, 546 p., 8°

1957

K 20. FALANGA ANTIKRISTA i drugi komentari (Az Antikrisztus falanksza és más kommentárok. — Tart.: Don Quijote útjai — Az Antikrisztus falanksza [A francia enciklopédisták] — Charles Baudelaire — A művészi alkotás és a programatikus esztétika — Széljegyzetek Krleža leszámolásáról a „tudományos esztétikával" — Mit adhat a költő? — Miroslav Krleža igazsága — Líra egy karneváli éj komédiájában [M. Krleža: *Léda*] — Miroslav Krleža műve — Töredékek nagy költő-

je, Iszaak Emmanuilovics Babel — A véres mítosz [M. Krleža: *Bankett Blitvában*]). Zgb., Zora, 377 p., 8°

K 21. LIK KNJIŽEVNIKA DANAS (Az irodalmár arculata ma. — Tart.: Labud Kirić: Jegyzet a könyvről — Sinkó Ervin: Az irodalmár arculata ma — Marino Zurl: Jegyzet a szerzőről). Zgb., Univerzum, 32 p., 16°

1960

K 22. SUDBONOSNA PISMA I—II. Izbor, predgovor i portreti ličnosti (Sorsdöntő levelek I—II. Válogatta, az előszót és a portrékat írta S. E. — Tart.: *I. kötet:* Előszó [Sorsdöntő levelek] — Abelard és Heloiz — A száműzött üzenete [Dante] — Az értelem álmodozója, a csodálatos dominikánus [Campanella] — A képzelet fanatikusa [Kolumbus] — Az amerikaiak a szabadságharcban — John Braun, a jó ember — De Lespinasse kisasszony titka — Amor intellectualis dei [Spinoza] — Ember az ablak mögött [G. Ch. Lichtenberg] — Zrínyi Péter búcsúja — „Mily szép volt az élet" [Mozart] — A wolfenbütteli könyvtáros [Lessing] — Von Kleist konklúziója — Puskin, a Kamerjunker — Az élet és halál abszurduma [Byron] — Az olümposziaknál többek [Beethoven, Goethe] — Karolina Michaelis — Birmingham egykori polgártársa [Joseph Priestley]. — *II. kötet:* Mihail Bakunyin kettétört élete — Három névtelen leveléről — Gustav Landaurer, az anarchoszocialista — Rémület [Dosztojevszkij] — „Nélküled feleslegesnek tűnök" [Szofia Andrejevna Tolsztoj] — T. H. Huxley, az istentelen — Ecce homo [Nietzsche] — Honore de Balzac el nem kezdett élete — Henry Beyle „irodalmi" levele — A tűz meglopója [Rimbaud] — A „kis emberek" [Sacco és Vanzetti] — Ave vita). Zgb., Naprijed, 356 (I. köt.) és 390 p. (II. köt.), 16°.

1961

E-P-F 23. EGY REGÉNY REGÉNYE. Moszkvai naplójegyzetek 1935—1937. I—II. Novi Sad, Forum, 508 (I. köt.) és 376 p. (II. köt.), 8°

IT 24. MAGYAR IRODALOM. Tanulmányok. Első kötet. (Tart.: Székfoglaló előadás — Halotti Beszéd — A magyar nemzeti irodalom fogalma — A középkori írástudók — A középkori és humanista költészet — Humanista intermezzo Magyarországon — Janus Pannonius — A felvilágosodás korabeli magyar irodalom — A felvilágosodás írói — Bessenyei György — Kazinczy Ferenc). Novi Sad, Forum, 309 p., 8°

1962

E-P-F 25. ROMAN EINES ROMANS. Moskauer Tagebuch (Egy regény regénye. Moszkvai napló. Ford.: Edmund Trugly jun.) Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 480 p., 8°

1963

N-E, R 26. AEGIDIUS ÚTRA KELÉSE és más történetek (Tart.: Hotel Sumartin Anno Domini 1942 — Aegidius útra kelése — Elemér főhadnagy — Godofréd úr — A paradicsom — Ködben — Georg — Ez minden — Angéla — Áron szerelme — A dög). Novi Sad, Forum, 434 p., 8°

IT 27. MAGYAR IRODALOM. Tanulmányok. Első kötet. Első és második könyv (Tart.: *Első könyv:* vö. MAGYAR IRODALOM, 1961; *Második könyv:* A választásra kényszerítő korszak — Batsányi János — Kármán József — Széljegyzetek a költészetről, a költészet és a történelem viszonyáról és az irodalomtörténet problematikájáról). Novi Sad, Forum, 456 p., 8°

1964

K 28. EPIKUROSZ HERVADT KERTJE. Negyven év terméséből. (Tart.: Beszélgetések a látogatóm-mal — Don Quijote útjai — Bakunyin — Az istentelen hivő [Voltaire] — Epikurosz elhervadt kertje [A. France] — Ady Endre — Sorsdöntő levelek — Miroslav Krleža műve — A véres mítosz [M. Krleža: *Bankett Blitvában*] — A poéta, aki mindnyájunké [M. Krleža] — Az áldozat és a büntetés — Töredékek nagy költője, Iszaak Emanuilovics Babel — Sacco és Vanzetti — Az érthetőség, az érthetetlenség és az értetlenség [Petőfi] — Suboticai három napom 1963-ban — Mit adhat a költő?). Novi Sad, Forum, 452 p., 8°

1965

IT 29. CSOKONAI ÉLETMŰVE. Novi Sad, Forum, 350 p., 8°

R 30. OPTIMISTÁK. Történelmi regény 1918/19-ből. I—II. könyv. Novi Sad, Forum, 469 (I. könyv) és 510 p. (II. könyv), 8°

1966

R 31. TIZENNÉGY NAP. Regény. Novi Sad, Forum, 668 p., 8°

1969

V, N-E, K 32. PJESME U PROZI. PRIPOVIJETKE. ZAPISI. OGLEDI (Prózaversek. Elbeszélések. Naplójegyzetek. Tanulmányok. — Tart.: Marijan Matković: A csodálatos kiránduló kirándulása. — Sinkó Ervin horvátul megjelent főműveinek jegyzéke — Fontosabb (horvát nyelvű) irodalom Sinkó Ervinről. — Sinkó Ervin: Csodálatos kiránduló [Prózaversek, vö.: ČUDESNI IZLETNIK] —

Elbeszélések [Aegidius útra kelése, Elemér főhadnagy, A dög, Utolsó beszélgetés, Előjáték] — Tanulmányok [Candide, avagy az optimizmus, Töredékek nagy költője, Iszaak Emanuilovics Babel, Mit adhat a költő?, A Szentlélek lovagja, [Ady Endre], Miroslav Krleža műve, A poéta aki mindnyájunké [M. Krleža]. — Naplójegyzetek [Suboticai három napom 1963-ban, Budapesti mozaik, Napról napra]. — Marijan Matković: Megjegyzés). Zgb., Matica Hrvatska — Zora, 482 p., 8°

R 33. ROMAN EINES ROMANS. MOSKAUER TAGEBUCH. Mit einem Vorwort von Alfred Kantorowicz). Egy regény regénye. Moszkvai napló. A. K. előszavával. Ford.: Edmund Trugly jun.) Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 480 p., 8°

1975

N-E, E-P-F, K 34. DON QUIJOTE ÚTJAI (Tart.: Bretter György: Sinkó Ervin, avagy a csodálatos illúzió története. — I. *Esszék, tanulmányok, bírálatok* [a *Korunk* 1926—1938-as évfolyamaiból]: Egzisztencia és látszat—Middlesex és Utópia — Szocializmus és vallás — Heinrich von Kleist — André Malraux új regénye — Don Quijote útjai — Szemben a bíróval. II. *Elbeszélések* [u. onnan]: Egy elveszett ember — Viszontlátás — Szeresd magad — Godofréd úr — Szerelem. III. *Függelék. Vita a „Homokóra madarairól":* Déry Tibor: A homokóra madarai — Sinkó Ervin: A homokóra madarai egy 3. felszólaló megvilágításában — Pap József: Válasz Déry Tibornak — Déry Tibor: Csicsergés a homokóra körül. — Jegyzetek [S. E. köteteinek jegyzékével]). Bukarest, Kriterion Könyvkiadó (Válogatta, az előszót írta és jegyzetekkel ellátta Bretter György), 270 p., 16°

III.

KÜLÖNLENYOMATOK, ELŐ- ÉS UTÓSZÓK, GYŰJTEMÉNYES KIADVÁNYOKBAN ÉS TANKÖNYVEKBEN VALÓ SZEREPLÉS (1946—1975)

1946

E-P-F 1. SOCIJALNA SIGURNOST I POVIJEST SOCIJALNE POLITIKE (A szociális biztonság és a szociális politika története). Klny. az *Archiv za medicinu rada* 3. számából. Zgb., Nakladni zavod Hrvatske (14. p.).

1947

V, R 2. OKTÓBER. ÁRON SZERELME (Részlet nagyobb elbeszélésből). In: *Téglák, barázdák.* A jugoszláviai magyar írók antológiája, Szubotica, Híd kiadás (152—153. és 154—161. p., 8°).

K 3. CANDIDE ILI OPTIMIZAM (Candide avagy az optimizmus). In: Voltaire: *Candide ili Optimizam.* Zgb., Nakladni zavod Hrvatske. (133—156. p., 16°).

1948

K 4. GIOVANNI BOCCACIO. In: Giovanni Boccacio: *Novele.* Izbor iz Dekamerona (Válogatás a D.-ból). Zgb., Nakladni zavod Hrvatske. (167—182. p., 16°).

K 5. O REALIZMU I NATURALIZMU (A realizmusról és a naturalizmusról). In: Émile Zola: *Gustave Flaubert.* Zgb., Nakladni zavod Hrvatske. (92—101. p., 16°).

1950

K 6. GEORG BÜCHNER. In: Georg Büchner: *Dantonova smrt* (Danton halála). Zgb., Zora, Državno izdavačko poduzeće Hrvatske. (102—111. p., 16°).

K 7. F. M. DOSTOJEVSKI. In: F. M. Dostojevski: *Bijedni ljudi i druge pripovijetke* (Nyomorultak és más elbeszélések). Zgb., Zora. (555—568. p., 8°).

E-P-F 8. POGOVOR (Utószó). In: *Pisma streljanih* (Kivégzettek levelei). Zgb., Zora. (171—172. p., 8°).

E-P-F 9. [Sinkó Ervin újvidéki beszéde és belgrádi felszólalása]. In: *A béke védelmében.* Jugoszlávia Nemzeti Békevédelmi Bizottságának kongresszusa. A vajdasági magyarok noviszádi békegyűlése. Noviszád, Testvériség-Egység. (19—26. és 54—62. p., 16°).

E-P-F 10. TITO ÉS MI. In: [*Magyar Szó*] *Évkönyv* 1950. Noviszád, Bratstvo-Jedinstvo nyomda és kiadóvállalat. (153—156. p., 8°).

1951

K 11. DRAMA, HISTORIJA I REVOLUCIJA (A dráma, a történelem és a forradalom). In: *Drama i problemi drame* (A dráma és problémái). Zgb., Matica Hrvatska. (230—270. p., 8°).

K 12. REVOLUCIONARNOST FRANCUSKIH ENCIKLOPEDISTA (A francia enciklopédisták forradalmisága). In: *Pisma francuskih enciklopedista* (A francia enciklopédisták levelei). Zgb., Zora, (III—XXX. p., 8°).

K 13. O ROZI LUXEMBURG. In: Roza Luxemburg: *Pisma iz zatvora* (Levelek a börtönből). Zgb., Zora, (71—81. p., 16°).

1952

K 14. CHARLES BAUDELAIRE. In: Charles Baudelaire: *Cvjetovi zla.* Izbor pjesama (Vál. *A romlás virágai*ból). Zgb., Zora. (85—101. p., 16°).

K 15. KRLEZSA MIROSZLÁV IGAZSÁGA. In: Krlezsa Miroszláv: *Magyar királyi honvéd novellák.* Újvidék, Testvériség-Egység. (III—XXIII. p., 8°).

1953

K 16. ISTINA MIROSLAVA KRLEŽE (K. M. igazsága). In: *Almanah Saveza književnika Jugoslavije. Poezija. Proza. 1952* (A Jugoszláv Írószövetség költészet- és próza-almanachja 1952-re). Bgd., Prosveta. (410—415. p., 8°).

K 17. ŽIVI GOETHE (Az élő Goethe). In: J. W. Goethe: *Poezija i zbilja* (Költészet és valóság). Zgb., Matica Hrvatska. (7—21. p., 8°).

1954

E-P-F 18. MOSKOVSKI DNEVNIK IZ GOD. 1936. Ulomak (Moszkvai napló 1936-ból. Részlet). Klny. a *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 301. könyvéből. Zgb., JAZU. (367—390. p., 8°)

K 19. VISTINATA NA MIROSLAVA KRLEŽA (M. K. igazsága). In: *Almanah Saveza književnika Jugoslavije. Poezija. Proza.* 1954. (maced.) Bgd., Savez književnika Jugoslavije. (478—484. p., 8°).

1955

R 20. OPTIMISTI. Odlomak (Optimisták. Részlet) In: *Almanah Saveza književnika Jugoslavije za 1954—55 god. Poezija. Proza.* Bgd., Savez književnika Jugoslavije. (313—319. p., 8°).

V 21. ČUDESNI IZLETNIK (Csodálatos kiránduló. Prózaversek. Tart.: Amiben hiszel — Bármiről szól a szavad — Bármiről szól a szavam — Mindig elképedtem — Mondják, a dalnak szárnya van — Vénülő fejemmel — Több mint tizenötezer napja — Sötét ablak — A diadalban nem a diadal — Örömöm a harcos — Ott kezdődik a költő — Te vagy a legmaibb jelen — Nem látott még — Hatan vagyok [sic!] — Adós vagyok — A szó dolga — Mindig éhes voltam — Ha nem tudnám — Úgy-e — Három királyok — Meghalni nehéz — Ringatja a nádat — Nem afféle huncut — Kigyúló lámpa). Klny. a *Rad JAZU* 308. könyvéből. Zgb., JAZU. (39—63. p., 8°).

K 22. O NEKIM ZAJEDNIČKIM KARAKTERISTIKAMA RAZNIH PROGRAMSKIH ESTETIKA U ODNOSU PREMA UMETNIČKOM STVARALAŠTVU (A különféle programatikus esztétikák művészet iránti viszonyulásának néhány közös jellegzetességéről). In: *Izvanredni plenum Saveza književnika Jugoslavije* (A Jugoszláv Írók Szövetsége rendkívüli plénuma). Zgb., Savez književnika Jugoslavije. (76—96. p., 8°).

1956

K 23. VELIKI PJESNIK FRAGMENATA — ISAK EMANUILOVIČ BABELJ; USPOMENE NA ISAKA BABELJA. Odlomci iz Šinkove knjige: „Roman jednog romana" (Töredékek nagy költője, I. E. Babelj; Emlékezés I. Babelra. Részlet Sinkó „Egy regény regénye" c. könyvéből). In: Isak Babelj: *Crvena konjica. Odesa* (Lovashadsereg. Odesszai történetek). Bgd., Nolit. (5—23., illetve 246—252. p., 8°).

R 24. NISAM SE RODIO DA BUDEM GANEF. Odlomak (Nem születtem ganefnek. Részlet [az *Áron szerelméből*]. In: *Jevrejski almanah 1955—56* (Zsidó almanach . . .). Bgd., Savez jevrejskih opština. (294—297. p., 8°).

N-E 25. PÉTER MUNKA NÉLKÜL. In: *A Magyar Szó Népnaptára.* Noviszád, Magyar Szó lap- és könyvkiadó vállalat. (161—165. p., 8°).

1957

E-P-F 26. KÉT TESTVÉR. In: *A Magyar Szó Népnaptára.* Noviszád, Magyar Szó lap- és könyvkiadó vállalat. (180—183. p., 8°).

1958

K, E-P-F 27. VELIKI PJESNIK FRAGMENATA. Odlomak; DVIJE SESTRE. (Töredékek nagy költője [I. E. Babel]. Részlet; Két testvér.) In: *Almanah Saveza književnika Jugoslavije za 1955—56. god. Poezija. Proza.* Zgb., Naprijed. (380—384. és 367—369. p. 8°).

V 28. ČUDESNI IZLETNIK (Csodálatos kiránduló. — Tart.: Bármiről szól a szavad — Több mint tizenötezer napja — Hatan vagyok — Nem affféle huncut — Kigyúló lámpa). In: *Antologija hrvatskih pjesama u prozi* (Horvát prózaversek antológiája). Zgb., Matica Hrvatska. (157—160. p., 8°).

1960

E-P-F, K, 29. INTELIGENCIJA I ZAJEDNICA; VOX HUMANA (Az értelmiségi és a közösség...). Klnyok a *Spomenica u počast 40-godišnjice osnivanja Saveza Komunista Jugoslavije 1919—1959* (Emlékkönyv a JKSZ megalakulásának 40. évfordulójára, 1919—1959) c. kiadvány II. könyvéből. Zgb., JAZU. (192—200. és 429—431. p., 8°).

1961

IT 30. BATSÁNYI JÁNOS, 1763—1845. Részlet nagyobb tanulmányból. Klny. a *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* (Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar évkönyve) c. kiadvány VI. könyvéből. (298—312. p., 8°).

K 31. ENDRE ADY. In: Endre Ady: *Krv i zlato* (Vér és arany). Novi Sad, Forum. (7—11. p., 8°).

1962

IT 32. LIKOVI I PROBLEMI MADJARSKE KNJIŽEVNOSTI (Magyar irodalmi problémák és arcélek. — Tart.: Székfoglaló előadás — A magyar nemzeti irodalom fogalma — A középkori írástudók — A felvilágosodás korabeli magyar irodalom — A felvilágosodás írói — Kazinczy Ferenc). Klny. a *Rad JAZU* 328. könyvéből. Zgb., JAZU. (135—269. p., 8°).

1963

IT 33. TRI KNJIŽEVNE STUDIJE (Három irodalmi tanulmány. — Tart. A középkori és a humanista költészet — Janus Pannonius — Kármán József). Klny. a *Rad JAZU* 333. könyvéből. Zgb., JAZU (501—564. p., 8°).

1964

K 34. [ELŐSZÓ] In: *Kontrapunkt.* Symposion 61—63. Novi Sad, Forum. (5—6. p., 8°).

R, E-P-F 35. OPTIMISTÁK. TIZENNÉGY NAP. EGY REGÉNY REGÉNYE (részletek). In: Bori Imre—Szeli István: *Az irodalom könyve.* A középiskolák IV. osztálya számára. Novi Sad, Forum. (41—59. p., 8°).

R, K 36. OPTIMISTÁK. ÁRON SZERELME (részletek); ADY ENDRE KENYERÉN. In: Bori Imre: *Irodalmunk kiskönyve.* Novi Sad, Forum. (168—201. p., 16°).

1965

E-P-F 37. JOURNAL DE MOSCOU. Extrait (Részlet a moszkvai naplóból. Molnár Miklós bevezetőjével). Klny. a *Contributions a l'histoire du Comintern* c. kiadványból. Genéve, Libraire Droz. (213—232. p., 8°).

1966

E-P-F 38. SOCIALISM AND CULTURE (A szocializmus és a kultúra). Klny. a *Co-existence* c. folyóirat 4. számából. Oxford—London—New York—Paris—Toronto. Pergamon press. (27—32. p.).

K 39. [TISZTELETADÁS TÖMÖRKÉNY ISTVÁNNAK]. In: *Tömörkény Emlékkönyv*. Szeged, Szeged Megyei Jogú Város és Csongrád megye Tanácsa... (407—412. p., 8°).

1967

E-P-F 40. [Sinkó Ervin tervezete a Munkástovábbképző kulturális előadásaihoz, 1919]. In: *„Mindenki újakra készül..."* Az 1918/19-es forradalmak irodalma. Szerk. és jegyz.: József Farkas. Akadémiai Kiadó, Bp. IV. köt. (748—749. p.).

E-P-F 41. PROLETÁROK ÍTÉLKEZTEK (Sinkó Ervin beszédéből a szentkirályi pör végén). In: *„Mindenki újakra készül..."*, IV. köt. (1093—1094. p.).

K 42. ADY ENDRE KENYERÉN (részlet). In: dr. Dávid András: *Anyanyelvünk*. Nyelvápolási kézikönyv a szerbhorvát tannyelvű tagozatok magyar ajkú tanulói számára a középiskolák I—II. osztályában. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék (163—166. p., 8°).

1968

K 43. MIROSLAV KRLEŽA MŰVE. In: *Korok, nézetek, alkotások.* Esszék és kritikák. Novi Sad, Forum. (467—487. p., 8°).

V 44. ÚJ ZARATHUSTRA — A GAZDÁTLAN VILÁG — HUSZONNYOLCADIK SZÜLETÉSNAPOM — SOK SZÓ UTÁN — VALLOMÁS — VÁNDORBOTOM MEG-MEGTORPAN. In: Bori Imre: *A gazdátlan világ.* A jugoszláviai magyar költészet antológiája, 1918—1945. Melléklet a *Híd* 12. számában. (11—16. p.).

1969

R, V, K 45. OPTIMISTÁK (részl.). VÁNDORBOTOM MEG-MEGTORPAN. ADY ENDRE KENYERÉN. In: Bori Imre: *Irodalmunk kiskönyve* (2. kiad.). Újvidék, Forum. (29—54. p., 16°).

E-P-F 46. PROLETÁROK ÍTÉLKEZTEK. A szentkirályi nagy pör vége (S. E. 1919. máj. 18-i kecskeméti beszéde). In: *Kecskemét és Kiskúnság 1918—1919 vörös lobogója alatt.* Kecskemét, Katona József Megyei Könyvtár. (146—147. p., 8°).

1970

K 47. ÜBER DEN REALISMUS UND DEN NATURALISMUS. In: *Marxistische Literaturkritik.* Vál. és előszó: Viktor Žmegač. Athenäum Verlag, Bad Homburg. (369—386. p., 8°).

K 48. ADY ENDRE KENYERÉN (részlet). In: Vajda József—Szarvas János: *Magyar olvasókönyv* a felnőttképző iskolák IV. évfolyama számára. Kísérleti tankönyv. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Novi Sad. (185—189. p., 8°).

1971

K 49. TÉMA ÉS TARTALOM A KÖLTÉSZETBEN. In: Bori Imre: *Esztétikai gondolkodásunk történetéből.* Melléklet a *Híd* 1. számából. (81—87. p.).

R 50. OPTIMISTÁK (részlet). In: Vajda József: *Anyanyelvünk.* Nyelvápolási kézikönyv a szerbhorvát tannyelvű tagozatok magyar ajkú tanulói számára a középiskolák III—IV. osztályában. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Novi Sad (132—134. p., 8°).

V, N-E 51. A GAZDÁTLAN VILÁG. KÖDBEN. In: Bori Imre: *Irodalmi hagyományaink.* Kilenc évszázad írásaiból. Újvidék, Forum. (137—142. p., 16°).

1972

R, E-P-F 52. OPTIMISTÁK. TIZENNÉGY NAP. EGY REGÉNY REGÉNYE (részletek). In: Bori Imre—Szeli István: *Az irodalom könyve.* Szöveggyűjtemény a középiskolák IV. osztálya számára (2. kiad.). Újvidék, Tartományi Tankönyvkiadó Intézet. (52—70. p., 8°).

K 53. ADY ENDRE KENYERÉN (részlet). In: dr. Dávid András: *Anyanyelvünk,* i. m. II., átdolgozott kiad. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék (163—167. p., 8°).

1973

R 54. TIZENNÉGY NAP (részlet). In: Erdélyi László—Süli Izabella: *Magyar irodalom könyve* a szakiskolák IV. osztálya számára. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék (246—249. p., 8°).

V 55. TÚL TÁVOLI HEGYEKEN. In: dr. Horváth Mátyás: *Hullámzó búzatáblák 7.* Anyanyelvápolási tankönyv a szerbhorvát tagozatok 7. osztá-

lyába járó magyar tanulók számára. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék (165. p., 8°).

R 56. ÁRON SZERELME (részlet). In: Bosnyák István: *Magyar irodalmi olvasókönyv* a szakmunkésképző iskolák III. osztálya számára. Újvidék, Tartományi Tankönyvkiadó Intézet. (184—189. p., 8°).

1975

N-E 57. ELŐJÁTÉK. In: *Különös ajándék.* Jugoszláviai magyar elbeszélők. Forum, Újvidék (39—72. p., 8°).

IV.

VÁLOGATOTT SINKÓ-IRODALOM (1916—1975)

1916

1. [—]: A nap eseményei. Három új szabadkai könyv (Sinkó Ervin: *Éjszakák és hajnalok;* Weisz Aladár: *Társadalmi feladatok a háború után;* Vajda Gyula regényfordítása). *Bácsmegyei Napló,* XIV. évf., január 30., 26. sz., 2. p.

1923

2. Németh Andor: *A fájdalmas Isten.* — *Bécsi Magyar Újság.* V. évf., október 19., 245. sz., 6. p.
3. György Mátyás: *A fájdalmas Isten.* — *Bácsmegyei Napló,* XXIV. évf. november 11., 308. sz., 9. p.

1925

4. Arató Endre: Testvér (S. E. 1924. decemberében indult folyóiratának 1. számáról). *Út,* Novisad, IV. évf., 1. sz.

5. Gáspár Endre: Hozzászólás [Sinkó Ervin és Kassák Lajos *Testvér*-beli vitájához]. — *Testvér,* II. évf., december hó, 12. sz., 372—375. p.

1927

6. Pap József: Válasz Déry Tibornak [A homokóra madarai c. Déry-előadás és Sinkó: A homokóra madarai egy 3. felszólaló megvilágításában c. vitacikke kapcsán]. — *Korunk,* II. évf., április, 4. sz., 318—320. p.
7. Déry Tibor: Csicsergés a homokóra körül [Válasz Sinkó Ervin és Pap József cikkére]. — *Korunk,* II. évf., július—augusztus, 7—8. sz., 586—590. p.

1935

8. Romain Rolland: En lisant quelques chapitres les „*Optimistes*". — *Monde,* VIII. évf., április 12., 331. sz., 8. p.
9. Alfred Kurella: „Les Optimistes" par E. Sinko. — *La Litérature Internationale,* évf. nélkül, 4. sz., 70—74. p.

1936

10. Méliusz József: Az új magyar humanizmus jegyében: Sinkó Ervin moszkvai magyar író az emigrációs irodalom tragédiájáról, az oroszországi magyar íróknak a magyarsághoz való viszonyáról és regényéről, mely orosz és német nyelven most jelenik meg. — *Magyar Nap,* Moravska Ostrava, I. évf., október 23., 195. sz., 3. p.

1948

11. M[arijan] M[atković]: Ervin Šinko: *Četrnaest dana* (Tizennégy nap). — *Hrvatsko Kolo,* Zgb., I. évf., január, 1. sz., 163—164. p.
12. Josip Barković: *Četrnaest dana.* — *Djelo.* Zgb., I. évf., február, 2. sz., 166—169. p.

13. Ivan Dončević: Još jedanput o romanu Ervina Šinka *Četrnaest dana* (Még egyszer a *Tizennégy napról*. — Sinkó válaszával J. Barković kritikájára). — *Djelo*, I. évf., március, 3. sz., 240—243. p.
14. Thurzó Lajos: Sinkó Ervin: *A vasút*. *Híd*, XII. évf., április, 4. sz., 220—223. p.
15. Novak Simić: Još jedno mišljenje o romanu Ervina Šinka (Még egy vélemény S. E. regényéről). — *Republika*, Zgb., IV. évf., június, 6. sz., 561—567. p.

1950

16. Slavko Kolar: O prozi Ervina Šinka *(Pripovijetke)*. — *Hrvatsko kolo*, III. évf., április, 4. sz., 728—736. p.
17. Srećko Diana: Ervin Šinko: *Pripovijetke*. — *Slobodna Dalmacija*, Split, VIII. évf., szept. 30., 1763. sz.
18. Bori Imre: Sinkó Ervin elbeszélései *(Pripovijetke)*. — *Híd*, XV. évf., október, 10. sz., 710—714. p.
19. Djuro Šnajder: *Pripovijetke* Ervina Šinka. — *Književne novine*, Bgd., III. évf., november 7., 45. sz., 3. p.
20. Ivo Vidan: Solidarnost čovjeka. Uz knjigu pripovijedaka Ervina Šinka (Az ember szolidaritása. S. E. elbeszéléskötetéről). — *Studentski list*, Zgb., VI. évf., november 18., 26. sz., 4—5. p.
21. Aleksandar Vereš: *Ervin Šinko: Pripovijetke*. — *Izvor*, Zgb., III. évf., december, 12. sz., 881—883. p.

1951

22. Risto Ratković: Pripovetke Ervina Šinka *(Pripovijetke)*. — *Letopis Matice srpske*, Novi Sad, CXXVII. évf., január, 1. sz., 74—75. p.
23. Đ[uro] Š[najder]: *Sablast kruži Evropom*. Knjiga koju treba pročitati (Kisértet járja be Európát. Egy könyv, melyet el kell olvasni). — *Vjesnik*, Zgb., XI. évf., november 24., 2040. sz., 3. p.
24. Aleksandar Vereš: *Sablast kruži Evropom*. Istina bez iluzija i ukrasa (... Igazság, illúziók és díszek nélkül). — *Studentski list*, VII. évf., december 31., 31—32. (230—231.) sz., 7. p.

1952

25. Đ[uro] Šnajder: Ervin Šinko: *Aronova ljubav.* — *Naprijed,* Zgb., IX. évf., január 25., 5. sz., 5—6. p.
26. Rehák László: Az *Elítéltek* bemutatója [Zágrábban]. — *Magyar Szó,* IX. évf., október 21., 252 (2430.) sz., 6. p.
27. Bruno Begović: *Osuđenici* Ervina Šinka na pozornici Hrvatskog narodnog kazališta (Az *Elítéltek* a zágrábi Horvát Népszínházban). — *Narodni list,* Zgb., VIII. évf., november 1., 2292. sz., 3. p.
28. Z[latko] M[atetić]: O *Osuđenicima.* Diskusija o Šinkovoj drami u Društvu književnika (Az *Elítéltek*ről. Vita Sinkó drámájáról a Horvát Íróegyesületben. — Mladen Škiljan, Joža Horvat, Marin Franičević, Marijan Matković és Ivan Dončević véleménye a drámáról.). — *Vjesnik,* XII. évf., november 14., 2374. sz., 5. p.
29. Lévay Endre: *Elítéltek.* — *Híd,* XVII. évf., január, 1. sz., 72—79. p.
30. K[rešimir] B[ran]t: Karakteristike Šinkove drame *Osuđenici* (Az *Elítéltek* jellemzői). — *Glas Slavonije,* Osijek, XI. évf., január 24., 2401. sz., 3. p.
31. I. Švarc [Idriz Čejvan]: Još o Šinkovim *Osuđenici*ma. *(Ismét S. Elítéltek-jéről).* — *Glas Slavonije,* XI. évf., február 1., 2408. sz., 5. p.
32. Krešimir Brant: Još jednom o Šinkovim *Osuđenici*ma i njihovom osječkom prikazivanju (Még egyszer az *Elítéltek*ről és eszéki bemutatójáról). — Glas Slavonije, XI. évf., február 8., 2414. sz., 5. p.
33. Krešimir Brant: Zaključno o Šinkovim *Osuđenici*ma (Befejezésül az *Elítéltek*ről). *Glas Slavonije,* XI. évf., febr. 22. 2426. sz., 5. p.
34. Bori Imre: Sinkó Ervin: *A mi második forradalmunk.* — *Híd* XVII. évf., június—július, 6—7. sz., 479—480. p.

1954

35. Vámos Imre: *Optimisták* (I. köt.). — *Látóhatár,* München, V. évf., szeptember, 5. sz., 313—315. p.
36. Đ[uro] Šnajder: Uskrsnuće i slom nada. Ervin Šinko: *Optimisti* [Zgb., Zora kiad.]. (A remények feltámadása és összeomlása). — *Vjesnik,* XV. évf., október 17., 2995. sz., 6. p.

37. Borislav Mihajlović: Ervin Šinko: *Optimisti.* — *Nedeljne informativne novine (NIN),* Bgd., IV. évf., nov. 7., 201. sz., 9. p.
38. Miloš I. Bandić: Epopeja optimizma. *(Optimisti).* — (Az optimizmus epopeiája). — *Politika,* Bgd., LI. évf., november 26., 1489. sz., 1127. p. (melléklet).
39. Saša Vereš: Roman jedne revolucije (Optimisti). — (Egy forradalom regénye). — *Narodni list,* X. évf., november 28—30., 2931. sz., 6. p.
40. B. Szabó György: *Optimisták.* — *Magyar Szó.,* X. évf., december 26., 351. (3199.) sz., 5. p.
41. S[lobodan] N[ovak]: Ervin Šinko: *Strašna sreća.* Premijera domaće drame (A szörnyű szerencse. Hazai dráma bemutatója [a Horvát Népszínházban]). — *Vjesnik,* XV. évf., április 1., 2821. sz.
42. A. Stipčević: *Strašna sreća.* — *Novine mladih,* Zgb., XIII. évf., április 3., 13. sz.
43. Z[latko] Matetić: *Strašna sreća* — *Vjesnik,* XV. évf., április 6., 2826. sz., 5. p.
44. [—]: Tri različita mišljenja o jednoj novoj domaćoj drami (Három különböző vélemény egy új hazai drámáról [*A szörnyű szerencséről*]): Ratko Ognjen: Tragika krivnje i odgovornosti (A vétség és felelősség tragikuma); Božo Milačić: Konstruktor je savladao umjetnika (A konstruktor legyőzte a művészt); Miroslav Feller: *Strašna sreća.* — *Vjesnik u srijedu (VUS),* Zgb., III. évf., április 7., 101. sz., 6. és 12. p.
45. I[van] D[ončević]: Ervin Šinko: *Strašna sreća.* — *Republika,* X. évf., április, 4. sz., 366. p.

1955

46. Laták István: *A szörnyű szerencse* [szabadkai] bemutatója elé. — *Magyar Szó,* XII. évf., április 25., 113. sz., 2. p.
47. S[teinitz] T[ibor]: Sinkó bemutató a szuboticai Népszínházban. — *Magyar Szó,* XII. évf., április 28., 116. (3320.) sz., 4. p.
48. Sulhóf József: Sinkó Ervin: *Szörnyű szerencse.* — *Híd,* XIX. évf., április, 4. sz., 704—706. p.
49. M[ilan] S[elaković]: *Roman jednog romana* (Egy regény regénye, Zora, Zgb.). — *Vjesnik,* XVI. évf., május 8., 3164. sz., 6. p.
50. Saša Vereš: *Roman jednog romana.* — *Narodni list,* XI. évf., május 14., 3070. sz., 4. p.

51. Bori Imre Regény a forradalom optimizmusáról *(Optimisták)*. — *Híd*, XIX. évf., november—december, 11—12. sz., 946—948. p.

1958

52. Saša Vereš: *Falanga antikrista* (Az Antikrisztus falanksza és más kommentárok). — *Narodni list*, XIV. évf., február 12., 3916. sz.
53. Predrag Palavestra: *Falanga antikrista*, — *Mladost*, Bgd., III. évfolyam, április 9., 78. sz., 7—8. p.
54. Predrag S. Petrović: *Falanga antikrista*. — *Politika*, Bgd., LV. évf., május 11., 16160. sz.
55. Zlatko Posavac: Ervin Šinko: *Falanga antikrista*. — *Prisutnosti*, Zgb., II., évf., szeptember, 9. sz., 564—568. p.

1959

56. Predrag Protić: *Falanga antikrista*. — *Korijen*, Sarajevo, V. évf., január—február, 1—2. sz., 46—51. p.
57. Milan A. Tabaković: Antimitos Ervina Šinka (S. E. antimítossza). — *Polja*, Novi Sad, V. évf., február—március, 38. sz., 2. p.

1960

58. Miroslav Vaupotić: Dokumenti čovjeka o ljudskom u sebi. Ervin Šinko: *Sudbonosna pisma I—II*. (Az ember dokumentumai a maga emberségéről. Sorsdöntő levelek I—II.). — *Telegram*, Zgb., I. évf., április 30., 1. sz.
59. R[udi] S[upek?]: *Sudbonosna pisma*. — *Vjesnik*, XXI. évf., május 12., 4792. sz.
60. Danilo Vučković: *Sudbonosna pisma*. — *Borba*, Zgb., XXV. évf., június 12., 138. sz.
61. Milan Selaković: *Sudbonosna pisma*. — *Kulturni radnik*, Zgb., július—augusztus, 7—8. sz., 79—81. p.
62. Miloš Bandić: Pisma o ljudskoj veličini. Ervin Šinko: *Sudbonosna pisma* I—II. (Levelek az emberi nagyságról). — *Politika*, Bgd., LVII. évf., augusztus 7., 16853. sz., 16. p.
63. Milan Tabaković: *Sudbonosna pisma*. — *Polja*, VI. évf., szeptember 30., 47. sz.

1961

64. Bori Imre: Vox human *(Sudbonosna pisma). Híd,* XXV. évf., április, 4. sz., 195—299. p.
65. Aczél Tamás: Káprázat és valóság *(Egy regény regénye,* Forum, Noviszád, 1961). *Irodalmi Újság,* London, XII. évf., július 1., 13. sz., 6. p.
66. Bori Imre: Napló múltról és jövőről *(Egy regény regénye). Híd,* XXV. évf., július—augusztus, 7—8. sz., 624—630. p.
67. Márton László: A napló naplója *(Egy regény regénye). Új Látóhatár,* München, IV. évf., 551—554. p.

1962

68. Bányai János: Sinkó Ervin: *Magyar irodalom. Symposion (Ifjúság),* Újvidék, XVIII. évf., március 8., 9. p.
69. Bori Imre: Egy tanulmánykötet címszavai *(Magyar irodalom). Híd,* XXVI. évf., június, 6. sz., 565—571. p.
70. Gömöri György: Fanatikus optimisták. *(Egy regény regénye). Irodalmi Újság,* XIII. évf., június 15., 12. sz., 8. p.
71. Josef Halperin: Ein Moskauer Tagebuch aus dem dreißiger Jahren (Egy moszkvai napló a harmincas évekből). *Neue Züricher Zeitung,* október 25.

1963

72. B. Szabó György: Egy regény regénye. In: *Éjszakák, hajnalok.* Forum, Novi Sad. (107—111. p.).
73. B. Szabó György: Irodalmi legendák, babonák és tévhitek ellen. *(Magyar irodalom).* In: *Éjszakák, hajnalok,* i. m., 112—116. p.
74. Bán Imre: Sinkó Ervin: *Magyar irodalom. Irodalomtörténeti Közlemények,* Bp., LXVII. évf., 5. sz., 627—629. p.
75. Winfried Engler: Die Revolution entläst ihre Optimisten (A forradalom elbocsátja saját optimistáit. — *Roman eines romans*). *Stutgarter Nachrichten,* március 23.
76. Wanda Bronska-Pampuch: Moskauer Tagebuch der Stalinzeit (Moszkvai napló a sztálini időkből). *Stuttgarter Zeitung,* március 26.

77. A Kalns: Maskavas „Literātùras Komisāri" (A moszkvai „irodalmi komisszáriusok"). *Latvija,* Trešdien, május 28.
78. Heinz Brüdigam: Roman eines Romans. *Die Andere Zeitung,* Hamburg, június 20.
79. Peter W. Jansen: Don Quichotte in Moskau. *(Roman eines Romans). Der Mittag,* Düsseldorf, július 11.
80. Bosnyák István: Az „idealista" Sinkó Ervin és „marxista" bírál/ni akar/ója. *Symposion,* október 3. és 17., 11. és 15. p.

1964

81. Major Nándor: Termékeny kontroverziák. Széljegyzetek Sinkó Ervin Aegidius útra kelése című novellájához, *Híd,* XXVIII. évf., február, 2. sz., 141—157. p.

82. Günter Bartsch: Sinkó und der „neue Mensch" (S. és az „új ember". — *Roman eines Romans). Geist und Tat,* április,, 104—109. p.
83. Végh Ferenc: Sinkó Ervin: *Magyar irodalom. Valóság,* Bp., VII. évf., június, 6. sz., 85—86. p.
84. Annemarie Zimmermann: Um den Zusammenhang zwischen Ästhetik, Ethik und Politik. Briefwechsel um ein wichtiges Buch. (Az esztétika, etika és politika összefüggéséről. Levélváltás egy fontos könyvről. — A. Z. nyílt levele S. E.-hez a *Roman* . . . kapcsán és S. E. válasza). *Gewerkschaftliche Monatshefte,* augusztus, 485—487. p.

1965

85. Varga Imre: Sinkó Ervin: *Aegidius útrakelése és más történetek. Alföld,* Debrecen, XVI. évf., május, 5. sz., 86—87. p.
86. Komlós András: Sinkó Ervin: *Epikurosz hervadt kertje. Alföld,* XVI. évf., december, 12. sz., 79—81. p.

1966

87. B. Nagy László: *Epikurosz hervadt kertje. Kritika,* Bp., IV. évf., június, 6. sz., 37—38. p.
88. B. Mészáros Vilma: Sinkó Ervin: *Optimisták. Kortárs,* Bp., X. évf., július, 7. sz., 1148—1152. p.

89. József Farkas: Sinkó Ervin: *Optimisták. Kritika*, IV. évf., szeptember, 9. sz., 30—32. p.
90. Horgas Béla: *Epikurosz hervadt kertje. Valóság*, IX. évf., december, 12. sz., 98—100. p.
91. Stenczer Ferenc: Hagyomány és örökség (az *Optimistákról* is). *Tiszatáj*, Szeged, XX. évf., december, 12. sz., 1036—1041. p.
92. Bori Imre—Szeli István: Sinkó Ervin. In: *A magyar irodalom története* VI. Bp., Akadémiai Kiadó. (915—919. p.).

1967

93. Julow Viktor: Sinkó Ervin: *Csokonai életműve. Irodalomtörténeti Közlemények*, LXXI. évf., 2. sz., 230—234. p.
94. Bori Imre: In memoriam. *Magyar Szó*, XXIV. évf., március 26, 83. (7118) sz., 2. p.
95. Rehák László: Sinkó elvtárs, a társadalmi munkás. *Magyar Szó*, XXIV. évf., március 28., 84. (7119.) sz., 1. és 9. p.
96. Dési Ábel: Sinkó Ervin (1898—1967). *7 Nap*, XXII. évf., március 31., 14. sz., 10. p.
97. Ivo Frangeš: Ervinu Šinku nad grobom (S. E. sírja fölött). *Forum*, Zgb., VI. évf., XIII. könyv, március—április, 3—4. sz.
98. Major Ottó: Szabálytalan nekrológ Sinkó Ervinről. *Élet és Irodalom*, Bp., XI. évf., április 1., 13. sz., 4. p.
99. Szauder József: Sinkó Ervin (1898—1967). *Irodalomtörténeti Közlemények*, LXXI. évf., 2. sz. 251. p.
100. Mirko Miloradović: In memoriam Ervin Šinko. NIN, XVIII. évf., április 2., 847. sz., 9. p.
101. Georgi Stardelov: Ervin Šinko. *Nova Makedonija*, Skopje, XXIII. évf., ápr. 2., 7349. sz.
102. Bácski György: Sinkó Ervin (1898—1967). *Utunk*, Kolozsvár, XXII. évf., ápr. 7., 2. p.
103. Mladen Leskovac: U spomen Ervinu Šinku. (S. E. emlékezete). *Politika*, Bgd. LXIV. évf., ápr. 9., 19221. sz., 513. p. (melléklet).
104. Ignotus Pál: Sinkó Ervin halálára. *Irodalmi Újság*, XVIII. évf., április 15., 3. p.
105. Miroslav Vaupotić: Pjesnik revolucionarnog duha. Ervinu Šinku in memoriam (A forradalmi szellemiségű költő). *Republika*, XXII. évf., május, 5. sz.
106. Bori Imre: Sinkó Ervin, a szépíró (Prolegomena). *Híd*, XXX. évf., május, 5. sz., 409—413. p.

107. Bíró Gyula: Sinkó Ervin: *Tizennégy nap. Társadalmi Szemle*, Bp., XXII. évf., június, 6. sz., 136—137. p.
108. Varga Imre: Egy optimista író elhunytára. *Kortárs*, XI. évf., június, 6. sz., 995—996. p.
109. Komlós Aladár: Sinkó Ervin emlékezete. *Nagyvilág*, Bp., XII. évf., június, 6. sz., 956—957. p.
110. Kovács Kálmán: Vajdasági regények (A *Tizennégy nap*ról is). *Új Írás*, Bp., VII. évf., július, 7. sz., 124—126. p.

1968

111. Méliusz József: Sinkó Ervintől búcsúzva... *Híd*, XXXII. évf., március, 3. sz., 271—301. p.
112. Marijan Matković: Ervin Šinko. *Forum*, Zgb., VII. évf., szeptember, 9. sz., 370—388. p.
113. Bosnyák István: Vox humana. *Forum*, Zgb., VII. évf., szeptember, 9. sz., 389—398. p.
114. Marijan Matković: Sinkó Ervin, a csodálatos kiránduló kirándulása. *Új Symposion*, Újvidék, IV. évf., december, 44. sz., 21—27. p.
115. Bori Imre: Sinkó Ervin. In: *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Forum, Újvidék. (75—95. p.).

1969

116. Bosnyák István: A forradalom „nem létező" etikai problémái. *Új Symposion*, V. évf., április—május, 48—49. sz., 2—7. p.
117. Szeli István: Sinkó Ervin. In: *Utak egymás felé*. Forum, Újvidék (251—254. p.).
118. Alfred Kantorowicz: Der Lebensroman des Ervin Sinkó (S. E. életregénye — Egy regény regénye). In: *Roman eines Romans*, Köln, 1969, I—VII. p., 8°

1971

119. Bori Imre: Sinkó Ervin költészetelmélete. *Híd*, XXXV. évf., január, 1. sz., 78—80. p.
120. Bosnyák István: Kisajátítás vagy befogadás? (S. E.: *Pjesme u prozi. Pripovijetke. Zapisi. Ogledi*, i. m.). Magyar Szó, XXVIII. évf., január 1., 18. p.

1973

121. Bosnyák István: A soronkívüli. S. E. útja az emigrációban I—IX. *Új Symposion*, IX. évf., 93. sz., 611—618. p.; 94. sz., 683—690. p.; 95. sz., 724—731. p.; 96. sz., 762—769. p.; 99. sz., 852—857. p.; 100. sz., 959—965. p.; 101—102. sz., 999—1006. p.; 103. sz., 1068—1076. p.; 104. sz., 1138—1144. p.

1974

122. Bosnyák István: Etika és forradalom. Sinkó Ervin 1916—1919. I—V. *Híd*, XXXVIII. évf., 4. sz., 452—473. p.; 5—6. sz., 679—695. p.; 7—8. sz., 858—877. p.; 9. sz., 996—1009. p.; 10. sz., 1117—1135. p.
123. Bosnyák István: Sinkó Ervin és a krisztianizmus, 1919—1927. *Létünk*, Újvidék, IV. évf., szeptember—december, 5—6. sz., 38—75. p.

1975

124. Gáll Ernő: Az önvallató Sinkó Ervin. *Utunk*, Kolozsvár, XXX. évf., április 4., 14. (1378.) sz., 2. p.
125. Tamás Gáspár Miklós: Az utópia kockázata. (Sinkó Ervin *Don Quijote útjai*, Kriterion, Bukarest). *A Hét*, Kolozsvár, VI. évf., szept. 5., 36. sz., 4. p.
126. Bosnyák István: A palackposta érkezése, avagy jegyzetek Sinkó Ervin nehéz honfoglalásáról. *Híd* XXXIX. évf., szeptember, 9. sz., 812—837. p.
127. Bányai János: A gondolkodó drámája *(Don Quijote útjai)*. *Magyar Szó*, XXXII. évf., okt. 11., 280 (10 190.) sz., 11. p.
128. Sükösd Mihály: Sinkó Ervin: értelmiségi a forradalomban, forradalom az értelmiségiben. *Valóság*, Bp., XVIII. évf., november, 11. sz., 23—39. p.
129. Bosnyák István: A palackposta érkezése. Újabb jegyzetek Sinkó Ervin nehéz honfoglalásáról. *Híd*, XXXIX. évf., december, 12. sz., 1365—1380. p.
130. Bretter György: Sinkó Ervin, avagy a csodálatos illúzió története. In.: S. E.: *Don Quijote útjai*, i. m., 5—38. p.
131. Bori Imre: Sinkó Ervin. In: *Irodalmunk évszázadai*. Forum, Újvidék. (222—226. p.).

132. Bosnyák István: *Vázlatok egy portréhoz. Sinkó-variációk '63—73.* Forum, Újvidék, 470 p. (Tart.: Ecce homo. Variációk S. E. életművére, 1968; A barikádtól a katedráig, 1969; Az etikus ember realizmusa. Széljegyzetek S. E. szépprózájáról, 1969; Aegidius és Áron, 1964; A hitetlen hivő, 1968; A korán meglelt és korán elveszített Haza, 1971; Az „élet", mellyel nincs mit kezdeni, 1971; Olvasmányok, melyek nemcsak „olvasmányok", 1971; Individualizmus, esztétika és etika, 1971; Nemzedék, melyet megcsúfolt a történelem, 1971; „Egész világ gyehenna" — s nem halt meg minden külön pokol..., 1968; Az emigráns ember útja, 1971; „Az új művészet él". Kassák Lajos és Sinkó Ervin vitája 1925-ben, 1970; „A homokóra madarai". Déry Tibor és Sinkó Ervin vitája 1927-ben, 1972; Sinkó Ervin Petőfi-képe, 1973; Kísérlet egy irodalomszemlélet körvonalazására. S. E. művészi hitvallása, 1963; Reflexiók S. E. irodalmi hagyatékáról — és egy indítvány, 1970).

Rezime

Ervin Šinko, 1914—1975
(Skica za bibliografiju)

Životno delo Ervina Šinka, istaknutog mađarskog i jugoslavenskog revolucionara i književnika procenjuje se na dvadesetak krupnih tomova. Taj impozantni opus je, međutim, dobrim delom još uvek razbacan u raznim listovima i časopisima širom Evrope, a nije sakupljena ni bogata kritička literatura o njemu.

Već i zbog toga se nameće potreba za izradom kompletne bibliografije Ervina Šinka. Ovde prezentirana skica je kratak izvod iz toga rada, a objavljujemo je na desetogodišnjici Šinkove smrti sa svešću o tome da je interesovanje prema njegovom opusu zadnjih godina osetno porasla. Ne samo u stručnim krugovima, niti jedino u našoj zemlji.

I poglavlje skice sadrži Šinkove radove objavljene u listovima i časopisima u periodu 1914—1941, kao i opis njegovih prvih knjiga (iz 1916 i 1923).

U *II poglavlju* dât je bibliografski opis njegovih knjiga objavljenih posle oslobođenja (1946—1975).

III poglavlje sadrži Šinkove predgovore, pogovore, separate i radove u kolektivnim zbirkama, kalendarima i udžbenicima (1946—1975).

Zadnje poglavlje predstavlja izbor iz kritičke literature o Šinkovom stvaralaštvu (1916—1975).

Zusammenfassung

Erwin Schinko 1914—1975
(Eine Skizze zur Bibliographie)

Das Lebenswerk von Erwin Schinko, einem vorragenden, ungarischen und jugoslawischen Revolutionär und Schriftsteller, schätzt man auf 20 stattliche Bände. Jene imposante Leistung ist jedoch noch immer in verschiedenen Zeitungen und Zeitschriften weit und breit in Europa zerstreut; auch besteht keine reichliche kritische Literatur über ihn.

Schon deswegen drängt sich die Notwendigkeit zur Ausarbeitung einer kompletten Bibliographie von Erwin Schinko auf. Die vorliegende Skizze ist ein kurzer Auszug aus diesem Werk und wird zum zehnten Jahrestag seines Todes mit den Gedanken veröffentlicht, daß ein reges Interesse für sein Schaffen in den letzten Jahren gewachsen ist: nicht nur in Fachkreisen, und nicht allein in unserem Land.

Das erste Kapitel enthält die von Schinko herausgegebenen Werken, die in Zeitungen und Zeitschriften in der Zeitspanne von 1914—1941 erschienen worden sind.

Im zweiten Kapitel befindet sich die bibliographische Beschreibung seiner Werke nach der Befreiung. (1946—1975).

Das *dritte Kapitel* enthält Schinkos Vorworte, Nachworte, Separatabdrücke und Werke in Sammelbänden, Kalendaren und Lehrbüchern.

Das *letzte Kapitel* enthält ausgewählte Werke aus der kritischen Literatur über Schinkos Schaffen. (1916—1975)

Dokumentum

Radovan Vlajković

VSZAT ELNÖKSÉGE KÉTÉVES MUNKÁJÁRÓL

A Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány elnöksége* alkotmányos kötelezettsége értelmében átadta a Vajdaság SZAT képviselőházának kétévi munkája áttekintését. Nem szeretném a jelentésben elhangzottakat ismételni, hanem rá szeretnék mutatni néhány alapvető és aktuális kérdésre a tartomány további társadalmi-gazdasági és önigazgatási fejlődését illetően.

Az elnökség, mint új szerv alkotmányos és politikai rendszerünkben munkáját abban az időszakban kezdte, amikor a Vajdasági Kommunista Szövetség és a többi szocialista erők tevékenysége a JKSZ X. kongresszusa és az új alkotmány határozatainak megvalósítására irányult. Ezért az elnökség a társadalmi-politikai szervezetekkel és állami szervekkel tevékenységét arra irányította, hogy e dokumentumok alapvető határozatai és elvei megvalósuljanak; így, mindenekelőtt a tartomány társadalmi-gazdasági és önigazgatású fejlődésének alapvető kérdései, a munkásosztály szerepének erősödése a társult munkában és az egész társadalomban, a küldöttrendszer fejlesztése, a nemzetek és nemzetiségek testvérisége és egysége, valamint a tartomány szerepének és önigazgatási felelősségének megvalósulása a Szövetségi Köztársaságban és a Szerb Szocialista Köztársaságban.

Ki szeretném hangsúlyozni, hogy Vajdaságban jelentős eredményeket értünk el az önigazgatás és az önigazgatási politikai rendszer, valamint az anyagi termelés fejlesztésében, továbbá a társadalmi-gazdasági viszonyok-, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának erősítése terén, hozzájárultunk a társadalomnak, mint egésznek a gazdasági és politikai megszilárdításához.

Jugoszlávia új alkotmányos alapokon való kiépítése, egyben a köztársaságok és az autonóm tartományok nemzetei és nemzetiségei egyenjogú-

* Radovan Vlajkovićnak, az Elnökség elnökének a Vajdaság SZAT Képviselőházában elhangzott expozéja az Elnökség kétéves munkájáról. Újvidék, 1977. január 20.

ságának erősítése, s ilyen alapokon a belső egység megszilárdítása, az önigazgatási és el nem kötelezett szocialista közösségünk összetartó ereje. A köztársaságok és az autonóm tartományok önálló fejlődésének, valamint Jugoszlávia, mint egész fejlődésének érdeke megkövetelte Vajdaság összes politikai, állami és önigazgatási szervének aktív tevékenységét.

A Szövetségi Köztársaságban az új viszonyok fejlődésével, melyek az egyenjogúság, szolidaritás, valamint a köztársaságok és autonóm tartományok felelősségének elvén alapszanak, a társadalmi megállapodások és önigazgatási megegyezések a közös érdekek megvalósításának alapvető demokratikus formáivá váltak.

E viszonyok fejlődésében az eddigi gyakorlat kétségtelenül igazolta a döntéshozatal ilyen módjának teljes társadalmi létjogosultságát a Szövetségi Köztársaságokban. Ezek az elvek alapján számos döntő jelentőségű kérdést megbeszéltünk, melyek a közös fejlesztési politikára és a rendszerbeli megoldásokra vonatkoznak. Megállapodtunk abban, hogy a fejletlen köztársaságok és Kosovo SZAT fokozottabb fejlődésének ösztönzésében, ami nagy jelentőségű a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának megvalósítása, valamint Jugoszlávia önigazgatású egysége fejlesztése szempontjából.

Az elkövetkező időszakban közösen részletesebben ki kell dolgozni az egyes köztársaságok és tartományok fejlődési fokának kritériumait, és ki kell dolgoznunk az alkotmánnyal és A társult munkáról szóló törvénnyel összhangban azt a módszert, mellyel a társadalmi közösség ki tud hatni fejlődésünk gyorsulására.

Abból kiindulva, hogy felelősek vagyunk a Jugoszláviában kialakult viszonyokért, igyekeztünk hozzájárulni az új viszonyok fejlesztéséhez, abban a meggyőződésben, hogy az új alkotmányos megoldások jelentik az egyedüli utat Jugoszlávia egységének, valamint a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának erősödésében.

Továbbra is teljes mértékben kell foglalkoznunk ezekkel a kérdésekkel. Minden lemaradás ezen a téren meglassíthatja az önigazgatás fejlődését, és megerősítheti a nacionalista, liberalista, centralista, szeparatista és más önigazgatásellenes erőket.

A tartomány felelőssége Jugoszláviában megköveteli tőlünk, hogy ebben az értelemben önigazgatási alapokon szerveződjünk és képesítsük magunkat, amiben valamelyest lemaradtunk. Fel kell készítenünk az összes társadalmi-politikai, állami és önigazgatási szervünket, különösképpen a megfelelő tartományi tanácsokat, hogy teljes mértékben hozzájáruljanak a különböző szövetségi megállapodásokhoz és megegyezésekhez. Mindenekelőtt olyan önigazgatási szervezettségre gondolok, amely biztosítja, hogy megfelelő módon fejezzük ki a Vajdaság munkásosztályának, dolgozóinak, nemzeteinek és nemzetiségeinek (legégetőbb) érdekeit a szövet-

ségi szinten folytatott tárgyalásokon azzal, hogy nagy megértést és figyelmet tanúsítsunk a köztársaságok és Kosovo tartomány érdekei iránt. Itt elsősorban az önigazgatási, szocialista, demokratikus és politikai rendszerünknek azokat a tényezőit kell erősítenünk, amelyek lehetővé teszik, hogy az önigazgatási szervezettségű társult munkában a munkásosztály szövetségi szinten döntsön a közösérdekű kérdésekről és megtalálják a köztársaságokban és Kosovo tartományban a legmegfelelőbb utat és módszert a társult munka dolgozóival való egymás közötti megegyezésre.

Azt hiszem, eddig ilyen tekintetben az egyes állami szervek szerepe túl volt hangsúlyozva, amit egyrészt a relatívan rövid határidők eredményeztek, melyeken belül az egyes határozatokat és megoldásokat el kellett fogadni szövetségi szinten, de hozzájárult ehhez a nem megfelelő szervezettség is.

Nagy jelentősége van annak, hogy minél jobban együttműködjünk a köztársaságokkal és Kosovóval, ugyanis így jobban meg tudjuk ismerni mások problémáit és érdekeit, ők viszont a miénket, s ezzel megkönnyítenénk a megállapodásokat és megegyezéseket szövetségi szinten.

Vajdaság alkotmányos helyzetének és önigazgatási autonómiájának fejlesztése közvetlenül kapcsolódik a viszonyok alkotmányos elveken történő további kiépítéséhez és fejlesztéséhez a Szerb SZK-ban. Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány ugyanakkor szerves része a Szövetségi Köztársaságnak és a Szerb SZK-nak is, melyben Vajdaság dolgozói, nemzetei és nemzetiségei megvalósítják a Szerb SZK Alkotmányában meghatározott egyes szuverén jogaikat, melyek a köztársaság, mint egész dolgozóinak, nemzeteinek és nemzetiségeinek közös érdekeit képezik. A Szerb SZK Alkotmánya ezekből az alapvető alkotmányos és politikai elveiből kiindulva meghatározza ezeket a tartományokra vonatkozó közös érdekeket és általános elveket: A Szerb SZK-ban a tartomány ilyen alkotmányos helyzetéből következik az összes társadalmi-politikai erők közös felelőssége a Szerb SZK-ban az alkotmányos rendszer fejlesztéséért.

Ez azt jelenti, hogy az alkotmányos helyzetük alapján az autonóm tartományok önigazgatásának további fejlődéséért kell felelősséget vállalni, a Szerb SZK-nak mint állam belső önigazgatási egységének fejlődéséért kell felelősséget vállalni az alkotmányban meghatározott szuverén jogok és a köztársaság keretében megvalósuló közös érdekek alapján.

Az új viszonyok megvalósításában eddig kifejtett tevékenységünk a Szerb SZK-ban jelentős eredményeket adott.

A Szerb SZK alkotmánya 300. szakaszának megvalósítása során — mely azokat a viszonyokat és kérdéseket jelöli meg melyeket a köztársasági törvénnyel rendeznek az egész köztársaság területére vonatkozóan, — számos köztársasági törvényt is meghoznak. E törvények meghozatalának folyamatában biztosították a köztársasági és tartományi szervek

egymás közötti együttműködését, így összehangolják álláspontjaikat, s az egyes alkotmányos rendelkezések különböző értelmezéséből eredő dilemmák felvetődését elkerülik.

Gyakorlatilag a megállapodásos törvényhozatal intézményét alkalmazták a köztársaságban, amikor azt közösen úgy értékelték, hogy mindannyiunk közös érdekében áll.

Megállapodások születtek a közös fejlesztési politika legjelentősebb kérdéséről a köztársaságban, a tartományi közigazgatási szervek, Vajdaság SZAT képviselőházának és Végrehajtó Tanácsának részvételével és együttműködésével. A további tevékenységekben az Alkotmány megvalósítása értelmében megegyezésre kell jutni még néhány nyílt kérdésben.

Véleményünk szerint nem léptünk fel eléggé szervezetten és közösen a Szerb SZK-ban az önigazgatási demokratikus viszonyok további kialakításában és fejlesztésében. Feltétlenül szükséges, hogy minél nagyobb mértékben aktivizáljuk a megfelelő társadalmi-politikai, tudományos és szakképzett erőinket e kérdések megoldásában, hogy közösen hozzájáruljunk a Szerb SZK-ban a viszonyokra vonatkozó előírások tartalmasabb, politikai, tudományos, és szakszerű feldolgozásához, mind a tartomány autonómiájának további fejlesztése szempontjából, mind a köztársaság egységének további kiépítése szempontjából.

A társult munkában az önigazgatás és az önigazgatási társadalmi viszonyok további fejlesztésével, valamint a társult munka integrációjával a jövedelmi viszonyok alapján gyorsabban kialakul az önigazgatási egység a köztársaságon belül. A társult munkában dolgozó munkások keresni fogják és meg is találják érdekeiket az egymás közötti kapcsolat összetettebb formáinak és a társulás megteremtésére a társadalmi-politikai közösség határain kívül is. Ilyen módon elkerülünk számos problémát, melyek helyenként felmerültek a viszonyokban a Szerb SZK-ban, melyekről eddig a politikai és állami szervek tárgyaltak, s melyekről ezután az önigazgatási szervezettségű társult munkában kell dönteni.

A társadalmi-politikai rendszer és Vajdaság önigazgatási fejlődése

Vajdaság további önigazgatási kiépítése mindenekelőtt a szervezett társadalmi erők teljes felelősségén alapszik, melyeknek az élén a Kommunista Szövetség áll, mint a tartományban élő összes dolgozók, nemzetek és nemzetiségek közötti társadalmi kohéziós erő. Ez a dolgozóknak, a nemzeteknek és nemzetiségeknek a tartományban megvalósuló összes jogaikból és érdekeikből, vagyis a tartomány alkotmányos helyzetéből következik.

Vajdaság további alkotmányos, társadalmi-gazdasági és politikai fejlődése nagy mértékben tőlünk függ, a mi felkészültségünktől, szervezettségünktől, továbbá az összes önigazgatási, társadalmi-gazdasági és politikai viszonyoknak az alkotmány alapjain való fejlődésétől.

Önigazgatású társadalmi-politikai rendszerünkben jelentős változásokat vittünk véghez, melyek az összes társadalmi viszonyok megváltozásait tükrözik, de különösképpen a társadalmi-gazdasági rendszerben, azzal a céllal, hogy biztosítsuk a munkásosztály és minden dolgozó döntő szerepét a társult munkában és az egész társadalomban.

A küldöttrendszer elvének bevezetése a társadalmi döntéshozatal minden területén a legjelentősebb változás a politikai rendszerben.

A küldöttrendszer megvalósítása és következetes alkalmazása hatalmas lépést jelent a képviseleti rendszer felváltásában, és hozzájárul az egyet nem értések gyorsabb túlhaladásához önigazgatási alapszervezetek és közösségek, valamint a társadalmi-politikai közösség szervei döntéshozatalában s egy lépést jelent tovább a politika társadalmasításában.

Kétségtelen, hogy a hatalmi rendszer és önigazgatás eddigi kiépítésében a küldöttrendszer elvein jelentős sikereket értünk el. A küldöttrendszer mindinkább igazolja magát, hatékony formának bizonyult a demokratikus döntéshozatalban.

Vajdaságban a községi képviselő-testületekben 4800 küldöttet választottak, a tartományi képviselőházba 245 küldöttet, és 8000 küldöttség van több mint 118 000 küldöttségi taggal, ami már önmagában véve a küldöttrendszer jelentős erejét és a társadalom demokratizálódását igazolja. Az ilyen széles önigazgatási alapokról indítványozott eszmék és kezdeményezések mindinkább érezhetővé válnak a képviselőház munkájában. A küldöttrendszer fejlődésében bizonyos fogyatékosságokat is észrevettünk, ami természetes is, ha figyelembe vesszük a küldöttrendszer bevezetése óta eltelt rövid időt.

Egyik alapvető fogyatékosság abban rejlik, hogy a küldöttek és küldöttségek nincsenek eléggé szoros kapcsolatban az önigazgatási szervezetek és közösségek dolgozóival. A küldötteknek és a küldöttségnek a kapcsolata az önigazgatási bázissal, különösen ha döntő kérdésekről, egyes munka és társadalmi közösségek érdekeiről van szó, melyekről a hatalmi és önigazgatási szervekben döntenek, a küldöttrendszer belső lényege és értelme gyakorlati megvalósulásának a feltétele.

Különösen összetett a probléma a küldöttek és küldöttségek kapcsolata az önigazgatási bázissal, ha a szélesebb társadalmi-politikai közösségek képviselőházáról van szó. Ebben a tekintetben még nem alakult ki társult munka és más önigazgatási közösségben dolgozók és a küldöttségeik közvetlen hatása a képviselőház munkájára.

A küldöttrendszer nem jelenti, hogy az önigazgatási szervezetek és

közösségek, valamint küldöttségek kötelesek ülést tartani minden egyes kérdés megvitatására, melyekről a képviselőházakban és más önigazgatási szervekben döntenek. Ez a küldöttrendszertől vártakkal ellentétes eredményeket szülhetne. Elsősorban olyan gyakorlatot kell folytatnunk, mely lehetővé teszi, hogy a dolgozók az önigazgatási szervezetekben, közösségekben és küldöttségekben állást foglaljanak azokról a kérdésekről, melyek meghatározott környezetben döntő fontosságúak, és az egész társadalmi fejlődés szempontjából jelentősek.

A küldöttrendszer önmagában a szervezett társadalmi-politikai erők, elsősorban a Kommunista Szövetség és más társadalmi-politikai szervezet önigazgatási alapokon való állandó akciója nélkül nem tud fejlődni. Ebben a tekintetben gyorsabban kell e feladatokra felkészülnünk, és tevékenységünket a küldöttrendszer fejlődési szükségleteihez kell irányítanunk.

A képviselőháznak a küldöttrendszer elvén való kiépítésével minőségi változásra került sor a munka és a döntéshozatal jellegében. Teljesen megváltozik a képviselőház munkája. Gyorsabban kell viszont kialakítanunk a döntéshozatal rendszerét a képviselő-testületben, ami lehetővé teszi, hogy a képviselő-testületben hozott határozatokat az érdekelt önigazgatási szervezetek, közösségek és küldöttségek összehangolt érdekei alapján hozzák meg. Ez további erőfeszítéseket igényel a megállapodáson alapuló rendszer fejlesztésében, az önigazgatási szervezetek, közösségek, küldöttségek és a képviselőház munkatestületei állásfoglalásának összehangolásában, valamint a végrehajtó és önigazgatási szervek munkamódszerének további fejlesztését teszi szükségessé.

Nem alaptalanul mutattak rá bizonyos irányzatokra a képviselő-testületek munkájában, melyeket az Alkotmány szempontjából kellene értékelni, ami a képviselő-testület mindhárom tanácsa helyzetének kiegyenlítéséhez vezet. A községi képviselő-testületekben előfordul, hogy az egyenjogú tevékenységi körbe tartozó kérdésekről a közös üléseken döntenek. A képviselő-testület munkájában minden olyan változás, mely csökkentené a társult munka tanácsának alkotmányos szerepét elsősorban a jövedelem egy részének kiválasztására, a közös és általános társadalmi szükségletek kielégítésére vonatkozó döntéseknek a meghozatalában nem felel meg a rendszer elveinek. Nincs teljes mértékben megvalósítva az önigazgatói érdekközösségek közgyűléseinek a községi képviselő-testület munkájában való részvételére vonatkozó alkotmányos tétel.

Az állami közigazgatási szervek felkészítése funkcióik hatékonyabb teljesítésére sürgős feladat. Az állami közigazgatás önigazgatású társadalmunk szerves része, és az önigazgatási szervezetek a munkásosztály szolgálatában kell, hogy álljon, az önigazgatási társult munka és a küldött rendszer szükségleteit kell, hogy szolgálja.

Vajdaság SZAT Alkotmánya jelentős szerepet ad a végrehajtó funkcióknak, és megállapítja a végrehajtó szervek felelősségét a társadalmi élet minden területén, különösképpen a politika végrehajtásában, a törvény és más előírások megvalósításában, valamint a közigazgatási szervek munkájának összehangolásában és irányításában.

A tartományok végrehajtó tanácsai e feladatok megvalósításában jelentős eredményeket értek el. Különösképpen pozitívan hatott a végrehajtó tanácsok bevezetése a községi képviselő-testületekben a törvény és más előírások hatékonyabb és felelősségteljesebb alkalmazása szempontjából, mivel a társadalmi-politikai közösségek előírásainak nagy részét közvetlenül a községben hajtják végre. Ebben a tekintetben számos fogyatékossággal is találkozunk. A végrehajtó tanács felelőssége a képviselő-testülettel szemben nincs megfelelő mértékben kidolgozva. A végrehajtó tanács felelősségét a községben és a tartományban uralkodó viszonyokért nem helyettesítheti a képviselőház vagy más állami és önigazgatási szerv felelőssége, amit számára az alkotmány irányoz elő, ilyen jelenségekkel azonban találkozhatunk.

A végrehajtó funkciót még nem tekintik eléggé az önigazgatási döntéshozatal rendszerének egységével összefüggésben. A végrehajtó tanácsok munkájukban szinte kizárólag a közigazgatási szervekre támaszkodnak. E szervek kezdeményezésére továbbra is szükség van, azonban, a végrehajtó tanácsok ki kell, hogy nyíljanak az önigazgatási társult munka, a dolgozók és polgárok előtt.

Az egyes községek képviselő-testülete végrehajtó tanácsának összetétele nem felel meg az alkotmányos koncepcióknak, ez pedig kihatással van a végrehajtó tanács koncepciójára is a községben. Ismeretes, hogy az egyes községek képviselő-testületének végrehajtó tanácsát a községi közigazgatási szervek főnökei és még egy meghatározott számú társult munka szervezet igazgatója képezi, ami összeegyeztethetetlen a végrehajtó funkció jellegével. Az ilyen gyakorlatot ki kell vizsgálni.

A közigazgatás átalakulása és beilleszkedése az új társadalmi áramlatokba lassan valósul meg. Önigazgatási rendszerünk további kiépítése és eszmei-politikai, valamint az alkotmány által meghatározott alapjainak bővítése A társult munkáról szóló törvénnyel, A társadalmi tervezési rendszer alapjairól szóló törvénnyel és más rendszerbeli intézkedésekkel lehetővé tsezi, hogy közelebbről meghatározzuk a közigazgatás funkcióit, hogy szorgalmazzuk e funkcióknak a társadalom szükségleteihez, a megváltozott társadalmi-gazdasági viszonyokhoz, a küldöttrendszerhez való alkalmazkodását. A hatékonyabb munkáért, a közmegbizatás gyakorlásában a törvényességért vállalt felelősséget magasabb fokra kell emelni. Nagyobb hangsúlyt kell fektetni a konkrét felelősségvállalásra a feladatok végzésében, amit elvégeztünk és amit még meg kellett volna csinálni.

A közigazgatási szerveknek a szakszerűség szempontjából az önigazgatási viszonyokon keresztül kell, hogy segítsék a társult munka szervezeteit, hogy nyíltak legyenek a kezdeményezések, valamint e szervezetek és a polgárok indítványai előtt.

A közigazgatás munkája hatékonyságának fokozására és a felelősség növekedésére vonatkozó követelmény nem tekinthető pusztán a munkások számának problémájának. Biztosan állíthatjuk, hogy a tartalékok ezekben a szervekben nincsenek kihasználva, s úgyszintén a társult munkaszervezetek és a polgárok szükségleteihez sem igazodnak. A munka jobb megszervezése, a munkaidő teljesebb kihasználása, az eszközökkel való gadzálkodás, a személyi jövedelem közvetlen függősége a munka eredményétől hatékonyabb és jobb közigazgatáshoz vezetnek.

A közigazgatás új helyzete megköveteli, hogy a munkások ezekben a szervekben megfelelő rátermettséggel rendelkezzenek, s jól ismerjék a társadalom alakulásait. Ezért kell kiépíteni a kötelező, ösztönző és állandó továbbképzés rendszerét a munka folyamán.

A tartomány igazságszolgáltatási funkcióit a bíróságok, ügyészségek, és más igazságszolgáltatási szervek valósították meg a társadalmi-politikai szervezetek és állami szervek döntéseinek és állásfoglalásainak alkalmazásával. Ezeknek a szerveknek a munkáját mindinkább az osztályjellegű hozáállás jellemzi, felelősségteljesebb a viszonyuk a társadalmi tulajdon és az önigazgatás megvédéséhez, valamint a polgárok, a társult munkaszervezetek és más önigazgatási szubjektumok jogai és kötelességei kérdésében. Jelentősen javult a káderösszetétel ezekben a szervekben, és a káderek anyagi helyzete is. Ki kell azonban hangsúlyoznom, hogy a bíróságok hatékonyabb munkájáról még mindig nem beszélhetünk, ami kedvezőtlenül hat a polgárok és más szubjektumok politikai hangulatára, akik jogaikat és érdekeiket e szervek előtt valósítják meg.

A társult munka bíróságai, az önigazgatás társadalmi jogvédői, mint a politikai rendszer új intézményei, megalakultak, s pozitív kezdeti eredményeket értek el a peres ügyek megoldásában a társult munka területén. A káderek és az anyagi feltételek még nincsenek biztosítva e szervek munkájához.

Nem szabad megengedni, hogy ezek a szervek, melyektől az önigazgatói jog hatékony megvédését várjuk, ne teljesíthessék feladatukat.

A polgárok és dolgozók szabadsága, jogai és kötelességei társadalmi rendszerünkben a legdemokratikusabb alapokra támaszkodnak. A munkások és a polgárok még mindig nehézségekbe ütköznek jogaik megvalósításában. Vagy azért, mert egyes jogok megvalósítása igen bonyolult, formaságokkal terhelt, vagy mert ezek a szervek nem végzik ügyeiket hatékonyan és törvényesen. Energikusan kell harcolnunk az alkotmány és a törvény rendeleteinek megszegése ellen, a nyilvános funkciók hordozói szemé-

lyes felelősségének erősítéséért. A törvényesség elvének következetes megvalósítása lényegében harcot jelent az alkotmány által meghatározott társadalmi viszonyok gyorsabb fejlődéséért, a jog szavatolásáért és közösségünk szocialista fejlődéséért.

A tartományi tanácsok mint a megfelelő társadalmi-politikai szervezetek és állami szervek közös testülete az eddigi tevékenységük igazolta létjogosultságukat, miközben összeegyeztették az álláspontokat önigazgatási fejlődésük jelentős kérdéseiben.

A tanácsok eddig túlnyomóan olyan kérdésekkel foglalkoztak, melyek elsősorban a Szövetségi Köztársaság hatáskörébe tartoznak. Ez természetes is, ha figyelembe vesszük, hogy a Szövetségi Köztársaságban ebben az időszakban az igen jelentős közös érdekű rendszerbeli kérdésekről tárgyaltak, melyek az alkotmány megvalósításának és gyakorlati alkalmazásának feltételét képezték.

Most szükségessé válik, hogy a tanácsok munkáját Vajdaság önigazgatási fejlődésének és a Szerb SZK viszonyai további fejlesztésének lényeges kérdéseire irányítsuk.

Az önigazgatási viszonyok fejlődése Vajdaságban

Vajdaságnak, mint társadalmi-politikai és önigazgatási közösségnek az önigazgatási fejlődése feltételezi az összes tényezők, a belső, összetett gazdasági, politikai és önigazgatási struktúrák egyenletes és összehangolt fejlődését. Csak így tudtuk megteremteni társadalmi rendszerünk minden részének egyenletes fejlődését és az egész Vajdaság egységét.

Ki kell hangsúlyozni, hogy Vajdaság belső egységét csak az új alkotmány elvei alapján tudjuk fejleszteni, melyekért fenntartás nélkül küzdünk, ha a JSZSZK és a Szerb SZK belső viszonyairól van szó. Ez azt jelenti, hogy az egységet a munkásosztály és a dolgozók szerepének további növelésével, a társult munkában az új társadalmi-gazdasági és önigazgatási viszonyok fejlesztésével, a nemzetek közötti viszonyokban az önigazgatási tartalom bevezetésével és elmélyítésével, társadalmi rendszerünk szubjektumai önigazgatási egyenjogúságnak és felelősségnek fejlesztésével, a Kommunista Szövetség és más társadalmi szervezetek szerepének növelésével kell építenünk, melyek az alkotmány értelmében külön felelősséggel tartoznak rendszerünk fejlődéséért.

Ebben a kontextusban rendszerünkben a községek alkotmányos helyzetének és felelősségének gyorsabb és teljesebb feldolgozásának igen nagy jelentősége van. Az e tekintetben elért eredmények mellett, meg kell álla-

pítanunk, hogy lemaradtunk a község, mint önigazgatási és alapvető társadalmi-politikai közösség kiépítésében.

Lehetetlen ez alkalommal beszélnünk minden összetett kérdésről, mely a községek alkotmányos helyzetének további fejlődésére vonatkozik, hanem csak azokra a kérdésekre szeretnék rámutatni, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a tartomány autonómiájának fejlődéséhez és a benne levő összes viszonyainkhoz.

Szerintem az alapvető kérdések egyikét az önigazgatási viszonyok fejlesztése jelenti a községben. Ugyanis a községet még mindig gyakran azonosítják a községi képviselő-testülettel és a közigazgatási szervekkel és nem tekintik egy belső önigazgatási mechanizmus összesített viszonyainak. Ugyanúgy kell harcolnunk az összes társadalmi szubjektumok önigazgatási felelősségéért a községekben, az önigazgatási alapokon kell kiépítenünk bennük a viszonyok egységét.

A tartományban az önigazgatási viszonyok fejlesztése feltétlenül megköveteli, hogy komolyan, teljes felelősségtudattal fogjunk hozzá azoknak a társadalmi viszonyoknak a konkrét kialakításához, amelyek a tartományban valósulnak meg és megvalósításukat a tartományi szervek rendezik, valamint azoknak a viszonyoknak a kialakításához, melyeket a dolgozók és polgárok a községben valósítanak meg a tartománynak és a községeknek az alkotmányban megjelölt jogaival és kötelezettségeivel összhangban.

Azt hiszem ebből a szempontból nem sikerült fejlesztenünk és gazdagítanunk az alkotmány meghatározott rendelkezéseit. Egyelőre ezt parciálisan végezzük, főleg a törvény alapján, az összes viszonyok teljes áttekintése nélkül. Ezért is merülnek fel problémák és félreértések a községek és tartományok között, ha anyagi kérdésekről van szó.

Nehezen szabadulunk meg az eddigi gyakorlattól, mely szerint a tartomány „átvitte" a községre az egyes jogokat, és kötelezettségeket. Az ilyen felfogás néha még az egyező dokumentumainkban is jelen van. Ugyanígy a korábbi viszonyok következményeként jelentkezik az egyes fejletlen községek törekvése, hogy a község alkotmányos hatásköréből meghatározott kérdéseket átruházzanak a tartományra. Azt hiszem, elsősorban a község jogait és kötelességeit kell pontosan meghatároznunk, s azután kell megkeresni a módot, hogy mely szerint felkészítjük a községet azok megvalósítására, s meg kell állapítani, megvan-e az egyes községeknek, mint önigazgatású és alapvető társadalmi-politikai közösségeknek feltétele egyes funkcióik megvalósításához.

Különösen fontos, hogy helyesen határozzuk meg szerepünket a Tartomány községekkel, a társult munkaszervezetekkel, más önigazgatási szervezetekkel és közösségekkel szembeni törvényhozó politikájában, aogy eközben biztosítsuk a tartomány funkciójának hatékony megvaló-

sulását, a község önállóságát és önigazgatási felelősségét, s hogy meggyorsítsuk az önigazgatási jog fejlesztését.

A község funkciójának megvalósításában és a tartomány önigazgatási integrációjában jelentős szerep jut a községek közötti együttműködésnek, valamint a községeknek területi, regionális közösségekbe való társulásának. Ebben a tekintetben meghatároztunk bizonyos elveket az alkotmányban, azonban életbeléptetésükön nem dolgoztunk eleget. Ki szeretném hangsúlyozni, hogy az együttműködés fejlesztésében és a községek társításában kifejtett további aktivitásnak figyelembe kell venni az integrációs folyamatok logikáját a társult munkában, az önigazgatási érdekközösségekben és önigazgatási integrációs folyamatok és társulásunk más területein. Egyetlen társadalmi-politikai közösség és területi közösség sem lehet zárt, nem gátolhatjuk meg az önigazgatású társulást, mely az alkotmány és A társult munkáról szóló törvény alapjain kell, hogy megvalósuljon. A községek együttműködésének és társulásának a dolgozók és polgárok, az önigazgató szervezetek és közösségek reális érdekeit kell kifejezésre juttatni a megfelelő közösségekben, illetve területeken. Ezért további tevékenységünkben e tekintetben világosan el kell határoznunk magunkat, hogy a községek együttműködési és társulási folyamatát a kívánt cél felé irányítsuk.

A teljes nemzeti egyenjogúság megvalósításával a tartományban igen jelentős eredményeket értek el az oktatásban és nevelésben, a nemzetek és nemzetiségek egymás kultúrájának megismerésében és fejlesztésében, a nyilvános tájékoztatásában, az egyenjogú nyelvhasználat területén, a káderpolitikában, az élet, a munka és az oktatás más területén...

A nemzeti egyenjogúság, valamint a nemzetek és nemzetiségek sokoldalú fejlődése és érvényesülése, mindig ott van a Vajdasági Kommunista Szövetség, minden szocialista erő politikai akciójának és az önigazgatási szocialista társadalmi fejlődésünkért vívott harcunk középpontjában.

A teljes nemzeti egyenjogúság elvének megvalósításában elért eredményeink Vajdaság önigazgatási társadalmi-gazdasági, politikai és kulturális fejlődésének szerves része. A teljes nemzeti egyenjogúság politikájával Vajdaság mindig hozzájárult a nemzeti egység és egyenjogúság erősítéséhez a Szerb SZK-ban és Jugoszláviában.

Az önigazgatás további fejlesztésével, valamint a munkásosztály, a társult munka dolgozói és a társadalmi viszonyok szerepének erősítésével új szocialista tartalmat viszünk be a nemzetek közötti viszonyokba. A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának megvalósítása és fejlesztése az új alkotmányos rendszerbe a munkásosztály és dolgozók jogává és kötelességévé válik, s az új szocialista viszonyokért s a dolgozók új társadalmi-gazdasági, önigazgatói helyzetéért vívott harcuk egy részét jelenti.

Ezért minden nemzet és nemzetiség harca a szabad, egyenjogú és nemzeti fejlődésért az alkotmány megvalósításának és a társadalmi szocialista átalakulásának szükségszerű velejárója.

A nemzeti egyenjogúság a tartomány belső önigazgatási egysége kiépítésének, valamint autonomitása és felelőssége erősítésének fontos eleme.

Ezért a jövőben eredményesen szembe kell szállnunk minden próbálkozással, mely a nemzeti egyenjogúság szétrombolására irányul, tehát minden nacionalista és soviniszta viselkedéssel. Habár nincs nyílt szembeszegülés a nemzeti egyenjogúság politikájával, tudatában kell lennünk, hogy a nacionalizmus, mint a burzsoá társadalom terméke és ideológiája, még él az emberek tudatában, s hogy minden megjelenési formája igen káros nemzeti egységünkre és önigazgatási rendszerünkre. Figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a nacionalizmus valójában más önigazgatásellenes erőkkel összefonódva jelentkezik, s így még károsabb, veszélyesebb.

Vajdaságban a honvédelmi rendszer társadalmasításban, fejlesztésében jelentős haladás mutatkozik.

Megállapíthatjuk, hogy a honvédelmi előkészületek a tartományban lehetővé teszik a honvédelem összes elemének átállását a hadi szervezettségre és a háborús feltételek közötti munkára. A védelmi előkészületek beépültek a szervek, szervezetek és vezérkarok munkarendszerébe és azok társadalmi funkciójának összetevő részévé váltak.

A területvédelem kiépítésében, fejlesztésében és felszerelésében jelentős eredményeket értünk el. Az egységek mozgósításának és operatív műszaki készültségének állandó fejlesztése, egyre jobb és hatékonyabb fegyverzettel és technikai eszközökkel való felszerelésük, az elhelyezési feltételek javítása, a kiképzés és az oktatás szorgalmazása a területvédelem harci készültségének állandó javítását vonja maga után. A területvédelem olyan erővé vált, amely a jugoszláv néphadsereggel képes szembeszállni bárkivel, aki megpróbálja veszélyeztetni szabadságunkat, függetlenségünket és önigazgatású szocialista közösségünk területi integritását.

Úgyszintén erőteljes tevékenység folyt a gazdaság, és társadalmi szolgálatok felkészítésére a háborús feltételek közötti életre és munkára, amiben külön figyelmet szenteltünk a termelési és szolgáltatási tervek és az anyagi tartalékok biztosításának összeegyeztetésére.

Külön figyelmet fordítottunk a polgári védelem fejlesztésére, korszerűsítésére és a káderek képzésére, s ilyen irányban új alapokon alakítottuk ki a vezérkarokat, a különféle rendeltetésű polgári védelmi egységeket, a polgárok nagy számú bevonásával.

Noha a védelmi előkészületek helyzete egészében véve jó, az nem jelenti, hogy a védelem minden tényezőjének a felkészültsége egyforma. A honvédelem rendszerének elemei nincsenek egy szinten, és valamiben

akár objektív, akár szubjektív okokból néha kissé lemaradnak. Érezhető a honvédelmi ügyek intézkedésének bezárkózása a vezető struktúrákban és szakszolgálatokba, vagyis az önigazgatási alap nincs kellően bekapcsolva. A helyi közösségek egy része még nem nyerte el a normatív aktusokkal és alkotmánnyal meghatározott igazi helyét. A honvédelem kiépítésének folyamata a helyi közösségekben még tart, de eléggé lassan halad. A helyi közösségek az egész honvédelem sajátos bázisát képezik, nagy kötelezettségekkel és gyakorlott feladatokkal a népvédelem rendszerében, úgy, hogy a honvédelem kiépítésének folyamatát a helyi közösségekben meg kell gyorsítani, e téren a tartományi és közösségi szervek és szervezetek nagyobb, konkrétabb és közvetlenebb segítségére van szükség.

Ezeket a következetlenségeket az elkövetkező időszakban hatékonyabban kell kiküszöbölni az e területen tevékenykedő szervezett szocialista erők teljesebb bevonásával. A JKSZ X. kongresszusának és az alkotmányos rendelkezések megvalósításában, a honvédelmi rendszer kiépítésében és társadalmasításában mindig abból kell kiindulni, hogy az ország védelme minden dolgozó és polgár, minden nemzet és nemzetiség egységes érdeke, és az önigazgatási szocialista viszonyok sokoldalú fejlődéséért vívott harcnak összetevő része, továbbá hogy minden dolgozónak és polgárnak alkotmány adta joga dönteni a társadalmi élet minden területén, ezek szerint a honvédelem területén is.

Külön figyelmet kell fordítani a területvédelem további fejlesztésére, amely a nemzetek és nemzetiségek, a dolgozók és polgárok fegyveres ellenállásának legszélesebb szervezési formája. Továbbra is tevékenykedni kell a polgári védelem, a megfigyelő, jelző, hírközlő, riasztó szolgálatok megszervezésén, valamint a lakosság kiképzésére, de elsősorban a különböző fokozatú iskolák ifjúságának a honvédelmi felkészítésével, a káderek honvédelmi kiképzésére, s anyagi lehetőségek biztosítására kell irányítani tevékenységünket az esetleges honvédő háború esetén.

Ezeket a tevékenységeket biztosítani fogja az általános népvédelem koncepciójának további realizálása, valamint a tartomány és az egész társadalom védelmi erejének erősítése.

A társadalmi önvédelmi rendszer fejlesztésének a tartományban nagy jelentőséget ad, hogy a legszélesebb társadalmi alapokra támaszkodik. A feladatok megvalósítása a társadalmi önvédelem területén az önigazgatói szocialista viszonyok harcának eszmei-politikai és osztályjellegű kérdése. A társult munkaszervezetekben, a helyi közösségekben, társadalmi-politikai szervezetekben, állami és más szervekben a dolgozók e téren kifejtett tevékenységével jelentős eredményeket értünk el.

Meg kell azonban állapítani, a pozitív eredmények mellett is, hogy az egyes társult munkaszervezetekben, helyi- és érdekközösségekben nem

értük el a szervezettségben és a társadalmi önvédelem feladatainak teljesítésében a megfelelő szintet. Találkozhatunk lelkiismeretlen munka, a társadalmi tulajdonnal szembeni felelőtlen viszony eseteivel, a törvényesség elvének megszegésével és az önigazgatási aktusok be nem tartásával, mindez együttvéve hatalmas kárt okoz a társadalmi közösségnek.

Akciónkat a társadalmi önvédelem hordozóinak további fejlesztésére, a hatékonyságuk növelésére kell irányítanunk, de elsősorban az önigazgatási munkás-ellenőrzésre, a közigazgatási szervekre, az állami szervekre, valamint más szervezetekre és szervekre. Energikusabban kellene harcolnunk a felelősségvállalás erősítéséért és a törvényesség betartásáért a munkában, továbbá szervezett intézkedésekkel és akcióval ki kell képeznünk a társadalmi önvédelem hordozóit, ki kell alakítanunk a dolgozók és polgárok öntudatát, hogy lássák: társadalmunkat meg kell védeni az összes ellenséges tevékenységtől, bűnözőktől és más társadalmilag káros hatásoktól.

Az elnökség nagymértékben kivette a részét a biztonsági rendszer erősítésében és korszerűsítésében.

Intézkedéseket alkalmaztak annak érdekében, hogy a biztonsági szolgálat, mint a munkásosztály forradalmi eszköze, minél gyorsabban felkészüljön szervezésileg, az akcióképesség és káderek szempontjából, technikailag jól felszerelkezzen, hogy teljesebben védelmezhesse a polgárok alkotmány által szavatolt szabadságát, jogait, valamint a társadalmi és magántulajdont.

A társadalmi önvédelem hordozóinak, de különösen az állami biztonsági szolgálat készültségének, mozgékonyságának fokozásával jelentősen [az ellenség tevékenységének], a bürokrata-etatista, liberalista-frakciós, nacionalista és más külső és belső ellenséges tevékenységű tűzfészkébe hatoltunk.

Ma a nemzetek és nemzetiségek, a dolgozók és polgárok nagyfokú egységének lehetünk szemtanúi Vajdaságban. Azonban egy pillanatra sem veszíthetjük el szem elől, hogy az osztályharc tovább folyik és nem ringathatjuk magunkat illúziókban, hogy az ellenségeink, az önigazgatás ellenségei megnyugszanak. Ez állandó éberségre kötelez bennünket és arra, hogy felkészítsük dolgozóinkat és polgárainkat, valamint önigazgatói szervezeteinket és szerveinket, hogy részt vegyenek a társadalmi önvédelemben, valamint a biztonsági rendszer legszélesebb társadalmi alapon való kiépítésében, korszerűsítésében.

Vajdaság SZAT tevékenysége a nemzetközi viszonyokban és az együttműködésben az alkotmányunk által meghatározott, szerte a világon ismert, affirmálódott elveken alapszik, melyek megvalósításával a szocialista, el nem kötelezett Jugoszlávia hozzájárul a világ békeszerető és progresszív fejlődési folyamataihoz.

Tudatosan és felelősségteljesen vállaljuk a jogok és kötelezettségek ránk eső részét országunk egységes külpolitikájának kiépítésében, azoknak a feladatoknak a megvalósításában, melyeknek a célja a világon országunk tekintélyének és nemzetközi helyzetének növelése és biztonságunk erősítése. Ugyanakkor Vajdaság SZAT az alkotmány által meghatározott jogainak keretén belül és a saját fejlődéséért vállalt felelősségével összhangban gyakorolja funkcióit a nemzetközi együttműködésben a saját és a szélesebb társadalmi közösség gazdasági érdekeivel összhangban. Eszerint Vajdaság SZAT gazdasági viszonyainak fejlődése külfölddel tevékenységünk fő irányvonalát képezi, mivel igen nagy szerepe van az egész tartomány fejlődésében.

Az el nem kötelezettség politikájából kiindulva, amely önigazgatású szocialista közösségünk irányvonala, amellett döntöttünk, hogy fokozzuk együttműködésünket az el nem kötelezett és a fejlődésben levő országokkal. Ezekkel az országokkal a sokoldalú viszonyok kiépítésére, fejlesztésére, melyek világosan meg vannak határozva, az Algériai értekezlet határozataiban, a Kolombói határozatokban és a JKSZ X. kongresszusán elfogadott határozatokban megjelölt közös érdekek késztetnek bennünket. Ezen a téren Vajdaság SZAT-ban jelentős akciót fejtettünk ki, azonban az elkövetkező időszakban új nehézségek várnak ránk, hogy az el nem kötelezett országok V. értekezletén hozott határozatokat felhasználhassuk a még gyorsabb akció megszervezésébe.

Érdemes kihangsúlyozni, hogy Vajdaságban a társult munka szervezetei is mind nagyobb érdeklődést tanúsítanak a fejlődésben levő országokkal való együttműködés iránt. Az elmúlt évben a tartományunk területén levő szervezetek több jelentős üzletet kötöttek hosszú távú gazdasági együttműködésről. Ezekkel és más üzletekkel a jövőben, többek között hozzájárulnak ahhoz, hogy jelentős mértékben javítsák kivitelünk területi megoszlását és összetételét. A megvalósított eredmények mellett sincsenek kihasználva az összes lehetőségek, melyek a vajdasági társult munka szervezetek rendelkezésére állnak a világ gazdasági folyamataiban való gyorsabb és sokoldalúbb bekapcsolódására gazdaságunk összes komparatív előnyeinek és lehetőségeinek kihasználásával a nemzetközi gazdasági együttműködés egy magasabb, korszerűbb formája alapján és a korszerű tudományos, technikai vívmányok fokozottabb alkalmazása alapján.

Vajdaság különféle üzleti viszonyban kölcsönösen hasznos együttműködést folytat a szomszédos baráti országokkal, így a Román SZK-val és a Magyar NK-val. Ezt az együttműködést tovább kell fejleszteni a JSZSZK egységes külpolitikája, a jószomszédi viszonyok politikája és azoknak a bilaterális viszonyok alapján, melyeket Jugoszlávia kialakított ezekkel az országokkal.

A tartomány feladatainak megvalósításában a nemzetközi együttműködés fejlesztésében, különösen a gazdasági, tudományos, technikai és kulturális viszonyok területén feltétlenül szükséges, hogy maximálisan felkészítsük különösképpen a külkereskedelmi társult munkaszervezeteket, a gazdasági kamarákat és más önigazgatási szervezeteket és szerveket minden tekintetben. Ugyanekkora figyelmet kell szentelnünk a további szervezettségre, a káderek erősítésére, valamint a Vajdasági szervek és testületek felkészítésére a nemzetközi tevékenységekből eredő feladatok elvégzésére, és a nemzetközi együttműködést megvalósító társadalmi szubjektumok közötti koordináció problémáira.

A társadalmi-gazdasági viszonyok és Vajdaság fejlődése

Elvtársnők és elvtársak!

Az új társadalmi-gazdasági és önigazgatási viszonyok fejlődése a társult munkában és a társadalomban Vajdaság egész anyagi és társadalmi fejlődésének feltételét képezi. Ez alkalommal nem beszélnék e viszonyok lényegéről. Erről már eleget beszéltünk. Ezzel a kérdéssel találkozunk mindennapi társadalmi-politikai tevékenységünkben, a viszonyok megvalósításában. Ezért engedjék meg, hogy csak egyes kérdésekre mutassak rá, melyeket jelentősnek tartok további tevékenységünkben, A társult munkáról szóló törvény megvalósításában.

A társult munkáról szóló törvény életbelépése a Kommunista Szövetség és más társadalmi-politikai szervezetek állandó politikai tevékenysége mellett számos intézkedés alkalmazásának feltétele a társadalmi-gazdasági és a törvény által meghatározott önigazgatási viszonyok rendszerének kiépítésében.

A társult munkáról szóló törvény rendelkezéseinek további feldolgozása során tartományi törvényeket kell meghozni, illetve össze kell hangolni a már meglevőket A társult munkáról szóló törvénnyel, és intenzív tevékenységet kell kifejteni a társult munkaszervezetek és más önigazgatási szervezetek és közösségek általános önigazgatási aktusainak meghozatalában és összehangolásában. Ugyan ilyen fontos, hogy minden önigazgatási szervezetben, közösségben meghatározzák a közvetlen és konkrét feladatokat A társult munkáról szóló törvény életbeléptetésével.

A társult munkáról szóló törvény megvalósításában tevékenységünk középpontjában a társadalmi-gazdasági viszonyoknak kell lenniük, de elsősorban a jövedelmi viszonyok rendszerének konkretizálása, a jövedelem, a személyi jövedelem meghatározása, elosztása, és a munkaeredmény szerinti javadalmazás alapjainak, mércéinek kidolgozása.

A jövedelmi viszonyok kialakításában, a jövedelem elosztásának területén problémák jelentkeznek, amelyek a jövedelemnek az Alkotmány alapján való megszervezésében és elosztásában alkalmazott kritériumok és mércék fejlettlenségéből következnek. Az ilyen viszonyok a jövedelem megszervezésében és elosztásában destimulatíve hatnak a munka és az eszközök társításának folyamatára, az eszközök racionálisabb és hatékonyabb kihasználására és csökkentik a magasabb termelékenység iránti érdekeltséget.

A társult munka szervezetek nagy részének még nincs meg a belső elosztási módszere, és így a személyi jövedelmet túlnyomórészt a munkában eltöltött idő, és az iskolai végzettség alapján osztják el. Ezért állandó jelenség a munka-termelékenység stagnálása. Mindez arra utal bennünket, hogy az elkövetkező időszakban fokozottabban törekedjünk A társult munkáról szóló törvény értelmében a jövedelmi viszonyok kialakítására.

A társadalmi-politikai szervezetek a Tartományban elemezték a társadalmi-gazdasági viszonyok kifejlesztése során beálló helyzetet és a társult munkában a jövedelem elosztásában felmerülő jelenségeket. E jelenségek mibenlétét megállapítottuk, politikailag minősítettük, s meghatároztuk további tevékenységünk eszmei-politikai irányvonalát, éppen ezért most nem beszélünk erről részletesebben.

Az önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások, mint a társadalmi-gazdasági és önigazgatási viszonyok önigazgatói összehangolásának eszközei nagy jelentőségűek a Társult munkáról szóló törvény megvalósításában. Ahhoz, hogy az önigazgatási megegyezések és a megállapodások társadalmi-gazdasági viszonyok megvalósításának reális eszközévé válhassanak, harcolnunk kell, hogy a megállapodások és megegyezések hordozói a dolgozók legyenek az önigazgatási szervezetekben és közösségekben. Ez feltétele annak, hogy a társadalmi megállapodásokban és a megegyezésekben a meghozatalukban részvevő szubjektumok reális érdekei nyilvánuljanak meg és annak, hogy felelősséget vállaljanak azok megvalósításában.

Meg kell akadályoznunk az olyan jelenségeket, hogy a megegyezések és megállapodások leple alatt megmaradjanak a korábbi centralisztikus viszonyok és a jövedelmet önigazgatásellenes módon elidegenítik a munkástól.

Az új önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok megvalósításában az alkotmány és A társult munkáról szóló törvény következetes alkalmazása: az anyagi termelésben és a társadalmi tevékenységekben a szabad munkacsere a közös szükségletek kielégítése szempontjából óriási jelentőségű.

A szabad munkacsere elvének megvalósításában szorgalmaznunk kell

az anyagi termelésben és a társadalmi tevékenységekben dolgozók közötti viszonyok társadalmi-gazdasági tartalmának fejlesztését.

A szabad munkacsere szervezési problémáinak túlságos kihangsúlyozása háttérbe szoríthatja ennek az elvnek a megvalósításában felmerülő lényeges társadalmi-gazdasági és önigazgatási kérdéseket. Ezért a szabad munkacserét nem szemlélhetjük kizárólag az érdekközösségek szerepe és funkciója szemszögéből, hanem ki kell fejleszteni a munkacsere más közvetlen formáit az anyagi termelésben és a társadalmi tevékenységekben megalakult társult munkaszervezetek között. Az érdekközösségek problémáinak megvitatása során a hangsúlyt a lényeges társadalmi-gazdasági viszonyokra kell fektetni, és e kérdéseknek alá kell rendelni a szervezési formák megoldását.

A közös szükségletekre szolgáló eszközökről nem döntenek kellő mértékben az alkotmánnyal és A társult munkáról szóló törvénnyel összhangban. Még mindig jelen van a költségvetési logika ezeknek az eszközöknek a lekülönítésében. Hiányoznak a közösen meghatározott programok, melyek alapul szolgálhatnának a társadalmi tevékenységekben a társult munkaszervezetek jövedelemszerzéséhez és anyagi fejlesztéséhez.

E feladatok megvalósításáért sokkal többet kell tennünk. Erre késztet bennünket az a tény is, hogy a társadalmi tevékenységek fejlesztésére a tartományban jelentős eszközöket választanak ki, a nemzeti jövedelemnek majd egyötödét. A lényeg nemcsak a közös szükségletekre szolgáló eszközök nagyságában van, hanem az új társadalmi-gazdasági viszonyok kiépítésében. Lehet, hogy ezek az eszközök a fogyasztás egyes szektoraiban nagyobbak is lesznek, ahol a társult munka e tekintetben érdekelt és amennyiben ezek a befektetések a társult munka anyagi alapjának fejlesztését közvetlenül elősegítik. Az eszközöknek a rendes tevékenységekre és beruházásokra való lekülönítésének összhangban kell lenni a társadalmi tevékenységnek a társult munka alapszervezetek, érdekközösségek és más önigazgatási szervezetek és közösségek terveiben előirányzott fejlődésével.

A szükségleteket ezekben a tevékenységekben fedezni kell, de ez nem csökkentheti a gazdaság újratermelési képességét. A fogyasztás összes formáinak a gazdasági eredményektől és a munka termelékenységétől kell függeni. Nem fogadható el, hogy a gazdaságban dolgozó munkásoknak programokat ajánlanak és eszközöket kérnek hol az egyik, hol a másik féle közös szükséglet kielégítésére különböző időszakokban, évente többször is. Ez a fogyasztás általános kereteinek túllépéséhez és a közös szükségletek növekedéséhez vezet egyes területeken, mások kárára. Sürgetnünk kell A társult munkáról szóló törvény elvének következetes alkalmazását, mely szerint a közös és általános-társadalmi szükségletekről egyidőben és évente egyszer döntenek a társult munkaszervezetekben,

mivel csak így tekinthetőek át a társult munka lehetőségei és a közös szükségletek. A társult munka alapszervezeteinek dolgozói a tiszta jövedelemből önigazgató megegyezés alapján, külön közös szükségletek fedezésére mindig különíthetik a céleszközöket.

Vajdaság SZAT társadalmi-gazdasági fejlődésében az elmúlt időszakban jelentős eredményeket értünk el, mind az anyagi termelésben, mind az összes társadalmi-gazdasági viszonyok fejlesztésében. Az elért eredmények alapul szolgálnak a társadalmi terv reális megvalósításához, amit nemrégen fogadtunk el a képviselőházban.

Ezzel a Tervvel meghatároztuk az alapvető célokat és feladatokat, valamint az általános társadalmi-gazdasági elkötelezettségünket a további fejlődésünket illetően, 1980-ig, s ez alkalommal nem ismételnénk meg őket.

Csak egyes alapvető feladatokat és a tevékenységünk irányvonalát szeretném kihangsúlyozni a terv megvalósításában.

Vajdaság SZAT fejlesztési politikának az önigazgatási társadalmi tervezés új rendszere alapján határoztuk meg, ami minőségileg újat jelent az alkotmányos koncepciók megvalósításában, azt, hogy az önigazgatási tervezés a dolgozók tudatos akciójaként valósul meg, mint a dolgozók joga és kötelessége, hogy tervezzék a saját fejlődésüket s ezzel az általános társadalmi fejlődést is.

Az 1980-ig tartó fejlesztési időszak céljainak és fő irányelveinek megvalósításában hangsúlyt a minőségi fejlődési tényezőkre kell fektetni. Nagy jelentőségű a több szakaszú feldolgozásra való áttérés és a hazai, a szekundáris nyersanyagok feldolgozása, a termelés korszerűsítése, a termelés szervezési szintjének emelése, a termelés, a forgalom és a pénzügyek jövedelmi alapokon való összekapcsolása, integrációja és a termelékenység növelése. E feladatok teljesítésében igen jelentős, hogy hatalmas beruházási befektetéseket eszközöltünk a nafta- és a földgáztermelés, a bázisos és más kémia, petrokémia, építőanyag-előállítás, a fém- és élelmiszeripar területén a befektetésektől nagy mértékben függ, hogy hogyan valósul meg az elfogadott fejlesztési politika, de különösen az, hogy sikerül-e gyorsabban megváltoztatni a gazdaság összetételét.

Hosszú távú irányvonalunk a munka és eszközök önigazgatási összekapcsolása, jövedelmi alapokon történő társítása Vajdaságban, a Szerb SZK-ban és az egész ország gazdaságában.

Ezt azért hangsúlyozom ki, mert az utóbbi időben szó esik Vajdaság gazdaságának bezárkózásáról. Nem állítom, hogy ilyen jelenség nincs Vajdaságban vagy az egész országban. Gazdaságunk összetétele és a gazdasági fejlődés logikája azonban arról tanúskodik, hogy Vajdaságban a munkásosztály és a társult munka dolgozóinak közvetlen érdeke az együttműködés fejlesztése és a jövedelmi viszonyokon való összekapcso-

lódása a tartományon kívüli társult munkaszervezetekkel is az alkotmány és A társult munkáról szóló törvény elvei szerint.

Az egész Vajdaság SZAT fejlődésének keretében 1980-ig, mint ismeretes, elsőbbséget adtunk a nyersanyag, élelem és az energia termelésének. A nyersanyag területén külön hangsúlyt fektetünk a nafta és földgáz termelésére, feldolgozására, valamint a petrokémia, a bázisos és más kémiai ágazat, az élelmiszeripar fejlesztésére.

A gyorsabb társadalmi és gazdasági fejlődésre való átirányulás mind nagyobb mennyiségű villanyáram fejlesztését teszi szükségessé, ami nélkülözhetetlen nemcsak a stabilabb gazdasági fejlődés szempontjából, hanem a dolgozók és polgárok élet- és munkafeltételeinek állandó javításában is, a városok fejlesztésében, a falu gyökeres megváltoztatásában, ezért az energiaforrások kiépítését tűztük ki feladatul.

Az új energiaforrások, erőművek építésének beruházási programjának megvalósítására általános népkölcsönt írtunk ki 1,5 milliárd dinár összegre.

A kölcsönjegyzés eddigi eredményei, az összes szervezett szocialista erők, de elsősorban a Vajdaság Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége és a Kommunista Szövetség részvételével azt igazolták, hogy az akciót elfogadta Vajdaság dolgozóinak és polgárainak hatalmas tömege. Ebben az akcióban a vajdaságiak öntudatukról, szolidaritásukról és Vajdaság a Szerb SZK és Jugoszlávia fejlődéséért vállalt felelősségérzetükről tettek tanúbizonyságot.

Az élelem termelése valamikor is és ma is a legjelentősebb Vajdaság gazdasági struktúrájában. Élelemtermeléssel foglalkozik és ebből él a lakosságnak kb. fele. E termelési ágazat fejlesztésével haladunk előre, de ugyanakkor miatta le is maradtunk.

Jugoszlávia középtávú tervében az élelemtermelés kiemelt jelentőségű terület az összgazdasági fejlesztésben. A JKSZ X. kongresszusán azt a határozatot hozták, hogy az elkövetkező időszakban a mezőgazdaságot jelentősen kell fejleszteni, s hogy a mezőgazdaságban jóval többet kell befektetni mint az előző időszakban. Közös célunk, hogy elegendő élelmet biztosítsunk az ország növekvő szükségleteinek kielégítésére és tartalékokra, s hogy megszabaduljunk a behozataltól, továbbá folyamatosan növeljük a kivitelt.

Vajdaság igen jelentős természetes és munkával szerzett értékekkel és tartalékokkal rendelkezik a mezőgazdaságban, beleértve a Duna—Tisza—Duna csatorna rendszert is és az élelmiszeripart. A tudomány és a gyakorlati munka vívmányai, termelőink képzettsége és munkaszokása jelentős előny számunkra ezen a téren. Az előző években és tavaly, az új középtávú terv első éveiben kimagasló eredményeket értünk el, elsősorban a gabonatermelésben, ahol a terméshozam és a termelékenység

szempontjából különösen a társadalmi szektoron, a búza, kukorica, cukorrépa és napraforgó termelésben világviszonylatban is az elsők között vagyunk. Ezen a területen még tovább és még gyorsabban fejlődhetünk. Az élelemtermelés eddigi eredményeivel kihatott az összgazdasági alakulások szilárdulására. Emiatt is döntöttünk úgy, hogy az élelemtermelés legyen az elkövetkező időszakban fejlődésünk egyik fő irányvonala.

A termelékenység és a hozamok növelése által, valamint a munka, a jövedelem és a tőke szempontjából hasznosabb kultúrák javára — mint pl. az ipari növények, zöldségfélék termesztése, szőlészet — a növénytermesztés struktúrájának megváltoztatásával a mezőgazdaság iparosítása és fejlesztése, továbbá az állattenyésztés, az élelmiszeripar, de különösen a mezőgazdasági eredetű nyersanyagot feldolgozó iparágak finalizációs fázisainak fejlesztése a célunk gazdaságunk struktúrájának megváltoztatásában. A gazdaság struktúrájának megváltoztatása folyamatban van, azonban lassabban alakul a kívántnál és lehetségesnél. Ezért túl kell szárnyalni az összes szubjektív fogyatékosságokat ezen a területen, mint pl.: csoporttulajdonosi viszonyok, termelői konformista magatartás, a liberalizmus maradványai stb. Túl kell szárnyalni a még mindig nagy különbségeket a termelékenységben, és a terméshozamokban, magántermelők és a társadalmi gazdaság között.

Az önigazgatás és a szervezettség fejlődésében jelentős eredményeket értünk el. Nagyméretű szervezési kapcsolatok jöttek létre. Azonban az új termelési viszonyok az Alkotmány alapján és a Társult munkáról szóló törvénnyel összhangban nem valósultak meg teljes mértékben a nagy kombinátokban sem, ahol erre a legtöbb lehetőség volt. A jövedelmi viszonyokat az összes agráripari komplexumokban, de különösképpen a legnagyobb kombinátokban, merészebben, hatékonyabban kell kialakítani, fejleszteni.

A munka, a föld és az eszközök társításával, a mezőgazdasági magántermelők a jövedelem megszerzésével és elosztásával erősítik és stabilizálják anyagi és szociális helyzetünket. A társult munkába való társulással a földművesek a jövedelmi szempontból is összekapcsolódnak, aktívan részt vesznek az önigazgatásban, és kiegyenlítik helyzetüket a társult munkában dolgozók helyzetével. A földművesek nyugdíjazását a földművesek érdekeivel és lehetőségeivel összhangban kell megoldani, oly módon, hogy szövetkezetekben és társult munkaszervezetekben társulva gazdasági erejük és gazdasági helyzetük erősödik, illetve megszilárdul.

A gyors és biztos fejlődéshez stabil feltételek is szükségesek. Feltételeket kell teremteni, hogy az élelmiszertermelők ismert vásárlóknak, fogyasztóknak termeljenek. A szilárdságot a társult munkában kell megvalósítani, elsősorban a mezőgazdasági, az élelmiszeripari, a kereskedelmi

szervezetek, valamint a szervezett nagy fogyasztók és más szubjektumok közötti tervezéssel, önigazgatási megegyezésekkel és megállapodásokkal az újratermelési ciklusban. Azonban a gazdasági fejlődés, a szilárdság a gazdasági politika mércéitől és a rendszerbeli megoldásoktól függ.

Ebben a tekintetben egyetértés jött létre az agráripari komplexum fejlesztéséről szóló társadalmi megállapodásban megjelölt legfontosabb kérdésekről, mely megállapodás a meghozatal fázisában van, és jelentős alapot fog nyújtani a közösen meghatározott fejlesztési célok, feladatok megvalósításában.

A Kommunista Szövetségnek a társadalmi-gazdasági viszonyok önigazgatási alapokon való változtatására, valamint a lakáskérdésekben az osztályérdekek megvalósítására vonatkozó politikája és az alkotmány elvei megvalósításában szép eredményeket értünk el.

A lakásépítés még mindig stagnál tartományunkban. Lemaradás észlelhető a polgárok nagyobb hozzájárulási politikájának továbbfejlesztésében. A lakóépületek igazgatása, különösen a lakó- és házitanács szerepe nincs összhangban az új társadalmi viszonyokkal. A lekülönített eszközök hosszú ideig még kihasználatlanul állnak.

Az ilyen helyzet okát elsősorban a társadalmi-gazdasági viszonyok lassú fejlődésében kell keresni, továbbá a lakásépítési programok, a városrendezési tervek hiányosságában és összehangolatlanságában, az építkezési kivitelező részleg elégtelen felkészültségében és a községek mulasztásaiban rejlenek, mivel ezen a területen jelentős jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek.

A feladatok megvalósítása és a lakásgazdálkodás viszonyainak megváltoztatása az összes politikai erők teljes igénybevételét teszi szükségessé. Gyorsabban kell fejlesztenünk az önigazgatási viszonyokat a lakásügyi érdekközösségekben, és szorgalmaznunk kell a megfelelő önigazgatói megegyezések megkötését, továbbá más intézkedéseket kell alkalmazni e terület gyorsabb fejlődése érdekében. A polgárok személyes eszközeinek bevetése az individuális lakásépítésre jelentősen hozzájárulna a feladatok megvalósításához. Ezért gazdasági politikánk összes intézkedéseit, de különösképpen a kölcsönre és adóra vonatkozóakat, úgy kell kialakítanunk, hogy elősegítsék a polgárok személyes eszközeinek mozgósítását.

Vajdaság egész társadalmi-gazdasági fejlődésére és a magasabb életszínvonalra jelentős hatást gyakorol az egész gazdaság fejlődése, azonban az elért eredmények jelentősen elmaradnak a társadalom reális szükségletei mögött. A társult munkaszervezetek, az önálló iparosműhelyek és a kisiparban a foglalkoztatottak száma csökken.

A gyakorlatban, még a kisiparral és a polgárok tulajdonában levő eszközökkel végzett személyes munkával kapcsolatos világos eszmei-po-

litikai elkötelezettség mellett is, e tevékenységi ágazatokkal szemben nem tanúsítunk kellő megértést, nem becsüljük kellőképpen. A szociális különbségek elleni harcban a személyes munkára úgy tekintenek, mint az e téren jelentkező problémák fő forrására.

Gazdasági szempontból a kisipar fejlődése nincs ellentétben az általános gazdasági fejlődéssel. Ellenkezőleg a szakosítás és a nagyszériás gyáripari termelés feltételei között, valamint a tevékenységek struktúrájának megoldásával kapcsolatos kérdések szempontjából a kisipar a társadalmi termelés kiegészítőjeként jelentkezik, sőt vannak ágazatok, ahol a kisipari termékek és szolgáltatások nélkülözhetetlenek. Nagy a kisipar jelentősége a dolgozóknak és a polgároknak nyújtandó szolgáltatásokban is.

Társadalmi szempontból a kisipar fejlődése kapcsolatban áll a foglalkoztatási politikával is, de különösen az ideiglenesen külföldön dolgozók közül hazatérők munkájának és eszközeinek hasznosításával, ami végeredményben hozzájárul a gazdasági fejlődéshez. Itt még nincsenek kihasználva az összes lehetőségek.

Az elkövetkező időszakban biztos alapot kell teremtenünk a kisipar állandó és szilárd fejlődéséhez, amely egyenrangú helyzetet biztosít a kisiparosoknak a társult munkában dolgozók társadalmi-gazdasági helyzetével és munkabiztonságával, továbbá feltételt kell teremteni ebben az ágazatban a társult munka szerződéses szervezeteinek megalakítására és a kisiparnak a társult munkaszervezetekkel való együttműködését kell támogatni. Ezért minden társadalmi tényezőnek, de elsősorban a községeknek az a feladata, hogy teljesebben áttekintse a helyzetet, hogy kielemezzék és feltárják a fennálló állapotok igazi és valódi okait, és intézkedéseket foganatosítsanak a kisipar, valamint a polgárok tulajdonában levő eszközökkel végzett munkát destimuláló okok és jelenségek elhárítására, hogy konkrét intézkedésekkel serkentsék és biztosítsák ennek az ágazatnak a hosszú távú dinamikus fejlődését.

Ebben kiemelt szerep hárul a helyi közösségekre, amelyek környezetükben a kisipar fejlesztésének kezdeményezői kell, hogy legyenek.

Társadalmi szolgáltatások

A társadalom társadalmi-gazdasági és anyagi lehetőségeivel összhangban jelentős eredményeket értünk el a társadalmi szolgáltatásokban is.

Az egészségügyben a szociális- és gyermekvédelemben, a kultúrában, a foglalkoztatásügyben, a lakáspolitikában, az ifjúság iskoláztatási és nevelési feltételei közötti különbségek csökkentésében, a jövedelem és személyi jövedelem elosztási politikájában, továbbá az élet és a munka

egyéb területein a szociális politika megvalósításában, különösen az osztály jellegű kritériumok erősítésében szép eredményeket értünk el.

A szociális védelem minden formájának fejlesztésében elért jelentős sikerek mellett is Vajdaságban szükség van a szociális védelem további fejlesztésére az egész anyagi fejlődéssel és társadalmi szükségletekkel összhangban.

A gyermekekről való társadalmi gondoskodás a társadalmi újratermelés politikájának, a dolgozókról és családjukról való gondoskodás összetevő részévé vált. Ezek az eredmények különösképpen az utóbbi években e terület önigazgatási átszervezése után észlelhetők. Megkezdődött a tevékenység és az eszközfelhasználás irányításának szervezett, tervszerű folyamata. Külön hangsúlyt kapott az az osztályszociális szempont a gyermekvédelem fejlesztésében. Ám a társadalmi szükségletek ezen a területen állandóan növekednek, az eredmények viszont lemaradnak ezekhez a szükségletekhez, de még azokhoz a lehetőségekhez viszonyítva is, amivel önigazgatású társadalmunk rendelkezik.

Az egészségvédelmet illetően az egész lakosságot felöleltük az alapvető egészségvédelemmel, növekedett az egészségügyi dolgozók száma, előrehaladt a preventív tevékenység és állandóan javul a szakképzettség ezen a területen az orsvostudományban és műszaki téren elért korszerű újításokkal összhangban.

Folyamatban van az önigazgatási érdekközösségek regionális integrációja, valamint az egészségügyi társult munkaszervezetek regoinális társulása azzal a céllal, hogy szélesebb területen biztosítsák az ésszerű munkamegosztást, szakmai, funkcionális kapcsolatokat, az egészségügyi intézmények és szolgálatok jobb kihasználását, az új kapacitások összehangolt, ésszerű tervezését, a szolidaritás és a kölcsönösség alapján.

Azonban ezen területen még sok probléma és ellentmondás van, ami részben a múlt viszonyainak, de annak is a következménye, hogy az egészségügyi fejlődés nincs elég gyorsan egybehangolva az általános társadalmi folyamatokkal. Elengedhetetlenül fontos e fogyatékosságok elhárításában és az egészségügyben már megkezdett aktivitások keresztülvitelében minden szocialista erőt mozgósítani. Természetesen felelősség elsősorban az önigazgatási érdekközösségre hárul.

Hatékonyabban le kell leplezni és erélyesebben meg kell akadályozni az etika megsértésének jelenségeit, a privatizálást és egyéb káros jelenséget, melyek lassítják, akadályozzák az egészségvédelem további humanizálódását, csorbítják egészségügyi dolgozóink tekintélyét, akik lelkiismeretesen végzik feladatukat ebben a nagyon fontos ágazatban.

Az oktatás, a tudományos kutatás, művelődés, testnevelés és technikai kultúra társadalmi átalakulásában bekövetkezett nagy változások és az elért eredmények széles lehetőséget nyújtanak arra, hogy ezeket a tevé-

kenységi ágazatokat társadalmi fejlődésünk szükségleteivel összhangban fejlesszük tovább.

Ezeknek a nagy változásoknak biztosítaniuk kell, hogy e területeken a tevékenység marxista eszmei alapokon, a munkásosztály érdekeinek megfelelő irányvonalak szerint a vajdasági társadalmi-gazdasági fejlődés céljaival összhangban fejlődjék. E tekintetben már jelentős eredményeket értünk el, melyek megközelítették a társadalmi reform hatásának méreteit.

Az oktatás és nevelés területén kezdődő nagy átalakulás nemcsak az új tantervek tartalmában, hanem az oktatás és nevelés szervezeti rendszerének megváltoztatásában is megnyilvánul. Ez különösen jellegzetes a középfokú szakirányú oktatásban. A főiskolai és felsőfokú oktatás átalakításában elért eredmények szintén jelentősek. Ezen a téren folynak az előkészületek a helyzet gyökeres változtatására, a tudományos munkaszervezetek, oktatási intézmények, a gazdasági és társadalmi tevékenységű társult munkaszervezetek és önigazgatási érdekközösségeik szorosabb, közvetlenebb együttműködésére, társulására. Ebben a tekintetben még jelentős ellenállással találkozhatunk, de nem kielégítő a társadalmi ténykedés sem. Ezeket a változásokat nem lehet megvalósítani a Kommunista Szövetség és egyéb szocialista erők állandó eszmei-politikai akciója nélkül. Az oktatás és nevelés lényeges átalakulásához nem elegendőek a szervezési-jogi változások, pedig éppen ilyen lényeges változásokat kell követelnünk.

A tudománynak a termelőerők fejlődésében és a társadalmi-gazdasági viszonyok megváltoztatásában és a munkatermelékenység növelésében fő tényezővé kell válni. Ezért a tudományt egyre inkább össze kell kapcsolni az önigazgatású társult munkával.

A dolgozók nem hatnak kellő mértékben a kulturális tervek meghozatalára, a kulturális értékek és alkotások hozzáférhetősége sem megfelelő a dolgozók számára. Ezen a területen serkenteni kell a pozitív folyamatokat és széles körű társadalmi támogatást kell nyújtani, döntő szerepet viszont a közvetlen termelésben a dolgozóknak, a kultúrmunkásoknak és alkotóknak kell játszani.

Az utóbbi néhány évben jelentős anyagi erőfeszítéseket tettünk az oktatás, a tudomány, a kultúra, testnevelés és műszaki kultúra gyorsabb fejlesztésére.

Vajdaság politikai, gazdasági, kulturális és önigazgatási fejlődésében elért eredmények, Vajdaság dolgozóinak, polgárainak, nemzeteinek és nemzetiségeinek további távlatokat nyitnak és reális alapot nyújtanak a gyorsabb és sokoldalúbb társadalmi haladáshoz.

Elvtársnők és elvtársak, megkíséreltem rámutatni néhány alapvető társadalmi-politikai problémára, a közvetlen és a távlati feladatainkra,

melyek előttünk állnak. Ezeknek és a többi feladatok megvalósítása, mivel Vajdaság további társadalmi fejlődése ettől függ, minden szocialista erő, de mindenekelőtt a társadalmi-politikai szervezetek, állami és önigazgatási szervek teljes mértékű részvételét és alkotó tevékenységét igényli. Ebben mindannyiunknak kötelezettséget és felelősséget kell vállalnunk.

Meggyőződésem, hogy Vajdaság SZAT Elnöksége az alkotmányos helyzetéhez és felelősségéhez mérten továbbra is tevékenyen kiveszi részét e feladatok megvalósításában, és hozzájárul szocialista, önigazgatású és el nem kötelezett Jugoszláviánk, Szerb Szocialista Köztársaságunk és Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományunk fejlődéséhez és a haladásért vívott közös harchoz.

Fordította *Laki Mária*

Bogdan Crevar

A SZOCIALISTA SZÖVETSÉG FELADATAI ÉS SZERVEZŐ TEVÉKENYSÉGE A MŰVELŐDÉS SZOCIALISTA ÁTALAKULÁSÁRA IRÁNYULÓ TÁRSADALMI ERŐFESZÍTÉSEKBEN

A vajdasági kultúra és a kulturális élet* önigazgatási átszervezésének időszerű kérdései és a VDNSZSZ feladatai napirendi pont címével csak arra szerettünk volna utalni, hogy nemcsak az önigazgatási szervezkedés folyamatával, hanem a kultúra és kulturális élet más kérdéseivel, mindenekelőtt az eszmei-politikai problémákkal kell foglalkozni. Ehhez a következőket is hozzá kellet fűzni: művelődési politikánk túlnyomórészt a művelődési intézményekkel és szervezetekkel foglalkozott, keveset törődött a dolgozók kulturális életével, ezért a korábbi társadalmi-politikai gyakorlatban a kultúra fogalmán általában a kulturális tevékenységek összességét, éspedig a szó legszorosabb értelmében vett kulturális-művészeti tevékenységet értettük. Ehhez hozzájárult az általános kulturális élet elemeit képző különböző társadalmi tevékenységek (tudomány, művelődés, oktatás, egészségi, technikai nevelés, és testnevelés, környezetvédelem stb.) közötti, még ma is fennálló mesterséges határ is. Ez a határ akadályozott bennünket abban, hogy egy egységes művelődési-politikai akcióban átfogóan felmérjük a dolgozók kulturális életének tényleges kérdéseit, és azokat a Kommunista Szövetség programjával és politikájával összhangban megoldjuk. A szocialista irányvételű erők és egyének felismerték ezeket a nehézségeket, és rámutattak a problémákra, de az önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok fejlettsége az etatista viszonyok maradványai, de különösen az eszmei-politikai kérdések és a Kommunista Szövetség politikájától való eltávolodás megnehezítették azt, hogy a szervezett szocialista erők erőteljesebb akciót indítsanak az ilyen helyzet kiküszöbölésére.

* A VDNSZSZ tartományi választmánya Elnöksége 1976. november 22-i ülésén Milica Solarov az Elnökség titkársági tagjának vitaindítója alapján (A vajdasági kultúra és kulturális élet önigazgatási alapon való megszervezésének időszerű kérdései és a VDNSZSZ feladatai címmel) körültekintően megvizsgálta a tartomány kulturális fejlődésével kapcsolatos feladatait. Az alábbiakban Bogdan Crevar a Vajdasági DNSZSZ TV Elnökségének az ülésén elhangzott fejtegetését közöljük.

Az új alkotmány és a X. kongresszus minőségileg új helyzetet teremtett, s ma már ennek alapján kell kijelölni feladatainkat és megszervezünk konkrét akciónkat.

A mai vita egy jelentős társadalmi mozzanat időpontjában folyik: megkezdtük A társult munkáról szóló törvény alkotó jellegű alkalmazásáért folyó széles körű aktív harcot. Az akció kiterjed az élet minden területére és a kultúra terén is lényegbeli változásokhoz, új viszonyokhoz és gyakorlathoz vezet.

A társult munka alkotmányos megszervezése megköveteli a termelő és a kiemelt társadalmi feladatokat és érdekeket megvalósító más munkaszervezetek olyan általános szociális és társadalmi szervezetekké való átalakulását, amelyekben a dolgozók teljes mértékben urává lehetnek munkájuk feltételeinek és eredményeinek, az egész társadalmi újratermelésnek, a fejlesztési politikának, tehát a művelődési politikának is. A kitűzött cél az, hogy a kultúra ne maradjon a munkások és a dolgozók részére hozzáférhetetlen, másrészt viszont, hogy a kulturmunkás a társult munkában egyenrangú dolgozóvá váljon, ne legyenek kiváltságai és megszüntessük a pénzviszonyból eredő problémákat.

A cél világos, az utat is kijelöltük, de még mindig nem építettük ki teljesen.

A kulturális tevékenység társadalmi újratermelési folyamat szerves része

Az első feladat az, hogy a művelődési politika kialakításában minden munkaszervezet, mind a gazdasági, mind pedig a nem gazdasági munkaszervezetek is részt vegyenek. A társult munka minden egyes szervezetének ki kell alakítania a saját művelődési politikáját. Ezt nem azért kell megtenni, hogy a művelődési politika a munkaszervezeten belül megrekedjen, elszigetelődjön és kiderüljön, hanem azért, hogy ebből az alapból kiindulva az egész társadalomra kiterjedjen, az ember, a termelő és önigazgató, a szocialista társadalom szabad és humánus tagja irányítja. Hogyan is befolyásolják a munkaközösségek a közös társadalmi művelődési politika kialakítását, ha nincs saját művelődési politikájuk? A küldöttrendszer enélkül nagyon könnyen képviseleti rendszerré válna, a művelődési önigazgatási érdekközösségek pedig a hivatásos művelődési intézmények parlamentjévé, ami nem lenne összhangban társadalmi-politikai és társadalmi-gazdasági rendszerünkkel.

A társult munkáról szóló törvény végrehajtása során a kultúra kérdéseiben a kultúrával kapcsolatos szektori, hogy nem mondja „szektás" hozzáállás leküzdéséből kell kiindulnunk. *A társult munka* kifejezést

gyakran kizárólag a gazdasági szervezetekre vonatkozóan alkalmazzák, s ezzel továbbra is marad a régi: gazdaság, és nem gazdaság felosztás. A nem gazdaságot, ez esetben a művelődést gyakran csak a gazdaságot terhelő jelenségeknek tekintik.

Fel kell készülnünk arra, hogy erélyesen és tudatosan elfogadjuk és kialakítsuk a kultúra „mint a munka szellemi ereje" marxista értelemben vett szélesebb értelmezését, mint a korszerű termelés szerves része, a termelékenység, s ugyanakkor az ember humanizálásának és az emberek közötti viszonyok kialakításának jelentős tényezője fogalmát. Ez utóbbi nélkül, ugyanúgy mint a termelőerők fejlődése nélkül nem fejleszthessük eredményesen önigazgatási szocialista viszonyainkat.

Éppen ezért a végső ideje már annak, hogy a kultúrát ne fogyasztásnak tekintsük. Azonban a kulturális tevékenységek sem maradhatnak meg fogyasztónak, az egységes társadalmi újratermelési folyamat szerves részévé és a többletmunka közvetlen megteremtőjévé és alkotó jellegű társadalmi erővé kell válniuk. A kultúrát, mint tevékenységet megilleti a többletmunkának az a része, amelynek megteremtésében részt vett.

A középtávú társadalmi fejlesztési tervek előkészítésével kapcsolatos tevékenység bebizonyította, hogy a művelődési politika még mindig nem vált sem a gazdasági szervezetek, sem pedig a társadalmi tevékenységek fejlesztési tervének szerves részévé. Tartományunkban nagyon kevés olyan munkaszervezet van — erről tanúskodik a Vajdasági SZAT Képviselőháza kultúráról szóló határozattervezetével kapcsolatos közvita, amely során a művelődési politikában a legjobb módon közelítették meg a dolgozók kulturális életének kérdéseit. Ez a helyzet nem változhat lényegesen, ha továbbra is mindent az önigazgatási mechanizmus automatikus hatására bízunk. Ha a társadalmi-politikai szervezetek passzívak maradnak és nem folytatnak erélyes eszmei-politikai harcot a meg nem értés, az inerció, az ellenállás és más nehézségek leküzdéséért, a küldöttségek sem működhetnek úgy, ahogyan kellene. Ma már mind ritkábban hangzik el nyilvánosan az a tézis, hogy a kultúrával csak a kultúrmunkásoknak kell foglalkozniuk, csak az ő gondjuk a művelődés terén jelentkező kérdések megoldása, de ilyen felfogás van és ma sem veszélytelenebb mint azelőtt. Azokat akik ezt vallják, le kell leplezni minden formában, rájuk kell mutatni és küzdeni kell e negatív jelenség teljes kiküszöböléséért.

Jobb szervezéssel meg kell gyorsítani a vajdasági kulturális tevékenység fejlesztését

A mai ülés anyagában a vajdasági művelődési élet kulturális tevékenységek fejlesztésével kapcsolatban kimutatott adatok arról tanúskodnak, hogy Vajdaság viszonylagos lemaradásának jeleit a kultúra fejlődésében is felismerhetjük. Erre a lemaradásra kétségtelenül hatott a vajdasági kulturális káderek hiánya. A vitaindítóban pontos adatokkal szolgáltunk, ezeket nem ismétlem meg.

Hogyan kerülhetett sor erre a helyzetre tartományunkban, amely gazdag kulturális hagyományokkal, fejlett kulturális intézményekkel rendelkezik — tehát Jugoszláviában Szlovéniával az élen járunk —, továbbá számos kulturális akciót és rendezvényt szervezünk, valamint a nemzetek és nemzetiségek igen sokodalú kulturális tevékenységet fejtenek ki?

Hogyan történhetett meg ez, amikor tudjuk, hogy gyermekeink viszonylag szép számban fejezik be a főiskolát és az egyetemet?

A kérdés világosabbá válik, ha tudjuk, hogy kulturális intézményeink túlnyomórészt hagyományos típusú intézmények, tartományunkban a kultúra szervezetileg elaprózott, szétszórt és elmaradt a kultúra integrálása.

Elkészíthetjük a kulturális tevékenységek egész jegyzékét, amelyből kitűnik mi mindenben késünk és maradunk le.

Példaképpen megemlíteném az Egyetemet. Az Egyetem későn alakult meg és igen lassan fejlődött, bővült.

Késünk a rádió és a televízió fejlesztésében. Köztudomású, hogy a köztársaságokhoz és Kosovóhoz viszonyítva számos rádió- és televízió-előfizetőnk van.

Vajdaságban a sajtó sem elég fejlett. Csak a közelmúltban sokkal később mint mások, indítottunk lapot, amely a kulturális, tudományos, és oktatási munkások kérdéseivel foglalkozik, ugyanakkor a lapterjesztés Vajdaságban igen fejlett.

A kiadótevékenység elaprózott, nem tömörült, nincsenek szilárd hosszú távú programjai. A Vajdasági kiadó által kiadott könyvek és más kiadványok példányszáma a jugoszláviai kiadványok példányszámainak csak 3%-át, a szerbiainak pedig 10%-át képezik. Ugyanakkor sokkal több könyvtárunk van mint máshol, fejlett az öt nyelven folytatott irodalmi tevékenység, és igen nagy szükségünk van az öt nyelven kiadott különböző jellegű irodalmi művekre.

Bár hazánkban (Szlovénia után) a legtöbb mozink van, filmiparunk fejletlen. A filmgyártás fiatal és gyenge szinten semmilyen, filmforgalmazó szervezeteink nincsenek. Ne is soroljam tovább.

Ha mindezt összevetjük és elemezzük, márpedig több mint valószínű, hogy ehhez még sok mindent hozzáadhatunk világossá válik mért hagyták itt Vajdaságot évekig a káderek.

Az iskolázott és tehetséges emberek hazánk más tájain kerestek alkalmas és megfelelő feltételeket munkájukhoz és fejlődésükhöz, így az alkotótevékenység állandóan gyengült, vagy pedig nem elég gyorsan fejlődött. Mindez nyomot hagyott a tartomány kulturális életének fejlődésén.

A kulturális élet hagyományos megnyilvánulási formái, nem igen gazdagodtak új, korszerű formákkal és így fokozatosan visszafejlődtek és kihunytak.

Jugoszláviai viszonylatban tartományunkban a legfejlettebb a művelődési otthonok hálózata. A hazánkban működő művelődési otthonok számának 43%-a tartományunkban van, mégsem tudtuk a legjobban megoldani ezeknek az otthonoknak a státusát, s nem voltunk képesek olyan kulturális életet szervezni, amilyet kellene. Mindamellett, hogy Vajdaságban is jelentős az urbanizáció, számos településen még mindig igen szegényes a kulturális élet. Sem a helyi közösségek sem pedig a társult munka szervezetei nem váltak a művelődési politika és tevékenység szinterévé.

A művelődési otthonokban ugyan szükségünk van hivatásos és iskolázott káderekre, de nem ez az egyedüli és a legjobb megoldás. Hiányzik a művelődés legkülönbözőbb tényezőinek, az alkotóknak, a szervezőknek, a társadalmi-politikai munkásoknak, a szervezett kulturális akciója, rossz a szervezés. A községekben 17 kulturális-oktatási közösségünk van, s még az is kérdés, mi szükség van rájuk, mit is kell tenniük. Kézenfekvő, hogy nem jól szerveztük meg a művelődés kérdéseinek rendezését.

A művelődési-oktatási közösségeknek és a kulturmunkások társulásainak és egyesületeinek, mint a Szocialista Szövetség részének komolyabb kulturális-aktivista, tevékenységet kell kifejteniük, anélkül, hogy bárminemű adminisztratív-bürokrata pozícióra törekednének és a szűk kaszti érdekeket képviselnék.

A kulturális együttműködés ösztönzi a közeledést, a barátságot a megértést

Ha a művelődés kérdését egysíkúan szemléljük és leszűkítjük mindazt, ami általános gyakorlat, a dolgokról ferde képet kapunk és csak féligazságot láthatunk. Vajdaságban a kulturális tevékenység lemaradt a fejlődésben és ez minden bizonnyal negatív hatással van a dolgozó kulturális és társadalmi életére, viszont ha a vajdasági kultúra fejlődését azzal mérjük, mennyiben járult hozzá a nemzetiségi egyenjogúsághoz, a

nemzetiségi viszonyok, a szocialista közösségérzet fejlesztéséhez és szocialista fejlődésünk ezen értékeinek hazánk szerte való érvényesítéséhez, sőt szélesebb körű affirmálásához, akkor el kell mondanunk, hogy jelentős eredményeket értünk el. Nálunk öt nyelven írnak és énekelnek, a fordítás is — bár még nem elég gyorsan — fokozatosan mind jobban fejlődik és az utóbbi időben mind többet foglalkozunk az itt élő nemzetek és nemzetiségek kulturális hagyományának tanulmányozásával és ápoljuk e nemzetek és nemzetiségek kultúrájának sajátosságait, fejlesztjük e kultúrák szocialista közösségét. Ez nem azt jelenti, hogy teljesen immunisak vagyunk a nacionalista jelenségekkel szemben. A nemzeti elszigetelődés, kizárólagosság, a különböző fajta nacionalizmus nagyon nehezen írtható ki és még sok időre van szükségünk, hogy a múltból hátramaradt csökevényeket, vagy a mai élet és fejlődés következményeként jelentkező negatívumokat teljesen elhárítsuk.

Vajdaságban mindig készek voltunk a tartományok és köztársaságok közötti kulturális együttműködésre. Mégis, amikor mások értékeit igénybe vettük, kissé szégyenlősen kínáltuk fel cserében saját értékeinket. Ma már ez a viszony is változik.

Vajdaságnak a világ különböző országaival, különösen pedig nemzetiségeink anyanemzeteinek országaival való hagyományos és jó kulturális kapcsolatait tovább is fejleszteni és gazdagítani kell.

A nemzetközi együttműködésben ma már nagyobb rendszerességre és szervezettségre van szükség. Megtörténtek az intézkedések annak érdekében, hogy a nemzetközi együttműködés is bizonyos rend és felelősség alapján follyon. Nem teremtettünk még megfelelő kapcsolatokat az el nem kötelezett és a fejlődésben levő országokkal.

A gyakorlatban már bebizonyosodott, hogy a kulturális együttműködés milyen mértékben járul hozzá a barátság és megértés megszilárdításához és nemesítéséhez, az emberek közötti közeledéshez, sőt a biztonsághoz is. Éppen ezért nagyobb igényességgel kell fellépnünk, amikor kulturális értékeinket felkínáljuk és másokét igénybe vesszük.

Ösztönözni kell a marxista bírálatot és az eszmei harcot

A kultúra önigazgatású megszervezésének, a szó legtágabb értelmében véve, teljes joggal, rendkívüli jelentőséget tanúsítunk. Ezt a munkát és feladatot kitartóan kell végrehajtanunk. A kultúra önigazgatású megszervezése magába véve nem gátolja meg a negatív jelenségeket, és nem mindig járul hozzá a szocialista társadalomban kialakult olyan új értékek érvényesüléséhez és fejlesztéséhez, mint pl.: a szocialista forradalom

vívmányaihoz és céljaihoz való ragaszkodás, a munkásosztály erejébe vetett hit, és a dolgozók erejébe vetett hit, a szocialista fejlődés hosszú távú céljainak valóra váltásáért folyó harcban a szükséges kitartás és lemondás, az emberek közötti szocialista szolidaritás és a nemzetek közötti testvériség, hogy csak a legfontosabbakat említsem.

A kultúrában jelentkező eszmei konfrontációk, amely az egész háború utáni fejlődésre jellemző, s többé kevésbé kifejezésre jutott egy-egy korábbi időszakban is, ma is érezhető a kultúrában és az alkotótevékenységben. A Kommunista Szövetség és társadalmunk valamennyi szocialista erője küzd a szabad kulturális alkotótevékenységéért, a tudományos és a szellemi alkotószabadságért, mint tartós forradalmi irányvételért ugyanakkor erélyes harcot folytat a kultúrával való technokrata visszaélési tendenció, a nacionalizmus és a liberalizmus a kultúra pragmatisztikus szemlélete és a monopólium és privatizálás minden megnyilvánulási formája ellen.

Ezek a törekvések azonban nem adhatnak megfelelő eredményeket, ha nem fejlett a kultúra területére vonatkozó marxista bírálat, amely rámutat az ideológiai konfrontáció lényegére és formáira. E társadalmi feladat teljesítésében jelentős szerepük és feladatuk van a társadalmi és művelődési kérdésekkel foglalkozó folyóiratoknak, a lapok kulturrovatának a rádió és televízió műsorának.

Társadalmunk még mindig nem szervezkedett megfelelően, hogy a művelődési szervezetekben, sajtóban, a rádióban és televízióban, a filmgyártásban, a kiadó tevékenységben és a szórakozásban leküzdjük a konvencializmust, a szocialista érdekrendszer kiépítését, bár a X. kongresszus határozatai kifejezetten ezt követelik tőlünk és ilyen akcióra köteleznek bennünket.

Vajdaságban, tekintettel a jelenlegi kulturális káderállományra és egyes kulturális tevékenységek gyorsabb ütemű fejlesztésének szükségességére kivételes jelentőségű, hogy a fent említett tevékenységek, mindenekelőtt a rádió, televízió és a sajtó számára minél több tehetséges és marxista világnézetű alkotót biztosítsunk és angazsáljunk, és ily módon megakadályozzuk a műsoroknak és rovatoknak egyéni vagy szűkebb csoportok általi monopolizálását és privatizálását.

Ma ezen a területen a JKSZ eszmei irányvételén alapuló igazi bírálat és a különböző negatív jelenségek bíráló megvilágosítása helyett gyakran megkerülik a problémákat, ódákat zengenek vagy a probléma felszínén maradnak, és a bírálat gyakran egy-egy kaszt álláspontból indul ki. A művészeti alkotótevékenységben marxista irányvételű eszmei harc szinte nincs is. A még ma is elterjedt giccs középszerűség, a vidékiesség és a nemzeties romantika, a szocializmusellenes tartalom ellen inkább csak

elvben és csak keveset küzdünk a konkrét esetekben ott, ahol ezek a jelenségek kifejezésre jutnak.

A Szocialista Szövetségnek a művelődési életben jelentkező negatív jelenségek iránti bíráló viszonyulásáért küzdve kötelessége és joga van arra, hogy minden társadalmi tényezőkről: mind a kultúrmunkásokról mind pedig a kulturális szervezetektől megkövetelje, hogy feladatát felelősségteljesen és a X. kongresszus határozataival összhangban lássa el. A Szocialista Szövetségnek nem kell a jelentéktelen, túlnyomórészt szervezeti, pénzügyi és egyéb kérdésekkel foglalkoznia, amelyeket természetesen nem szabad lebecsülni, de inkább a kultúra szocialista átszervezésére irányuló általános társadalmi akció szervezőjeként és mozgatóerejeként kell tevékenykednie. Szerepe már csak azért is fontos, mert az önigazgatási kulturális tevékenység különböző helyeken folyik, a művelődési politikát az egész önigazgatási szervezetben kell kialakítani és megvalósítani, s itt a Szocialista Szövetség mozgatóerejére és jó szervezésére van szükség, hogy a tényleges társadalmi befolyás minden környezetben megvalósuljon és a kultúra terén jelentkező negatív jelenségeket eredményesen leküzdjük. A Szocialista Szövetségben és annak tevékenységében a legnagyobb feladat és szerep a Kommunistákra hárul, ezért a teendőket és kötelezettségeket nem lehet bürokrata módon különválasztani és a feladatokat elhárítani: ez a KSZ, ez a DNSZSZ, ez a szakszervezet, ez az önigazgatási érdekközösség vagy más teendője és feladata. A szocialista kultúra, munkás-osztályirányvétele a kulturális életre való társadalmi befolyás és annak demokratizálása csak akkor válhat eredményesen valóra, ha a megvalósítására irányuló társadalmi akció egységes és jól szervezett.

Jelen és múlt

Edvard Kardelj

TITO ÉS A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA SZÖVETSÉG*

Elvtársnők és Elvtársak!

Mai összejövetelünket annak az időszaknak szenteljük, amely a Jugoszláv Kommunista Párt fejlődési útján, valamint Jugoszlávia munkásosztálya és népe forradalmi harcában a legdrámaibb és legtermékenyebb volt. Titónak és annak a korszaknak szenteljük, amelyben mint főtitkár pártunk élén állt, és élenjáró alkotója volt eszméinek, harci stratégiájának és taktikájának, valamint egész tevékenységének.

Ha Jugoszlávia kommunistái és dolgozói ezekben a napokban és ma, ezen az összejövetelen, visszatekintenek szocialista forradalmunk e győzedelmes időszakaira, nemcsak azért teszik, hogy megadják a kötelező tiszteletet annak az embernek, aki olyan sokat tett pártunk felkészítéséért történelmi szerepének betöltésére, hanem azért is, hogy úgy jelöljék meg azt a korszakot, mint kiapadhatatlan forrását a tapasztalatoknak, tanulásoknak, a tudásnak és a forradalmi lelkesedésnek, amellyel Jugoszlávia kommunistáinak és a nép haladó szellemű embereinek a ma és a holnap csatáit kell megvívnunk. Mert nyilvánvaló, hogy pártunk nem válhatott volna azzá, ami volt és ami ma, nem nyerte volna el azt a biztalmat, amellyel Jugoszlávia munkásosztálya és népei megajándékozták, és nem érhette volna el azokat a sikereket, amelyeket elért, ha nem alakultak volna ki benne mindazok a minőségek és képességek, amelyek lehetővé tették számára, hogy mozgósíthassa Jugoszlávia munkásosztályának és népeinek forradalmi és alkotó energiáit a társadalmunk forradalmi és szocialista átalakításához szükséges döntő vállalkozásokra. És bármennyire változzanak is az idők és a feltételek, a kommunisták és a szocialista társadalom haladásáért közdők harci módszerei és eszközei, ezek a minőségek forradalmunk vezető erői számára továbbra is az

* A JKSZ Központi Bizottságának 1967. december 28-án megtartott ünnepi ülésén mondott beszéd.

energia és a képességek tartós forrásai maradnak a társadalmi fejlődés úttörő munkájában, a dolgozó ember jelenlegi és történelmi érdekeiért vívott harcban.

Az emberi társadalom történetében mindig voltak látnokok, akik elképzelték, milyennek kell lennie a jelen nyomorúságától mentes jövőnek. Sok filozófus magyarázta a saját egyéni felfogásai szerint a világot, és sok kritikus leplezte hibáit. Számos osztály és társadalmi csoport küzdött alárendelt társadalmi helyzetének megváltoztatásáért. Újra meg újra megfogalmazták az emberek közti viszonyok erkölcsi és humanista alapelveinek új eszmei konstrukcióit, modelljeit és ideáljait, hogy igazságosabb és jobb legyen a világ. A maga módján, kisebb vagy nagyobb mértékben, a legtöbbjük hozzájárult a társadalmi tudat fejlődéséhez. Ténylegesen változtatni a világot viszont csak azok a mozgalmak és osztályok tudták, amelyek az objektív szükségszerűségből eredő igazság mélyreható ismereteinek megfelelő valódi eszközökkel, helyes úton járva harcoltak a társadalom megváltoztatásáért, továbbá azok az emberek, akik ilyen eszközökkel és ismeretekkel fel tudták fegyverezni mozgalmaikat és osztályaikat, s akik a véletlen szükségszerűségekkel szemben éppen ezek törvényeit és eszközeit fölhasználva tudtak harcolni.

Önmagukban semmiféle objektív feltételek nem változtathatják meg a társadalmat, ha az emberi gondolat és tudás nem válik a változások tudatos alkotójává és végrehajtójává. És megfordítva: csak az a mozgalom győzhet, amely fel tudja mérni a szükségszerűségeket, és bennük keresi a forradalmi változások kiindulási alapjait.

És éppen itt kezdődik Tito nagy szerepe Jugoszlávia munkásosztályának és népeinek történelmében. Mert Tito a vezető és alkotó személyisége forradalmi munkásmozgalmunknak, ő fegyverezte föl Jugoszlávia Kommunista Pártját a legtöbb tudással és legmegfelelőbb eszközökkel, amelyek sikereit és győzelmeit szavatolták.

I.

Amikor ma harmincadik évfordulóját ünnepeljük annak, hogy Tito a Jugoszláv Kommunista Párt élére állt, abban a helyzetben vagyunk, hogy ne csak szavakkal emeljük ki egy ember szerepét és odaadását a munkásosztály meg a forradalom ügye iránt, hanem büszkén rámutathatunk az elmúlt három évtized valóban korszakalkotó eredményeire. Ezek a társadalmi és történelmi sikerek minden elismerő szónál meggyőzőbben beszélnek Tito alkotó munkájának és annak a forradalmi mozgalomnak igazi jelentőségéről, amelynek élén ő állt.

Engedjék meg, hogy legalább néhány legjelentősebb eredményre rámutassak:

— döntő győzelem a pártért vívott harc zárószakaszában, a pártnak eszmeileg és politikailag egységes, szilárd szervezetű harci erővé fejlesztéséért, amely mentes az opportunizmustól és a szektásságtól, a dogmatizmustól és a frakciózástól, s alkalmas a harc konkrét feltételei közt forradalmi tevékenységet folytatni.

— kitörés a pártot körülvevő illegalitás gyűrűjéből, a néppel való kapcsolat megteremtése, Jugoszlávia munkásosztályának, egyéb dolgozó, haladó szellemű és demokratikus rétegeinek és népeinek harci aktivizálása;

— az antifasiszta és demokratikus erők széles és egységes harci frontjának kialakítása, aminek eredményeként létrejöttek a döntő feltételek valamennyi haladó szellemű és hazafias erő legszélesebb körű egységének kialakításához a fasiszta agresszió és a megszállás elleni harcban;

— döntő befolyás az ifjúságra, az egész mozgalom feltöltése fiatalos tűzzel és lelkesedéssel;

— a párt és a vele az egységes Népfelszabadító Mozgalomban egyesült erők teljes harci és akciókészsége a fasiszta agresszió és a megszállás körülményei közepette;

— a népfelszabadító felkelés sikeres megindítása és győzedelmes befejezése, a megszállók kiűzése és Jugoszlávia népeinek felszabadítása mindenfajta imperialista hegemónia alól;

— a szocialista forradalom győzelme és a társadalmi viszonyok szocialista átalakítása;

— Jugoszlávia átformálása az önrendelkezés joga és az egyenrangúság alapján szabadon egyesült népek közösségévé;

— az új népi demokratikus és szocialista állam — a munkásosztály és a munkástömegek eszköze — végleges megszilárdítása és kialakítása;

— az alapvető termelőeszközök államosítása, az iparosítás, a szocialista agrárpolitika és tervgazdálkodás útján megvalósított erőteljes és gyors gazdasági építés, ami megteremtette a további szocialista fejlődés anyagi és társadalmi alapjait;

— az ország mélyreható átalakulása, kultúrája és civilizációja színvonalának és alkotó erejének tekintetében;

— megalkuvás nélküli harc az etatista és bürokrata konzervativizmus külső és belső nyomása ellen és a munkás- meg a társadalmi szocialista önigazgatás elvének győzelme;

— rendkívül gyors gazdasági, szociális és kulturális fejlődés, amely alapjában változtatta meg a dolgozók hatalmas többségének életfeltételeit, és tovább szélesítette a szocialista országépítés vívmányainak anyagi alapjait;

— a dolgozó ember anyagi helyzetének és szociális védelmének lényeges följavítása;

— Jugoszlávia belső és nemzetközi helyzetének, népei függetlenségének megszilárdítása, és a szocialista Jugoszlávia szerepének erőteljes érvényesítése a világbékéért, minden felszabadításért vívott harcban az elnyomás, a függőség és a külső fenyegetéstől való rettegés minden formája alól, küzdelem a különböző társadalmi rendszerben élő népek aktív és békés koegzisztenciájáért, az emberiség általános haladásáért, és

— a jugoszláv kommunisták és a jugoszláv szocialista társadalom jelentős alkotó jellegű hozzájárulása a nemzetközi szocializmus tapasztalataihoz, elméletéhez és gyakorlatához, népfelszabadító fölkelésük és forradalmuk, szocialista és önigazgatási gyakorlatuk meg szocialista gondolatuk fejlődése és nemzetközi politikai tevékenységük révén.

Ez csak néhány ama történelmi sikerek közül, amelyek pártunk, Jugoszlávia munkásosztálya és népei harcának és győzelmének útját jelzik attól kezdve, amióta Tito áll a párt élén. Ezek az eredmények nem az események történelmi folyamatának véletlene folytán valósultak meg. E három évtized alatt, de a korábbi időszakokban is sok harcot kellett vívnia és sok áldozatot kellett hoznia Jugoszlávia munkásosztályának, forradalmi parasztságának, haladó értelmiségének, ifjúságának és az ország valamennyi haladó emberének. Sok odaadó, céljuk helyességéről teljes mértékben meggyőződött harcos erőfeszítéseire és áldozataira volt ehhez szükség, olyan harcosokéra, akik nem voltak hajlandók meghátrálni a nehézségek és az erőszak előtt. De szükség volt egy szubjektíve alkalmas vezető politikai erőre is, amely nemcsak kitartóan és merészen tör forradalmi és humanista célkitűzése felé, hanem képes az élő forradalmi tevékenység valamennyi szakaszát a harc eszközeinek és módszereinek konkrét feltételeihez idomítani, és mégis úgy megfogalmazni közvetlen céljait és harci álláspontjait, hogy sikeresen mozgósíthassa és egyesíthesse a munkásosztály és a nép forradalmi energiáit.

A Jugoszláv Kommunista Párt Titóval az élén éppen ilyen kvalitásokkal felruházott vezető politikai erővé vált. A párt nemcsak a politikai és egyéb csatákban volt a munkásosztály rohamcsapata, hanem élcsapata lett annál a szubjektív képességénél fogva is, hogy központja és hordozója tudott lenni a haladó szellemű társadalmi gondolatnak, és fel tudta fegyverezni a munkásosztályt és szövetségeit a harchoz és a társadalmi akciókhoz szükséges ismeretekkel és fegyverekkel.

II.

Hogy megérthessük Jugoszlávia munkásosztályának és népeinek az elmúlt három évtizedben elért sikereit, elsősorban három tényező kölcsönös összefüggését kell szem előtt tartanunk: a munkásosztály, a paraszttömegek és a jugoszláv társadalom valamennyi többi demokratikus és antifasiszta erőinek egyre növekvő és egyre tudatosabb ellenállását az 1929. évi január 6-i diktatúra bevezetése után; a párt eszmei és politikai irányvonalának, valamint belső politikai struktúrájának fejlődésében megnyilvánuló pozitív folyamatokat, amelyek megteremtették a frakciós harcok megszűnésének feltételeit; és végül: megértek és megszilárdultak a párt belső egységének kialakításához szükséges feltételek mind az opportunista, mind a szektás típusú élettelen és doktrinér frakciósság leküzdése alapján, a párt belső erőinek gyors növekedése, tehát azoknak az embereknek és tudatuk erősítésének révén, akik képesek voltak előrevinni a pártban végbemenő folyamatokat, amelyek véglegesen azzal jutottak érvényre, hogy Tito állt a Jugoszláv Kommunista Párt élére.

A Jugoszláv Kommunista Párt elkeseredett és hősies ellenállást tanúsított a január 6-i diktatúra rendszerével szemben. A harc kezdetén a párt — részben a helyzet, részben pedig saját szektás politikája miatt — meglehetősen magára maradt, és ezért nagyon súlyos csapásokat kellett elszenvednie; politikai befolyása azonban hamarosan újra erősödni kezdett legnagyobbrészt éppen a népellenes rendszerrel szemben kifejtett ellenállása eredményeként. Az ellenállás fokozatosan egyre nagyobb tömegekre terjedt ki, és éppen azokat a belső társadalmi ellentmondásokat hangsúlyozta, amelyek miatt a január 6-i diktatúra létre is jött.

A néptömegek nyomása a falu egyre mélyülő nyugtalanságaiban, az értelmiség szemléletének és hangulatának radikalizálódásában, valamiféle fasiszta tömegmozgalmak létrehozására irányuló minden kísérlet teljes csődjében és a tömegek általános fasisztaellenes hangulatában és ellenállásában, főleg pedig a munkásosztálynak a gazdasági és politikai sztrájkokban, szakszervezeti akciókban való egyre nagyobb aktivizálódásában stb. nyilvánult meg. A német és olasz fasiszta imperializmus közvetlen veszélye tovább serkentette és gyorsította a néptömegek ilyen hangulatának alakulását és ilyen irányú mozgását.

Az uralkodó katonai, monarchista és burzsoá köröknek az a kísérlete, hogy a január 6-i leplezetlen diktatúrával küzdjék le a felhalmozódott belső ellentmondásokat, egykettőre csődöt mondott, bomlani kezdett, és új kiút kereséséhez vezetett a politikai válságból.

A társadalomban egyre erősbödő forradalmi áramlatok megkövetelték

a párttól, hogy tevékenységében igazodjon a tömegek demokratikus és forradalmi aktivizálásának széles arcvonalához.

Ez a helyzet egyúttal kedvező hatással volt a párton belüli eszmei és politikai mozgások irányára. Igazolást nyertek és serkentést kaptak mindazok a frakcióellenes törekvések, amelyeknek az volt a célja, hogy a párt igazi vezetője legyen a munkás- és néptömegeknek, tevékenységük eszközévé váljon, és ezeken mérje le önmagát és politikáját, ahelyett, hogy szűkkörű frakciók doktrinér és elvtelen összecsapásaiban merítené ki erejét.

Ezeket a törekvéseket tulajdonképpen Tito még a január 6-i diktatúra előtt, az ismeretes (1928. évi) zágrábi konferencián a leghatározottabb formában kifejezte. Ebben az időben azonban mind a párt politikai helyzete az országban, mind számos más szubjektív ok megakadályozta, hogy ezek a törekvések erőteljesebben és gyorsabban érvényre juthassanak. A január 6-i diktatúra után, a megváltozott feltételek közepette, amikor a párt a forradalmi harc új hullámával számíthatott, az események folyamata és a párt káderstruktúrájának megváltozása — a vezetőségek új, zömmel fiatalokkal történt fölfrissítése — gyorsan megerősítette ezeket a törekvéseket a párt soraiban. A párt 1931-től és 1932-től kezdve fokozatosan kiheverte a január 6-i terror csapásait, és megkezdte a küzdelmet az új politikai irányvonal kialakulásáért és az elmúlt időszakban szerzett súlyos tapasztalatok alapján. A párt, érezve, hogy fellendülőben van a néptömegek forradalmi nyugtalansága és mozgólódása, úgyszólván ösztönszerűleg kénytelen volt vállalni azok legfőbb hordozójának és szervezőjének szerepét. A párt már az 1932-, 1933- és 1934-ben irányítja a munkásosztály, a parasztság és az egyetemi hallgatók számos akcióját: sztrájkokat, tüntetéseket stb., és mind jelentősebb politikai tényezővé válik a szakszervezetekben, a parasztszervezetekben, az egyetemeken, a sajtóban, a kulturális életben, a marxista társadalom-elméleti alkotó tevékenységben stb. Tulajdonképpen mind nagyobb mértékben állt készen az illegális harcra, egyszersmind mind alkalmasabbá vált arra, hogy saját illegalitásának gyűrűjéből kitörjön éppen azáltal, hogy kapcsolatot teremt a dolgozó tömegek, a demokratikus és fasisztaellenes erők számos napi akciójával, valamint a kultúra és marxista elmélet terén kifejtett saját tevékenysége által.

Ezzel a tevékenységgel párhuzamosan haladt előre a párt belső helyzetének rendezése is. Már 1934-ben sor került az első alaposan előkészített tartományi konferenciára, 1934 végén pedig megtartották a IV. országos értekezletet. Ekkor a pártpolitika kialakításában már döntő szerepet játszanak az országban s magában a mozgalomban fölfejlődött káderek, akik a január 6-i diktatúrával szembeni ellenállásban és a börtönökben edződtek, s akik saját tapasztalataik alapján győződtek meg

róla, hogy a párt csak a tömegek tevékenysége révén létezhet, és akik a párt legmagasztosabb célját éppen a tömegek mozgósításában, akcióik szervezésében és vezetésében látták.

Ugyanebben az évben szabadult Tito a fegyházból, és mindjárt bekapcsolódott a pártmunkába. Csakhamar ő lett a párt valamennyi pozitív törekvésének középpontja.

Az 1935 és 1937 közötti időszakban a párt az ország egyre erősebb politikai tényezője lett, mivel mind szélesebb fronton sikerült megszabadulnia az illegalitás korlátaitól, és élére állnia a munkás- és népi tömegek számos tevékenységének. Azzal a törekvésével, hogy az egyesült ellenzéki tömb keretein belül tevékenyen részt vegyen a parlamenti választási kampányban — tekintet nélkül a választási taktika meghatározásában megnyilvánult ismeretes ingadozásokra, amelyekben elsősorban az akkori Központi Bizottság gyengesége jutott kifejezésre —, a párt már ebben az időben szilárd pozíciókat szerzett, főleg azzal, hogy több választási testületben tevékenykedett, és irányt vett az egységes legális munkáspárt létrehozására. A párt a Népszabadság Frontja, a Dolgozó Nép Szövetsége, a Szakszervezetek, a munkás és művelődési egyesületek és más szervezetek útján megrendezett tömeggyűlésekkel és politikai tevékenységével szerzett nagy elismerést a nép körében, és hatolt be erőteljesen az ország politikai életébe. Ebben az időben fejlődtek ki a nagy sztrájkmozgalmak, amelyek az ország iparilag legfejlettebb vidékein már korábban megkezdődtek, hogy azután, 1935-ben, főleg pedig 1936-ban, sok iparágra kiterjedve, országos sztrájkhullámmá fokozódjanak. Ezek révén erősödtek a szakszervezetek is, amelyekben a kommunisták mind élénkebb tevékenységet folytattak a szakszervezeti mozgalom egységéért. Ezeket az éveket az ifjúsági forradalmi és demokratikus mozgalom erős fellendülése is jellemzi. Mindez, valamivel később, elősegítette az antifasiszta Népfront kiterjedését, különféle formában.

Egyidejűleg a párt is erősödött eszmei, politikai és szervezeti tekintetben. A fejlődés lényeges összetevői elsősorban a következők voltak:

1. A párt megszabadult a diktatúra elleni közvetlen fegyveres fölkelést hirdető szektás jelszavaktól és egyéb ultraradikális képletektől, amelyek elszigetelték a széles népi tömegektől, és arra vett irányt, hogy a munkásosztály, a parasztság, a demokratikus erők és a haladó értelmiség mindennapi követeléseiért vívott sok harcban aktivizálja, egyesítse és irányítsa a nép forradalmi és demokratikus erőit a döntő politikai csatákra, egyszersmind külön figyelmet fordított a munkásosztály akcióegységére mint a néptömegek széles harci frontjának súlypontjára.

2. A párt következetesebb álláspontot foglalt el a nemzeti kérdés mindennapi gyakorlati vonatkozásaival kapcsolatban. Szakítva saját nemzeti politikájának egyes formuláival — elsősorban valamiféle új, szektás

nemzeti-forradalmi szervezetek irreális megalakításával —, a párt közvetlenül és széles fronton aktivizálta magát a nemzeti egyenlőtlenség és elnyomás megnyilvánulása elleni harcban. Külön jelentősége volt a nemzeti kommunista pártok megalakítására, valamint a demokratikus nemzeti erőkkel és a parasztmozgalmakkal különböző formában való együttműködésre irányuló törekvések. Ez lehetővé tette a pártnak, hogy sokkal szélesebb fronton létesítsen kapcsolatot a tömegekkel, és megszerezze a nép bizalmát.

3. A párt politikája egyre következetesebben annak a felfogásnak jegyében alakult, hogy a harc jelen szakaszában politikájának és tevékenységének legfontosabb célja a demokratikus erők egysége az antidemokratikus rendszerrel és a fasizmus egyre növekvő veszélyével szembeni harcban. Ennélfogva a párt már a január 6-i diktatúrát követő első esztendőkben arra törekedett, hogy más munkás-, demokratikus és haladó mozgalmakkal meg csoportokkal hozza létre az együttműködés és akcióegység különböző formáit; ez az irányzat különösen a későbbi években játszott mind fontosabb szerepet, amikor már a fasizmus veszélye közvetlenül fenyegette Jugoszlávia népeinek függetlenségét.

A tömegek aktivizálásáért folytatott harca során a párt bizonyos politikai helyzetekben — főleg amikor a fasiszta agresszió közvetlen veszéllyé vált Jugoszlávia népei számára — egyes ellenzéki politikai csoportosulások csúcsait is felhívta az együttműködésre egy-egy akcióban. A kommunisták tudatában voltak, hogy a reakciós csúcsok az ilyen felhívásoknak nem tesznek eleget. Ezek mégis pozitív hatást gyakoroltak az ilyen politikai csoportosulásokra, minthogy elmélyítették belső ellentéteiket, és megkönnyítették a pártszervezeteknek a többé-kevésbé erős akcióegység megteremtését egyes haladó szellemű csoportokkal és emberekkel, s lehetővé tették, hogy ily módon hassanak azokra a néptömegekre, amelyekre a szóban forgó csoportok támaszkodtak. A párt harca a tömegekért tehát nem korlátozódott kizárólag politikai agitációra, hanem mindenekelőtt az akciók sorozatán alapult olyan konkrét célokért, amelyek közel álltak a néptömegekhez — tekintet nélkül politikai hovatartozásukra.

A Jugoszláv Kommunista Párt ezzel a politikájával készítette elő platformját, amely köré később a népfelszabadító front erői tömörülhettek a fasizmus és hazai támogatói ellen vívott döntő harcban. Egyszersmind éppen ez a politika volt az egyetlen járható út és lehetséges eszköz ahhoz, hogy a dolgozókat és általában a nép tömegeit egyesítsék a forradalmi célkitűzések jegyében, ami szavatolta a szocialista forradalom győzelmét.

III.

A Jugoszláv Kommunista Párt ezt a stratégiai és taktikai koncepcióját fokozatosan, bizonyos tétovázások után alakította ki. Végső fokon ez a politika összhangban volt a Kommunista Internacionálé népfrontos politikájával. A Komintern azonban jelentős késéssel alakította ki ezt a politikáját, azaz csak akkor, amikor a hitleri fasizmus — miután megszilárdította hatalmát — egyre nagyobb veszélyt jelentett más országok számára, főleg pedig az európai békére. A korábbi szektás irányzattal, amely elsősorban az „Osztály az osztály ellen" és a „A fasizmus és a szociáldemokrácia ikertestvérek" jelszavakban öltött formát, a Komintern csak akkor szakított, amikor Európában — a Hitler hatalomra jutásával létrejött új helyzet nyomása alatt — ösztönszerűen vagy pedig a munkáspártok önálló kezdeményezésére létrejöttek az antifasiszta akcióegység különféle formái és bizonyos együttműködés, továbbá amikor nyilvánvaló lett, hogy a fasizmus mindenekelőtt a világimperializmusnak a Szovjetunióra, az első szocialista országra és általában a forradalmi munkásmozgalomra lesújtani készülő ökle.

E tekintetben döntő szerepe volt a Komintern VII. kongresszusának, amely a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom tevékenysége előtt merőben új távlatokat nyitott.

A Komintern és több kommunista párt politikájában a harmincas évek elején megnyilvánuló szektás elemek hatással voltak a Jugoszláv Kommunista Párt politikájára is, főleg pedig egyes politikai okmányokra, amelyeket az emigrációban működő Központi Bizottság fogadott el. Ez a politika mind nyíltabb összeütközésbe került a párt hazai politikai tevékenységének tényleges szükségleteivel. Mert bármilyen számottevő volt a január 6-i diktatúrával szembeni hősi ellenállás a további politikai fejlődés szempontjából Jugoszláviában, az ellenállás egyszersmind gyorsan megtanította a pártot arra, hogy ebben a harcban elvérzik és elszigetelődik magától a munkásosztálytól is, ha nem tud kapcsolatot teremteni a munkás- és demokratikus erők széles arcvonalával az ország legreakciósabb erőinek azzal a kísérletével szemben, hogy a politikai válságból fasiszta- és egyéb antidemokratikus eszközök meg módszerek segítségével keressen kiutat.

Ezért már 1932-ben, 1933-ban és 1934-ben erős ellenállás nyilvánult meg magában a pártban a hivatalosan kinyilatkoztatott pártpolitika bizonyos szektás koncepciói ellen. Egyes pártszervezetek — főleg a gyakorlatban — arra törekedtek, hogy akcióegységet teremtsenek más munkás és demokratikus erőkkel, függetlenül a Komintern és a külföldön székelő Központi Bizottság politikai irányvonalában megnyilvánuló szektás elemektől. Ékes bizonysága ennek, hogy a kommunisták a legálisan működő

szakszervezetek munkájában való részvételre törekedtek, és kapcsolatot teremtettek a mind erősebb paraszti megmozdulásokkal, amelyekre ezekben az esztendőkben az ország különböző vidékein került sor.

Valójában a mindennapi gyakorlatban bizonyosodott be, hogy a jugoszláviai forradalmi munkásmozgalmat nemcsak egy egyetemes világközpontból nem lehet sikeresen irányítani, amelynek nem lehet kellő értéke egy bizonyos országban vívott csaták különféle feltételei iránt, hanem a külföldön működő Központi Bizottságból sem, ha kevésbé figyel az országban folyó történésekre, mint amennyire hajlamos volt dogmák és meddő doktrínák elfogadására, amelyek a politikai döntéshozatal minden ilyen szintjén szükségszerűen születnek, mivel nem áll a gyakorlat közvetlen ellenőrzése alatt.

Nem fér hozzá semmi kétség, hogy a Komintern az októberi forradalom után rendkívül fontos szerepet játszott a forradalmi kommunista mozgalom fejlesztésében. Sok munkásmozgalmat kimozdított az egy helyben topogásból, amelybe a szociáldemokrata reformizmus juttatta őket. A Komintern sokban hozzájárult az internacionalizmus szellemének és a világ valamennyi munkásmozgalma közötti szolidaritás fokozásához is.

Mindezt el lehet mondani a mi pártunkról is. A Komintern befolyása főleg az első világháború utáni első évtizedben hozzásegítette pártunkat, hogy eszmeileg jelentős mértékben tisztázzon egész sor olyan problémát, amelyekkel szemben tehetetlen volt, és emiatt súlyos vereségeket szenvedett, mert súlyos teherként nehezedtek rá a fiatal és eszmeileg, politikailag fejletlen forradalmi mozgalom különböző „gyermekbetegségei".

Időközben azonban a Komintern olyan feladatok terhét is magára vállalta, amelyeket képtelen volt teljesíteni. Nem elégedett meg azzal, hogy csupán az önálló munkásmozgalmak szabad nemzetközi együttműködésének központja legyen, hanem arra törekedett, hogy valamennyi párt közvetlen operatív vezetősége is legyen, azzal a joggal, hogy meghatározza politikájukat, kinevezze és leváltsa központi bizottságaikat, sőt hogy feloszlasson egész kommunista pártokat is. E törekvései miatt a Kominternnek egykettőre összeütközésbe kellett kerülnie az egyes kommunista pártok harcának és tevékenységének tényleges szükségleteivel. Megkísérelte, hogy minden helyzetben közös nevezőre hozza azoknak a feltételeknek sokféleségét, amelyek közt a világ munkásmozgalmai és imperialistaellenes erői a maguk harcát folytatták, s ennek folytán szükségszerűen igen gyakran szubjektivista, szektás és opportunista dogmák meg doktrínák álláspontjára kellett helyezkednie, tehát akadályozni kezdte egyes kommunista pártok egészséges és nélkülözhetetlenül önálló szervezeti fejlődését és kádernevelő munkáját. Ily módon a politikai irányvonalban, a harc és a pártmunka irányának, formáinak és módszereinek megválasztásában sok fogyatékosság nyilvánult meg, amelyek az „álta-

lános érvényű" receptek fegyelmezett elfogadásában gyökereztek, azaz éppen az történt meg, amit még Lenin megbélyegzett mint tarthatatlan módszert a Komintern munkájában.

Elmondhatjuk tehát, hogy — a számos kérdés eszmei tisztázásához nyújtott segítség ellenére — a Komintern közvetlen beavatkozása pártunk belső szervezeti és politikai fejlődésébe egyúttal elmélyítette a válságot, és a párt vezetőségén belül jóval tovább elnyújtotta a frakciós harcot, mint ameddig az egyébként tartott volna.

Az országban élő pártkáderek egyre jobban érezték, hogy a pártvezetőség válságának megoldása és a párttevékenység frakciós gyengítésének végleges fölszámolása csakis akkor lehetséges, ha a Jugoszláv Kommunista Párt nagyobb mértékben önállósul saját politikai irányvonala, valamint általában a jugoszláviai forradalmi munkásmozgalom stratégiája és taktikája kidolgozásában. Ez a törekvés főleg abban az egyre erősödő követelésben jutott kifejezésre, hogy a párt központi bizottságának az országban kell lennie, nem pedig külföldön. A pártvezetőségben éppen Tito fogalmazta meg ezeket a követelményeket a leghatározottabb formában, és ő harcolt a legkövetkezetesebben megvalósításukért. E tekintetben személyes példával is szolgált, mert az egész idő alatt, amíg a Központi Bizottság külföldön volt, a pártszervezeteket látogatva, valójában többet volt idehaza, mint külföldön.

A IV. országos értekezlet — noha nem a végsőkig következetesen — elítélte a pártpolitikában megnyilvánuló szektás irányzatot, és szélesre tárta a kaput azok előtt a törekvések előtt, amelyekről már szóltam, és amelyek már korábban érvényesülni kezdtek pártunk gyakorlatában. Sőt, a IV. konferencia formailag is rehabilitált több olyan akciót, amelyeket korábban helytelennek és az általános pártpolitika vonalával ellentétesnek bélyegezte meg. Tito szerepe ezen az értekezleten — amelyet éppen ő is szervezett meg — félreérthetetlenül kifejezésre jutott a párttevékenység új politikai platformjának megfogalmazásában.

IV.

Ha tehát ezekben a napokban arról beszélünk, hogy Tito harminc évvel ezelőtt állt a párt élére, akkor ez csak formailag pontos. Tito 1936-ban lett a Jugoszláv Kommunista Párt szervező titkára. Széles munkaterülete és politikai felelőssége lehetővé tették, hogy hamarosan a párt vezető alkotó személyiségévé fejlődjön. Tulajdonképpen már 1937 közepén átvette a párt vezetését.

Tito azonban már évekkel azelőtt a legkifejezettebb képviselője volt azoknak a pozitív törekvéseknek pártunk fejlődésében, amelyekről már

szóltam, és ezzel megszerezte a pártkáderek bizalmát, elsősorban azokét a fiatalokét, akik a január 6-i diktatúra elleni harc és a néptömegek új politikai radikalizálódásának feltételei közepette nevelkedtek föl. Ez a bizalom nemcsak annak a ténynek volt az eredménye, hogy Tito képviselte sok éven át a legkifejezettebben a párt frakcióellenes irányzatát, hanem mindenekelőtt annak, hogy rendkívül fejlett képességgel és érzékkel látta meg a politikai küzdelem igazi problémáit és döntő fontosságú pontjait, s hogy megkülönböztette őket a hazug, kiagyalt, elképzelt vagy doktrínér módon konstruált problémáktól. A pártkáderek azt az embert ismerték fel benne, aki egyaránt ellenszenvesnek tartotta mind az üres, álforradalmi frázisokat, mind a langyos opportunizmust, s aki határozottan szembeszegült a kilátástalan helyben topogással, bármennyire álcázták is a kedvezőbb objektív feltételek kivárásának opportunista filozófiájával, vagy ultraradikális „baloldalisággal", amely nem volt más, mint álforradalmi, valóságtól elrugaszkodott szólamok hangoztatása, és amely a pártot, magára hagyatva, előre elvesztett csatákba akarta kényszeríteni. Más szóval, Tito felfogásában és törekvéseiben éppen azok a tulajdonságok jutottak kifejezésre, amelyekről Lenin azt mondta, hogy döntő fontosságúak a forradalmi tevékenység sikere szempontjából, ez pedig: következetes forradalmiság és a valóság reális fölmérése. Az a koncepció tehát, amelyet Tito tudatosan és egész munkájával érvényesített pártunk fejlesztésében és tudatában, mindenkor megegyezett Marx és Lenin elképzelésével a kommunista élcsapatról: osztály- és nemzeti, illetve egyetemes társadalmi-politikai jellegű tényező, amely képes befolyást gyakorolni a társadalmi élet egész folyamatára, és meghatározott forradalmi célok felé irányítani őket.

A pártvezetőségben 1937-ben végbement változásokat tehát nem érthetnénk meg a maguk teljességében, ha a már korábban hangsúlyozott két komponens mellett nem vennénk figyelembe a harmadikat: Tito saját fejlődési útját.

Tito mint a jugoszláv forradalmi munkásmozgalom immár kialakult alkotó személyisége különösen az 1928. évi zágrábi pártkonferencián való ismeretes fellépésével tűnt ki erősen, amikor kifejtette a Jugoszláv Kommunista Párt szerepére, szerkezetére, politikájára és munkamódszereire vonatkozó koncepciójának első elemeit, amelyek a későbbi esztendőkben fokozatosan megérlelődtek, győzelmet arattak, és mind átfogóbb jelleget öltöttek. Tito fellépésének a zágrábi konferencián kivételes jelentőséget kölcsönöz az a tény, hogy nemcsak elítélte a frakciózást mint a párt betegségét, hanem megadta a párt politikai harcának és tevékenységének gyümölcsöző koncepciójához szükséges elemeket is, úgyhogy a párt szorosabb kapcsolatokat létesíthetett a munkástömegekkel — ez volt a frakciózás leküzdésének egyetlen útja. Emlékezetes koreferátumában Tito azt

mondta, hogy „a frakciózást, a szektásságot és párttöredékeket kizárólag a tömegek soraiban végzett gyakorlati munkával... a párt és az ipari munkásság nagy tömegei közti kapcsolat kialakításával és a párttagság eszmei színvonalának emelésével lehet letörni".

És valóban ez volt a frakciózás leküzdésének egyetlen lehetséges módja. Mert csak a harcos tömegek bizonyíthatják be a maguk tevékenységével ennek vagy annak a doktrínának, illetve politikai formulának a realitását. A doktrinér frakciók ellen doktrinér vitákkal harcolni annyit jelent, mint elmélyíteni a frakcióharcot és a politikai klikkek egymás közti harcát.

Nem sokkal a zágrábi konferencia után Titót letartóztatták, és sok évi börtönre ítélték. Amint azonban kiszabadult, bekapcsolódott a hazai pártmunkába és a külföldön működő Központi Bizottság és a Komintern munkájába is, s tovább dolgozott mindazokkal a felfogásokkal, törekvésekkel és szempontokkal összhangban, amelyeket már elítélése előtt fejleszteni kezdett, és a munka folyamán maga is a forradalom sokoldalú alkotó egyéniségévé nőtt és fejlődött. Tito egyre növekvő tekintélyéhez hozzájárult az is, hogy szoros kapcsolatban állt a legtevékenyebb politikai káderekkel, s az a képessége, hogy együtt tudott működni a szervezetekkel, méghozzá olyan módon, hogy tanította és segítette őket, egyszersmind azonban maga is tanult és szakadatlanul erősítette a párt vezető központjának befolyását és szervezeti bázisának akciókészségét.

Éppen ezek a képességei és tulajdonságai tették lehetővé Tito számára, hogy egyike legyen azoknak, akik elsőként és a legvilágosabban felismerték, hogy az országban működő pártszervezeteknek feltétlenül nagyobb önállóságra van szükségük politikájuk és tevékenységük meghatározásában. Tito ezt úgy fogalmazta meg, hogy követelte: a Központi Bizottság térjen vissza az országba, és tegyék alkalmassá a pártot arra, hogy anyagi szükségleteit saját, hazai pénzforrásaiból fedezze. Megérezte, hogy a párt csak akkor lehet olyan forradalmi erő és reális politikai tényező, amely befolyást gyakorolhat az egész társadalmi fejlődésre, ha politikája és társadalmi tevékenysége elsősorban a saját hazájának és harcának feltételeiből indul ki.

Ez nem azt jelenti, hogy Tito bármikor is korlátozott nacionalista álláspontokra helyezkedett volna, vagy pedig a párt önállóságát szembehelyezte volna nemzetközi kötelezettségeivel. Az internacionalizmus mindig kétségbevonhatatlan forrása volt pártunk és Tito eszmei irányvonalának. Elég, ha csak arra emlékeztetek, milyen sok jugoszláv harcos küzdött Spanyolországban, és arra, hogy Tito milyen mértékben vett részt személyesen is az önkéntesek Spanyolországba küldésének megszervezésében. A párt tisztában volt vele, hogy a köztársasági Spanyolország támogatása alkotó része a munkásosztály hazai harcának. Ez hamarosan közvetlenül is bebizonyosodott, mert a sok spanyolországi harcos tapasztalata értékes

hozzájárulást jelentett népfelszabadító felkelésük megszervezéséhez és tevékenységéhez.

Másrészt a jugoszláviai forradalmi munkásmozgalom politikai önállóságára való törekvés azt a szükségletet fejezte ki, hogy a jugoszláv kommunisták és az egész munkásmozgalom forradalmi tevékenysége mentesüljön mindenféle nyomástól és megkötöttségtől, amelyek megnehezítették a mozgalomban a forradalmi politika legmegfelelőbb útjainak, módszereinek és eszközeinek felismerését és azt, hogy a párt a jugoszláv társadalom tényleges politikai tényezőjévé váljon. Tito, valamint a pártvezetőség, amelynek élén állt, mindig tudatában volt annak, hogy Jugoszlávia munkásosztálya nem harcolhat eredményesen a saját érdekeiért, ha a küzdelemben nem támaszkodik a világban lejátszódó események mindazon erőire és folyamataira, amelyek az emberi társadalom haladását előreviszik, főleg ha nem áll kapcsolatban a nemzetközi munkásmozgalom forradalmi tevékenységével, és ha nem támaszkodik a Szovjetunió világpolitikai szerepére. Pártunk azonban Titóval az élén nem egy eszmei világmozgalom doktrínáinak gépies végrehajtójaként kapcsolódott ehhez a mozgalomhoz, hanem mint forradalmi és alkotó tényező, amely politikai erejét a munkásosztállyal és általában a néptömegekkel való kapcsolatokból meríti, akcióképessége pedig nemzeti és internacionalista kapcsolataiból következik. A párt csak önálló erőforrásaira támaszkodva járulhatott hozzá ténylegesen a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom erősítéséhez.

A párt sorainak rendezése új alapokon természetesen nem ment végbe könnyen és fájdalommentesen. Tito már kezdetben, amikor magára vállalta a főtitkári felelősséget, megalakította az új pártvezetőséget, és érvényesítette politikai koncepcióit, egyes frakciók erős ellenállásába ütközött, amelyek külföldön, emigrációban, de részben az országban is fenntartották magukat, és a Kominternben folytatott intrikákkal igyekeztek megzavarni a párt konszolidációját, amelyért Tito harcolt.

Tito azonban nem volt megfelelő alany az ilyenfajta intrikák számára. Nem engedte magát elvtelen pozíciókra csalni. A párt olyan koncepciójáért és politikájáért harcolt, amely meggyőződése szerint egyedül képes a pártot olyan tényleges politikai tényezővé fejleszteni, amilyet a párttagok óriási többsége kívánt. Éppen ezzel szerezte meg még jóval a párt főtitkárává történt megválasztása előtt az országban élő legtevékenyebb pártkáderek bizalmát és együttműködését. Éppen ezért került a párt élére, mégpedig ennek a pártnak, és nem holmiféle frakciós csoportoknak a jelöltjeként vagy a Komintern gépezetének választottjaként.

V.

Tehát három alapvető komponens — az országban uralkodó politikai helyzet gyors és mélyreható változása, a párt eszmei, politikai irányzatának és struktúrájának belső konszolidálása, valamint frakciózástól mentes szubjektív alkotó vezetőerők kialakítása a pártban és vezetőségében — tette lehetővé elsősorban, hogy olyan új pártvezetőség alakuljon Titóval az élen, amely egészében idehaza létesült és működött. Nyilvánvaló, hogy ez a változás nemcsak a pártvezetőség szubjektív akaratától és döntésétől függött, hanem mindenekelőtt attól, hogy van-e a pártnak elegendő ereje e döntés valóra váltásához. A pártnak igenis volt hozzá ereje. Ez pedig annak a harcnak a gyümölcse volt, amelyet a párt a reakciós osztály- és politikai rendszerrel folytatott éveken át, valamint a saját belső eszmei és politikai fejlődéséért vívott küzdelmének, s ennek eredményeként a párt mély gyökereket eresztett a dolgozó néptömegek között. Egyszersmind befejező szakasza volt ez a párt egységéért folytatott tízéves küzdelemnek, amely alapjait Tito 1928-ban rakta le, és amelynek céljait 1937-ben, a megújhodott Kommunista Párt élén véglegesen meg is valósította.

Az a körülmény, hogy Tito állt a párt élére, és hogy megalakult az új vezetőség, pártunk számára mindenekelőtt két elv érvényesülését jelentette, amelynek döntő szerepe volt abban, hogy a párt meg tudta vívni a küszöbönálló nagy forradalmi csatákat.

A fegyelem és az egység korábban eluralkodott doktrinér és formalista elvével szemben — amely mégsem tudta meggátolni a frakciós tevékenységet — a párt most a néptömegek forradalmi energiájának aktivizálásáért vívott harcban kialakult tényleges egység alapján szilárdult meg, tehát egy olyan egység alapján, amely a forradalmi harc soron levő feladatainak egységes felismerésén alapult a pártszervezetek és a tagság részéről és a pártvezetőség ama képességén, hogy ki tudta alakítani a felismerés ilyen egységét. Tito állandóan követelte a párt megbonthatatlan egységét és a határozatok fegyelmezett végrehajtását, s ismételten hangsúlyozta, hogy a fegyelemnek tudatosnak kell lennie, azaz a nézetek és a koncepciók egységén kell alapulnia. Ilyen egység pedig csak úgy érhető el, ha pártpolitikáját állandóan a néptömegek tevékenységében ellenőrzik, nem pedig a tömegektől elszakadt doktrinér elit frakciók összecsapásaiban.

Másodszor: éppen ezért Titónak a párt élére kerülése egyben a következő elv végleges érvényesülését is jelentette a párt vezető szerepét illetően a munkásosztály hosszú távú forradalmi céljaiért vívott harc módszereinek és útjainak meghatározásában: harcolni a tömegekért és a tömegek közt, küzdeni mindennapos követeléseikért és céljaikért konkrét, mindennapi akciószövetségben és együttműködésben valamennyi társadalmi erő-

vel és mozgalommal, sőt egyszerűen olyan mozgalmak és politikai erők egyoldaló támogatásával, amelyeket az adott körülmények között objektíve támaszai vagy szövetségei lehetnek — vagy már azok is — a fennálló reakciós rendszerek, illetve a reakciós csúcsok meghatározott politikája elleni harcban. Ez volt a „tömegek pártja" koncepciója — szemben a doktrinér szektaszerű párt koncepciójával.

Az akkori forradalmi mozgalom „gyermekbetegségeinek" maradványaiból való kilábalás gyorsabb üteme — e betegségek a pártnak az ultraradikális „baloldaliság" dacos, de ellenállásra képtelen bástyáiba való bezárkózásában, a tömegektől való elszigetelődés élettelen, dogmatikus „tisztaságkeresésében", az idegen eszmei doktrínákkal terhelt tömegektől való félelemben és az úgynevezett „tiszta osztályharcba" való opportunista behúzódásban nyilvánultak meg — mint mondtuk, érezhető volt már a IV. országos konferencia előtt, de főleg utána; ez az értekezlet ugyanis a népfront politikát és a tömegek mindennapi követeléseiért vívott küzdelmet a párttevékenység központjába állította. Ez az elv azonban csak azután kezdett a Jugoszláv Kommunista Párt egész stratégiájának és taktikájának elméletben és gyakorlatban is vezető elvévé és kiindulópontjává válni, miután érvényesült Tito szerepe a párt vezetőségében.

Az eszmeileg és politikailag egységes tevékenységre kész párt, amely képes a munkásosztály élcsapatává fejlődni, s amely tovább tud látni a munkásosztálynál ennek mindennapos harcában, egyszersmind, olyan párt, amely nem zárkózik be önmagába, a saját dogmái mögé, tehát nem hasonlatos valamely vallásos szektához, amely csak saját eszméi híveiért agitál, hanem érezhetően része a munkásmozgalomnak s a néptömegek egész progresszív mozgalmának, olyan párt, amely egyben arra törekszik, hogy ideológiájának, politikájának és mindennapos társadalmi tevékenységének jellegével, arra való képességével, hogy összpontosítsa a munkásosztály és a társadalom alkotó erőit, és a maga belső egységénél fogva éppen az osztály és a társadalom legmesszebb tekintő, leghaladóbb és legtevékenyebb része lehet — a párt ilyen koncepciójáért harcolt, és ezt váltották valóra Jugoszlávia kommunistái az ő vezetése alatt.

A párt tehát nem harcolt semmiféle olyan külön célért, amely nem lett volna egyúttal a munkásosztály, a dolgozó tömegek és a társadalom haladó és imperialistaellenes erőinek célja is, tehát politikai szerepét és erejét kizárólag a munkás- és általában a néptömegek tevékenységének erejében látta. Egész politikája és tevékenysége éppen a néptömegek ilyen politikai, gazdasági, demokratikus, népfelszabadító és forradalmi tevékenységének fejlesztésére irányult.

A pártnak ilyen valóban marxi és lenini koncepcióját a mi körülményeink között csak az az ember alakíthatta ki, csak az harcolhatott kitartóan érte a győzelemig, aki maga is mindig kapcsolatban állt a munkás-

osztállyal és a néppel, s aki rendkívüli tehetséggel rendelkezett, hogy megérezze és a legmegfelelőbb módon megfogalmazza törekvéseiket és követeléseiket, de úgy, hogy közben ne kerüljön az opportunizmus hatása alá, amint ez gyakran megtörtént más emberekkel a taktikai manőverezés, a prakticizmus és a mindennapi követelésekért vívott harc örve alatt. Az ilyen elhajlástól Titót az védte meg, hogy tekintetét mindig a jövő felé a munkásmozgalom hosszú távú forradalmi feladatai felé fordította abban a törekvésben, hogy a párt a maga tevékenysége, valamint eszmei és politikai befolyása révén a tömegek mindennapi követeléseit, szociális, demokratikus, kulturális és progresszív jellegű közvetlen célkitűzéseit összekapcsolja a munkásosztálynak éppen e hosszú távú forradalmi céljaival.

Ez éppen olyan típusú párt volt, amelyről Marx a Kommunista Kiáltványban azt írta, hogy a kommunisták abban különböznek a többi proletár pártoktól, „... hogy a proletariátus és a burzsoázia között folyó harc különböző fejlődési fokain mindig az összmozgalom érdekét képviselik, tehát ... minden ország munkáspártjainak azt a részét képezik, amely a legelszántabb, amely mindig előre visz, s amelynek az elmélet terén a proletariátus többi tömegével szemben az az előnye, hogy világosan látja a proletármozgalom feltételeit, menetét és általános eredményeit".

Amire tehát a jugoszláv kommunisták Titóval az élen törekedtek, marxi—lenini típusú forradalmi párt, egyszersmind azonban a jugoszláv munkásmozgalom modern és eredeti alkotása volt, amely minden tekintetben alkalmazkodott a jugoszláv munkásosztály és a nép haladó erői által vívott harc adott szükségleteihez és körülményeihez.

Csak egy ilyen párt mutathatott rá a második világháború előestéjén a sorsdöntő történelmi dilemmák közepette az igazi utakra, erőkre, eszközökre és szövetségesekre a legerősebb osztály- és nemzeti ellenséggel szembeni harcban, amellyel Jugoszlávia munkásosztálya és népei valaha is szembekerültek. Csakis egy ilyen párt volt alkalmas a nemzeti felszabadításért vívott harcot egybekapcsolni a népi demokratikus és szocialista forradalommal, és a forradalmi tömegek ösztönös romboló erejét forradalmi társadalmi alkotóerővé változtatni.

VI.

Tito abban az időben vállalta magára a Jugoszláv Kommunista Párt főtitkárának felelősségét, amikor a fasiszta imperializmus élén a hitlerista Németországgal, nyílt agresszióba kezdett Európában, és amikor ez az agresszió Jugoszlávia népei számára is közvetlen veszéllyé vált.

A párt előtt akkor négy fő problémacsoport állt: a fasiszta imperializmus közvetlen felkészülése az új világháborúra, amelynek éle a Szovjetunió, a szocializmus első országa, a világ összes imperialistaellenes és progresszív erőinek támasza ellen irányult, és közvetlen agresszióval fenyegette Jugoszlávia népeit; továbbá: az ország munkástömegeinek sürgős gazdasági és szociális kérdései, amelyeknek súlyosságát fokozta, hogy hazánk félgyarmati függőségben volt a külföldi tőkétől, a gazdasági fejlődés pedig a régi Jugoszlávia húszéves fennállásának egész ideje alatt úgyszólván teljesen stagnált, s ez a körülmény elzárta a munkástömegek előtt életfeltételeik bármiféle javulásának távlatait; az antidemokratikus politikai rendszer, amely a néptömegektől megvonta a legális tevékenység minden lehetőségét, és végül: a megoldatlan és egyre inkább kiéleződő nemzeti kérdés.

Pártunk — miután megszabadult a politikai gyakorlat dogmatikus és doktrinéri értelmezésétől — abban a helyzetben volt, hogy ezekre a társadalmi problémákra világos választ adhatott, összhangban egyrészt a politikai folyamatok általános irányzatával és a társadalom erőviszonyaival, másrészt a néptömegek tudatának tényleges állapotával, a tömegek helyzetével és törekvéseivel. A párt politikája nemcsak destruktív kritikai jellegű volt — noha a fennálló reakciós rendszerrel és erőkkel szemben ilyen volt —, hanem egyszersmind rámutatott a munkástömegek harcának közvetlen és hosszú távú céljaira, jövőjére, eszközeire és útjaira, ennélfogva tehát forradalmi értelemben konstruktív, alkotó és egységesítő jellegű volt. E tulajdonságainál fogva a párt nemcsak mint következetesen forradalmi és népi párt szerezte meg a tömegek bizalmát, hanem mint olyan politikai erő is, amely szubjektíve képes rá, hogy a szavakat tettekre, a politikai bírálatot politikai alkotásra váltsa.

A párt felszólította Jugoszlávia népeit, hogy szervezetten védekezzenek a létüket és függetlenségüket fenyegető fasiszta agresszió veszélyével szemben, és figyelmeztette őket, nem szabad megengedniük, hogy az uralkodó reakciós körök valamelyik imperialista tömb függvényévé tegyék. A párt egyszersmind leleplezte a reakciós imperialista körök cselszövéseit, amelyek igyekeztek a hitleri agresszív terjeszkedés élét mindenekelőtt a Szovjetunió felé fordítani. Rámutatott arra, hogy éppen a Szovjetunióra való támaszkodás politikája, valamint valamennyi antifasiszta erő és a fasiszta imperializmus által fenyegetett minden nép egysége a fenyegető agresszióval szembeni tényleges védelem egyetlen útja.

A gazdasági és szociális tevékenység terén a párt a követelések, intézkedések és célok egész programját fogalmazta meg, amely a munkástömegek életszínvonalának javítására irányult, egyszersmind megszervezte a munkások, parasztok és más dolgozók gazdasági és politikai tevékenységét, egyes konkrét követelések megvalósítása érdekében. Nemcsak nagy-

szabású sztrájkokra és tüntetésekre került sor — amint ezt általában hangsúlyozni szokták a párt történetével kapcsolatban —, hanem sok egyéb mindennapi tevékenység is folyt a legkülönfélébb környezetekben és szervezetekben, a dolgozó emberek és haladó szellemű alkotásuk legkülönfélébb szociális, gazdasági, kulturális, demokratikus, politikai és egyéb érdekeiért. Ezekben a tevékenységekben igen gyakran fontos szerepet játszottak egyes kommunisták vagy a párt szimpatizőrei. Ez lehetővé tette, hogy a néptömegek a gazdasági és politikai akciók sokaságában fölmérhessék saját erőiket és sikereket érjenek el, a párt viszont az ilyen tevékenység és sikerek által törte szét saját illegalitásának bilincseit.

A politikai harc területén a párt a maga tevékenységének középpontjába a dolgozó emberek és minden haladó erő demokratikus jogainak követelését állította, továbbá a dolgozók és a haladó erők egységét a fasizmus és a reakció elleni küzdelemben. Azt követelte, hogy széles körű demokratikus népkormányt alakítsanak, amely a dolgozók érdekeinek igazi képviselője lesz, és egyesíteni tud minden demokratikus és progresszív erőt az ország függetlenségének és a nép demokratikus jogainak védelmében. Ezen a politikai platformon a párt arra törekedett, hogy kialakítsa az egyesült demokratikus és népi akciófront különféle formáit — tekintet nélkül arra, hogy milyen néven és milyen formában valósulnak meg azok a terror feltételei közepette.

És végül, valamennyi nép önrendelkezési jogának elvéből kiindulva, a párt szakított a Jugoszláviának mint államnak a szétrombolására vonatkozó szektás jelszóval, és arra az álláspontra helyezkedett, hogy Jugoszlávia népeinek demokratikus légkörben, maguknak kell dönteniük egymás közti viszonyaik formáiról és jellegéről. Rámutatva egyrészt annak szükségességére és Jugoszlávia valamennyi népének tényleges érdekeltségére abban, hogy egységesek legyenek ellenállásukban a fasiszta agresszió egyre fenyegetőbb halálos veszélyével szemben, a párt másrészt rámutatott annak szükségességére is, hogy feltétlenül le kell rombolni a nagyszerb burzsoáziának az ország népei fölött gyakorolt hegemóniáját, és forradalmi módon meg kell változtatni a Jugoszlávia népei közti viszonyt, hogy a népek önrendelkezési jogára vonatkozó elv valóban érvényesülhessen. Ezzel a politikai platformmal a párt nemcsak arra törekedett, hogy mozgósítsa a néptömegeket a demokratikus nemzeti követelések megvalósításáért vívott mindennapos harcra, hanem arra is, hogy egyesítse tevékenységét a többi demokratikus nemzeti csoporttal és mozgalommal, amelyek ellenzékben voltak a nagyszerb burzsoázia hegemóniájával szemben.

Ennek a politikának és hosszú távú elképzelésnek sokoldalúan kimunkált elemeit világosan és határozottan megfogalmazták az V. országos konferencia okmányai. Tito a konferencián tartott beszámolójában meg-

adta az értekezlet határozatainak alapjait, amelyek nemcsak a párt történelmének legfontosabb politikai okmányai közé tartoznak, hanem bizonyítják azt is, milyen nagy haladást ért el a párt a maga belső fejlődésében és egységének megszilárdításában. Elmondhatjuk, hogy éppen az V. országos konferencia határozatai adták meg a pártszervezeteknek azt a világos irányvonalat és a harcnak azokat az eszközeit és módszereit, amelyek a népfelszabadító háború későbbi fejlődése szempontjából döntő fontosságúak voltak.

Ilyen tevékenységénél fogva a párt nemcsak osztály-, hanem nemzeti erőt is képviselt. Növekedett a társadalmi folyamat egészére gyakorolt befolyása. Kapcsolatot teremtett az ifjúsággal, és nagy tekintélyre tett szert a haladó értelmiség soraiban is.

Mindenekelőtt a pártnak és politikájának ilyen koncepciójában kell keresni — természetesen a bel- és a külpolitika által kialakított objektív feltételek mellett — a választ arra a kérdésre, hogyan volt lehetséges, hogy úgyszólván néhány ezer illegális megszervezett forradalmár képes volt mozgósítani Jugoszlávia népeit legnagyobb történelmi, nemzeti harcukra és a szocialista forradalomra. A Jugoszláv Kommunista Párt igazi ereje nem kizárólag ideológiájában és forradalmi programjában, sem pedig a forradalom néhány ezer szervezett és odaadó harcosában rejlett. Valódi ereje éppen az a tény volt, hogy nem akart elégedett lenni önmagával, bezárkózni önmagába, hanem éppen Marx fentebb idézett szavai értelmében része, de vezető és összefogó része, azaz élcsapata, magva volt a nagyon is széles körű demokratikus és forradalmi mozgalomnak és a néptömegek frontjának. A párt legnagyobb történelmi sikere éppen az volt, hogy képes volt ilyen maggá fejlődni, hogy így értelmezte a maga szerepét és megtalálta a megfelelő eszközöket és utakat e szerep betöltéséhez.

Véleményem szerint ebben rejlik Tito személyes alkotó részvételének legfőbb történelmi jelentősége a párt fejlesztésében és politikájának, stratégiájának meg taktikájának kialakításában. Nyilvánvaló, hogy Tito ebben a harcban nem volt eggyedül. Azt, amit ő érzett, vele együtt érezte a párt sok kiváló embere is. De Tito volt az, aki pártunknak ezeket a fejlődési törekvéseit a legalaposabban fölmérte, a legkövetkezetesebben és a leghitelesebben kifejezésre juttatta, és aki képes volt sikeresen, tehát megfelelő eszközökkel harcolni e törekvések megvalósításáért. Tito tevékenységének éppen ezekkel a kvalitásaival és eredményeivel szerezte meg pártunk vezetőjének vitathatatlan tekintélyét.

VII.

Az akkori nemzetközi munkás- és antifasiszta mozgalomban lejátszódó bonyolult politikai események, valamint a politikai helyzet alakulása az országban és a világban hatást gyakoroltak a párt politikájára, és gyakran állították új dilemmák és új értékelések feladata elé. Az ilyen helyzetekben Tito — azzal a képességével, hogy fel tudta mérni a harc feltételeit, a reális erőviszonyokat, a politikai tudat szintjét és a néptömegek harci készségét — döntően hozzájárult a párt irányvonalának kialakulásához.

Csak néhányat említek azok közül a legjelentősebb fordulópontok közül, amelyekben pártunknak állást kellett foglalnia.

Az Ausztria, Csehszlovákia és más országok elleni hitleri agressziót a párt Jugoszlávia népei, valamint a világ minden szocialista és haladó szellemű erői elleni agresszió kezdetének tekintette. A Központi Bizottság Ausztria megszállásával kapcsolatos kiáltványa — amelyet Tito írt meg —, figyelmeztette Jugoszlávia néptömegeit és összes demokratikus erőit a közelgő halálos veszedelemre, és egységre hívta fel őket, hogy szembeszállhassanak e veszéllyel.

Ezután a müncheni egyezmény és Nyugat-Európa legreakciósabb köreinek kulisszák mögötti diplomáciai menőverei következtek, s mindez arra irányult, hogy a fasiszta imperializmussal fennálló ellentéteiket legalább ideiglenesen úgy oldják meg, hogy a hitleri terjeszkedést Kelet-Európa, mindenekelőtt a Szovjetunió felé fordítsák. E politikára való reagálásként és politikai ellenmanőverként 1939-ben aláírták a szovjet—német egyezményt. Ezt az egyezményt a párt úgy fogta fel és úgy magyarázta, mint a Szovjetunió önvédelmi aktusát az imperialista erők hallgatólagos egységének kialakításával szemben, amely a szocializmus első országa ellen irányult.

Egyes emberek ekkor zavarban voltak, és bírálták a pártnak ezt az álláspontját. A párt azonban szembehelyezkedett mind az ilyen bírálatokkal, mind a szovjet—német egyezmény tartósságához fűződött illúziókkal, amelyek a nemzetközi munkásmozgalom egy részében léteztek.

A párt ugyanis reálisan mérte föl az erőviszonyokat és azokat a konkrét nemzetközi feltételeket, amelyek között a fasiszta imperializmus erői és általában az imperialista reakció elleni harc folyt. Nyilvánvaló volt, hogy a szovjet kormánynak akkor nem volt más választása, mint hogy megfelelő módon szembehelyezkedjen Nyugat-Európa legreakciósabb köreinek reakciós és kapituláns manővereivel és törekvéseivel, minthogy e körök rövidlátó törekvésükben a fasiszta terjeszkedést úgy kívánták kielégíteni, hogy a Szovjetunió felé irányítják, ami azt jelentette volna, hogy

a Szovjetunió az imperialista erők valóban egységes arcvonalával találta volna magát szemben.

Másrészt pedig történelmi tény, hogy pártunk nem vesztette el lába alól a talajt, ami egyes kommunista pártokban előfordult az egyezmény jelentőségéhez és tartósságához fűződő illuziók hatása alatt, s amelyek miatt olyan törekvések nyilvánultak meg, hogy vissza kell térni a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa előtti politikára; a JKP ehelyett minden fontos kérdésben — tekintet nélkül egyesek ingadozására a Komintern politikájának hatása alatt — szilárdan tartotta magát ahhoz a politikához, amely megfelelt Jugoszlávia munkásosztálya és népei helyzetének és érdekeinek. Ez pedig az ország függetlenségéért, a fasiszta agresszióval szembeni védekezésért, a fasisztaellenes erők egységes frontjáért vívott harc politikája volt, ami egyszersmind harcot jelentett minden olyan kísérlet ellen, amely arra irányult, hogy Jugoszláviát bevonják az európai reakciós körök valamiféle szovjetellenes manőverébe; ezek célja az volt, hogy nyíltan vagy hallgatólagosan megegyezzenek a fasiszta agresszorokkal a világnak szovjetellenességen és szocialistaellenességen alapuló újrafelosztásában.

Egyébként a későbbi események igazolták, hogy éppen a kulisszák mögötti kommunistaellenes manőverek sikertelensége, továbbá a Szovjetunióval kötött hitleri egyezmény tartósságára vonatkozó illúziók szertefoszlása segítette elő a Hitler-ellenes koalíció végleges kialakulását, amely vereséget mért mind a kelet, mind a nyugat felé irányuló fasiszta agresszióra.

Jugoszlávia politikai helyzetében 1939-ben lényeges változást jelentett a Cvetković—Maček-féle megegyezés az úgynevezett autonóm horvát bánságról.

A párt e megegyezés előtt kitartóan harcolt a horvát parasztmozgalommal való egységes front létrehozásáért a horvát és valamennyi jugoszláv nép jogaiért vívott küzdelemben. Az egyezmény azonban, amelyet — elsősorban a horvát burzsoázia érdekében tett igen csekély engedmények ellenében — a Horvát Parasztpárt vezetősége írt alá, a legkevésbé sem tartotta szem előtt a horvát paraszt- és egyéb népi tömegek elemi, nemzeti és szociális törekvéseinek kielégítését, nem is szólva a nemzeti kérdés országos méretű megoldásáról. A Horvát Parasztpárt ezzel az egyezménnyel véglegesen az uralkodó reakciós erők szövetsége mellett foglalt állást a nép ellen, nem pedig a demokratikus erők szövetsége mellett a népellenes rezsimek reakciós képviselői ellen.

A párt elítélte ezt az egyezményt. Egyesek ekkor is bírálták a párt politikáját, abból az illúzióból kiindulva, hogy az egyezmény lényegesen megváltoztatja a hazánk nemzetei közti viszonyt. Hamarosan kiderült azonban, hogy az egyezménynek valójában egészen más célja volt: hogy

a reakciós politikai rendszer és a nagyszerb burzsoázia hegemóniája ódon épületének egyik új és legerősebb tartóoszlopa legyen, akár azon az áron is, hogy a szerb burzsoázia részben megossza ezt a szerepét a horvát burzsoáziával. A munkásosztály mindezt közvetlenül a maga bőrén érezte meg, mert az ellene irányuló nyomás és terror az egyezmény után még fokozódott.

A Cvetković—Maček-féle egyezménnyel megerősödve, a reakciós diktatúra megújhódott rezsimje a berlin—római tengelyre támaszkodva igyekezett megmenteni a rendszert, hasonló logika alapján, mint ahogyan a korábbi rezsimek Párizsban és Londonban kerestek maguknak támaszt. A kormány tehát 1941 márciusában csatlakozott a hármas paktumhoz. Ez csak azt bizonyította, hogy az uralkodó reakciós csúcsok készek behódolni Hitler előtt, és az országot a Szovjetunió elleni agresszív háború céljainak rendelkezésére bocsátani.

Egyesek úgy vélték, hogy ez nem is olyan nagy ár az úgynevezett „békéért", amelyet állítólag ennek fejében szavatoltak volna Jugoszlávia népeinek. Ez azonban merő illúzió volt, és a párt teljes hévvel szembeszegült mind a rezsim politikájával, mind ezzel az illúzióval. Mert nyilvánvaló volt, hogy Hitler nem hazánk békéje érdekében követelte Jugoszlávia csatlakozását a hármas paktumhoz, hanem azért, hogy az ország népeit alárendelje a német imperialista érdekeinek és céljainak, amelyek részét alkotta Jugoszlávia földarabolása is Európa új náci térképe szerint.

Ebben az időszakban erőteljesen kifejezésre jutott a pártnak és politikájának egyre növekvő befolyása az események folyamatára. A nép igen széles rétegeit magával ragadó elkeseredés a fasiszta tengellyel aláírt egyezmény miatt olyan nagy volt, hogy a párt tömegtüntetéseket rendezhetett Belgrádban és más városokban is, az egész országban pedig a tiltakozó akciók hulláma söpört végig különféle formában.

Az uralkodó rendszer csúcsaiban végrehajtott 1941. március 27-i puccs, amely ezeket az eseményeket követte, önmagában a fenti körökön belüli szakadásnak, továbbá azoknak a külső nyomásoknak a kifejezése volt, amelyek a jugoszláv külpolitikát a berlin—római tengely, illetve a francia—angol tömb közötti választásra kényszerítették, mégpedig egy olyan pillanatban, amikor a néptömegek mind határozottabban követelték a helyzet forradalmi megoldását. Az uralkodó rendszer reakciós csúcsainak egyik része nyíltan behódolt a tengelyhatalmaknak, mások része pedig — ugyanolyan elkeseredett szovjetellenes álláspontokból kiindulva — görcsösen ragaszkodott ahhoz, hogy Jugoszláviát kizárólag a francia—angol tömbhöz kösse. Jugoszlávia néptömegeinek nagy része és az uralkodó körök sok józanul gondolkozó képviselője azonban mindkét megoldást visszautasította annak tudatában, hogy az adott körülmények közt a maga módján mindkét út Jugoszlávia népeinek lefegyverezéséhez vezet

a fasiszta agresszió előtt, továbbá egységük megbontásához és függetlenségük gyors felszámolásához.

A párt abban az időben rámutatott, hogy van harmadik út is. Tömeges politikai tüntetések és sokféle más politikai tevékenység megszervezésével az egész országban — minden más demokratikus és hazafias erővel együtt — arra törekedett, hogy a változások ne álljanak meg annál, amit a március 27-i puccs hozott, hanem nőjenek a nép olyan forradalmi akciójává, ami lényeges változásokat hoz majd a társadalom politikai struktúrájában.

Egyszersmind világos az is, hogy Hitler Jugoszlávia elleni támadása már csak napok kérdése. A párt rámutatott arra, hogy a márciusi rendszer — a benne uralkodó reakciós erők döntő befolyása folytán — képtelen komoly ellenállást tanúsítani az agresszorral szemben, ez nem is volt célja. A párt a maga politikai okmányaiban kitartóan hangoztatta, hogy csak egy igazi népi kormány egyesítheti Jugoszlávia dolgozóit és népi tömegeit az ország függetlenségének védelmére.

A párt egyszersmind arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ország védelme csak akkor lehet eredményes, ha nem engedik át kizárólag a tábornokoknak és a hadseregnek, amely szerkezeténél fogva a reakciós rendszer fenntartásának eszköze volt, hanem az egész nép ügye lesz. A párt ezért síkraszállt a nép haladéktalan felfegyverzése mellett. Követelte, hogy foganatosítsanak eredményes védelmi intézkedéseket, egyben pedig maga is igyekezett szervezetileg és technikailag felkészülni a háborúra és a megszállás körülményei közt folytatandó tevékenységre.

Tíz nappal a márciusi fordulat után Jugoszlávia a minden oldalról betörő fasiszta hadseregek agressziójának a zsákmánya lett.

A Központi Bizottság javasolta, hogy a párt a katonasággal együtt szervezze meg a városok és az ipari központok védelmét, azzal a feltétellel, hogy a munkásoknak és más dolgozóknak, akik készek voltak megszervezni a védelmet, fegyvert adjanak a katonai raktárakból. Tito személyesen fogalmazta meg ezeket a javaslatokat, és a Központi Bizottság küldöttsége útján eljuttatta őket a zágrábi hadseregparancsnoksághoz. A párt követeléseit azonban elutasították, a reakciós körök továbbra is a kommunistákat tekintették a legfőbb ellenségnek.

Más szóval: a reakciós antidemokratikus erőknek március 27. után is olyan hatalmuk volt, hogy rákényszeríthették politikai irányvonalukat az új rezsimre is. A rendszer pedig, amely mindig félt a néptömegektől, természetesen képtelen volt megvédelmezni az országot az agresszióval szemben. A néptömegek képtelenné váltak az ellenállásra, nagy részük politikailag tájékozatlan volt, mert a régi Jugoszlávia terrorista reakciós rendszerének feltételei közt nem tudhatták, tulajdonképpen mit kell vé-

delmezniük ebben a háborúban. A hitleri hordák ezért — egyesek bátor ellenállása ellenére — viszonylag gyorsan legázolhatták hazánkat.

A megszállók súlyos csapásokat mértek a pártra, amely azonban már olyan mértékben rendezte sorait, szervezetileg és technikailag annyira felkészült a fasiszta megszállók terrorja közepette alkalmazandó teljes konspirációra, hogy ütőereje nem csökkent. Ellenkezőleg: az emberek nagyobb számban léptek be a pártba, ami kétségtelenül annak a ténynek az eredménye volt, hogy Jugoszlávia Kommunista Pártja volt ebben az időben az egyetlen szervezett erő, amely kitartott a nép oldalán, és megszervezte ellenállását. Főleg a népfelszabadító mozgalom gyors és erőteljes érvényesülése vált a párt erejének kiapadhatatlan forrásává, a mozgalom élén pedig a párt állt, amely annak fő mozgató ereje is volt.

A pártvezetőség által az említett körülmények közt kialakított politika koncepcióját, amelynek fő megalkotója Tito volt, a következő néhány pontban lehetne kifejezni:

1. a pártnak küzdenie kell a megszállók elleni elszánt ellenállás legszélesebb frontjának létrehozásáért és Jugoszlávia népeinek egységes függetlenségi harcáért, a megszállók által rájuk kényszerített megosztottság ellenére is; mozgósítania kell a tömegeket, hogy nap mint nap tanúsítsanak ellenállást a megszállók és bábjaik ellen, s szakadatlanul erősítenie kell a felszabadítás szellemét;

2. Jugoszlávia munkásosztálya és népei számára végső fokon nem létezik más lehetőség a megszállás alóli felszabadulásra és a régi reakciós rendszer megújulásának megakadályozására, mint a fegyveres fölkelés, amelynek feltétlenül szocialista forradalomba kell átnőnie;

3. a pártnak haladéktalanul hozzá kell látnia a fölkelés szervezeti és katonai előkészítéséhez, kitartóan kell harcolnia a tömegek olyan harci tevékenységének serkentéséért a népfelszabadító ellenállásban, amely lehetővé teszi a fegyveres felkelésre való áttérést;

4. a pártnak számolnia kell a Szovjetunió elleni hitleri agresszió szükségszerűségével; ez kiterjeszti a fasisztaellenes hadszínteret, amelyre Jugoszlávia népeinek népfelszabadító felkelése támaszkodhat, egyszersmind azonban erőteljes támogatást is nyújthat neki;

5. ahhoz, hogy a párt a megszállók elleni közös harcban kialakíthassa az összes jugoszláv népek tömegeinek nélkülözhetetlen politikai egységét, feltétlenül ragaszkodnia kell politikai platformjához, amely egyszersmind a párttal a Népfelszabadító Frontban egyesült valamennyi erő politikai platformja is lett; hangsúlyoznia kell továbbá, hogy a fölkelés célja nem merülhet ki az ország felszabadításában a megszállás alól, hanem magában kell foglalnia az új, demokratikus és népi Jugoszlávia létrehozását, amelyben a munkástömegek érdekei válnak uralko-

dóvá, és amelyben szavatolják az ország valamennyi népének egyenjogúságát;

6. a fölkelésben a Kommunista Párt vezette munkásosztálynak kell vállalnia a vezető szerepet és a legnagyobb felelősséget, mert csakis ez a vezető szerep nyújt lehetőséget arra, hogy következetes és eredményes csatát vívjunk az említett forradalmi, demokratikus és szociális program megvalósításáért.

Április közepén, mielőtt még befejeződött volna Jugoszlávia megszállása, a megszállt Zágrábban megtartották a párt politikai irodájának ülését, amelyen Tito helyzetfelmérése alapján kialakították a pártpolitika alapelveit a megszállás feltételei között, egyben pedig a káderbeli és szervezeti előkészületeket tettek a fölkelésre való gyakorlati felkészülés érdekében. E célból hozzáláttak a külön katonai bizottságok, a népfölkelést előkészítő katonai szervezetek magvának létrehozásához. A pártvezetőség Titót választotta a katonai szervezet vezetőjévé. Ezt a politikát és a tevékenységnek ezt az irányzatát — kevés kivétellel — úgyszólván az ország valamennyi pártszervezete elfogadta, amit a Zágrábban, még ugyanannak az évnek májusában megtartott párttanácskozás is megerősített.

Tito, miközben a katonai bizottságok munkáját vezette, úgy irányította tevékenységüket, hogy mindegyik bizottság a fegyveres fölkelésre való politikai, szervezeti és technikai előkészületek végzése során, egyben a népfelszabadító egységek katonai szervezeteinek magvává is váljon — kezdve a nemzeti főparancsnokságoktól a partizánosztagokig és századokig. Amikor a pártvezetőség úgy ítélte meg, hogy megérett a helyzet az össznépi fölkelésre, az országot már behálózták a katonai bizottságok szervezetei, amelyek közvetlenül áttérhettek a fegyveres vállalkozásokra.

Annak a pillanatnak megválasztása szempontjából, hogy mikor lehet áttérni közvetlenül az általános népi fölkelésre, a legfontosabb volt megítélni, hogy a nép széles tömegei készek-e a fegyveres tevékenység megkezdésére. Mert a fölkelés tragikus kaland lett volna, vagy pedig csak többé kevésbé széles körű diverzáns tevékenységre korlátozódott volna, ha csak a Kommunista Párt és a népfelszabadító mozgalom szervezett káderei kezdtek volna fegyveres harcba, s nem fogadták volna el s nem támogatták volna a nép legszélesebb rétegei.

Ilyen harci hangulat akkor kezdte magával ragadni a tömegeket, amikor Hitler megtámadta a Szovjetuniót, amikor az ország valamennyi részében mélyreható változások történtek a tömegek tudatában és politikai beállítottságában. A néptömegek zömén hamarosan úrrá lett a radikális harcos szándék, az a meggyőződés, hogy a Szovjetunió harcba szállása csak idő kérdésévé tette a fasiszta tengely vereségét, s az a tudat, hogy ebben a harcban Jugoszlávia munkásosztályának és népeinek

hozzá kell járulniuk saját felszabadulásukhoz, és támogatniuk kell a szovjet arcvonal, illetőleg a Hitler-ellenes koalíció fegyveres erőit.

A bábkormányok és a megszállókkal együttműködők tömegbázisa — amely korábban is igen gyenge volt, s valójában csupán a félelem és a tétovázás tartotta fenn — most úgyszólván összeomlott. Egyben gyors ütemben radikalizálódtak és terjedtek a helyi ellenállások, amelyeknek tüze már korábban is parázslott az országnak azokban a részeiben, ahol a népirtás és a terror a legnagyobb méreteket öltötte.

Mindenekelőtt a szervezett népfelszabadító mozgalom vett erőteljes harci lendületet, amely különböző formákban és különféle nevek alatt jött létre a párt körül a feldarabolt Jugoszlávia valamennyi részében. A mozgalomhoz most már új hazafias csoportok is csatlakoztak, amelyek megértették, hogy a párt és a népfelszabadító mozgalom az egyetlen olyan erő, amely sikerrel harcolhat Jugoszlávia népeinek felszabadításáért.

Ez volt az a pillanat, amikor a Kommunista Párt, Titóval az élen, felhívást intézett Jugoszlávia népeihez, munkásosztályához, dolgozóihoz és összes hazafias erőihez, hogy kezdjenek általános fegyveres fölkelésbe az ország felszabadításáért és az új Jugoszlávia létrehozásáért.

Az események bebizonyították, hogy a párt helyesen ítélte meg a pillanatot, mert a fölkelés gyorsan terjed, és széles néprétegeket mozgósított. A hazafias és haladó szellemű emberek közt is voltak azonban olyanok, akik az első pillanatokban elítélték a pártnak ezt a határozatát, úgy vélekedve, hogy egy ilyen felkelésnek semmi esélye a sikerre, és hogy ezzel csak megkönnyítik a megszállóknak a jugoszláv népek kiirtását. Az események folyamata azonban egykettőre bebizonyította, hogy a fölkelés ezzel ellentétes szerepet töltött be: nemcsak hogy megnehezítette a megszállóknak a jugoszláv népek fizikai megsemmisítését, sőt meg is akadályozta őket ebben, hanem megszázszorozta és továbbfejlesztette népeink erejét a létükért, a függetlenségükért és érvényesülésükért vívott harcban, olyan erőt adott nekik, amely az egész korszakban alkotó tevékenységük leggazdagabb forrása lett. Ebben rejlik a népfelszabadító fölkelés nemcsak pillanatnyi, hanem tartós történelmi jelentősége is.

VIII.

Amikor a párt vett irányt a megszállók elleni fegyveres harcra messzeható felszabadítási és forradalmi célkitűzéssel, nyomban fölmerült az egyik legfontosabb és legbonyolultabb kérdés is: lehet-e a megszállt országban, amikor a tengelyhatalmak katonai hatalmuk tetőfokán állnak, fegyveres harcot kezdeni, amely a maga sikeres kibontakozásával sza-

vatolja a népfelszabadító mozgalom és a forradalom szakadatlan előrehaladását és végső győzelmét, tehát az a kérdés, hogy az adott körülmények közt a fegyveres fölkelés mely formájának van esélye a győzelemre.

E sorsdöntő kérdésre a párt igenlő választ adott és kimondta: az adott körülmények közt, amelyekben Jugoszlávia népei és felszabadító forradalmi erői voltak, élükön a Kommunista Párttal, a fegyveres felszabadító harc legfőbb formája csakis a partizánháború lehet. Mert a forradalmi fölkelés klasszikus formáiban — amely a városokból indul ki, és ott van a középpontja is — az adott körülmények között a fegyvertelen nép a harcban teljesen egyenlőtlen feltételek közé kerülne, s ezzel a fegyveres fölkelés eleve vereségre, megsemmisülésre lett volna ítélve.

Pártunk politikájának további kulcskérdése az volt, hogy lehetővé teszi-e a partizán harcmodor a felszabadító mozgalom kiterjedését össznépi háborúvá a szabadságért és a társadalmi átalakulásért. E kérdés megoldásában mutatkozik meg Titónak, népfelszabadító háborúnk és forradalmunk stratégiájának valódi szerepe.

Tito és pártunk számára a partizánháború nem öncél volt, nem is volt már klasszikus gerilla, nem is egy hadsereg mögöttes területén vívott fegyveres tevékenység formája. Kiindulópontja, legfőbb formája és eszköze volt az össznépi fölkelésnek. Ez pedig azt jelenti, hogy a fölkelő erők forradalmi mozgósításának, katonai szervezetének és tevékenységének legalkalmasabb és egyetlen lehetséges formája volt, amely előmozdította a fölkelt fegyveres partizán erők állandó minőségi és mennyiségi növekedését, fölszabadító és forradalmi hadsereggé fejlődését, amely képes önállóan döntő ütközeteket vívni a fölkelés végső győzelméért. Kizárólag a nép folyamatos fölkelése tarthatta fönn és erősíthette a felszabadító hadsereget, és kizárólag a hadseregnek, a fölkelés egyre erősebb ütőerejének szakadatlan erősödése szavatolhatta a nép végső győzelmét.

A fölkelő fegyveres erők szervezésének és harci tevékenységének módszerei szavatolták a folyamatos áttérést a partizánosztagok szervezetéről és harci tevékenységéről a Népfelszabadító Hadsereg dandárainak, majd hadosztályainak és hadtesteinek szervezeti és tevékenységi formáira. Tito és a párt a partizán hadviselés ilyen típusában találták meg a választ háborúnk egyik legbonyolultabb kérdésére: hogyan lehet a rendkívül kedvezőtlen erőviszonyok között kézben tartani a kezdeményezést, éleszteni a fölkelés harcos szellemét, mint a fölkelés további fejlődésének nélkülözhetetlen feltételét a fölkelő fegyveres erők harci készségének szakadatlan fokozása és a végső győzelem kivívása céljából. A Népfelszabadító Hadsereg létrehozása lehetővé tette, hogy a partizán taktika alapján kifejlődjön az a harcmodor, amely a sorkatonaság és a partizán-

egységek harci tevékenységének sajátos titói kombinációjában jutott kifejezésre.

Tito a népfelszabadító fölkelésből kifejlődött partizánosztagok és a Népfelszabadító Hadsereg főparancsnoka lett. Ebben a tisztségében bebizonyította, hogy nemcsak a párt vezető és alkotó politikai egyénisége, hanem kivételes képességű vezetője a népfelszabadító erők fegyveres tevékenységének és szervezője az erős Népfelszabadító Hadseregnek, azaz igazi vezetője a jugoszláv népek fölkelésének. A mindennapos harci tevékenységgel kapcsolatos határozataival, számos cikkével, a főparancsnokság rendeleteivel, pártokmányokkal stb. Tito kialakította a népfelszabadító fölkelés, a partizánháború teljes koncepcióját, amely tartalmazta az áttérést a partizánosztagokról a forradalmi néphadseregre és a hatalom megszerzését a munkásosztály és a dolgozó nép részéről. Azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy ez a koncepció a felszabadító fölkelés, a forradalmi partizánháború elmélete és gyakorlata terén egyike a csúcsteljesítményeknek. A világ valamenryi későbbi eseménye egészen a mai vietnami háborúig, ennek a koncepciónak erejét bizonyítja.

Tito és a párt vezetősége azonban jól tudta, hogy a fölkelés sikere nemcsak a katonai tevékenységtől függ, sőt: a katonai vállalkozások sikerének feltétele a néptömegek szakadatlan politikai mozgósítása, tehát egyidejűleg olyan progresszív változásokat kell elérni Jugoszlávia politikai és társadalmi struktúrájában, amilveneket a néptömegek követeltek és követelnek.

E tekintetben döntő fontosságú volt, hogy a néptömegek már a fölkelés kezdetén és első sikerei nyomán meggyőződhessenek róla, hogy a párt és a népfelszabadító mozgalom híven tolmácsolják érdekeiket elsősorban a következőket:

1. a hatalom demokratikus és népi legyen, tehát olyan amelyben a munkásosztály és a dolgozó tömegek tényleges érdekei uralkodnak;

2. Jugoszlávia népei, amelyek már fegyverrel a kezükben hozzáláttak önrendelkezési jogaik megvalósításához, meg is tartják ezt a jogot, vagyis az új Jugoszlávia közös érdekeik és teljes egyenjogúságuk kifejezője legyen;

3. Jugoszlávia népei a háború után maguk, nem kívülről jövő nyomás és beavatkozás hatására, rendezik a saját belső viszonyaikat, tehát azok az erők, amelyek a népfelszabadító háborúban a terhet viselték, egyszersmind szavatolják, hogy a háború terhét viselő tömegek demokratikus, gazdasági és szociális érdekei legyenek az ország vezető érdekei.

A népfelszabadító háború lényegét legszabatosabban Tito fejezte ki 1942-ben a következőképpen:

„Népfelszabadító harcunk nem lehetne ilyen kitartó és ilyen eredményes, ha Jugoszlávia népei nem látnák benne — a fasizmus fölötti győ-

zelmen kívül — mindannak legyőzését, ami az elmúlt rendszerek alatt uralkodó volt, a győzelmet azok fölött, akik elnyomták és továbbra is el akarják nyomni Jugoszlávia népeit. A kifejezés: népfelszabadító háború — csak üres szólam volna, sőt csalás is, ha általános jugoszláv értelmén túl nem hordozna nemzeti értelmet is külön minden nép számára, azaz ha Jugoszlávia felszabadításán túl nem jelentené egyszersmind a horvátok, szlovénok, szerbek, macedónok, albánok, muzulmánok stb. felszabadítását is, ha a népfelszabadító háborúnak nem az volna az értelme, hogy valóban szabadságot, egyenjogúságot és testvériséget hoz Jugoszlávia valamennyi népe számára. Éppen ebben van a népfelszabadító háború lényege."

E politika megvalósításának csak a legfontosabb mozzanataira hívom föl a figyelmet.

A párt és a népfelszabadító mozgalom rendkívüli jelentőséget tulajdonítottak a hatalom megszervezésének a partizánháborúban felszabadított területeken, mégpedig azoktól a pillanatoktól kezdve, amikor a fölkelés elérte első sikereit. A népfelszabadító bizottságok — a fölkelés és a népi hatalom demokratikus szervei — szavatolták a munkásosztály és a dolgozó tömegek vezető szerepét és e tömegek szövetségét, tehát a hatalom progresszív, demokratikus, szociális és forradalmi jellegét.

Nagyrészt ugyanezt mondhatjuk el az egész népfelszabadító mozgalom, illetve front struktúrájáról is, amelynek magvát a munkások, a parasztok, a haladó szellemű és hazafias értelmiség képezték. A népfelszabadító mozgalom ilyen összetétele, valamint a Kommunista Párt elvileg és gyakorlatilag elismert és megvalósított vezető szerepe szavatolta a munkástömegek számára, hogy a népfelszabadító mozgalom — a koalíció egyes elemei ellenére, amelyeket fejlődése egyes időszakaiban tartalmazott — semmi esetre sem lehet azoknak az erőknek az eszköze, amelyek hozzájárultak a régi Jugoszlávia reakciós rendszerének fenntartásához, és amelyek e rendszer megújításának hordozói lehettek volna.

Valójában éppen a nemzeti kérdéssel a dolgozó tömegek szociális és demokratikus követeléseivel kapcsolatos célkitűzések világossága volt a legfőbb oka, hogy népfelszabadító frontunk nem a politikai csoportok koalíciójaként fejlődött, hanem mint szocialista irányzatú egységes forradalmi és demokratikus mozgalom.

A Kommunista Párt politikájának egyes bírálói a párt politikájának ilyen elemeiben a tömegalap leszűkítését és szektás irányzatokat láttak. Természetesen nem akarom azt állítani, hogy a rendkívül bonyolult körülmények közt harcoló párt politikai gyakorlatában nem voltak egyes szektás vagy opportunista ingadozások, a párt fő irányzatát azonban semmiképpen sem lehet szektásnak nyilvánítani. Ellenkezőleg: a párt és a népfelszabadító mozgalom kizárólag így tarthatta fönn szakadatlan és

szoros kapcsolatát a dolgozók harcos tömegeivel. Mert ezek a tömegek nyilvánvalóan nem voltak hajlandók annak a megújhodásáért harcolni, ami ellen korábban, a leghevesebb reakciós terror idején, küzdeniük kellett, viszont igenis hajlandóak voltak harcolni Jugoszlávia népeinek testvériségéért és egységéért az új, alapjában megváltozott Jugoszláviában. Éppen ez adott kezdettől fogva forradalmi, demokratikus és szociális jelleget a jugoszláviai népfelszabadító mozgalomnak és háborúnak, ami elősegítette, hogy a népfelszabadító háború rendkívül gyorsan szocialista forradalommá nőjön át.

Amikor a népfelszabadító fölkelés az 1941-ben és 1942-ben vívott sok-sok súlyos csata után már óriási sikerekre hivatkozhatott — a népi tömegekben megszilárdított helyzetére, nagy kiterjedésű felszabadított területekre, továbbá arra, hogy a megszállóknak és segítőtársaiknak a mozgalom elfojtására irányuló minden törekvése ellenére a háború megsemmisíthetetlen és tartósan ható tényezője lett Jugoszlávia és a Balkán területén —, a párt a népfelszabadító mozgalom valamennyi erejével együtt elhatározta, hogy egy általános jugoszláv politikai manifesztációt hív egybe, amely Jugoszlávia népei és dolgozó tömegei számára legmérvadóbb politikai helyről minél konkrétabb és világosabb választ ad a következő kérdésre: melyek a népfelszabadító háború alapvető politikai céljai; milyen Jugoszláviáért folyik a harc. Ezt a feladatot teljesítette az AVNOJ (Jugoszlávia Népfelszabadításának Antifasiszta Tanácsa) első ülése Bihaćban. Éppen azzal, hogy megadta az új Jugoszlávia első körvonalait, az AVNOJ első ülésszaka erőteljes egyesítő tényezőként hatott Jugoszlávia népeinek harcában, s az első lépést jelentette a jugoszláv népek demokratikus népi hatalma közös csúcsszerveinek későbbi végleges létrehozása felé a közös föderatív államban.

Ezt a feladatot pedig egy évvel később az AVNOJ II. ülésszaka váltotta valóra Jajcéban.

Olaszország kapitulációja lényegesen megváltoztatta a politikai helyzetet hazánkban. Miután a Népfelszabadító Hadsereg szétverte, illetve lefegyverezte az olasz hadsereg fő erejét Jugoszláviában, a hatalom az olaszok által megszállt egész területen a népfelszabadító mozgalom szerveinek kezébe került. Teljes világossággal megmutatkozott, hogy a nép csakis a népfelszabadító mozgalmat és a Kommunista Pártot támogatja, a megszállók segítőtársai viszont nem rendelkeznek semmiféle önálló erővel azon kívül, amelyet a megszállók hatalma juttatott nekik.

Ezenfelül a Népfelszabadító Hadsereg ekkor már hatalmas és jól felszerelt haderő volt, amely nemcsak fenn tudott maradni az ország területén, de mind súlyosabb csapásokat is tudott mérni a megszállókra. Továbbá ez a fejlődés teljes mértékben lejáratta az emigráns kormány körül csoportosuló hazai és külföldi erőket egyaránt, amelyek a megszállókkal

együttműködő és vereséget szenvedett alakulatokra — például a csetnikekre stb. — támaszkodtak, és igyekeztek a világ elől eltitkolni azt a tényt, hogy együttműködtek a megszállókkal, egyszersmind ezeket az alakulatokat saját politikai és nemzeti erőforrásaiknak igyekeztek feltüntetni. 1943-ban bekövetkezett összeomlásuk azonban szétzúzta e reakciós ábrándokat.

Ez volt az a pillanat, amikor Tito javasolta, hogy az AVNOJ Jugoszlávia ideiglenes nemzetgyűlésévé, a föderatív berendezésű állam hatalmának hordozójává alakuljon át, és alakítsa meg az ideiglenes kormányt Jugoszlávia Felszabadításának Nemzeti Bizottsága néven. Az AVNOJ II. ülésszaka Titónak és a Kommunista Párt Központi Bizottságának ezt a kezdeményezését elfogadta és megvalósította.

Az AVNOJ II. ülésszakának forradalmi határozatai nemcsak egy politikai testület ünnepélyes nyilatkozatai voltak. Mögöttük állt a nép jól felszerelt hadserege, a nép jól megszervezett forradalmi és demokratikus hatalmi gépezete a felszabadított területen, amely már Jugoszlávia nagyobb részére kiterjedt, továbbá a nép óriási tömegeit egyesítő népfelszabadító mozgalom egésze a felszabadított és a fel nem szabadított területeken.

Az AVNOJ II. ülésszakának határozatai — formailag ideiglenes jellegük ellenére — a jövendő Jugoszlávia új politikai és társadalmi szerkezetének két fő összetevőjét szavatolták végérvényesen.

1. a népfelszabadító mozgalomban tömörült és egyesült forradalmi népi tömegek hatalmát és

2. a parasztság és a többi dolgozó tömegek, valamint a haladó szellemű értelmiség nagy részével társult munkásosztály vezető szerepét, élen a Jugoszláv Kommunista Párttal, ami lényegében a népfelszabadító mozgalom magva is volt.

Az AVNOJ II. ülésszakán ezzel megalakult az új Jugoszlávia mint a munkásosztály vezette dolgozó nép hatalmának eszköze.

Az AVNOJ II. ülésszakának határozatai azt is jelentették, hogy Jugoszlávia népei a megszállt Európában kezükbe vették a saját sorsuk intézését, és megkérdezésük nélkül senki sem szőhet terveket jövendő sorsukról. A népfelszabadító mozgalom ereje, amely az AVNOJ II. ülésszakán és a Népfelszabadító Hadsereg Jugoszlávia minden részén aratott győzelmeiben nyilvánult meg, lehetővé tette, hogy hazánkat közvetlenül az AVNOJ II. ülésszaka után egyre határozottabban ismerje el a világ; ez is az AVNOJ II. ülésszakán hozott határozatok helyességét és messzeható jelentőségét igazolta, valamint a párt e pillanatokban követett politikáját.

A háború záró szakaszában döntő fontosságú kérdéssé vált, hogy Jugoszláviát nemzetközileg elismerjék mint egyenrangú háborús szövetsé-

gest a fasiszta agresszorok ellen: harcban. Tekintettel a háborúban lerombolt ország újjáépítésének óriási feladataira, ennek a kérdésnek rendkívüli jelentősége volt Jugoszlávia népei számára.

Az ilyen irányú tevékenységre azért is mind nagyobb szükség volt, mert az országban és emigrációban levő reakciós erők, továbbá azok a külföldi körök, amelyek támogatták az előbbiek tevékenységét, hogy megvédelmezzék saját hegemonista érdekeiket Jugoszláviában, arra törekedtek, hogy az új Jugoszlávia — akárcsak a régi volt — a nagyhatalmak megbeszéléseinek eredménye legyen. A reakciós jugoszláv burzsoáziának csak ilyen megoldás esetében voltak bizonyos esélyei arra, hogy legalább részben megvédje érdekeit. E reakciós nyomás következtében vált Jugoszlávia „problémává" a Hitler-ellenes koalíció nagyhatalmainak viszonyában. Jugoszlávia Felszabadítása Nemzeti Bizottságának nemzetközi tevékenységét ezért úgy kellett fejleszteni és irányítani, hogy világosan kifejezésre jusson Jugoszlávia népeinek elszántsága: a belső viszonyok és az állam berendezése kizárólag az ő ügyük.

E kérdések tisztázására irányuló érintkezések a Szovjetunió és a nyugati országok kormányaival, Tito személyes találkozói az említett országok államfőivel és katonai vezetőivel, valamint a népfelszabadító mozgalom politikai vezetőségének világszerte kifejtett széles körű politikai tevékenysége világosan mutatja, hogy Titónak — noha szakadatlanul lefoglalta a hadműveletek vezetése és a fegyveres erők fejlesztése — milyen fejlett érzéke volt az események időszerű politikai vonatkozásai iránt, és hogy minden pillanatban azokra a kérdésekre és feladatokra tudta összpontosítani figyelmét, amelyek az adott helyzetben a harc sikere szempontjából döntő fontosságúak voltak. A katonai győzelmek és a politikai tevékenység szakadatlan kombinációja, a szüntelen erőfeszítés, hogy a felkelés fegyveres erőinek minden sikerét és erősödését politikailag megszilárdítsa, azaz hogy a népfelszabadító mozgalomban egyesült politikai erők belföldi és nemzetközi helyzetének erősítésében egyre újabb sikerek szülessenek — ez volt a párt politikai tevékenységének és külön Tito politikai kezdeményezéseinek egyik legfontosabb jellegzetessége az egész népfelszabadító háborúban.

Ezeknek az erőfeszítéseknek volt alkotó része az ismeretes Tito—Šubašić-féle egyezmény is. Akadtak akkor olyanok, akik fölöslegesnek, sőt hátrafelé tett lépésnek tekintették az egyezményt, tekintettel arra, hogy a népfelszabadító mozgalom — élén a Kommunista Párttal — elég erős volt ahhoz, hogy szavatolja az új Jugoszlávia demokratikus, népi és szocialista struktúráját. Tito és a párt vezetősége azonban úgy vélték, hogy éppen ezért lehet és kell ilyen megegyezést kötni, mert az kibővíti az új rendszer politikai alapját az átmeneti időszakban, viszont semmiképpen

sem gyengítheti a Népfelszabadító Front és a Kommunista Párt vezető szerepét, és meggyorsítja, megkönnyítheti sok súlyos bel- és külföldi vonatkozású kérdés rendezését.

Az eredmények hamarosan bebizonyították, hogy ez a politika helyes volt.

IX.

A népfelszabadító mozgalom végső győzelme után kibővült az új társadalmi rendszer tömeg- és politikai alapja, ennek az alapnak osztály- és általános politikai szerkezete azonban a köztársaság kikiáltása és az első gyökeres szocialista forradalmi intézkedések után is megtartotta mindazokat a sajátosságait, amelyek a népfelszabadító mozgalom egész fejlődése folyamán jellemezték. Más szóval: az új Jugoszlávia a munkásosztály vezette dolgozó nép forradalmi demokratikus hatalmának országa lett, amely a szocializmus építésére, azaz a proletariátus diktatúrájára vett irányt ama sajátos formák közt, amelyek megfeleltek a szocialista forradalom győzelméért vívott harc feltételeinek. A pártnak most meg kellett valósítania mindazt, amiért a munkásosztály élén néhány évtizeden át harcolt. A párt — Titóval az élén — az új körülmények közt is hű maradt önmagához, vagyis azokhoz az eredeti eszmei és politikai álláspontokhoz, amelyek a dolgozó tömegek pártjává tették, és amelyek politikai és tetterejének valódi forrásai voltak.

Miután a párt Jugoszlávia népeinek új szocialista államában magára vállalta a legfőbb felelősséget a népek sorsáért és a legerősebb közvetlen hatást gyakorolta az államhatalom egész gépezetére, nem esett abba a kísértésbe, és nem követte el azt a hibát, hogy elegendőnek tekintse magát önmaga számára, vagy azt képzelje, hogy az államapparátussal való kapcsolata elegendő a szocializmus építésének zavartalan előrehaladásához. A párt munkájának módszerei az új körülmények közt is általában arra irányultak, hogy ne gyengüljenek, sőt erősödjenek és sokoldalúan fejlődjenek a politikai harcnak mindazok az eszközei és szervezeti formái, amelyek a párt számára lehetővé tették, hogy a munkásosztály és a munkástömegek történelmi céljaiért éppen a munkásosztály és a dolgozó tömegeinek tevékenységre mozgósítása útján harcoljon, felmutatva előttük a harc céljait és eszközeit, befolyásolva tudatuk alakulását. Azt mondhatnánk, hogy a párt ilyen irányzatában a következő tényezők voltak a legfontosabbak:

1. A párt a néptömegek, elsősorban a munkásosztály tudatos, sokoldalú és harcos kezdeményezéséért küzdött a termelésben, illetve a munkában és a politikai meg a társadalmi akciókban. Ezért fordított nagy

figyelmet a vállalatokban uralkodó viszonyok alakulására, a szakszervezetek szerepére, a termelői tanácskozásokra, a dolgozók képzésére és egyéb hasonló munkamódszerekre. Éppen ezekből az elemekből és forrásokból nőtt ki közvetlen folytatásként a párt tájékozódása a munkás- és a társadalmi önigazgatás felé.

2. A párt abból a felfogásból indult ki, hogy a szocializmus nemcsak a munkásosztály leghaladóbb részének, élcsapatának és a szó szoros értelmében vett marxi gondolatnak az ügye. Arra törekedett tehát, hogy a szocialista forradalomért és a szocialista országépítésért vívott harcban megőrizze, sőt ki is bővítse és meg is szilárdítsa az új szocialista Jugoszlávia tömegbázisát, amely az antifasiszta harcban és a népfelszabadító háborúban jött létre, és amely a Népfelszabadító Front szervezetében öltött formát. A Népfelszabadító Front ilyen szerepének logikus folytatásaként alakult ki a Jugoszláv Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének szerepe.

3. A párt azért harcolt és harcol, hogy a dolgozók tömegei — élükön a munkásosztállyal — a hatalom tényleges és a lehető megközvetlenebb hordozóivá váljanak; noha az önigazgatás koncepciói csak valamivel később és fokozatosan fejlődtek ki, mégis, már kezdetben világos volt, hogy a párt nem uralkodhat a társadalom fölött a dolgozó tömegek helyett, hanem csak az élükön állva mint a szocialista társadalmi tudat szervezett vezető ereje.

A párt mint felelős forradalmi élcsapat egyszersmind kellő realitással mérte föl, hogy ezen a területen éppen a társadalom osztály- és politikai erőviszonyai jelentik azt a tényezőt, amely e folyamat irányáról és üteméről dönt. Magától értetődő, hogy a párt az adott körülmények közt nem azonosíthatta a maga vezető szerepét kizárólag az élenjáró eszmei és politikai erő szerepével, hanem vállalnia kellett a felelősséget a rendszer bizonyos kucspozícióiért, amelyektől a szocializmus megmaradását és fejlődését biztosító általános politikai előfeltételek szilárdsága függ. Úgy vélem, hogy a párt állásfoglalása a dolgozó tömegek tényleges hatalma, az önigazgatás és a közvetlen demokrácia mellett az állam egész politikai rendszerének kiépítésében, és ennek összekapcsolása a dolgozó tömegek demokratikus szervezeteinek széles frontjára támaszkodó Kommunista Párt nélkülözhetetlenül szükséges vezető szerepének megvédésével — ez volt mind a proletárdiktatúra fejlesztésének, mind az osztály nélküli társadalomhoz és az állam elhalásához vezető folyamatnak legfőbb jellegzetessége hazánkban.

Amikor pártunk a proletariátus diktatúrájára hivatkozott, nem okot és kifogást keresett a tétlenségre a szocialista társadalmi viszonyok feltétlenül szükséges demokráciájáért vívott harcban, ami társadalmunk bürokratizálódásához vezetett volna. És fordítva: hivatkozásunk az ál-

lam elhalásáról szóló elméletre nem jelentette azt, hogy a párt és a kommunisták opportunista módon elhárítják magukról a felelősséget a szocializmus szilárdságáért és előrehaladásáért folytatott küzdelemben az adott körülmények közt, amelyekben a szocialista állam rendkívül fontos szerepet játszik, s ezt a szerepet csakis az ilyen állam játszhatja. Ellenkezőleg, szembehelyezkedtünk a proletárdiktatúra elve elleni támadásokkal, ha ez a jugoszláv munkásosztály és a dolgozó tömegek lefegyverzéséhez szolgálhatott alapul a szocializmusért vívott forradalmi harcban; hasonlóképpen szembehelyezkedtünk az állam elhalására irányuló tudatos törekvések lebecsülésével is, ha mögötte az önigazgatás fejlődésével, a közvetlen demokráciával és a tömegek tevékenységével szemben megnyilvánuló bürokrata ellenállás húzódott meg.

4. Noha a párt következetesen demokratikus volt, és a tömegekre támaszkodott, sohasem feledkezett meg róla, hogy a demokrácia nem azonos az ösztönszerűség uralmával, és a maga szerepét sohasem úgy fogta fel, mint a „társadalmi többség akaratának" gépies végrehajtójáét. Ha a párt vezető társadalmi erő kívánt maradni, messzebb és mélyebbre kellett látnia, mint a néptömegeknek és a „társadalmi többségnek", a haladó irányú társadalmi tevékenység hosszú távú céljainak kialakításában kellett látnia eszmei és politikai vezető szerepét a társadalomban, továbbá abban, hogy következetesen harcoljon progresszív felismeréseinek átruházásáért a széles néptömegekre. A párt mindig a néptömegeknek, a társadalmi, anyagi és szociális előrehaladás legfőbb hordozóinak aktivizálására törekedett, de gyakran kész volt önmagát korrigálni, az árral szemben haladni, küzdeni a tömegek új ismereteiért, ideiglenesen kompromisszumokat is vállalni, ezzel azonban nem tért el a maga felismeréseitől és céljaitól.

Ebben mindenekelőtt Tito mutatott példát. Minthogy személyileg is szorosan a munkástömegekhez kapcsolódott, rendkívüli tehetsége és tudása folytán abban a helyzetben volt, hogy a kommunisták és az ország többi dolgozója számára a harc és a társadalmi alkotás szakadatlanul új távlatait tárhatta föl, s befolyást gyakorolhatott a társadalmi tudatra és az emberek tevékenységére a társadalmi élet valamennyi területén. Hű lévén érdekeikhez, s egész életén át az ő érdekeikért harcolva, mégsem volt hajlandó megalkudni a munkástömegek olyan törekvéseivel és hangulatával, amelyek a tudat elmaradottságának és a szükségszerűségek meg nem értésének megnyilvánulásai voltak.

A szocialista országépítés több mint két évtizedes eredményei azt bizonyítják, hogy Titónak a pártra, a tömegek pártjára és egyben mint a tömegek szervezett eszmei és politikai tudatának megtestesítőjére vonatkozó koncepciója az új társadalmi feltételek közt újabb igazolást nyert, és újólag is megvalósult. Ez a koncepció azonban — akárcsak korábban

is — a szocialista országépítés feltételei közt is ellenállásokba ütközött, és maga a gyakorlat komoly próbára tette.

A párt ilyen irányvonalával már az új Jugoszlávia szocialista országépítésének kezdetén szembehelyezkedett Sztálin beavatkozása. Noha Sztálin kritikája formailag gyakorlatunk egy sor másodlagos jelenségére és problémájára irányult, beavatkozásának tényleges forrása és oka két koncepciónak az összeütközése volt a párt szerepével, politikájával és munkamódszerével, a politikai rendszer, illetve az állam jellegével és szerepével kapcsolatban a szocializmus feltételei közt. Az összeütközés lényege Sztálinnak abban a bírálatában jutott kifejezésre, hogy Jugoszlávia Kommunsita Pártja a maga koncepciójával „felhígul a tömegekben". Maga a megfogalmazás bizonyítja a legvilágosabban, hogy Sztálin képtelen volt felfogni a tömegek pártjának koncepcióját, amellyel pártunk győzedelmeskedett, és nem tudta megérteni a politikai rendszer fejlődésében megnyilvánuló forradalmi és demokratikus irányzatot, s azt, hogy e rendszer tartalmazza a néptömegek politikai és társadalmi tevékenységének bonyolult szervezeti mechanizmusát, amely forradalmunk sajátos feltételei közepette fejlődött ki. De nemcsak arról volt szó, hogy Sztálin nem tudta fölfogni ennek a koncepciónak a lényegét, hanem arról is, hogy ez a koncepció összeütközésbe került Sztálinnak a szocialista társadalom fejlődésére és a nemzetközi munkásmozgalomban uralkodó viszonyokra vonatkozó koncepciójával, amelyet politikai tevékenységének különösen utóbbi évtizedeiben alakított ki magának, amikor a szocializmus első országa kivételesen nehéz körülmények között fejlődött.

Az összeütközés Sztálinnal rendkívül súlyos csapást jelentett munkásosztályunk és pártunk számára. Tito azonban, akire ebben az időben a dolgok természeténél fogva a legnagyobb felelősség hárult, merészen úgy határozott, hogy szembeszegül Sztálinnal, s felhívta a pártot és Jugoszlávia népeit, hogy támogassák ebben az ellenállásban. Nem azért hozott ilyen döntést, hogy egyszerűen megvédjen egy doktrínát a másikkal szemben, hanem azért, hogy valamennyi jugoszláv kommunistával együtt védelmezze pártunk döntési jogának függetlenségét olyan ügyekben, amelyek Jugoszlávia munkásosztályára és népeire tartoznak, főleg pedig azért, mert tudatában volt annak a ténynek, hogy ha elfogadjuk Sztálin koncepcióit, ez a mi körülményeink közt azt jelentené, hogy a párt elszigetelődik a tömegektől, elveszíti a tömegek támogatását a szocializmus építéséért vívott harcban, és ezzel súlyos belső megrázkódtatások kezdődnek. Ma már semmi kétség nem fér hozzá, hogy Titónak és pártunknak ez a határozata sorsdöntő, történelmi hozzájárulás a szocializmus fejlődéséhez.

A párt által meghatározott irányzatra a bürokrácia belső forrásai is nyomást gyakoroltak. A pillanat nem alkalmas ennek részletesebb kifej-

tésére. Tény azonban, hogy pártunk idejekoran és erélyesen szembeszállt a proletárdiktatúra, a társadalmi és az államigazgatás bizonyos társadalmi funkcióinak elbürokratizálásával, sőt a Kommunista Párt, illetve a Kommunista Szövetség vezető szerepéből adódó bizonyos funkciók elbürokratizálásával is, és a társadalmi meg a gazdasági igazgatás egész mechanizmusát, valamint a politikai rendszer demokratikus építését hozzáidomította a harc érdekeihez, amelynek célja egy olyan társadalmi jelenség tudatos leküzdése volt, amely törvényszerű velejárója a társadalom fejlődésének a szocializmus felé vezető út első lépésein.

Azok az emberek, akik minden alkalmat fölhasználnak, hogy kárt okozzanak a Kommunista Szövetség politikai tekintélyének, a bürokratizmusra hivatkoznak, mint a politikai rendszert és a Kommunista Szövetséget vádló jellegzetességre. Holott sem a mi rendszerünk, sem pedig a Kommunista Szövetség szerepének nem sajátos jellegzetessége, hogy ilyen jelenségek és törekvések léteztek, és még léteznek. Ez a jelenség világszerte a mai gazdasági és társadalmi struktúrának terméke és kísérő jelensége, sajátos formáiban pedig a modern szocialista rendszeré is. A bürokratizmus minden korban és minden társadalomban a hatalom és a tulajdon mindenfajta monopóliumának kísérő jelensége. E jelenségeket és törekvéseket véglegesen csak a termelőerők és a társadalmi viszonyok további fejlődése számolhatja föl, azaz a hatalom és a tulajdon monopóliuma minden maradványának megszüntetése. Ez pedig csak történelmi folyamat, nem pedig a politikai deklaráció eredménye lehet.

Pártunk, illetve a Kommunista Szövetségünk és egész társadalmunk jellegzetessége viszont abban van, hogy a mi pártunk korábban és határozottabban, mint bármelyik másik párt, nyíltan szembeszállt ezzel a jelenséggel és rámutatott fölszámolásának igazi útjaira és eszközeire.

Éppen a mi pártunk mutatott rá, hogy a bürokrácia éppen úgy kapcsolódik az államtulajdoni viszonyokhoz, mint mindenfajta tulajdonosi monopólium. Rámutatott arra is, hogy a vezető funkciók nem önmagukban forrásai a bürokráciának, hanem a társadalmi viszonyok meghatározott jellegzetességei azok. A párt volt az, amely megállapította, hogy a mi körülményeink közt ilyen tényező az államtulajdonosi monopólium maradványainak szükségszerű átmeneti formája a társadalmi és gazdasági viszonyok közt, s hogy éppen ezeknek a maradványoknak a leküzdése — a dolgozók önigazgatásának fejlesztése révén — valamint a termelőeszközök minden másfajta tulajdonosai monopóliumának megszüntetése az egyetlen út a bürokrácia felszámolása felé.

Más szóval: a párt rámutatott arra, hogy a szocialista társadalmi viszonyok előrehaladásának reális távlata mind társadalmi és gazdasági, mind demokratikus és humanista értelemben nem a bürokrácia mint „új osztály" elleni „osztályharcból" áll, mert a bürokrácia a történelem fo-

lyamán minden uralkodó osztály és társadalmi viszony kísérője és érdekeinek meg akaratának végrehajtója volt, amelyeket az uralkodó osztályok és a társadalmi viszonyok kialakítottak, tehát a társadalmi és a gazdasági igazgatás autoritatív funkciói, és azok az emberek, akik e funkciókat betöltik, a mi körülményeink közt is elsősorban csak érvényesítői a fennálló társadalmi viszonyoknak, nem pedig „osztályjellegű" hordozói. Természetesen ez nem jelenti, hogy az „érvényesítő" nem gyakorolt progresszív vagy konzervatív befolyást, vagy hogy érdekei nem játszanak semmiféle szerepet, de világos, hogy a társadalmi viszonyok nem az „érvényesítő" helyzetének termékei, hanem ellenkezőleg: a társadalmi viszonyok feltételezik az „érvényesítő" kisebb vagy nagyobb szerepét. A bürokrácia és a bürokratikus politikai abszolutizmus elleni harc igazi útja tehát a társadalmi és gazdasági igazgatás funkciójának az államtulajdonosi monopólium eszközének tervszerű és fokozatos átalakítása a dolgozók önigazgatásának eszközévé.

A párt tehát — szemben a meddő, szubjektivista doktrinéri, demagóg és destruktív kritikákkal, amelyek a szocialista állam minden tekintélyét és minden társadalmi funkciót bürokráciává nyilvánítottak — a bürokráciának éppen azon a ponton üzent hadat, ahol egyedül volt lehetséges győzelmet aratni. Erélyes leszámolásba kezdett az államtulajdonosi monopóliummal, mind állami-centralista, mind csoportos megnyilvánulásaival, majd eszmei és politikai harcot indított a társadalmi fejlődés ilyen irányzatát támogató felfogások ellen és ezek képviselői ellen. Míg egyfelől a bürokrácia abban az irányban gyakorolt nyomást, hogy fölszámolja az önigazgatást, és a Kommunista Szövetség az államtulajdonosi monopólium vakon engedelmeskedő, praktícista végrehajtójává változzék, másfelől a burzsoá ideológia, a kispolgári ál-liberalizmus, az akadémikus-klasszicista doktrinérizmus, a tudatosan vagy szándéktalanul destruktív anarchia álláspontjáról kiinduló nyomás mindenekelőtt a párt, illetve a Kommunista Szövetség vezető szerepének felszámolására irányult, s arra, hogy az önigazgatás a politikai klikkek hatalmi harcának eszközévé váljék. Elutasítva a bürokrácia kritikájából adódó szocialista következtetéseket, e nyomás képviselői a bürokrácia bírálatát mindinkább a párt, a munkásosztály vezető szerepe elleni harccá változtatták a hatalom rendszerében, egyúttal pedig a szocializmus és a szocialista önigazgatás lényeges és döntő fontosságú alapjai elleni harccá. Ma már teljesen világos, hogy a párt csak akkor lesz képes következetesen és maradéktalanul valóra váltani politikáját, amely mellett a IV. plénumon kötelezte el magát, ha az eddigihez hasonló elszántsággal száll szembe a társadalmunkban megnyilvánuló ilyen törekvésekkel is.

Tito szakadatlanul az eszmei és politikai harc központjában állt mindkét fronton. Rendkívüli erőfeszítéseket tett és tesz a pártnak az önigaz-

gatásért vívott harcában, mégpedig nemcsak elvi síkon, hanem az önigazgatás konkrét gépezetének fejlesztéséért vívott küzdelemben is. Arra törekedett, hogy az önigazgató munkás minél közvetlenebb ellenőrzést gyakorolhasson mindazon anyagi és egyéb eszközök fölött, amelyektől munkájának és önigazgatásának a sikere függ. Az önigazgatás lényegét Tito még 1950-ben világosan kifejtette az állami gazdasági vállalatoknak és a magasabb fokú gazdasági társulásoknak a munkaközösségek részéről való igazgatásáról szóló alaptörvény meghozatalakor, amikor ezt mondta:

„A termelőeszközök államosításával még nem valósult meg a munkásmozgalomnak az a mozgósító jelszava, hogy »a gyár a munkásoké!« Ugyanis »a gyár a munkásoké, a föld a parasztoké!« nem valami elvont propaganda-jelszó, hanem mély értelme és tartalma van. Tartalmazza a szocialista termelési viszonyok egész programját mind a társadalmi tulajdont, mind a dolgozók jogait és kötelességeit illetően. Tehát, ha valóban szocializmust akarunk építeni, ezt a jelszót meg lehet és meg kell valósítanunk a gyakorlatban."*

Majd így folytatta:

„Nálunk ma a gyárakat, bányákat és egyebeket maguk a munkások igazgatják. Ők határozzák meg, hogyan és mennyit fognak dolgozni, ők tudják legjobban, miért dolgoznak, és mire fogják fordítani munkájuk eredményét."**

Emlékeztetni kívánok arra is, milyen nagy erőfeszítéseket tett Tito a bővített újratermelés rendszerének átszervezéséért, mert a munkásigazgatás tulajdonképpen csak ezzel nyerte el igazi képét. Valójában éppen e téren értük el társadalmi reformunk legnagyobb eredményeit és valósítottuk meg a dolgozók szocialista önigazgatásának legfontosabb előfeltételét.

Tito azonban egyszersmind szakadatlanul figyelmeztetett és figyelmeztet arra, hogy az önigazgatás nemcsak joga és kiváltsága a dolgozó embernek, hanem állandó felelősséget, sőt gyakran áldozatokat is jelent. Az önigazgató munkásoknak mindig azt mondta és mondja, hogy az önigazgatás mint forma önmagában nem javítja meg a dolgozók életét és helyzetét, de arra szolgál, hogy a dolgozó ember jobban, tehát önállóbban és több kezdeményezéssel dolgozhasson, fokozhassa a munka termelékenységét és ezáltal gondoskodjon saját jobb jövőjéről. Abban a törekvésében, hogy az önigazgatók elnyerhessék az őket megillető jogokat, Tito mindig hangoztatja az önigazgatás gépezetében szükséges felelősséget, figyelmet, gazdaságos ügyintézést és a rendet.

Miközben rámutat arra, hogy a vállalatok, az intézmények és egyéb

* Josip Broz Tito: Beszédek és cikkek V. Forum Könyvkiadó 1963. 211. l.
** I. m. 235. l.

társadalmi szolgálatok tevékenysége nem csupán egyes munkaközösségek, hanem az egész közösség ügye, egyúttal arra is felhívja a munkaközösségek figyelmét, hogy nem lehetnek önelégültek, hanem egyesíteniük kell erőiket más munkaközösségével, tudatosan a kooperációra, a munkamegosztásra és általában az integrációra kell irányt venniük. Tito mindig hangsúlyozta, hogy az önigazgatás nem mentesíti sem a politikai, sem pedig a gazdasági és tervezési állami szerveket az ország helyzete iránti felelősségtől, hisz nekik kell szavatolniuk a munkaközösségek munkához és alkotáshoz fűződő érdekeit, összhangba kell hozniuk azokat, és a lehető legjobb közös eredmény érdekében kell irányítaniuk.

Egyetlen társadalom fejlődése sem egyenes vonalú. A társadalmi viszonyok minden minőségi változását a társadalmi, gazdasági és anyagi struktúra bizonyos mennyiségi változásainak kell megelőzniük. A mi szocialista társadalmunk is olyan szervezet, amely ellentmondások közepette fejlődik, amelyek azért is erőteljesebben kifejezésre jutottak, mivel társadalmunk gyorsan és gyakran rendkívül egyenetlenül fejlődött. Ezért nyilvánultak meg a problémák és a nehézségek is élesebb formában.

Titónak rendkívül fejlett érzéke van a fordulópontot jelentő mozzanatok iránt, amelyek feltétlenül változásokat igényelnek, s ez onnan van, hogy mindig élénk figyelemmel kísérte a dolgozó tömegek reagálását. Egész sor ilyen sorsdöntő pillanatban éppen Tito kezdeményezése tette lehetővé a megoldásra érett problémák fölmérését és az új helyzetnek megfelelő feladatok meghatározását új módon. És bármilyen személyes, alkotó kapcsolatban is áll társadalmi fejlődésünk valamennyi szakaszával, sohasem tétovázott, hogy változtasson valamely irányzaton, vagy munkamódszeren, ha az élet ezt megkövetelte. Abból a tényből kiindulva, hogy a világ szakadatlanul változik körülöttünk, hogy az emberek változtatják és közben maguk is változnak, Tito az alkotó forradalmi párt, a Kommunista Párt lényeges jellegzetességének azt a készségét tekintette, hogy megérezze ezeket a változásokat és politikáját, szervezetét és munkamódszerét is a megváltozott körülményekhez alkalmazza.

Éppen ez volt az oka, hogy a párt, Titóval az élen, bátran elszánta magát a gazdasági és a társadalmi reformra annak tudatában, hogy a reform nagy áldozatokat is követel dolgozóinktól, de megteremti a további gazdasági és társadalmi fejlődés szilárdabb alapjait is, főleg pedig a munkásönigazgatás fejlődésének alapját.

Tito rendkívül fontos szerepet játszott a nemzetek közti viszony fejlesztésében is hazánkban. Már a háború előtt szembeszállt az ország feldarabolásának szektás jelszavával, abban a meggyőződésében, hogy népeinknek igen komoly érdekük az egység megőrzése, ha ez az egység valamennyi nép szabad akaratán és egyenjogúságán alapszik. Nemcsak múltbeli sorsuk összefonódása és a népek közötti általános testvériség

távlata utalta őket egységre, hanem a közös gazdasági érdekek és a szocializmus fejlődésének érdekei is. Főleg pedig az a szükséglet utalja őket az egységre, hogy a mai világban — amelyben még mindig nagy szerepet játszanak az imperializmus, illetve a gazdasági és politikai hegemónia reakciós erői — biztosítsák létüket és függetlenségüket, illetve hogy gazdasági és politikai függetlenségük belső feltételeinek kialakításában egymás segítségére támaszkodjanak.

Tito azonban tudta, hogy a testvériséget és egységet végső fokon nem lehet száraz pártdoktrínákkal, sem pedig az állam erejével szavatolni. A testvériség és egység csupán az ország népeinek egységre irányuló tudatos tevékenységéből eredhet, és kizárólag a teljes egyenjogúság talaján jöhet létre, minden egyes népnek abból az érzéséből fakadhat, hogy úr a maga házában. Tito koncepciójában az ország nemzetiségi politikáját illetően ezért a jugoszláv népek testvériségéért és egységéért vívott harc, valamint a teljes egyenjogúságukért folytatott küzdelem valójában egyazon politika két oldala. Megfeledkezni bármelyik oldaláról is nem más, mint szem elől téveszteni általában a nemzeti kérdés iránti aktív, demokratikus és haladó szellemű viszonyt. Tito ezért mindig párhuzamosan harcolt a szűkkeblű nacionalizmus és sovinizmus ellen, valamint a nagyállami törekvések ellen — elméletben és gyakorlatban egyaránt. Ennek a politikának és gyakorlatnak a jóvoltából a jugoszláv népek szocialista közössége nemcsak megőrizte és megszilárdította a testvériség és egység eszméjét, hanem szerkezetének lényeges és alapvető összetevői tekintetében a népek közti demokratikus viszonyok ritka példáját szolgáltatja.

És végül: rendkívül nagy jelentőségű Tito alkotó tevékenysége a szocialista Jugoszlávia külpolitikájának kialakításában és megvalósításában. Az e téren kifejtett tevékenysége a mai világban végbemenő leghaladóbb irányú eszmei és politikai folyamatok kiemelkedő alkotó része lett, amelyekhez Tito koncepciói és tevékenysége gazdag hozzájárulást jelentenek.

Tito nemzetközi politikai koncepciói — akár az imperializmus elleni harcról, akár pedig a nemzetközi munkásmozgalmon belüli problémákról van szó — valójában Tito teljes alkotó egyéniségének kifejezői. Amint hazánkban küzdött az elnyomás, a kizsákmányolás és a reakciós erőszak ellen, ugyanígy harcolt és harcol nemzetközi síkon az imperializmus a nemzeti elnyomás és az erősebb hatalmán alapuló hegemónia ellen. Amint gyűlölte az opportunista kapitulációt és a reakciós burzsoázia politikai erejével szembeni hitevesztett kispolgári meghunyászkodást és a burzsoázia eszmei bálványai előtti főhajtást, ugyanúgy gyűlöli a tehetetlen meghátrálást az erősebb jogán alapuló mindenfajta nemzetközi erőszak előtt. És amint megveti a szocializmusért és a társadalmi haladásért vívott harcban a hazug szólamokat, bármilyen ultraradikális formában nyilvánuljanak is meg, továbbá minden meddő szektásságot, amely el-

választja a forradalmi élcsapatot a társadalmi élet eleven szervezetétől, ugyanígy a világ jobb jövőjéért, a kolonializmus és a neokolonializmus meg mindenfajta nemzeti elnyomás ellen vívott harcban Tito szakadatlanul elutasít minden doktrinéri szektásságot, amely elszakítja a nemzetközi munkásmozgalmat és a szocializmust a többi imperialistaellenes és demokratikus erőtől, elvet minden ultraradikalizmust, amely frázisokkal álcázza tehetetlenségét és képtelenségét, hogy befolyást gyakoroljon a dolgok folyamatára.

Tito mindig hangsúlyozza, hogy egy olyan szocialista ország külpolitikája, mint Jugoszláviáé, nem állhat kizárólag az ország rövidtávú érdekeinek hatása alatt, hanem szem előtt kell tartania az imperialistaellenes, demokratikus és haladó irányú világfolyamatok egészét, továbbá támogatnia kell mindazt, ami ezeket egyesíti és elhárítani mindent, ami megtéveszti őket és megbontja egységüket.

Tito és pártunk koncepciója ezen a téren sem volt a várakozás, a saját határok közé való bezárkózás, a minél rosszabb — annál jobb elmélet cégére alá rejtett tétlenség koncepciója, hanem a népek és a tömegek aktivizálásának koncepciója volt közvetlen céljaikért, nemzeti szükségleteikért és harci egységük kialakításáért mindenfajta nemzeti elnyomás ellen. Tito és a párt e tekintetben abból a felfogásból indultak ki, hogy a nemzetközi munkásmozgalom harca a munkásosztály történelmi céljaiért, a demokratikus és haladó erők harca az emberi jogokért, a szocialista erők küzdelme a világ békés koegzisztenciájáért, valamennyi haladó erő harca a népek közti demokratikus viszonyokért, az elnyomott népek és valamennyi imperialista erő küzdelme minden nép szabadságáért és az imperialista hegemónia alapjának szakadatlan szűkítéséért — mégpedig mind a népek politikai függetlenségéért, mind pedig a gazdasági függetlenségükért, egyenjogúságukért és gyorsabb gazdasági fejlődésükért folytatott harc útján —, mindez együttesen alkotja a világ előrehaladásának azt az eleven és egységes folyamatát, amelytől elsősorban függ, hogy a világ képe gyorsabban vagy pedig lassabban változik imperialistaellenes, demokratikus és békés irányban. A szocialista erőknek tudniuk kell a mozgalom egész nevében gondolkodni és cselekedni, ahelyett, hogy doktrinér és szektás módon önmagukba zárkóznának. Pártunk ebből a szempontból tekintett arra a problémára is, hogy milyennek kell lennie egy olyan szocialista ország politikájának, mint Jugoszlávia, korunk világeseményei közepette. Elutasítva egyes „kizárólag saját" érdekek mindenféle szűkkörű szektás értelmezését, Tito és pártunk mindig úgy igyekezett irányítani hazánk külpolitikáját, hogy érintkezéseket és tevékeny együttműködést alakítsunk ki mindazokkal a nemzetközi erőkkel, amelyek az adott helyzetben hozzájárulhatnak a nem-

zetközi gyakorlat sürgető, mindennapi problémáinak progresszív irányú rendezéséhez.

Tito számottevően hozzájárult annak a kérdésnek tisztázásához is, hogy milyen viszonyoknak kell uralkodniuk a mai körülmények mellett a szocialista országok közt és a nemzetközi munkásmozgalomban, hangsúlyozva az egység szükségességét a szocializmus és a nemzetközi munkásmozgalom az imperialistaellenes harc, a béke és a békés együttműködés, a valóban közös érdekű kérdésekben. Egyszersmind hangsúlyozta, hogy az egység csak minden pártnak a saját munkásosztálya és saját népe iránti önálló felelősségén alapulhat, tehát mentesnek kell lennie mindazoktól a formáktól és eszközöktől, amelyek megzavarhatják, amelyek az önállótlanság és az egyenlőtlenség jelenségeihez vezethetnek — tekintet nélkül a különbségekre egyes problémák és egyes helyzetek megítélésében, amelyek a szocialista erők harcának mai bonyolult feltételei között szükségszerűen megnyilvánulnak.

És végül: Tito jelentős mértékben járult hozzá az imperializmus, főleg pedig a kolonializmus, a neokolonializmus és mindenfajta politikai meg gazdasági hegemónia elleni harc jelenkori problémáinak fölméréséhez. Külön rámutatott azokra a korszerű, új formákra, amelyekben a munkásosztály történelmi érdekei és az elnyomott, politikai és gazdasági függőségben levő, félig független népek imperialistaellenes harcának valamennyi formája összekapcsolódik, és ezzel összefüggésben külön hangsúlyozta az el nem kötelezett országok harcának fontosságát és annak a küzdelemnek a jelentőségét, amelynek célja a gazdaságilag fejlett és fejletlen országok közti egyre mélyülő szakadék problémájának progresszív rendezése.

Ezeken az alapokon nyugszik a szocialista Jugoszlávia külpolitikája.

Tito nemzetközi politikai koncepciói és személyes tevékenysége rendkívüli nemzetközi tekintélyt és elismerést szerzett és szerez hazánk külpolitikájának. Ez a külpolitika a jugoszláv népek függetlenségének és szabad belső fejlődésének szilárd támasza lett. Míg a régi Jugoszlávia a nagyhatalmak szakadatlan harcának tárgya volt, amelyek szüntelenül arra törekedtek, hogy uralkodó befolyásra tegyenek szert az ország kormányában és politikájában, az új Jugoszlávia népei a maguk új, szocialista államában saját külpolitikájukkal világosan megmondták az egész világnak, hogy nem akarnak mások alkudozásának tárgyai lenni, hanem csak a maguk urai. És éppen ebben rejlik Tito koncepciójának lényege kezdve attól a naptól, amikor pártunk élére állt, egészen máig.

X.

Nem beszéltem Tito életének és harcának időrendjéről, sem Tito egyéni tulajdonságairól, noha ezek alkotó erejének és Jugoszlávia népei forradalmi munkásmozgalmában játszott szerepének lényeges forrásai közé tartoznak. Nem szóltam Tito gazdag és viharos életrajzának sok más vonatkozásáról sem, amelyek csak együttesen adhatnak magyarázatot arra, miért lett Tito forradalmunk vezető személyisége. A szándékom az volt, hogy Titóról mint alkotó forradalmárról szóljak. Mert forradalmunk minden lépésén jelen van Tito hozzájárulása, és a Párt harmincesztendős harcának minden korszakalkotó eredménye Tito politikájának és tevékenységének erejét fejezi ki, annak a politikának az erejét, amelynek megalkotásában Tito szakadatlanul vezető szerepet játszott.

Manapság, a gazdasági és társadalmi reform végrehajtása idején, amikor társadalmunk egyik legfontosabb fordulópontjához érkezett, az eddiginél is sokkal inkább szem előtt kell tartanunk ezeket a tapasztalatokat. Egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a dolgozók önigazgatása meg a szocialista társadalom szubjektív erőinek egész demokratikus szervezetére támaszkodó Kommunista Szövetség vezető ereje a két tartóoszlopa egész társadalmunknak és szilárdságának, egyszersmind két legfontosabb motorja, mozgatóereje társadalmunk további anyagi, önigazgatási és demokratikus fejlődésének. Meggyengíteni az önigazgatás további fejlődéséért és megszilárdításáért vívott harcot, vagy aláásni a Kommunista Szövetségnek, a munkásosztály és a dolgozók szervezett forradalmi és szocialista tudatának vezető szerepét, a jelen körülmények közt csupán egyet jelenthet: megfosztani a dolgozó embereket attól a joguktól, hogy maguk igazgassák saját munkájukat, és alárendelni őket a tulajdonosi bérviszonyoknak, a dolgozók demokrata és önigazgatási jogait megtestesítő társadalmi igazgatás funkcióját pedig a bürokrácia vagy a burzsoá államrendszerre jellemző politikai klikkek kiváltságává és monopóliumává változtatni.

Ennélfogva a Kommunista Szövetség vezető társadalmi szerepéért vívott ütközet ma semmivel sem kevésbé jelentős, mint tegnap volt, de nem a Kommunista Szövetség holmiféle politikai monopóliumának megteremtése és fenntartása céljából, ahogyan a szocializmus ellenségei állítják, hanem éppen társadalmunk önigazgatási és demokratikus fejlődésének szavatolása érdekében.

Ez pedig azt jelenti, hogy a Kommunista Szövetség politikájának a dolgozó emberek önigazgatásábél kell kinőnie, s az önigazgatásra kell támaszkodnia; ha itt ereszt mély gyökereket, akkor valóban a munkásosztály történelmi érdekeinek képviselője lesz.

Véleményem szerint Tito minden gondolata és tevékenysége, valamint

pártunk valamennyi tapasztalata éppen ez irányban ihletik és irányítják a kommunistákat.

Elvtársnők és elvtársak!

Tito a pártból és a munkásmozgalomból nőtt ki, harcában és erőfeszítéseiben mindig szilárd támaszra, támogatásra és együttműködésre talált a pártban és a munkásosztályban. Tito azonban annak a képességének jóvoltából lett pártunk és forradalmi munkásmozgalmunk vezető és alkotó egyénisége, hogy a harcban fölmerülő számos dilemma eldöntésében éppen azokra az utakra és eszközökre mutatott rá, amelyek győzelmet és sikert hoztak, s amelyeket az élő forradalmi gyakorlat igazolt. Mert szerintünk, forradalmi marxisták szerint a történelmi egyéniség nagyságát mindenekelőtt az emberiség sokoldalú haladásáért és az emberi kizsákmányolás és alárendeltség valamennyi formájának felszámolásáért vívott harcban játszott alkotó szerepe teszi. A történelmi személyiségek közül ennélfogva azoknak van kivételes jelentőségük, akik nemcsak az elnyomott osztályok és emberek haladó törekvéseit fejezték ki, és harci kiáltásukat hallatták, hanem akik egyes történelmi sorsfordulókon alkotó módon hatottak olyan forradalmi, haladó szellemű és humánus határozatok meghozatalára, amelyek valóban az említett törekvések sikerét és győzelmét hozták meg.

Ezek közt a történelmi egyéniségek közt Tito a legnagyobbak közé tartozik.

Tito neve már régen túljutott hazánk határain, és mindazok tulajdonává vált, akik számára a béke létszükséglet, akik fölkelnek nemzeti lényük és létük, függetlenségük védelmében a népek egyenjogú közösségének létrehozásáért, a kizsákmányolás, leigázás és elnyomás minden formája ellen, az erő kizárásáért az államok és a népek közti viszonyból. Tito neve a harcos szimbóluma lett háborúban és békében egyaránt, egy új világ humanista víziójának kifejezője, olyan világnak, amely megszabadult a rettegéstől, hogy egyik ember elpusztítja a másikat, egyik nép megsemmisíti a másikat, egy olyan világ s benne egy olyan nemzedék látomását jelenti, amely nem tud a háború szörnyűségeiről és pusztításairól, az emberben, az emberekben és a népekben lappangó állatiasságról.

Számunkra, Tito kortársai számára, nehéz feladat fölbecsülni művének teljes, objektív jelentőségét. De mint Tito szavainak és tevékenységének közvetlen tanúi, első történelmi lépései óta tudjuk, hogy sorsdöntő társadalmi fordulatok legfontosabb döntéseinek kezdeményezője volt. Tito műve azok közé a történelmi jelenségek közé tartozik, amelyek tartósan ihletik társadalmunk szocialista, és általában minden haladó gondolatát, tevékenységét.

Svetozar Marković-Toza

AZ AGRÁRPROLETARIÁTUS HELYZETE VAJDASÁGBAN

II. rész

GÉPESÍTÉS A MEZŐGAZDASÁGBAN

Azok a birtokok, amelyek szilárdan tartják magukat, arra törekednek, hogy korszerű technikai eszközökkel megkönnyítsék és meggyorsítsák a munkát azért, hogy csökkentsék a befektetett emberi munkát és a termelési költségeket is. Ebben a folyamatban a kulák mezőgazdasági kapitalistává válik. Ezzel a mezőgazdaságban kialakulnak az egyik oldalon a kapitalista vállalatok, a másik oldalon a kis- és középparasztok, félproletárok a kistulajdonosok bérmunkásokká — proletariátussá válnak. A kapitalista művelési mód mind jobban elterjed a mezőgazdaságban, és szétrombolja a falvakban az eddigi gazdasági és szociális viszonyokat.

Ez a folyamat Vajdaságban erősebb, mint bármely más tartományunkban. De erről valamivel később.

1. A gépesítés küldetése

A gépesítés, különösen a modern (korszerű) gépesítés feladata, hogy felszabadítsa az embert a megfeszített munka és a túlórázás alól, és hogy biztosítsa a könnyebb és gondtalanabb életet. A mezőgazdaságban is, akárcsak az iparban, a korszerű technikai eszközök a gazdagok kezében vannak, és csak nekik hoznak hasznot. Így nem csoda, ha az agrárproletariátus mind tömegesebb, és ezzel együtt helyzete napról napra nehezebb, amit majd a későbbiekből is láthatunk.

A modern technika a mezőgazdaságból mind több agrárproletárt szorít ki, a munkanélküliek száma nagyon magas a fejlett mezőgazdasággal

rendlekező országokban. A munkanélküliség természetes következménye az alacsony életszínvonal és az agrárproletariátus éhező tömege. Tehát: a mai individualista-kapitalista társadalomban a technika a kisszámú tehetős egyén tulajdonában van. Helyettesíti a munkásokat, és tulajdonosoknak pillanatnyilag nagy profitot hoz. Ez azonban nem tarthat sokáig. A munkanélküliség elszegényedéshez, a néptömegek alacsony életszínvonalához vezet, pedig ők a fő fogyasztók is, és amennyiben nem fogyasztanak az áru nagy részét hiába termelik. Ez egyrészt a kapitalista termelés anarchiájához, másrészt a munkásosztály és más néprétegek elszegényedéséhez vezet. A termelés és a vele szemben álló csökkentett, alacsony fogyasztás a kapitalista társadalom egyensúlyának felborulásához, hatalmas gazdasági válságokhoz vezet. A fogyasztást növelni annyit jelent, mint munkába állítani az embereket, fokozni a foglalkoztatottságot, mert a bérmunkások vásárlóereje növelésének ez az egyetlen módja.

De hol lehet foglalkoztatni az embereket?

A technika minden területén felváltotta és mind jobban felváltja az emberi munkaerőt, vagyis minimálisra csökkenti azt. Ezek az ellentétek annyira kiéleződhetnek, hogy kérdésessé tehetik az egész mai rendszer létezését. Mert a korszerű termelés sok országban túllépte (túlhaladta) a társadalmi termelési viszonyok kereteit. Ezért a mostani társadalmi viszonyokat szükségszerűen fel kell, hogy váltsák az új termelési viszonyok, amelyek összhangban állnak a technika további fejlődésével. Ez a termelés társadalmi és a kisajátítás magán jellege közötti ellentét szükségszerű következménye. De senki se hitegesse magát azzal (és ez a szociáldemokratákra és a hozzájuk hasonlókra vonatkozik), hogy a fennálló rend magától megdől, hogy evolúció eredményeként új renddé alakul, amely megszünteti a munka és a tőke közötti alapvető ellentétet. Az új rendet csak a néptömegek — munkásság és parasztság — harcával lehet kivívni.

A munkásosztály nem léphet fel a technika haladásával, tökéletesítésével szemben, még akkor sem, ha az pillanatnyilag súlyosan érinti. A munkásosztály meg van győződve arról, hogy a technika az egész társadalom tulajdonává válik majd, és elsősorban azokévá, akik a termelés közvetlen részvevői.

A technika csak akkor szabadítja fel a munkásságot, és a dolgozó népet a túlfeszített nehéz munka alól, és akkor biztosít számára gazdasági, szociális, kulturális és nemzeti téren is jobb életet, ha teljesen társadalmasítják.

Az utóbbi időben az iparban bizonyos mértékben megtorpant a technikai haladás. Ez a pangás szükségszerű „mert a tőkés termelés valódi korlátja maga a tőke" (Marx: Tőke, III.). A tőke és a termelési eszközök

tulajdonosai belátják, hogy termékeiket nem tudják eladni a széles néprétegek elszegényedése folytán. Tehát: számításba kell venni a fogyasztók vásárló erejét is. Amellett, tökéletesebb technikai eszközök és gépek bevezetése nagyon sokba kerül, és nincs rá biztosíték, hogy bevezetése kifizetődik. Ez a pangás nem érezhető azokban az országokban, amelyek most alakítják ki saját nemzeti iparukat, hanem azokban, amelyeknek idős az iparuk: Amerika, Anglia, Franciaország, de különösen Németország. A mostani nagyméretű fegyverkezés kihúzza a kátyúból az iparukat, de a fegyverkezés be kell hogy fejeződjék, ha nem előbb, akkor az egyes állami pénztárak eszközeinek kimerülésével. Csak akkor áll be a döntő pillanat.

Amerika mezőgazdaságában is megtorpant a technika fejlődése. Ami a mi országunkat és más kisebb agrárállamot illet, ez a megtorpanás még nem következett be, most még nem is következhet be, mert nálunk csak most kezdték alkalmazni a modern technikai vívmányokat a mezőgazdaságban (és azt is csak Vajdaságban és Szlovéniában).

2. *Korszerű technika Amerika mezőgazdaságában*

Nem tévesztünk célt, ha megnézzük milyen tempóval tört be a modern technika a legfejlettebb kapitalista állam — az Egyesült Amerikai Államok mezőgazdaságába.

1916-ban az USA-ban összesen	29724	traktor	volt
1920-ban	246000	"	"
1925-ben	506000	"	"
1929-ben	852000	"	"
1930-ban	1000000	"	"

1930 után a gazdasági válság következtében stagnálás következett be, de mostanáig a traktorok száma így is 1 250 000-re nőtt.

Természetesen a traktorok számával párhuzamosan nőtt más mezőgazdasági eszközök alkalmazása is, mint pl.: az ekéké, vetőgépeké, kultivátoroké stb.

1933-ban 35 000 000 hektár földet szántottak fel traktorokkal és 553 000 hektárt arattak le gépekkel. Csak egy évvel később, 1934-ben, 55 000 000 hektárt szántottak fel traktorokkal és 1 576 000 hektárt arattak le gépekkel.

Dr. Lj. Živković a „Faji elmélet és emberi társadalom" című könyvében a technika előretöréséről a mezőgazdaságban a következőket írja (97—98. oldal):

„Az igás állat felcserélése traktorral, egy univerzális vontatóval, nagy-

mértékben lecsökkenti a felhasznált munkaidőt, és ezáltal a termelés költségeit is. A traktorral való szántás mindössze fele ideig tart, mint a lóval, a boronálás pedig egyharmada időt vesz igénybe, ha traktorral végezzük. A hivatalos amerikai adatok a következő szükséges időmennyiséget adják egy acre (1 acre=40,5 ár, vagyis 1125 négyszögöl), búza művelése traktorral 2—3 óráig tart, míg lóval 10—15 órát vesz igénybe. A kukorica művelése 45 munkaóra helyett mindössze 5 munkaóráig tart. A szántás költségei acre-ként lóval 3 dollárt tesznek ki, míg traktorral 1,5 dollárt. Ha a motorvontatót más gépekkel kombináljuk, például kaszálógéppel és cséplővel, akkor rögtön a tiszta magot kapjuk, és ezáltal a termelés összköltségei körülbelül az egyhetedére csökkennek.

Azok az országok, amelyek bevezették a traktorok és a kombájnok használatát, lecsökkentették a termelés költségeit hazánkhoz viszonyítva, Dániában 40%-al és Amerikában 120%-al, ugyanabban az időszakban megnövelték a terméshozamot egy egységnyi területen:

Németországban 50%-kal
Franciaországban 100%-kal
Amerikában 140%-kal

Franciaországban a gabonával bevetett területek 1 000 000 hektárral csökkentek az 1914-es évhez viszonyítva, a learatott gabonamennyiség mégis nagyobb. Ugyanakkor másutt is megnövekedett az aratási hozam 1900 és 1924 között:

Ausztráliában 104%-kal,
Argentínában 172%-kal,
Kanadában 330%-kal.

A háború utáni időszakban, 1925-től 1928-ig, a megművelhető területek megnövekedésével együtt megnövekedett a búzatermesztés az Egyesült Államokban, 672 millió bushelről 903 millió bushelre (a bushel a gabona mértékegysége — 1 bushel 36 liter, vagyis körülbelül 30 kg — a mi megjegyzésünk M.), Kanadában 395-ről 534-re, Argentínában 131-ről 239-re, Ausztráliában 115-ről 154 millió bushelre. Csak a foszfátok bevezetésével (a műtrágya egyik fajtája — M.) csaknem kétszeresére nőtt a hozam a földeken. A mezőgazdaság állandó tökéletesítése és gépesítése, először lassan, de később mind gyorsabb ütemben, olcsóbbá tette az agrár termékeket, úgy, hogy ezek árai 1930-ban egynegyedét tették ki az 1890-es évekének. Ezért nálunk, főleg a háború utáni mezőgazdasági gépesítés miatt a világban, állandóan csökkent az aratás pénzbeni értéke, még a megművelhető terület és az összes aratási hozam állandó növekedése mellett is:

1928.	15135 milliárd dinár
1929.	11703 milliárd dinár
1930.	7607 milliárd dinár.

3. A modern technika a Szovjetunió mezőgazdaságában

A Szovjetunió gazdaságának összetétele nagymértékben különbözik a más országokétól. A parasztokat és a tulajdonosokat fokozatosan meggyőzték a föld kollektív megmunkálásának előnyéről, és így e föld nagy részét kolhozokba egyesítették. Ez nem azt jelenti, hogy ott nincsen föld magántulajdonban, hanem azt, hogy ez a minimumra van csökkentve és, hogy teljesen átadják a helyet a szocialista mezőgazdaságnak. Jelenleg körülbelül 600 000 ha megművelhető földterület (1 042 600 kataszteri hold) van magántulajdonban.

A nagy kiterjedésű megműveletlen területeket, vagyis azokat, amelyeket a nagybirtokosok elhagytak, az állam vette a kezébe, és ezeken mintagazdaságokat, úgynevezett szovhozokat hozott létre. Ily módon a megművelt területek nagysága eléri a 92 millió hektárt (160 millió kataszteri hold). Hogy ez a terület nem kicsiny, az is bizonyítja, hogy nagyobb mint Jugoszlávia és Németország területei összesen.

A szovjet mezőgazdaságban gyors léptekkel fejlődött a technika, és ez a tény a következő adatokból is jól látszik, melyek a trkatorok számára vonatkoznak:

1933	év	210 900	vagyis	100%
1934	év	276 400	vagyis	131%
1935	év	360 300	vagyis	170%
1936	év	422 700	vagyis	200%
1937	év	454 500	vagyis	215%
1938	év	483 500	vagyis	229%

A hat évi növekedés 129%-ot tesz ki. Ezekkel a traktorokkal ma a föld 80%-át művelik meg. Ez csak azért volt lehetséges, mert a traktorok közös tulajdont képeztek, és így maximálisan hihasználták őket. Minden traktor átlagosan, évente 2500 órát dolgozik, míg a legfejlettebb kapitalista országban az Egyesült Államokban átlagban 500 órát dolgoznak.

A kombájnok száma az említett időszakban (1933—1938.) 25 400-ról 153 500-ra emelkedett, ami 604,3%-ot tesz ki hat év alatt.

A termelés a szovjet mezőgazdaságban az 1914-es évhez viszonyítva (amikor Oroszországban még cárizmus volt, és a föld a nagybirtokosok kezében volt) 100%-kal megnövekedett. A gabonatermelés 1937-ben elérte a 7 milliárd 340 millió pudot (pud=16 kg). A mai termelőerők mellett a jugoszláv mezőgazdaságnak 60 évre lenne szüksége, hogy annyi gabonát termeljen amennyit a Szovjetunió egy év alatt termel.

Figyelembe véve a technikai fejlődési színvonalat és a kapacitásokat a szovjet mezőgazdaság az első helyet foglalja el a világban megelőzve az Egyesült Államokat is.

Meg kell említenünk azt is, hogy jelenleg évelő gabonákat vetnek a Szovjetunióban, amelyekhez a búza és a tarackbúza (mamafű) keresztezésével jutnak. A vetést a legmodernebb mezőgazdasági eszközök segítségével végzik, sok esetben repülőgépeket is használnak. (Amíg a fasiszta országok repülőgépei a halált vetik, addig a szovjet repülők kenyeret vetnek!) Az aratás modern kaszálókkal és kombájnokkal történik. Minden munkát együttesen végeznek. A munkaidőt 8 órára csökkentették. A megtermelt javak elosztása igazságos, és már most teljesen kielégíti a kolhoz parasztság anyagi és kulturális igényeit.

A föld öntözése, a mesterséges eső stb. lehetővé teszik azt, hogy az aratási hozamok mindig magasak legyenek, és hogy a kolhoztagok munkájának gyümölcse független legyen az elemi erőktől és az időjárási viszonyoktól.

De mindez egy új társadalmi berendezés, a szocializmus gyümölcse. Ezek az eredmények és sikerek sohasem érhetők el olyan országokban, ahol elmaradott társadalmi és termelési viszonyok uralkodnak, ott ahol a kisebbség kizsákmányolja a többséget.

A szovjet mezőgazdaság sikerei cáfolják meg legjobban a polgári közgazdászok állításait: azt, hogy a szocializmust a mezőgazdaságban nem lehet alkalmazni.

4. A gépesítés alkalmazása Jugoszlávia és Vajdaság mezőgazdaságában

Amikor a modern mezőgazdasági eszközök alkalmazásáról beszélünk a jugoszláv mezőgazdaságban, figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy itt azokról az eszközökről van szó, amelyeket az ország legfejlettebb mezőgazdasági tartományában — Vajdaságban alkalmaznak. Tehát arról a tartományról van szó, amelyről tanulmányunkban írtunk. Egyedül még Szlavóniában alkalmaznak hasonló mezőgazdasági eszközöket. A többi tartományoknak egészen primitív mezőgazdaságuk van, úgyhogy a nagyobb részükben még mindig faekével szántanak, amelyeket ökrök és tehenek húznak. A föld ilyenfajta megművelése ezeken a területeken ilyen volt száz, kétszáz és háromszáz évvel ezelőtt is. Ezért teljesen érthető, hogy a Jugoszláviában learatott gabona 50%-át Vajdaság adja.

A Vajdaságban használt mezőgazdasági eszközök sokkal primitívebbek mint a fentebb említett országokban. De a meglevő mezőgazdasági technikai eszközök arról tanúskodtak, hogy a vajdasági mezőgazdaság

elég magas színvonalon van. Ehhez még hozzá kell adnunk azt is, hogy Vajdaság rohamosan fejlődik a modern földművelésben. Nem rendelkezünk újabb statisztikai adatokkal a mezőgazdasági gépek jelenlegi számáról. Mi itt az 1931-es statisztikai felmérés adatait fogjuk felhasználni, amelybe nem lettek bevonva Subotica, Pančevo és Zemun városok adatai. Az adatokat Vajdaság szociális intézményei gyűjtötték össze írásban 1931 végén és 1932 elején. Mégha nem is teljes, mégha kicsit régi is, mégis ez ad úgy ahogy reális képet Vajdaság mezőgazdaságának technikai felszereltségéről.

Traktoros eke (kettőtől hat)	727
motoros eke	163
gőzeke	79
szaugáz eke	30
kultivátor	401
tárcsás borona	49
motoros vető	40
ekekapa	1593
különböző vetők	11437
motoros kaszáló	252
lovasfogatú kaszáló	10000
fűkaszáló	1112
szénaforgató	267
kukoricakaszáló	3
cséplőgép	3438
motoros kukoricadaráló	1056
Modern és félig modern mezőgazdasági gépek összesen	30741

Az említett gépeknek majdnem mindegyike meglehetősen primitív összehasonlítva az Egyesült Államok, Kanada, Argentína, Franciaország, Szovjetunió és más országok modern mezőgazdaságának technikai felszerelésével, mégis jelentős, hogy nagyszámú embert tudnak ezek a gépek helyettesíteni Vajdaság mezőgazdaságában.

A szántásban, vetésben és kapálásban:

A traktoros ekék felváltottak	3635 munkást
a motoros- gőz- és szaugáz ekék	5540 munkást
a motoros vetők	1400 munkást
a különböző más vetők	134652 munkást
a kultivátor, tárcsás borona, ekekapa	2042 munkást
A helyettesített munkások száma összesen	147169.

Ezek a munkák 60 napig tartanak egy évben és így a munkások fent említett száma 8 830 140 munkanapot, vagyis pénzben 123 621 960 dinárt tesz ki.

Aratásban és szénakaszálásban:

minden fajta kaszáló	159963 munkásnőt
kaszálók és szénaforgatók	13790 munkást helyettesítenek.
A felszabadított munkások száma összesen:	173753.

Az aratás az év 15 napját, a széna kaszálása és forgatása 5 napját tölti ki. Ezek szerint a 173 753 munkás elvesztett 2 468 395 munkanapot, vagy 86 393 825 dinárt.

Természetesen úgy számítottuk, hogy minden gép üzemben volt, és teljesen kihasználták őket minden egyes munka elvégzésénél.

Ez volt a helyzet 1931-ben, de azóta elmúlt már teljes 8 év. Ez a 8 év alatt jelentős változások történtek. Mindenekelőtt, az utolsó válság idején és utána is, a földtulajdonosok Vajdaságban gyakrabban cserélődtek mint azelőtt. Főleg a kulákok érvényesültek, nekik volt némi megtakarított pénzük és olcsó kölcsönök álltak rendelkezésükre. Tehát az említett nyolc év alatt nagy változások történtek Vajdaságban a földtulajdoni viszonyokban. A magukat szilárdan tartó birtokok megerősödtek, és lehetővé vált számukra a modern gépesítés bevezetése. A traktorok, modern kaszálógépek és más eszközök száma egyes helyeken megkétszereződött. Tudunk néhány céget Péterváron és Újvidéken, amelyek kaszálógépek viszonteladásával is foglalkoztak. Átlagban mindegyik 340 kaszálót adott el 1937 folyamán. A traktorok száma is jelentősen megnövekedett az utóbbi néhány év alatt, és most 1000-nél több. A traktort ma mind gyakrabban használják a cséplőgépek üzemeltetésénél.

Láthattuk, hogy a mezőgazdasági munkaerő iránti szükségletek jelentősen csökkentek a modern technikai eszközök és gépek alkalmazása folytán. A csökkenés 1931 óta állandó, a jövőben pedig még csak jobban fokozódik. Más országokban a földművelésből a mezőgazdasági munkaerő ilyen méretű kiszorítását az ipar erősödése kísérte, ahol a munkások nagy része elhelyezkedett. Nálunk Vajdaságban is részben ez volt a helyzet néhány évvel visszamenőleg. A mezőgazdaságból gépekkel helyettesített munkaerők az iparban helyezkedtek el. Igaz, ez az ipar sohasem tudta olyan kielégítő számban befogadni a mezőgazdasági munkásságot, amilyen gyors ütemben ez proletarizálódott. Habár ez is egyike volt azoknak az intézkedéseknek, amelyek a mezőgazdasági munkásság számának a csökkentéséhez vezettek. A vajdasági ipar a következőképpen fejlődött.

1870-ben	33	vállalat	működött
1880-ban	63	"	"
1890-ben	119	"	"
1900-ban	203	"	"
1910-ben	316	"	"
1920-ban	483	"	"
1930-ban	651	"	"
1938-ban	699	"	"

Mostantól kezdve azonban az ipar fejlődését lehetetlenné tették vagy legalábbis a minimumra csökkentették. Ennek oka az ipari objektumok építésének tilalma a határmenti övezetekben. Ez az intézkedés már mostanáig is nagy kárt okozott, de ezentúl még jobban fogja sújtani Vajdaság lakosságát, de elsősorban a munkásságot. Mindemellett Vajdaság ipari kapacitásának csak ötven százaléka van kihasználva. A mezőgazdaságból kivetett mezőgazdasági munkásság egyedüli kiutat a külföldre való távozásban látja.

A Szerbiában kiépített ipar, Vajdaság munkásságának nem jelent közvetlen hasznot, mert ennek a tartománynak is megvan a maga proletariátusa és a maga proletarizált parasztsága, akiknek elhelyezkedési szükségleteik vannak. Másrészt pedig a vajdasági nyersanyag feldolgozása sokkal költségesebb Szerbiában, mint amennyibe Vajdaságban kerülne. Ezért az az áru, amelyet Szerbiában készítenek sokkal drágább, mintha Vajdaságban állították volna elő. Ebből nemcsak Vajdaságnak származik kára, hanem ez árucikkek többi fogyasztójának is. Ennek a káros jelenségnek csak úgy állhatjuk útját, ha feloldjuk az előbb említett tilalmat. E tilalom a következő káros jelenségeket szüli: a) azok a vállalatok, amelyek a gazdasági válság miatt vagy valamilyen más okból leálltak, nem tudták felújítani munkájukat. Ezeknek a vállalatoknak nagy része romokban hever.; b) a mezőgazdasági munkásságnak nincs meg a lehetősége, hogy az iparban helyezkedjék el, mindemellett az ipari munkásság nagy része munka nélkül maradt. A kiutat egyik is, másik is a többi európai és tengerentúli országban való kivándorlásban találta meg. Mindezek után érthető, miért éppen Vajdaságból vándorolnak az emberek külföldre a legnagyobb számban az országból, és nem a passzív vidékekről, mint Dalmácia, Hercegovina és Crna Gora. Ebből látszik a legjobban, hova vezet a nagyszerb burzsoázia politikája. Meg kell említenünk azt is, hogy a legtöbb kivándorolt a nemzeti kisebbségek soraiból került ki.

Az agrárreform és a mezőgazdaság technikai fejlődésének tanulmányozása után rátérhetünk munkánk lényegére, a mezőgazdasági mun-

kásság problémáinak taglalására. Az agrárreformról és a mezőgazdasági technika fejlődéséről szóló fejezetek ilyen részletes ismertetése azért volt szükséges, hogy könnyebben megértsük a mezőgazdasági munkásság problémáit.

III.

A MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁSSÁG ÉS ELHELYEZKEDÉSI LEHETŐSÉGEI

Nem könnyű dolog a mezőgazdasági munkásság számának megállapításával foglalkozni Vajdaságban. Ez a munka nagy nehézségekbe ütközik azért, mert nincsenek teljesen megbízható statisztikai adataink, valamint azért mert nagyon nagy azoknak a kisparasztoknak a száma, akiket nem lehet birtokosoknak nevezni, mert elenyészően kis földdarab tulajdonosai, de éppen ezért, mert van egy kis földjük, nem is igazi proletárok, nem is igazi bérmunkások, habár az életük épp olyan nehéz, mint a bérmunkásoké. Ez a munka azért okoz még nehézséget, mivel ezzel a kérdéssel hazánkban még senki sem foglalkozott. A mai napig egyetlen tanulmány, de még csak egyetlen írás sem foglalkozott a mezőgazdasági munkássággal Vajdaságban vagy Jugoszláviában. Amennyiben itt-ott beszéltek a mezőgazdasági munkásságról, ez nagyon felületesen történt. Ilyen esetekben nem a dolgok lényegével foglalkoztak. De még az ilyen írások is az uralkodó osztályok ellenszenvét váltották ki, sőt még a demokratákét is (igaz, a rossz demokratákét!). Ők takargatni próbálták az ellentéteket az egyes paraszti rétegek közötti különbségeket, hogy bebizonyítsák (amit nem lehet bebizonyítani), a mezőgazdasági munkásság, a kisparasztok és a középparasztok érdekei megegyeznek a kulákok és nagybirtokosok érdekeivel. Mindennek az volt a célja, hogy megakadályozzák az osztályharc betörését a mezőgazdaság területére, függetlenül az ellentétektől, melyek létezése tagadhatatlan. Ezzel azt szerették volna elérni, hogy a mezőgazdaságot politikai szekerük elé kössék. De maga a parasztság belátta ennek az álláspontnak a tarthatatlanságát.

A munkásosztály komolyan foglalkozott a parasztság kérdésével és helyesen felismeri a fennálló csoportok valódi szerepét. Meg kell említeni a következőket:

a) a mezőgazdasági munkásság, valamint a kulákok és nagybirtokosok közötti bérviszonyok teljes mértékben megfelelnek azoknak a bérviszonyoknak, amelyek az ipari munkásság és a gyár- és műhelytulaj-

donosok között alakultak ki. Ezzel együtt megszűnik a kétség vajon a mezőgazdasági munkásság érdekei azonosak-e, avagy nem az ipari proletariátuséval. Csak a demagógok állítják azt, hogy az agrárproletariátus érdekei megegyeznek a kulákok és a nagybirtokosok érdekeivel. Azok, akik ezt állítják, nemcsak a munkásosztály ellenségei, hanem az egész dolgozó népé is, és hajlamosak arra, hogy fasizálódjanak, hogy magukkal sodorják mindazokat, akik felültek nekik.

b) a kisparasztok, a falusi félproletárok nem tudják eltartani magukat a kicsi földjük jövedelméből, arra kényszerülnek, hogy a saját földjükön végzett munka mellett bérmunkát vállaljanak a kulákoknál és nagybirtokosoknál. Leggyakoribb az az eset, mikor a kisparasztok bérbeadják földjüket a kulákoknak, és kizárólag mint bérmunkások dolgoznak. A falusi félproletárok érdekei megegyeznek más proletárok érdekével, mert egyformán bérviszony fűzi őket a földtulajdonosokhoz és a munkaeszközökhöz.

c) A középparasztok munkások, bár nincs közvetlen munkaadójuk, és látszólag önállóak. Igaz, még mindig abban a hitben ringatják magukat, hogy saját maguk számára dolgoznak, pedig valójában másnak: a Prizad-nak (Privilegovano akcionarsko društvo za izvoz zemljoradničkih proizvoda kraljevine Jugoslavije), a kereskedelmi és bankuzsorásoknak, az állami kincstárnak, és másoknak. A középparasztok és a proletárok érdekei közeliek, hasonlóak, míg a kulákokkal, nagybirtokosokkal és a pénzügyi burzsoáziával egyáltalán nincsenek közös érdekeik, sőt ellenkezőleg, áthidalhatatlan szakadék választja el őket, amely napról napra nő.

A munkásosztálynak, az agrárproletariátusnak, a kis- és középparasztoknak egy a kizsákmányolója — a nagy finánctőke. Ezért kell tartós politikai egységet teremteni az említett kizsákmányolt néprétegek között, hozzájuk csatolva még a kisiparosokat, kiskereskedőket valamint a munkás intelligenciát. Mindezeknek a Dolgozó Nép Pártjában van a helyük.

1. Az agrárproletariátus száma Vajdaságban

A mezőgazdasági munkásság problémájával annak idején elkezdett foglalkozni néhány munkásosztállyal foglalkozó intézmény, különösen az újvidéki Munkáskamara (Radnička komora). A munkák azonban hiányosak voltak, szinte csak a probléma kiemelését és fontosságának hangsúlyozására korlátozódtak. Az első könyv, amely az agrárproletariátussal foglalkozott 1937 végén jelent meg, mint az Agrárproletariátus

Országos Szövetsége jelentése Újvidéken. Az említett jelentést e tanulmány szerzője írta.

Köszönet illeti a munkásosztállyal foglalkozó intézményeket, amelyek a szociális politika minisztériumának segítségével lehetővé tették, hogy hozzá lehessen jutni valamilyen statisztikai adatokhoz a vajdasági agrárproletariátus számát és helyzetét illetően.

Az 1931. évi állami statisztikájából kitűnik, hogy Szerbiának abban a részében, amely a Dunai Bánsághoz tartozik 130 777 béres és szolga van. Ennek az adatnak szinte egész Vajdaságra kellene vonatkoznia. Ez az adat, értesülésünk szerint, az összeírás napján való helyzetet tükrözi. Ezt az adatot mi nem használhatjuk.

A szociális intézményeink által összegyűjtött adatok szerint 1931 végén Vajdaságban 75 831 agrárcsalád volt. Mi utólag összegyűjtöttük az 1935-ös évre vonatkozó statisztikai adatokat a titeli, zombori és Stara Pazova-i járásokról. Ha a fenti adatok alapján figyelembe véve az agrárproletariátus számának növekedését az említett járásokban, számításokat végzünk (úgy vesszük, hogy a növekedés a többi járásban is ugyanennyi volt), akkor 1935-ben Vajdaságban 92 000 mezőgazdasági munkáscsalád volt. A fenti számítás alapján a mezőgazdasági munkáscsaládok száma négy év alatt (1931—1935) 16 169-cel növekedett, vagyis 21,4%-kal. Ha ezt tekintjük bázisnak, akkor 1938 végén a mezőgazdasági munkáscsaládok száma 111 587 kellett hogy legyen. Itt azokról a családokról van szó, amelyeknek tenyérnyi földje sincsen, más földjén, a kulákokén, nagybirtokosokén dolgozva tengetik életük; 1931-ben az említett családok között 44 820 olyan család volt, amely saját házzal sem rendelkezett, ez pedig az összes mezőgazdasági munkáscsalád 60%-át képezi.

Ha itt az állami statisztikához folyamodunk, amely szerint a családtagok 52,6%-a gazdálkodik, a fennmaradt 47,4%-ot pedig az előzőek tartják el, akkor a mezőgazdasági munkáscsaládok 676 000 tagja közül (5,7 lélek családonként) 334 572 volt alkalmas a gazdálkodásra. Ez az adat tükrözi leghívebben a mezőgazdasági munkások számát Vajdaságban 1938 végén.

Mi azonban nem állhatunk meg ennél a számnál, amely jelentősen megnövekszik, ha hozzáadjuk azokat is, akik a saját kis földjükön végzendő munka mellett még bérmunkát is vállaltak a kulákoknál és nagybirtokosoknál. Ahogy ezt már láttuk, az állami statisztika szerint 1931-ben Vajdaságban 74 783 öt kat. h. nagyságú birtok volt, míg a szociális intézmények által összegyűjtött adatok szerint, amelyek felölelték a kisparasztokat és agrárszegénységet is, Vajdaságban 1931-ben 112 999 család rendelkezett 5 kat. h.-nál kisebb birtokkal — figyelmen kívül hagyva az agrárszegénységet.

65 643 agráros család volt. Az agrárosok családjainak akkor még 280 109 kat. h.-ja volt. Átlagban tehát családonként valamivel több mint 5 kat. h.-nyi területet birtokoltak, mert csak azok az agrárosok tudták fenntartani magukat, akik 5 kat. h.-nál több földdel rendelkeztek. Ezért úgy vesszük, hogy az agrárosoknak csak egynegyede rendelkezett kevesebb földdel 5 kat. holdnál, míg a többi családnak ettől több volt. Ez azt jelenti, hogy az agrárosok között kb. 16 400 családnak kevesebb földje volt, mint 5 kat. h.

Úgy véljük a kutatások alapján, hogy ezek az adatok reálisabbak az állami statisztikánál. A fenti adatokból azonban kitűnik, hogy 1931-ben Vajdaságban 125 400 család 5 kat. h.-nál kevesebb földet birtokolt. Meg kell jegyeznünk, hogy e kisparasztok száma 1931 óta napjainkig nem csökkenhetett jelentősebben. Amennyiben az 5 kat. h.-nál kevesebb földdel rendelkező kisparasztok teljesen földnélkülivé váltak, és így a földnélküliek számát növelték — valószínűleg az 5 kat. h.-nál több földet birtokló kisparasztok be is töltötték helyüket, hisz sokak közülük a parasztság általános elszegényedése folytán eladták néhány hold földjüket.

A helyszínen végzett tanulmányozás alapján az a véleményünk, hogy minden 5 kat. holdnál kevesebb földdel rendelkező családnak átlagban egy tagja egész éven át bérben dolgozik, míg a többi tag saját kis földjükön dolgozik, vagy mint háztartási alkalmazottak vállalnak munkát a városokban (különösen a nők). Így az agrárproletariátus száma 334 572-ről 459 972-re emelkedik.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy 1939. március 5-én, az Agrárproletariátus Szövetségének rendkívüli kongresszusán kihangsúlyozták, mint ahogy azt tíz és húsz évvel ezelőtt is megtették, hogy Vajdaságban és Szlavóniában (még Szlavóniát is hozzáadták) körülbelül 100 000 agrárproletár van. Ez tendenciózus adat! Távol áll a valóságtól. Ezzel akar a szociáldemokraták reakciós szárnya közeledni az uralkodó osztály álláspontjához: „Vajdaságban nincs szegénység", ha viszont be kell vallani, hogy van, mondjunk minél kevesebbet. Ez a közeledés politikai munkájuk tolerálását hivatott biztosítani az uralkodó osztály részéről. Mindez azért van így, mert távol állnak a munkásosztálytól, s mivel nem élvezik támogatását, a másik oldalon keresnek támaszt. Hogy ez így van, legjobban az agrárproletariátus utolsó két kongresszusa bizonyítja, amelyekről a későbbiekben még szó lesz.

Az agrárproletárok száma Vajdaságban a világháború előtt is nagyon nagy volt. Magyarországi adatok alapján (lásd: Szende Pál: A nagybirtok és Magyarország jövője, Budapest, 1911.) 1900-ban a mai Vajdaság területén, Szerémség nélkül, 245 000 agrárproletár volt, 1910-ben

pedig 285 000 (kerek számokban). Tehát az agrárproletárok száma Vajdaságban 1900 óta megközelítőleg a következő képpen alakult:

1900-ban	245.000
1910-ben	285.000
1920-ban	308.000
1930-ban	330.000
1938-ban	450.000

A fentiekből kitűnik, hogy 1910 és 1920 között nagyon keveset növekedett az agrárproletariátusok száma. Ez közvetlen kapcsolatban van a világháborúval, vagyis a háborúban elesett, vagy munkaképtelenné vált agrárproletariátus nagy számával. Az 1920-tól 1930-ig terjedő időszakban mindössze 20 000 a növekedés. Ebben az időszakban hajtották végre a korábbiakban emlegetett felemás agrárreformot, ami csak lelassította, de semmiféleképp sem állította le az agrárproletariátus számbeli növekedésének folyamatát Vajdaságban.

Itt kell megemlítenünk, hogy a magyar statisztika az agrárproletariátus soraiba csak a földnélküli parasztokat sorolta be, míg mi oda soroljuk az 5 kat. h.-nál kevesebb földdel rendelkezők egy részét is, hogy az az előbbiekből is kitűnik. Azon kívül, az 1900-ra és 1910-re vonatkozó adatok a munkások számára vonatkoznak, nem ölelik fel a munkásnőket — akiket mi szintén a munkásság körébe számítunk. Emellett, az 1920-ra, 1930-ra és 1938-ra vonatkozó adataink egész Vajdaságra vonatkoznak (Bánátra, Bácskára, jugoszláv Baranyára és Szerémségre), míg az 1900-ra és 1910-re vonatkozó adatok Szerémséget nem ölelik fel, viszont Bánát nagyobb területére vonatkoznak, ami most Romániához tartozik, Bácskának pedig Bajáig és Szegedig terjedő részét és egész Baranyát magukba foglalják. Ebből az következik, hogy ezek az adatok is megközelítőleg ugyanakkora területet ölelnek fel, mint a mi adataink.

2) Az agrárproletariátus elhelyezkedésének reális lehetőségei

Az agrárproletariátusnak munkára van szüksége, hisz az, bár szegényesen fizetik, mégis valamilyen jövedelmi forrás. A munkásságnak biztosítania kell az életfeltételeket. Milyenek az elhelyezkedési lehetőségek ilyen nagy számú mezőgazdasági munkás számára Vajdaságban? Ennek a kérdésnek különös figyelmet kell szentelnünk. Felül kell vizsgálnunk az agrárproletariátus foglalkoztatásának reális lehetőségeit, kereseti lehetőségek magasságát. Először az agrárproletariátus munka- és kereseti lehetőségeivel foglalkozunk az 1931-es és 1936-os évben. Az 1931-es

évet azért elemezzük, mert a válság akkor közelítette meg csúcspontját Vajdaság gazdasági életében, 1936-ban viszont, hivatalos megállapítás szerint „a válság teljesen elmúlt".

Mi azonban tudjuk, hogy a mezőgazdasági szektorban a válságot többé nem lehet teljesen elkerülni (a mostani termelési viszonyok közepette), ugyanúgy, ahogy nem lehet elkerülni az iparban, sem.

Országunkban a mezőgazdasági válság akkor lenne enyhébb, ha a mezőgazdasági termékeket nem szállítanák külföldre, ami azt jelentené, hogy áruk nem függ a világpiaci áraktól. De nálunk nem így van, mert kiszállítanak még akkor is, ha a nép fele éhezik a kukoricahiány miatt. Mezőgazdasági termékeinknek, különösen a gabonafélék külföldön való elhelyezése mától kezdve mind nehezebb lesz, mert az európai és világpiacon mind nagyobb mértékben hódít teret a tengerentúli országok gabonája. Egy métermázsa búza termelése az USA-ban, Franciaországban, Argentínában, Kanadában stb. a tökéletesebb mezőgazdasági eszközöknek, gépeknek és az olcsó emberi munkaerőnek köszönve 20-tól 28 dinárba kerül. Szovjet-Oroszországban az előállítás még olcsóbb, tekintettel arra, hogy a termelési eszközök társadalmi tulajdonban vannak, és a teljesen korszerű föld megmunkálása. Vajdaság különböző járásaiból vett példák alapján megállapítottuk, hogy az egy métermázsa búzára eső átlagos termelési költségek 1938-ban a következőképpen alakultak: a kis- és középparasztok tulajdonában lévő földeken 82,24 d., a haszonbérleti földön pedig 133,50 d.; a kulákok tulajdonában lévő földeken 60,60 d., a haszonbérletin 100,60 d., a nagybirtokokon pedig 40,62 dinár. Tehát a konkurrencia országunkban a mostani termelési viszonyok mellett teljesen lehetetlen. Ezért szorul ki a búzánk is mind jobban a világpiacról. Ezért a hozam, a bevetett földterület, és a termés mennyiségének növekedése mellett is évről évre mind kisebb.

Az agrárproletariátus átlagos keresetének kiszámolásakor megállapíthatjuk, hogy az 1931. év a nagy gazdasági válság éve, az 1936. év pedig a konjunktúrát képviseli, amikor az agrárproletariátus maximális keresetet valósíthatott meg.

A munkavállalás lehetőségét és a keresetek magasságát könnyen kiszámolhatjuk, ha megnézzük:

a) milyen kultúrával vetették be a földet,

b) hogyan művelik meg a földet,

c) mennyi munkaerő áll rendelkezésre.

a) 1931-ben Vajdaságban az egész termőföld területe a következő legfontosabb kultúrákkal volt bevetve:

búza, árpa rozs, zab	1.216,675 kat. h.
kukorica	1.192.980 kat. h.

egyéb kultúrák	921.714 kat. h.
Megművelt összterület:	3.331.379 kat. h.

1936-ban jelentősebb változást figyelhetünk meg az egyéb kultúrák kárára és a búza javára:

búza, árpa, rozs, zab	1.395.330 kat. h.
kukorica	1.273.989 kat. h.
egyéb kultúrák	712.550 kat. h.
Megművelt terület összesen:	3.381.869 kat. h.

Ez a változás, amely az egyéb kultúrák kárára és a búza javára történt, teljesen összhangban van a mezőgazdaság gépesítésével. Öt év alatt a megművelt földterület csak 50 000 kat. h.-al növekedett. Ez részben a pancsevói mocsári rét kiszárított része, részben egyes községek felszántott legelői. (A legelők felszántásával lényegében a kisparasztoknak ártanak, mert a kulákok barmaikat istállókban tartják és takarmánynövénnyel etetik őket, míg erre a kisparasztnak lehetősége nincs. Emellett a felszántott legelőket rendszerint a kulákok vásárolják fel. A művelhető terület Vajdaságban csak akkor növekszik meg jelentősebben, ha hozzáfognak a víz alatt levő, és az árterületek kiszárításához.

b) A földet Vajdaságban túlnyomórészt még mindig lóerővel és olyan mezőgazdasági eszközökkel művelik, amelyek még mindig meglehetősen lemaradnak a modern mezőgazdasági eszközök, és ezek szerint az emberi munkaerő mögött. A föld megművelését tekintve Vajdaság mezőgazdasága olyan szinten van, amilyenen a francia, dán, holland és más mezőgazdaság volt 1910-ben, némi eltéréssel a mostani mezőgazdaságunk javára.

Az ismertetett adatokból látható, hogy nálunk alacsony a traktoroknak és a motoros meghajtású eszközök száma, vagyis azoké, amelyek a modern mezőgazdaság jellemzői: tárcsás borona, kultivátor, kukorica kaszáló, motoros kaszálók és vetőgépek stb. De különösen az utóbbi években, amióta a birtokok erőteljesebb csoportosulása érezhető, a modern mezőgazdasági eszközök és gépek mind jelentősebb alkalmazást nyernek Vajdaság mezőgazdaságában.

1931-ben Vajdaságban a földnek csak 10—15%-át művelték meg modern mezőgazdasági eszközökkel és gépekkel (25%-át pedig felszántották), míg 1936-ban 15—20%-át művelték meg (30%-át szántották). A föld 30%-át félig modern eszközökkel művelik (lóvontatású kaszálók és hasonlók). A föld fennmaradt részét kizárólag lóerővel, közönséges

mezőgazdasági eszközökkel (eke, vető, ekekapa, kapa, kasza stb.) és emberi munkaerővel művelték.

c) Amint azt az agrárproletariátus a kis- és középparasztok számáról közölt adatok alapján láttuk, Vajdaságban bőségesen van munkaerő. Még a fő munkaidényben (aratás, cséplés, kukoricatörés) sem használják ki a vajdasági kulákok és nagybirtokosok a rendelkezésükre álló munkaerőt.

Tehát Vajdaság mezőgazdaságának az agrárproletariátusból már van állandó tartalékserege, amely jelentősebb mértékben csak júliusban, augusztusban, szeptemberben és októberben csökken.

1931-ben az agrárproletariátus száma kb. 352 ezer, 1936-ban pedig 420 ezer volt.

3. Munkát nehezen lehet kapni, a munkabérek pedig alacsonyak

A mezőgazdasági munkák idénye Vajdaságban csak márciusban kezdődik. De ebben a hónapban még szó sem lehet az agrárproletariátus nagyobb fokú foglalkoztatásáról, mert ekkor csak szántani kell kis kultivátorokkal és tárcsás boronával kell készíteni a talajt a tavaszi vetésre. Ezeket a munkálatokat általában a tulajdonosok maguk végzik állandó béreseikkel. Kis számú munkást alkalmaznak kukorica morzsolásra és rakodásra a szállításhoz. Nagyobb számban csak április végén, májusban és júniusban alkalmazzák a munkásokat a tavaszi vetésnél és a szőlőkben. A munkabér azonban ezeknél a munkálatoknál nagyon alacsony. 1931-ben 10 d.-t tettek ki, koszt nélkül, 1936-ban pedig 12,50 d.-t ugyancsak koszt nélkül. Itt egész Vajdaságra vonatkozó átlag bérekről van szó. Magasabb bért kapnak a munkások, alacsonyabbat a munkásnők, legalacsonyabbat pedig a 12 és 18 év közötti ifjúság. Az alacsony bérek szoros összefüggésben vannak az agrárproletariátus nagy szegénységével, ami egész évben, de különösen tavasszal sanyargatja őket, és ebből következik, hogy a munkát keresők száma nagyon nagy. A munkaidő az említett tavaszi munkáknál általában 13 óra. Ez azt jelenti, hogy az órabér körülbelül 1 dinár. De ezek a munkák nem tudják foglalkoztatni az összes mezőgazdasági munkást. 1931-ben ezeknél a munkálatoknál egy munkásra, illetve egy munkásnőre átlagban csak 8 munkanap jutott, 1936-ban pedig csak 7. Az átlagos munkanapok számának csökkenése 1936-ban összefüggésben van a tavaszi vetéssel bevetett holdak számának csökkenésével.

A tavaszi vetések és a szőlők kapálása körüli munkák utáni átlagos bér munkásonként 80 dinárt tett ki 1931-ben, 1936-ban pedig a munkanapok

csökkenése ellenére a munkabérek átlagos növekedése végett 87,50 d-t. (Itt egy magyarázatra van szükség: úgy vettük, hogy a kulákok, közép- és kisparasztok a tavaszi vetéssel bevetett földterület 50%-át munkálják meg, míg a fennmaradt 50%-ot kizárólag az agrárproletariátus műveli meg. Minden egyes hold megmunkálására 3—5 munkaerőre van szükség. Ezt a százalékot a tavaszi vetéssel bevetett terület, és Vajdaság 30 különböző helysége agrárproletariátusának kiszámolásából kaptuk, és ezt a százalékot általánosítottuk.)

Az említett munkák után az aratás következik. Az aratást nagyon gyorsan kell elvégezni, mert a megérett gabona nem állhat sokáig lábon, hogy ne veszítsen minőségéből. Ezért ez a munka van a legjobban gépesítve. Már 1931-ben 559 793 kat. h.-at géppel arattak le. (Figyelembe vettük a kaszálógép munkateljesítményét, napi kapacitását, azt megszoroztuk hét munkanappal, ebből levontunk 15%-ot az esetleges munka megszakítások, vagy üzemzavar miatt), ami a búzával, rozzsal, árpával és zabbal bevetett összterület 46,01%-át teszi ki. A fennmaradt 602 783 kat. h.-t tehát kaszával aratták le. Ezt azonban nem csak az agrárproletariátus aratta le, hanem a kis- és középparasztok is. Az agrárproletariátus azonban a kaszálógép körüli munkával volt elfoglalva, ezért ez a munka növelte a kis- és középparasztok munkáját saját földjeiken, úgyhogy az agrárproletariátus olyan keresetet valósíthatott meg, mintha maga művelte volna meg kézi kaszával mind a 600 000 kat. h.-t.

Az átlagos terményrészesedés az aratásból 1931-ben 86 kg búza volt kat. holdanként. Ezek szerint az agrárproletariátus összkeresete abban az évben elérhette az 518 000 métermázsát. Egy munkaerőre átlagban 138 kg búza esett, vagy pénzben, az akkori piaci árak mellett — 117,30 dinár.

1936-ban történtek bizonyos változások. Növekedett a búzával bevetett terület. Ez a növekedés a birtokok csoportosítása miatt következett be, a birtokok csoportosítása pedig nagyobb számú gép alkalmazásához vezetett. A learatott holdak száma 1931-hez viszonyítva jelentősen megnövekedett, de ez mégsem tudta jelentősebben csökkenteni a kaszával megművelt holdak mennyiségét, mert 1936-ban nagyobb volt a bevetett földterület, mint 1931-ben.

Ennek a másik következményei voltak, csökkent a tavaszi vetéssel bevetett terület. Az agrárproletárok által megművelt holdak mennyisége lényegesebben nem változhatott 1931-hez viszonyítva, de amennyiben történt is változás, azt bepótolta a kaszálógépek mellett végzett munka. Az átlagos terményrészesedés valamivel növekedett, és 1936-ban 93 kg-ot tett ki holdanként. Az agrárproletárok összkeresete ebben az évben elérhette az 550 000 mq búzát. Ebből minden munkaerőre átlagban 131 kg esett. A természetbeni összes kereset növekedése, viszont az agrárproletárok száma általános növekedésének következménye. Ha ezt a keresetet

pénzzé változtatjuk 131 dinárt kapunk, mert a búza ára 100 d. volt métermázsánként.

A cséplésben nagyon korlátozott a foglalkoztatott agrárproletárok száma. Ebből kifolyólag az alacsony bérek oka épp a nagy konkurrencia. A cséplésben a munkásság átlagos részvétele 1931-ben 2,06%, 1936-ban pedig 2,8%. De az agrárproletárok részvétele az egyes helyeken, ahol jól szervezett, egységes a munkásság fellépése, eléri ennek az átlagos részesedésnek a kétszeresét is (Melence és Čenta 4,5%, Becskerek, Szabadka, Kumane, Elemér 4% stb.), de ott, ahol a munkásság szervezetlen, a részvételük gyakran 2% alatt van. Ez utóbbi különösen Szerémségre és Baranyára, míg az előbbi Bánátra és részben Bácskára vonatkozik.

A cséplés 1931-ben mindössze 61 884 munkást és munkásnőt foglalkoztatott (18 munkást cséplőgépenként), ami az összes agrárproletárok számának 16,5%-a. Az agrárproletárok összkeresete 1931-ben 245 000 mq-t tett ki. Az egy munkaerőre eső átlagos kereset (függetlenül attól, hogy részt vett-e a cséplésben vagy nem) 65 kg búza, vagy 58,25 dinár.

1936-ban a cséplés valamivel több munkást foglalkoztatott, mint 1931-ben, mégpedig a cséplőgépek számának növekedése, a búzával bevetett terület és a búzahozam növekedésének következtében. A cséplőgépek számbeli növekedéséről az 1931-től 1936-ig terjedő időszakban nincsenek pontos adataink, így a cséplésben alkalmazott munkások pontos számát sem ismerjük. A munkásság évi összkeresetét a következőképpen számoltuk ki: Vajdaságban 1936-ban a búza, árpa, rozs és zab összes hozama 13 454 973 mq volt. Mindezt cséplőgépekkel csépelték el. A munkásság átlagos részvétele a cséplésben 1936-ban 2,8% volt. Ennek alapján az agrárproletárok összkeresetének 378 844 mq-t kellett kitenni. Az egy munkaerőre eső átlagos kereset 90 kg búza vagy 90 dinár volt. Erre a növekedésre azért került sor, mert növekedett a hozam, és a búza ára, bár növekedett az agrárproletárok száma is.

A kukorica megművelésénél a modern technikát még mai napig sem alkalmazzák. Ez különösen a kukoricaszedésre érvényes.

Ami a kukoricaszár-vágó gépeket illeti, elmondhatjuk, hogy nálunk egyenlőre használhatatlan, mert konkurrál az olcsó munkaerő, és mert alkalmazásuk nagy vetési területet igényel. Az előbbiekben említett három kukorica kaszáló közül kettő a Beljei állami birtokon található, de ott sem használják őket. Ott a Muraközi és Murántúli munkásság ha képez konkurrenciát, aki nyáron Baranyába megy munkát vállalni. Tehát: a kukoricaszedés körüli munkákat kizárólag emberi erővel végzik. A munka nagyobb részét az agrárproletariátus végzi el. Az utóbbi években más vidékekről is jönnek munkások, akik a még olcsóbb munkaerejükkel konkurrálnak a hazai munkásoknak.

A kukoricaszedés körüli munkák közel két hónapig tartanak. Megálla-

pírhattuk, hogy ezek az agrárproletárok, minden évben átlagosan körülbelül 36 munkanapot dolgoznak. Ritkább az az eset, mikor a kukoricát terményben fizetett bérért szedik. 1931-ben a kukoricaszedésért fizetett bér 20 d. volt koszttal, míg 1936-ban 24 d. ugyancsak koszttal. Átlagbérről van szó, ahol figyelembe vettük a részben terményben fizetett bért is. Az egy munkaerőre jutó átlagos kereset 1931-ben 650 d. volt, míg 1936-ban 740 d.

Minden más munka végzésével: szőlőszüret, cukorrépa- és krumpliszedés, cirok-, kender- és napraforgóvágás, paprikaszedés és -őrlés stb. — az agrárproletárok évente átlagban még kereshetnek egy bizonyos összeget, ami egyénenként — átlagban — 50 dinár körül mozog. A keresetek az említett kultúráknál meglehetősen magasak, ha összehasonlítjuk a többi kultúrával, de ezeket csak nagyon korlátozott mennyiségben vetik, sokszor a természet által meghatározott, az erre megfelelő helyre. Igaz, a teljesen modern földművelés nem ismer ilyen korlátokat, ahogy azt az előbbiekben (a Szovjetunió példáján) láttuk.

Az eddig elhangzottak alapján 1931-ben, mikor a gazdasági válság a legkifejezettebb volt, és 1936-ban, a gazdasági prosperitás évében a különböző mezőgazdasági munkások átlagos keresete a következő képpen alakult.

Minden munkás, illetve munkásnő átlagban a következő összeget kereste meg:

	1931.	1936.
kapálás	80,00 d.	87,50 d.
aratás	117,30 d.	131,00 d.
cséplés	58,25 d.	90,00 d.
kukoricatörés	650,00 d.	740,00 d.
egyéb munkák	50,00 d.	50,00 d.
összesen:	855,55 d.	1.098,50 d.

Ha figyelembe vesszük, hogy az alapvető élelmiszerek 1936-ban jelentősen drágábbak voltak (23%) 1931-hez viszonyítva, akkor a reálbérek ebben az évben legkevesebbet sem emelkedtek. Ez azt jelenti, hogy az agrárproletariátus számára nem létezik sem prosperitás, sem konjunktúra! A prosperitást és konjunktúrát most még csak a bankárok és a háborús fegyvereket gyártó gyártulajdonosok, a mezőgazdaságban pedig a kulákok és nagybirtokosok ismerik. Az agrárproletárok élete nagyon nehéz, majdnem kibírhatatlan. Az agrárproletariátus családja egy tagjának átlagos életszínvonala (figyelembe véve az eltartott családtagokat is) rendszerint 80 és 120 para között mozog naponta! Ez nem csak a táplálkozást kell hogy fedezze (bár arra is kevés!), hanem a ruházkodást, lakást, orvost, gyógyszereket, közvetett adót (monopol cikkek), közvetlen adót stb. is.

Az agrárproletárok munkakörülményei nagyon nehezek. Az alacsony bérek és a végtelenül hosszú munkaidő nem fejezheti ki teljesen ezt a borzalmas állapotot, figyelembe kell még venni, hogy ezekben a szegény családokban pusztítanak a különböző betegségek, amelyeket szegények betegségének is nevezhetnénk, mert a gyenge táplálkozás, a kicsi, sötét és nedves lakás következménye, amelyeket a leghidegebb napokban is csak alig, vagy sehogyan sem fűtenek. Ehhez még hozzá kell adni, hogy nagyon nehezen lehet munkához jutni, hogy a munkakeresésre rámegy fél munkanap, mert a talált munka nem tart hetekig és hónapokig, hanem csak néhány napig, azután újra a munkakeresés, pár napi munka stb.

1938 őszén Sremski Karlovci-i agrárproletárokkal beszélgettünk. Egy negyvenév körüli munkás, aki kinézésre hatvannak látszott, mesélte:

— Mi, mikor nem dolgozunk, még korábban kelünk, mintha dolgoznánk. Már reggel két órakor a piacon vagyunk, ott a templom előtt, és várjuk hogy valaki felfogadjon bennünket dolgozni. Sokan vagyunk, akik áruljuk magunk, és kevés a vásárló! Ez így megy napról napra, míg valaki fel nem fogad bennünket. De a kapott munka rendszerint csak egy-két napig tart, és aztán újra jövünk a templom elé, hogy felfogadjon bennünket valaki más. Így megy ez napokon, éveken keresztül. Itt van, már meg is öregedtem, hiába dolgoztam másoknak.

Egy másik munkás, valamivel idősebb ötvennél, élénken meséli: hogy dolgozott egy gazdánál, és minden nap valamivel korábban kellett jönnie — ez a kegyetlen valóság.

— Elejében akkor indultunk a munkára, amikor teljesen megvirradt. Alkonyatkor tértünk vissza. Fáradtak voltunk én is és a gazda is. 15 órákat dolgoztunk. A gazdám vacsora után, mikor haza indultam, minden este adott két-három deci pálinkát, hogy vigyem haza. Az ajándékot a következő szavak kíséretében adta át: „Jovo bácsi jó lenne, ha holnap kicsit korábban jönne!" Minden reggel kicsit korábban jöttem, nehogy elbocsásson és mást keressen. De az a „Jovo bácsi, jó lenne..." csak tovább folytatódott. Elhatároztam egyszer, hogy következő reggel egy óra után rögtön ott leszek, hadd lássam mondja-e megint, hogy korábban jöjjek. Este mikor elváltunk, kicsit több pálinkát adott és újra megismételte: „Jovo bácsi jó lenne..." Akkor este nem is feküdtem le, csak megvártam, hogy a gazda elaludjon. Visszamentem, és mint máskor, megkopogtattam az ablakon. Amikor első álmából felébredt, nem is nézte hány óra van, hanem dorgálta a feleségét hogy „nem költötte fel időben", és most „Jovo bácsinak várnia kell!" Elindultunk a szántóföldre. Sötét volt. Egy óra kocsikázás után meg is érkeztünk. Leszállt a gazda a kocsiról, leguggolt és nézte a szőlőt, kicsit felhős volt, és a sorokat nem lehetett felismerni. „Mindjárt kivilágosodik, addig Jovo bácsi igya ezt a pálinkát". Nem is szálltam le a kocsiról, mert tudtam hány óra van. Ittam a pálinkát és

néztem a gazdát, ahogy bóbiskol. Eltelt néhány óra mire teljesen kivilágosodott. A gazda fáradt volt akár csak én, és már csak akkor ébredt fel, mikor a nap már melegített.

— „Na nézd, már megvirradt, maga Jovo bácsi meg nem is szól!" De akkor már elég volt mindenből. Megmondtam, hogy eleget dolgoztam nála, és hogy nem fogok tovább. Kicsit haragudott, amiért nem szóltam neki reggel, hogy mást keresett volna. Elmentem, hogy jobb gazdát keressek, de a jobb gazdák, barátom, nagyon ritkák.

Így panaszkodnak nekünk a Sremski Karlovci-i mezőgazdasági munkások. Hasonló gondok-bajok emésztik a többi munkásságot is, akik munkát és keresetet, illetve a vajdasági kulákokra és nagybirtokosokra vannak utalva.

Fordította *Árokszállási-Borza Gyöngyi*

Szimpozion

Gaál György

A HABSBURG MONARCHIÁBAN A XIX. SZÁZAD FOLYAMÁN LEZAJLOTT MŰVELŐDÉSI ÉS POLITIKAI MOZGALMAK

Az Újvidéken megrendezett nemzetközi szimpozionon elhangzott értekezésekről

---

A XIX. századi művelődési és politikai mozgalmak a nemzetté válás serkentői, ösztönzői és építői voltak területeinken. Nyugat-Európában ez a folyamat előbb és más körülmények között zajlott le, míg Afrikában a XX. században, szinte a szemünk láttán zajlanak le azok az események, amelyek ha megkésve is, és más feltételek mellett, de hasonló irányban hatnak, mint azok a történelmi folyamatok, amelyekről az Újvidéki szimpozionon volt szó 1977. április 6—9-én. Többek között ez is adta meg ennek a tudományos értekezletnek aktualitását.

„*A Habsburg birodalom területén élő népek politikai és művelődési mozgalmainak*" olyan vizsgálata, amely fényt derít e népek nemzettéérésének közös és sajátos jegyeire, ambíciózus, mélyenszántó, alapos és marxista történetszemléleti módra utal. Egyéni munkával, individuális tudományos erőfeszítéssel ezt az izgalmas tudományos kérdést teljes összefüggéseiben mindmáig nem sikerült kielégítően, kimerítően, meggyőzően és alapos tudományos argumentációval feltárni, ismertetni. A nemzetközi tudományos értekezlet nem választhatott volna jobb témakört, méltóbb tudományos kérdéskomplexumot, mint ez a kérdés, amelynek megvitatására a Matica srpska másfél százados fennállásának évfordulója, a szerb nemzeti öntudatért küzdő élharcos, Svetozar Miletić születésének 150. évfordulója nyújtott jó alkalmat. 150 éves fennállásának jubileumán így a Matica srpska egy igen rangos nemzetközi értekezletnek kezdeményezője és szervezője, amely megvilágította egy egész sor szláv matica történelmét, taglalta számos Duna melléki nép nemzetté alakulásának folyamatát, de ugyanakkor az ünnepelt intézménynek a Matica srpskának múltját és Svetozar Miletić történelmi portréját is sok új színnel, számos új történelmi adattal gazdagította.

A Habsburgok idején az Osztrák—Magyar Monarchia nemzeteinek művelődési és politikai mozgalmaival számos tudós foglalkozott és ma is

sokan foglalkoznak különféle tudományos, és nem csak tudományos indítékkal. Hazánkban nem kevés azoknak a száma, akik e témakörben végeznek kutatásokat, és természetesen a jubileumi szimpozion tíz tagú szervező bizottsága elsősorban is az ő munkájukból merítette a beszámolók zömét. Hálásnak mutatkozott ez a témakör, mert a jugoszláv testvér maticák történetével párhuzamosan sikerült saját történelmi útját bemutatni a jubiláló maticának. De épp úgy ez a bizottság olyan igényű rendezvényt akart szervezni, amely lehetővé teszi a bepillantást az értekezlet nemzetközisége által a tudományos kutatás legújabb eredményeibe, a maticáknak az olyan nemzeti kulturális és politikai mozgalmak kérdésébe, amelyek az Osztrák—Magyar Monarchia közös politikai körülményei között születtek. Közös történelmi múltjukban gyakran a Habsburg-rendszer volt e mozgalmak kerékkötője, botlasztója, vagy egymás ellen uszítója. Emiatt a bizottság olyan neves tudósokat hívott meg Csehszlovákiából, Lengyelországból, Kelet- és Nyugat-Németországból, Ausztriából, Magyarországról, Romániából, az Egyesült Államokból és a Szovjetunióból, akik e kérdéskomplexum tanulmányozásával foglalkoztak, és kiemelkedő eredményeket értek el. A meghívottak, romániai történészeket kivéve a szimpozionon részt is vettek.

A szimpozion tudományos eredményei. A háromnapos tudományos értekezlet mérlege több mint kielégítő. A 42, általában igen színvonalas és sokrétű beszámoló messze felülmúlta a szervező bizottság elvárásait. Pedig nem kis ambícióval indult ez a szimpozion, és nemcsak a tudományos, hanem a közéleti és politikai munkások igen nagy érdeklődését is kiváltotta. Ezt bizonyítja többek között azoknak a neves politikusoknak és közéleti funkcionáriusoknak a részvétele is, akik a szimpozion megnyitásán és a munkájában részt vettek: Radovan Vlajković, a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány Elnökségének elnöke, Molnár Vilmos, a Tartományi Képviselőház elnöke, dr. Milenko Nikolić, tartományi művelődési és közoktatási titkár, Boško Krunić, a Vajdasági Kommunista Szövetség Tartományi Bizottságának alelnöke, Jovan Dejanović, az újvidéki községi képviselő-testület elnöke, Mladen Leskovac, akadémikus, a Matica srpska elnöke és dr. Branislav Vranešević, a Jugoszláv Történelmi Társaságok Szövetségének elnöke.

Az értekezlet jelentőségét méltatta megnyitójában Mladen Leskovac és dr. Milenko Nikolić. Dr. Milenko Nikolić szavai szerint nagy jelentősége van annak, hogy ezt a nemzetközi értekezletet itt Vajdaságban tartják, ahol öt egyenjogú nyelven tanulnak a diákok, öt nyelven sugározza a rádió és a televízió műsorát, öt nyelven nyomtatnak újságokat, folyóiratokat, könyveket. Itt Vajdaságban, ahol az egyenlőség és egyenjogúság titói eszméje teljes mértékben érvényesült.

A szimpozion bevezető előadását dr. Nikola Petrović, az előkészítő

bizottság elnöke tartotta „A Matica srpskáról és Svetozar Miletićről százötven év múltán" címmel. Elöljáróban utalt a Matica srpska megalakulásának társadalmi-politikai előzményeire, gyökereire, taglalta annak politikai útkeresését, majd a kis „Vértelen forradalomra" tért ki, amelyre a konzervatívok bukása és a miletići irányzat győzelme után került sor. Az elhangzottak igen érdekesek voltak, nemcsak azért, mert a szimpoziont közvetlen kapcsolatba hozták a kettős titói jubileummal, hanem a mondanivaló aktualitása miatt is. A beszámolónak azok a részei a részvevők nagy érdeklődését váltották ki, amelyek a Matica srpskának a két háború közti és a népfelszabadító háború alatti tevékenységére utaltak, és arra, hogy a JKP és elnöke, Tito elvtárs e nagymúltú kulturális intézmény iránt minden időben megkülönböztetett figyelmet, gondoskodást tanúsított.

Az első napon a plenáris, bevezető ülésen még négy összefoglaló beszámoló hangzott el: „A művelődési és közoktatási egyesületek némely vonatkozásairól a nemzetté válás folyamatában a XIX. századi Közép-Európa keleti részében" (J. Chlebowczyk); „A Matica srpska megalakulása és működésének első évtizede" (Ž. Milisavac); „Az irodalmi nyelv megteremtéséért folytatott harc Kelet-Európában" (Arató E.); és „Svetozar Miletić gondolatvilágának filozófiai-jogi alapjai" (M. Jovanović).

Az ünnepi megnyitót követő ülésszakon plenáris értekezéseken és szekciók keretében a következő témájú értekezések ismertetésére került sor: „A társadalmi áramlatok eszmei-programbeli alapelveinek összehasonlító jellegzetességei az Osztrák birodalom szlávlakta területein" (I. I. Lescsilovszkaja); „Az egyházi szervezetek jelentősége a szerb és román nemzetek kialakulásában", (E. Turcsynski); „Karl Renner és Ottó Bauer a Habsburg birodalom délszláv politikájáról és a délszláv kérdés megoldásáról" (E. Redžić); „A szláv maticák szerepe a nemzeti öntudat kialakulásában" (A. Sz. Milynyikov); „A forradalmi demokrácia és a burzsoá forradalmárok a szerb felszabadító mozgalmakban a XIX. század hatvanas éveinek végén és a hetvenes évek folyamán" (V. I. Frejdzon); „A Cseh Matica és annak társadalmi bázisa a március előtti korszakban (1830—1848)" (M. Hroh); „A nyelv problémái a modern nemzetek létrejöttének folyamatában" (Szeli István).

Két szekcióra bontva folytatta munkáját a szimpozion másnapi ülésszakán. Itt csak a beszámolók címeire korlátozzuk ismertetőnket; „A Szlovén Matica viszonyulása más délszláv kultúrákhoz" (J. Rotar); „A matica mozgalmak az ausztriai szlávoknál nemzeti újjászületésük idején" (V. Žaček); „A Matica slovenska kapcsolatai más szláv maticákkal, különös tekintettel a Matica srpskára" (Š. Barbarič); „A nyugati romantika hatása a Habsburg birodalom kis nemzeteinek zenei műveltségére" (N. Mošusova); „A politikai körülmények hatása a Szerb Nemzeti Színház

műsorpolitikájára a XIX. században" (P. Marjanović); „Vuk előfizetői a Habsburg birodalom tartományaiban" (D. Peyfuss); „Kevéssé ismert adatok a nyelvi-helyesírási gyakorlatról Bosznia-Hercegovinában az osztrák—magyar megszállás idejében" (N. Gošić); „A Szerb Nemzeti Színház egy meg nem valósult vendégszereplése" (L. Dotlić); „A közművelődési-oktatási munkás egyesületek megjelenése és jelentősége Vajdaságban a XIX. században" (Mészáros S.); „Munkás-önképző társaságok Horvátországban 1867 és 1905 között" (V. Oštrić); „Szabó Ervin, a forradalmi szocialista és a nemzeti kérdés" (F. Bikár); „A szerbek és a magyar országgyűlés a XVIII. század végétől a XIX. század közepéig" (S. Gavrilović); „A szlovák—szerb kapcsolat és együttműködés történetéből a XIX. század harmincas-negyvenes éveiben" (V. Matula); „A bunyevác horvátok nemzeti újjászületéséről" (S. Kuzmanović); „A vajdasági ruszinok nemzeti újjászületése a XIX. század második felében" (Á. Löbl); „Kállay nyelvi politikája Bosznia-Hercegovinában" (T. Kraljačić).

A második szekcióban a következő beszámolók hangzottak el: „A Cseh Matica az 1848—1849. forradalom bukásától 1860-ig terjedő időszakban" (J. Koči); „Az Ossolinszki nemzeti intézmény" (J. Třynadlowski); A budusini Matica srpska és helye a luzsicei szerbek XIX. századi nemzeti mozgalmában" (J. Šolta—P. Kunze); „A Matica hrvatska és Matica dalmatska a művelődési és politikai szerepe a megalakulását követő első évtizedekben" (M. Živančević); „A Matica srpska mint követendő példa a Matica slovenska megalakulásában és tevékenységében" (J. Kmeć); „A Matica slovačka tevékenysége az 1873—1975 időszakban" (J. Butvin); „Az ukrán—délszláv művelődési kapcsolatok történetéből a XIX. század első felében és a galíciai matica megalakulása" (F. I. Steblij); „A Matica srpska Felix Parčetić újvidéki főispán jelentéseiben" (L. Rakić); „A Matica moravska és jelentősége a morvai cseh nemzeti mozgalom kezdeti fázisában" (B. Žindelarž).

A harmadik napon, a szimpozion újra plenáris ülésszakon hallgatta meg a következő beszámolókat; „A szlovén művelődés fejlődésének karakterisztikái a XIX. században" (V. Melik); „Adalék a magyarországi szerbség társadalmi struktúrájának megismeréséhez" (H. Haselsteiner); „Svetozar Miletić és Mocsáry Lajos kapcsolatai és együttműködése a nemzeti elnyomatás ellen vívott harcban" (Rehák L.); „Mocsáry Lajos az »egyleti jog« szabadságáért (Kemény G.); „Svetozar Miletić Kállai Benjámin jelentéseiben és NAPLÓJÁBAN". (V. Krestić).

A felsorolt 42 beszámoló és az igen gazdag vita, amely a szimpozionon kialakult, világosan rámutatnak ennek a tudományos értekezletnek kvantitatív eredményeire. A publikált anyag minden kétséget kizáróan tükrözi majd ennek az értekezletnek minőségi értékét is.

A szimpozion szervező bizottságának elnöke dr. Nikola Petrović záróbeszédében az értekezletet eredményesnek, sikeresnek minősítette, kiemelve azt, hogy sok jelenségre új fényt derített, sok új tényanyaggal gazdagította eddigi történelmi ismereteinket, új módszereket tárt fel és népszerűsített, továbbá hozzájárult a kölcsönös, a Duna menti népek közötti egyetértés ápolásához. Külön kiemelte dr. Kemény G. Gábor és dr. Rehák László beszámolóinak jelentőségét ezen az értekezleten, mert szavaira hivatkozva: „Mi Vajdaságban sokáig megfeledkeztünk arról, hogy Vajdaságunk története nemcsak a szerbek története, hanem a többi nemzet és nemzetiség története is, és keveset tudunk a többiek mozgalmairól. Dr. Kemény G. Gábor és dr. Rehák László rámutattak azokra az igen értékes tényekre, amelyek az együttműködés, a kölcsönös megértés szellemében hatottak, és ezzel értékes meglátásokkal, megállapításokkal gazdagították az értekezlet eredményeit.

A magyarok művelődési és politikai mozgalmainak megvilágítása. A fent említett értékeléssel kapcsolatban logikusan felmerül a kérdés, vajon ezen a nemzetközi értekezleten, amelyen az *Osztrák—Magyar Monarchia nemzeteinek művelődési és politikai mozgalmait ismertették* 42 beszámoló és számos értékes és informatív felszólalás alapján, milyen képet adtunk mi magyarok önmagunkról, múltunkról, a nemzeti mozgalmakban elfoglalt helyünkről. Annál is inkább kell erre a kérdésre felelnünk, mert dr. Nikola Petrović szavaiból világosan kitűnik a szervező bizottságnak az az elhatározása, hogy a régi, reakciós, önmaga nemzeti mozgalmába zárkózó vizsgálati módszert túl kell haladni, és komparatív, történelmi vizsgálódásnak kell érvényesülni. Ha ez így van, akkor igen fontos az a kérdés, hogy milyen képet adtunk önmagunkról, milyen alapossággal körvonalaztuk saját kulturális-politikai nemzeti mozgalmainkat ezen az értekezleten. Ez azért is fontos kérdés, mert Horthy idejében Magyarországon és a királyi Jugoszláviában egyaránt a nacionalista, burzsoá történettudomány, de a forradalmunk utáni időszakban is a más nemzetek jelenéről tudomást sem vevő történelmi irodalmunkban is sok a ferdítés, mulasztás, sok esetben még nincsenek kikutatva a történelmi események egymás közötti hatásai, gyakori az egyes jelenségek jelentőségének túlértékelése, vagy hiányzik az objektív ténymegállapítás. Az így kialakított történelmi kép szerint a XIX. századi nemzeti mozgalmunk igen sötét, reakciós, regresszív, szinte kizárólagosan soviniszta elemekkel teli. A szimpozion tehát jó alkalom volt arra, hogy az elkerülhetetlen korrekcióval, több megbízható adatot nyújtsunk kritikus és objektív megvilágításban azoknak a szaktársaknak, akik a magyar nyelvet nem ismerik (és sokan nem ismerik), akik ennél fogva nem ismerhetik a marxista magyar történelemtudomány eddigi eredményeit ezen a téren.

Dr. Nikola Petrovićtyal együtt örömmel állapíthatjuk meg, hogy ezen a téren, hála Kemény G. Gábor és Rehák László beszámolóinak, komoly lépést tettünk előre. De mégsem lehetünk megelégedve azzal, amit ezen a téren kaptunk, és adhattunk volna másoknak.

Dr. Arató Endre beszámolója rendkívül értékes, átfogó értekezés volt. Dr. Arató Endre mondanivalója joggal vonta magára a szimpozion érdeklődését, mert szokatlan módon nyúlt a kérdéshez. Újszerű megoldásokat nyújtott és széles keretek között mozgott tudományos érdeklődése. Mégis nagy csalódással vettük tudomásul, hogy ebben a pompás fejtegetésben a kelet-európai népek sorában, névszerint a cseh, lengyel, finn, horvát, szlovén, észt, orosz, ukrán, szerb, szlovák, bolgár, lett, albán, görög és román nemzetek között a magyarok nevét mégcsak sejteni sem lehet mintha egyszerűen nem éltünk volna, és nem élnénk közöttük, osztozva sorsukban, történelmi útjukon, politikai és kulturális fejlődésükben. Pedig a szimpozion témája igen világosan volt megfogalmazva: A Habsburg birodalom területén élő népek kulturális, politikai mozgalmai a XIX. században. A magyarok ebben a monarchiában voltak, a téma rájuk is vonatkozott, sőt nagymértékben rájuk, mert a magyarok mozgalmának alapos ismerete nélkül nincs és nem lehet teljes kép a vajdasági szerbek, a horvátok, erdélyi románok és a szlovákok mozgalmairól sem, hisz tudjuk, hogy ezek a mozgalmak között állandó volt a kölcsönhatás, néha az együttműködés jegyében, gyakrabban az egymás elleni harcban nyilvánult meg.

Olyan tudós tollából, mint amilyen Arató Endre, hisszük, hogy újszerű, marxista megközelítésű képet kaphattunk volna erről a témáról. Az egész nemzetközi szimpozion, de elsősorban is a jugoszláv historiográfia megbízható, higgadt, elfogultságtól mentes, a magyar historiográfia legújabb kutatásaira és felfogásaira alapuló képet kaphatott volna a magyarok XIX. századi művelődési-politikai mozgalmairól, vagy azok egy igen fontos kulcskérdéséről, ha esetleg Arató Endre nem vállalta volna az egész problematika összefoglalását. Így aztán igen furcsa helyzet alakult ki: a hazai tudósok természetesen a délszláv népekre vonatkozó tömérdek adattal gyarapították jugoszláv vonatkozású tudásunkat: ugyanezt tette a számbelileg jelentékeny cseh és szlovák delegáció, valamint az ukrán és a lengyel korreferátumok írógárdája: mindenki a saját nemzetére vonatkozó adatokkal járult hozzá elsősorban a szimpozion sikeres munkájához, vagy ha szélesebb körben is mutattak be egy-egy mozgalmat, önmagukról, saját nemzetükről nem feledkeztek meg. A magyarok kulturális-politikai mozgalmainak számos döntőfontosságú részlete elveszett, részletkérdéssé zsugorodott, és ha nem lett volna dr. Kemény, dr. Rehák, dr. Bikár és részben dr. Szeli korreferátuma, a történelmi térképről teljesen kimaradt volna nevük. Legalábbis e szimpozionon elhangzottak

alapján. Mert dr. Mészáros értekezésében a munkás kulturális-művelődési egyesületek című korreferátumban sincs kitérés arra vonatkozólag, hogy a vajdasági magyar munkások ezekben az egyesületekben hogyan viszonyultak saját nemzeti mozgalmukhoz, és milyen volt a magatartásuk a szomszédos népek nemzeti mozgalmai iránt.

A vajdasági nemzeti kulturális-politikai mozgalmak a XIX. században

A szimpozion anyaga jelentősen hozzájárult a vajdasági nemzeti mozgalmak ismeretének kibővítéséhez. Emellett a rendkívül értékes anyagon kívül, amely a Matica srpskáról és a szerbek kulturális, politikai harcairól és gazdasági, szociális helyzetéről elhangzott, említésre méltó eredmények születtek a vajdasági ruszinok és szlovákok nemzeti mozgalmairól is. A vajdasági magyarok és románok idevágó tevékenységéről jóformán semmit sem hallottunk. A románok történelmi pozícióit nem is tudta a szervező bizottság kellő beszámolókkal ismertetni, mert minden újult erőfeszítésünk, hogy Romániából megfelelő előadókat hívjunk, kudarcba fulladt. A vajdasági magyarok mozgalmairól, magatartásáról nem kaptunk képet nyilvánvalóan azért, mert káderhiány miatt, és megfelelő kutatási eredmények hiányában, mi ezekről a mozgalmakról ma nem tudunk még kielégítően számot adni. Pedig ezt helyettünk nem végezheti el más, és nem is kellene, hogy másra bízzuk.

A szimpozion anyagából így kimarad majd az a részletkérdés, hogy a vajdasági magyarok milyen kulturális és oktatási intézményekkel rendelkeztek a XIX. században, milyen volt a könyv-, folyóirat- és újságkiadási tevékenységük, milyen szerepet töltettek be a helyi, a vajdasági magyarok a gazdasági életben, a politikai és kulturális tevékenységben. Pedig érdekes lenne már egyszer megtudni, hogy a magyaroknak itt vajdaságban volt-e a Matica srpskához hasonló kulturális, tudományos intézményük, ha volt, hogyan tevékenykedett, ha nem volt, miért nem volt, mi és hogyan helyettesítette ezt a hiányt. Érdekes lenne felmérni, miért kaptak például gimnáziumot az újvidéki magyarok fél évszázaddal később, mint az újvidéki szerbek, hogyan hatott kulturális életünk kibontakozására ez a hiány. Érdekes lenne már egyszer felmérni például miért jelentkezik oly későn Újvidéken a magyar sajtó, az újságok, folyóiratok, miért nincs a szerb népszínház mellett magyar népszínház is Újvidéken. Jó lenne már egyszer felmérni a vajdasági magyar burzsoázia, proletariátus és parasztság helyzetét, politikai, kulturális tevékenységét, mint ahogy nagy szükségünk lenne arra is, hogy a vajdasági pártok történetében felleljük a magyar pártok szerepét is. Mi nem tudjuk azt sem, hogyan

vélekedtek a vajdasági magyar újságok a XIX. században számos politikai kérdésről: Vajdaságról, gazdasági-politikai helyéről, más nemzetek politikai mozgalmairól. Nem tudjuk azt sem, hogyan értékelték ezek az újságok például a Matica srpska és a Szerb Népszínház működését, vagy saját kulturális, szociális, gazdasági és politikai helyzetüket, tevékenységüket.

Nyilvánvaló, hogy még sok a munkánk.

Szemle

Dési Ábel

ÚJ KÖNYVEK TITÓRÓL

1.

Hosszú évekig Dedijer monográfiája volt az egyetlen könyv, amely Tito elvtárs életét és munkásságát tárgyalta. Amíg külföldön egyre többet foglalkoztak életével és munkásságával, addig Jugoszláviában hosszú ideig bizonyos tartózkodás jellemezte e témakörben a történészek, politikusok és publicisták írásait.

Az első döntő fontosságú lépés e helyzet megváltoztatására 1968-ban történt. Ekkor jelent meg Vinko Vinterhalter könyve: JOSIP BROZ ÉLETÚTJÁN (Kultúra kiadás, 1968.) . Ez a könyv nemcsak az új kutatások és új eredmények alapján jött létre, hanem időben is teljesebb és bővebb életrajzot ad. Míg Dedijer könyve megáll az 1948-as eseményeknél, addig Vinterhalter könyve a VIII. kongresszus és a kairói konferencia idejéig tárgyalja az eseményeket.

Vinterhalter monográfiája után először lassan és óvatosan, majd egyre határozottabban és rendszeresebben jelennek meg a különböző monográfiák, emlékezések és tematikus feldolgozások TITO életéről és történelmi szerepéről.

E jubileumi évben, amikor a 85. születésnapját ünnepeljük és egyben 40 éves pártvezetői jubileumát is, jó alkalom nyílik arra, hogy beszámoljunk az utóbbi években megjelent fontosabb könyvekről, monográfiákról, gyűjteményekről és jubileumi kiadványokról.

Ez a felmérés és kritikai összefoglalás csak a pillanatnyi helyzetet méri fel. Úgy tudjuk azonban, hogy e jubileumi évben több hasonló kiadvány jelenik meg és ezekről is később be kell számolnunk.

2.

Zvonko Štaubringer: TITO Gradjanin sveta.
Radnička štampa, Beograd, 1976.

Štaubringer könyve a jó politikai publicisztika műfajába tartozik. E könyv szerzője tehetséges, igen tapasztalt újságíró, aki számtalanszor elkísérhette Titot külföldi útjaira, így könyvét írva számos esetben a közvetlen szemtanú megfigyeléseit és tapasztalatait is gazdagon hasznosíthatta.

Štaubringer időközben egész munkásságát Tito életének és munkásságának a tanulmányozására szentelte. Az utóbbi években több könyvet is szentelt e témakörnek és jelenleg is újabb könyvei anyagának a rendezésén, feldolgozásán munkálkodik.

Štaubringer e monográfiája még sajátos vegyes műfajú alkotás. Könyvének első részében publicisztikai eszközökkel vázolja fel Tito külpolitikai tevékenységét. Ebben a részben adja meg a könyv általános eszmei és tartalmi körvonalait. A második részben Tito külföldi útjainak a krónikáját írja meg a szerző a publicista és a krónikás eszközeivel. Ebben a részben (45—191. old.) Tito külföldi útjait ismerteti időrendben. E részben főleg olyan megfigyeléseket, történeteket, anekdotákat találunk, amelyeket már korábban az újságok hasábjain is olvashattunk. Mindez azonban ebben a kiadásban egységesebb, és rendezettebb. E részben igen kevés szó esik a politikai tárgyalásokról, nemzetközi viszonyok aktuális, fontos kérdéseinek méltatásáról. Ez érthető is, hiszen az író mindig csak azt írta és írhatta meg, amit az újságíró, a krónikás, a jelen történésze erről megírhat. Ezzel ellentétben igen sok szó esik a külső körülmények, események, találkozások és az utazások légköréről. Ebben a részben számos érdekes történetet olvashatunk Tito találkozásairól és emberi kapcsolatairól. Számos olyan mozzanatról számol be az író, ami a tárgyalások előtt és utána történik, amit általában úgy jellemeznek, mint a külső és látható események krónikáját.

A következő rész tartalmazza Titónak a külföldi újságírók kérdéseire adott legérdekesebb és legaktuálisabb válaszait. Ez a csokornyi kis szöveggyűjtemény nemcsak teljesebbé teszi a képet, hanem egy új oldalról világítja meg Tito politikai tevékenységét. (191—229. old.)

A negyedik részben találjuk meg a külföldi államférfiak véleményeit Titóról, valamint a külföldi közéleti személyek, művészek vallomásait is. Végül pedig itt ismerhetjük meg Tito nézeteit is a legnevesebb külföldi kortárs államférfiairól is. A vélemények és nézeteknek a párhuzamos bemutatásával sokoldalúan világítja meg Tito politikai nézeteit és kritikai szempontjait is.

Štaubringer könyve a lazán szerkesztett, de egységesen átgondolt mű. Olyan, amely a széles olvasóközönségnek íródott, és tartalma, stílusa pontosan meg is felel e nemes célnak. A könyv ezért is kerüli a sajtóból jól ismert protokoláris megfogalmazásokat, hivatalos közleményeket és mindazokat az információkat, amelyek később csak a kutató, bogarászó történészek számára lehetnek értékesek. Štaubringer kerüli a diplomácia és a külpolitika közhelyeit, ezért inkább az emberi vonatkozásokra figyel.

E könyv tehát napjaink történetét adja, az átlagolvasóhoz szól. Ahhoz, aki a hetilapok és filmhíradók anyagában a napi érdekességeket szereti a legjobban olvasni és kommentálni.

Azt, hogy a szerző milyen pontosan látta a maga feladatát és milyen célszerűen oldotta meg — bizonyítja az a tény is, hogy e könyv két év alatt négy kiadást ért meg, és újabb kiadása is sajtó alatt van.

Štaubringer könyve ezért hasznos, jó bevezető olvasmányul szolgál napjaink politikai eseményeinek és krónikájának megismeréséhez. Az ilyen jellegű olvasmányoknak mindig nagy az olvasótáboruk. A szerzőnek ez a könyve főleg az ifjúság körében számíthat hálás olvasókra és pártfogókra. Az ilyen jellegű írásokból néha érdekesebb, hasznosabb tájékoztatást kaphatunk korunk politikai, történelmi kérdéseiről, mint az alapos és száraz történelmi, politikai szakkönyvekből, amelyeket csak igen kevesen ismernek és olvasnak.

3.

Zvonko Štaubringer: TITOVO istorijsko N E staljinizmu
Radnička štampa, Beograd, 1976.

Štaubringer ez a könyve az előbb ismertetett monográfiának szerves folytatása és kiegészítése. E művének tematikája viszont egységesebb. A könyv témája teljes egészében a sztálinizmus elleni harcot öleli fel. Időrendben a háború utáni évekkel kezdődik, az utolsó fejezetek pedig 1972-ben a DJERDAP vízi erőmű felavatásával Tito és Ceausescu találkozásával foglalkoznak.

Štaubringer könyvének élén Tito egyik nyilatkozata áll, amelyet 80. születésnapja alkalmából adott az ILUSTROVANA POLITIKA szerkesztőségének. A lap ebből az alkalomból egyetlen kérdést tett fel.

A kérdés így hangzott:

„Az ön viharos életében, Tito elvtárs, sok olyan határozatot hozott, amely történelmi és sorsdöntő jelentőségű volt nemzeteink és közösségünk

életében. Kérjük önt, hogy válasszon ki egyet, amely az ön számára a legnehezebb volt."

Tito elvtárs egy kitépett jegyzetlapra sajátkezűleg írta fel a maga vallomását. (A kézirat fotokópiáját és a kérdés szövegét a könyv élén közli a szerző)

Tito ezt válaszolta:

„Életemben sok nehéz határozatot kellett hoznom, nem volt könnyű kiválasztani azt, amelyik a legnehezebb. No de úgy gondolom, hogy 1948-ban volt a legnehezebb. Ez egy iszonyú lelkierőfeszítés volt: harcolnom kellett önmagamban a komunista fegyelme és az a meggyőződés közt, hogy itt, itt egy mély igazságtalanságról van szó."

Ennek a vallomásnak a mély történelmi igazságáról ma már úgy beszélhetünk, mint egy történelmi tényről. Történelmi tény ez, mert immár három évtized választ el bennünket a sorsdöntő 1948-as eseményektől. Ezeknek az eseményeknek a sodra és következménye nemcsak népeink életére volt kihatással, hanem egyben kifejezte a nemzetközi munkásmozgalom legmélyebb válságát és kiúttalan helyzetét is.

Ennek a történelmi sorsfordulónak az értelmét egyre világosabban tárják fel az utóbbi évek és évtizedek nemzetközi eseményei is. Ezeknek az éveknek a központi eseménye a sztálinizmus elleni harc és a nemzetközi munkásmozgalom válságának a feltárása volt, valamint a jugoszláv pártnak az az egyre sikeresebb szándéka, hogy ezt csak a sztálinizmus és a dogmatizmus elleni határozott elvi harccal lehet leküzdeni, sikeresen megoldani. Ez a harc belpolitikai viszonylatban az önigazgatás kialakítását jelezte. Külpolitikai téren pedig a békés együttműködés és az el nem kötelezettség politikájában fejeződött ki. A sztálinizmus elleni harc az újabb történelem egyik legfontosabb összecsapása volt.

Ezt a harcot a jugoszláv népek nemcsak kiállták és teljes következetességgel végigvitték, de kivívták a nemzetközi munkásmozgalom későbbi önkritikáját. A Sztálin halála utáni korszakban az egész világ színe elé tárták az események igazi hátterét és azok tragikus következményét.

Ennek a majd három évtizedes harcnak a krónikáját adja a szerző e könyvében. Az első rész a háború utáni évek krónikáját tartalmazza az első véleménykülönbségek, összeütközések történetét vázolja fel. Ma már tudjuk, hogy ezekben az években lejátszódó események Sztálin egyeduralmi és önhatalmi világpolitikai koncepcióiban gyökereznek. Sztálin kezdetben úgy tekintett Titóra, mint a legkedvesebb és legjelentősebb tanítványára és szövetségesére. Amikor később egyre világosabb lett, hogy Tito az önálló és saját történelmi út kialakítását tartja politikai programjának, akkor Sztálin egyre élesebb kritikával fogadta ezt az elfordulást,

majd mindez végül a már jól ismert Sztálin levelek, később pedig az IB határozataihoz vezetett.

Sztálin halála után az új szovjet pártvezetőség elég hamar belátta, hogy mindez tragikus következményekkel járt a nemzetközi munkásmozgalomban. Hruscsov kétségtelen történelmi érdeme az volt, hogy igen korán belátta ennek a politikai irányvonalnak a tragikus következményeit és mindent megtett, hogy e tragikus következményeket minél teljesebb mértékben kijavítsa, kiküszöbölje. Ez a felismerés jutott kifejezésre a jól ismert 1955-ös belgrádi és az 1956-os moszkvai deklarációban is. Ezt a tényt szögezte le a XX. és a XXII. szovjet pártkongresszus is. Ezt a történelmi érdemet ismertük el mi is Hruscsov munkásságában. Tito a VIII. pártkongresszuson Hruscsov nagy érdemének ismerte el a jugoszláv—szovjet viszony normalizálódását és a sztálinizmus elleni harc nemzetközi jelentőségét.

Természetesen ma már tudjuk, hogy a sztálinizmus elleni harc sok buktatóval, nehézséggel járt, hogy ezekben az években játszódtak le az 1956-os magyar és lengyel, valamint az 1968-as csehszlovákiai események is. Ezeknek az éveknek a negatív mérlegéhez tartozik a kommunista pártok 1957-es és 1960-as értekezlete is, amely felújította a vádakat, Jugoszlávia-ellenes elmarasztaló bírálatokat, a jugoszláv politikai irányvonalban látta a nemzetközi munkásmozgalom legnagyobb veszélyét. Ezért hosszú évekig makacs propagandaháború folyt az új jugoszláv pártprogram ellen is.

Ezekben az években teljesedik ki az önigazgatás mint az egész társadalmat átfogó rendszer. Ezekben az években születik meg a nemzetközi együttműködésnek és a tömbönkívüli politikának az új nemzetközi irányvonala is. Ekkor, 1956 nyarán találkozik Brioni szigetén Tito, Nasszer és Nehru, ekkor fektetik le az el nem kötelezettség nemzetközi politikai irányvonalának az alapjait és további programját.

A Jugoszlávia-elleni sajtókampányok és az általános gyanakvás és gyanúsítás szelleme úgy szünt meg, ahogyan növekedett Jugoszlávia nemzetközi szerepe, nemzetközi tekintélye. A belgrádi és főleg a kairói (1961. és 1964.) konferencia után már a hajdani dogmatikusok sem látták a gyanakvás és gyanúsítás értelmét, ezért igyekeztek minél barátibb és megértőbb hangon tárgyalni Jugoszláviával.

Ezekben az években a régi sztálinista koncepciók hatalmukat és erejüket vesztik, ez egyre nyilvánvalóbbá lesz a nemzetközi politikában is. Az európai és a többi komunista pártok egyre önállóbbak, szabadabbak lesznek. Ez főleg az 1968-as cseh események után bontakozik ki teljes mértékben, mint nemzetközi tény és történelmi folyamat.

Štaubringer könyve ezeket az eseményeket kíséri végig és az 1972-es eseményekkel zárul. E krónika nemcsak az eddig ismert eseményeket

mondja el érdekes, élvezetes stílusban, hanem nagyon sok eddig ismeretlen részletet és dokumentumot is közöl ebből a korból.

A szerző azonban a már ismert és a sajtóban is bőven megírt események tárgyalásánál is szűkszavúbb. Így például Hruscsov leváltásáról jóval kevesebbet ír, mint amit annak idején a jugoszláv sajtó erről megírt. Az 1968-as csehszlovákiai eseményekről sem esik szó, habár ez nemzetközileg is fontos esemény volt, és erről számos pártdokumentum és politikai nyilatkozat is van. E kisebb tartalmi fogyatékosságoktól eltekintve Štaubringer könyve e probléma egyik fontos és hasznos feldolgozását adja.

4.

Djordje Radenković: Tito susreti sa Državnicima sveta
MLADOST, Beograd, 1975.

Radenković a legkiválóbb jugoszláv külpolitikai kommentátorok és publicisták egyike, eddig is több könyvet írt a külföldi államférfiak életéről és tevékenységéről. Ez a könyve ezért szervesen kapcsolódik előző munkájához, amelyben korunk legfontosabb államférfiait és közéleti személyeit mutatja be (Portreti savremenih ličnosti. Mladost, Beograd, 1972.)

Könyve Tito külföldi utazásait, és politikai tárgyalásait ismerteti. E könyv tehát Jugoszlávia külpolitikai krónikája és e krónika keretében a szerző megrajzolja a külföldi államférfiak és politikusok arcképét és politikai környezetét is.

E portrék sorát Sztálin és Churchil nyitja meg. E két államférfival találkozott Tito először államférfi minőségben 1944 nyarán és őszén. A könyv utolsó fejezete pedig a keletnémet utazással és Erich Honekker portréjával zárul.

Míg Štaubringer könyve a riportok, történetek és érdekes riporteri megfigyelések formájában készült, addig Radenković könyve sokkal alaposabb, sokoldalúbb, rendszeresebb. Felépítése is zártabb, teljesebb, ezért helyet kap benne e korszak minden fontos eseménye, minden jelentős találkozás és probléma. De Radenković portréiban nemcsak az események elevenednek meg időrendi sorrendben, hanem ezeknek az eseményeknek a történeti értékelését és történelmi elemzését is adja. Radenković könyvében több a kritikai megfigyelés és kemény bírálat, mint az előző monográfiákban. És ezek az értékelések nagyon pontosak és szigorúak néha, de minden esetben olyan történelmi tényeken alapulnak, amelyeket azóta a történelem nemcsak feltárt, hanem igazolt is.

Így például a szerző joggal állapítja meg Sukarno életének utolsó

éveiről, hogy elvesztette kapcsolatát a népével és korával, az általa meghirdetett, az általa irányított demokrácia kísérlete kudarcot vallott, hogy egyre jobban eltávolodott az ENSZ-től, a gazdasági bajok és problémák megoldása helyett hatalmas pénzeket költött az adminisztrációra, a hadseregre és az állami reprezentációra.

Ugyanilyen éles kritikával mutatja be az Etiópiai helyzetet vagy például Pszihanuk herceg esetét. Mert ő az az államférfi, aki mindent tudott, mindent csinált, sokfélével törődött, és mégis egy előre megsejtett összeesküvés áldozata lett.

Miközben a szerző országokon és tájakon át vezet bennünket, miközben a fontos politikai tárgyalások folyamatát és légkörét tárják elénk, mi egyre tisztább képet kapunk nemcsak Tito külpolitikai tevékenységéről, hanem megismerjük a jugoszláv külpolitika történetét a háború utáni évtizedekben. Megismerjük a jugoszláv nép nagy barátait Nehrut, Nasszert, Nkrumaht.

Megismerjük a tömbön kívüli politika irányelveit, eddigi útját és eredményeit. Megismerjük a gyarmatosító politika lassú, de egyre biztosabb összeomlásának a folyamatát. Ennek kapcsán feltárulnak előttünk a történelmi fejlődés új távlatai is.

Radenković könyve ezért nemcsak aktuális és fontos politikai kézikönyv, hanem korunk történelmének egyik jelentős krónikája és kommentárja is.

Tito történelmi szerepét és külpolitikai tevékenységét csak úgy tudjuk igazán megérteni, méltányolni, ha korának eseményei és fontos szereplői közt ismerjük meg. Mindezt azért is ki kell hangsúlyozni, mert Tito korunk egyik legaktívabb államférfija, aki a földnek úgyszólván minden országában megfordult, mindenkivel hajlandó volt tárgyalni, akiben a dialógusra kész partnert, a megértésre hajlamos tárgyalófelet sejtett vagy remélt. Ha végigtekintünk az államférfiak és politikusok névsorán, akkor látjuk, hogy a fasiszta diktátorok, a közismert hóhérok kivételével szinte mindenkivel hajlandó volt tárgyalni és megbeszéléseket folytatni.

Ezeknek a politikai tárgyalásoknak a célja mindig az volt, hogy elősegítsék a nemzetközi együttműködést, és egymáshoz minél jobban közelebb hozzák a tárgyalófelek álláspontját a legfontosabb kérdések megoldásában. Mivel a nemzetközi béke a legfontosabb történelmi feladatunk és célunk, úgy hát a béke érdekében semmilyen munka, fáradtság, vagy kitartó tárgyalás nem lehet felesleges, soha nem lehet sok. Ez a politika egyben mindig következetes harc is volt a gyarmati és a félgyarmati népek szabadságáért, egyenjogúságáért. A jugoszláv külpolitika e téren mindig következetesen szolidaritást vállalt a függetlenségükért küzdő népek harcával, forradalmi mozgalmaival. Éppen ez a politikai irány-

vonal tette lehetővé, hogy Jugoszlávia és Tito olyan hatalmas tekintélyt vívott ki magának az ázsiai és afrikai országokban.

Jugoszlávia hatalmas nemzetközi tekintélye tehát ennek a politikának az eredménye. Ez is jó példa arra, hogy a nemzetközi szerep és tekintély többé már nem függ egy-egy ország nagyságától és katonai erejétől, hanem nemzetközi politikájának elvszerűségétől és demokratizmusától. Ebben van Tito külpolitikai szerepének és az általa kijelölt történelmi jelentőségű irányvonalnak a nagy jelentősége, nemzetközi kisugárzó hatása is. Ezzel máris megvalósította azt, amit a sokkal nagyobb és gazdagabb államok nem tudtak elérni.

Ennek a külpolitikai szerepnek és tevékenységnek az érzékeltetése e könyv legnagyobb érdeme.

5.

TITO a hadtudományok első doktora —
a VOJNO DELO katonai folyóirat 1977. 1. száma

A folyóirat 1977. évi első számát teljes egészében Tito katonai és forradalmi tevékenységének szentelte. A folyóirat első része teljes egészében közli a nemrég lezajlott doktorrá avatási ünnepségen elhangzott beszédeket. A második részben közli a Jugoszláv Néphadsereg parancsnokainak nyilatkozatát ebből az alkalomból.

Ez a 250 oldalas tematikus szám egy jól megszerkesztett és egységes monográfiát ad Tito katonai, forradalmi és politikai tevékenységéről a háború éveiben: 1941-től 1945-ig.

Mirko Jovanović tábornok a doktorrá avatási ünnepségen Tito katonai és forradalmi tevékenységét a következőképpen foglalta össze:

„Tito elvtárs a Kommunista Párt élén megszervezte nemzeteink felkelését és fegyveres harcát, melyben kivívták a legnagyobb győzelmüket az eddigi történelem folyamán;

— megalkotta az általános honvédelem koncepcióját mint egy teljes osztály- és társadalmi nézetet a háborúról, a honvédelemről;

— megalkotta, kiépítette az új forradalmi fegyveres erőket;

— kialakított egy eredeti új harcmodort." (43—44. old.)

Tito hadtudományi, hadvezéri, forradalmi és politikai elméletének és gyakorlatának a lényegét Nikola Ljubičić tábornok a következőképp foglalta össze:

„Titonak az a kivételes képessége, hogy logikusan és racionálisan ítélkezik, összhangba hozza a politikai, anyagi, erkölcsi és a pszichológiai tényezőket egy egyszerű módszerrel — ami feltételezi a dialektikus

elemzés és szintézis képességét — lehetővé tette számára, hogy a háborút úgy szemlélje, mint egy összetett társadalmi jelenséget és nemcsak mint katonai kérdést. Ezért az ő stratégiai elképzeléseit a legjobban úgy lehet értelmezni, ha úgy tekintjük azokat, mint az emberi tevékenység minden területén felmerülő társadalmi konfliktusok irányításának a tudományát, amelyeket politikai, diplomáciai vagy fegyveres harccal vagy valami más módon oldanak meg." (57. old.)

Tito katonai, forradalmi és államférfiúi tevékenysége a háborús években tehát szoros egységet alkotott. Tito kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy ez a háború nemcsak a német megszállás és a fasizmus ellen folyik, hanem egyúttal a régi, népellenes társadalmi rendszer ellen is. Már a felkelés első napjaiban világos volt, hogy a régi társadalmi rendszer képviselői nem hajlandóak együttműködni a népfelszabadító mozgalommal. Draža Mihajlović akkor a tárgyalás és együttműködés feltételeként azt követelte, hogy a londoni emigráns kormány és ennek jugoszláviai megbízottait a csetnik mozgalom főparancsnokságát fogadják el és mindenben hozzájuk alkalmazkodjanak. Ezeknek a feltételeknek az elfogadása azt jelentette volna, hogy a népfelkelés várakozó és habozó álláspontra helyezkedik, nem harcol a németek ellen, hanem várja, hogy ez a kérdés a nagyhatalmak harcában dőljön el.

A német megszállók és a fasizmus elleni népfelszabadító háború egyben a régi társadalmi rend elleni harc is volt. Tito már igen korán felismerte azt a történelmi szükségszerűséget, hogy a háború győzelmes befejezése után már nem lehet ott folytatni, ahol a történelmi események elakadtak 1941-ben. A polgári társadalmi rend elfogadása ugyanis visszatérést jelentett volna a fasizmust létrehozó, a fasizmussal együttműködő társadalmi állapotokra.

A fasizmus elleni harc tette lehetővé azt, hogy ez a népfelkelés és népfelszabadító háború egyben népi forradalom is legyen, mert a megszállók elleni harc egyben az új népi hatalom létrehozása is volt. Mindenütt a felszabadított területeken megalakult az új népi hatalom a népfelszabadító bizottságok formájában. Ez a forradalmi mozgalom egyben széles alapokra fektetett népfrontmozgalom is volt, amely magában foglalta a legszélesebb néprétegeket a fasizmus ellen folytatott harcban. Ebben a küzdelemben nemcsak egy jól szervezett, nagy hadsereg jött létre, hanem egy olyan erős párt is, amely a győzelem kivívása után minden zökkenő nélkül átvehette a társadalom teljes irányítását és szervezését. A háború első napjaiban a párt mintegy 12 000 tagjából a négy év folyamán 140 000 tagot számláló erős pártszervezet lett. A háború egy maroknyi partizánegységéből a négy év alatt egy 800 000 harcost számláló, jól megszervezett és irányított hadsereg jött létre.

Tito hadvezéri és forradalmi tevékenysége tehát azt jelenti, hogy a

legnehezebb társadalmi és történelmi körülmények közt úgyszólván a semmiből teremtett egy hatalmas hadsereget és győzelmet aratott az akkori Európa egyik legerősebb hadigépezete felett. Ezzel a felszabadító harccal együtt megszervezte a népi hatalom alapjait, amely a felszabaduló területeken lépésről lépésre foglalta el a helyét. Mire véget ért a háború és megszületett a Jugoszláv Néphadsereg, addigra létrejött a népi hatalom is a falusi és a városi népbizottságok formájában. Ezzel párhuzamosan létrejött a forradalmi parlament, az AVNOJ is, de az általa megválasztott forradalmi kormány is. Ennek a forradalmi folyamatnak az AVNOJ második ülése megadta a törvényes és a nép által jóváhagyott történelmi formáját.

Mindez csak úgy jöhetett létre, hogy Tito és a párt termékeny, aktív tevékenységet fejtett ki a maga korának és társadalmi folyamatok alakításában. A történelmi folyamatok, a történelmi szükségszerűségek erejével valósította meg a maga céljait és feladatait. E harcban a történelmi gondolkodás és a történelmi cselekvés teljes egysége valósult meg. Ez az egység tette lehetővé, hogy ezek az eredmények hatékony történelmi folyamatok részeivé váljanak, hogy más népek, más forradalmak későbbi céljaiba és eredményeibe is beleépüljenek.

E forradalmi folyamat nemcsak arra a kérdésre adott feleletet, hogy mi ellen harcolunk és miért harcolunk, hanem arra is, hogy a miért harcolunk fogalma magában foglalja a jövő szocialista társadalmának a célját, történelmi értelmét. Csak ez a történelmi viszony tette lehetővé, hogy az úgyszólván semmiből kiinduló partizánmozgalom hatalmas népi felkeléssé, általános népi forradalommá fejlődhetett, s a legnehezebb társadalmi, történelmi körülmények közt az új történelem egyik legnagyobb győzelmét vívta ki. Egy kis ország kis népe aratott itt győzelmet a legnagyobb katonai erő és a hatalmas technikai fölénnyel szemben.

Ez a hatalmas győzelem csak úgy méltatható, úgy értékelhető igazán, ha megértjük teljes forradalmi és történelmi nagyságát. Mert ez nemcsak a megszállók elleni harc és háború volt, hanem a háborút és a megszállást létrehozó régi társadalmi rendszer elleni harc is. Éppen ezért is válhatott a többi forradalmi mozgalmak, felszabadító harcok egyik állandóan inspiráló példájává. Ezért is szolgált ez a harc erőt adó példaképül mindenütt, ahol az új társadalomért és a történelmi fejlődésért küzdöttek (Kuba, Algír, Vietnam, Angola stb.).

6.

MI SMO TITOVI, TITO JE NAŠ
Spektar, Zagreb, 1975.

Ez a szépen megszerkesztett és kiváló technikai kiállításban megjelent könyv az antológia és a jó történelmi olvasókönyv szerencsés kombinációja. A mű célja az volt, hogy a tanulóifjúságnak minél egyszerűbben és teljesebben bemutassa Tito munkásságát és korát.

E szép és nemes feladatnak e könyv sokoldalúan és nagyon hatásosan tesz eleget. Életrajzokat, cikkeket, tanulmányokat közöl Tito életéről és koráról. Festmények és tájak színes reprodukcióit, tanulmányokat, jó válogatást ad a Titóról írott versekből, irodalmi művekből. Fényképeket közöl hazánk társadalmi átalakulásáról és festői tájairól.

Ez a könyv tehát jó tankönyv és érdekes olvasmány lehet a történelem és a társadalmi ismeretek tanításában. Egyszerre ad képet eddigi történelmünkről és mai társadalmunkról. Bemutatja, forradalmi mozgalmaink alakulását, történelmi utunkat, amellett nagyon jó irodalmi és történelmi írásokat közöl Tito életéről és munkásságáról.

E könyv kétségtelen kiválóságainak dicsérete mellett mindjárt szólnunk kell néhány olyan hibájáról is, amelyek nagyban megnehezítik a használatát és igazi méltatását. A könyv mindenekelőtt igen drága: 200 új dinárba kerül, így igen kevés tanuló és ifjúmunkás veheti meg magának. Pedig a könyv csak akkor érné el az igazi célját, ha minden középiskolás diák megvehetné magának. A könyv második hibája az, hogy nincs sem tartalomjegyzéke, sem címoldala, így az olvasó nehezen tájékozódhat tartalmában, beosztásában, szerkezetében. Ugyan a könyv utolsó oldalán ott áll egy hatalmas lista, amely leltárszerűen felsorolja a könyv munkatársait és szerkesztőit, de ezzel úgy látszik, nem az olvasóhoz szól.

A könyv szerkesztői pedig megkímélhették volna az olvasót a keresés, bogarászás és tájékozódás kínjaitól, ha elkészítik a könyv tartalomjegyzékét, ha megszámozzák a könyv oldalait, ha szabályos címoldalat adnak e könyvnek. Ilyenformán ez a könyv hasonlít az olyan ruhához, amelyre elfelejtették felvarrni a gombokat, az ember nem veheti fel sem a nadrágot, sem a kabátot, mert így nem használható.

7.

TITO, SKJ, Samoupravni socijalizam,
Spektar, Zagreb, 1975.

Ez a könyv is hasonló szerkesztői módszerrel készült, mint az előbbi olvasókönyv. A különbség csak az, hogy e könyvben az előbbi kiadványnak az erényei és a hibái is jóval nagyobb mértékben vannak meg. Az erényeket abban foglalhatjuk össze, hogy e könyv sokkal alaposabb, gazdagabb és teljesebb képet ad Tito életéről, munkásságáról, a pártról és a szocializmus építéséről, mint az előbbi kiadvány. Ez az antológia a komolyabb és felkészültebb olvasóhoz szól. Tartalma is ehhez a célhoz igazodik. Komoly és értékes tanulmányokat és dokumentumokat közöl a szocializmus építéséről, a párt programjáról, történelmi feladatairól. Gazdag képzőművészeti és irodalmi anyagot is mellékel az elméleti részhez. Bőséges anyagot nyújt az eddigi megtett történelmi útról, a szocializmusért folytatott harc történetéből.

E könyvben megtaláljuk az új jugoszláv képzőművészet számos kiváló alkotásának a reprodukcióját, valamint a legszebb emlékművek fényképét is a legmagasabb művészi színvonalú kivitelezésben.

A könyv hibáit abban foglalhatjuk össze, hogy ez a legdrágább jugoszláv könyvek egyike. Pontosan 500 új dinárba kerül, így ezt a könyvet csak azok vehetik meg, akiknek bőven futja az ilyen reprezentációs költségekre is a pénzük. Tanulók, egyetemisták, munkások aligha vehetik meg. E könyv tehát a szocializmusról szól, de épp azok nem vehetik meg, akiket ez a téma és tartalom a legjobban érdekel. Akik pedig megveszik és megvehetik, azok főleg azért veszik meg, hogy néha elnézegessék a szép képeket, vagy hogy dicsekedjenek vele. Így hát e könyv társadalmi célja és tényleges szerepe nincs összhangban.

Ebben a kiadványban sem találunk tartalomjegyzéket és a könyv lapjai sincsenek megszámozva. És a tartalomban való eligazodás itt még nehezebb, mert a könyvben szorosan összefonódik a kettős tartalom, a történelmi és a társadalmi rész, az olvasó pedig ezt nem mindig tudja azonnal megérteni, áttekinteni. Így hát az olvasó vegyes érzelmekkel és furcsa tetszéssel fogadhatja csak ezt a könyvet.

Pedig hát ideje volna már az ilyen és a hasonló jellegű könyvek tartalmát és társadalmi funkcióját összhangba hozni. A jó és hasznos könyveknek hozzáférhető, olcsó ára kell, hogy legyen. Igen fontos követelmény, hogy mindenki által könnyen áttekinthető, érthető legyen beosztása és ne hiányozzék a tartalomjegyzéke. Az ilyen kiadványoknak csak akkor van értékük és értelmük, ha a társadalmi tartalmuk, társadalmi céljuk teljesen összhangban van és így be is tölthetik a hivatásukat.

MUNKATÁRSAINK

Lektor: Megadja Ida
Angol nyelvű összefoglalók: Jaszenovics József
Német nyelvű összefoglalók: Bogner István
Angol és német nyelvű összefoglalók lektora: mr. Šarčević Suzana

SZÁMUNK SZERZŐI

Josip Broz Tito
mr. Móra András, a közgazdasági tudományok magisztere, okleveles gépészmérnök, VSZAT VT alelnöke
Borza József, közgazdász, VSZAT Gazdasági Kamarájának alelnöke
mr. Vunjak Nenad, a közgazdasági tudományok magisztere, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegédje
dr. Dragan Ničić, a közgazdasági tudományok doktora, a bori Kohászati és a szabadkai Közgazdasági Kar tanára
dr. Rehák László, a társadalomtudományok doktora, a szabadkai Közgazdasági Kar rendes tanára
dr. Branislav Bukurov, az újvidéki Természettudományi Kar rendes tanára, akadémikus
dr. Nebojša Carić, az újvidéki Természettudományi Kar rendes tanára
dr. Milan Bajić, az újvidéki Természettudományi Kar docense
Bela Duranci, művészettörténész, Szabadka
dr. Bosnyák István, az irodalomtudományok doktora, az újvidéki Bölcsészettudományi Kar dócense
Radovan Vlajković, VSZAT Elnökségének elnöke
Bogdan Crevar, a VDNSZSZ TK elnöke
Edvard Kardelj, a JSZSZK Tanácsának és a JKSZ Elnökségének a tagja
Svetozar Marković-Toza, jogász, 1942-ben kivégzik, a JKP vajdasági tartományi vezetősége szervező titkára
dr. Gaál György, a történelem tudományok doktora, Újvidék
Dési Ábel, közíró, Szabadka

Ez évi őszi számaink tartalmából

Tito elvtárs jubileuma kapcsán

Tito a munkásosztályról — szövegválogatás
Tito az el nem kötelezettségről — szövegválogatás
Tito és a hadtudományok
Vladimir Bakarić Tito elvtárs születésnapján elhangzott köszöntője
Tito elvtárs és a zentai Agráripari Kombinát jubileuma kapcsán
Milena Vlaškalić a JKSZ jubileuma alkalmából a Közgazdasági Kar és a Kertváros Helyi Közösség közös gyűlésén elhangzott beszéde
Kanizsai üdvözlő beszéd a Tito staféta alkalmából
A Vojvodina közúti szállító vállalat dolgozóinak munkacsoportja: Tito forradalmi útja

Politikai rendszer, jog, szociológia, közgazdaság

Major Nándor: Előkészületek a VKSZ XVI. értekezletére
Aleksandar Đurđev: Kommunális rendszerünk
Milijan Popović: Az önigazgatási jog alapvető kérdései
Radivoj Stepanov: Jegyzetek az önigazgatási jog jogi vonatkozásairól és az önigazgatási jogszabályok jelentőségéről és jellegéről
Lévai Endre: Az állam elhalásának kérdése Marx A gothai program kritikája című művében
Bene Sándor: Gondolatok a munka forradalmának dialektikájáró.
Nedeljko Vugdelija: A belső bankok szerepe a társult munkában

Tudomány, kultúra

Györe Kornél: A területi urbanizáció sajátosságai Vajdaságban az 1953—1971-es időszakban
Kovaček Božidar: A Matica srpska első számai Pesten
G. Kemény Gábor: Mocsáry Lajos az „egyleti jog" szabadságáért
Rehák László: Szabó Ervin, a marxista tudós és forradalmár
Juhász Géza: A vajdasági nemzetek és nemzetiségek irodalmának kölcsönös fordítása és kiadása 1970—1975 között.

Tudatjuk kedves olvasóinkkal, hogy folyóiratunk szerkesztősége a szabadkai régi városháza épületébe költözött.

Címünk: Létünk szerkesztősége
24000 Subotica,
Gradska kuća
Trg slobode 1/polusprat, soba br. 2
Fogadóórák minden pénteken 15—17 óráig.

létünk — társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Gradska kuća, Trg slobode 1/polusprat, soba br. 2. Szerkesztőségi óra minden pénteken 15-től 17 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányonként 10 dinár, kettős számoké 20 dinár. Előfizetés folyó évre belföldön 50, külföldi címzettre 100 dinár. Megrendelhető: Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.